

Almaz Ülvi

ƏDƏBİ DUYĞULARIM

(Portretlər, Düşüncələr, Qeydlər, Söhbətlər)

II kitab

Bakı — 2008

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası
Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunur

Elmi redaktoru: Hüseyn İsmayilov,
filologiya elmləri doktoru, professor

Rəyçiləri: İsrail Abbaslı, filologiya elmləri doktoru, professor
Əziz Ələkbərli, filologiya elmləri namizədi

Nəşrinə məsul: Nazim Süleymanov

Almaz ÜLVİ

Ədəbi duyğularım (*portretlər, düşüncələr, qeydlər, söhbətlər*) II kitab. Bakı, «Nurlan», 2008. 414 səh.

Bu kitabda ədəbiyyat məsələləri – ayrı-ayrı görkəmli yazıçı, şair və ədəbiyyatşünas alimlərin həyat və yaradıcılığı, ədəbi mətbuat və zamanla bağlı düşüncələr, gənclik ovqatı, tanınmış söz sənətkarları ilə söhbətlər əks olunmuşdur. Böyük türk dünyasından olan məqalələr isə milli ədəbiyyatımızın davamı və ya bəşəri səhifəsindəndir.

Ədəbiyyatsevərlər, tədqiqatçılar üçün maraqlı və dəyərli kitabdır.

© Almaz ÜLVİ, 2008.

KİTABIN İÇİNDƏKİLƏR

Ön Söz Əvəzi	6
KLASSİK İRS	8
a) Ədəbi Portretlər	8
Ayrılarısanmı könlümüzdən?!	8
Yeni şeirin yeni taxtında əfsanələşən Süleyman	11
Milli mədəni dəyərlərimizin klassik memarı	16
Kəndli şairi, böyük pedaqoq... Hacı Kərim Sanılı	18
Maqsud Şeyxzadə	22
“Şairdən, nəgməkarsan, demək... əbədiyyətsən”	25
Böyük yazıçı, pedaqoq, alim Mir Cəlal	28
Şöhrəti xalq bağrından rışələnen ustad sənətkar	31
Çiçək-çiçək sətirlərdə söz ətri	33
Miskin Abdal dünyası — haqqdan gələn nur dəryası	35
M.Ş. Vazeh irsinin yaşantısından doğan qaynaqlar	38
 b) Ədəbiyyatşünaslıq Səhifəsindən	40
Ədəbiyyatımızın cəfəkeş alimi Salman Mümtaz	40
Müəllim şərəfi unudulmazdır	42
Ədəbiyyatşünaslığımızın Ustad alimi	44
Müəllim haqqı ürək dolu məhəbbətdir	46
Böyük mədəniyyət çesməsi	49
Ədəbiyyatımızın 80 illik “Azərbaycan” səhifəsi	51
"Dünya deyilən elə sənmişsən..."	54
Nəvai sehrində – İncilər dəryasından bir inci ikmi	56
Qəlbi, zəkası nur çıraqlı alim	59
Tarixin poetik yaddaşı	61
Ustad yaşı bilinməz	63
 BÖYÜK TÜRK DÜNYASINDAN	65
Ariflər könlündə əsrlər yaşına dolmuş Rumi	65
Əlişir Nəvai	69
«Anadoluda bir köy məzarlığında kömün məni »	73
Qaraqalpaq şairi İbrahim Yusupov	75
Öz duyumumuzla (türk yazıçısı Sevinc Çokum)	77
"Füzuli — 500" məclisinin türkiyəli qonaqları	78
Ulu kitab – sədası göylərdən enmiş Tanrı duası	81
Orxan Pamuk Bakının qonağıdır	83
Əbru - çiçəklər sənəti və ya "Öylə sərməstəm ki, idrak etməzəm dünya nədir"	85
 SÖZ EŞQİ ÜFÜQLƏRİNDƏ	87
a) Qeydlər, Düşüncələr	87
Ana ürəyində dünya yerləşir	87

Akif Azalp	89
Həyatı zəkasiyla görən Fikrətimiz	94
Givi – böyük dostluq simvolumuzdur	95
Ömrüm sənin eşqindi	98
Neftçi əməyi, şair taleyi	101
Poeziya ilahi hadisədir	102
Dərdə gülən şair	104
Dərviş həyalı nəğmələr	107
Həsənliyəm, Göyçə haray... Göyçə, haray	108
Dağlara qalxaram dönərəm nəğməli palıda	111
Odla suyu birləşdirən misralar	113
Söz payı Allahdan gəlir	115
Gəncliyin poetik düşüncəsi	116
 b) Bir Damla Şeh	 118
Yaz müjdəçisi — Xıdır Nəbi bayramı	118
Azərbaycanın ilk şəkilli satirik jurnalı	119
Hüseyn Cavid əfsanəsi	120
K.Talıbzadənin 80 illik ömür bayram	121
Şair qəlbli dövlət adamı	123
Yaşıl nəğmə	124
"Axar suyun bəyaz aydınlığı"	125
Sevgi ilə anılanlar ölmürlər	126
Folklor İnstitutu yaradıldı	127
 c) Kitablar - Ümman Duyğular Sənaməsindən	 128
Aida İmanquliyeva. Biblioqrafiya	128
Teymur Əhmədov. Biblioqrafiya	130
Müasir Azərbaycan dili dərslisi	131
Bir kitab haqqında iki məqalə:	133
1. Şərq mədəniyyəti fransız mənbələrində	133
2. Volter və Hüqo yaradıcılığında Şərq motivləri	134
Azərbaycan alimi Fransa mətbuatında	136
Ustada məhəbbət dastanı	137
Xalq şairi Səməd Vurğun	138
Xalq yazıçısı Mirzə İbrahimov	139
Borçalı nəşri "Qarapapaqlar"	140
"Türkün səsi"ni duyan könüllər	142
Folklor İnstitutunun fantastik elmi yüksəlişi	143
Salman Mümtazın "El şairləri"	145
C. Cəfərovun yaddaşlara yazılmış türkoloji baxışları	146
Qax: folklor-etnoqrafik etüdlər	147
"Çiçəklərin tacıyam..."	148
"Daş hasar"	149
Milli ədəbiyyat tarixçiliyi	150

Qərbi Azərb. toponimlər sisteminə elmi, tarixi baxış	151
Bir əsrlik şair ömrünə yetən "Səs"imiz	152
Aforizmlər dahilərin qismətidir	153
Vurğunlu dünyanın poetik xatirələri	154
Qonaq-qaralı Vurğun ocağının 25 ili	155
Şairin ev muzeyinin 30 ili	157
Səməd Vurğunu xatırlarkən	158
Unutmaz bu oba, bu mahal məni	159
«Azərbaycanın səsi»	160
«Dədə Qorqud» adları	162
Türkçülük hərəkatı ədəbi düşüncələrdə	164
El ağrısına göyərən Güllər ana	166
"Həncərisən" - el sözünün ovqatında dolananda	167
GÖRÜŞLƏR, SÖHBƏTLƏR	168
Mənəviyyat antologiyası	168
Ədəbiyyat tilsimli dairənin içindən çıxma bilmir	170
Müasir ədəbi proses və tərcümə problemi	174
Söz cığallıqdan, məddahlıqdan kənardır	177
Ədəbiyyat siyasətdən də yüksəkdə durmalıdır	179
Yaxşı yazma bilmək dərdi	181
Hər kəsin öz təsir bucağı var	183
Sözün işığı sönməz	185
Bu günün özü ədəbiyyatdan çox güclüdür	187
Müharibə dövrünün yazıçısı	190
Yaşanan illərin mənalı duyğuları	192
Ömürdən tökülən günlər	194
Folklor – xalqın, dünyanın, mənəviyyatın bəkirliyidir	197
Ziyalı Ömrü, Tale Naxışları	203
Elm kəhkəşanımızın yanar çırağı	203
Həzin duyğular (elegiya)	209
Son Söz Əvəzi	214

Ön Söz Əvəzi

Duyğularımın Ədəbiyyatı

Uca dağlar – yarpızlı, yemlikli, süsənli, bənövşəli Şahdağ, ondan bir boy arxada dayanaraq göy üzündən busə alan, il boyu zirvəsi qarlı Kiçik Qafqaz sıra dağları ömrümün ilmə naxışlarıdır.

Sıldırımlı qayalırın lap ucundan, dağ uçurumlarından min əzabla yıgduğım quzuqulağı, çiylək, moruq poetik pıçılıqlarımdır.

Çətinliklə əl atıb daşdan, gəvəndən tuta-tuta yıgıla-dura can atdığım dağ zirvələrinin dolanbac yolları nəsr – hekayə dünyamdır.

Xınalı daşlarda ayaqlarını boyayan kəkliklərin qaqqıltısı, yanından bir göz qırpımına səkən torağayın nəgməsi, bülbüllərin cəh-cəhi sanki dram səhnəsi – teatr tamaşaları idi.

Qəfil peyda olan ağ duman isə bu səhnəyə pərdə kimi gəriləndə bir ayrı ecəzkarlıq yaranırdı.

Belə gözəlliklər gözünə dolanda məndə həyat, dünya doğrudan da möcüzə, nağıl deyilən bir sehrdir, sonra da di gəl, bu romantik dünyayla eşq ülfət eyləmə görüm nələr olur?!

Bütün bunlar folklor yaşantıları, ədəbi talemizin vərəqləridir.

Uşaqılıq illərimdə yaşadığım bu gerçək romantika bütün həyatımın Kəbə göstəricisi oldu. Atam fizika müəllimi idi deyə, evdə bütün uşaqlar daha çox dəqiq elmlərə meyli idilər. Elə mən də. Amma mən fizika qanunları, kimyəvi reaksiyalar, riyazi tənliklər, həndəsi düsturlar içində poeziya naxışları arayardım və həmmən həll edərdim.

İllər keçdi... Bakı Dövlət Universiteti, Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu, «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti redaksiyası, «Xalq qəzeti»nin ədəbiyyat və incəsənət şöbəsi – bu illərdə Səməd Vurğun poeziyasında fizika gözəllikləri, Süleyman Rüstəm qəzəllərində cəbr nəğmələri, Aşıq Ələsgər qoşmalarında kimyəvi kəşfləri, Rumi, Nəvai, Nazim Hikmət... poeziyasında astronomik sədələri duydu.

Demokratiya və milli müstəqillik uğrunda mübarizənin poetikasına candan bağlandım.

Belə sirli dünyada ömrümün 30-cu yazına doğru gedəndə yeri-göyü tərpedəcək bir ildırım çaxdı – Ülvi... Şəhid Ülvi... Şair Ülvi... Azadlıq mücahidi... Ülvi Əfsanəsi... .

Gecənin qaranlıqlarında bir ulduz kimi axan Ülvini bir sabah ədəbiyyat aləmində tapdım. Köhnə dostluğumuz öz davamındadır... .

İllər keçdi... . qəlbimin bu ağrısını səngitmək üçün böyük türk dünyası ədəbiyyatının – Azərbaycan – özbək ədəbi əlaqələr səhifəsinə yön çevirdim. Hüseyn Bayqara, Nəvai, Qafur Qulam, Abdulla Qədiri ... irsinin sehrinə düşdüm. O ədəbiyyatın içindən seçdiyim Maqsud Şeyxzadə, Firidun Səfərov, Akif Azalp və başqaları özbək səmasında parlayan Azərbaycan oğulları idi.

Allah böyükdür, adildir. Üfüqü seçilməyən dünyamın, həm də ədəbi duyğularımın çiçək tər dünyası Atilla doğuldu. Ləçək üstə göllənən şəhin eşq nəğməsidir.

1984 - 2007-ci il. Onlarla adda qəzet və jurnallarda, müxtəlif kitab və toplularda dərc olunmuş ədəbi, elmi, publisistik yazılarımın müəyyən bir qismini toplamaq və nəşr etmək marağımdan yan ötmədim..

«Müharibə ağrıları» (I kitab), «Ədəbi duyğularım» (II kitab) və "Cığatay-özbək ədəbiyyatı və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı" monoqrafiyamdan sonra görüşəcəyimiz «İncə sənət etüdlərim» (III kitab) kitablarında toplanan qeydlər, yazılar, düşüncələr, söhbətlər – romantik dünya gözəllikləri, real həyat düşüncələri, ağrılarıdır.

Qışı arxada qoyub iki günə mart – yaz bayramına qədəm qoyuruq. Ülvi demişkən –

*Yeriyir min naz ilə göylərin şamı gəlir,
Ay ellər, pişvaz edin, Novruz bayramı gəlir.*

*Həm yaşıl səməni, deyir, pişvaza çıxsin,
Həm qızıl kəməri, belini bərk-bərk sıxsın.*

*Deyin, gülün, bu gün, hey, kədər nədi, qəm nədi?!
Qarı nənəm aş asıb köz üstündə dəmdədi.*

*Göylər durulan gündü, sular bulanən gündü,
Tonqallar ulduz kimi bir-bir qalanan gündü.*

*Bu bayramdan başlayır ilimizin baharı,
Arzumuzun baharı, elimizin baharı.*
Fevral, 2008.

KLASSİK İRS

a) Ədəbi Portretlər

AYRILARSANMI KÖNLÜMÜZDƏN?!

Səməd Vurğunu körpələr belə asanlıqla əzbərləyə bilirlər. Məktəb yaşına çatana qədər onların ən əziz nəğmələrindən biri də "Azərbaycan"dır.

*El bilir ki, sən mənimsən,
Yurdum, yuvam məskənimdən.
Anam, doğma vətənimdən,
Ayrılarımı könül candan,
Azərbaycan, Azərbaycan?!*

Şirin ləhcələri ilə bu şeirin hətta üç-dörd bəndini birnəfəsə söyləyirlər. Orta məktəbdə təhsil illərində isə Səməd Vurğunun yaradıcılığı kifayət qədər öyrənilir. Demək olar ki, bütün siniflərin dərsliklərinə onun ya hansısa bir şeiri, ya poeması, ya dram əsəri, həyat və yaradıcılığı, həyatından müəyyən epizodlar və s. daxil edilibdir. Tədris olunan yaradıcılıq nümunələri şagirdlərdə elə duyğular, elə hisslər oyadır ki, az-çox yaradıcılığa meyilli gənclər üçün bu ədəbi irs örnək seçilir. Könül oxşayan, asan, sadə sözlərdən, axıcı dillə, dərin mənalı, aydın fəlsəfi düşüncələrdən, ana, vətən, torpaq eşqlı fikirlərdən yoğrulmuş əsərlər insan ruhuna o qədər yaxın, doğmadır ki, elə bil öz qəlbindən doğub, özün yazmışsan. Və ya qeyri-ixtiyari düşünürsən ki, nə asan şeirdir, mən də belə yazardım. Amma əlinə qələm alanda heç bir sətir də yaza bilmirsən. Səməd Vurğun poeziyası - ədəbi irsi buna görə böyükdür, əzəmətlidir, gözəldir, təbiət ətirlidir. Sovet yazıçılarının II Ümumittifaq qurultayında şeir haqqında hesabat məruzəsi ilə çıxış edən Səməd Vurğun lirikanın mənasını belə açıqlamışdı: "Lirik şeir, nəğmə insanın qəlbini dilə gətirməli, qəlbində yuva salmalı, zümrüd quşu kimi onu isindirməli, zəhmətdə, mübarizədə, kədərli və nəşəli dəqiqələrdə insana yoldaş olmalı, onda nəcib hisslər oyatmalı, beləliklə də insanı yüksəltməli, onu daha güclü, daha ağıllı və mənəvi cəhətdən daha zəngin etməlidir". Onun şeir haqqında dediyi bu sözlər sanki elə öz yaradıcılığının boyuna biçilmişdi. Səməd Vurğun şeirlərinin qəlbimizdə köz salmasının səbəbi onun xalq həyatı, xalq mənəviyyəti, xalq dili, xalq ədəbiyyəti... ilə bağlı olmasıdır. Fitrən şair doğulan Səməd Vurğun tükənməz enerjisi, yaradıcı zəhməti ilə xalqın məhəbbət simvoluna çevrilmişdir. Onun bir əsrlik yaşı dünya qədər qos-qoca müdriklik zirvəsindədir.

*... Bizdə şer də var, sənət də vardır,
Şairə, sənətə hörmət də vardır.*

Səməd Vurğun ömrünə yaraşası sözləri özü qədər heç kim gözəl, poetik deyə bilməyib -

*Demə Səməd Vurğun gəldi-gedədi,
Unutmaz bu oba, bu mahal məni.*

O, məhz şairlik qüdrəti, şəxsiyyət qüruru, qeyrəti ilə hər elin, hər evin əzizi, doğması olmuşdur. Elə bir türk övladı tapmaq olmaz ki, onun adını, şeirlərindən müəyyən parçanı əzbər bilməsin. Bir əsrlik yaşda kainat dolusu sevgi qazanmaq da Allahın xoş qismətindəndir. Ədəbiyyatşünas alim Mir Cəlal Paşayev "Ədəbiyyatımızın gənc qüvvələri" adlı məqaləsində (1957-ci il) yazırdı ki, "şair gənclərimizin hamısının müasir şairləri, xüsusən Səməd Vurğun sənətini diqqətlə izlədiyinə, hətta öyrəndiyinə şübhə etmirəm. Ancaq Səməd Vurğun ilə kifayətlənmək olmaz! O yana getmək, klassikanı öyrənmək lazımdır. Səməd Vurğun kimi bir sənətkar Füzuli, Vaqif, Sabir şeirinin bütün əlvanlığını mütəəsəl öyrəndiyi halda, təzə başlayanlarımız Səməd Vurğunda nöqtə qoymaq istəyirlər". Səməd Vurğun yaradıcılığına dair, xüsusən onun "Komsomol poeması" haqqında bir neçə dolğun elmi-ədəbi məqalələr yazaraq onu yüksək dəyərləndirən, Səməd Vurğun haqqında yazılmış elmi əsərlərə elmi redaktor, elmi rəhbər olan BDU-nun professoru Mir Cəlalın bu narahatçılığı da təbii idi. Onun tələbələri əsasən filologiya, jurnalistika fakültələrində oxuyurdular. Yətişən ali təhsilli gənclərin bütünlüklə təkcə Səməd Vurğun yaradıcılığından bəhrələnmələri, onun kimi yazmaq üçün dəridən-qabıqdan çıxmaları, onun yazdığı mövzularda şeirlər yazmaları onu nə qədər razı salsın

da, təbii ki, keyfiyyətli alınmayanda, gənclərin öz dəsti-xətti görünməyəndə bir müəllim kimi o narahat olurdu. Burada bir nüans da yerinə düşür, demək, Səməd Vurğun həm el şairi, xalq şairi kimi sevilirdi, həm də yeni yazarlara örnək, məktəb idi. Həm yaradıcılıq keyfiyyətləri ilə, həm də şəxsiyyət olaraq elin-olanın, adi kənd adamlarının gözündə, fikrində şairlər əlçatmaz olardılar. Bu onların daha çox şəhər mühitində yaşamaları ilə əlaqədar idi. Belə bir zamanda, elin sözü olmasın, daim ovda-quşda olan Səməd Vurğun adı geyimdə qəflətən kəndlərdə görünərdi. Hətta onun "uşaqlar, şairlərdən kimləri tanıyırsınız" - sualının müqabilində öz adını eşitməyəndə "bəs, Səməd Vurğun?" deyərkən - "o, heç də" - cavabını alardı. "O, heç də" - yəni o artıq hamının evinin, ailəsinin, ürəyinin içində olan ilahi kəsdir. Bu cavabdan ürəklənən şair "Səməd Vurğun mənəm" - desə də "heç belə də Səməd Vurğun olar" - demişdilər. Yəni Səməd Vurğun o qədər ucalardadır ki, o, heç bir varlıq kimi və ya adi geyimdə kənddə görünərmidi? Uşaqlarla adi söhbətə girişərmidi? Belə görüşlər, söhbətlər Səməd Vurğunun həyatında bəlkə də yüzlərlə olub. O, sanki şairlərin özlərini çəkib yuxarıda dayanmaq səddini dağıdaraq, daha çox elin-günün içində dolaşardı, dağda-daşda gəzərdi. Yazdıqları da ona görə şirin alınırdı —

*Yerdən ayağını quş kimi üzüb,
Yay kimi dartınıb, ox kimi süzüb.
Yenə öz sürünü nizamlı düzüb,
Baş alıb gedirsən hayana, ceyran?*

Bəlkə bu şeirdən sonra şairlərin çoxu ovçuluğa da başladılar, gözləri mənalar dünyasına çevrilən ceyrana şeir mövzusu kimi baxdılar. Bir sözlə, hər kəs sevimli, şöhrətli görünmək üçün Səməd Vurğuna bənzəmək, onun elədiklərini eləmək istəyirdi. Bu, çoxlarının canında olsa da, amma o səddi dağıtmaq, qırmaq cəsarət tələb edirdi.

Gənc şəhid-şair Ülvi Bünyadzadənin yaradıcılığındakı vaxtilə Mir Cəlal müəllimi narahat edən ştrixləri qeyd etmək istəyirəm. Ülvinin təhsil aldığı Daşkəsən orta məktəbində Ülviylə bağlı xatirələri toplayırdıq. Müəllimləri, sinif yoldaşları ilə görüşdük. Bütün söhbətlərin bir məqamında Ülvinin Səməd Vurğun yaradıcılığına olan məhəbbətindən, vurğunluğundan danışılırdı. İlk çap olunmuş şeri belə Səməd Vurğunun məşhur "Ceyran"ından təsirlənərək 14 yaşında yazdığı "Ceyran" şeiri idi. Ülvi 1986-cı ildə orta məktəbin buraxılış sinfinə hədiyyə olaraq şairin "Vaqif" dramını hazırlayır - rejissorluğunu da özü edir, hətta Qacar rolunu özünə götürür. Bir qız deyirdi ki, bütün məktəb müəllimləri, uşaqlar həyəcan içərisində idilər ki, Ülvi niyə Qacarı oynayır? Ona müsbət obraz - şair Vaqif yaraşar. Amma Ülvi heç nəyə məhəl qoymayaraq Qacarı oynadı. Elə oynadı ki, hamımız o rol sevdik. Bilmirik Ülvi idi deyə belə oldu, ya da səbəbini başa düşmədik. Amma Ülvi onu da deyirdi ki, vallah, Səməd Vurğunun Qacarı heç də bizim dərk etdiyimiz Qacar deyil, oynayaram, baxarsınız".

Səməd Vurğunun 80 illiyində Ülvinin Bakıda keçirdiyi həyəcanlar isə indi də gözümün qabağındadır. 1986-cı il idi. Rioda yarım saatlıq verilişin 20 dəqiqəsini o danışdı - sevgidən, məhəbbətdən ürəyi dağa dönmüşdü, axı Səməd Vurğundan danışdı, "Vurğun, nə tez qocaldın sən" adlı gözəl şeir də yazmışdı —

*Ay dolanıb, il bitəcək,
Yaş üstünə yaş gələcək,
Səksən dönüb yüz olacaq,
Yüzün minə də çatacaq.
Ancaq demir, deməyəcək:
"Bir sevgilin, bir də Vətən",
Vurğun, nə tez qocaldın sən.*

Bir neçə hekayəsini ("Sarı", "Köhnə otağın nağılı" və s.) Səməd Vurğuna həsr etmişdi, hətta əsərlərindəki qəhrəmanın da ən sevimli şairi Səməd Vurğun idi: Bir də zarafatyana qürurlanardı ki, Səməd Vurğunun da, mənim də atalarımızın adı Yusif bəydir. Hətta dahi Nizaminin də. Söz yox ki, Ülvi qısa, mənalı, şərəfli ömründə öz dəsti-xəttini, öz ədəbi cığırını yaratdı. Məhz belə klassikləri öyrənməklə. Onun Səməd Vurğuna məhəbbətinin müqabilində sonralar qeyri-adi bir halla rastlaşdım. Ülvinin "Qansızlar" povesti əlimdə "Azərbaycan" jurnalı redaksiyasına gədirdim. Təsadüfən jurnalın baş redaktoru, yazıçı Yusif Səmədoğlu ilə rastlaşdım. O, həmin əsərin kimə məxsus olduğunu belə bilmədən və məni şəxsən tanımadan (mə-nə elə gəlirdi) povesti liftdə məndən aldı. Yazını verdim, amma özüm narahat oldum. Şəhər gəldim ki, əsərin kimə məxsusluğunu deyim və çapını xahiş edim. Nəsr şöbəindən yazıçı Məmməd Oruc bildirdi ki, əsə-

ri dünən axşamüstü redaktor mənə verdi. Oxuyub gözəl rəy yazmışdı. Bildirdi ki, mən də öz rəyimi bildirim, çapa layiq bilirsən, mətbəyə göndərim. Evə aparıb gecəyə oxudum, çox gözəl, aktual povestdir. Rəyimi də, kiçik təqdimatımı da yazmışam. Yazı mətbəyə göndərilib. Cəmi dörd gün sonra isə redaksiyadan zəng vurdular ki, jurnal çıxıb. Yusif Səmədoğlu həmin əsəri artıq cildlənməyə gedən nömrəyə — öz yazısının yerinə qoymuşdu. Jurnalı əlimə alanda gözlərimə inanmadım. Jurnalın yazıları iki-üç, bəzən altı ay əvvəl planlaşdırılırdı. İndi isə cəmi 4-5 günə hər şey həll olunmuşdu. Bir anlıq ruhum yerindən oynadı. Ülvinin Səməd Vurğunun irsinə, şəxsiyyətinə sevgisini, ehtiramını düşündüm. Demək heç nə itmir, heç nə ölmür. Səməd Vurğunun ruhu Ülvinin körpə ruhuna həyanlıq, babalıq etmişdi. Yusif Səmədoğlu isə sövq-təbii bu həyanlığın icraçısı olmuşdu. Sevgi içdən, ruhdan doğanda hər şey mümkün olur. Bu hadisədən bir neçə il sonra isə şairin qızı Aybəniz xanım Ülvinin Səməd Vurğunla bağlı bütün əlyazmalarını muzeyin fondunda saxlanmasını təklif etdi. Səməd Vurğunun ev—muzeyində şairin anım günü üçün keçirilən tədbirlərin birində həmin nüsxələri muzeyə hədiyyə etdik.

İnanıram ki, Səməd Vurğunun ruhu daim aramızdadır. Bir əsrlik ömrün yarım əsrini ruha dönən şair indi də Azərbaycanımızın milli qururu, əyilməz vicdanıdır.

Qacar (Vaqif): Şair, hökmdarın hüzurundasən!

Vaqif: Bunu sizsiz belə düşünürəm mən.

Qacar: Bəs baş əymədiniz?

Vaqif: Əymədim, bəli!

Əyilməz vicdanın böyük heykəli!

Qacar: Qılınclar toqquşub iş görən zaman

Neylər dediyiniz quru bir vicdan?

Vaqif: Vicdan dedikləri bir həqiqətdir,

Beşiyi, məzarı əbədiyyətdir...

"Vaqif" dramından götürdüyümüz bu parça dillər əzbəridir, əsəri bütünlüklə əzbər bilənlər də az deyil. Ümumiyyətlə, bu əsərin az qala əksər sətirləri zərb-məsələ dönüb, xalq deyimi kimi işlənir:

Bizim bu dağların oğluyam mən də

Az-az uydururam yeri gələndə.

və ya

Yenə göylərdədir şair xəyalın...

və s. və s.

Beləcə, Səməd Vurğun haqqında nə qədər istəsən yazı bilərsən, danışa bilərsən, amma nə yoruldum, nə də doydum deyə bilərsən.

Azərbaycan Elmlər Akademiyası təsis edilərkən (1945) onun ilk akademiki seçilmiş görkəmli ziyalılardan biri də 40 yaşı hələ tamam olmamış Səməd Vurğun idi. O vaxt Səməd Vurğun təkcə Azərbaycanda deyil, dünyanın çox ölkələrində nadir istedadla malik şair kimi tanınırdı. Bir çox ölkələrdə keçirilən elmi və yubiley məclislərində etdiyi məruzələri dəyərli elmi problemlərə söykənirdi və həmin məsələlər bu gün də öz aktuallığını itirməmişdir. Səməd Vurğun poeziyası, onun poeziya dili, poetik hiss və düşüncələri Azərbaycan şeirinin yeni zirvəsini kəşf etdi. Bu zirvə ölkəmizdə xalq şairi adının təsis edilməsinə əsas oldu və ilk dəfə həmin ad 50 illik yubileyi ərəfəsində Səməd Vurğuna verildi. Səməd Vurğunun zəngin yaradıcılığını əhatə edəcək sanballı ədəbi qeydlər, araşdırmalar, onun sənətkarlıq qüdrətinin təhlili alimlərimizin, ədəbiyyat qədrbilənlərimizin şərəfli borcudur. Həmin borc min illərin səhifələrində daim görünəcəkdir.

Bu bir yarpaq yazı isə Ülvi ruhundan Səməd Vurğun ruhuna Allahdan rəhmət duasıdır.

«Xalq qəzeti», 25.05.2006.

«Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti», 01.06.2006.

«Dəli Kür», 2006, №1, iyun, səh.13.

YENİ ŞEİRİN YENİ TAXTINDA ƏFSANƏLƏŞƏN SÜLEYMAN

Yaşadığımız dövrdə uşaqdan tutmuş ta ahıl yaşlı insanlara — hamının orta məktəb illərindən se-və-sevə oxuduğu, əzbərlədiyi xalq şairi Süleyman Rüstəmin 100 illiyidir. Ona görə də bu yubileyi el bayra-mı kimi qeyd etməyə haqqımız yetir. Buna həm şair ömrü, həm də bu ömrə, yaradıcılığa olan xalq məhəb-bəti əsas verir.

Süleyman Rüstəm 16 yaşında ictimaiyyətə ilk əsərini təqdim edib. "Çimnaz xanım yuxudadır" adlı bir-pərdəli iki şəkili komediyası "Tənqid və təbliğ" teatrında görkəmli teatr xadimi Mirzəəğa Əliyevin kömə-i ilə tamaşaya qoyulmuşdur. Niyə o ilk olaraq ədəbi aləmə pyes müəllifi kimi daxil oldu? Maraqlı görünsə də deyək ki, Süleyman Rüstəm dram dərəyinin üzvü kimi C. Cabbarlının "Aydın" pyesində aktyor kimi çı-xış etmişdi. Teatrda qazandığı ilk alqışları onu bu sahəyə cəlb etmişdi. Lakin onun canında aktyorluq yox, yazıb-yaratmaq istedadı daha güclü idi. Beləcə, ilk alqışlar onu xalqa bağladı və bu məhəbbətin şirin-liyini itirməmək üçün zəhmətə qatlaşdı. Yazıb-yaratmaq istedadını yuxusuz gecələrin zəhməti parlatdı. Süleyman Rüstəmin ədəbi dünyaya bağlanması birinci tərəfi şəxsiz onun məktəb illəri ilə bağlı idi. O, ilk təhsilini əsərlərini se-və-sevə oxuduğu "Süleyman Sani Axundov" məktəbində almışdı. Orada — dör-düncü rus-tatar məktəbində tanınmış maarif xadimləri və yaradıcı ziyahılar dərs deyirdilər. Əlbəttə, onla-rın pedaqoji mahirliyi, maraqlı, dünyadolu əhatəli ədəbi söhbətləri kiçik Süleymanın dünyagörüşünün for-malaşmasına, istedadının üzə çıxmasına böyük təsir bağışlamışdı. Sonralar o yazdığı əsərlərini redaksiya-lara təqdim edir və çap olunurdu. "Molla Nəsrəddin", "Şərq qadını", "Gənc işçi", "Kommunist", "Maarif və mədəniyyət" və s. o dövrün bu kimi nüfuzlu mətbu orqanlarında çıxış etmək özü bir məktəb idi. O, ədə-biyyatımıza inqilab şairi kimi daxil oldu. Bu, həm də ədəbiyyatşünaslarımızın qənaətidir. Azərbaycanda Sovet hakimiyyəti qurulanda Süleyman Rüstəm 14 yaşında idi. Təbii ki, o, şeirlərində yeni quruluşu da tə-rənnüm etməli idi. Gəncliyin yerə-göyə sığmayan, enerji dolu çağları. Süleyman Rüstəm ilk şeirlər kitabı-nı — "Ələmdən nəşəyə" adlandırdı. Əli Nazim 1927-ci ildə yazırdı ki, ... Azərbaycan ədəbiyyatının bizə məlum olan Həsənoğludan başlamış Nəsimi, Həbib, Füzuli, Vəqif, Vədadi, Seyid Əzim, Hadi, Cavid və Cavad kimi bütün şəxsiyyətlərin də ən yaxşı dünyagörüşü bədii və bir az da fəlsəfə ilə doğrulmuş bir görüş-dən ibarətdir. Süleyman Rüstəmin "Ələmdən nəşəyə"si isə ... sanki belə bir dünyanın məhvərini dəyişdirdi:

*Gəzirəm əldə qələm şerimizin bağlarını,
Qoymaram bassın əlaq bağları, bağban kimiyəm.
Keçmədim köhnəliyin baş qapısından isəri,
Yeni şerin, yeni taxtında Süleyman kimiyəm.*

Ədəbiyyata gəldiyi ilk gündən o, sıradaşları arasında "gənc qızıl qələm" kimi tanındı. Süleyman Rüs-təmin ədəbiyyat dünyamızda ən böyük, yaddaqalan xidmətlərindən biri də sovetlər ölkəsində — Moskva-da təhsil alan gənc türk oğlu Nazim Hikmətlə dostluq münasibətləri, ona, onun yaradıcılığına diqqətidir. Cəmi 20-21 yaşlı gənc Süleyman onda "Maarif və mədəniyyət" jurnalında məsul katib kimi çalışırdı. Moskvadan bir türk oğlunun göndərdiyi şeirlərin çap olunmasına o da çalışırdı. Bu məktublaşma dostluq münasibətləri ilə əvəz olundu və nəhayət, günlərin birində 25 yaşlı Nazim Hikmət 21 yaşlı Süleyman Rüs-təmin təklifi ilə ilk dəfə Bakıya qonaq gəldi. Nazim Hikmət bu yolu gələrkən duyğular dənizinə baş vura-raq sonralar nəşr etdirdiyi "Yolçuluq notlarından" başlıqlı şeirlərini yazmışdır. Bu gəlişə, görüşə Bakıdakı gənc ədəbi qüvvələr urəkdən sevindilər, şad oldular. Bir il sonra isə Bakı mətbuatında çap olunmuş şeirlə-rini toplayıb "Günəşi içənlərin türküsü" adlı kitab bağladılar. Bu Nazim Hikmətin ilk kitabı — Bakıdan gənc şair Süleyman Rüstəmin dost hədiyyəsi idi. Amma türk oğlulla bu dostluğunu bəhanə edib dövrün qaranlığı onu pantürkist damğası ilə qamçılamaı. Haqq Allah onu qorudu. Tanıdığı, oturub-durduğu, bir yerdə işlədiyi ədəbi aləmə eyni vaxtda gəldiyi qələm dostlarını, müəllimlərinin çoxunu 37-nin qara gecənin şeytanları gedər-gəlməzə apardı. Yenə haqq Allah onu qorudu. El arasında belə məsəl var: anası-nın bir tikəsi ovsanata keçmişdi. Söz yox ki, bütün bu hadisələr ona pis təsir göstərir, o da qorxurdu. Bu

zamanlar söylənən yersiz — dedi-qodular da öz işini görürdü. Amma o şair qəlbi ilə pak idi. Ən azı gənc qələm dostlarının ruhu qarşısında.

Elə bu illər idi. Səməd Vurğun "Vaqif" dramını yazdı. Süleyman Rüstəm isə xalq dastanı əsasında "Qaçaq Nəbi" pyesini qələmə aldı. Həmin vaxt o, Azdramanın direktoru idi. 1940-cı ildə "Qaçaq Nəbi" əsərinin burada ilk tamaşası oldu.

Sonra ağır müharibə illəri gəldi. 37-nin qara buludları dağılmamış, 1941-ci il müharibəsinin dəhşətləri, od-alovu başladı. Bu zaman o, Sovet Ordusu sıralarında Cənubi Azərbaycana göndərilmişdi. Orada nəşr olunan "Vətən yolunda" qəzeti redaksiyasında — M.İbrahimovla, C.Xəndanla və digər Azərbaycan şair və yazıçıları ilə birgə əməkdaşlıq edirdi. Süleyman Rüstəmin yaradıcılığında həmin illərin xatirəsi olaraq "Cənub şerləri" xüsusi yer tutur.

*Sənin çiçəyinə, gülünə qurban,
Mənə qardaş deyən dilinə qurban.
Vətəninə qurban, elinə qurban,
Baxdıqca hüsnünə doymayıb gözüüm,
Təbrizim, Təbrizim, gözəl Təbrizim.*

Şair sanki körpə bir uşağını bağrına basıb onu oxşayır. Canından qopmuş canına can deyir, gözəlliyindən, dadından-duzundan doymayıb. Sanki Təbriz adlı incilərdən poetik abidə ucaldılıb. Sonralar bu nəğmələr Rübabə Muradovanın səsinə doğmalaşaraq o tayda və bu tayda səmum yelitək yayılırdı.

İndi hər birimizin qəlbində bir dava yükü, müharibə ağrısı yaşayır. Torpaqlarımızın beşdə biri düşmənlərimizin cəngindədir. Oğullarımız əsgər geyimində sərhəd boyu sıralanıb, Vətənin ortasında Vətən səngəri qurublar. Bundan acı, ağırlı xidmətçi, keşikçi ovqatı ola bilməz. Neynək ki, dünyanın bütün şərq qüvvələri şeytan cildinə dolub düşmən dəyirmanına su tökürlər. Yoxsa, erməni nə diğadır ki, gücümüz yetməyə. Bax, bu zaman hər kəsin içindən bir ah qopur —

*Gün o gün olsun ki, qurtarsın dava,
Dağılsın buludlar, açılsın hava.
Alınsın düşməndən intiqam, qisas,
Torpaq nəfəs alıb dincəlsin bir az.*

Bu şeir Süleyman Rüstəmin müharibə dövr yaradıcılığına aiddir. Hitler Almaniyasının Sovetlər ölkəsinə hücumu vaxtı bütün Azərbaycan müdafiə əzminə, intiqam hissinə dolduruldu. Hamı bir nəfər kimi böyük SSRİ-ni müdafiəyə qalxdı (kaş ki, indi də bütün evlərimiz, insanlarımız torpağımızı beləcə müdafiəyə qalxsın). Onda Süleyman Rüstəm şair qəlbiylə Şimali Qafqaz, Mozdak və Kerç ətrafında döyüşlərdə batalyon komissarı, siyasi işçi kimi əsgərlərin arasında idi. Müharibənin od-alovunu, ölüm-dirim mübarizəsini gözləriylə görən şairin yaşantıları təbii idi. Ona görə bu şeirlər sanki hər kəsin içindən doğan istəklər, arzular idi. "Ana ürəyi", "Qafqaz ordusu", "Sarsılmaz qala", "Koroğlu", "Səliməyə məktub", "Hücum", "And", "Gözlə" və s. şeirlərindəki qələbəyə inam hissi ana-bacılara toxtaq, əsgərlərə isə güc-qüvvə idi.

"Ana və poçtalyon"dakı ruh, çırpıntılar, nikbinlik gözəl poetik lövhələrlə qələmə alınmışdır. Orta məktəb dərsləklərində tədris olunan bu şer bütün hamının dodağındadır. Uşaqların belə asanca əzbərləyə bildiyi "Ana və poçtalyon" hər kəsin ruhunu oxşayır, qəlbinə yatır —

*Dörd ay vardı ananın gözləri yol çəkirdi:
Başqa bir dərdi yoxdu, oğul dərdiydi dərdi.
Sorurdu: — "Balam hanı?" — hər cəbhədən gələndən,
Ondan xəbər gəlməyir, xəbər gəlir öləndən.
Yerəmi batdı oğlum, göyəmi çıxdı oğlum?
Bəlkə mən yanılmışam əzəldən yoxdu oğlum?!*

Şair bir ananın cəbhədəki oğlunun nigarançılığını yazmışdır. Ana oğlundan bir xəbər tutmaq üçün ümidini poçtalyona bağlayır. Poçtalyonun gətirdiyi məktublar oğlunun sağ-salamat olması deməkdir, oğlunun hənirtisidir, nəfəsidir. Amma poçtalyon da onu ümitsizləşdirəndə ana canını qoymağa yer tapmır, ancaq əli çatan poçtalyonu yamanlayır. Ananın həyəcanı poçtalyonu da çətin vəziyyətə qoyur, daha o həndəvə hərlənmir, nəhayət, bir gün poçtalyon görünür və ananı sevindirir! Şair sanki oxucusunu inandırmaq istəyir ki, müharibə od-alovdur, ürək çırpıntısıdır, can üzən həsrətdir, dərddir, amma bir gün sevinc dolu xəbərlə sona yetəcək. İnsanları məhz bu inama səsləyir, ümidli edir. Xalq şeiri diliylə yazılmış "Ana və poçtalyon" o dövrün real yaşantılarından çəkilməmiş poetik tablodur. Əsrlər ötsə də saralmayacaq, solmayacaq duyğu rəngləridir. Orada ana məhəbbəti və oğul qayğısı var. Od-alov içində olan oğul ana ürəyinə məlhəm olacaq məktubunu ondan əsirgəmir. Xalq artisti Vera Şirye bu şeiri oxuyarkən insanlara sanki o səhnəni canlı yaşadırdı, əsəri canlı ruha dodururdu.

Süleyman Rüstəmin əruz vəznində yazdığı qəzəllərinin çoxu məşhurdur və bütövlükdə çağdaş şeirimizin dəyərli nümunələrindəndir. Onun aşiqanə qəzəllərini oxumaq, dinləmək su içimi qədər asandır, xoşdur. Ruhu tərpədəcək duyğulara dolmuş saf eşq, atəşin məhəbbət, dünyanın şahı aşiq, hicran dəvası vusal, aşiqini saya salmayan zülfü pərişan gözəllər, bir nazlı baxış... onun qəzəllərinin mövzudur. Sanki yaşanmış bir eşq hekayətləridir --

*Deyirəm, sevgili cananuma bu can qurban,
Canı qurban deməyən eşqi müqəddəs bilməz.
Rüstəmin onda kə canan görünür gözlərinə,
İmtahançın sən onun barmağını kəs, bilməz.*

— bu qəzəlləri şairin öz ifasında eşitmək isə başqa ovqat idi. O, qəzəllərini, ümumiyyətlə, şeirlərini elə yüksək ahənglə, həyəcanla, şeirin məna və fəlsəfəsinə xüsusi vurğularla toxunaraq, alovla deyərdi ki, dinləyənin ruhuna hopdurardı. Bir anlıq o səse ruhumuzun yaddaşıyla dinşək kəsilsək eşidərik —

*Sənə üz versə kədər, məclisə canını çağır,
Dodağı qönçəli, al gözləri ceyranı çağır.
Eşqdir, hicrdir aləmdə vüsaldır mənə
Varsa şübhən, bunun isbatına dünyanı çağır.
Səni qəmlər dənizi boğmağa eylərsə hücum,
Özgə bir kimsəni yox, təkcə Süleymanı çağır.*

Xalq artisti Zeynəb Xanlarova mahnılarına çox vaxt Süleyman Rüstəmin qəzəllərindən muğam çələngi toxuyub oxuyar, bu isə bir ayrı estetik zövq, gözəllikdir. Sözlər, şeirin ruhu ki, müğənnini də öz kəməndinə salır, onda o kəs kəmənddə çırpınan bülbulə dönər.

Süleyman Rüstəmin aşiqanə qəzəllərindən savayı, ictimai məzmun kəsb edən qəzəllərindən də söz açmaq yerinə düşər. Məlum həqiqətdir ki, o, ədəbiyyatımıza proletar şairi, inqilab şairi kimi daxil olmuşdur.

Yeni dövr şeirinin gənc qızıl qələm sahibidir. Oktyabrı, Lenini, Partiyani vəsf etməkdən, belə deyək ki, "doymazdı". Yazdıqlarını ürəkdən yazırdı, səmimi yazırdı, inanıb yazırdı. Həm də yazmalıydı, çünki o proletar şairi kimi "doğulsa" da, qələm dostlarının — Seyid Hüseyn, Hüseyn Cavidin, Mikayıl Müşfiqin, Hacı Kərim Sanılının 37-də həmən proletarın məhək daşında un kimi ovulduğunu görmüşdü. Orada ovulmaq onun taleyinə yazılmamışdı, bu səbəbdən o sağ qalmışdı. 37-nin qara burulğanından sonra, Cənubi

Azərbaycandan yazdıqları şeirlərdə dərin bir məhəbbət, kövrək qardaşlıq yaşantıları adamın üzünü qarsalayır —

*Mənə getmə, qal, dedin sən, qardaşım,
Duydum təzə hicran yaran qan sızır.
O gündən ta bu günəcən, qardaşım,
Kəsilməyib ürəyimin ağrısı.*

Şairin bu ürək ağrısı xeyli vaxtdır ki, içdən yaşadığı dostluq, yoldaşlıq ağrısının təzə sızıltısıdır. Bu məqam təzədən o fikrə qayıdıram ki, "proletar şairi"nin ölkənin, millətin dərdlərindən, bəlasından ürək ağrısı ilə yazıb. O nəşəli şeirlərini hansı yüksək pafosla oxuyurdusa, bax həmin ağırlıq şeirlərini-qəzəllərini də eyni biçim dərdlə oxuyurdu —

*O qədər nalə etdim ki, qızardı lalətək bağrım,
Baxıb öx dövrəmə gördüm, qərənfil, yasəmən yandı,
Ürəkdə min yaran vardır, yazıq millət, yazıq millət,
Sənə öz ömrünü hər an sənə qurban edən yandı.
Durubdur başım üstündə, əlimdə xəncəri cəllad,
Nə gül qaldı, nə bülbül qaldı, bağ yandı, çəmən yandı.*

Mənə elə gəlir ki, 37-ni görmüş, Azərbaycanı müstəqil, bütöv dövlət kimi görmək istəyən millətçi şairin ictimai məzmun daşıyan milli elegiyasıdır. Bu qəzəli belə mənada qəbul etdiyimizdən yazılma tarixini, ədəbiyyatşünaslarımızın fikrini aramadıq. Çünki ola bilməz ki, o boyda Süleyman Rüstəm - hörməti, cənnəti, ülfəti, sərvəti, vəhdəti, neməti, qeyrəti, cürəti... Azərbaycanda görən şair onun əbədi olaraq rus buxovunda yaşamasını istəyir, bu, belə deyil. Ona görə yazıb ki, "qəmin, dərdin əlindən od tutub heyhat, bədən yandı". Yaddaşlara bir şeir həsr etdi:

*Vaxt gələndə, mən öləndə,
Məni Vətən torpağına təntənəsiz basdırın,
Sevməyənlər gəndə dursun, sevənlər, siz basdırın.
Arzum budur məndən sonra ölüm-itim olmasın
Dostlarımın qəlbi qəmlə, gözü yaşla dolmasın,
Həyat daha gözələşsin, gülsün bağlar, bağçalar.*

Süleyman Rüstəmin dəfn mərasimi yadımdadır. 1989-cu ilin 10 iyunu idi.

"Daim sol döşündəki cibində partbiletini gəzdirən" şair vəsiyyət etmədi ki, mən öləndə partbiletimi cibimdən çıxarmayın", qəbrim üstə proletar bayrağı dalğalansın və ya mənim tabutumu elə o bayrağa bükün. (halbuki şair bunları rəmzi mənada da olsa belə deyə bilmək haqqını qazanmışdı). O, vəsiyyət etdi ki, Azərbaycanın bu tay torpağında basdırın, o tay torpağından — Şəhriyarın uyuduğu məzar torpağından bir ovuc torpaq səpin üstümə. Bilin ki, ruhum kimi, cismim də bütöv Azərbaycan torpağındadır. Bundan böyük Vətənə — Azərbaycana məhəbbət dastanı - özü də yazılmış yox, yaşanmış məhəbbət dastanı ola bilməz. Bəlkə mənim bu qeydlərimin Süleyman Rüstəmin yaradıcılıq dünyasına heç bir dəxli yoxdur və ya heç lazım deyil. Amma onun poeziya dünyasını vərəqlərkən, taleyini izlədikcə, onun haqqında yazılmış ədəbi qeydlərə, düşüncələrə, ədəbi-tənqidi məqalələrə nəzər yetirdikcə bu ovqata doldum. Süleyman Rüstəm bütün yaradıcılığı boyu nüfuzlu ədəbi qüvvələr əhatəsində olmuşdur. Hələ gənc ikən Azərbaycan ziyalıları ilə yanaşı Ümumittifaq miqyasında tanınan yazıçılarla, şairlərlə görüşmüş, dostluq əlaqələri yaratmışdır. Rus yazıçısı Maksim Qorki ilə görüşü həyatında xüsusi səhifə olmuşdur. Süleyman Rüstəm özü yaradıcı şəxs olaraq bu insanların şəxsiyyətini, yaradıcılığını dəyərləndirmiş və xeyli ədəbi qeydlər, xatirələr yazmışdır. Bunlardan "Ağamalıoğlu", "Ruhulla Axundov", "Maksim Qorki", Cəlil Məmmədquluzadə", "Əziz Əzimzadə", "Süleyman Sani Axundov", "Rəşidbəy Əfəndiyev", "Nazim Hikmət", "Mikayıl Müşfiq", "Seyid Hüseyn", "Mirzəəğa əmi" və s. onlarla ədəbi xatirə qeydlərini misal göstərmək olar. Bu qeydlərdə dostluq əlaqələri, səmimi münasibətlər, ehtiram daha qabarıq verilir.

Süleyman Rüstəmin ictimai xadim kimi də fəaliyyəti böyükdür. 1938-ci ildə yaranmış Azərbaycan Respublikasının Ali Sovetinin deputatı olmuş Süleyman Rüstəm ömrünün axarınasan bu missiyanı qazan-

mışdır. Hətta bu 50 illik deputatlıq fəaliyyəti dövrünün 19 ilini (1971-ci ildən) Ali Sovetə rəhbərlik etmişdir. Bəlkə də bu Apparatın başında xalqın tanıdığı, sevdiyi, hətta daha çox partiya şairi kimi görünən Süleyman Rüstəm dayandığından Ali Sovet bizə təbəbbürlü kommunistlər məclisi təsiri bağışlamırdı. Hər halda bu belə idi. Hətta ciddi, siyasi çıxışlarında belə onun üzündə-gözündə bir şair alicənablığı görünürdü. Kiçik də olsa belə, o məqam səmimi zarafatını, təbəssümünü qəlbindən, üzündən əsirgəmirdi. Bunlar onun sadəliyindən, insanlara ali münasibətlə yanaşdığından, şairlik səmimiyyətindən irəli gəlirdi. Onunla ünsiyyətdə olan adi insanların, qələm dostlarının söylədikləri, yazdıqları xatirələr dediklərimizi təsdiq edir.

1906-cı ilin 12 martında — təbiətin yaza dolduğu çağda Bakının Novxanı kəndində dünyaya gələn Süleyman Rüstəm indi bir əsrlik xatirəyə dönmüşdü, hikmət dolu əfsanəli, nağıllı-nəğməli "Süleyman Rüstəm" adlı xalq dastanına çevrilmişdi. Dastanların, nağılların ömrü isə xalq ömrü qədərdir. O, ömrü boyu ictimai həyatımızda göründü. Müxtəlif ictimai vəzifələri yerinə yetirməklə bəlkə də çoxlarının himayəçisi də olmuşdu. Özü bu qayğıni yaşadığından yaşatmaq borcu vicdanında, qəlbində idi. Ölkənin ən ali mükafatlarına dönə-dönə təltif olundu. Bütün dünyanı gəzdirdi, gözəlliklər gözündən ilhamına xoş ovqat çatdı. Nə elədisə, nə yaratdısa Azərbaycan üçün etdi. Sağlığında ona "Alovlu şair" deyirdilər. Şeirlərini özü kimi heç kəs ifa edə bilməzdi. Coşardı-daşardı. 70 illiyində dediyi şeiri çoxlarının canlı olaraq yadında qalar. "Sıfırı yeddinin yanından pozun, yaşım hələ o qədərdir"- dedi. 70 yaşında bu şeiri elə gənclik çılgınlığı ilə oxudu ki, məktəblilər onu doğrudan da elə qəbul etdilər. Boynuna pioner qalstukunu bağladılar. Bəli, "Süleyman Rüstəm nağılı" hələ çox əsrlər söylənəcək, xatırlanacaq. Nəğmələrə dönüb ulduzlarda yaşayacaq —

*Köçər bir gün bu aləmdən, keçər illər Süleymansız,
Gözəl, xoş mahnılar söylər şirin dillər, Süleymansız.
Uzun illər elə bir məclis olmaz ki, məhəbbətlə
Şeirdən söhbət açsınlar bizim ellər, Süleymansız.*

"Xalq qəzeti", 21.04.2006.

«Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti», 27.04.2006.

MİLLİ MƏNƏVİ DƏYƏRLƏRİMİZİN KLASSİK MEMARI

İbtidai təhsilinə Şuşada ikisinifli rus-tatar məktəbindən başlayan Üzeyir bəy bilik qazanmaq üçün Qori müəllimlər seminariyasına, Moskva musiqi məktəbinə, Sankt-Peterburq konservatoriyasına gedib çıxmışdır. "Kaspi", "Həyat", "İrşad", "Tərəqqi", "Həqiqət", "İqbal", "Yeni iqbal", "Molla Nəsrəddin" kimi geniş yayılmış qəzet və jurnallarda onun çoxlu publisistik yazıları, hekayələri, felyetonları, satiraları dərc olunmuşdur. Eyni zamanda "Həyat" qəzetində tərcüməçilik edən Üzeyir bəy Qoqolun "Şinel"ini dilimizə çevirir. Azərbaycanca-rusca, rusca-Azərbaycanca lüğət kitabını hazırlayıb nəşr etdirir. Onun ədəbi-bədii yaradıcılığı ictimai fəaliyyəti ilə vəhdət təşkil etmişdir.

Amma bütün bu işlər Üzeyir bəyin iç dünyasının qapılarını əbədi mədəniyyət dünyamıza açmaq üçün yalnız bir körpü imiş. Xalq musiqisinə ruhən bağlı olan gənc Üzeyir bəy "Leyli və Məcnun" operasını yaratmaqla bütün müsəlman Şərqində opera sənətinin təməlini qoydu. Öz musiqi dünyasında Füzuli şəriyyətinin səsinə ulvi gözəlliklə duyan bəstəkarın şöhrəti çox tezliklə səs-səda doğurdu. O, Füzuli dühasından doğan romantikaya xalq qəlbindən süzülən muğam və təsniflərlə bir ayrı gözəllik bəxş etmişdi. Bu böyük hadisə Üzeyir bəy istedadının daha geniş miqyasda parlamasına yeni stimül verdi. Onun "Şeyx Sənan", "Rüstəm və Söhrab", "Şah Abbas və Xurşudbanu", "Əsli və Kərəm", "Harun və Leyla", "Koroğlu" operaları milli musiqi tariximizdə xüsusi yer tutmuşdur. Operaları ilə yanaşı Üzeyir bəyin "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan", "Ər və arvad" kimi komediyaları, bütün musiqi əsərləri Azərbaycan musiqi sənətində böyük inqilabi çevriliş yaratmışdır. Bu inqilabın qələbəsi Üzeyir istedadının, Üzeyir zəhmətinin, gərgin əməyinin qovuşuğundan yaranmışdır. Üzeyir bəy bu əsərləri ilə dünyaşöhrətli bəstəkar kimi tanındı, sevildi, nüsxə seçildi.

Üzeyir bəy milli musiqi mədəniyyətimizin elmi təməlini qoymuşdur. 1921-ci ildə hökumət dekreti ilə təsis olunmuş Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasının perspektiv fəaliyyət planını elmi əsaslara söykənərək işləyib hazırlamışdır. Bu faktı unutmayaq ki, o, tədris prosesini dünya səviyyəsində yaranmış ənənəvi təhsil normaları əsasında aparırdı. Bu səbəbdəndir ki, onun yetişdirdiyi tələbələr və onların musiqi əsərləri dünya səhnəsinə yol tapa bilib və şöhrət qazanıbdır. Üzeyir bəyin bəstəkarlıq qüdrəti böyük milli məktəbə çevrildi. "Azərbaycan xalq musiqisinin əsasları" adlı monumental elmi tədqiqat əsəri onun dərin zəkasının məhsuludur. Ümumiyyətlə, Azərbaycan xalq musiqisinin inkişafı yolunda o, yorulmaz mübariz, novator idi. Azərbaycanın Dövlət Himninin musiqi müəllifinin Üzeyir bəy olması faktı da şərəfli qismətdir.

Üzeyir bəyin publisist kimi qazandığı şöhrət, nüfuz ona 1919-cu ildə Azərbaycan Demokratik Respublikasının rəsmi orqanı "Azərbaycan" qəzetinin ilk redaktoru olmaq haqqını da qazandırmışdı. Həmin dövrdə Üzeyir bəyin yazıları, demək olar ki, o, hər gün çap olunurdu.

Üzeyir bəy mahnıları, ariya, oratoriya və instrumental əsərləri Azərbaycan ünvanıyla dünya səhnəsində hər vaxt alqışlarla, heyranlıqla qarşılanıb. Elə bil ilk dəfə dinləyirmiş kimi, ya da ana laylasını xatırladacaq qədər şirin, müqəddəs, ilıq duyğu kimi. "Sənsiz", "Sevgili canan" romanslarının qanadlarında insan sonsuz göylərdə dərddən-qəmdən, narahat dünyanın ağırlarından azad dolanır.

Üzeyir bəyin zəngin ədəbi-mədəni irsi XX əsrin mübarizələrlə, fırtınalarla, çarpışmalarla, ziddiyyətlərlə, inqilablarla, ölüm-itim ağırlarıyla dolu illərində yaranıb. Üzeyir bəy şəxsiyyətinin ecazkar gücü onu qoruyurdu. Allahın bizə — Azərbaycan xalqına bəxş etdiyi bu dahi şəxsiyyəti elə Allahın da öz sirli, sehrli qüvvəsi qoruyurdu.

Üzeyir bəy saza-sözə məhəbbətli şəxsiyyət olub. Təsədüfi deyil ki, Azərbaycan aşıqlarının ilk qurultayı Üzeyir bəyin rəhbərliyi altında keçirilib və "Aşıq sənəti" adlı məruzə ilə çıxış edib. Xalq mahnılarını, aşıq yaradıcılığını bütün musiqi aləminin sərvətinə çevirmək də Üzeyir bəy idrakına məxsus olub. Onun sevgilə yaranan, xalq ruhundan mayalanan, dərin fəlsəfi məzmunlu musiqi və ədəbi irsi ulu Azərbaycan mədəniyyətinin, ədəbiyyatının xəzinəsinə ilahi tövhədir. Bu irs xalqın mədəni sərvətidir, altunlarla ölçülməyən milli sərvəti.

Üzeyir bəy bir insan, bir şəxsiyyət olaraq son dərəcə müdrik, təmkinli, diqqətli, alicənab, ağıyana adam olub. Müasirlərinin məhəbbətli xatirələrini dinlədikcə onun insanlığının aliliyi qarşısında heyrətə gə-

lirsən. Hələ sağlığında ikən o, onu tanıyanların sevimlisi, əzizi, qayğıkeşi, cəfəkeşi idi. Böyük xalq sevgisi qazanmış dahi bəstəkar, dramaturq, publisist, musiqişünas, ictimai xadim, alovlu vətənpərvər, unudulmaz şəxsiyyət Üzeyir bəy Hacıbəyov Azərbaycan xalqının unudulmaz şəxsiyyətlərindəndir.

“Xalq qəzeti”, 18.09.2005.

«Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti» 2005.

KƏNDLİ ŞAİRİ, BÖYÜK PEDAQOQ... 37-NİN QURBANİ HACI KƏRİM SANILI

O məşum ilin bir qərarından: "İclas xalq düşmənləri — Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiqi və Hacı Kərim Sanılı Yazıçılar İttifaqının sıralarından kənar edir"

Hacı Kərim Sanılı əziz müəllim və incə ruhlu bir şair kimi tanınmış və sevilmişdir. H. K. Sanılına şagirdlərindən biri ilə — M. F. Axundov adına Dövlət Kitabxanasının şöbə müdiri Zöhrə xanım Qənbərova ilə görüşdük. Onda 1987-ci il idi. Həmin söhbətdən bəzi məqamları olduğu kimi xatırlayaq: "Bizə iki il alman dili və Azərbaycan ədəbiyyatı dərsi keçib. Gözəl müəllim, müdrik də insan idi. Maraqlı şeylər danışdı. Rəhmətlik sinədəftər idi. Dərsini həmişə böyük həsrətlə gözlərdik. Yaxşı yadımdadır 1937-ci ilin o günü. Dərsi boş keçdi. Hamımız həyəcanlanmışdıq. O ilin hər günü dəhşətli idi. Bir neçə gündən sonra dərs müdirinin bizə verəcəyi xəbəri onsuz da əvvəlcədən duymuşduq. Onu da 37-ci ilin" qara buludları uddu". Zöhrə xanım öz-özünə danışmış kimi, o ilin müsibətlərini yada salırdı: "Fizika müəllimimiz Rəhim Rəhimli də onunla bir gündə yoxa çıxdı. Sadə, qürurlu, nəcib, xeyirxah insanlar idilər. Hələ də mat qalmışam. Necə qıydılar onlara; Hacı Kərim müəllimə, Rəhim müəllimə, eləcə də Böyükağa Talıblıya, Hacıbaba Nəzərliyə, Seyid Hüseynə, dağ boyda Hüseyn Cavidə...". Zöhrə xanım bu əziz, yaddan çıxmaz adları bir nəfəsə söylədi. Özünü saxlaya bilmədi. Ağladı. "Eh... daha nə deyim...". Bunu da, o qadın əlavə etdi.

Zöhrə xanımın böyük hörmət və məhəbbətlə yad etdiyi, indi adlarını bircə-bircə əzbər bildiyimiz böyük ziyalılarımız — Hacı Kərim Sanılı Hüseyn Cavidlə, Mikayıl Müşfiqlə, Mustafa Quliyevlə, Bəkir Çobanzadə ilə, Hənəfi Zeynallı ilə, Salman Mümtazla, Əmin Abidlə bir ildə zülmətə göndərilmişdi. O zülmətə ki, orada ana-bacı, oğul-uşaq həsrətiylə qovrulacaqdılar, doğma el-obanın, Azərbaycanın üzünü görməyəcəkdlər. O zülmətdən geriye, isti ocaqlarına yol yox idi.

Belə bir dərdin - ağrının təsiri altında kitabxananın 20-30-cu illər saxlancları arasında Sanılı səhifəli, Sanılı misralı mətbuatı, kitabları araşdırdım. Hacı Kərim Sanılı XX Azərbaycan poeziyası yaradıcıları sırasında özünəməxsus mövqeyə malikdir. Millətini dərin məhəbbətlə sevmə, el-obasına ürəkdən bağlı şairin əsərlərinin əsas ideya-mövzusu da mənsub olduğu xalqın taleyi, Vətən torpağının mürəkkəb tarixidir.

Hacı Kərim Sanılı 1878-ci il fevral ayının 12-də Qazax qəzasının Çaylı-Kəsəmən kəndində anadan olmuşdur. İlk təhsilini həmin kənddə almış, 1893-1898-ci illərdə isə Qori müəllimlər seminariyasında oxumuşdur. 1898-ci ildən pedaqoji fəaliyyətə başlamış, Zəngəzur mahalının Xaçmaz məktəbində müdir vəzifəsində işləmişdir. İlk əmək fəaliyyətinə pedaqoq kimi başlayan H.K.Sanılı rus dilindən başqa alman, fars, fransız dillərini də bilirdi. O, öz mütaliəsini daim artırmış, rus klassik ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrinin, inqilabçı-demokratların əsərlərini oxuyaraq, onlardan faydalanmışdır. Şərq mədəniyyəti ilə yanaşı, Avropa və rus mədəniyyəti ilə tanışlıq da onun mütərəqqi bir şəxsiyyət kimi formalaşmasında mühüm rol oynamışdır. Onun qabaqcıl görüşləri və həyata keçirdiyi tədbirlər din xadimlərinin, köhnə fikirli adamların xoşuna gəlmədiyi üçün dəfələrlə təqibə, təhqirə məruz qalmışdır. Təkcə bir faktı oxuculara xatırlatmaq yerinə düşərdi: H.K.Sanılı Gəncədə rus-tatar məktəbində müəllim işlərkən din xadimlərinin yersiz böhtanlarından təngə cəlmiş, 1904-cü ildə Yelizavetopol quberniyasının xalq məktəbləri direktorunun adına aşağıdakı məzmununda məktub göndərmişdir: "Nəzərinizə çatdırıram ki, Yelizavetopol şəhərinin bir neçə "qabaqcıl" müsəlmanı camaat arasında mənim barəmdə elə əhvali-ruhiyyə oyadıb ki, bu da həyatımda bədbəxt bir hadisənin baş verəcəyinə şübhə doğurmur. Zati-aliləri, Sizdən böyük bir ehtiramla xahiş edirəm ki, məni tutduğum vəzifədən azad edin. Həyatımı xilas üçün buradan çıxım gedim".

H. K. Sanılına həyatı və ədəbi-ictimai fəaliyyətinə dair materialları izləyərkən belə faktlara tez-tez rast gəlmək mümkündür. Göründüyü kimi, Sanılı xalqın maariflənməsi uğrunda apardığı mübarizədə ağır mənəvi təzyiqlərlə üzləşsə də doğma xalqın işıqlı gələcəyinə dərin inam bəsləmişdir. Bir cəhəti xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, gənc müəllim öz mübarizəsində böyük məqsədlərə xidmət etmiş, şəxsi mənafeyini ictimai ideallardan yüksək tutmamışdır. O, Yeni Türk Əlifba Komitəsinin nəşr etdiyi "Böyüklər üçün əlifba" /1924/ kitabının müəllifi olmuş, sonralar da bu sahədə uğurlu fəaliyyətini davam etdirərək, "Türk əlifbası" /1927, Azərnəşr /, "Üçüncü il" /1927, 1928, 1929-cu illər nəşri, Azərnəşr - F. Nəmanzadə və F. Axundovla

birgə/, "Türk əlifbası" /1928 və 1929-cu illər nəşri, Azərnəşr - Ə. Seyidovla birgə/ dərs kitablarının tərtibində bilavasitə iştirak etmişdir. "Dəli öküz" /1927, Azərnəşr/ və Ə.Məhzunla birgə tərtib etdiyi "Meymun və ilan" /1927, Azərnəşr/ adlı məzmunlu və gözəl tərtibatlı kitabçaları məhz kiçik yaşlı uşaqlar üçün nəzərdə tutulmuşdur. Hacı Kərim Sanılı pedaqoji fəaliyyəti ilə yanaşı ədəbi yaradıcılıqla da məşğul olurdu. Onun Azərbaycan təbiətinə və kəndinə həsr etdiyi zərif, lirik şeirləri və poemaları milli ədəbiyyatımızın layiqli nümunələrindəndir. "Zarya Vostoka" qəzetinin 1929-cu il nömrələrinin birində yazılmışdır: "... Onun (Sanılının - A. Ü.) əsərləri ilk dəfə 1919-cu ildən çap olunmağa başlamışdır. O, 1919-cu ildə "Yeni şərqilər" adlı ilk şeirlər kitabı ilə oxucuların diqqətini cəlb etmişdir. 1918-ci ildə... "Canavarlar hökuməti" adlı mənzum satirik pamfletini yazmışdır. Pamfletin I hissəsi Tiflisdə çıxan "Gələcək" qəzetində çap edilmişdir". Qəzetdə verilən bu məlumat şairin gənclik şəklilə birgə dərc olunmuşdur. H. K. Sanılı ədəbi yaradıcılığa inqilabdan əvvəl yazdığı kiçik şeirlərlə başlamışdır. Ədəbiyyatşünas M.Rəfili "Yeni kəndli ədəbiyyatı haqqında" I adlı məqaləsində Sanılının yaradıcılığından ətraflı söhbət açmışdır. Şair milli xalq yaradıcılığı ənənələrindən faydalanaraq, əsərlərində doğma kəndi, onun keçmişini və bu gününü, qədim el adət-ənənələrini, məişətini, yüksək insan keyfiyyətləri - həssaslığı, dostluğu, mərdliyi, eləcə də namusu, qeyrəti dünyada hər şeydən daha uca tutmaq, müqəddəs bilmək kimi saf duyğuları qələmə alırdı.

Sanılı lirik şair kimi təbiət vurğunu idi. Professor Bəkir Çodanzadənin dediyi kimi, təbiəti çox gözəl bilən Sanılı "ən təcrübəli botanik alimlərin belə adını bilmədiyi otların yarpaqlarında, çiçəklərindəki ən incə dəyişmələri duyur və bu dəyişmələrdən özünə, öz məişətinə lazım olan nəticələri çıxarır" və poeziya nümunəsinə çevirirdi. O, təbiət mövzusunda bir-birindən gözəl, axıcı və səmimi şeirlər yazmış, təbiət gözəlliklərindən duyduğu hissələrini qələmə almışdır. Professor Bəkir Çobanzadə "Azəri ədəbiyyatının yeni dövrü" /1930, Azərnəşr/ kitabının "Oktyabr ədəbiyyatı" bölməsində Hacı Kərim Sanılı yaradıcılığından danışarkən onun xalq şeiri ənənələrinə bağlılığını xüsusi qeyd edirdi, göstərirdi ki, "Sanılının əsərləri, indiyə qədər bəhs etməkdə olduğumuz yeni aşiq ədəbiyyatının zirvəsini təşkil edir. Sanılı özü Qazax rayonu köçərilərindən olub, təhsil görmüş, olduqca savadlı, şeir texnikasının bir neçə incəliklərinə aşina bir şairdir".

Sanılı poeziyasında "Zərbəçi Bəsti" şeiri öz lokonikliyi ilə xüsusi seçilir. Şair əməkçi el qızının böyük hünərini, ağır zəhmətini alqışlayır, qəlbən onun bütün uğurlarına sevinir, şair könüllü fərəhdən rıqqətə gəlir. Sonralar igidliyinə neçə-neçə dastanlar yazılan Bəsti Bağirova sanki Sanılı xeyir-duası ilə beləcə yüksəlmişdir.

Şairin qələmi, aşığın sazı, oxşasın səni,

El olsun razı, yayılsın şöhrətin dünyaya, Bəsti!

"Göycə gölü", "Zəngi çayı", "Hayastan" və s. bu qəbildən olan şeirlərində isə tarixi torpaqlarımızı məhəbbətlə tərənnüm etmişdir. Hacı Kərim Sanılının yaradıcılığına dair aparılan tədqiqatlardan məlumdur ki, o, kəndi dərin və səmimi bir məhəbbətlə sevən humanist şairdir. Ədəbi tənqiddə o, "kəndə aid ən çox yazan böyük bir kəndli şairi" /ədəbiyyatşünas Atababa Musaxanlı/ kimi tanınmışdır. Hacı Kərim Sanılı bütün yaradıcılığı boyu kənd həyatına dair maraqlı mövzulara dönə-dönə qayıtmış, milli xalq ədəbiyyatında özünə yer tutmuş, gözəl əsərlər yaratmışdır. 1922-ci ildə "Yeni yol" qəzetində çap olunmuş "Kəndimiz" şeiri şairin kəndə olan ülvəli məhəbbətinin bədii tərənnümüdür. Epik əsərlərində kəndin daha geniş panoramını görürük. Lirik şair H. Sanılı həm də gözəl poemalar müəllifidir. Onun 20-ci illərdə yazdığı "Aran köçü", "Namus davası", "Zülmün sonu", "Novruz və Gülarə" və 1935-ci ildə tamamladığı "Turut qaçaqları" poemaları janrın imkanlarının zənginliyini nümayiş etdirən əsərlərdir. Şeirlərində olduğu kimi poemalarında da həyatın dolğun poetik lövhələrini verə bilmişdir. H. K. Sanılı 1924-cü ildə "Kəndçi" qəzetində /16 və 17 mart/ köçəri kənd həyatına dair iki şeir parçası - "Aran köçü" və "Yenə köç axşamı"nı, bundan bir qədər sonra isə /6.VI.1924/ "Yeni yol" qəzetində bu mövzuyla bağlı iri bir poema dərc etdirdi. Bu, şairin məşhur "Aran köçü" əsəri idi. İndiyədək aparılan bütün tədqiqatlarda "Aran köçü"nün 1926-cı ildə yazıldığı göstərilir. Lakin yuxarıda da qeyd etdiyimiz kimi, əsər 1924-cü ildə "Yeni yol" qəzetinin "Xalq ədəbiyyatı" /milli/ rubrikasında ardıcıl olaraq səkkiz nömrədə dərc edilmişdir. İki il sonra isə "Yeni kənd" /1926-cı il, N6/ jurnalında əsər yenidən bütünlüklə çap olunmuşdur. H. K. Sanılı poemanın jurnal variantı üzərində yenidən işləmiş və bəzi düzəlişlər etmişdir. 1927-ci ildə əsər kitabça halında çıxmış, tezliklə ədəbi-tənqidin nəzərini cəlb etmiş, ətrafında müxtəlif rəylər yaranmış, mülahizələr söylənmişdir. Əsər haqqında dövrü mətbuat səhifələrində çap olunmuş məqalələrdən bir neçəsinə diqqət yetirək. Eyni bir müəllif tərəfindən yazılan və əvvəlcə "Maarif və mədəniyyət" /1927, N9, s. 45-46/ jurnalında, sonra isə "Kommunist" /1927,

15.XI/ qəzetində çap olunan "Aran köçü" və yazanı Sanılı" məqaləsində deyilir: "Bu əsərdə Sanılı yoldaşın "Kəndimiz" və "Aran köçü" sərlövhəli iki mənzuməsi dərc edilmişdir. Kəndlilərimizin həqiqi həyat və yaşayışını bilən yazıçılar bizdə çox azdır. Sanılı yoldaş bu cəhətdən bir istisna təşkil edir. O, kəndlilərimizin yaşayış, dərd və ehtiyaclarını bilir. Çünki o, özü kənddə dünyaya gəlmiş və bütün gənclik dövrünü kənddə keçirmişdir. Sanılı başqa şəhər yazıçıları kimi kəndə "yuxarıdan" baxmayıb. O, kəndi səmimi bir məhəbbətlə sevir və öz şeirlərində kəndlilərin əmək və şadlıqlarını tərənnüm edir". "Kəndli ədəbiyyatı doğru vəzifələr qarşısında" adlı məqalədə isə /M. Rəfili - "Ədəbiyyat cəbhəsində", N2, s. 17-19/ oxuyuruq: "Aran köçü" kimi əsasən mürtəcə bir əsər yazmış olan bir müəllifi başqa əsərləri olmasaydı, kəndli yazıçısı adlandırmaq mümkün olmazdı. Çünki kəndin pədərsahı "gözəlliklərini", köç həyatını və ibtidai mədəniyyət adətlərini bu qədər məhəbbətlə və mədəniyyətlə, passiv bir tamaşaçı kimi tərənnüm etmək yalnız bu günkü kəndə qarşı böyük bir xəyanət adlandırılı bilər. Lakin "Aran köçü" müəllifinin yaradıcılıq inkişafı yolunda yalnız bir keçilmiş mərhələ ola bilər".

Professor B.Çobanzadə poemanın müasir əhəmiyyəti barədə yazmışdır: "Sanılı mövzularını köçəri kəndli həyatından götürür. O, Azərbaycanda mühüm məsələlərdən birisi olan köçərlik məsələsi ilə və Azərbaycan kəndinin yeni həyat tərzinin necə qurulacağı məsələlərilə məşğuldur. Həmin illərdə /20-30-cu illərdə/ dərc olunmuş, bir-birinə zidd fikirli onlarca məqalədə "Aran köçü" əsəri müxtəlif mövqelərdən təqdim olunub qiymətləndirilmişdir.

Poema son dərəcə aydın və axıcı bir dildə yazılmışdır. Şair məhəlli sözlər də işlətməkdən çəkinməmişdir. Lakin bu və digər milli koloriti üzə çıxaran vasitələr mövzunun, poemada cərəyan edən hadisələrin, obrazların xarakterini daha təbii əks etdirmək ehtiyacından doğan zərurət idi. Bununla belə, şair bütün nəşrlərdə /istər dövrü mətbuatda, istərsə də kitab halında/ əsərin sonunda bu qəbildən olan sözlərin ədəbi dildəki mənalarını verməyi lazım bilmişdir.

1927-ci il Hacı Kərim Sanılı yaradıcılığının ən məhsuldar dövrü olmuşdur. Həmin il, o, başqa uğurları ilə yanaşı orijinal üsulda üç böyük poema da yazmışdır — "Namus davası", "Zülmün sonu", "Novruz və Gülarə". Sonuncu iki poemasında, şair köhnəliklə yenilik arasında gedən mübarizənin real təsvirini qələmə almışdır. "Novruz və Gülarə"də iki yoxsul kəndli balasının həyatı təsvir edilmişdir. "Zülmün sonu" poemasında "Maarif və mədəniyyət" 1927/ isə yoxsul bir ailənin, kor Hürünün başına gələn faciə təsvir edilmişdir. H. K. Sanılı bütün poemalarında xalqın mənafeyini düşünmüş, maarifçi ideyaları təbliğ etmişdir. Bədii yaradıcılığının yüksək zirvəsi olan poemaları Azərbaycan ədəbiyyatının qiymətli nümunələrindəndir. 20-ci illərin ikinci yarısının və 30-cu illərin mətbuat səhifələrinə nəzər salsaq Sanılı yaradıcılığı haqqında bir çox qeyri-obyektiv, tənqidi fikirlər, ədalətsiz hökm və qiymətlər ilə də rastlaşa bilərik. 1937-ci il "Ədəbiyyat qəzeti"ndə oxuyuruq: "Sovet Yazıçıları İttifaqında sovet ədəbiyyatına və sosializm quruluşuna xain olan və onun əsasını dağıtmağa çalışan Yusif Vəzir, Hacı Kərim Sanılı, Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiq, Atababa Musaxanlı, Seyid Hüseyn kimi düşmənlərə yer yoxdur. Biz bu düşmənlərin iç üzünü və yaradıcılığındakı kontrevolyusion mahiyyəti bütün sovet ictimaiyyəti qarşısında açıb göstərməliyik". Bu məqalə dərc olunanda bir neçə gün sonra Azərbaycan Sovet Yazıçılar İttifaqında çağırılmış ümumi yığıncağın qərarında deyilirdi: "İclas xalq düşmənləri - qəddar müsavətçi Hüseyn Cavid, Mikayıl Müşfiqi və Hacı Kərim Sanılını Azərbaycan Sovet Yazıçılar İttifaqının sıralarından kənar edir". Öz həmkarları haqqında verilən belə bir xasiyyətnamə xalqın mötəbər övladlarının cismani məhvinə səbəb oldu.

Bu faciədən 50 il sonra görkəmli ədəbiyyatşünas alim, tənqidçi Yaşar Qarayev yazırdı - "Hacı Kərim Sanılı məhz sosial yetinlik baxımından səthi və bəsit olan tənqidin nəzərində müasir sosial mübarizələrdən uzaq şair, əsirət əxlaqının, patriarxal həyat üsulunun nəğməkarı idi". Ürək ağrısı ilə etiraf etməli oluruq ki, Sanılını inqilabdan əvvəlki qaraguruhçuların təqibi Sovet hakimiyyəti illərində də cildini dəyişib, ədalətsiz ittihamları ilə onun həyatını zəhərləməkdə davam etmişdir. Adamlarla xoş münasibəti, alicənablığı, davranışı, yazıb-yaratmaq istedadı ilə seçilən bu gözəl sənətkar xəbis təbiətlilərin, fitnə-fəsad törədicilərin böhtanları ilə həmişə mənəvi əzablara məruz qalmış, nəhayətdə də onların tarixi cinayətlərinin qurbanlarından olmuşdur. "Sanılının qolçomaq nəğmələri", "Kəndli ədəbiyyatının inkişafı yolunda", "Sol maska altında opportunizm", "Sanılı hansı kəndin şairidir" və başqa bu kimi məqalələrdə Sanılı yaradıcılığının proletar ədəbiyyatı mövqeyindən tamamilə uzaqda olması iddia olunurdu. "Kommunist" qəzetindəki belə bir məlumata fikir verək: "1930-cu il sentyabrın 9-da Azərbaycan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətindəki "Stalin" klubunda yığıncaq olmuşdur. Yığıncaqda "Nə üçün və kimlə mübarizə edirik?" mövzusunda çıxış dinlə-

nilmişdir. Bu çıxışda Sanılı yaradıcılığı kəskin tənqid edilmiş, onu "qolçomaq şairi" adlandırmışlar". Həmin ildə ədəbiyyatşünas Mustafa Quliyevin eyni mülahizəni təsdiq edən məqaləsi yazılmışdır. Bütün bu böhtanlar, qeyri-səmimi qiymətlər şairi mənən sarsıtmışdır. 1930-cu ildə o, "Bakinski raboçi" qəzeti redaksiyasına göndərdiyi məktubunda yazırdı: "Azərbaycan kəndlisini tanımayan, onunla yaxından təmasda bulunmayan bir şəhərli /yəni M. Quliyev/ onun yeganə şairi olan Sanılıya iftira söyləmişdir". Şair məktubunda, qolçomaq məfkurəsindən uzaq olduğunu, tamamilə bir kəndli şairi olub, yeni kəndə aid bədii duyğularını tərənnüm etdiyini bildirmişdir. Daha sonra yazmışdır: "Mənə isnad edilən bu ləkəni qəti surətdə üzərimdən atıram". Bu məktub Sanılının ona qarşı olan anlaşılmaz fikirlərə, haqsız hücumlara, dövrün ağ-qarasını aydın seçə bilməyənlərə qarşı açıq etirazı idi. Həm də tək H. K. Sanılının yox, Sanılı kimi yersiz təqib olunanların qəti fikri idi. Yeni yaranmış proletar ədəbiyyatı dövründə şeir aləminə yeni gələn bir çox gənc şairlər, o cümlədən Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiq və başqaları sadə, xəlqi üslubu ilə fərqlənən H. K. Sanılının təsiri altına şeirlər yazmışdılar. 1931-ci il "İnqilab və mədəniyyət" jurnalında "Zəngili" imzalı bir tənqidçi S. Vurğunun "Şairin andı" kitabına yazdığı rəydə qeyd edirdi ki, "Səməd Vurğunun "Kür çayı" şeiri Sanılıya ithaf edildiyi kimi büsbütün onun təsiri altında düşmüşdür... S. Vurğun Sanılı mahnılarını çalır... ən qüvvətli şerlərində hələ Sanılı kimi əski kəndi idealizə edir". Bu birtərəfli, qərəzli mülahizədən də göründüyü kimi, S. Vurğun Sanılı poeziyasını ürəkdən sevmiş, onun yaradıcılığını izləmiş və ondan öyrənməkdən çəkinməmişdir. O, "Kür çayı" şeirində "Çoxları hüsnünə heyran qaldılar" misrasında, çox güman ki, Kürün tərənnümçüsü H. K. Sanılını da nəzərdə tutur. Başqa bir sitata diqqət edək: 1931-ci ildə "Hücum" jurnalında Mehdi Hüseyn yazırdı: "Onun bu mürtəcə /məhz "mürtəcə"- A. Ü./ hərəkətini təqlid edənlər varmı? Vardır. Buna istənilən qədər misal tapmaq mümkündür. Uzağa getməyəlim, Azərbaycan Proletar Yazıçıları Cəmiyyəti üzvü Müşfiqi alalım... Müşfiq əsas etibarını ilə təbii gözəlliklərin təsvirinə həsr edilmiş şeirlərində Sanılı ideyalarını ifadə etmiş olur". O zaman Mikayıl Müşfiq yaradıcılığında Sanılı poeziyasının təsiri haqqında deyilmiş bu tənqidi fikir indi təqdirəlayiq bir həqiqət kimi səslənir.

Dövrünün milli ziyalı, maarif xadimi, şairi kimi yüksək məsuliyyət duyğusu ilə yazıb yaradan H. K. Sanılı digər yaşlı həmkarları sırasında təkcə ədəbi opponentləri tərəfindən yox, pərəstişkarlarından bir çoxu tərəfindən də tənqidlərə, bədii atmacalara hədəf idi. Səbəbi dərinlərdə — dövrün amansız, qisasçı ruhunda idi. Yazmaq, yaratmaq və yaşamaq istəyirsənsə özündən əvvəlki nəsllə, "köhnələrə" öz yabançı-yad və düşmən münasibətini bildirməlisən. Əks təqdirdə... məsələ hamıya aydın idi. Bu mənada ustad "köhnələrin"də, "onlara yad-düşmən" olduqlarını bildirmək məcburiyyətində qalan istedadlı gənc ədəbi qüvvələrin də nələr çəkdiyini təsəvvür etmək çətin deyildir.

Zəmanəsində həmişə tənqid-təhniz və təqiblərlə qarşılaşmasına baxmayaraq şair öz estetik inamına - qənaətinə sədaqətlə milli şeirimizin xəlqi məcrada axarına təkən verən ustad kimi tanınıb sevilmişdir, müasiri professor Bəkir Çobanzadənin dürüst qiymətilə desək, Sanılı Azərbaycan ədəbiyyatında olduqca məsəbat bir rola - mövqeyə malikdir. Görkəmli sənətkarın uzun müddət təhlil və tədqiqdən kənarda qalan irsinin tam nəşri, ədəbi mövqeyinin obyektiv qiymətləndirilməsi, haqqında monoqrafik əsərlər yazılması qarşımızda daim milli borc kimi dayanır.

«Ədəbiyyat və incəsənət» ,02.09.1988.

«1001 mahnı» jurnalı, 2006, №2, səh. 25 - 27.

«1001 mahnı» jurnalı, 2006, №3, səh. 35 - 41.

MAQSUD ŞEYXZADƏ

Azərbaycan torpağının işıqlı oğlu Maqşud Şeyxzadə Özbəkistan ədəbiyyatının, elminin məşhur filosof şairi, dramaturqu, ustad tərcüməçisi, böyük alimi, görkəmli pedaqoqu, dilçisi, tənqidçisi, folklorşünası və ədəbiyyatşünasıdır. Özbək xalqı, özbək torpağı onu öz balası tək bağrına basmışdır, şöhrətləndirmiş, əziz tutmuş, göylərə ucaldaraq əbədi etmişdir. Maqşud Şeyxzadə poeziyası ülvî məhəbbət, insani münasibətlər, dostluq telləri, nəsihətamiz duyğular, ali hisslər, ilahi məqamlar üstə yaranmışdır. Onun poeziyasının xalq ürəyinə yaxın olması onun folklorla bağlılığından irəli gəlir. O, tədqiqatçı alim olaraq "Alpamış", "Qərib və Şahsənəm", "Şirin-şəkər" kimi xalq dastanlarını tədqiq etmiş, digər tərəfdən də qəlbində kök salmış Azərbaycan folkloruna sevgisi və bələdliyi əsas verib ki, şeir yaradıcılığında folklor elementlərimizdən, folklor qaynaqlarından bəhrələnsin. Daha doğrusu, şeirlərini xalq qəlbindən süzülən incilərdən mayalandırması onun yaradıcılıq uğurlarındandır.

Maqşud Şeyxzadə gənc yaşlarından — 30-cu illərdə artıq tənqidçi, alim, publisist, pedaqoq kimi tanınmışdır. Klassik və müasir özbək ədəbiyyatını, eləcə də Azərbaycan, rus və dünya ədəbiyyatını tədqiq edərək elmi kontekstdə təhlil etmiş, tənqidi və publisist məqalələri ilə fikrini, münasibətini bildirmişdir. Dünya poeziyasının fəlsəfi nöqtələrinə toxunmuş, onları maraqlı və dərin məzmununda şərh etmişdir. M.Şeyxzadənin yaradıcılıq toplusunda 200-dən artıq belə elmi məqalələr vardır. Onun qələmə aldığı vətən sevgili, vətən məhəbbətli poemaları təkcə məzmunca yox, həm də məna və məntiqcə, ruhu ilə unudulmaz əsərlərdir. Maqşud Şeyxzadənin müharibə dövrü yaradıcılığında bu misallı bir neçə əsəri vardır. Qəhrəmanlıq, psixoloji nikbinlik onun poeziyasının əsas qayəsini təşkil etmişdir.

"Cəlaləddin Mənquberdi" pyesi (1944) də məhz bu ruhdan yoğrularaq qələmə alınmışdır. Bu əsər müəllifin gərgin elmi araşdırmaları istedadı ilə cilalanaraq araya-ərsəyə gəlmiş və elə həmin il də özbək səhnəsində tamaşaya qoyulmuş və uğur qazanmışdır. Maqşud Şeyxzadəni dramaturq kimi təqdim etdiyimiz bu məqamda onun "Mirzə Uluqbəy" faciəsini xüsusilə diqqətə çəkmək istərdim. O, bu əsər üzərində 19 il çalışmışdır (1940-1959). Dünya elminə özbək xalqının bəxş etdiyi Uluqbəy dövrünün məşhur astronomu olmuşdur. O, XV əsrdə dünyanın ən böyük rəsədxanasını yaratmışdır, məşhur fəth, hökmdar Əmir Teymurun nəvəsi olmuşdur. Mirzə Uluqbəy — zəkanın və qəhrəmanlıq eşqinin vəhdətini özündə cəmləşdirən tarixi şəxsiyyət, xalq yaddaşından, xalq qəlbindən çıxmayan nəhəng insan. Belə bir obrazı qələmə gətirmək — onun poeziya dünyasında misralarla heykəlini ucaltmaq üçün sənətkar qüdrəti lazımdır. Maqşud Şeyxzadə bu əsəri faciə janrında işləmiş və müvəffəqiyyət qazanmışdır. Daha doğrusu, sənətkarlıq qüdrəti qələbə qazanmışdır. Əsərin bu janrda işlənməsi qəhrəmanın həyatından irəli gəlmişdir. Faciə tezliklə Özbəkistan Dövlət Dram Teatrında səhnəyə qoyulur və böyük məhəbbətlə qarşılanır. Bu əsər eyni zamanda bizə şans verir deyək ki, böyük sənətkar M.Şeyxzadə eyni zamanda özbək tarixinə bütün incəliklərinə bələd imiş. Özbək ədəbiyyatı, özbək elmi tarixində Maqşud Şeyxzadə səhifəsi parlaqdır və ya belə deyək ki, XX əsr özbək ədəbiyyatı tarixini Maqşud Şeyxzadəsiz təsəvvür etmək mümkün deyil.

Ölümündən hələ on il əvvəl — 1957-ci ildə yazdığı "Daşkəndnamə" poemasında Daşkəndlə bağlı 30 illik həyatını, eşqini, həyəcanını, qəlbinin vətən duyğularını misralamışdır. Ondan bir il sonra nəşr etdirdiyi 437 səhifəlik "Çərək əsr divanı" kitabında isə lirik yaradıcılıq nümunələri sayır. Əsərin Azərbaycana ilk tərcüməsi xalq şairi Nəriman Həsənzadəyə aiddir. Lakin Maqşud Şeyxzadə ədəbi irsinin tədqiqatçısı, xalq şairi Xəlil Rza bu əsəri öz tərcüməsində yenidən Azərbaycan ədəbi tarixinə daxil etmişdir.

Cismani ömrü 1967-ci ildə tamamlandıqdan sonra özbək ədəbiyyatşünasları onu dönə-dönə tədqiq etdilər və edirlər. Əsərlərinin çoxu tanınmış şairlərimizin məhəbbəti ilə doğma Azərbaycan dilinə çevrildi, tədqiqat obyektı oldu. Unudulmaz Xəlil Rzanın odlu qəlblə araşdırdığı "Maqşud Şeyxzadə yaradıcılığı" ədəbiyyatşünaslığımızın dəyərli bir səhifəsidir. O, görkəmli ədibin ədəbi irsinin ən dəyərli nümunələrini bəlkə də bütövlükdə ana dilimizə tərcümə etmişdir.

"Cəlaləddin Mənquberdi" və "Mirzə Uluqbəy" kimi pyesləri ilə ciddi ictimai hadisələrin, dolğun insan xarakterlərinin yüksək poeziyasını yaratmış şair — dramaturq Maqşud Şeyxzadə ədəbi irsi ilə təkcə özbək ədəbiyyatının deyil, həm də Azərbaycan ədəbiyyatının ölməz ədibidir, şöhrətli oğludur.

"Cəlaləddin Mənquberdi" (1944) faciəvi dramı Maqşud Şeyxzadə yaradıcılığının zirvəsində dayandığı kimi, müasir özbək dramaturgiyasının da şah əsərlərindəndir. Tədqiqatçıların rəyidir ki, "Cəlaləddin Mən-

quberdi" və "Mirzə Uluğbəy" mənzum tarixi faciələri ilə özbək dramaturgiyasının əsası qoyulmuşdur. "Cəlaləddin Mənkəberdi" beş pərdəli səkkiz şəkilli faciədir. Əsərdəki hadisələr XIII yüzilin birinci yarısında Türküstanda baş verir.

«Mirzə Uluğbəy». Böyük ədibimiz Maqsud Şeyxzadənin 1959-cu ildə yazdığı "Mirzə Uluğbəy" əsərində dünyanın məşhur astroloqu, hökmdarı, elm-mərifət dünyasının cahangiri Mirzə Uluğbəyin həyatı, taleyi, fəaliyyəti qələmə alınmışdır. Ümumiyyətlə, Maqsud Şeyxzadənin bu iki dramatik əsəri özbək əbədiyyatşünaslarının da, Azərbaycan ədəbi-tənqidinin də diqqətini cəlb etmiş, bu haqda xeyli məqalələr, elmi rəylər, tədqiqat əsərləri yazılmışdır. Söz yox ki, bu sırada ilk yerdə Xəlil Rza tədqiqi dayanmışdır. Onun bu mövzuya həsr etdiyi "Maqsud Şeyxzadə" monoqrafiyası, "M.Şeyxzadə yaradıcılığında Azərbaycan-özbək ədəbi əlaqələri", "SSRİ xalqlar ədəbiyyatı", (1977, II c.) M.İbrahimovun "Həyat həqiqəti", Azad Nəbiyevin "İki xalqın oğlu" və s. onlarla elmi, publisistik məqalələri göstərə bilər.

Özbəkistanın ədəbiyyatşünas alimi İbrahim Qafurov qeyd edir ki, «ədəbiyyatı sevdiyim ilk günlərdən başlayaraq mən M.Şeyxzadə yaradıcılığının vurğunu olmuşam. Bu münasibət sonralar alimin "Yoldaş şair" adlı kitabına çevrilmişdi. Sonra isə bu məhəbbət şairin yaradıcılığına həsr edilmiş namizədlik dissertasiyası mövzusunda öz əksini tapmışdır. İ.Qafurov yazır ki, onun haqqında yenə də danışmağa sözum var, onu kiçik bir kitabda, adi namizədlik dissertasiyasında təhlil etmək, öyrənmək azdır. Çünki, o özbək klassik ədəbiyyatının davamlı sütunlarından biridir. ... M.Şeyxzadə təkcə şeir, poema, pyes və məqalələrində deyil, bütün yaradıcılığında iki xalqın adından cəsarətlə danışmışdır. O, özbək klassik ədəbiyyatını öyrənmiş, tədqiq etmiş, özbək ədəbiyyatı tarixini, ədəbiyyatşünaslıq nəzəriyyəsini təkmilləşdirmiş, onu yeni-yeni elmi axtarışlarla zənginləşdirmişdir. Özbək klassik ədəbiyyatının banisi Nəvai irsini ilk tədqiq edənlərdən biri M.Şeyxzadə olmuşdur. Nəvaişünaslar M.Şeyxzadəni özlərinə ustad hesab etmişlər. Onun elmi əsərləri dərin təhlili, sanballığı ilə fərqlənir. M.Şeyxzadənin altıcildlik "Seçilmiş əsərləri"nin bir kitabı Nəvaiyə həsr edilmişdir». Professor Pənah Xəliovun şərhinə görə, «qəhrəmanlıq dastanı olan bu xalq dramında —«Mirzə Uluqbəy»də "Vaqif"i xatırladan bir ruh vardır. Müqayisə üçün bir-iki nümunə də kifayətdir: dustaq olmuş Vaqiflə oğlu Əlibəyin Qacarın əlinə keçməsi, Vaqifin Qacarla üz-üzə gəlməsi. Qana susamış fəteh, gözəlləmələr yazan humanist bir şair, ağıllı, tədbirli bir vəzir, nəhayət, günahsız övladının ölümünə şahid olan bir ata!". Teymur Məliklə Çingizxanın monoloqu, Vaqiflə Qacarın monoloqu — eyni səhnəni xatırladır. Maqsud Şeyxzadə yaradıcılığının tədqiqatçısı Xəlil Rza Ulutürkdə də eyni qənaətə gələrək qeyd etmişdir ki, "bu iki mənzum pyes arasındakı uyğun, oxşar və səsləşən cəhətlər o qədər çoxdur ki, bunlardan bəzisini xatırlatmaq yerinə düşər! Poetik ruh birliyi; hər iki əsərin şeir ilə və başlıca olaraq heca vəzninin onbirlik bölgüsündə yazılması...", Vaqif bütün Azərbaycan şairlərinin ümumiləşdirilmiş surəti olduğu kimi, Cəlaləddin də özbək qəhrəmanlarının ümumiləşdirilmiş obrazıdır, yaxud Qacar bütün qəsbkarları təmsil etdiyi kimi, Çingizxan da fəthlər nümunəsidir; uydurma obrazların yaxınlığı (Eldar və Elbars, Gülnar və Sultanbəyim)". Eyni kök olaraq türk folklorundan rəşələndiyindən, milli ruhla klassik poeziyaya söykənikli olduğundan əvvəldən də qeyd etdiyimiz kimi, üzü Dədə Qorquddan belə xalq-qəhrəmanlıq dastanlarındakı obraz xarakterləri ədəbiyyatlarımızın doğmalığına daha bir faktdır.

Dünya fəlsəfəsini dərinliyi ilə dərk edən, ali insani hisslərlə yaşayan, sonsuz kainatın — yerin-göyün əzəmətinə duyan Mirzə Uluğbəyi müəllif sanki dahi Nizami qəhrəmanlarının, filosoflarının idrakına bənzədib. Eyni zamanda qəlb dünyasının hakimi — şairlərə, şair sözünə yüksək dəyər verilməsi də elə bu kontekstdədir. Şah öz fikrinə həyan, kömək, güc-qüvvə üçün şair sözünə üz tutur. Filologiya elmləri doktoru Xəlil Rza qeyd edir ki, "Uluğbəy Nizaminin yaratdığı İsgəndər obrazına bənzəyir". Doğrudur, Nizaminin qəhrəmanı hökmdar, alim və peyğəmbərdir, Uluğbəydə isə daha çox hökmdarlıq və alimlik keyfiyyətləri təsvir edilmişdir. Əsərin sənətkarlıq baxımından mükəmməl elmi təhlilini Xəlil Rza işləmişdir. Özbək ədəbiyyatının yaxın dostu, ədəbiyyatşünas Pənah Xəlilov da qeyd etmişdir ki, bu əsər mənzum faciənin ən gözəl nümunələrindən biridir. "Tarixi keçmiş özünün təbii inkişaf meylinə başlıca ictimai-siyasi kolliziya ilə açıb göstərən əsərlərə də maraq və ehtiyac az deyildi. M.Şeyxzadənin "Mirzə Uluğbəy" faciəsi həmin ehtiyacı ödəyən kamil sənət nümunəsi kimi sevildi və görkəmli qələm sahiblərinin təqdirini qazandı. Bu tarixi faciədə müəllif ictimai mühitin ziddiyyətlərini əks etdirən süjet xətti ilə ailə-məişət təzadları üzərində qurulmuş süjet xəttinin ülvə vəhdətini təmin edərək Teymurilər sarayının panoramını yaratmışdır». Maqsud Şeyxzadə yaradıcılığını məhəbbətlə tədqiq edən Xəlil Rza yazır ki, "özbək dramaturgiyasına M.Şeyxzadənin gətirdiyi ən böyük keyfiyyət nədir? Şairanəlik! Burada şairanəlik daha çox müəllifin həya-

ta baxımında, varlığın qavrama və əksətdirmə bacarığında, bədii obrazlar düzümündədir. Buna görə də hər iki pyesdə hətta remarka və nəsr ilə yazılmış parçalar da şairanədir". Özbək ədəbiyyatşünasları Seyfulla Mirzəyev və Səid Şirməhəmmədov M.Şeyxzadənin "Mirzə Uluqbəy" faciəsi üzərində işlərkən dahi Şekspir yaradıcılığından faydalandığını yazmışlar. Əsərdəki bütün obrazların monoloqları, mühakimələri dərin fəlsəfi məna daşıyır. Tarixdə və müasir həyatda nurlu şəxsiyyətlərə pərəstiş edən Şeyxsadə Teymurilər sülaləsindən Şahruhun oğlu Uluqbəyi özbək elmini dünya miqyasına çıxaran bir alim, ədəbiyyat və incəsənət hamisi kimi ümumiləşdirmişdir". Əsərdəki tarixi hadisələr xarakterlər — obraz xarakterliyinin dili ilə açılır. Şöhrətpərəst, özünəvurgun, daim hökm etməyi, göstəriş verməyi sevən Gövhərşadbəyim ana olsa da, övladlarını öz xeyri, mənəbi üçün qurban verməkdən çəkinmir. Onların arasına təbiyəsi ilə bir ədavət salır ki, hətta sonda özü belə bunların ağrısını çəkir. Taxt-tac üçün bütün namusunu — qeyrətini, ailə şərəfini qurban verən Əbdüllətif atasına, nənəsinə qarşı çıxır, qanlarına susayır. Nənəsini bir dəfə həbs etdirmiş, hakimiyyətə gəldiyi ilk gündə isə atasının ölümünə fitva veririr, hər halda nənəni də belə bir aqibət gözləyə bilər. Soyuq saray içində taxt-tac ağılla yox, mənəb düşgünlüyü, qılıncla, qan tökülməklə qurulur və qorunur. Dünyanı öz elmi ilə fəth edən Uluqbəy özü belə bu dəhşətli möcüzəyə mat qalır.

Məni doğan ana bu cür! Məndən doğulan

*Oğul o cür! Zalım fələk, oyunbazmısan?*¹

— deyə öz-özünə var-gəl edir, fikirləşir. Saray içində hökmdarın ətrafında nə qədər ağıllı adamlar olsa da, Fərmanşah, Seyid Abid... kimilər də əskik deyil. Məhz bu cür satqın, nadan obrazların əməli nəticəsidir ki, Uluqbəy hakimiyyəti içindən çökür. Tarix boyu belə olub. Dünya cahangirləri hətta saray içindən çöküb, məhv olub.

Müəllifin ən böyük uğuru — tarixi hadisələri qələmə gətirəcək möhkəm və müxtəlif xarakterli obrazlar yaradıb. Hətta obrazların dili, xarakteri o qədər güclü işlənib ki, şeiriyyət dili ilə yazılan misralar da qafiyələrin itməsi və ya heç olmaması diqqəti çəkmir, şeiriyyətin ruhuna xələl gəlmir. Şair, alim, tarixçi, şagird obrazları humanist, ağıllı, saf qəlbli, ulvi niyyətli və sadıq insanlardır. Bunlar, əlbəttə, elmə-mərifətə müəllifin yüksək dəyəri, dünyanın, bəşərin, xeyirxahlığın açarındır. Hikmət dolu Uluqbəy dövrü, Uluqbəy obrazı bəşəri dəyərlidir. Bu əsər həm də böyük Uluqbəy xatirəsinə əbədi, öz ömrü, elmi qədər dəyərli xatirədir.

«Mirzə Uluqbəy» əsəri Özbəkistanda hələ şairin sağlığındakən yüksək qiymətləndirilmişdir. Əsər elə həmin il Akademik Dram Teatrında tamaşaya qoyulmuşdur. Az sonra həmin əsərin əsasında hətta film də çəkilmişdir.

Türk dünyamızın ən parlaq ulduzlarından olmuş Maqsud Şeyxzadə mənəvi dünyasının işıqları zaman keçdikcə ədəbiyyat dünyasının kəhkəşanında dolaşacaqdır. Türk dünyamızın bir bayrağa tapındığı günəcən. Bu isə əbədiyyət deməkdir. **(ixtisarla).**

«Xalq qəzeti», 14.11.2003.

«Azərbaycan və azərbaycanlılar», AMEA Rəyasət heyətinin elmi dərgisi, Bakı, 2007. Səh. 158 – 178. (ingilis dilində)

“ŞAİRSƏN, NƏĞMƏKARSAN, DEMƏK... ƏBƏDİYYƏTSƏN”

Mələk misallı şair - ana Nigar Rəfibəylinin 90 illik yubiley günləridir. Bu tarixi bütün şeirsevərlər, ədəbiyyat qədri bilənlər ehtiramla qeyd edir və unudulmaz şairi xoş duyğularla anırlar. Nigar xanım Rəfibəyli 1913-cü il 29 iyunda qədim Gəncə şəhərində ziyalı bir ailədə dünyaya göz açmışdı. Bəy qızı kimi doğuldu, narahat, çırpıntılı şair ömrü yaşadı, sevib-sevildi və xoşbəxt bir ana kimi dünyaya sığmadı, göylərə uçdu.

O, 14 yaşında doğulduğu, böyüdüüyü, ilk məktəb təhsili aldığı Gəncədən Bakıya yola düşdü. Özü Gəncənin məşhur Rəfibəyilər nəslindəndir. Atası Xudadat bəy həkim-cərrah, Milli Demokratik Respublikamızın ilk səhiyyə naziri olub. 43 yaşında bolşeviklərin gülləsinə tuş gəlib. Sovet hökuməti bu nəslə həm ziyalılığına, həm də əsilzadəliyinə görə pərən-pərən saldı, qırıb-çatmağa çalışdı. Bütün bunların şahidi olan Nigar xanım — gənc qız çəkinmədən Gəncədən Bakıya yola düşmüşdü. Onun bütün ömürlüyünü vərəqlədiyimdən gənc qızın bir gecəlik qatar yolunda nələr düşündüyü, hansı arzulara, xəyallara dolduğu mənə əyandır. Atasının qan intiqamını canında yaşadan qızın qət etdiyi yol, üz tutduğu məkan mübarizələr meydanı idi. Amma o, aldığı tərbiyənin əsil-nəcabətindəki ali insani hisslərin təsirindən, bahar ömürlü olduğundan içindəki günəş nuruyla, günəş enerjisiylə bu meydana atılmışdı. Silahı həyat eşqi idi —

*Göy çəmən, axar suyu,
İlk baharı sevməsəydim.
Xoşbəxt olardımı
İnsanları sevməsəydim?!*

Qəlbində, könlündə qara niyyətlər yox idi. Amma həyat başqa şey deyirdi. Bakıda pedaqoji məktəbə daxil oldu. Burada Hüseyn Caviddən, Abdulla Şaiqdən ədəbiyyat dərsi aldı. Bəlkə bu da bir qismət imiş. Beləcə, könlünün şeir səhifəsi qılgıncımlanmışdı. “Çadra” ilk mətbu şeiri oldu. Az-az mətbu ədəbiyyat səhifələrində görünməyə başladı. Bədniyyətli insanlar məmurlar yanında bir çin qalxmaq üçün Rəfibəyli imzalı şairə qızı şərhlədilər. Divan-məhkəmə qurdular. Məğrur Nigar günəş eşqiylə bu mübarizədən qalib çıxdı — ağılla, fəhmiylə, qeyrətiylə. Sonralar da o, heç nədən, heç kimdən çəkinməyərək mətbuatda Rəfibəyli imzasıyla çap olunurdu. Artıq 30-cu illər idi.

Bəli, Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin 30-cu illər səhifəsində Nigar Rəfibəyli imzası yazılırdı. O, öz zəhmətiylə, gecəli-gündüzlü əməyiylə, halal haqqıyla Rəfibəyli soyadını yaşadırdı. Sonralar Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus dəstixətti olan, yenilikçi şair kimi tanınan, ehtiram bəslənən Rəsul Rza ilə də bu illərdə — qovğalı günlərində tanış oldu. Gözəlliyi, namusu-şərəfi, mübarizliyi ilə bu şair oğlanın qəlbini ovladı. Moskvaya ali təhsil almağa yollandı (1932-36). İlk şeir kitabı dərc olundu (1934). Bu məqam şair Rəsul Rzanın səmimi etirafını xatırladı: “Ağıllı, qayğıkeş, mərd bir qadın olan şairə ilə evlənməyim üçün xoşbəxtəm”. Qabaqdan isə 37-ci ilin qara dumanları sürünürdü. Onların toylarına gələn Hüseyn Cavid, Əhməd Cavad, Mikayıl Müşfiq repressiyanın qurbanı oldular. Allah, nədənsə, onlara qıymadı. Bəlkə də Nigarın gözəlliyinə, mərdanəliyinə, uçum-uçum uçunan qəlbinə Allah onları bu xatadan sovuşdurdu. Ancaq bu o demək deyildi ki, Nigar Rəfibəyli bu qətlərdən qorxub səsini içinə salmışdı. Yox! O, öz mübarizə meydanında idi. Ürəyi ata yaralı Nigar Rəfibəyli öz dərdinə qaysaqmı bağlayıb ispan xalqının qəhrəmanlıq mübarizəsinə “Dolores İbarruri” şeirini yazırdı? Ya bir az sonra Əlcəzair xalqının milli azadlıq mübarizəsindən bəhs edən “Cəmilə” şeirini qələmə alırdı? Dövr, zaman macal vermirdi ki, sözü hədəfə düz atasan. Şairə xanım öz dərdini, öz məsləkini ya ispan, ya ərəb qızı adından söyləyirdi.

Şairə Nigar Rəfibəylinin ilham mənbəyi təbiət gözəllikləri idi. O, “bir incə gülün, bir çiçəyin aşıqiyəm mən” deyərək təbiətə heyranlığını bildirirdi. Yazın yağışı, qışın qarı, külək, tufan, yaşıl budaqlı, ağ çiçəkli bahar Nigar Rəfibəyli şeirində bir ayrı aləmdir. Onun məhəbbət dolu şeirləri ömür-gününə çıraq oldu. 1974-cü ildə dərc olunmuş “Günəşdən gənclik istədim” yaşıl üzlü kitabını xatırlayıram. Orta məktəb

illərimiz idi. Onda Nigar xanımın Gəncədən Bakıya yola düşdüyü yaşında idik. Kitabın səhifələrində gözəllik, bəşəri məhəbbət axtarırdıq və həvəslə oxuyurduq:

*Günəşdən gənclik istədim,
Dənizdən coşğun həvəs.
Dağdan əzəmət istədim,
İnsanlardan məhəbbət.
Nə istədim, nə istədim —
Verdi mənə təbiət.*

Nigar xanım isə 60 yaşında idi. O, mübarizəsi üçün gənclik eşqi, gənclik gücü təşnəsində idi. Sonralar məşhur İtaliya bəstəkarı Franko Manino “Məhəbbət haqqında” kantatasını yazarkən Nigar Rəfibəylinin də məhəbbət lirikasına üz tutmasına təsadüfi seçim deməzdim.

O, ana idi. Ümumiyyətlə, Nigar Rəfibəyli 40-cı illərdən sonra sərbəst yaradıcılıqla, bir də ailə qayğıları ilə baş-başa olub. Gözəl övladlar, nəvələr böyüdüb. Əsərlərini birnəfəsə oxumağa can atdığımız yazıçı Anarı dünyaya gətirib, böyüdüb, boya-başa çatdırıb. Onun da yazıçı kimi sevilməsinin şahidi olub. Ana üçün ömrün bundan uca zirvəsi yoxdur. Poeziya tariximizdə “Mətbəx şeirləri” silsiləsi ilə yeni şeir səhifəsi açılıb.

*Güllü bir bağça da şer ola bilər,
adi bir mətbəx də
Bir çiçək, bir ocaq,
bir hisli qazan
qalxıb çıxa bilər
Sənətin oturduğu taxta.*

Amma bir həqiqət də var ki, yaradıcı insan üçün mətbəx həyatı cansıxıcıdır, ürəyə yatmayan işlərdir. Ailə, ər, övladlar — bu qayğıları narahatsız ötürmək üçün mətbəxdən yan keçmək də olmur. Oğlu Anarın qeydlərindən: “Ailə borcu, analıq vəzifəsi, böyük evin qayğıları, onun yaradıcılığına mane olurdu. Biz mane olurduq, biz hamımız... Yaradıcılığa həsr olunası günlərini, saatlarını — ərinə, ailəsinə, uşaqlarına, nəvələrinə paylayırdı. Həmişə yanındaıdıq, həmişə böyründəydik, həmişə onunlaydıq; özü-özüylə qalmağa imkan vermirdik, qəlbilə baş-başa qalmağa macal tapmırdı”. Nigar Rəfibəyli isə analıq borcunu da yola verirdi, şair — vətəndaşlıq borcunu da. Həyat ona bir tikə vaxtından çətinliyə dözümlü olmağı öyrətmişdi. Bəxtinə yazılan zamanın taleyini o da yaşamaıı idi. “Mətbəx şeirləri” yaza-yaza dünya ədəbiyyatına üz tuturdu. Azərbaycan klassiklərini oxuyurdu. Ədəbiyyatımızın gözəllik mücəssəməsi Məhsəti Gəncəvinin rübailərini Azərbaycan dilinə çevirirdi. Özünəməxsus səmimi, lirik duyğularla, sadə ifadələrlə tərcümələri uğurlu alınırđı. Məhsəti Gəncəvi ədəbi irsini gəncəli şairə Nigar Rəfibəylinin tərcüməsində mənimsədik, sevdik, qəlbimizə köçürdükd. Onun tərcümə yaradıcılığının mənə, məzmun yükü çox ağırdır. Evripidin “İfigeniya”, F. Şillerin “Məkr və məhəbbət”, A. Çexovun “Vanya dayı”, “Albalı bağı” dramlarını, E. Voyniçin “Ovod”, O. Qonçarın “Bayraqdarlar” romanlarını, Ə. Nəvainin, A. Puşkinin, M. Lermontovun, T. Şevçenkonun, Ş. Petefinin, A. Mitskeviçin... şeirlərini tərcümə edərək milli ədəbiyyat fondumuza daxil etmişdir. Nigar Rəfibəyli tərcümələrindən danışarkən bir hadisəni yenidən xatırladım: 20 Yanvarda şəhid olmuş gənc şair Ülvi Bünyadzadənin bir yazısından sətirlər: “...Lakin bir obraz var ki, o nəinki mənim ən çox sevdiyim, həm də daim oxşamağa çalışdığım ədəbi qəhrəmanımıdır: ingilis yazıçısı E. Voyniçin “Ovod” əsərindəki Ovod obrazı. Əsər 1897-ci ildə yazılıb... Lakin Ovod bizim bu günümüz, gələcəyimizdir. O, qul kimi inləyən xalqının, müstəmləkəyə çevrilən İtaliyasının qisasını almağa çalışırdı... Ovodu bizə sevdiren... onun Vətənə, xalqa bağlılığı, həssaslığı və qayğıkeşliyi, tutduğu yolda dönməzliyi və əyilməzliyidir... Bu keyfiyyətlər müasir gəncliyə hava və su kimi gərəkdir. E. Voyniçin “Ovod” əsəri bu baxımdan öz iç dünyamızla səsləşir və qiymətli əsərlər sırasında durur”. Bu qeydləri Ülvi 1986-cı ildə 17 yaşında yazıb. Əsəri bizim dilimizə qeyd etdiyim kimi Nigar Rəfibəyli tərcümə edib. Nigar Rəfibəylinin bütün tərcümələri, mən deyərdim ki, bütün yaradıcılığı məhz bu xətt üzərində qurulub. Vətənə məhəbbət, tutduğu mübarizə yolunda dönməzlik, əyilməzlik... İç dünyasında qovrulduğu dərdlərini, milli mübarizlik əzmini beləcə deyib. Ona görə tərcümələri də bu qədər orijinal, uğurlu alınıb. Ülvi kimi gənclər Vətənə məhəbbət hissini, mübarizliyi, həyata hazırlığı bu əsərlərdən — belə ürəklərdən süzülüb gələn duyğulardan öyrənilər, təlimlənilər.

Onun yaradıcılığında uşaqlarla bağlı gözəl şeirlər də xüsusi yer tutur. Bu şeirlər “Balaca qəhrəman”, “Məstanın balaları”, “Günəşin cavabı”, “Bizə bahar yaraşır” kitablarına toplanmışdır.

Nigar xanımın yaradıcılığı haqqında tanınmış qələm, elm adamlarının imzası ilə məqalələr yazıldı, adına kitablar bağlandı, əsərləri dönə-dönə çap olundu. Təsirindən qopa bilmədiyimiz “Sizsiz” yazıldı. 50 illik ədəbi fəaliyyətində yazı bilmədiklərinin də sirrini oğlu Anar bu əsəri ilə açdı.

Mirvarid Dilbazi Nigar Rəfibəyliyə bir məktubunda yazmışdı: “Sən şairsən, nəğməkarsan, demək güclüsən, əbədiyyətsən”.

Gəncədən Bakıya yol alan qız mübarizələrlə dolu ədəbiyyat taleyi yaşayıb, əbədiyyət ömrü qazandı — gözəlliyi ilə, şeiri ilə, ana sevgisi ilə, qadın fədakarlığı ilə, insan ucalığı ilə.

“Xalq qəzeti”, 01.06.2004.

BÖYÜK YAZIÇI, VƏTƏNDAŞ, PEDAQOQ - MİR CƏLAL

XX əsrin 2—30-cu illərində ədəbi aləmdə əvvəlcə şeir, sonra isə oçerk və hekayələri ilə görünən Mir Cəlal az sonra, elə 30-cu illərin axırlarında istedadlı və orijinal yaradıcılıq üslubu olan nasir kimi tanındı.

1928-ci ildə “Maarif yolu” dərgisindəki “Dənizin cinayəti” şeiri Mir Cəlalin mətbuatda dərc etdirdiyi ilk əsəridir. Bundan sonra o, “Şərq qadını”, “Gənc işçi, ”İnqilab və mədəniyyət”, “Ədəbiyyat qəzeti” kimi nüfuzlu mətbuat orqanlarında “Mərkəz adamı”, “Naxələf”, “Bostan oğrusu”, “Qüdrət nümayişi”, “İstifadə”, “Taza toy”, “Dəzgah qızı”, “Heyrət” və s. hekayələrini çap etdirdi. Mir Cəlalin nasir kimi şöhrətlənməsində “Bir gəncin manifesti” romanı böyük rol oynamışdı. Onun bu əsəri ilk dəfə 1937-ci ildə “Revolysiya və kultura” dərgisində nəşr olunmuşdu. Sonra 1938 (N8) və 1939 (N6, 7, 8, 9)-cu illərdə də əsər hissə-hissə həmin dərgidə oxuculara təqdim olunmuşdur. Mir Cəlala yazıçı kimi böyük oxucu auditoriyası qazandıran bu əsər 1940-cı ildə “Uşaqgəncnəşr”də kitab halında kütləvi tirajla buraxıldı. Sonrakı illərdə əsər dəfələrlə çap olundu. Elə bir Azərbaycan oxucusu yox idi ki, bu əsərlə tanışlığı olmasın. Çünki “Bir gəncin manifesti”ndəki hadisələrin inkişafı, xarakterik obrazlar, xüsusən Baharın acı taleyi uzun müddət adamın fikrindən qopa bilmirdi. Bu əsəri yazıçı elə dərin fəlsəfi xəttlə işləmişdir ki, 37-ci ilin qara-xovlu düşüncəli ünsürləri qüsurları araya bilməmiş, hətta ondan sonrakı illərdə də suyu üfürə-üfürə içən imperiya casusları, mədəniyyətə düşkün, milli mənafeyi anlamayan kəslər də bir söz tapa bilməmişdilər. Yazıçı fikri, yozumu o qədər ustalıqla, sətiraltı ifadələrlə işləmişdir ki, o hər zaman aktuallığını qoruya bilmişdir. Sona ananın indi də zərb-misal olaraq dillər əzbərinə çevrilmiş “İtə ataram, yada satmaram” kəlamı, üsyanı, etirazı obrazın xarakterini açmışdır. Onun milli məniyi, mərdliyi insan qəlbində qürur doğurmuş, əyilməz dağların gücünü, əzəmətini içində hiss etmişən. Bu, Azərbaycan qadınının bir daha yeni, mübariz, yenilməz obrazı idi. Burada maddi səfalət içində əriyən insan şəxsi ləyaqətini nəfsi ilə xırdalamır. Bütün bu və ya digər nəticələrə söykənib demək mümkündür ki, Mir Cəlal ziyalı mədəniyyəti, sadə qəlbi, səmimi düşüncəsi ilə filosof yazıçı kimi qəlblərdə, milli ədəbiyyat səhifəmizdə əbədləşmişdir.

“Bir gəncin manifesti” əsəri 1940, 1949, 1953, 1964, 1967, 1970, 1980, 1986, 2005-ci illərdə nəşr olunmuşdur. Bu əsər milyonlarla oxucu qəlbini fəth etməklə yanaşı, 1968-ci ildə dövlət təltifinə — Respublika Komsomolu mükafatına da layiq görülmüşdü. Əsərdən müəyyən hissə orta məktəb dərsliklərinə də daxil edilmişdir. Həmin müəyyən hissə ilə tanış olan hər bir yeniyetmə hökmən əsərin bütün variantını əldə etməyə can atırdı. Məhz həmin tələbatın nəticəsi idi ki, əsər on dəfəyə qədər yenidən nəşr olunmuşdur. Hələ 70-ci illərdə o kitabı kitabxanalardan götürmək üçün növbəyə yazılar, kitabın tökülmüş vərəqlərini hər kəs ehmalca səliqəyə salardı ki, hamı oxuya bilsin. Kitablara olan həmin marağı indi isti bir duyğutək xatırlayırıq.

“Bir gəncin manifesti”ndən əvvəl isə yazıçının “Dirilən adam” kimi irihəcmli romanı oxuculara tanış idi. Bu roman 1935-ci ildə ayrıca kitab kimi nəşr olunmuşdur. Hələ yarım əsr bundan əvvəl akademik Məmməd Arif yazmışdı ki, “Mir Cəlal ”Dirilən adam”la diqqətli bir realist yazıçı olduğunu göstərmişdir”. Mir Cəlal nasir kimi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində öz layiqli yerini tutmuşdu. Onun “İnsanlığ fəlsəfəsi” (1961) kitabına topladığı əsərləri — hekayələri böyük tərbiyəvi—əxlaqi əhəmiyyətə malikdir. “İnsanlığ fəlsəfəsi”, “Subaylıq fəlsəfəsi”, “Təzə toyun nəzakət qaydaları”, “Vidən mühakiməsi”, “Vidən əzabı”, “Hesab dostları”, “Təsədüf, ya zərurət”, “Qocaların uşaq söhbəti” və s. bu kimi kitaba daxil olmuş bütün hekayələrində — əsərlərində real həyat lövhələri, fəlsəfi düşüncələr əks olunmuşdur.

Mir Cəlalı orta məktəb yaşımızın sonuna qədər yazıçı kimi tanıyırsıqsa, sonrakı illər o, böyük ədəbiyyatşünas alim kimi, nüfuzlu pedaqoq kimi nəzərlərimizdə böyüyür. Humanitar sahə üzrə oxuyan tələbələr I kursda “Ədəbiyyatşünaslığın əsasları” (ali məktəblər üçün dərslik) adlı ədəbi-nəzəri kitabdan istifadə edirlər. Professor Pənah Xəlilovla birgə işlənmiş bu kitabda “Ədəbiyyat haqqında ümumi məlumat”, “Ədəbi əsərlər haqqında”, “Ədəbi növlər və janrlar haqqında” — kimi fəsillər daxilində ümumi ədəbi nəzəri məsələlər barədə elmi izah və qeydləri əks olunmuşdur. Klassik ənənələrə uyğun və dərin elmi məntiqi əsaslara söykənərək işlənən bu əsər 35 ilə yaxındır ki, dərs vəsaiti kimi işlənir və tələbata uyğun

olaraq indiyəcən üç dəfə təkrar nəşr olunmuşdur (1972, 1988, 2005). Mir Cəlal ədəbiyyatşünas alim kimi “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri”, “Füzuli sənətkarlığı”, “Azərbaycanda ədəbi məktəblər”, “Klassiklər və müasirlər”, “C.Məmmədquluzadə realizmi haqqında”, “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” kimi sanballı monoqrafiyalarla öz sözünü demişdir.

1932-ci ildə Bakı Dövlət Elmi—Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasına daxil olmuş gənc tədqiqatçı 1935-ci ildə aspiranturayı bitirir. Elə bu illərdə yenidən yaradılmağa başlayan Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun yaradılmasında yaxından iştirak etmiş və institutun “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” şöbəsinin müdiri vəzifəsinə seçilmişdir. 1938-ci ildə natamam orta və orta məktəb şagirdləri üçün “Ədəbiyyat” (akademik H.Araslı ilə birgə) dərsliyini nəşr etdirir. Elmi yaradıcılıq fəaliyyətini davam etdirən gənc tədqiqatçı Mir Cəlal 1940-cı ildə “Füzulinin poetik xüsusiyyətləri” adlı əsərini müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi, 1947-ci ildə isə “Azərbaycanda ədəbi məktəblər” əsərinə görə filologiya elmləri doktoru alimlik dərəcəsinə almışdır. Füzuli poeziyasının qüdrətinə heyran olan Mir Cəlal 1958-ci ildə bu mövzuya yenidən müraciət edərək “Füzuli sənətkarlığı” adlı monoqrafiya nəşr etdirir. Monoqrafiyada Füzuli şeiri, qəzəlləri, bədii dil xüsusiyyətləri, şeir mədəniyyəti, lirikası, bədii nəsr, alleqoriyası və s. haqqında elmi mühakimələri, nəticələri, həm də müəllifin klassik ədəbi irsə sevgisindən doğmuşdur. Bu əsər 1994-cü ildə təkrar nəşr olunaraq yayılmışdır.

“Azərbaycanda ədəbi məktəblər” monoqrafiyasında isə Mir Cəlal əsrin əvvəllərində baş verən ictimai-siyasi hadisələrlə əlaqədar olaraq ölkədəki mədəni hərəkəti diqqətə çatdırmış, təhlil və tədqiq etmişdir. Elə bu kontekstdə də Azərbaycanda realizm, romantizm ədəbi məktəblərinin, maarifçi-didaktik yazıçılar və xırda məişət dramları haqqında müfəssəl tədqiqatlar aparmış, ayrı-ayrı uyğun bölmələr daxilində əhatəli elmi nəticələr əldə etmişdir. 1905-1917-ci illər mədəni həyatını Cəlil Məmmədquluzadə, Ə.Haqqverdiyev, Sabir, Əli Nəzmi, M.S.Ordubadi, Ə.Qəmküsar, Mirzə Əli Möcüz, F.Köçərli, M.Hadi, A.Səhəhət, Ə.Cənnəti, A.Divanbəyoglu, S.Səlməsi, S.Mənsur, S.S.Axundov, A.Şaiq, İ.Musabəyov, M.Qarayev kimi nəhəng ədəbi simaların yaradıcılıqları kontekstində araşdırmışdır. Əsər 2004-cü ildə nəşr olunmuşdur.

Mir Cəlalin (F.Hüseynovla birgə yazdığı) ədəbiyyatşünaslıq məsələlərindən bəhs edən “XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı” (1969, 1974, 1982) əsəri 40 ilə yaxındır ki, ali məktəblərin dərs vəsaitidir. Bu dərslikdə XX əsrin böyük ədəbi şəxsiyyətləri, onların yaradıcılıqları, ədəbi mühitə gətirdiyi yeniliklər haqqında əhatəli elmi fikirləri, qeydləri araşdırılaraq dərc olunmuşdur. Mir Cəlal böyük şəxsiyyətlərin həyat və yaradıcılıqlarını, dövrün ictimai-siyasi, mədəni mühitini öyrənməklə, tədqiq etməklə özü də mənən uca zirvələr fəth etmiş, şəxsiyyət olaraq müdrikləşmişdi. Mir Cəlal ədəbiyyatşünas alim kimi nüfuzu bir də o mənada möhtəşəmdir ki, müasir dövrümüzün ən böyük, istedadlı, hörmətli ədəbiyyatşünas alimləri məhz onun yetirmələridir: Firidun Hüseynov, Kamal Talıbzadə, Bəxtiyar Vahabzadə, Vəqif Vəliyev, Əziz Mirəhmədov, İncayət Bəktəşi, Abuzər İsmayılov, Nəriman Həsənzadə, Cəlal Abdullayev, Təhsin Mütəllibov, Asif Hacıyev, Sadıq Şükürov, Xəlil Əlimirzəyev, Elçin kimi görkəmli alimləri ədəbiyyatşünaslıq elmimizə məhz o təqdim etmişdir. Əsərlərinin elmi rəhbəri olan Mir Cəlal onların elmi kadr kimi yetişməsində böyük rol oynamışdır. Mir Cəlal Bakı Dövlət Universitetində uzun illər dərs demişdir. O, 1961-ci ildən universitetin Azərbaycan ədəbiyyatı kafedrasına rəhbərlik etmişdir. Universitet tələbələrinin, hətta dərs demədiyi tələbələrin xatirində o, olduqca sadə, səmimi, mehriban bir müəllim kimi hələ də yaşayır.

Mir Cəlal Gəncə Darülmüəllimini (1924—1928) bitirdikdən sonra Gədəbəy səkkizillik məktəbində direktor vəzifəsində çalışmışdır. Bir pedaqoq kimi ilk dəfə sadə kənd — rayon uşaqları ilə işləmək bəlkə də onun həyatında böyük izlər qoymuşdur. Bir il sonra Gəncə şəhərindəki 1N-li məktəbdə direktor işləyən Mir Cəlal Kazan Universitetini bitirdikdən (1930-32) sonra Bakıya qayıtmış, “Kommunist” (indiki “Xalq qəzeti”), “Gənc işçi” qəzetlərində çalışmış, “Sağlam yollarda” adlı ilk kitabını nəşr etdirmişdir. Eyni zamanda elmi yaradıcılıqla məşğul olmuş, pedaqoji fəaliyyətini də davam etdirmişdir. 1936-cı ildən ömrünün sonunacan Bakı Dövlət Universitetinin auditoriyalarında əziz tələbələri qarşısında oxuduğu mühazirələr Mir Cəlal müəllimin unudulmaz əsərləri, həyatının isə ən xoş çağları olub. O, bu möhtəşəm ali məktəbin ən nüfuzlu, sevimli professoru idi. Bir çox dövlət mükafatları ilə əməyi qiymətləndirmiş, fəal ictimai xadim kimi nüfuzlu dövlət məclislərində ali nümayəndə kimi iştirak etmişdir.

O, 1978-ci ilin ilk dərs ayında — 28 sentyabr tarixdə ədəbiyyətə qovuşdu. Ruhən isə daim tələbələrinin qəlbində, xatirində yaşayır.

Əməkdar elm xadimi Mir Cəlal XX əsr ədəbiyyat, ədəbiyyatşünaslıq tarixində elə bir iz açmışdır ki, bu ədəbi-bədii, elmi irsin şübhəsiz olaraq XXI əsrin də ədəbi-elmi zirvəsində görünəcəkdir. Müdriklik, saflıq, vicdan ləyaqəti tarix boyu mənəviyyat zirvəsində dayandığı kimi.

Azərbaycanın görkəmli nasiri, ədəbiyyatşünası, pedaqoqu, fəal ictimai xadimi Mir Cəlalın həyat və yaradıcılığını əks etdirən biblioqrafik toplu nəşr olunmuşdur. M.F.Axundov adına Azərbaycan Milli Kitabxanasının hazırlayıb nəşr etdirdiyi bu əsər tədqiqatçılar, ədəbiyyatsevərlər üçün maraqlı və etibarlı mənbədir. “Mir Cəlal. Biblioqrafiya” toplusunun tərtibçi—müəllifi N.Nağıyeva, ixtisas redaktoru K.Tahirov, elmi redaktoru isə Ş.Axundovdur. Mütəxəssislərin araya-ərsəyə gətirdiyi bu sanballı əsər yazıçı haqqında üçüncü biblioqrafiyadır. Belə ki, 1968-ci ildə AMEA-nın Əsaslı Kitabxanasının, 1998-ci ildə Azərbaycan Milli Kitabxanasının nəşr etdirdikləri göstəricilər mütəxəssislər tərəfindən yenidən işlənmiş, nəzərdən qaçmış materiallar artırılmış, yol verilmiş səhvlər düzəldilmiş, ötən illərdən bəri yeni dərc olunmuş materiallar əlavə edilmiş və nəhayətdə zövq oxşayan tərtibatda, biblioqrafiya elminin qanun-qaydalarına tam cavab verən gözəl bir əsər ortaya qoyulmuşdur.

Göstərici altı bölmə daxilində qruplaşdırılaraq tərtib olunmuşdur. Birinci bölmədə “Tərtibçi — müəllifdən”, “Ön söz”, “Mir Cəlalın həyat və yaradıcılığının əsas tarixləri” verilmişdir. Xalq yazıçı Elçinin öz müəllimi, elmi rəhbəri, sevimli yazıçısı haqqında yazdığı “Sadəlik və müdriklik” adlı öz sözündə Mir Cəlalın alim, pedaqoq, insan kimi xarakterik xüsusiyyətləri diqqətə çatdırılır. İkinci — “Əsərləri. Azərbaycan dilində” bölməsində isə yazıçının kitabları, dövrü mətbuatda, məcmuələrdə və dərsliklərdə çap olunmuş bədii əsərləri, ədəbi-tənqidi və publisist məqalələri, tərcümələri, başqa dillərdə nəşr olunmuş əsərləri, uşaqlar üçün işlədiyi kitablar, redaktə etdiyi əsərlər, elmi rəhbəri olduğu dissertasiyalara dair məlumatlar daxil edilmişdir. III bölmədə isə Mir Cəlalın həyat və yaradıcılığı haqqında nəşr olunmuş kitabların, dövrü mətbuat və məcmuələrdə çap olunmuş materialların siyahısı toplanmışdır. IV-V bölmələrdə isə rus dilində nəşr olunmuş materialların biblioqrafiyası verilmişdir. Azərbaycan və rus dillərində təqdim olunan bu materiallardan istifadəni asanlaşdırmaq üçün hər iki dildə uyğun qruplar üzrə köməkçi göstəricilər də tərtib olunmuşdur.

“Xalq qəzeti”, 03. 03. 2007.

ŞÖHRƏTİ XALQ BAĞRINDAN RIŞƏLƏNƏN USTAD SƏNƏTKAR

İlyas Əfəndiyev xoşbəxt sənətkarlardandır ki, daim oxucusunun, tamaşaçısının qəlbində, sevgisində dolanıb. Elə bu diqqət özü də onun səadətinə, ilham mənbəyinə çevrilib. Demək, tam cəsarətlə yaza bilərik ki, İlyas Əfəndiyevin görkəmli nasir və dramaturq kimi şöhrəti xalq bağrından rişələnib.

60-80-ci illər gəncliyinin ən çox mütaliə etdiyi, sevə-sevə oxuduğu nasirdən biri də İlyas Əfəndiyev idi. Onun "Söyüdlü arx", "Körpüsalanlar", "Dağlar arxasında üç dost" roman və povestlərinin qəhrəmanlarını oxucu uzun müddət yaddan çıxara bilmirdi. Çünki bu obrazlar insanın daxili dünyasına, real həyatına elə istiqanlıqla daxil olurdu ki, sanki qəlbinin həmdəmidir. Eyni zamanda onun nəsrindəki lirik-romantik, lirik-psixoloji əhval-ruhiyyə uzun müddət oxucu qəlbindən silinmirdi.

Hətta əsərin məzmunu sonralar adamın yaddaşından itsə belə, oradakı xoş romantikanı unutmaq çətindir. Əsərlərindəki estetika, tərəvət, mənəvi zənginlik, saflıq, təmizlik insan duyğularını ovsunlayır, öz təsirində saxlayır. Nəsr dilindəki şirinlik, ifadəlilik, səmimi, aydın mükəllimələr, az qala şeiriyyətlə dolu yüksək bədii ovqat yazıçı istedadının böyüklüyüdür. Eyni zamanda o qənaətə dolursan ki, yazıcının təfəkkürü, yaradıcı dünyasının özü kainat kimi gözəldir, sirlidir, dərin mənalıdır. Möcüzələr aləmindən yaradıcı qəlbin oxucuya yetirdiyi zövqü-səfadır. Bu məqamda düşünürsən ki, İlyas Əfəndiyev nəsrinə — obrazlar dünyasına yenidən qatılmaq, bir də baxmaq nə gözəl mütaliə olardı.

İlyas Əfəndiyev gənclik illərində doğulduğu qəsəbədə (Füzulidə) adi müəllim işləmişdir. Səkkiz illik müəllimlik fəaliyyətindən sonra Bakıya — qaynar şəhər həyatına gəlmişdir. Onda 1938-ci il idi. 37-ci illərin burulğanı hələ tam ötməmişdi. 24 yaşlı bu gənc, bəlkə də, iri şəhərin iri-dözülməz dərdini, qaranlığını o qədər dərinədən canında çəkə bilmirdi. Görünür müəllimlik peşəsinin saflığı onu romantik dünyaya, ülvə məcraya yönəltdi. Bu da onu qaranlıq girdabının xofunu dərinədən duymağa qoymayıb. Beləcə, Bakıda işləməyi qərarlaşdıran gənc mətbuata üz tutdu. "Kommunist"də, "Ədəbiyyat qəzeti"ndə çap olunmağa başladı və taleyini həmişəlik yaradıcı aləmə bağladı. Cəmi bir il sonra ilk hekayələr kitabı—"Kənddən məktublar" nəşr olundu.

İlyas Əfəndiyev bütün yaradıcılığı boyu insanlara, həyata saf baxış, ictimai-tərbiyəvi xarakter, təmizlik və gözəllik duyğuları aşılamağa çalışıb.

Görkəmli ədəbiyyatşünas Məmməd Arif 70-ci illərdə yazıcının "Söyüdlü arx", "Körpüsalanlar", "Dağlar arxasında üç dost" əsərlərinin əldən-ələ gəzdiyini, oxucuların ən çox mehr bağladığını qeyd edirdi. 80-ci illərin axırlarında isə eyni rəyi görkəmli ədəbiyyatşünas alim Q. Qasımlı "Sarıgöynəklə Valehin nağılı", "Üçatılan", "Geriye baxma, qoca" romanları haqqında yazırdı, bu əsərlərin oxucuların stolüstü kitabına çevrildiyini bildirirdi. Oxucu qənaəti olaraq deyə bilərik ki, bu iki böyük alimin fikirləri İlyas Əfəndiyevin tək nəsrinə yox, bütün yaradıcılığına aiddir.

Sovet üslubu olaraq əsərlərdə öyrəşdiyimiz ya tam müsbət, ya da mənfi obrazlardan fərqli olaraq, Nuriyyə də, Səriyyə də xarakterik surətlərdir. Nuriyyə daxili kamilliyi ilə nəcib, gözəl, parlaq bir şəxsiyyətdir. Öz davranışı, qətiyyətli hərəkəti, ağıllı düşüncəsi ilə öz müasiri olan gəncliyin köməyinə, imdadına çatmışdır, düşdüyü vəziyyətdən çıxmaq, real və yeni həyat yollarında öz yerini tutmaq üçün çox gənclərin əlindən tutmuşdur. "Söyüdlü arx"dakı gözəl təbiət lövhələri, obraz gözəlliyi, təbiətə sevgi oxucunu, doğrudan da, romantik bir aləmdə dincəldir. Zaman müasirliyi, ictimai-tərbiyəvi əxlaq, ədəb-ərkanı gözləmək, həyatilik, romantik aləm daxilində real yaşantılar bu əsərdə gözəl işlənmişdir. Yazıcının obrazlarında bir-birinə doğmalılıq çoxdur. "Yun şal" hekayəsindəki Südəbənin çox cizgilərini sonralar daha geniş planda "Söyüdlü arx"dakı Nuriyyədə görürük. Bu təbir yazıcının əksər hekayə və roman-povestləri arasında hiss olunur. "Xəncər" hekayəsindəki Südəbə müəllimənin, "Görüş"dəki Güllü qarının, "Körpüsalanlar"dakı Səriyyənin... xarakterlərini adam fikrində təkrar canlandıranda daha cəsarətli, prinsipial, iradəli görünür. Yazıldığı dövrdə bu xarakterlər sovet adamının obrazı kimi, yəni köhnəliklə yeniliyin mübarizə motivində təmsil olunurdusa, müasir dövrümüzdə bu surətlər zamanın ziddiyyətlərindən baş çıxarmağı bacaran, yüksək mədəniyyətli, öz qürurunu zamanın ağırlığında əyməyən obrazlar kimi görünür.

Yazıcının komediyaları, xüsusən "Qəribə oğlan" ruha bir ayrı dinclik aşılayar. Müəllimlikdən yazıçılığa gələn İlyas Əfəndiyev daim insanları öyrətmək — əvvəl elm, biliklə, sonra isə həyat mübarizəsindən

sağlam qəlblə, müdrik baxışla, fəlsəfi ağilla baş çıxarmağı, vətəndaşlıq etməyi öyrədib. Elə bu işgüzarlıq-dandır ki, İlyas Əfəndiyev teatra üz tutdu. Bütün ömrünü teatra bağladı. Nəsr yazdığı illərdə onun "Bahar suları", "Atayevlər ailəsi", "Sən həmişə mənimləsən", "Məhv olmuş gündəliklər", "Mahnı dağlarda qaldı" ... pyesləri də böyük şöhrət qazanmışdı. Teatr həvəskarları onu daha çox dramaturq kimi tanıyır, sevirdilər. "Mahnı dağlarda qaldı" əsərindəki insanın mənəvi saflığı, təmiz duyğuları, gözəlliklə dolu qəlbi tamaşaçını özünə möhkəm bağlayır. Oxucu bu gözəlliklər ağızunda nə qədər estetik zövq alsada, bir o qədər də həyat dərsi öyrənir. Həyat həqiqətlərini dərk edərək öyrənmək, ondan baş çıxarmaq yazıçı fəlsəfəsində real yaşantıyla uyğunlaşa bilər. Dram əsərlərində sənətkarın mübarizə meydanı sanki bir az genişdir — içi dünyanın pislikləri ilə dolu obrazlar həyat gerçəkliyi ilə üz-üzə dayanır. Bu məqamda dramaturq sanki səhnə ilə tamaşaçı arasında dayanır və tamaşaçı ruhunu oxşayan, estetik zövq verən cavabla obrazlarını dindirir. Bu məqamda bir fakta toxunmağımız da yerinə düşər. 1961-ci iləcən fəal ictimaiyyətçi olan, Azərbaycan Yazıçılar Birliyində məsul vəzifələrdə çalışan İlyas Əfəndiyev günlərin birində sırf yaradıcılıqla məşğul olmağı qərarlaşdırdı. Hər şeyi kənara qoyub qələmlə baş-başa qaldı. Qəlbini, ruhunu bütünlüklə oxucusu, tamaşaçısı ilə özü arasında ədəbi, əbədi körpüyə çevirdi və bu haqqı qazandı. Görkəmli yazıçılarımızdan biri öz söhbətlərində xüsusi olaraq qeyd etmişdi ki, "İlyas hər şeyi atıb getdi oturdu teatrda". Bəli, yazıçı-dramaturq orada özü üçün elə bir yaradıcı mühit yaratdı ki, teatrımızı da yenidən əməlli-başlı dirçəltdi, yeni rejissorlar nəslinə yetişdirdi, (əslində elə özü də rejissor oldu), yeni aktyorlar nəslinə formalaşdırdı. Bax, buna deyərəm işləmək — ustad işi, sənətkar qəlbi ilə milyonlarla qəlbi fəth etmək. Bu etirafı — "hər şeyi bir kənara qoyub, getdi oturdu teatrda" — eşidəndə ölməz Cəfər Cabbarlını xatırlamamaq olmur. Cəfər Cabbarlı da məşhur dram əsərlərini teatrda yazırdı və tamaşaya qoyurdu. Səhnə əzəmətindən, səhnə ab-havasından, səhnə qürurundan pöhrələnən əsərlər xalqın ürəyinə elə məhəbbətlə daxil olurdu ki, sanki səhnədə deyilənləri, obraz deyimlərini elə o da yaza bilər. Ancaq bu qədər sadəlik və gözəllik ölməzlik haqqı qazana bilər. İlyas Əfəndiyev də bu yolu seçmişdi. Cabbarlıya oxşamaq üçün yox, yaradıcı ruhu sövq-təbii olaraq onu teatra çəkmişdi. Cəfər Cabbarlı, Səməd Vurğun kimi ədiblərin dramaturgiyasından elmi monoqrafiyalar yazan Məmməd Arif qeyd edir: "Cəfər Cabbarlıdan, Səməd Vurğundan sonra İlyas Əfəndiyev nəinki teatrımızı müntəzəm surətdə təchiz edən məhsuldar dramaturqlardan biridir, o həm də teatrımızda lirik-psixoloji üslubun ardıcıl nümayəndəsidir".

Elə bu səbəbdəndir ki, Azərbaycan Dövlət Akademik Dram Teatrında İlyas Əfəndiyev qədər çox əsəri oynanılan müəllif yoxdur. Qeyd etmişdik ki, İlyas Əfəndiyev yaradıcılığında müasirlik — zamanın müasirliyi üst xəttədir. Dramaturqun lap axırını "Hökmdar və qızı" əsərini götürək. Bu əsərdə cərəyan edən hadisələr fəvqündə dayanan mənə və məntiq bu günümüzdə necə aydın duyulur. Bir neçə Azərbaycan xanlığının birləşib bütöv Azərbaycanı qoruya bilməməsi, nəhayət də düşmənin ayağına atılması təkəbbürlü iddianın qurbanı deyilmi? Səbəb isə xanların bir araya gələ bilməməsi, hər kəsin özünü şah taxtında görməsi idi. Hərc-mərclik dövləti məhv edər, yad əllərə atar. "Hökmdar və qızı" əsərini dramaturq səhnəyə hazırlayan da müasir Azərbaycanda hərc-mərclik baş alıb gedirdi, çünki üzde görünən hər kəs ölkənin başçısı olmaq istəyirdi. Dramaturq bu hadisələri elə aydın, elə ibrətamiz təsvir etmişdi ki, qanında bir damcı vətən eşqi olan öz payını götürə bilərdi.

İlyas Əfəndiyevin əsərləri — nəsr, dramaturgiyası dünyanın çox-çox dillərinə tərcümə olunub — kitablar halında nəşr olunub, eləcə də dünyanın çox-çox teatr səhnələrində tamaşaları oynanıb. Bu böyük sənətkarın yaradıcılığı o qədər zəngindir, mənalıdır ki, yazmaqla başa gəlməz, qəlb doymaz.

İlyas Əfəndiyev əbədi ömür qazanmış sənətkarlarımızdandır. Onun bu həyatla cismani ayrılığından doqquz il keçir. İllər nə yaman tez ötür. Daim xatirələrdə yaşayan sənətkar üçün isə ayrıca xatirə günü seçilmir.

"Xalq qəzeti", 02.10.2005.

«Elm», 28.09.2006.

ÇİÇƏK-ÇİÇƏK SƏTİRLƏRDƏ SÖZ ƏTRİ

"İstiqlal" ordenli xalq şairi Nəbi Xəzrinin ilk mətbu işi "Kommunist"də — indiki "Xalq qəzeti"ndə korrektorluq olmuşdur. Onda 19 yaşı vardı.

*Ömrümün mənasısan,
Qardaşlıq dünyasısan,
Anamın anasısan, Azərbaycan!
Ey əziz anam, Azərbaycan!*

Dünya şöhrətli Müslüm Maqomayevin gur və məlahətli səslə oxuduğu bu mahnının sözləri Nəbi Xəzrinindir. Hər dəfə bu mahnıya qulaq asdıqca sanki insanın içindəki dünya boyda Azərbaycan eşqi qaynayır, coşur-çağlayır. Mahnının mətni və musiqisi ifaçını da, dinləyicini də göylərə — Azərbaycanın mavi səmasına qaldırır.

Nəbi Xəzri müasir şeirimizin ən çox oxunan, seçilən nümayəndələrindəndir. Onun lirik şeirləri 60-80-ci illər poeziyamızın sayrışan ulduzlarından idi.

*Birdən-birə ağ əllərdə təzələşdin, ağ çiçək,
Ağ əllərdə elə bil ki, ağ atəşdin, ağ çiçək.*

Təsadüfi deyil ki, nəğməkar şairin 100-dən çox şeirinə mahnı yazılmışdır. Bu zəhmətin də yarından çoxu unudulmaz bəstəkarımız Emin Sabitoğlunun payına düşmüşdür.

Nəbi Xəzri 1924-cü ilin 10 dekabrında Bakının Xırdalan kəndində doğulmuşdur. Hələ orta məktəb illərindən o, şeirlər yazır, ara-sıra mətbuatda çap olunurdu. Bu həvəs, istək onu elə o sahədə də işləməyə gətirib çıxarmışdı — 1943-cü ilin aprelində "Kommunist" (indiki "Xalq qəzeti") qəzetində korrektor kimi işə qəbul olundu. Az sonra Azərbaycan radiosunda diktör, sonra isə "Vətən uğrunda" (indiki "Azərbaycan") jurnalında ədəbi işçi vəzifələrində çalışdı. Elə həmin illərdə də o, Nəbi Babayev imzalı şeirləri ilə tez-tez çap olunurdu. Bu fəallığının bir üstünlüyü də o oldu ki, gənc şair 20 yaşında Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə üzv qəbul edildi. Sonralar gənc şair Leninqrاد Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsində (1947), daha sonra Moskvada Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda (1949) ali təhsil aldı.

Artıq lirik ovqatlı şeirləri ilə tanınan şairin ilk şeirlər — "Çiçəklənən arzular" kitabı 1950-ci ildə Azərbaycanşərdə çap olundu. Ali təhsilini tamamlayıb Bakıya qayıdanda Nəbi Xəzri iki şeir kitabının müəllifi idi və Azərbaycan Yazıçılar İttifaqında ədəbi-məsləhətçi kimi işə götürüldü. Daha bir il sonra o, bu Birliyin katibi, sonra AzTeleradio Verilişləri Komitəsinin sədr müavini (1965-71), daha sonra isə Azərbaycanın Xarici Ölkələrlə Dostluq və Mədəni Əlaqə Cəmiyyəti Rəyasət Heyətinin sədri vəzifələrində (1974-1992) işlədi. Hazırda isə "Azərbaycan dünyası" Beynəlxalq Əlaqələr Mərkəzinin Prezidentidir (1992-ci ildən).

Nəbi Xəzri müxtəlif vəzifələrdə işləsə də o, xalq içində daha çox şair kimi nüfuz qazanmışdır. Onun biri-birindən gözəl lirik şeirləri bir vaxtlar gəncliyin dillər əzbərinə, xalq ruhuna doğma şeirləri isə bəstəkarların nəğmə sözünə çevrilmişdi —

*Əgər ki, yıxılısam çinar göstərin,
Mən ona söykənib arana baxım.
Gözlərim görməsə Göy gölü verin,
Mən onun gözüylə cahana baxım.*

Nəbi Xəzri şeirləri mənasına, məzmununa, lirik gözəlliyinə görə həmişə oxucusunu düşündürüb, buradakı söz oynatmaları şeiriyyət gözəlliyi ilə tamamlanıb. Nəbi Xəzri şeirlərində Azərbaycan — onun torpağı, daşı-qayası, çınarı, dənizi, çeşmələri böyük məhəbbətlə tərənnüm olunub. Bunun bir sirri də ondadır ki, o işi ilə əlaqədar dünyanın çox ölkələrini gəzib dolanmışdır. Hər getdiyi ölkənin gözəllikləri gözündə Azərbaycanı görmüş və bu sevgini nəğməli sətirlərə çevirmişdir. Nəbi Xəzri gəzdirdiyi ölkələrlə bağlı onu duyğulandıran hissləri silsilə şeirlərə də köçürmüşdür. "Avropa, dinlə məni", "Çexoslovakiya nəğmələri", "Ellər gəzdim, dostlar gördüm", "Yugoslaviya gündəliyindən", "Yaponiya dəftərindən" və s. göstərmək olar. Eyni zamanda onun xarici ölkələrdə çap olunmuş "Seçilmiş şeirləri" (1976, Türkiyə), "Məhəbbət və fəlakət gözləri" (1977, Beyrut), "Poeziya" (1979, İtaliya), "Günəşli yağış" (1980, İspaniya), "Şeirlər" (1980, İran) və digər kitabları da məhz bu səfərlərin nəticəsində olmuşdur.

Nəbi Xəzri lirik şeirlərlə yanaşı həm də gözəl poemalar müəllifi kimi şöhrət qazanmışdır. Onun "Xatirələr", "Təmiz ürək", "Günəşin bacısı", "İki xəzər", "Ana", "Bacı", "İnam" və s. poemaları ədəbi ictimaiyyətin diqqət mərkəzində olmuşdur. Şair hətta bəzi poemalarına görə yüksək dövlət mükafatlarına da layiq görülmüşdür. Bu əsərlərinin qəhrəmanları müasirlərimizdir, nəcib, vətənpərvər yaradıcı əməkçilərdir. Burada şairin hissləri səmimi və kövrəkdir. Bu səbəbdən də ruha doğma əsərlər indi də hamının qəlbində, yaddaşındadır. Faciəli ömür yaşamış gənc pambıqçı qız Sevil Qaziyevanın, illər sonra onun mənəvi davamçısı olan gənc Tərən Musayeva haqqında yazılmış poemalarını ("Günəşin bacısı" və "İnam") xüsusilə yada salmaq yerinə düşər. "Salatın" poemasının qəhrəmanı isə Vətən şəhیدidir. Müasir dövrümüzün faciələrindən yaranmış ağır, ağırlı mövzuya həsr olunmuşdur.

Nəbi Xəzri "Sən yanmasan", "Mirzə Şəfi Vazeh", "Əks-səda", "Torpağa sancılan qılınc" kimi pyeslərin də müəllifidir. Onun bir neçə əsəri Azərbaycan Dövlət Dram Teatrının səhnəsində tamaşaya qoyulmuşdur.

Nəbi Xəzrinin nəsr əsərləri də yaradıcılığında mühüm yer tutur. Onun məqalə, hekayə, povest və ssenariləri sənətkar ustalığı ilə işlənmişdir. Vaxtilə dərc etdirdiyi "Ümmandan damlalar" kitabına topladığı nəsr əsərləri dediklərimizə əsasdır. Nəbi Xəzrinin bu kitabındakı publisistik düşüncələrini, qələm ustalarının ünvanına yazdığı ədəbi-tənqidi məqalələrini və s. oxuduqca müxtəlif illərin ovqatına, müxtəlif xalqların ədəbi taleyinə qovuşursan. Xarici ölkələrdən aldığı təəssüratlarının böyük bir qismini Nəbi Xəzri nəslə də qələmə almışdır.

Nəbi Xəzri poeziyası qeyd etdiyimiz kimi bir çox xalqların dillərinə tərcümə olunmuşdur. Eyni zamanda o, özü də tərcüməsi kimi ədəbi xəzinəmizə xeyli əsərlər bəxş etmişdir.

Şairin tərcüməçilik fəaliyyətini diqqətlə izləsək, bunun 50-60-cı illərdə daha fəal olduğunu görürük. Dünya ədəbi meydanından istedadlı şairlərdən — Fərq Bühəm, Ə.Qasimi, F.Ə.Faiz (Pakistan), Vallatxan (Hindistan), Von Day, Luu Traiq Lu və Çan Xiu Txunq (Vyetnam), Jalə (İran), G.Mayoresku (Rumıniya), Nezvan, İvan Skala və M. Florini (Çex), P.Aleksis (Yunanıstan), Ş.Petefi (Macarıstan), Se Man İr (Koreya), S.Mişel (Livan) və başqalarından olan tərcümələrini göstərə bilərik.

Ömrünün 80-ci ilini tamamlayan şöhrətli şairimiz Nəbi Xəzri 60 illik yaradıcılıq məhsullarını indiyədək dərc etdirdiyi 100-ə yaxın kitablarında cəmləmişdir. Bu siyahıya onun rus və xarici dillərdə dərc olunmuş onlarla kitabları da daxildir. Nəbi Xəzri daim dövlət qayğısı, dövlət diqqəti görmüş xoşbəxt şairlərimizdəndir. Sovet dövrü illərində şair Respublika Dövlət, Ümumittifaq Komsomol mükafatları kimi ali mükafatları almışdır. Respublikanın "Əməkdar İncəsənət xadimi" (1979), "Xalq şairi"dir (1984). Müstəqil dövlətimizin 1995-ci ildə "Şöhrət", 2004-cü il 10 dekabrda isə "İstiqlal" ordeninə layiq görülmüşdür. Bütün bu diqqət onun şair zəhmətinə ərməğandır. Bir yarpaq söz isə onun ilk çalışdığı 85 yaşlı iş yerindən 80 yaşlı şairinə xoş xatirədir.

«Xalq qəzeti», 28.01.2007.

MİSKİN ABDAL DÜNYASI — HAQQDAN GƏLƏN NUR DƏRYASI

Qopuzu — saz, ozanı — aşiq, aşiq erasına qovuşduran Şah Xətai sarayının vəziri və şairlər məclisinin başçısı Miskin Abdal olmuşdur

Son yüzilliklərdə Göyçə aşiq məktəbi Dədə Ələsgərin adı ilə bağlansa da, bütün Şərq-Qərb dünyasında bu adla şöhrətlənsə də, o yurd binədən ozanlar, aşıqlar məskəni olub. Yəni, Göyçə aşiq məktəbi XIX-XX əsrin yox, o mahalın yaranışı qədər qədim tarixə malikdir. Haqq vergili aşıqlıq, söz xiridarlığı torpağın, havanın, suyun gücü-qüdrəti ilə o yurd övladlarına verilən Tanrı payıdır. Haqq vergili ozanlar, aşıqlar ocağı el arasında iman yeri, pir sayılıbdır. Beləcə, o həqiqəti dərk edirik ki, Göyçə aşiq məktəbi Aşiq Ələsgər adı ilə daha uca bir zirvə fəth etmişdir.

Göyçə aşiq məktəbinin qədim tarixini vərəqləyərkən ustad sənətkarların adları, yaradıcılıqları ilə tanış olduqca yuxarıdakı qeydlərimizlə razılaşmalı oluruq. Dədə Qorqud sazı yol alıb Göyçədə dillənirsə, dinlənirsə, demək Göyçə həqiqətən saz-söz beşiyidir. Sonrakı əsrlərdən bu günümüzcən gəlib yetən... Ozan Heydər, Ozan İbrahim, Şımpırlı Sevgili, Miskin Abdal... kimi tarixi şəxsiyyətlərin, saz-söz ustalarının yaradıcılıqları elmi tədqiqatlara əsaslanaraq deyə bilərik ki, Şərq dünyasının çox ölkələrinə gedib çatmışdır. Bu günlərdə maraqlı bir tədqiqat — "Səfəvilərin böyük övliyası — Miskin Abdal" kitabı çapdan buraxılmışdır. Kitabın müəllifi XV-XVI əsrlərdə yaşayıb-yaratmış Miskin Abdal nəslinin həqiqi varislərindən biri Tofiq Hüseynzadədir. Tofiq Hüseynzadənin araya-ərsəyə gətirdiyi bu toplu onun illərlə apardığı tədqiqatlarının nəticəsidir. Əsərin məziyyətlərindən biri də odur ki, tədqiqatın hər yeni fəslində, ayrı-ayrı tapıntılarında, axtarışlarında müəllifin varislik, övladlıq məhəbbəti aydın görünür. Mən deyərdim ki, varislik məhəbbəti ilə yanaşı tədqiqatçının vətəndaşlıq məhəbbəti, məsuliyyəti də öz təsirini göstərmişdir. AMEA Folklor İnstitutunun direktoru, filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov kitabın "Başlanğıc" bölümündə qeyd edir ki, "Miskin Abdal nəslinin varislərindən olan Tofiq Hüseynzadənin öz ulu babası ilə bağlı apardığı axtarışlar diqqəti daha çox cəlb etməkdədir. O, Sarıyaqub kəndinin dünya yorub yola salmış nurani, pirani ağsaqqal və ağbirçəklərin dillərindən düşməyən əfsanələri, rəvayətləri, şeir və dastanları, "ocağ"a sahiblik edən qohum-əqrəbaların Miskin Abdalla bağlı zaman-zaman, nəsillərdən-nəsillərə ötürdükləri ölməz həqiqətləri böyük məhəbbətlə toplayıb bir araya gətirmiş, bir çox qaranlıq mətləblərin obyektiv elmi şərhinə imkanlar yaratmışdır". Qeyd edək ki, monoqrafiyanın son hissəsində göstərilən tarixi səcərəyə əsasən Miskin Abdal Tofiq Hüseynzadənin 15-ci ulu babası sayılır. Seyyid Hüseyn — Miskin Abdal 1430-cu ildə qədim Göyçə mahalının Sarıyaqub (keçmiş Zərgərli) kəndində doğulmuşdur. Atası "Zərgərli" tayfasının sayılıb-seçilən kişilərindən Cəfər oğlu Məhəmməd idi. Ümumiyyətlə, tədqiqatlara görə, bu nəslin ulu babalarından biri — XIII-XIV əsrlərdə yaşamış Yaqub ağa ilə Şeyx Səfiəddin arasında dostluq münasibətləri olmuşdur. İllər, əsrlər keçdikcə bu münasibət qorunub saxlanmışdır (Şeyx Səfiəddin — Səfəviyyə dərviş ordeninin və Səfəvilər sülaləsinin banisi). Bəlkə də bu münasibətlərin təəssüratı idi ki, dövrünün ziyalı olan və elmə qədr-qiymət verən Məhəmməd ağa oğlu Hüseyni — Miskin Abdalı kiçik yaşlarından elm öyrənməyə səmtləndirir. Əvvəlcə, mükəmməl təhsili olan molla yanında ərəb və fars dillərini öyrənən Hüseyn (Miskin Abdal) az vaxtda Quranı sərbəst oxuyur, eyni zamanda dünya elmləriylə maraqlanır və onlardan hali olur. Təhsillə yanaşı atası ona cəng oyunlarının, döyüş qaydalarının, at çapmağın, qılınç-qalxan vurub-tutmağın qaydalarını öyrətdirir və gözəl döyüşçü kimi yetişməsinə nail olur. O vaxtın qaydalarına görə mahir döyüşçü saz-söz sənətini də bilməli, ad çıxarmalıymış. Atası onu Göyçənin ustad sənətkarlarından biri məşhur Ozan Heydərin şeyirdi olmuş, ustadından heç də geridə qalmayan Ozan İbrahimin yanına qoyur. Fitri istedadı və qabiliyyəti ilə atasının könlündə yer almış gənc Hüseyn-Miskin Abdal bu sınaqdan da üzüağ çıxır. O, şeyirdlikdə özünə tələbkər yanaşır, az vaxtda sazı ustalıqla çalmağı bacarır, bədahətən şeirlər-qoşmalar, gəraylılar, bayatılar söyləyir. Mükəmməl təhsilli ziyalı kimi eldə-obada ad çıxarır, nüfuz sahibi olur. Elmə, haqqa sidq ürəkdən məhəbbətli olan Miskin Abdal əlində saz, könlü şeir dolu el-el gəzərək səfəvilərin qızgın müdafiə etdikləri şiəlik dini təriqətini yığnaqlarda, şənliklərdə təbliğ edirdi. O, bütün eldə sufi şair kimi sevilirdi. 1500-ci ildə təriqət şahı İsmayıl Xətai Göyçəyə gələrkən Seyyid Hüseyn-Miskin Abdal ocağının qonağı olur. Heç şübhəsiz ki, Şeyx Heydər oğlu gənc İsmayılın bu ocağa düşməsi, gəlişi iki səbəblə bağlı olmuşdur. Əvvəla, qeyd etdiyimiz kimi, ulu babalarından başlayan dostluq

münasibətlərinin həmin vaxtadan davam etməsi, ikincisi isə Miskin Abdalın artıq elmlə, ziyalı, o vaxtadan Göyçədə şiəlik təriqətinin yayılması ilə bağlı xeyli işlər görən və mahalda seyyid, pir ocağı kimi hörmət-iz-zət sahibi olması şansıdır. Bu görüşdən, səfərdən xoş təəssürat alan Şeyx Heydər oğlu İsmayıl buradan yollandığı Şimali Azərbaycana səfərindən geriye dönərkən də Göyçənin — Seyyid Hüseyn (Miskin Abdal) ocağının qonağı olacağını bildirir. Söz verdiyi kimi o, zəfərlə geriye — Təbrizə qayıdanda Göyçədə dayanır, mahalın beş kəndinin vergisinin həmin ocağa — Miskin Abdala çatacağı və onun doğulduğu Zərgərli kəndinin əhalisini vergidən azad etməsi haqqında ayrı-ayrı sənədlər möhürləyir. (Miskin Abdal nəslinin varisləri Şah İsmayıl xəttiylə yazılmış və möhürlənmiş həmin sənədləri bu günəcən qoruyub saxlamışdır). Elə həmin səfərində də Miskin Abdal — Seyyid Hüseyni özü ilə Təbrizə aparır. Təbrizə qayıdandan az sonra — 1501-ci il sentyabrın 24-də Şeyx Heydər oğlu İsmayıl övliya Seyyid Hüseynin xeyir-duası ilə qırmızı geyinib şahlıq taxtında əyləşir. Şahlıq şərbətini məhz onun əlindən alıb içir. Elə həmin il Şah İsmayılın fərmanı ilə Miskin Abdal Dağıstana səlahiyyətli nümayəndə kimi göndərilir. 1503-cü ildə ata-anasının ölüm xəbərini eşidib Şahın icazəsi ilə Göyçəyə dönərkən yolda — Dağıstan dağlarında borana düşür. Özü, arvadı Həlimə xanım, böyük oğlu Şadman və qızı Məleykə borandan xilas olsalar da, kiçik yaşlı oğlanları Həsən və Əli boranda ölürlər. Bu hadisə Miskin Abdal sarsıdır. Uzun illər özünə gələ bilmir. Miskin Abdal ilk dəfə gənc yaşlarında Sənubər adlı qızla evlənmiş, lakin cəmi bir neçə ay sonra Sənubər qəflətən ölmüşdür. Bu hadisədən sarsılan Miskin Abdal bir də 50 yaşında evlənir. Şah İsmayıl Miskin Abdal 1914-cü ilə qədər Azərbaycana qonşu olan bir sıra dövlətlərə diplomatik nümayəndə kimi göndərir. 1514-cü ildə Maku yaxınlığındakı Çaldıran düzündə osmanlılarla gedən ağır döyüşlərdə Miskin Abdal təcrübəli sərkərdə kimi iştirak edir. Ümumiyyətlə, Şahın tapşırıqlarını həmişə müvəffəqiyyətlə həyata keçirən Miskin Abdal saray içində də böyük hörmət sahibi olur. Burada yəqin ki, onun şairlik istedadı — gözəl şeirlər yazması da rol oynamışdır. Qəlbi sazla-sözlə bağlı olan Şah Xətai Miskin Abdal 1515-ci ildə sarayda vəzir təyin edir, üstəlik saraydakı şairlər məclisinə rəhbərliyi də ona həvalə edir. Yeri gəlmişkən, Xətai ilə Miskin Abdalın şeir deyişmələri də az olmamışdır. Artıq yaşa dolmuş nurani ağsaqqal Miskin Abdal üçün bu etimad ürəyincə olur. Lakin 1924-cü ildə Şah İsmayıl Xətəinin ölümündən ağır sarsıntı keçirən övliya-şair Miskin Abdal Göyçəyə qayıdır və ömrünün sonunacan doğma Zərgərli (indiki Sarıyaqub) kəndində yaşayır. Kənddə məktəb açıb, maarifçiliklə məşğul olur. 1535-ci ildə, təxminən 105 yaşında vəfat edir və doğulduğu kənddə ulu babalarının yanında dəfn olunur. Kənddə onun adı ilə iki tayfa qalır. Oğul xəttiylə — Şadmanlılar, övliya ocağını verdiyi qızının xəttiylə isə — "Ocaqlılar" — nəslə. Miskin Abdalın ömürlüyünü və rəqlədiyimiz bu məlumatlar tədqiqatçı Tofiq Hüseynzadənin təqdim olunan kitabındandır. Kitabda Miskin Abdalın övliya kimi bir çox kəndlərdə, obalarda izi aranılmış — "Miskin", "Miskinli" adlı yerlərin bu böyük şəxsiyyətlə əlaqəsinə aydınlıqlar gətirilmişdir. "Miskin Abdalın sənət dünyası" bölümündə isə onun yaradıcılığı tədqiq olunmuşdur. Seyyid Hüseynin "Miskin Abdal" təxəllüsünə dair müəllif tədqiqləri maraqlıdır. Tədqiqatçı müəllif qeyd etmişdir ki, "Azərbaycan tarixi üzrə qaynaqlar" kitabında XV-XVI əsrlərdə "abdal" — "yol və hal adamı", "dərviş qələndər", "təriqətə təmənnəsiz xidmət edən gəzəri sufi", "Qeyrət və bahadırlıq" mənalarını verir. Fuad Körpülü isə "abdal" sözünü belə səciyyələndirir: "Abdal" sufiliyin mərtəbə silsiləsindəki dərəcələrindən biridir. ...Övliya mərtəbə silsiləsində beşinci dərəcəni təşkil edir ki, bu da silsilənin zirvəsindədir". "Hər iki sufi mərtəbəni — miskinliyi və abdallığı (ikisini də birdən!) həm şəxsiyyətində, həm də təxəllüsündə hamıdan əvvəl Miskin Abdal birləşdirdi. Həm müridə, həm də pir-aşığa eyni vaxtda çevrildi. Ulu ustad sələfi Əhməd Yasəvi kimi göyçəli Seyyid Hüseyn — Miskin Abdal da eyninə övliya və pir-kamal libası geydi, ayağına dərviş çarığı taxdı, bütün nəfsləri özünün qulu, özünü isə təkəcə Tanrının qulu elan etdi..." Beləliklə, aydın olur ki, "Miskin" (yazıq, niskekilli, fəqir) və "Abdal" (dəli, sərsəri, divanə) təxəllüsləri özünün ilkin-hərfi leksik mənasını itirərək böyük dini məna kəsb etmiş, daha qüdrətli sözə çevrilmişdir. Miskin Abdaldan da əvvəl "miskin" təxəllüsündən çox şairlər istifadə etmişdilər (Yunis İmrə və s...). Beləliklə, sufi təriqətini dərinlən mənimsəyən Seyyid Hüseyn sonralar bu təriqətin müridi kimi tanınmış və "Miskin Abdal" təxəllüsünü qəbul etmişdir. "Miskin Abdalın şeirləri" bölümündə şairin gəraylıları, qoşmaları, bayatıları, deyişmələri, divaniləri, dastan şeirləri verilmişdir. Folklorçu alim Hüseyn İsmayılov Miskin Abdalın şeir dünyasını şərh edərək yazmışdır: "Miskin Abdalın gəraylı, qoşma, divani və tənisləri XV-XVI yüzillər türkdilli şeirimizin nadir nümunələrindən sayıla bilər. Bu şeirlərdə zamanla səsləşən, güclü təfəkkür mündəricəsi ilə yanaşı, bədii-estetik duyum, sözün daxili məntiqi, emosional təsir gücü və siqləti vardır. Rəngarəng şəriət və təriqət notları şeirin məntiqi məzmununu cilaladığı kimi o dövr

dilimizin zəngin çalarları da şirin rəvanlığına xüsusi tərəvət gətirmişdir. XV yüz ilin sonu və XVI yüz ilin əvvəllərində xalq şeirində tənəsin çox nadir nümunəsinə rast gəldiyimiz halda Miskin Abdal onun çox kamil nümunələrini yaratmışdır... Onun əldə edilmiş divanlərinin zəngin mündəricəsi göstərir ki, o, kamil bilikli və dünyagörüşlü, nəcib təbiətli, olduqca xeyirxah, ruhən pak və təmiz, ağır təbiətli, sirr saxlayan, müqəddəs əməl və amallara tanınan bir insan olmuşdur". Qələminin, qəlbinin qüdrəti ilə yaratdığı söz meydana şair öz müqəddəs, nurani ədəbi-əbədi heykəlini ucaltmışdır. Göyçə təbiətinin gözəlliklərini əks etdirən şeirləri təbiətin özü qədər safdır, canlıdır, gözəldir. Göyçə həyatında baş verən tarixi hadisələrin də onun şeirlərində izi görünür: Tarixi həqiqətdir ki, vaxtilə Əmir Teymur Göyçəyə səfər edərkən ilk dəfə uca bir dağ başından cəmi Göyçəni seyr edərək deyib ki, Allah, allah, nə gözəl yer-yurd, nə göyçək obadır. Göyçə gölü isə sanki onun şüşə qəlbi, göylərə duaçı baxışlarıdır, heç insafımı buralar at tozanağında çığnansın. Göyçə gözəlliyini doyunca içinə çəkən Əmir Teymur bir neçə gün sonra mahaldan sakitcə keçib gedir. Miskin Abdal yüz illər sonra Əmirin gəlişini və bu gəlişilə mahalın ən böyük və baş kəndinə verilən adı bayatıya belə düzümləyir:

*Teymurləng susar keçər,
Qan tökməz, basar keçər.
Toy-bayramdır Göyçədə
Ad qalar: "Basarkeçər".*

Bir əsrlik ömrünün ahıl-kamil çağlarını şah sarayında — böyük, qüdrətli, bütöv Azərbaycan dövlətinə canı-dildən qulluq etməsi uğurlu taledir. Burada bir nüas da xatırlanır: "Tariximizin səhifələrini vərəqlədikcə aydın olur ki, saray mühitindən heç bir şair və ya başqa sənət adamı razı qalmamış, hətta böhtanlara düşər olan Xaqanilər, Nəsimilər, Vaqiflər həbsxana küncələrində nə qədər böyük məşəqqətlərlə üz-üzə qalmışlar. Miskin Abdalın öz şeirlərində tez-tez xəbis və xain insanlardan giley-güzar etməsi də belə motivlərdəndir".

Kitabda Miskin Abdalın şeir dünyası ilə yanaşı Miskin Abdalın yaratdığı "Yetim Hüseyn dastanı" da verilmişdir. Ümumiyyətlə, "Səfəvilərin böyük övliyası — Miskin Abdal" kitabı çox rəngarəng və maraqlı hazırlanmışdır. Belə ki, qeyd etdiyimiz bölmələrlə yanaşı indiyəcən müxtəlif elmi və bədii kitablarda, dövrü mətbuatda Miskin Abdal haqqında yazılmış məqalələr, müəyyən hissələr, səhifələr də toplularda özünə yer tapmışdır. Ən maraqlı səhifələrdən biri isə "Miskin Abdal ocağı"ndakı əşyalar və sənədlər" və "Miskin Abdalın hələlik məlum saz havaları"dır. Övliya-aşığın yaratdığı "Şah divanı" ("Baş divanı"), "Osmanlı divanı-si" ("Ayaq divanı"), "Şah qalxdı", "Şah İsmayıl gəraylısı", "Şahsevəni", "Heydəri", "Miskini", "Göyçə gözəlləməsi", "Göyçə çuxuru", "Göyçə şikəstəsi", "Göyçə gülü", "Atlandırma", "Misri", "Oxşarı" və s. saz havalarını bu gün də aşıqlarımız məhəbbətlə ifa edirlər. Tədqiqatlardan aydın olur ki, Miskin Abdal qopuza düzəlişlər edərək dizin üstündən sinəyə qaldırır. Ürəyə oxşayan və sinədən ürəyin üstünə qaldırılaraq üzü ulu Tanrıya tərəf baxan bu yeni "qopuz"un adını "saz" qoyur. Onu çala biləni isə aşiq-aşıq adlandırır. Beləliklə, Miskin Abdal ozan-aşıq, qopuz-saz sənətinin və sənətkarlığının yeni bir erasının başlanğıcını qoyur.

Uzun illərin axtarışlarının nəticəsi kimi hasilə gələn "Səfəvilərin böyük övliyası — Miskin Abdal" kitabı 2001-ci ildə AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun Elmi Şurasının qərarı ilə nəşr olunmuş "Miskin Abdal" kitabının məntiqi davamıdır. Varis və tədqiqatçı Tofiq Hüseynzadənin bu kitabı — tədqiqatı ədəbiyyat tariximiz üçün dəyəri bilinməz inci nümunəsidir. Bir haqq aşığının — haqq övliyasının izi ilə əsrlər arxasına gedib çıxanda bəlkə də pir-aşığın qəlbinin nuru köməyinə yetmişdir. Miskin Abdal taleyinə, ictimai-ədəbi fəaliyyətinə bələd olduqdan sonra inanırsan ki, belə kitablar sadəcə olaraq elə dərin mənalı ömür yaşamış yaradıcı insan üçün bir istiqamətdir. Bəlkə də vaxtilə Şah Xətəinin yaratdığı zəngin saray kitabxanasında Miskin Abdalla bağlı bilmədiyimiz çox həqiqətlər, gözəlliklər var. Allah o şeir boxçalarının açılmasında bu işıq yolunu tutub gedənlərə yardımçı olsun.

"Xalq qəzeti", 26.03.2006.

MİRZƏ ŞƏFİ VAZEH İRSİNİN NARAHAAT YAŞANTISINDAN DOĞAN QAYNAQLAR

Mirzə Məhəmməd Şəfi Vazeh (1792-1852) milli ədəbiyyatımıza aşiqanə-lirik və fəlsəfi şair kimi daxil olmuşdur. O, yaradıcı, ziyalı bir mühitdə böyümüş və tərbiyə almışdır. Atası dövrünün mahir memarı Kərbəlayi Sadiq Gəncə hakimi Cavad xanın sarayının memarı idi. İlk olaraq mədrəsə təhsili alan Mirzə Şəfi burada ərəb, fars dillərini, şəriət elmlərini mükəmməl öyrənmişdi. Hüsniyyət qaydalarına ciddi diqqət yetirən Mirzə Şəfi sonralar gözəl xəttat kimi də məşhurlaşmışdı. Mirzə Şəfi Vazeh ruhani təhsili alsa da bu sahəyə qəlbini bağlaya bilmir. Ürəyində başqa sevdalar dolaşır. Tale yolunu bələdləmək cəhdində bulur-nurkən rastına poeziya vurğunu olan, açıq fikirli, tacir Hacı Abdulla çıxır. Bu tanışlıq, bu görüş səmimi münasibətə çevrilir, daha dəqiqini desək, Mirzə Şəfinin elmə, təhsilə gedən yolunun himayəçisi olur. Onun ömür zamanının bu məqamını ardıcılığı ilə izləyəndə həyatındakı dönüşün səbəbkarı məhz həmin şəxs olduğunu görürük. Qəlbindəki səsə dinşək kəsilən gənc Mirzə Şəfi Gəncədə yaratdığı "Divani-hikmət" (1820) məclisi ilə bir daha poeziya dünyasının möcüzəsinə bağlanır. Şeir dünyasının səyyahına çevrilir. Bu dünyanın ən zərif, ən incə, sevgili hisslərinə bələd olur ... və lirik şair kimi ədəbiyyat tariximizdə öz səhifəsini açır. Amma həyat qəribəliklərlə doludur. Bir vaxtlar sayılıb-seçilən, imkanlı ailədə böyüsə də, tale sonra onu imkansız, ümitsiz bir vəziyyətə salır. Buna səbəb Azərbaycanın Rusiyanın tərkibinə qatılması olmuşdur. Lirik şair kimi könüllərə dolsa da, sonralar şeirlərinin səsi-sədası uzaq-yad ellərdən gəldi, sonra həmin şeirlərin müəllifi bir başqası oldu... İllər ötdü, qəbri də it-bat təhlükəsi ilə rastlaşdı. Beləcə, tədqiqatçının qeyd etdiyi kimi, "Mirzə Şəfinin ədəbi irsinin qeyri-adi taleyi olduğu kimi, onun qəbrinin də çox qəribə taleyi olmuşdu".

1840-cı ildə Mirzə Şəfi doğma yurdu Gəncədən Tiflisə köçür. Gəncədə incə rübablı şeirlər yazan Mirzə Şəfi Tiflisdə pedaqoji fəaliyyətlə də məşğul olur. Bu işə onu Mirzə Fətəli Axundzadə dəvət etmişdi. Daha doğrusu, başqa bir iş keçən Mirzə Fətəli Tiflis qəza məktəbində tutduğu Azərbaycan dili müəllimi vəzifəsinə hələ Gəncədən tanıdığı, ona haqq-ədalət yolunu başa salan, onu ruhanilikdən uzaqlaşdıran Mirzə Şəfini təklif etmişdi. Mirzə Şəfinin Tiflis həyatı belə başlamışdı. Eyni zamanda fərdi dərslər verməklə də məşğul olan Mirzə Şəfinin tələbələrindən biri də, yəni Azərbaycan və fars dillərini öyrətdiyi fransız dili müəllimi, istedadlı alman şairi, tərcüməçisi və filosofu Fridrix Fon Bodenştedt idi. Müəllim-tələbə münasibəti yaxın dostluq əlaqələrinə çevrilmişdi. Alman şairi də öz növbəsində dostu Mirzə Şəfini Avropa və dünya ədəbiyyat nümunələri ilə tanış edirdi. Gəncədə yaratdığı "Divani -hikmət" ("Hikmət evi") ədəbi məclisini Mirzə Şəfi Tiflis həyatında da davam etdirməyə müvəffəq olmuşdur. Burada M.M.Naci, M.F.Axundzadə, Ş.İ.Naseh, M.V.Vidadi, Fazil xan Şeyda, Hacı Yusif Qane, Hacı Abdulla, İ.İ.Qriqoryev, Q.-Rozen, L.Z. Budaqov kimi nüfuzlu ziyalılar məclisin üzvləri idilər. Mirzə Şəfinin tələbəsi, dostu F. Bodenştedtdə məclisdəki tədbirlərə gəlmiş. O da şeir əhli idi və bu səbəbdən Mirzə Şəfinin şeirlərinin əlyazmasını böyük məmnuniyyətlə müəllifdən almış və 1845-ci ildə Almaniyaya qayıdarkən özü ilə aparmışdır.

Professor Teymur Əhmədov "Mirzə Şəfi Vazeh" məqaləsində 1929-cu il mətbuatına istinad edərək bildirir ki, o, "Ağılların açarı" adlı şeirlər dəftərini-əlyazmasını F.Bodenştedtdə verərkən belə bir avtoqraf yazmışdır. "... Şagirdim və dostum Bodenştedt əfəndinin mükərrər rica və iltimasına görə, mən Mirzə Şəfi ona qəsidsə, qəzəl, mürəbbat, mükəttəat və məsnəvilərdən ibarət olan öz məcmueyi-əsərimi hədiyyə edirəm".

Almaniyada F.Bodenştedt həmin dəftəri, yəni müəlliminin şeirlərini "Mirzə Şəfinin nəğmələri" adlı (1851) kitabda nəşr etdirir. Bu nəşrə qədər o, Mirzə Şəfini Almaniyada şair kimi təqdim etmiş, əsərlərindən nümunələr çapa vermiş və uğurlu nəticə almışdır. Ona görə də Mirzə Şəfinin bu kitabı çox tez yayıldı və daha yarım əsr ərzində bu kitab 160 dəfə alman dilində, dünyanın müxtəlif dillərində isə 300 dəfə nəşr edilmişdir. Deyəsən hər şey elə bu şöhrətdən başlamışdı. "F.Bodenştedtin Mirzə Şəfinin əsərlərini öz adına çıxması (1873)" və nəşr etdirməsi sonralar ona — alman şairinə heç də şöhrət gətirmir. Çünki bu plagiatlıq (yaradıcılıq oğurluğu) heç də yaradıcı insanların, tədqiqatçıların diqqətindən yayınmır və illərdir ki, mübahisə, müzakirə mövzusunə çevrilmişdir, hətta bu mövzuda tədqiqat işləri də yazılmışdır.

Ancaq o həqiqət var ki, Mirzə Şəfi poeziyası F.Bodenştedtin vasitəsi ilə (istər tərcümə, istərsə də nəşr sahəsində) dünya şöhrəti qazanmışdır. Göründüyü kimi, zaman ötsə də mövzu aktuallığını itirməmişdir.

Professor Vaqif Arzumanlı mirzəşəfişünaslıq mövzusunda həsr etdiyi monoqrafiyasında bu və ya digər məsələlərə çox həssaslıqla, diqqətlə yanaşmışdır. Orijinal tədqiqat mənbələrinə istinadən zəngin informasiyalarla dolu əsər yaratmışdır.

Filologiya elmləri doktoru, professor Vaqif Arzumanlının "Qartal" nəşriyyatında çap olunmuş "Mirzəşəfişünaslıqda yeni mərhələ" elmi monoqrafiyası ədəbiyyat tariximizdə narahat yaşanan bir mövzunun əhatəli tədqiqinə həsr olunmuşdur. Kitabda mövzunun qruplaşdırılmış fəsillərinə, bölmələrinə nəzər yetirəndə tədqiqatçının işə məsuliyyətlə, məhəbbətlə, gərgin axtarışlarla yanaşdığı aydın görünür. Axır səhifələrdə dərc olunmuş «Şəkillər» bölümündə Mirzə Şəfi Vazehin Tiflisdəki qəbrinin yerini müəyyənləşdirən yerli ziyalılar arasında bu kitabın müəllifi də görünür - həmin tarix 1981-ci ildir. Səhifələr arasında müxtəlif illərdə mətbuatda dərc olunan məqalələrin çap ilinin ondan da irəli vaxta təsadüf etdiyinə şahidi olursan. İlk dəfə 1959-cu ildə Tiflisdə Mirzə Şəfi Vazehin qəbrini ziyarət edən müəllif bu sahədəki narahatlığını sonralar Azərbaycan SSR KP MK-nın katibinə məktub vasitəsilə bildirmiş və kömək ummuşdu. Bütün bunlar əsas verir deyək ki, professor Vaqif Arzumanlının bu monoqrafiyası onun mirzəşəfişünaslıq sahəsində apardığı otuz beş illik axtarışlarının nəticəsidir. Müəllif bu kitabını Mirzə Şəfi Vazehin anadan olmasının 210 illiyinə həsr etmişdir.

"Mirzə Şəfinin dünya şöhrəti" adlı ilk fəslində orijinal mənbələrə istinad edərək "şairin nəğmələrinin Avropa dünyasında", xüsusən "Litva və eston ədəbiyyatında", "polyak və sloven dillərində" araşdırmaları diqqətəlayiqdir. Qeyd etdiyimiz kimi, müəllif bu bölümlərdə olduqca zəngin ilkin tədqiqat-məlumatları, mənbələri üzə çıxarmışdır. Ədəbiyyatşünaslığımız üçün dəyərli və maraqlı qeydlərdir.

"Mirzə Şəfinin qəbrinin izi ilə" adlı II fəslində isə Tiflisdəki müsəlman qəbiristanlığının aqibəti, xüsusən Mirzə Şəfinin və Mirzə Fətəli Axundzadənin orada yerləşən qəbirlərinin taleyi tədqiqatçıını düşündürür, bu sahədə gördüyü və görülən işlərə dair maraqlı, tariximiz üçün vacib məsələlərə toxunur. Bütün Avropada lirik-aşıqanə nəğmələri ilə ürəkləri fəth edən Mirzə Şəfi qəbrinə laqeydlik onun izinin itməsinə gətirib çıxarır, bu isə poeziyaya olan münasibətimizlə, qayğımızla üst-üstə düşməyən duyğulardır. Bu məsələ ilə bağlı bir çox yerli və xarici ölkə tədqiqatçılarının da narahatçılığını qeyd edən müəllif yazır: "O vaxtlar (1981) çox çətinliklə də olsa, Mirzə Şəfinin qəbrinin yerini dəqiq müəyyənləşdirə bildim... Növbəti vəzifə, söz yox ki, illərin sınağından qalib çıxmış şairin qəbrini bərpa etmək, dahi mütəfəkkirə, onun dünya şöhrəti qazanmış, bədii irsinə layiq bir abidə ucaltmaqdan ibarət idi".

"Mirzə Şəfi irsinin araşdırılması sahəsində yeni təşəbbüslər" və "Mirzə Şəfi irsindən yeni tapıntılar" adlı III və IV fəsillərdə müəllifin bu mövzuya dair ədəbiyyatşünaslıq sahəsində görülən işlərə münasibəti, eləcə də yeni araşdırmaları ön plana çəkilməmişdir. V fəsildə "Fridrix fon Bodenştedtin "Şərqdə min bir gün" əsərindən Mirzə Şəfiyə dair xatirələrinin Azərbaycan dilinə Hüseyn Kərimovun və Akif Bayramovun tərcümələri verilmişdir. Bu tərcümələrin monoqrafiyaya daxil edilməsi ona görə təqdirəlayiqdir ki, mirzəşəfişünaslıq mövzusunda dair tədqiqatı dolğunlaşdırır, müəyyən aydınlıqlar görünür, nəhayət, növbəti tədqiqatçı üçün ümumi mənbədir. Bu dolğunluğu "Əlavələr" bölümündə verilmiş xeyli materiallar, şəkillər daha da zənginləşdirir. Həmin materiallar Azərbaycan və rus dillərindədir.

Kitabın əsas məziyyətlərindən biri də ədəbiyyat aləminin diqqətlə, həsrətlə gözlədiyi bir mücrü haqqında məlumatdır. Bu nə mücrüdür? Deyildiyi kimi, F.Bodenştedtin "Mirzə Şəfinin nəğmələri" adlı alman dilində çap etdirdiyi şeirlərin əsl müəllifinin kim olduğu dəqiq bilinmir, yeni ədəbiyyatşünaslar bu sualın elmi cavabını müəyyənləşdirə bilmirlər. Belə bir məsələ də var ki, 1892-ci ilin 18 aprelində vəfat edən F.Bodenştedt bəzi sənədləri (çox güman ki, Mirzə Şəfidən aldığı şeir dəftəri də oradadır) bir mücrüyə qoyaraq bağlamış və ölümündən 100 il sonra açmağı vəsiyyət etmişdir. Həmin 100 il 1992-ci ildə yetişdi. Bu məsələ ilə maraqlı olan hər kəs nə isə obyektiv, yeni məlumat gözləyirdi. Lakin deyilən mücrü nə tapıldı, nə də açıldı. Bu sahədə böyük canfəşanlıqla çalışan Almaniyada yaşayan həmyerlimiz, tanınmış həkim Şəmsi Süleymanlının cəhdləri də nəticəsiz qalmışdı. O, Mirzə Şəfi irsinin pərəstişkarı kimi əlaqədar dairələrə müraciət etsə də heç nə görünmədi. Bu da növbəti sirli tale. Kitabda bu məsələlər təfərrüatı ilə oxucuya təqdim edilir. Professor V.Arzumanlının bu kitabı inanıram ki, təkcə elmi auditoriyanın yox, bütün ədəbiyyatsevər, şeir pərəstişkarlarının diqqətini cəlb edəcəkdir. Bütövlükdə isə ədəbiyyatşünaslığımız üçün dəyərli, aktual topludur. Kitab AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun rəyi ilə nəşr olunub, elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru Teymur Kərimlidir.

«Xalq qəzeti», 19.05. 2006.

«*Elm*», 29.04.2006.

**ƏDƏBİYYATIMIZIN UNUDULMAZ,
CƏFAKEŞ ALİMİ SALMAN MÜMTAZ**

"Kommunist" qəzetinin "Xalq ədəbiyyatı həyatdan doğar", "Ədəbiyyat qəzeti", "Unudulmuş yarpaqlar" adı altında buraxdığı səhifələrdə Salman Mümtaz Azərbaycan ədəbiyyatı haqqında dəyərli silsilə elmi məqalələr çap etdirmişdir. Bu daha çox 20-ci illərin əvvəllərinə təsadüf edir.

Salman Məmmədəmin oğlu Əsgərov (Salman Mümtaz) 1884-cü ildə Şəki şəhərində anadan olmuşdur. Lakin uşaqlıq illərindən o, ailəsi ilə birlikdə Türkmənistanın Aşqabad şəhərində yaşamışdır. Salman Mümtaz ibtidai təhsilini Aşqabadda məşhur xalxalı Mirzə Əsədullanın şəxsi məktəbində almış, orada ərəb, fars və urdu dillərini öyrənmişdi. Elə bu səbəbdən də o, gənclik çağlarından klassik Şərq ədəbiyyatı ilə yaxından tanış olmuş, öyrənmişdir. Gənc tədqiqatçı həmin illərdə şeirə, sənətə də olduqca dərin maraq göstərirdi. Hətta şeir məclislərində iştirak edirmiş. Salman Mümtaz belə məclislərin birində Azərbaycanın tanınmış şairi Sabirin şerini dinləyir. Bu şer və şairin adı onun hafizəsinə yazılır. Həyatın dolanbac yolları onları — böyük Sabiri və Salman Mümtazı 1893-cü ildə Aşqabadda görüşdürür. Bu görüş Salman Mümtazın həyatında yeni bir dövrün başlanğıcını qoyur. O, Sabir ruhlu şeirlər yazır və 1910-cu ildən etibarən "Molla Nəsrəddin" jurnalında çap olunur. O, öz satiraları ilə "Molla Nəsrəddin" in aparıcı şeir-satira müəlliflərindən birinə çevrilir.

S.Mümtaz şeirləri, felyetonları ilə milli inqilabçı-demokratların mövqeyində idi. 1910-cu ildən Bakıya köçən S.Mümtazın Abbas Səhhətlə də maraqlı görüşü olmuşdur. Onun böyük tədqiqatçılıq fəaliyyətində hələ də maraqlı görünən bir məlumat aktuallığını itirməmişdir: "Abbas Səhhətin əsərləri harada isə, Sabirin qeyri-mətbu şeiri də orada olmalıdır". Buradakı məna ondan ibarətdir ki, Sabir çap etdirə bilmədiyi şeirlərini ölümündən əvvəl A.Səhhətə etibar etmişdir. O isə bu əmanəti göz bəbəyi kimi qorumuşdur. Səhhətin ölümündən sonra isə həm Sabirin, həm də Səhhətin öz əlyazmaları tapılmamışdır. S.Mümtaz hər iki söz xiridarının əlyazmalarının taleyinə olan nigarançılığını yazmışdır. O, Bakıda yaşadığı illərdə ərəb-fars dillərini mükəmməl bildiyindən klassik ədəbi irsi toplamağa, nəşr və tədqiq etməyə çalışmışdır. A.M.Şirvani, M.P.Vaqif, N.Şirvani, Qövsi, Q.Zakir, M.Ş.Vazeh... haqqında sanballı tədqiqat əsərləri yazıb nəşr etdirmişdir. Qeyd etmək yerinə düşər ki, o, bu əsərlərin nəşrini "Kommunist" qəzeti redaksiyasında çalışdığı illərdə həyata keçirmişdir. Onun bu qəzetdə "Unudulmuş yarpaqlar" və s. sərlövhələri altında verilən silsilə məqalələri məhz bu xarakterdə idi.

Salman Mümtazın bu silsilədən olan "Nəsimi" məqaləsi xüsusilə diqqətəlayiqdir. 1923-cü ildə çap olunmuş bir məqalədə yazılır: "...Nəsimi kimi parlaq bir ürf ulduzunu ədəbiyyatımız üfünədən bilmərrə qeyb etmiş idik... Salman Mümtaz doğma şairimizi arayıb kim olduğunu təhqiq etmişdir... "Nəsimi" məqaləsi həqiqətən milli ədəbiyyatımızın xəzinəsinin ziqiymət bir gövhəridir". Görkəmli maarifpərvər S.Qəni-zadənin məqaləsindən götürdüyümüz bu sətirlərdə Nəsiminin Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində yenidən parlamasının məhz S.Mümtazın xidməti olduğu yazılır.

Yorulmaz ədəbiyyatşünas, mətnşünas Salman Mümtaz unudulmaz bir şəxsdir. O, 1941-ci ildə represiyanın qurbanı olmuş və sürgündə güllənmişdir.

Salman Mümtazın ədəbi xidmətləri, göründüyü kimi, hələ sağlığında dəyərləndirilmişdi. Sonralar isə onun haqqında görkəmli alimlər — Abbas Zamanov, Qulam Məmmədli, Mirzəğa Quluzadə, Teymur Əhmədov... elmi-tənqidi məqalələr, kitablar yazdılar.

"Xalq qəzeti", 30.12.2004.

MÜƏLLİM ŞƏRƏFİ UNUDULMAZDIR

XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində böyük nüfuz qazanmış, özünəməxsus yer tutmuş görkəmli alim Məmməd Arif Dadaşzadə onu tanıyanların qəlbində nurlu sima kimi yaşayır, unudulmaz müəllim kimi xatırlanır, yaddan çıxmır.

"Bir pedaqoq, şair, tənqidçi, tərcüməçi, publisist, alim və elm təşkilatçısı kimi bütün çoxsahəli və məhsuldar fəaliyyəti sahəsində müəllim sözü sanki onun boyuna biçilmişdi. Ona görədir ki, bu gün Azərbaycan yaradıcı ziyalılarının bir neçə nəslə akademik Məmməd Arif Dadaşzadənin şagirdi, tələbəsi, geniş mənada onun yetirməsi olduğu üçün fəxr edir". Bu fəxarətli hissləri akademik Bəkir Nəbiyev dilə gətirmişdir.

Akademik Bəkir Nəbiyevin hələ 20 il bundan əvvəl yazdığı "Müəllim gözlərinin nuru" məqaləsindəki səmimi, doğma hisslər müəllim adına olan ehtiramdan yaranmışdır. İnsanlığın ən uca məqamı buradan başlayır. Müəllim şərəfi tarix boyu ali ucalıqda dayanmışdır. Bu məqalədə Məmməd Arif ömrünün bütün keyfiyyətləri konkret ştrixlərlə, məhəbbətlə öz əksini tapmışdır. Tanınmış ədəbiyyatşünas, mahir tərcüməçi, unudulmaz pedaqoq, gözəl nasir, akademik, əməkdar elm xadimi, Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı Məmməd Arif Dadaşzadənin 100 illik yubileyidir.

O, 1904-cü il 10 iyunda Bakı şəhərində doğulmuşdur. Burada rus-tatar məktəbində oxuduqdan sonra indiki BDU-da Şərq fakültəsini bitirmiş, sonra Moskvada Sovet Şərqi Xalqlarının Elmi-Tədqiqat İnstitutunun aspiranturasında təhsilini davam etdirmişdir (1925-31). Məmməd Arif gənc yaşlarından maarif sistemində çalışmışdır. Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun rus ədəbiyyatı kafedrasının dosenti, BDU-nun rus ədəbiyyatı kafedrasının müdiri kimi əmək fəaliyyətində (1932-38), sonra isə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının Ədəbiyyat və Dil İnstitutunda baş elmi işçi, direktor vəzifələrində olmuşdur. EA nəzdində olan Terminologiya Komitəsinin sədri kimi də çalışmışdır (1957). Bu illər ərzində o, elmə daim ciddi maraq göstərərək akademikliyə qədər yüksəlmiş, əvvəlcə Azərbaycan EA-nın ictimai elmlər bölməsinin akademik katibi (1959), sonra isə ömrünün sonunadək vitse-prezidenti vəzifələrində işləmişdir.

Bu illər ərzində o, indiki cavan nəsle qədər olan bütün ziyalıların, kitaba-ədəbiyyata maraq göstərən hər kəsin maraqla oxuduğu bir sıra klassik ədəbiyyat nümunələrini tərcümə etmişdir. Onun tərcümələri — həm yaşadığı dövrün ictimai-siyasi nəbzinə uyğun, həm də ictimai-fəlsəfi məzmunu ilə maraqlı idi. Həmin ədəbiyyat nümunələrinin adlarına nəzər salsaq fikrimiz daha aydın görünür. K.Nikiforov "Fanar işığı" (1929), M.Servantes "Don Kixot" (1934), M.Qorki "Makar Çudra" (1934), "Şahin nəğməsi", "Dankonun ürəyi", "Seçilmiş hekayələri" (1952), A. Kojevnikov "Dirilik suyu" (1951), L.Tolstoy "Hərb və sülh" (IV hissə, I cild) (1953), N.Ostrovski "Polad neçə bərkidi" (1936), A.Barbüs "Yadlar və dostlar" (1935) və s. Vaxtilə hər birimizin diqqətlə, bəlkə də dönə-dönə oxuduğumuz bu əsərlərin çoxunun qəhrəmanlarına qəlbən ağırmış, onları alqışlamış, təfəkkürümüzdəki cəsur şəxsiyyət anlayının formalaşmasına kömək olmuşdur.

Məmməd Arif imzasını daha çox ədəbiyyatşünas, tənqidçi kimi tanıyırdıq. O, bir alim kimi daha məşhurdur. Akademiyadakı elmi tədqiqat fəaliyyətini əsasən "Cəfər Cabbarlının yaradıcılıq yolu" mövzusunda həsr etmişdir. Cəfər Cabbarlının dramaturgiyasına — "Od gəlini", "Almaz", "Sevil", "Yaşar", "1905-ci ildə" pyeslərinə dair elmi-tənqidi mülahizələrini ədəbiyyatşünas alimlər yüksək dəyərləndirmişlər. O, 1954-cü ildə bu mövzu əsasında doktorluq işi müdafiə edərək, filologiya elmləri doktoru adını almışdır. Bu fikrimizin davamı olaraq alimin "Səməd Vurğun dramaturgiyası" kitabını da xüsusi qeyd etmək olar. Onun "Vaqif", "Fərhad və Şirin", "Xanlar" və "İnsan" pyeslərinə tədqiqatçı baxışı diqqətəlayiqdir. Səməd Vurğun irsinə böyük məhəbbətin təzahürü olan bu kitab ədəbiyyatımıza diqqət, qayğı və sevgi nümunəsi idi. Onun elə həmin illərdə yazdığı "Böyük rus tənqidçisi Belinski", "V.Belinski", "Krılov və Azərbaycan ədəbiyyatı", "Dahi rus şairi A.S.Puşkin", "L.N.Tolstoy", "A.P.Çexov" elmi nəzəri məcmuələri rus ədibləri haqqında Azərbaycan oxucusuna, Azərbaycan tədqiqatçısına dəyərli tövhədir.

Ədəbiyyatşünas və tənqidçi kimi Məmməd Arifin Azərbaycan ədəbiyyatının klassik və müasir tarixi, eyni zamanda rus ədəbi-bədii fikrinin tədqiqi sahəsindəki xidmətləri bu gün də öz aktuallığını saxlayır. Doğrudur, o öz tədqiqini "sovet metodologiyası" üzərində qursa da, oradakı təhlillər, müqayisələr, elmi kontekstdəki nəticələri milli və bəşəri ideyalara söykənmişdir. Bu gün də ədəbiyyatşünaslıq elminə maraq göstərən gənclərin çoxu bu irsdən faydalanırlar. Həm işlənən mövzuya elmi baxımdan yanaşma, həm də

sadə, anlaşıqlı yazı tərzinə görə. Onun C.Cabbarlı və S.Vurğun dramaturgiyasına baxışı ümumilikdə Azərbaycan dramaturgiyasını əhatə edən bir tədqiqatdır.

Məmməd Arifin yaradıcılığını nəzərdən keçirdikdə onun Azərbaycan ədəbiyyatı tarixini tədqiq edən fəaliyyətindən yan keçə bilmərik. Bu araşdırma obyektı çətin, məsuliyyətli və bir qədər də gərgin axtarışlarla başa gələn işdir. Vaxtilə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun hazırladığı çoxcildli "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" əsərinin araya-ərsəyə gəlməsində görkəmli alimin də xidmətləri çoxdur. İkcildlik "Müxtəsər Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi", üçcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi", ikicildlik "Azərbaycan sovet ədəbiyyatı tarixi" və s. nəzəri əsərlərin hazırlanıb nəşr edilməsində onun zəhməti çox böyükdür. "M.Arif müəllim bu əsərlərin meydana çıxması üçün bir elmi təşkilatçı, müəllif, redaktor və baş redaktor kimi xeyli zəhmət sərf etmişdir" (B.Nəbiyev). Məmməd Arifin tənqidçilik fəaliyyətini əks etdirən "Ədəbi-tənqidi məqalələr" kitabı ədəbiyyat elmi ilə maraqlanan hər kəsin əl atdığı, faydalandığı bir topludur.

Məmməd Arif ömründən danışarkən istər-istəməz bir məsələ də fikrimizdə dolaşdı. M.Müşfiq, Ə.Cavad, H.Cavid... taleyinin üzləşdiyi qaranlıqların M.Arif taleyindən sükutla ötməsi faktını izlədik. Gənc alimin yaradıcılıq fəaliyyətinə tam bələd olandan sonra ümumi bir qərarla razılaşmalı olursan: Məmməd Arif ilk dəfə bədii yaradıcılıq nümunələri ilə — felyeton, şeir, hekayə və tərcümələrlə mətbuatda görünmüşdür. O, həyatda gördüyü, hər gün rastlaşdığı ictimai ziddiyyətləri əks etdirən bu əsərlərini "Molla Nəsrəddin"də, "Maarif və mədəniyyət"də... çap etdirirdi. Əsərlərində yeni dövrün əhval-ruhiyyəsi də görünürdü, gənclik duyğuları qabarıq hiss olunurdu. Hegemon Rusiyanın bədii nümunələrinin Azərbaycanda tərcümə edilərək nəşr olunması, bəlkə də, bu mənada xilasedici rol oynamışdır. Onun rus dilini mükəmməl bilməsi — Moskvadakı təhsili imkan yaratmışdı ki, bu dili incəliklərinə qədər öyrənsin. Uğurlu tərcümələri bəlkə də, ömrünün yaşıl işığı olmuşdur. Yenə də zəhmət və istedad, təfəkkür qalib gəlmişdir.

Məmməd Arif bir çox dövlət mükafatları ilə təltif olunmuşdur. Ömrünün 71-ci payızını tamamlayıb dünyasını dəyişmişdir.

Məmməd Arifin əsərləri yaşadığı dövrün qaydalarına uyğun olaraq o vaxtkı SSRİ xalqlarının dillərinə və xarici dillərə tərcümə olunmuşdur.

Akademik M.A.Dadaşzadənin cəmi 1563 səhifəlik üçcildlik "Seçilmiş əsərləri" kitabında (1967, 1968, 1970) yaradıcılığının xeyli hissəsi cəmlənmişdir.

1932-ci ildən başlayaraq onun təkə və ya görkəmli alimlər H.Araslı, F.Qasımzadə, Ə.Sultanlı, M.Rəfili, C.Xəndan ilə şərikli orta məktəblər üçün yazdığı ədəbiyyat dərsləkləri döən-döənə nəşr olunub tədris olunmuşdu. O, həm də "Qədim rus ədəbiyyatı", "Rus ədəbiyyatı" (XVIII əsr) ali məktəb dərsləklərinin redaktoru və müəlliflərindən biri idi.

Belə nəhəng ömür yaşamış böyük alim, nəcib insan kimi xatırlanan Məmməd Arif Dadaşzadə unudulmazlıq haqqı qazanmışdır.

«Xalq qəzeti», 30.06.2005.

ƏDƏBİYYATŞÜNASLIĞIMIZIN USTAD ALİMİ

Müasir ədəbiyyatşünaslıq elmimizin görkəmli nümayəndəsi akademik Bəkir Nəbiyevin 75 illik yubiley təntənəsi günləridir. Bu tarixi hörmətlə qeyd etmək haqqını zəhmətkeş alim ömrü yaşayan, yüksək insani keyfiyyətləri, ədəb-ərkanı ilə seçilən Bəkir müəllim şərəflə qazanmışdır. Onun yarıməsrlilik elmi yaradıcılıq fəaliyyətini ardıcılıqla izləyəndə insan özünü böyük bir ədəbi məktəb — öyünməli, öyrənməli ədəbi məktəb qarşısında hiss edir.

Bəkir Nəbiyev 1930-cü ilin 21 avqustunda Ağdaş rayonunun Üçqovaq kəndində doğulmuşdur. İlk müəllimi ("Qurani-Kərim"i öyrədən) olan atası 1937-ci ildə Sibirə, Ural dağlarının ətəklərinə sürgün edilmişdi. Bu hadisə, söz yox ki, onun xarakterinə, sonrakı taleyinə çox ciddi təsir etmişdir.

Bəkir Nəbiyev 1947-ci ildə Ağdaş şəhər orta məktəbini bitirdikdən sonra iki il dil-ədəbiyyat müəllimi işləmişdir. Sonra ali təhsil almaq üçün Bakıya gəlmişdir. Bakı Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirdikdən (1954) sonra mətbuat aləmində çalışmışdır. Onun yaradıcı tərcümeyi-hal səhifəsində "Azərbaycan gəncləri", "Kommunist" kimi nüfuzlu qəzetlərin adları vardır. O, bu qəzetlərdə tərcüməçi, mədəniyyət şöbəsinin müdiri işləmişdir. Həmin illərdə Yazıçılar Birliyinin (1958), Jurnalistlər Birliyinin üzvü (1960) də seçilmişdir. Bəkir Nəbiyev eyni zamanda dissertant kimi elmi iş üzərində çalışaraq 1960-cı ildə filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır. Sən demə, onun bu elmi-yaradıcılıq uğuru Elmlər Akademiyasına gələn yolunun başlanğıcı imiş. Beləcə, Bəkir müəllim 45 ildir ki, AMEA-da fəaliyyət göstərir. Müəllim, jurnalist, tənqidçi, ədəbiyyat tədqiqatçısı, tərcüməçi, şöbə redaktoru kimi yollardan keçən Bəkir Nəbiyev EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda kiçik elmi işçi kimi fəaliyyətə başladı. O, tez bir zamanda institutda şöbə müdiri oldu, sonra isə Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyinin direktoru vəzifəsinə irəli çəkildi (1971-1987).

Muzeyin yenidən formalaşmasında, beynəlxalq aləmdə görünməsində, eksponatlarla zənginləşməsində Bəkir müəllimin xüsusi əməyi vardır. O, eyni zamanda universitetlərdə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixindən, ədəbi əlaqələrdən mühazirələr oxuyurdu. Bu fəaliyyəti onu dərslərlərin (xüsusən orta məktəb ədəbiyyat dərslərlərinin) yenidən təkmilləşdirilməsi qənaətinə də gətirmişdi. Bəkir Nəbiyevin yüksək elmi-ictimai fəaliyyəti onu EA-nın Ədəbiyyat, Dil və İncəsənət bölməsinin akademik katibi vəzifəsinə yetişdirdi. Elmin üç sahəsinə rəhbərlik həm də böyük məsuliyyət idi. Bu vəzifəni ləyaqətlə yerinə yetirilməsi, bundan əvvəl isə çoxşaxəli yaradıcılıq fəaliyyəti ilə şöhrətlənən alim EA-nın müxbir üzvü, sonra isə həqiqi üzvü seçilir. Ədəbiyyatşünas alim, fəal, bacarıqlı elmi təşkilatçı və yeni ədəbiyyatşünaslar nəslinin yetişməsinə əmək sərf edən Bəkir Nəbiyev indiki nəslin gözündə ağsaqqal alim, kökü-köməci dərinliklərə işləyən şöhrətli elm xadimi kimi görünür. Bəs alimin öz müasirləri — yaşadı olan alimlər, yaşlı nəslin nümayəndələri onun yaradıcılığını necə dəyərləndiriblər. Bu maraqlıdan çəkinməyərək Bəkir müəllimin tərcümeyi-halını yenidən səhifələməli oluruq:

Görkəmli dilçi alim, AMEA-nın müxbir üzvü, professor Əbdüləziz Dəmirçizadə Bəkir Nəbiyevin namizədlik müdafiəsindən bəhs edərək yazmışdır: "Bəkir Nəbiyevin ilk çıxışını, onun opponetlərə cavabını dinlərkən mən bu qənaətə gəldim ki, dissertant Firudin bəy Köçərli ilə, habelə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin müvafiq mərhələsi ilə əlaqədar olan bütün materialları çox dərinlən öyrənmiş və bu barədə aydın təsəvvür əldə etmişdir... Buna görə də dissertant Firudin bəy Köçərli haqqında bu qiymətli əsəri yarada bilmişdir..." Bu hadisədən on altı il sonra professor Mir Cəlal Paşayev yazmışdır: "Bəkir Nəbiyev müasir ədəbi prosesi diqqətlə izləyən bir tənqidçi kimi tanınır. Onun müasir roman və müsbət qəhrəman, nəsrimizdə konflikt və xarakterin ifadə tərz, psixoloji təhlil kimi yaradıcılıq problemlərinə dair mülahizələrində yorulmaz bir tədqiqatçının əməyilə yanaşı fəal bir tənqidçinin təfəkkürü də özünü göstərir. B.Nəbiyev "Firudin bəy Köçərli", "Müasirlik və sənətkarlıq uğrunda", "Ədəbi düşüncələr" və s. kitablarını çap etdirmiş, akademiya hazırlanan ikicildlik "Azərbaycan sovet ədəbiyyatı"nın əsas müəlliflərindən və redaktorlarından biri olmuşdur... B. Nəbiyevin həm həcm, həm də məna əhəmiyyətli kitabı olan "Müharibə və ədəbiyyat" monoqrafiyasını... yaxşı əsər kimi qiymətləndirirəm". Unudulmaz Abbas Zamanov (AMEA-nın müxbir üzvü, professor) isə istedadlı alimi belə dəyərləndirmişdir: "Mirzə Bəkir paklıq, təmizlik, düzlük və saflıq mücəssəməsidir". Belə yazıların, dəyərli elmi baxışların, rəylərin

sayı yüzlərlədir. Bəkir Nəbiyevin elmi-ədəbiyyatşünaslıq yaradıcılıq fəaliyyəti tənqidçi, tədqiqatçı-alimlərin, gənc nəslin daim nəzərində, diqqətindədir".

Azərbaycan xalqının milli müstəqillik və demokratiya uğrunda mübarizə tarixində xüsusi yeri olan Əhməd Cavad, Almas İldırım, Şəhriyar, Xəlil Rza Ulutürk kimi fədakar şairlərin yaradıcılığı Bəkir Nəbiyevin qələmində, tədqiqində bir daha parlaq görünür.

Uzun illərin tədqiqatçı-təşkilatçı fəaliyyətindən sonra Bəkir Nəbiyev Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna direktor seçildi. Onun bu elmi idarədə ilk sanballı və gərəkli işi çoxcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin ilk cildini ictimaiyyətə çatdırması oldu.

Akademik Bəkir Nəbiyevin indiyə qədər çap olunmuş 40 kitabı, 600-ə yaxın məqalə və resenziyası cari ədəbi prosesin, ədəbi tənqidin, klassik irsin və qarşılıqlı ədəbi əlaqələrin tənqidinə həsr edilmişdir. "Firudin bəy Kəçəri" kitabı böyük ədəbiyyat tarixçimiz və tənqidçimiz haqqında ilk monoqrafiyadır. Altıcildlik "Çoxmillətli sovet ədəbiyyatı tarixi"nin (Moskva) müəlliflərindən, ikicildlik "Azərbaycan sovet ədəbiyyatı tarixi"nin müəlliflərindən və redaktorlarından biri, çoxcildlik "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi"nin baş redaktorudur. Dünyanın bir çox ölkələrində keçirilən beynəlxalq elmi-ədəbi və ictimai-siyasi məclislərdə öz ölkəsini layiqincə təmsil edib.

Bəkir Nəbiyevin bütün bu və ya digər elmi fəaliyyəti Respublika Dövlət mükafatı laureatı (1978), Əməkdar elm xadimi (1990), "Xalqlar Dostluğu" (1986) və "Şöhrət" (2000) ordenləri ilə və s. mükafatlarla qiymətləndirilmişdir.

"Akademik Bəkir Nəbiyev yarıməsrlük elmi yaradıcılıq dövründə müxtəlif fəxri adlara layiq görülmüşdür ki, onlardan biri də Azərbaycan Jurnalistlər Birliyi İdarə heyətinin verdiyi "Ustad" adıdır. Önündə Bəkir müəllim kimi ustadların getdiyi Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığının, ümumən elmi-ictimai fikrinin üfüqləri, heç şübhəsiz, geniş, işıqlı olacaqdır." AMEA-nın müxbir üzvü, əməkdar elm xadimi, professor Nizami Cəfərovun Bəkir Nəbiyevə həsr etdiyi məqaləsindən götürdüyüm bu qeydlər həm də onun tələbələrinin, ondan sonrakı nəslin ürəyindən gələn səsidir.

Bu böyük alim onu şəxsən tanıyan insanların — iş yoldaşlarının, həmkarlarının, tələbələrinin, aspirantlarının nəzərində həm də natiqlik qabiliyyəti ilə seçilən alimdir. Gözəl və məntiqli, sanballı, bir az da duzlu-yumorlu, axıcı danışığı ilə söhbətdaşlarına, ona qulaq asan insanlara xoş təsir bağışlayır. Allahın ona verdiyi istedadı öz zəhməti, əməyi ilə cilalayan Bəkir Nəbiyevin alim taleyi ədəbiyyatımızın şərəfli səhifəsinə yazılmışdır.

"Xalq qəzeti", 24.06.2005.

MÜƏLLİM HAQQI ÜRƏK DOLU MƏHƏBBƏTDİR

Professor Teymur Əhmədov milli ədəbiyyat tariximizə ilk olaraq nərimanovşünas alim kimi daxil olmuş, tanınmış və nüfuz qazanmışdır. Tədqiqatçıların qeydinə görə, indiyəcən o, bu mövzuda yüzəcən məqalə, kitab və bədii əsər yazmışdır. Nəriman Nərimanov şəxsiyyəti, onun zəngin ədəbi irsi, ictimai fəaliyyəti, belə demək mümkünsə, tədqiqatçı-alim Teymur Əhmədovun qələmində yenidən doğulmuş və xalqın mənəvi xəzinəsinə daxil olmuşdur. AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspirantı olarkən elmi rəhbəri yazıçı, dövlət xadimi Mirzə İbrahimov ona "Nəriman Nərimanovun dramaturgiyası" mövzusunun işləməyi təklif etmişdi. Doğrudur, bu təklifi gənc aspirant tərəddüdlə qarşılamışdı. Çünki Nəriman Nərimanovun adı uzun illər siyasi repressiyaya məruz qaldığından onun nə şəxsiyyəti, nə də ədəbi irsi nəinki öyrənilməmiş, hətta qadağan edilmişdi. Elmə inamla, böyük arzuyla gələn Teymur müəllim xarakterinə uyğun olaraq işə — mövzuya ciddi, məsuliyyətlə, az sonra isə böyük sevgilə yanaşaraq həm öz, həm də ona ümid bəsləyən alimlərin istədiyini əldə etməyə müvəffəq oldu. Nərimanov haqqında olan materialları Moskva, Leningrad, Kazan, Həştərxan şəhərlərinin arxiv və kitabxanalarını aylarla araşdıraraq, axtararaq toplayıb gətirdi. Həm xalqın istedadlı, məşhur şəxsiyyətinin mənəvi dünyasını, ruhunu doğma torpağına qaytardı, həm də ədəbiyyatşünaslığımızda şərəfli bir səhifə açdı. Akademik Kamal Talıbzadənin qeydindən: "O,... bu parlaq, lakin tragik şəxsiyyətə müxtəlif zamanların müstəvisindən nəzər salmağa nail olmuşdur. Bizdə belə tədqiqatlar azdır. Teymur Əhmədov mürəkkəb yaradıcılıq bioqrafiyası, parlaq şəxsiyyəti, misilsiz ədəbi və ictimai-tarixi xidmətləri olan N. Nərimanov haqqında həqiqətlərlə bərabər öz alim şəxsiyyətini də sabitləşdirməyə nail ola bilmişdir. T. Əhmədov özünəməxsus tədqiqat ədası, yazı manerası olan alimdir". Nəticədə bu günəcən onun "Nəriman Nərimanovun dramaturgiyası", "Böyük sənət bahadırı", "Nəriman Nərimanov", "N. Nərimanovun yaradıcılıq yolu", "Ədəbi qeydlər" kimi sanballı, irihəcmli kitabları tədqiq etdiyi müqəddəs mövzunun məhsullarıdır. Akademik K. Talıbzadənin qeyd etdiyi kimi, onun öz alim şəxsiyyətinə sədaqətini, tədqiqatçı əxlaqının sabitliyini elmi rəhbəri, akademik Mirzə İbrahimov ilk məqalələrindən tutmuşdu. Məhz bəlkə də bu səbəbdən 1976-cı ildə Ədəbiyyat İnstitutunda Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsi yaradılanda şöbə müdiri, Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının sədri, Mirzə İbrahimov ilk olaraq şöbəyə Teymur Əhmədovu dəvət etdi. Halbuki cəmi yeddi nəfər əməkdaş nəzərdə tutulan bu şöbədə Cənub ədəbiyyatı ilə məşğul olan mütəxəssislər çalışmalı idilər. Bu təklif Teymur müəllimin elmi rəhbərinin qəlbində qazandığı etibar, inam idi. 70-ci illərin ortalarında dövlət siyasəti olaraq Cənubi Azərbaycanla ədəbi əlaqələri möhkəmlətmək, mədəniyyətin, mənəvi yaradıcılığın bütün sahələrində əlaqələri geniş inkişaf etdirmək fürsəti əldə olundu. AMEA Tarix İnstitutunda Cənubi Azərbaycan tarixi şöbəsi, Ədəbiyyat İnstitutunda Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı şöbəsi, Yazıçılar İttifaqında isə Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə katiblik yaradıldı. Teymur müəllim məhz dövlətin daim diqqətində olan belə bir şöbə müdirinin müavini vəzifəsini tutmaq təklifi almışdı. "Nərimanov" mövzusu stolunun üstündən yığışdırılmamaq şərtlə o, Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatına dair tədqiqatlar üzərində də işləməyi planlaşdırdı. "Əndəlib Qaracadaği", "Mirzə Əbdürrəhim Talıbov", "Mirzə Əli Möcuz", "Aşıq Hüseyn Cavan", "Hökumə Bülluri", "Həbib Sahir" kimi fundamental elmi məqalələrində bu ədiblərin yaradıcılığı ətraflı təhlil olunmuş, eləcə də bir çox gənc alimlərə elmi rəhbər olaraq ədəbiyyatımızın bu istiqamətindəki tədqiqatını uğurla davam etdirmişdi. Artıq on ilə yaxın həmin şöbəyə rəhbərlik etməklə Teymur müəllim elmimizin bu sahəsində böyük uğurlar qazanmasına yardımçı olmuşdu. — Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi hazırlanıb, Şəhriyarın küllüyyatı, Cənubi Azərbaycan Ədəbiyyatı antologiyasının üç cildi çap olunub. Dünyanın qapıları taybatay üzümüzə açıldığı zamanda Cənubdan gələn ədiblərimizin bəlkə də ilk baş çəkdiyi yer bu şöbədir. Teymur müəllim, yaqın ki, oxucularını tezliklə — illərdir ki, üzərində işlədiyi "XIX-XX əsrlər və müasir dövr Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatı" adlı sanballı kitabı ilə sevindirəcəkdir.

O, ədəbiyyatşünas alim kimi ədəbiyyat tariximizə dair orijinal məzmunlu elmi-tədqiqat məqalələrin və kitabların müəllifidir. Ədəbiyyatımızın əksər nümayəndələrinin — yazıçı və şairlərinin, alimlərinin yaradıcılıq yolları Teymur müəllimin qələmində işıqlanıb. 45 ilə yaxındır ki, Ədəbiyyat İnstitutunda çalışan böyük alimin xoş qismətidir ki, bu müqəddəs elm məbədimizin 60 illik fəaliyyəti dövrünü əhatə edən "Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu" kitabı da onun qələminin məhsuludur. Olduqca zəhmətkeş bir tədqiqatçı olan

Teymur müəllim gərgin axtarışlarının nəticəsi olan 40-a yaxın monoqrafiya və kitabçanın, 500-dən artıq elmi və publisistik məqalənin müəllifidir. Bütün bunlar onun mübarizliyi, istedadı və ağır əməyinin nəticəsi olaraq başa gəlmişdir. İrəvandan yol alıb adi aspirant kimi Ədəbiyyat İnstitutuna daxil olan Teymur Əhmədov filologiya elmləri doktoru, professor olaraq indi həmin institutun ağsaqqallarından biridir, böyük nüfuz sahibidir. Onun iş otağı uzaq dağ kəndlərindən, rayonlardan gələn kasıb balalarının üz tutduğu, ovunduğu yer olub. Haqq sözün müdafiəçisi olaraq onlara atalıq qayğısı göstərüb. Heç yadımdan çıxmır — 20 il əvvəl institutun başqa bir şöbəsində elmi iş mövzum təsdiq olunarkən müəyyən çətinliklər yaranmışdı. Qəflətən Teymur müəllim şöbəyə daxil oldu. Cəmi 1-2 dəfə görüşüb söhbət etdiyim bu insan mənə etimad göstərilməyə cəhd etdi, yüksək fikirlər söylədi. Tədqiqatdan sonra utandığımdan daha fikrimi izah edə bilmədim. Müzakirə-söhbət bitməmiş də o, çıxıb getdi. "Teymur müəllimin etimadıdır" — deyə sözsöhbət kəsildi, mövzum asanlıqla təsdiq olundu. Teymur müəllim isə tanışlıq söhbətimizdən tutmuşdu ki, burada heç kimi tanımıram, sadəcə, elmə məhəbbət hissimlə gəlib bura çıxmışam. Beləcə, illərdir müşahidə edirəm ki, o, həmişə kasıb-kusub, arxasında "yekə dayısı" olmayan gənclərə dayaq olur. İş başından aşısa da həmin gənc tədqiqatçıların əsərlərini bütünlüklə oxuyur, düzəlişlər edir, məsləhətini əsirgəmir. Halbuki nə onun şöbəsinə daxil var, nə də aspirantı, dissertantı deyil. Sadəcə, ali insanlıq zirvəsində dayananlar belə nəcib işlər görürlər. İndi o gənclərin çoxunun yaşı 50-ni ötüb, amma xeyirxahlıq unudulmur, əksinə, örnək olaraq həmişə danışılır.

Filologiya elmləri doktoru Teymur Əhmədovun ədəbiyyat sahəsində əvəzi heç nə ilə müqayisə olunmayan nəhəng bir işini də qeyd etməyə bilmərəm. Üç dəfə, hər dəfə də təkmilləşdirilərək nəşr olunan "Azərbaycan yazıçıları" fundamental ədəbi salnaməsi ədəbiyyat tariximizdə misli-bərabəri olmayan abidədir. Bu işin arxasında, əvvəla, böyük, gecəli-gündüzlü zəhmət dayanır. Sonra burada diqqət, araşdırma, işə məhəbbət, qayğı, nəhayət, nurlu bir aləm vardır. İnsan qəlbi məhəbbətlə nə qədər dolu olmalıdır ki, bir belə — iki minə qədər qələm sahibini arayıb-axtarasan, onların şəklini, tərcümeyi-halını, ədəbi-ictimai fəaliyyətini əks etdirən məqalələri yazasan və nəhəng bir topluya yerləşdirəsən. Bu nəhəng salnamə professor Teymur Əhmədovun elmə fədakarlığı deməkdir, ədəbiyyata, qələmə məhəbbət hissidir.

Professor Teymur Əhmədovun ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyətini, söz yox ki, bir qəzet məqaləsinə yerləşdirmək mümkün deyildir. Olsa-olsa bəzi müəyyən faktları bədii sözə bələyib sadalamaq dadımıza çatır. Bu yazını onun ədəbiyyatşünaslıq fəaliyyəti ilə başlamağımın səbəbi odur ki, filologiya elmlər doktoru Teymur Əhmədovu ölkəmizdə ilk növbədə ədəbiyyatımızda görkəmli alim kimi nüfuz qazanıb. Amma o, BDU-nun filologiya fakültəsini bitirib İrəvana qayıdanda ilk iş yeri "Sovet Ermənistanı" qəzeti olub. 1954-1961-ci illərdə bu qəzetin fəal müxbirlərindən biri kimi tanınmışdır. Hətta elmə olan məhəbbəti onu Bakıya gətirəndə də qəlbindən mətbuat sevgisi çıxmırdı. Vaxtaşırı mətbuatda dərc olunsa da, redaksiya işi bir başqa aləmdir. Bəlkə də bu səbəbdən o, filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi alanda (1961) artıq "Azərbaycan" jurnalında tənqid və ədəbiyyatşünaslıq şöbəsinin müdiri idi. Mətbuat işi qaynar mühitdir, illah da ki, ədəbi sahə ola. Bir dəfə ora düşən yaradıcı insan üçün oradan həmişəlik əl götürmək çətin olur. Sanki daim itirdiyin nəyi isə axtarırsan. Beləcə, Teymur müəllim "Azərbaycan"a canı-dildən bağlanmışdı. Akademiyadakı gərgin elmi axtarışlar, iş çoxluğu, üstəlik AMEA-nın ictimai əsaslarla fəaliyyət göstərən "Müasir dövrdə dünya ədəbiyyatının inkişaf qanunauyğunluqları" problemi üzrə əlaqələndirmə şurasının elmi katibliyi Teymur müəllimi redaksiya işindən kənarlaşdırmışdı. Yaradıcılıq fəaliyyətini izlədikcə, onun bu fürsəti əldə etmək macalını axtarması hiss olunur. Bu fürsəti o, bir də xalq öz azadlığı, müstəqilliyi uğrunda mübarizəyə qalxarkən tapdı. Qəlbində xalqına, millətinə, vətənimizə məhəbbət hissi olan hər kəs 1988-ci ildən ayaq üstə idi. Hər kəs nəyi bacarırdısa, o sahədə öz borcunu ödəməyə çalışırdı. Bir yandan da qədim Azərbaycanın qərb bölgəsindən insanlar öz dədə-baba yurdlarından çıxarılırdı. Bu hisslər Teymur müəllimə tanış hisslər idi. Vaxtilə — 1918-ci ildə onun da ailəsi beləcə ev-eşiyindən çıxarılmışdı. Özü əslən İrəvanın tanınmış ailəsindən idi. İllərlə didərginlik ağrısıyla onlar da ora-bura yurd yükü daşımışdılar. İndi həmin yurdlar yenidən yerindən oynayırdı. El yükü hamının ürəyində, yaşantısında ağır, acılı, dərd yüküylə əvəz olunmuşdu. Xalq hərəkəti başlanmışdı. O günlərdən xatirə olaraq yəqin ki, yurd ağır, yurd yaralı çox evlərdə "Ata yurdu" adlı bir qəzet var. Teymur müəllimin redaktor olduğu bu qəzet əldən-ələ gəzirdi. 1990-cı ildə Azadlıq meydanının bir başında bu qəzet pulsuz paylanırdı. Hər kəs o səhifələrdə öz dərini arayırdı. Qəzetin adı da qan ağlayırdı, mübarizliyə səsləyirdi, cəngavər atı qamçılıyırdı — "Ata yurdu". Bütün yazıların müəllifi baş redaktor özü idi. Onun publisist qələmi öz işini görmüşdü — ürəklər

ovsunlanmış, bir hovur dərd həmdəminə çevrilmişdi. Vətəndaşlıq qeyrəti, vətənpərvərlik ruhu onu 1990-cı ilin aprelindən dərc olunan "Vətən səsi"nə bağladı. Baş redaktor olduğu 8 səhifəlik bu qəzet elə ilk nömrəsindən əl-ələ gəzdi. 30 min, 70 min, 76 min tirajla çap olundu. Köşklərdə cəmi 1-2 saata satılırdı. Qaçqınlıq, didərginlik mövzusu illərin ağrısı olsa da, ilk dəfə idi ki, mətbuata köçürülürdü. Burada bir alim məntiqi, yazıçı-publisistik təxəyyülü lazım idi. Teymur Əhmədov bu işi layiqincə, ləyaqətlə görürdü. Bir el dərdinin, yurd ağrısının, torpaq itkisinin salnaməsi tarixə sübut üçün yazılırdı. Qəzet iki ilə yaxın bu templə nəşr olundu. Sonra... sonra görünməyən və dərk olunmayan qüvvələr qəzeti ondan alıb bir başqasına verdi. Əvvəlki qəzetdən əsər-əlamət qalmadı. Bəlkə dərdə öyrəşmişdik... deyə qəzet adama daha sönük göründü. Axar suyun qabağını almaq mümkün olmadığı kimi Teymur Əhmədov da qəzetçilik peşəsindən birdəfəlik uzaqlaşa bilmirdi. Bəlkə də dövrün tələbi, dövrün işi belə idi. Eyni amalı, məqsədini sonralar baş redaktor olduğu "Vətən həsrəti", "Hikmət", "Yeni fikir" qəzetlərində davam etdirdi. Hər qəzetin ilkinə özü yaradırdı. Təzyiqlər davam etdikcə qəzetlərin adı da dəyişirdi, amma ruh eyni idi. "Didərgin" təxəllüslü belə bayatılar 1995-ci ilin oktyabrında o, axır ki, dəyərli təklif aldı və haqqını tapdı. Prezident Aparatının nəşri kimi təsis olunan "Respublika" qəzetinə baş redaktor təyin edildi. 10 ildir ki, ölkənin aparıcı, nüfuzlu qəzetlərindən biri kimi fəaliyyət göstərən bu qəzetdə Teymur Əhmədov dəsti-xətti öz aktuallığını qoruyur, dövlət siyasətinə sədaqətlə xidmət edir.

Teymur Əhmədov şəxsiyyət olaraq nurlu insan, xeyirxah ziyalıdır. Belə zəngin yaradıcılıq ömrü yaşayan taleyin həyat məktəbi haqqı qazanması danılmazdır. Əziz müəllimimizin ömrünün 75 illik bayramıdır. Tələbələrinin, dostlarının, həmkarlarının ilıq duyğuları, xoş təbrikləri, əlbəttə ki, Zərifə xanımın mənəvi qayğıkeşliyi, sevgisi onun bu bayramına böyük hədiyyədir.

«Xalq qəzeti», 07.01.2006.

BÖYÜK MƏNƏVİYYAT ÇEŞMƏSİ

“Ədəbiyyat qəzeti”nin birinci nömrəsinin çıxması 1933-cü il dekabr ayının 5-də nəzərdə tutulurdu. Hətta ilk nömrənin iki səhifəsi də çap olunmuşdu. Lakin mətbəədə texniki çatışmazlıq üzündən qəzet vaxtında çıxa bilmədi. Təxminən bir aydan sonra, 1934-cü il yanvarın 1-də xalqımızın mədəni həyatında böyük rol oynayacaq “Ədəbiyyat qəzeti”nin birinci nömrəsi çapdan çıxdı. On gündə bir dəfə çıxması nəzərdə tutulan “Ədəbiyyat qəze-ti”nin ilk nömrəsi çox tez yayıldı. Bu qeydlər ədəbiyyatşünas Rasim Tağıyev və Musa İmanovun “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin 50 illiyinə həsr olunmuş araşdırmalarından götürülüb.

“Ədəbiyyat qəzeti”nin 70 ildə çıxan nömrələrini vərəqləməklə dövrün bütün ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni həyatını onun səhifələrində görmək, duymaq mümkündür. İlk illər latın qrafikasıyla dərc olunan bu qəzetin baş məqaləsi “Böyük quruluşumuzun böyük ədəbiyyatı uğrunda” adlanıb. Burada söhbət Sovet quruluşundan, onun ideyalarını özündə əks etdirən, təbliğ edən ədəbiyyatdan gedir. Özü də “böyük” ədəbiyyatdan. “Böyük sovet ədəbiyyatı” yaratmaq üçün yollar düşünülürdü. Sovet quruluşunun təbliği milli qaynaqlara yabancı görünürdü.

“Ədəbiyyat qəzetəsi”ndə şair və yazıçılar bir-iki il çap olundu və dünyanın tərsinə dolanan günləri başladı. Bu ab-hava qəzetin səhifələrinə də hopdu. Yazıçılar İttifaqının yığıncaqlarından qeydləri qəzetin səhifələrində oxuduqca necə fırtınaların qopacağı qabaqcadan duyulur. Bəlkə də, belə ittifaqları ona görə yaratmışdılar ki, hamını bir-birinin üzünə qoysunlar. “Böyük quruluş” onları məcbur edirdi ki, bir-birlərini şərləsinlər.

Dəhşətli 1937, 1938, 1939-cu illər. Bu illərin ağrıların hamısı “Ədəbiyyat qəzeti”nin səhifələrindədir. Tarix o illəri “Ədəbiyyat qəzeti”nin yaddaşına qanla hopdurub. Bu illər o qədər qorxulu, müdhiş, qaranlıq, xoflu idi ki, oxuduqca vahimə adamı üzür. Qəzet səhifələri adama o məqamları, o illəri yaşadır. Mikayıl Müşfiq, Əhməd Cavad, Hüseyn Cavid, Seyid Hüseyn, Ümmügülüm, Tağı Şahbazi Simurq, Bəkir Çobanzadə, Mustafa Quliyev, qəzetin ilk iki redaktoru - Hacıbaba Nəzərli və Məmmədrazım Ələkbərli həmin qara gecələrin şikarı oldular. Bu faciələr “Ədəbiyyat qəzeti”nin də taleyindən keçdi. O dövrün cəsarətli, açıq fikirli ziyalıları sovet qılıncından keçirildi. “Böyük ədəbiyyat” yaratmaq yolu ziyalı soyqırımından keçdi. Yeni nəsil qələm adamlarına sovet ideologiyasını həzm etdirmək üçün bu plan qurulmuşdu.

Amma kök varsa, ruh yaşayırsa milli varlığı həmişəlik məhv etmək mümkün deyil. Süleyman Rüstəm partiya, komsomol şəhinə şeirlər yazdı, amma içimizi ağrıdan Cənub həsrətini cücərdi. Azərbaycanı lirik duyğularla vəsf elədi. Sonralar o, 6 ildən çox “Ədəbiyyat qəzeti”nin baş redaktoru (1951 — 1957) işlədi.

“Ədəbiyyat qəzeti” iki il (23 nömrə) “Ədəbiyyat qəzetəsi” adı ilə dərc olunub (redaktorları Hacıbaba Nəzərli və Məmmədrazım Ələkbərli). Bir il (86 nömrə) Seyfulla Şamilov (1936) redaktor olub. 1937-ci ildə qəzetin 48 nömrəsinin nəşrinə redaksiya heyəti rəhbərlik edib. Bu, “ölüm kabusu”nun ədəbi ictimaiyyətin başı üstündə dolandığı ən dəhşətli ildir. Qəzetə 1938-ci ildə (65 nömrə) Qəzənfər Məmmədov, 1939-cu ildə isə (90 nömrə) yazıçı Məmməd Səid Ordubadi redaktorluq ediblər. Bu iş - 1940 — 1945-ci illərdə qəzetə rəhbərlik yenidən (müharibə dövrü) redaksiya heyətinə tapşırıldı, redaktor vəzifəsini isə şair Osman Sarıvəlli daşıyırdı. Qəzetin idarə olunmasının 10 ildə beş redaktora və iki dəfə redaksiya heyətinə həvalə edilməsi özü təlatümlü illərdən soraq verir. Sonrakı — nisbətən sakit illərdə Məmməd Cəfər Cəfərov (1945-49), Ənvər Əlibəyli (1949-51), Əhməd Cəmil (1951), Süleyman Rüstəm (1951 — 1957), Qasım Qasımzadə (1957 — 1963), Yusif Əzimzadə (1963 — 1966 və 1971 — 1978), Hüseyn Abbaszadə (1966-1971), Nəriman Həsənzadə (1978 — 1992), nəhayət, Cəbir Novruz, Sabir Əhmədli, Ayaz Vəfalı qəzetə redaktorluq etmişlər.

Qəzet müxtəlif illərdə “Ədəbiyyat qəzetəsi” (1934-36), “Ədəbiyyat qəzeti” (1936 — 1957), “Ədəbiyyat və incəsənət” (1957 — 1991) və “Ədəbiyyat qəzeti” (1991-ci ildən bəri) adları ilə nəşr olunmuşdur. Sovet dövrü prinsiplərinə əsasən qəzetin fəaliyyəti dövlətin nəzarətində olmuşdur. Müstəqil dövlətimizi qurandan sonra isə ölkədəki iqtisadi böhranın nəticəsi olaraq bütün mətbu orqanlar kimi “Ədəbiyyat qəzeti” də maliyyə çətinlikləri ilə üzləşdi və özünü maliyyələşdirməli oldu, bu isə qəzetin bağlanması aparırdı.

Qəzetin tirajı da çox-çox aşağı düşmüşdü. Çəkinmədən deyə bilərik ki, qəzet avans olaraq əvvəlki illərinin şöhrətinə yaşayırdı.

Müxtəlif dövrlərdə Əvəz Sadiq, Cəfər Xəndan, Yusif Şirvan, Məmməd Əkbər, Əkbər Ağayev, Əlfi Qasimov, Adil Babayev, Emin Mahmudov, Əmir Mustafayev, Ağacavad Əlizadə, Ayaz Vəfalı, Ağasəfa, Atababa İsmayıl oğlu qəzetin məsul katibi vəzifəsində çalışmışlar. İlyas Əfəndiyev, İslam Səfərli, İsmayıl Soltan, Novruz Gəncəli, Orucəli, Böyükağa Qasımzadə, Vidadi Babanlı, Qabil, Əliağa Kürçaylı, Ələkbər Ziyatay, Sabir Əhmədov, Əhməd Cəmil, Zeynal Cabbarzadə, İsa İsmayilzadə, İsrail Mustafayev, Məmməd Aslan, Rəhim Əliyev, Sabir Azəri, Sabir Rüstəmxanlı, Seyran Səxavət, Sirus, Tofiq Bayram, Fərman Kərimzadə, Cabir Səfərov, Cahangir Məmmədov, Şəmsad Rza, Nizami Cəfərov, Əşrəf İbrahimov, Əsəd İbrahimov, Abbas Abdulla, Nadir Cabbarov, Vidadi Məmmədov, Kamilə Nemət, Davud Nəsim, Camal Yusifzadə... kimi tanınmış şair və yazıçılar, tənqidçilər (eləcə də bu sətirlərin müəllifi) bu qəzetin əməkdaşları olmuş, redaksiyada böyük ədəbi məktəb keçmişlər.

“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti bütövlükdə ötən dövrün ədəbi-ictimai mənzərəsini canlandırırmışdır. Yazıçıların qurultayları, ədəbi-bədii tədbirlər — yubileylər, təntənəli gecələr, digər ədəbi orqanların nömrələrinin qısa icmalları, ədəbi tənqid, yerli ədəbi birliklərin fəaliyyəti və s. qəzetin səhifələrində müntəzəm işıqlandırılmışdır. Güzəl poeziya nümunələri ilk olaraq burada dərc olunmuşdur.

“Ədəbiyyat qəzeti” böyük bir tarix — fırtınalı, düşünlü, acılı-şirinli, sükutlu-həyəcanlı illər yaşayıb. Qəzetdə dərc olunmaq da hər zaman böyük hadisə kimi qarşılanıb. Bu orqanda çap olunan gənc ədəbi aləmə vəsiqə almış kimi olurdu. Burada çap olunanlar kitab nəşr etdirə bilmək şansı da qazanırdı.

1937-ci ildən sonra doğulub böyüyən ədəbi nəsil öz mayasını milli kökdən tutmuşdu, qan yaddaşından dərs almışdı. Milli özünüdərk, oyanış hissləri qabarmışdı. “Altmışınıclar” deyilən yeni ədəbi nəsil belə formalaşdı. Ədəbi orqanlarda, xüsusən, “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti səhifələrində onların yaradıcılığına geniş yer verilirdi, əsərləri təhlil olunurdu. “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti təkcə ədəbi mühiti yox, eyni zamanda respublikanın mədəni aləmindən də maraqlı, geniş məqalələr dərc edirdi. Bütövlükdə respublikanın mədəniyyət məsələləri bu qəzetin səhifələrində əks olunurdu. SSRİ-nin bütün respublikaları, eləcə də xarici ölkələrin ədəbi-mədəni mühiti ilə daim diqqətdə saxlanılıb. Təsədüfi deyil ki, 1984-cü ildə 50 illik yubileyi ilə əlaqədar “Xalqlar dostluğu” ordeninə layiq görmüşdür.

“Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin nəşr illərini şərti olaraq bir neçə dövrə ayırmaq mümkündür: 1934 — 1940, 1940 — 45, 1945 — 1957, 1957 — 1988, 1988 — 1991, nəhayət, 1991-ci ildən bu günəçən. 1988-ci il məlum Qarabağ hadisələrindən sonra ölkədəki vəziyyət dəyişdiyi kimi, qəzetin də səhifələrində xeyli dəyişikliklər oldu. Sırf milli dəyərlərə söykənən yazılar daha çox dərc olundu. Bu da qəzetin oxucu-müəllif auditoriyasının genişlənməsinə səbəb oldu.

Dünyanın müxtəlif ölkələrində yaşayan azərbaycanlıların, Türkiyə, İran dövlətlərində yaşayan qardaş-bacılarımızın Azərbaycana ilk sərbəst gəlişləri başladı. Ədəbiyyatla bağlı hər bir soydaşımız hökmən “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetinin qonağı olurdu. Onlarla bağlı bütün yazılar qəzetin məzmununda xeyli dəyişikliklər etdi. Cənub həsrətinə son qoyuldu. Cənublu qardaşlarımızın səhifə-səhifə şeirləri, söz-söhbətləri dərc olunurdu. Qəzetdə xüsusi şeir saatları qurulurdu. Fransadan, Almaniya, İngiltərədən, Amerikadan, İtaliyadan, Polşadan gələn ədəbiyyatsevər qonaqların əksər vaxt ilk üz tutduqları yer bu qəzetin redaksiyası olardı. Bunlar o vaxt çox dəyərli hadisələr idi. Qarabağ mövzusunda bir çox publisistik yazılar burada çap olunurdu. 1988-1991-ci illərdə “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzeti milli oyanış dövrünü yaşadı. 20 Yanvar hadisələrində “Ədəbiyyat və incəsənət”-in də səhifələri ağladı, göynədi.

Qəzet bu illərdə sırf maliyyə böhranı içində yaşayırdı. Söz yox ki, bu məsələ onun abunə işinə də, oxucu sayına da mənfi təsirini göstərdi. Qəzet bağlanmaq təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdı. Belə bir məqamda qəzetin maliyyə problemi dövlət büdcəsinə keçdi. “Ədəbiyyat qəzeti” o vaxtdan — 1995-ci ildən müntəzəm - ənənəvi olaraq hər həftənin cümə günü oxucularına çatdırılır.

Bu günlər əziz, doğma qəzetimizin 70 illik yubileyidir. Qəzetdə çalışan həmkarlarımızı təbrik edir. “Ədəbiyyat qəzetinə” əbədi ömür arzulayırıq. Qoy bu qəzet milli ədəbiyyatımızın başı üstündə sönməz çıraq olsun.

“Xalq qəzeti”, 21.02.2004.

ƏDƏBİYYATIMIZIN 80 İLLİK “AZƏRBAYCAN” SƏHİFƏSİ

1922-ci ilin sonlarında ziyahılar belə qərara gəlirlər ki, Azərbaycanda maarifin inkişafı, dilimizin saflığı və bədii yaradıcılıq sahəsində qüvvələri səfərbər etmək ehtiyacından bir ədəbi orqan yaratmaq vacibdir. Bu məsələylə əlaqədar Xalq Maarif Komissarlığına müraciət olunur və tezliklə belə bir jurnalın nəşrinə başlanılır. 1923-cü il yanvarın 28-də “Maarif və mədəniyyət” adlı ilk nömrə dərc olunur.

Jurnalın ilk baş redaktoru nasir Tağı Şahbazi Simurq olmuşdur. Publisist Ruhulla Axundov jurnalın ilk nömrəsinə yazdığı baş məqalədə qeyd edirdi ki, “ümüd edirəm, bu məcmuə ümumi Azərbaycan ədib və mühərrirlərinin fikri ittihadına, ədəbiyyatımızın tədqiq və inkişafına yardım edəcəkdir. Bu barədə Azərbaycan maarifi yolunda hər bir qələm əhlinin bizə yardım etməsi onların vicdani borcudur.” İllər ötüb, zaman dəyişdikcə jurnalın da siması dəyişdi. 1928-ci ilin yanvarından jurnalın adı “İnqilab və mədəniyyət” oldu və Azərbaycan Proletar Yazıçılar Cəmiyyətinin orqanına çevrildi. Sonralar 1936-cı ilin iyulundan 1941-cı ilin mayınadək “Revolusiya və kultura”, 1941-cı ilin iyunundan 1946-cı ilin aprelində “Vətən uğrunda”, 1946-cı ilin may-iyunundan 1952-ci ilin dekabrınadək yenə də “İnqilab və mədəniyyət”, 1953-cü ilin yanvarından isə “Azərbaycan” adı ilə nəşr edilmişdir.

İndi düz 80 ildir ki, “Azərbaycan” adlı sırf ədəbi-bədii orqan şair və yazıçılarımızın, tənqidçi və publisistlərimizin üz tutduğu isti ocaqdır. Nəhayət, illəri aşırı-aşırı — ötən əsrdə 37-ci il repressiyasında güllələnə-güllələnə, gedər-gəlməz sürgünlərə göndərilə-göndərilə, müharibə itkinlərinə çevrilə-çevrilə, “vətən xaini” damğası sinəmizdə yana-yana, dəmir senzurdan qoruna-qoruna, canımızı Stalin xofundan xilas edə-edə, nisbətən sakit 60-80-ci illərdən, müstəqillik uğrunda mübarizə meydanından keçərək jurnal 80 ili başa vurdu. Bəli, bunlar “Azərbaycan” jurnalının bəxtindən, 80 il yaşadığı ömründən damlalardır. Xalqın, millətin yaşadığı anlar “Azərbaycan”ın da səhifələrində öz əksini tapıb. “Azərbaycan”ın yubiley günlərində səmimi duyğularımızı oxucularımızla bölüşmək istədik. Həmsöhbətimiz isə redaksiyamızın qonağı — 80 ili ötürən “Azərbaycan” jurnalının baş redaktoru, tənqidçi, tərcüməçi İntiqam Qasımzadədir:

- İntiqam müəllim, bir həqiqəti xatırladaq ki, ədəbi-mədəni mühitlə bağlı olan, eləcə də ədəbiyyatsevər hər kəsin, hər bir ziyalının qəlbində, məhəbbətində “Azərbaycan”ın xüsusi yeri olmuşdur. Səbəb isə aydındır. Oxucunu düşündürən, mənən rahatlandıran poeziya və nəsr əsərlərini, həmçinin klassik ədəbi nümunələri, dünya ədəbiyyatını bu jurnalın səhifələrində tapmaq mümkün olmuşdur. İlk nömrələri min tirajla dərc olunan jurnalın sayı artıq ötən əsrin 70-ci illərinin əvvəllərində 57 min nüsxəyə çatmışdır. Sonrakı illərdə isə hətta 70—72 min daimi oxucu qazanmışdır.

- Söhbətə ki, bu məqamla başladıq, gəlin bununla bağlı bir məsələni də yadımıza salaq. Maarif və mədəniyyətə diqqət və marağın gücləndiyi bir zamanda jurnalın nüsxələri məhz o səviyyəyə çatmışdı. Biz isə şəhərdə yaşayanlar mətbuat vasitəsilə dünya ədəbiyyatını öyrənirdik, ucqar kəndlərimizdə yaşayan ziyahılarımız isə Azərbaycanı da, dünyanı da “Azərbaycan” jurnalı vasitəsilə öyrənirdi. Onun əlində olan yeganə imkan bu jurnal idi. İndinin özündə də kənd evlərinə gedin, ziyahıların, müəllimlərin çoxunun, bəlkə də, hamısının evində köhnə “Azərbaycan” jurnalının nömrələri saxlanır, onlar üçün bu əziz bir şey idi. İndi isə həmin dünya dağılıb, kapitalist ölkələrindəki kimi lap aşağı sayla — min tirajla çıxırıq. Hələ o vaxtlar rəhmətlik Yusif Səmədoğlu xaricə tez-tez gedərdi. Dünyada gedən proseslərə yaxından bələdçiliyi var idi. O deyirdi ki, bizim ilboyu 60-70 min nüsxə abunəmiz var. Bu, fantastik bir rəqəmdir. Ona görə ki, Fransa kimi bir ölkədə ədəbi jurnal 2-3 min tirajla çıxır. Bundan artıq çıxa bilməz. Əgər bu gün 2500-3000 nüsxəylə çıxsaq, bu normal hal sayıla bilər.

- Amma unutmayaq ki, jurnal 90-cı illərdə az qala tamam bağlanırdı. Sovet hökuməti dağıldı, hər sahədə olduğu kimi, jurnalın da həyatında çətinlik yarandı. Əsasən də, bu, maliyyə məsələləri ilə bağlı idi. Yadımdadır ki, 1994—95-ci illərdə jurnal cəmi 1-2 nömrə buraxıldı. Sonra isə tamam bağlanmaq təhlükəsində qalmışdı. Elə bu ərzədə gözlənilməz bir məqam, unudulmaz bir şans ələ düşdü.

- Bəli, filarmoniyada Fikrət Qocanın yubileyi qeyd olunurdu. Fasilə zamanı ölkə Prezidenti Heydər Əliyevi ənənəvi olaraq yubilyarla, digər yazıçılarla qonaq otağında görüşərkən ədəbi orqanların nəşri, söhbəti araya gətirildi. Maliyyə çətinlikləriylə əlaqədar olaraq ədəbi orqanlarımızın nəşr çətinliyi barədə

Prezidentə müraciət olundu. O, bir anlıq düşünəndən sonra bu orqanların, o cümlədən də “Azərbaycan” jurnalının dövlət büdcəsindən maliyyələşdirilməsi qərarını verdi. Halbuki əvvəlki dövlət rəhbərlərinə bu barədə dəfələrlə müraciətlər olunmuşdu. Söz verilsə də, əməl olunmurdu. Amma ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin qayğıkeşi bu məsələni bir andaca həll etdi. İndi düz beş ildir ki, yenə əvvəlki kimi — ildə 12 nömrə dərc olunuruq. Nüsxə məsələsi isə başqa söhbətdir. Bunun da bir tərəfi əhalinin sosial məsələləriylə əlaqədardır. Digər tərəfi də var. Onu da deyəcəm. Bilirsiniz qərribə vəziyyət yaranıb. Elə bil ki, Sovet hökuməti bizi zorla oxumağa məcbur edirdi. Lap açıq danışaq. Millət indi kitab alıb oxumur. Əslində, ədəbiyyata maraq bütün zamanlarda olub. Onu da deyək ki, ədəbiyyat bayaq çox qabaqda idi. Ədəbi əsərləri, jurnalları oxumaqla həyatı öyrənirdik. İndiki ictimai-siyasi hadisələr dövründə ədəbiyyat bir az arxada qaldı, ona maraq azaldı. Əvəzində siyasiləşmə prosesi gücləndi. Bu da qorxuludur. Xalqın, millətin bu qədər siyasiləşməsini normal hal hesab etmirəm. Amma o da var ki, bu, yaşadığımız dövrün xarakteridir. Siyasi vəziyyət birbaşa hamıya sirayət etdi. Sizə elə gəlmirmi ki, sizli, bizli “Azərbaycan” jurnalı ilə yenə maariflənməyə qayıtmalı olacağıq? Maariflənməyə ehtiyac indi daha çoxdur. Maarifçilik bəşəriyyətin xilas yoludur. Bizim millətin ticarətə, işgüzar fəaliyyətə meyli çoxdur. Lakin gərək maariflənmə silahını əlimizdən qoymayaq. Bu kontekstdə jurnalın simasını yaxın zamanda ən azı 30 faiz dəyişmək istəyirik. Hazırda jurnalımız sırf ədəbi-bədii orqandır. Profilini bir az genişləndirmək də olar.

Əvvəla, elmi-publisistik materiallardan, sonra incəsənət məsələlərindən, daha sonra isə jurnal publisistikası deyilən bir janrdan istifadə etmək fikrindəyik. Hətta bizim iqtisadiyyatımızla — bu günkü durumla bağlı iqtisadi problemlərə — amma sırf jurnalistika baxımından (müəyyən bir iqtisadi problemi iqtisadçının özündən də artıq həlleyib, üzə çıxarmaq şərti ilə) yanaşaraq jurnal publisistikasına müraciət etmək və s. Özəlləşdirmə, torpaq islahatı — çox aktual və maraqlı proseslərdir. Jurnalımız 192 səhifəlik — 19-20 çap vərəqi həcmində antologiyadır. Çoxlu materiallar yerləşdirmək olar.

- *Bunlar arzudur. Bəs həyata keçirmək necə, öhdəsindən gələ biləcəksinizmi? Yəni müəlliflər tapmaq və ya müəlliflərə qapını bir az geniş açmaq lazım gələcəkdir.*

- Bilirsinizmi, nərsdə də, poeziyada da boz ədəbiyyat baş alıb gedir. Yaxşı yazılan əsərlər çox azdır. Əgər yaxşı əsər yoxdursa, daha bu qədər aludəçilik lazım deyil. Bədii ədəbiyyatı bir balaca azaltmaq, əvəzində isə bayaq dediyim maariflənməyə yer ayırmaq istəyirik. Bəli, bunlar, doğrudan da, arzudur.

- *İntiqam müəllim, neçə ildir ki, “Azərbaycan” jurnalında çalışırsınız?*

- 27 ildir. Jurnalda ədəbi işçi, şöbə müdiri, məsul katib, baş redaktor müavini vəzifələrində işləmişəm. Beş ildir ki, baş redaktoram. Həm də jurnalın çox ağır, çətin dövrünün redaktorluğu mənim qismətimə düşüb. Baş redaktor olsam da hər xırda işin dalınca özüm getməli oluram. Mətbəə-redaksiya yolu arasında qalıram.

- *Ümumiyyətlə, jurnalın müəlliflərlə işləmə mexanizmi necədir? Bayaq dediniz ki, çətin dövrün redaktorusunuz.*

- 12 nömrəni çıxarmaq üçün ədəbi material çatışmır. Ədəbi qüvvələr əsasən məlumdur. Elə bir ədəbi mühitdə, elə bir dövrdə yaşayırıq ki, bütün yazanlar — yaşlı, orta, gənc nəsil göz qabağındadır. Hər kəsin də fəaliyyəti müəyyən qədər məlumdur. Amma bununla belə, təbii ki, seçim olur. Seçim nədir? Yüksək sənətkarlıqla yazılmış əsərlərə üstünlük verilir. Məsələ bu nöqtəyə gələndə çox çətinidir. Ədəbiyyatın müxtəlif sahələrinin — istər nəsr, istər poeziya, istərsə də ədəbi tənqidin indiki vəziyyəti eyni səviyyədə deyil. Poeziyamızda elə bir problem olmur. Nədəndir bilmirəm — qədim ənənələri olmağındandır, ya nədənsə, bu sahədə heç zaman problem olmayıb. Azərbaycanda hər dövrün öz poeziyası yaranıb. İstənilən zövqə uyğun poeziya tapmaq olur. Hətta çətin vaxtlarda belə, — bu, bizim yaşadığımız dövr deyil, — məsələn, sovet dövrü — xüsusən 30-40-cı illər dövründə — repressiya illəri, ağır Stalinizm illəri, qorxu, xof, ideoloji təzyiq, senzura və s. hətta bunlarla belə, — ən gözəl poeziya nümunələri yaranıb. Yəni bu ənənədən gəlib. Nizami, Füzuli, Nəsimi ənənəsi sətiraltı söz demək imkanları yaradıblar. Əlbəttə, o illərdə şüar poeziyası olub. Yəni sosialist realizmi deyilən metod istər-istəməz yazıçıları çərçivəyə salırdı. İnsan təfəkkürünə, beyninə, sənətkar düşüncəsinə zor dövrü idi. Bununla belə, bizim şair və yazıçılarımız çərçivə daxilində də söz deyiblər. Bəzən o dövrün üstündən xətt çəkmək istəyənlər var.

- *Son illəri — ötən əsrin 90-cı illərini götürək. Bu dövrün spesifikliyi, yəni ədəbi mühitin özündə dəyişiklik, ictimai mühitdə dəyişiklik, senzuranın olmaması və s. işinizə necə təsir edir?*

- Qeyd etdiyimiz illərdə tariximizin yeni bir mərhələsi başladı. Təbii ki, ədəbiyyat ictimai-siyasi mühitin aynasıdır. Ədəbiyyatın özündə də bir dəyişiklik yarandı. Ədəbiyyat elə bir fəaliyyətdir ki, çox operativ publisistikadan, jurnalistikadan fərqli olaraq o, dövrün, zamanın dalınca dərhal gedə bilmir, hadisələri dərhal öz səhifələrinə çıxara bilmir. Bu, onun təbiətindən irəli gəlir. Dünya ədəbiyyatına üz tutsaq, orada da belədir. Bu mənada yeni ictimai-siyasi mühitin, formasiyanın yaranması, Qarabağ hadisələri, müstəqillik hərəkatı, baş verən çoxşaxəli problemlər yazıçı tənəyyülündən süzəlməli -- bunun üçünsə zaman lazımdır. Yazıçılarımız inciməsin, 1960-80-ci illər nəsrə 90-cu illərdə yoxdur. Həmin yazıçılardır, amma sonrakı illərdə yazmırlar. Hələ gəncləri demirəm. Bu gün ədəbi mühitdə görünən və görünməyən gənclərin əksəriyyəti "Azərbaycan"da dərc olunublar. İstedadlı, qabiliyyətli gənclər az deyil. Amma onlar layiq olduqları səviyyədə ortaya nə isə ədəbi məhsul qoya bilmirlər. Özünü təsdiq o yolunu tutublar ki, kimisə təhqir etsinlər, ötən illərin yazıçı və şairlərinə daş atsınlar, hətta onları inkar etsinlər. Bunların da səbəbi aydındır. Əsas səbəb odur ki, kimin haqqında, nəyin haqqında danışsansa, əvvəlcə onu oxumaq, dərk etmək lazımdır. Bildiyin şey haqqında yaxşı, ya pis rəy söyləmək mümkündür. Əks halda, özün gülməli vəziyyətdə qalırsan. Bax, bu məqamda yenə maariflənmə söhbəti yada düşür.

- *Ədəbiyyat elə bir meydan, elə bir məqamdır ki, orada nə söz, nə söhbət, nə də fikir tükənəndir. Yanvarın 29-da elə bu kontekstdə "Azərbaycan-80" mövzusunda Azərbaycan Yazıçılar Birliyində yazarlarımızın — ədəbi mühit nümayəndələrinin iştirakı ilə geniş bir görüş — tədbir keçiriləcəkdir. Sizə uğurlar, "Azərbaycan"ı isə bolluca oxucu — abunəçi arzulayırıq. Səhifələriniz gənclərin — sabahın üzünə daim açıq olsun.*

"Xalq qəzeti", 28.01.2003.

"DÜNYA DEYİLƏN ELƏ SƏNMIŞSƏN..."

Beynəlxalq miqyasca məşhur olan şərqşünas alimlərlə — akademiklər Ədbülkərim Əlizadə, Yusif Ziya Şirvani, Ziya Bünyadov, professorlar Rüstəm Əliyev, Ələsgər Məmmədov, Rəhim Sultanov, Qəzənfər Əliyev kimi elm xadimləri ilə adı bir sırada çəkilən şərqşünaslıq elmimizin görkəmli xadimi, professor Aida xanım İmanquliyevanın 65 illik yubiley günləridir.

Aida İmanquliyeva 1939-cu il oktyabrın 10-da Bakı şəhərində ziyalı ailəsində doğulmuşdur. O, ADU-da təhsil almış, orada aspirant olmuş, sonra isə SSRİ EA Asiya Xalqları İnstitutunun aspiranturasında təhsil almışdır.

27 yaşında namizədlik dissertasiyası müdafiə edən Aida İmanquliyeva Azərbaycan EA Şərqşünaslıq İnstitutunda işə başlamışdır. Burada kiçik elmi işçi (1966) vəzifəsindən başlamış direktorluğa qədər maraqlı, çətin, narahat bir yol keçən Aida xanım bütün ömrünü elmə həsr etmişdir. 1989-cu ildə Tbilisi şəhərində doktorluq dissertasiyası müdafiə edərək ilk azərbaycanlı qadın-ərəbşünas elmlər doktoru olmuşdur, bu ixtisas üzrə professor adı almışdır.

"Mixail Nüaymə" və "Qələmlər birliyi" (1975), «Çubran Xəlil Çubran» (1975), "Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri" (1991) adlı üç monoqrafiyanın və 70-dən artıq elmi məqalənin müəllifi kimi şərqşünaslıq elmimizin təşəkkülündə Aida İmanquliyevanın xüsusi rolu olmuşdur. O, dəyərli, elmi tapıntılarla zəngin olan məruzələri ilə Azərbaycan şərqşünaslığını dünyanın bir çox ölkələrində təmsil etmişdir. Aida xanımın elmi təşkilatçılıq fəaliyyəti də akademiya həyatında yaddançıxmaz hadisədir. O, yüksək ixtisaslı ərəbşünas kadrların hazırlanmasını daim diqqətdə saxlamışdır. 20 ilə yaxın BDU tələbələrinə ərəb filologiyası fənnindən dərs demişdir. Amansız ölüm onu vaxtsız — 52 yaşında aramızdan aparmışdır. O vaxtdan 13 il ötür. Bu günlər o, bir alim kimi, dost kimi, yüksək əxlaqi dəyərlərə malik xanım-xatın şərq qadını kimi, gözəl, xeyirxah insan kimi, unudulmaz, əvəzsiz Ana kimi xatırlanır, yad edilir. Bu keyfiyyətləri sadaladıqca qürurlanıırıq, həyəcanlanırıq, dolub-boşalır, kövrəlirik. Ruhun həmişə səni anan, səni sevən insanların qəlbindədir, Aida xanım!

Azərbaycan elminin bugünkü tanınmış nümayəndələri dostların, tələbələrin, dərsliklərindən faydalanan indiki tələbələr, həmkarların, ailən sənin adına qurulmuş məclisə — beynəlxalq elmi konfransa yığışblar.

Aida xanımın şəkli Akademiyanın konfrans zalındakı lövhədə işıqlandırılırdı. Sanki ruhun nur görüntüsüydü. Gözəl idi — çiçək kimi, şəfəq kimi, Ana kimi. Gülümsər və sirli baxışları adamın içinə, canına işləyirdi — narahat alim nigarançılığı, həssas ana duyğuları o gözlərdə görünürdü. Dünya boyda dünyanı gözlərinə yığan Aida xanım nura bələnib ətrafı seyr edirdi. Qızı, professor Nərgiz xanımın kövrək pıçıltılarını xatırladım — "Əziz ana, sən dirisən, bizimləsən, qanımızda, üreyimizdəsən, sevincimizdəsən. Dünya durduqca, sən də varsan, elə dünya deyilən sənmişsən".

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti görkəmli şərqşünas alim Aida İmanquliyevanın anadan olmasının 65 illiyinə həsr olunmuş "Şərq və Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi-mədəni əlaqələr" mövzusunda beynəlxalq elmi konfransı giriş sözü ilə AMEA-nın prezidenti, akademik Məhmud Kərimov açdı. O, zəngin ənənələrə malik olan Azərbaycan şərqşünaslığının görkəmli və parlaq nümayəndələrindən biri, filologiya elmləri doktoru, professor Aida İmanquliyevanın elmi yaradıcılığını yüksək dəyərləndirərək qeyd etdi ki, belə mötəbər məclis onun halal haqqıdır. Sonra AMEA-nın müxbir üzvü Vasif Məmmədəliyevin maraqlı, əhatəli və elmi siqlətli məruzəsi dinləndi. "Azərbaycanda müasir ərəb ədəbiyyatının sistem şəklində öyrənilməsi Aida xanımın adı ilə bağlıdır... Allah—Təala Aidanı xoş saatında yaratmış, bir insan, bir qadın kimi ona hər şey vermişdi. Gözəllik, zəriflik, istedad, zəhmətkeşlik, mehribanlıq, qayğıkeşlik, həddindən artıq həssaslıq, dostcanlılıq, həlimlik, şirin dil, yüksək əxlaq — bütün bunlar Aidaya xas olan keyfiyyətlərin tam olmayan siyahısıdır.

Aida xanımın ərəb məhcər ədəbiyyatına, bu ədəbiyyatın Cubran Xəlil Çubran, Mixail Nüaymə, İlyə Əbu Madi kimi görkəmli nümayəndələrinin həyat və yaradıcılığına həsr etdiyi tədqiqatlar öz orijinallığını, zənginliyini, nəzər-dərinliyini, konseptuallığını daim qoruyub saxlayan, buna görə də mütəxəssislərin stolüstü kitabına çevrilmiş əsərlərdir". Konfransda çıxış edən rusiyalı alim İ.A.Bilik isə Aida xanımın elmi fəaliyyətinə xüsusi heyranlıqla yanaşdı: "Aida xanımın kitabı müasir ərəb ədəbiyyatına güclü təsir göstərən

mühacirətdə yaşayan ərəblərin ədəbiyyatı kimi mühüm və maraqlı hadisəyə həsr olunmuşdur. Bu əsər sovet ərəbşünaslığında A.E.Krımski və T.U.Kraçkovskidən sonra, əslində, ilk ciddi işdir..."

Akademik Bəkir Nəbiyevin "Vüqar və ləyaqət rəmzi", filologiya elmləri doktoru, professor Gövhər Baxşəliyevanın "Şərq və Qərb ədəbiyyatlarının qarşılıqlı əlaqə və təsirinə dair (görməli şərqşünas alim Aida İmanquliyevanın elmi yaradıcılığı əsasında)», fəlsəfə elmləri doktoru, professor Səlahəddin Xəlilovun "A.İmanquliyeva və Azərbaycanda Şərq-Qərb problematikası", Aida İmanquliyeva irsinin tədqiqatçısı Afaq Əsədovanın "Şərq və Qərbin mərkəzində yerləşən Azərbaycan modeli" adlı məruzələr şərqşünas alimin ədəbi-elmi ömürlüyünə böyük diqqət, məhəbbətin təzahürü idi.

Ümumdünya Fenomenologiya İnstitutunun prezidenti Anna-Tereza Tumienieskonun (ABŞ), professor Ümid Meriçin (Türkiyə), fəlsəfə elmləri doktoru, professor A.F.Zotovun (MDU, Rusiya) digər rusiyalı şərqşünas alimlər A.V.Kudelin, V.N.Kirpiçenko, İ.F.Monova, N.N.Dyakovun, O.İ.Redkinin, İ.M.Stebelin-Komenski və O.B.Frolovanın çıxışlarında Aida İmanquliyevanın şərqşünaslıq elminə bəxş etdiyi nailiyyətləri qeyd olunurdu.

İki gün davam edəcək (11-12 oktyabr) bu konfransın ilk iş günü AMEA-nın böyük iclas zalında keçirildi. "Ədəbiyyatın Şərq-Qərb konsepsiyası istiqamətində araşdırmalar" mövzulu I bölmənin iclası AMEA-nın kiçik akt zalında, "Şərq və Qərb: mədəniyyətlərin dialoqu" adlı II bölmənin iclası isə "Azərbaycan" Universitetində davam etdiriləcəkdir. I bölmədə filologiya elmləri doktoru Vilayət Cəfərin, Ümid Meriçin, professor Malik Qarazadənin, professor Həsən Əlibəylinin, professor Cəlil Nağıyevin, filologiya elmləri doktoru Teymur Kərimlinin, professor Əmirxan Xəlilovun, II bölmədə isə professor Yusif Rüstəmovun, tarix elmləri doktoru İlyas Babayevin, professor Musa Qasımlının, bir çox rusiyalı şərqşünas alimlərin məruzələri dinləniləcək. Məruzələr, qeyd etdiyimiz kimi, konfransın məzmununa uyğun olaraq Aida İmanquliyevanın şərqşünaslıq elmindəki fundamental tədqiqatlarından bəhs edəcək.

Aida İmanquliyevanın xatirəsinə həsr olunmuş beynəlxalq elmi konfransın iştirakçıları AMEA-nın foyesində təşkil olunmuş geniş sərgi ilə də tanış olurdular. Sərgidə Aida İmanquliyevanın həyat və yaradıcılığını əhatə edən dövrü nəşrlər, kitab və jurnallar, şəkillər, eləcə də şərqşünaslıq elminə, xüsusən ərəb ədəbiyyatına dair ədəbiyyat nümunələri nümayiş olunurdu.

Konfransın yaddaqalan elementlərindən biri də nümayəndələrə təqdim olunan yeni nəşrlər idi. "Aida İmanquliyeva. Biblioqrafiya", "Şərq və Qərb: ortaq mənəvi dəyərlər, elmi-mədəni əlaqələr" (Beynəlxalq elmi konfransın materialları), professor S.Xəlilovun "Şərq və Qərb. ümumbəşəri ideala doğru" və "İpək yolu" dərgisinin Aida İmanquliyevaya həsr edilmiş xüsusi barıxılışı və s. kitabları Aida xanım İmanquliyeva ömürlüyünə bir baxış idi. Onun elmi-ədəbi irsi imkan verir ki, hələ çox-çox illər tədqiqatçılar Aida İmanquliyeva ünvanlı kitablar yazacaqlar, öyrənəcəklər.

«Xalq qəzeti», 12.10.2004

«Xoşməramlı səfir» kitabında, səh.40-45. -Bakı, 2005.

NƏVAİ SEHRİNDƏ — İNCİLƏR DƏRYASINDA BİR İNCİ KİMİ...

1924-cü ildə keçirilən Ümumazərbaycan Diyarşünaslıq qurultayında xalqımızın əlyazma irsinin toplanması haqqında qərar qəbul edildi və qərarın həyata keçirilməsi üçün Azərbaycanı Tədqiq və Təəbbüb Cəmiyyəti nəzdində qədim çap kitabları və əlyazmalardan ibarət elmi kitabxana da yaradıldı. Sonralar kitabxanaya toplanan qədim çap kitab və əlyazmaların sayı çoxaldıqca, bu məsələyə maraq və diqqət artıqca, yeni bir strukturun yaranmasına ehtiyac duyuldu. Beləcə, 1950-ci ildə məşhur əlyazmaçı alim Məmmədəğa Sultanovun səyi ilə AMEA nəzdində Respublika Əlyazmalar Fondu yaradılır. Əlyazmalar Fondunun akademik müəssisə kimi ilk rəhbəri də M.M.Sultanov olur. 1986-cı ildə isə bu elmi müəssisə müstəqil İnstitut statusu alır və AMEA M.Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu yaradılır.

1950-ci ildə bünövrəsi qoyulan Azərbaycan Əlyazmalar Fondunun qurucularından biri, filologiya elmləri doktoru, tanınmış mətnşünas alim Cənnət Nağıyeva həmin günləri belə xatırlayır: « Universiteti bitirən kimi buraya — Əlyazmalar Fonduna işə gəlmişəm. Bir il müqavilə ilə işləyəndən sonra — 1951-ci ildən daimi işə götürülmüşəm. O vaxtdan burada çalışıram. İlk günlər Fondda cəmi dörd nəfər idik: Məmmədəğa Sultanov, Ağəmi İbrahimov, Mərziyə Paşayeva (Mehdixan Vəkilovun baldızı idi) və mən. Məmmədəğa müəllim göstərişlərini verirdi, İbrahimov inventar kitabı yazırdı, Mərziyə xanımla mən isə kitabların kartoçkalarını yazır, rəflərə düzürdük. Xəttim gözəl olduğundan, əlyazmaların üstünə yapışdırılmış şifrə nömrələrin əksəriyyəti mənim xəttimlədir. Gün ərzində kitablarla o qədər çox işlərdik ki, tozdan səsimiz tutulardı. Bir dəfə yenə uzun müddət idi ki, səsim açılmırdı. Məşhur həkim Topçubaşov Məmmədəğa müəllimə demişdi ki, "O Cənnət yazıqdı. Onu ya məzuniyyətə, ya da ezamiyyətə göndər, havasını dəyişsin. Sonralar əməkdaşlarımız çoxaldı. Tanınmış ziyalı Novruz Ağayevin yaxşı kolleksiyası var idi. Bura işə gələndə kolleksiyasını da bütünlüklə bura bağışladı».

Məlumdur ki, fondun əsasını A.Bakıxanov, M.F.Axundov, Ə.Ə.Xalisəqarızadə, H.Ə.Qayıbov, B.M.-Qacar, M.M. Nəvvab, S.Mümtaz kimi görkəmli adamların vaxtilə topladıqları fərdi kolleksiyalar təşkil edir. Cənnət xanımın Tahirə Nurəliyeva ilə birgə hazırladığı "Şəxsi və rəsmi möhürlər" adlı toplusunda fonda daxil olmuş fərdi kolleksiyalardakı möhürlərin fotoları, kolleksiyalar barədə kiçik izah və qeydlər və s. əks olunmuşdur. Fonda daxil olmuş qədim nüsxələrdəki möhürlərin mənası istər tarixi, istərsə də elmi baxımdan maraqlı və gərəkli nişanələrdir.

Cənnət xanımın bir belə dəryanın içindən seçdiyi, qəlbinə sevdirdiyi nə oldu? Hansı inciylə ruhunu bəzədi? Bu sualın cavabını tapmaq üçün alimin yaradıcılıq fəaliyyətini vərəqləmək yerinə düşər. O, təzə işə gəldiyi ilk günlərdə Məmmədəğa müəllimin yanına məşhur özbək nəvəişünas alimi, Daşkənd Əlyazmalar İnstitutunun direktoru Həmid Süleymanov gəlirdi. Həmid müəllim Bakıya Nəvai əlyazmaları üzərində işləmək üçün gəlirdi. Elmi həqiqətdir ki, Nəvai əsərlərinin mükəmməl nəşri hazırlanarkən Bakıda olan əlyazma nüsxələrindən istifadə olunmuşdur. Çünki bizdəki nüsxələr ən qədim əlyazmalardır. Görünür, öz saraylarındakı — Sultan Hüseyn Bayqara sarayındakı — nüsxələr işğalçılıq zamanlarında götürülüb ya məhv edilib, ya da Allah bilir, hansı ölkənin kitabxanalarındadır. Həmid Süleymanov eyni zamanda Nəvai "Divanı"nın tənqidi mətnini hazırlayırdı. Cənnət xanım rəflərdən Nəvainin əlyazmalarını bir-bir axtarıb tapar ona verərdi. O, bu işi görərkən qonağa hörmətlə yanaşı, Nəvayiə də məhəbbəti artmışdı. Hətta Həmid müəllim təklif edir ki, Nəvainin Bakı əlyazmalarından namizədlik dissertasiyası yazsın. Məmmədəğa müəllim isə məsləhət görür ki, birdən-birə Nəvai əlyazmaları üzərində işləmək Cənnət xanım üçün çətin olar. Yaxşısı budur, əvvəl Heyran xanımı işləsin, sonra Nəvaini doktorluq mövzusu kimi yazsın. Cənnət xanım elə də edir: "Heyran xanım: Həyat və yaradıcılığı" mövzusunda namizədlik işi müdafiə edir. Bir neçə il əvvəl isə o, Heyran xanımın "Divan"ını nəşr etdirdi. Məlum faktdır ki, XIX əsr ədəbiyyatının məşhur nümayəndələrindən Heyran xanım Dünbulinin farsca və azərbaycanca şeirlərindən ibarət "Divan"ının ən mükəmməl əlyazma nüsxəsi AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır. Həmin abidənin fotofaksimilə nəşrini də ön sözlə birgə Cənnət xanım həyata keçirmişdir. Bundan da on üç il əvvəl — 1989-cu ildə yazdığı tədqiqat işini — "Heyran Xanım (həyat və yaradıcılığı)" kitab kimi çapdan buraxdırmışdır.

Qeyd etdiyimiz kimi, Heyran xanımın əsərlərinin mühüm hissəsini gözəlliyin tərfi, onun tərənnümü təşkil edir —

Yarın ləbi, gör, ləli — Bədəxşanı bəyənəmz,

Dürçi-dəhəni qönçəyi-xəndanı bəyənəmz.

Cənnət xanımın sonrakı işi isə Nəvai barədə oldu. Həmin doktorluq işini — "Nəvai və Azərbaycan ədəbiyyatı. XV - XIX əsrlər" əsərini özbəklər 1990 - cı ildə rus dilində kitab halında nəşr etdilər. Bakıda isə tədqiqatçı həmin əsərini çap etdirə bilmədi. Bu ağır işini nəşrlə geniş auditoriyaya çıxara bilmədiyi üçün o, ağrıdı və incidi. Cənnət xanım demək olar, illər uzunudur ki, Nəvai mövzusunda ayrıla bilmir. O qədər zəngin, — istər tarixilik, istərsə də mövzu baxımından, — maraqlı işdir ki, asanlıqla ayrılmaq olmur. Cənnət xanım qeyd edir ki, «ömrümün gör nə çağındayam, hələ də Nəvai barədə əsərlər yazıram, nəşr etdirirəm. Doğrudur, bu dəqiqə eyni məhəbbətlə Əbdürrəhman Camini işləyirəm. Axı o da Nəvainin müasiridir, demək, əslində Nəvai dövründən ayrılmamışam.»

Nəvainin həyat və fəaliyyətinin, yaradıcılığının Azərbaycanda öyrənilməsi haqqında filologiya elmləri doktoru Cənnət Nağıyevanın "Azərbaycanda Nəvai" (2001) və "Özbək ədəbiyyatında Füzuli ənənələri" (2005) adlı olduqca dəyərli, orijinal, dərin elmi əsaslara söykənən monoqrafiyalarını xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Məlumdur ki, Nəvai əlində olan imkanlardan istifadə edərək zəngin şəxsi kitabxana yaratmışdır. Azərbaycan klassiklərinin əsərləri də bu kitabxanada layiqli təmsil olunurdu. Tədqiqatçı-alim Cənnət Nağıyevanın bu istiqamətdəki araşdırmaları uğurlu olduğu qədər də dəyərlidir. Alim "Klassiklərimizin əsərləri Nəvai kitabxanasında" adlı elmi – tədqiqat işində bu məsələni geniş şəkildə, bütün xırdalıqları ilə açmışdı. O, qeyd edir ki, "Nəvai saray vəziri kimi böyük kitabxana yaratmışdı və buraya dünyanın nadir ədəbiyyat nümunələrini toplayırdı. Azərbaycan klassiklərindən Xaqani, Nizami, Nəsimi, Xətai, Füzuli kimi dünyə şöhrətli sənətkarların əsərləri xüsusi xəttatların işləmələri ilə burada saxlanılır. Bizə yetən Nizami "Xəmsə"sinin ən mükəmməl və ən qədim nüsxəsi də həmin kitabxanadadır. Şərqin ən mahir xəttatlarını və miniatürçü rəssamlarını saraya dəvət edən Nəvai ən gözəl və nadir əlyazma nüsxələrini öz şəxsi kitabxanasında cəmləmişdir. Bu nüsxələr içərisində ən qiymətli, gözəl əlyazmalar Nizami əsərləridir ki, bu da Nəvainin böyük Nizamiyə sonsuz məhəbbətinin təcəssümüdür. Yeri gəlmişkən, Nəvai bütün əsərlərində Nizamini əsərlərinə toxunur, ondan faydalandığını, öyrəndiyini dönə-dönə qeyd edir. Nizami irsi Özbəkistanda Nəvai dövrünə qədər də geniş yayılmışdır, sevilmişdir. "

Azərbaycan klassiklərinin əlyazmalarının vaxtı ilə Orta Asiyanın saraylarında, kitabxanalarında saxlanması, üzünün köçürülməsi, bir daha təsdiq edir ki, ədəbi əlaqələrimizin tarixi qədimdir. Söz qədər qədim tarixi olan bu əlaqələrin ədəbiyyatlarımızın inkişafına müsbət təsiri olduğu kimi, ədəbi şəxsiyyətlərin də mükəmməl, müdrik yetişməsinə böyük təsiri olmuşdur.

Cənnət xanımın rus dilində "Elm" nəşriyyatında nəşr etdirdiyi "Əlişir Nəvainin Bakı əlyazmaları" (1986) monoqrafiyası istər elmi baxımdan, istərsə də ədəbi əlaqələr baxımından dəyərlidir. Kitabda Nəvai irsinin AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlandığı qeyd edilir. Bu mənbədən məlum olur ki, İnstitutun kitabxanasında şairin əsərlərinin 61 müstəqil əlyazması saxlanılır. Müəllif tədqiqinin nəticəsidir ki, "Nəvainin ən çox əlyazması yayılmış əsəri "Qəraib üs - sifər", ən az yayılmışı isə " Nəvadır ün - mihayə" lirik şeirlər divanlarıdır. Qeyd edək ki, AMEA Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılan Nəvai əsərlərinin əlyazma nüsxələrinin çoxunun köçürülmə tarixi qədim, təxləri isə olduqca gözəldir. Əsl xəttatlıq nümunələridir. Təsədüfi deyil ki, Özbəkistanda Nəvai irsi çapa hazırlananda bu nüsxələrdən də istifadə edilmişdir." C. Nağıyevanın adı çəkilən əsərləri Nəvai irsinin Azərbaycanda kifayət qədər geniş şəkildə öyrənilməsinə imkan verən qiymətli elmi tədqiqat kitablarıdır.

Cənnət xanım indiyəcən Nəvai haqqında dörd monoqrafiya yazıb. "Nəvai ensiklopediyası" sözlüyü (müəlliflərindən biri) (1989), "Azərbaycanda Nəvai"(2001), "Nəvainin Bakı əlyazmaları"(1986), "Navai i Azerbaydjanskaya literatura. XV — XIX veka" (1990) kitablarını çapdan buraxdırıb. Təkcə Nəvaiyə aid 60-dan çox elmi məqalə yazıb müxtəlif kitab, dərgi, almanax və qəzetlərdə dərc etdirib. Dəfələrlə Daşkənd, Səmərqənd, Xivə və başqa şəhərlərdə Nəvai ilə bağlı hər il fevral ayında keçirilən ənənəvi konfranslarda məruzələr edib. Hər gedişində Daşkənd Universitetinin tələbələri qarşısında "Azərbaycan — özbək ədəbi əlaqələri" mövzusunda, eyni ilə həmin universitetin tələbələri Bakıya gələrkən yenə onların qarşısında həmin mövzuda elmi mühazirələr oxuyub. Onlarla dissertasiyalara, kitablara rəylər verib, opponentlik edib. Cənnət xanım qeyd edir ki, «bu mənada özbəklərdən çox-çox razıyam. Onlar mənim zəhmətimi hə-

mişə yüksək dəyərləndiriblər, əsərlərini çap ediblər. Rəhmətlik akademik Ləziz Kayumov həmişə təəc-cüblənirdi ki, niyə mənim fəxri təltiflərim yoxdur. Həyatdır, hər şey olur. Əsas odur ki, ürəyin məhəbbətlə dolu olsun. Milli məniyin hər şeydən ucada dayansın. Fikir verin, mən Nəvaini sevə-sevə tədqiq eləmişəm, eyni zamanda Füzuliyə böyük məhəbbətlə bağlanmışam. XV əsrdən bu yana nə qədər müəllif varsa, hamı-sının Nəvainin yaradıcılığı ilə əlaqəsi var. Nəvai Nizamidən, Nəsimidən böyük heyranlıqla istifadə edibse, XVI əsrdə Füzulinin elə bir beyti yoxdur ki, Nəvainin təsiri duyulmasın. Nəvai XV əsrdə bütün türk ələ-minə təsir edən bir şair olub. Amma lirizmin ən yüksək nümunələrini yaradan Füzuli olub. Nəvaidən isti-fadə etsə də lirizmi inkişaf etdirib. Nəvaini tədqiq etsəm də Füzuliyə biganəmi qalmaq olar». Füzuli "Görcək" rədifində yazır —

Könlüm açılır zülfü-pərişanını görcək,

Nitqim tutulur qönçeyi-xəndanını görcək.

Nəvai də vaxtilə «Görcək» rədifini yazmışdır. Sonrakı dövrlərdə də, məsələn, Heyran xanımda da, çox şairlərdə də "Görcək" rədifli şeirlər var. Tədqiqatçılar deyirlər ki, hamısı Füzulidən istifadə edib, Füzuli isə Nəvaidən təsirlənib. Deməli, onlarda Nəvai ilə Füzuli təsiri üst-üstə düşür. Ancaq lirizmdə Füzuliyə heç kim çata bilməyib. Füzuli zirvəsi hələ ki, fəth edilməyib. Cənnət xanım qeyd edir ki, «öz Əlyazmalar Fon-dumuzda Füzuli divanının birinci redaksiyasını müəyyən eləmişəm. Burada maraqlı bir nüans var ki, bu-nunla sonrakı çox məsələlərə də aydınlıq gəlir. Məsələn, Füzuli divanındakı qəzəllərdən götürüb "Leyli--Məcnun"-u yazarkən ona əlavə edib. Əsəri tamamlayandan sonra "Divan"-ı yenidən tərtib edərkən poema üçün götürdüyü qəzəllərin yerinə əlavə qəzəllər yazıb. Bununla da, "Divan"-ın I və II redaksiyaları arasında fərqlər yaranıb. Məlumdur ki, Füzuliyə bütün müəlliflərdən çoxlu təxmislər yazılıb — müxəmməslər bağ-lanıb. XX əsrin əvvəllərində yaşayan Nobəri adlı şair Füzulinin bütün qəzəllərinə müxəmməslər bağlayıb. Həm də bu iş üzərində çalışarkən Füzuli "Divan"-ının ilk redaksiya nüsxəsini götürübmüş. Təxmislər — üç misra müəllifin, iki misra (bir beyt) isə kimin qəzəllərinə müxəmməs bağlayırsa onun olur.»

Cənnət xanım "Nəvai və Füzuli", eyni zamanda "Nəvai və Qövsi", "Azərbaycan klassiklərinin əsərləri Nəvai kitabxanasında" və s. maraqlı elmi mövzular üzərində işləyib. Qeyd etdik ki, bizim Əlyazmalar Fondunda Nəvainin ən qədim nüsxələri var. XVII əsrə aid olan — Nəvai və Füzulinin bir yerdə "Divan-lar"-ı var. Bu o deməkdir ki, xalq onlara eyni qiyməti verib. Məsələn, bu gün də (qədimdən bəri davam edən) özbək toylarında Nəvai və Füzulinin qəzəlləri birgə oxunur. Elə toy məclisi yoxdur ki, orada Füzuli-nin qəzəli oxunmasın. Bütün bunlar elmilikdən başqa, həm də xalq qəlbinin yaşantısı, əsrlərdən bəri qoru-nan sevgidir. Füzuli bizim və bütün türk dünyasıdır. Nəvai də, Füzuli də, Cami də tək öz xalqı üçün yox, bütün xalqlar üçün, insanlıq dünyası üçün yazıb-yaradıblar. Bir faktı da deyim ki, əski əlifbayla oxu-yanda Nəvaini Azərbaycan şairinin əsəri kimi oxuyursan. Füzuli necə oxunursa, Nəvai də elə oxunur. Tarixin amansızlıqlarından biri də əlifba məsələsidir. Nə kiril bizimdir, nə latın, nə də ərəb əlifbası. Amma Nizami də, Nəsimi də, Füzuli də, Vaqif də, Heyran xanım da bizimdir, onları isə əslilə oxuya bilmirik. Orijinaldan oxumağın təbiiliyini, ləzzətini, gözəlliyini duya bilmirik.

Cənnət xanım incilər dünyası ağuşunda özü inciye dönüb. Qorunması, qədir-qiyməti bilinəsi, xanımm-xatın alimlərimizdəndir O, doğrudan da Cavad xan nəslinə layiq övladdır. Cənnət Mirmustafa qızı Nağı-yeva Salyanda doğulub. Atasını "Qafqaz və Merkuri" su nəqliyyatı sahəsinin müvəkkillərindən olub, 30-cu illərin repressiya qurbanlarından. Rus dilini gözəl bilirmiş, amma rus imperiyasının bizim ziyahlara saplanmış ölüm oxundan o da yan ötə bilməyib. Anası isə əslən gəncəli olub. Cavad xan öldürüləndən son-ra onun bir oğlu — Lütfuli bəy Muğana — Salyana köçür. Anası onların nəslindən — Ziyadxanovlar nəslindəndir. Cənnət xanım anadır, nənədir, böyük alimdir, qəlbi yaradıcılıq eşqi ilə dolu məhəbbətli insandır.

«Kaspi», 03.04.2007.

«Respublika», 19.05.2007.

QƏLBİ, ZƏKASI NUR ÇİRAQLI ALİM

Azərbaycanın görkəmli ədəbiyyatşünas alimi, yorulmaz tədqiqatçı, tərcüməçi, publisist, mühərrir, fəal ictimai xadim, gözəl pedaqoq, səmimi insan, filologiya elmləri doktoru, professor Vaqif Arzumanlının 60 yaşı elmi ictimaiyyət tərəfindən təntənəli qeyd olunur.

Vaqif Arzumanlının tənqidçi—ədəbiyyatşünas alim kimi xidmətləri böyükdür. Baltikyanı xalqların ədəbiyyatından söhbət düşəndə ilk olaraq professor Vaqif Arzumanlının fəaliyyəti diqqətdə dayanır. Hələ Bakı Dövlət Universitetində təhsil aldığı illərdən o, Litva ədəbi mühiti ilə maraqlanır və bu mövzuda tədqiqat məqalələri yazırdı. “Abdulla Şaiq və Vintsas Kreve” mövzusunda diplom işini də müvəffəqiyyətlə müdafiə etmişdi. Bir illik pedaqoji fəaliyyətdən sonra dissertantı olduğu AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun xətti ilə Moskvadakı M.Qorki adına Dünya Ədəbiyyatı İnstitutunun aspiranturasına göndərilən gənc tədqiqatçı az sonra litvalı dostlarının — Eduardas Mecelaytisin, Albinis Jukauskasın, Qeda Siqitasın, Moskvadakı Litva səfirliyinin köməyi ilə Litva EA Litva Dili və Ədəbiyyatı İnstitutunun aspiranturasına keçirilmişdi. Beləcə, gələcək arzularını həyata keçirmək üçün münasib şərait əldə edə bildi. Burada o, ilk olaraq Litva dilini mükəmməl öyrəndi. Yaradıcılıq fəaliyyətinə tərcüməçiliklə, ədəbi əlaqələr kontekstində tədqiqat məqalələri ilə başladı. “Azərbaycan və Baltik xalqlarının ədəbi əlaqələri” (1972, “Elm”) kitabçasını alimin ilk uğurlarından biri kimi dəyərləndirmək yerinə düşər. Bu əsərdə XX əsrin əvvəllərində Bakıdakı “Bakı—Eston”, “Bakı—Litva”, “Bakı—Latış” cəmiyyətlərinin fəaliyyəti tədqiq olunur. “Azərbaycan—Litva ədəbi əlaqələri” (1976) monoqrafiyasında iki xalqın ədəbi əlaqələr tarixi əks olunmuşdur. Üç fəsildə işlənmiş bu əsərdə əlaqələrin tarixi kökləri, Mirzə Şəfinin Litva ədəbiyyatı ilə bağlılığı, bu ədəbiyyatda Azərbaycan mövzusu, “V.Kreve—Mitskeviçus və Abdulla Şaiq”, “Litva ədibləri Nizami haqqında”, “Səməd Vurğun və Litva ədəbiyyatı ” və s. barədə maraqlı elmi nəticələr əldə edilmişdir. Azərbaycan—Litva ədəbi əlaqələrindən bəhs edən “Yaradıcılıq qardaşları” kitabı (1976) Vilnüsə nəşr olunmuş və hər iki ölkədə çox böyük əks-səda doğurmuşdur. Təkcə bu kitabın elmi-ictimai dəyəri haqqında qısa müddətdə Litva mətbuatında 27 məqalə dərc olunmuşdur.

Tədqiqatçı alim “Ədəbiyyətə qovuşan sənət” (1976) monoqrafiyasını Səməd Vurğunun 70 illiyinə həsr etmişdir. Bu əsərdə xalq şairi Səməd Vurğun xalqlar arasında dostluq və qardaşlığı möhkəmləndirən qüdrətli bir şəxsiyyət kimi tədqiq olunmuşdur. “Azərbaycan—Ukrayna ədəbi əlaqələri” (1982) monoqrafiyası iki xalqın zəngin dostluq salnaməsinin müəyyən hissəsini əhatə edir. Vaqif Arzumanlı bu əsərində ədəbi əlaqələrimizin böyük bir dövrünü tədqiqata cəlb etmiş və nəticədə alim kimi öz orijinal və yeni sözünü deyə bilmişdir. Məlumdur ki, “Azərbaycan—Ukrayna ədəbi əlaqələri” bir çox alimlərin tədqiqat obyektinə olmuşdur. Vaqif Arzumanlı kitabının nəşrindən əvvəl mətbuatda bu haqda xeyli məqalələr də dərc etdirmişdir. “Azərbaycan—Pribaltika ədəbi əlaqələri” (1988) adlı rus dilində nəşr etdirdiyi əsərində isə Litva, Latviya və eston xalqlarının ədəbiyyatları ilə Azərbaycan ədəbiyyatı arasındakı qarşılıqlı münasibətlər araşdırılmışdır. Müəllifin dili ilə desək, “ədəbi əlaqələrin inkişafı ilk növbədə milli mədəniyyətlərin qarşılıqlı surətdə zənginləşməsi üçün böyük bir zəmin hazırlayır”. Professor Vaqif Arzumanlı iki dildə — Azərbaycan və rus dillərində yazıb-yaradan alimlərimizdənədir. Məhz bu baxımdan o, “Azərbaycan—Pribaltika ədəbi əlaqələri” monoqrafiyasını Azərbaycan dilində nəşr etdirərkən əsər üzərində yenidən işləmiş və nəticədə fərqli görünən yeni bir monoqrafiya araya-ərsəyə gəlmişdir. Həmin əsərini o, “Ürəklər qovuşanda” (1990) adlandırmışdır. Bu monoqrafiya Azərbaycan—Pribaltika xalqları arasında əbədi bir dostluq körpüsüdür.

Vaqif Arzumanlının tərcüməçilik fəaliyyəti də ədəbiyyatımızda xüsusi səhifədir. Hələ Vilnüsə aspiranturada oxuduğu illərdə Litva dilində Azərbaycan şairlərin şeirlərindən ibarət “Antologiya” nəşr etdirmişdir. Bu toplu hər il Vilnüsə keçirilən “Poeziya bayramı”na töhfə idi. Ümumiyyətlə, o, orada oxuduğu illərdə, sonralar da, indi də Litva, latış, eston mətbuatında həmişə Azərbaycanın yazıçı və şairləri, ədəbi mühiti haqqında silsilə məqalələr dərc etdiribdir və etdirir. Vaqif Arzumanlının tərcüməçi kimi fədakarcasına gördüyü işlərdən biri də “Kitabi—Dədə Qorqud”u Litva dilinə çevirib nəşr etdirməsidir. Bu, ədəbiyyatımızın tərcümə fondunu zənginləşdirən tarixi faktorlardan biridir. Onun tərcüməçilik fəaliyyətindən danışanda xalq şairi N.Rəfibəylinin “Məstanın balaları” (Vilnüs, 1972), T.İsmayılovun “Qonşular” (Vilnüs, 19740), xalq şairi S.Vurğunun “Şərqin qapısı” (Vilnüs, 1980)

əsərlərinin Litva dilinə, eləcə də Litva şairlərinin əsərlərindən ibarət “Yasəmən” (1976), “Günəş, Ay və külək” (1978), 17 Litva yazıçısının hekayələrindən ibarət “Litva hekayələri” (1982), 20 latış nasirinin hekayələrindən ibarət “Latış hekayələri” (1988) və s. kitabları Azərbaycan dilində nəşr etdirməsini qeyd edə bilərik.

Son illərdə nəşr etdirdiyi “Nizami Gəncəvinin dünya şöhrəti” (1995), “Müqəddəs elm məbədi” (1997), “Şöhrəti cahani Nizami Gəncəvi” (fars dilində, Təbriz, 1999), “Həyat yolundan səhifələr”, “Keçmişimiz və gələcəyimiz” (2000), “75 yaşın pillələri” (2001) və “Mirzəşəfişünaslıqda yeni mərhələ” (2005) monoqrafiyaları uzun illərin yaradıcılıq məhsullarıdır.

1969-cu ildən — 38 ildir ki, AMEA sistemində elmi işçi kimi yaradıcılıq axtarışlarında olan professor, filologiya elmləri doktoru Vaqif Arzumanlının zəngin elmi və bədii yaradıcılıq nümunələrindən danışmaqla tükənməz. İndiyəcən onlarla monoqrafiya və digər kitablarla yanaşı, Azərbaycanın və dünyanın ən müxtəlif ölkələrinin mətbuat səhifələrində 700-dən çox elmi, publisistik, siyasi məqalələr dərc etdirmişdir. 70-ə yaxın elmi əsərin redaktoru və ön sözün müəllifi olmuşdur.

Onun ədəbi, mədəni, tarixi əlaqələr, azərbaycanşünaslıq, qafqazşünaslıq, milli münasibətlər, beynəlxalq əlaqələr istiqamətlərində apardığı tədqiqatlar elmi mənbə kimi tədqiqatçıların müraciət etdiyi ən ciddi sənədlərdəndir.

V.Arzumanlının siyasi publisistikası milli münasibətlər, milli problemlərlə əlaqədardır. Uzun illər televiziya, radiodan bu sahədəki fikirlərini, şərhlərini siyasi icmalçı kimi dinləmişik. Və günlərin birində AMEA nəzdində Milli Münasibətlər İnstitutu yaradılarkən (1990) Vaqif Arzumanlı həmin elmi idarəyə rəhbər təyin edildi. O, tam 10 il bu institutda çox böyük işlər gördü. Ən əvvəl xalqımızın düçar olduğu qaçqınlıq həyatına, deportasiya tarixinə dair xeyli sayda monoqrafiyalar, yüzlərlə elmi məqalələr yazıldı. “1918-ci il qırğınları”, “Tarixin qara səhifələri: deportasiya, soyqırım, qaçqınlıq” (Nazim Mustafa ilə birgə, 1998), «Tarixin siyasətin siyasət tarixin dili ilə» (1999) kitabları elmi hadisə kimi maraqla qarşılandı. Bütün bunlar gərgin axtarışların, dərin təfəkkürün, xalqa, millətə, Vətənə məhəbbətlə bağlılığın nəticəsində yaranmış elmi dəyərlərdir. Baş redaktoru olduğu “Elturan” elmi dərgisində dərc etdiyi materialların əksəriyyəti məhz milli problemlərdən bəhs edir. Vaqif Arzumanlının təşəbbüsü və müəllifliyi ilə hazırlanmış “Azərbaycan ünvanlı” (1994) toplusu xaricdəki Azərbaycan cəmiyyətləri haqqında ilk məlumat—sorgu və xaricdə yaşayan azərbaycanlıların stolüstü kitabıdır. O, böyük elm təşkilatçısı, ictimai xadim kimi də nüfuzlu ziyalılarımızdandır. Dünya Azərbaycanlılarının Mədəniyyət Mərkəzinin vitse-prezidenti kimi təqdirəlayiq işlərin təşəbbüskarı və təşkilatçısıdır. Xaricdə yaşayan azərbaycanlıların həmrəyliyi əks etdirən irihəcmli “Azərbaycan diasporu” (2001) kitabı etibarlı, dəyərli mənbədir. Bu fundamental əsər dünya azərbaycanlılarının Bakıda keçirilən I qurultayında oxuculara töhfə idi.

Vaqif Arzumanlı elmi işə başladığı vaxtdan etibarən pedaqoji fəaliyyətlə də məşğul olmuşdur. O, 1974-cü ildən BDU-nun “SSRİ xalqları ədəbiyyatı” kafedrasında müəllimdir. 1991-ci ildən isə bu ali təhsil ocağının professorudur. Eyni zamanda 1976-87-ci illərdə İrəvan Pedaqoji İnstitutunun Azərbaycan bölməsində dərs demişdir. Artıq böyük pedaqoji təcrübəyə malik olan Vaqif müəllimin bir çox tələbələri müxtəlif sahələrdə bacarıqlı, savadlı kadrlardır. Dərs dediyi tələbələri ona daim böyük ehtiram göstərir, məhəbbətlə qayğıkeşlik etməyə çalışırlar. Elmi rəhbəri olduğu alimlər daim öz ustadlarına — müəllimlərinə layiq olmağa çalışırlar.

Vaqif Arzumanlı haqqında müxtəlif dillərdə xeyli məqalə və ayrıca monoqrafiya yazılmışdır. Bir sıra xarici ölkələrdə nəşr edilmiş müxtəlif ensiklopediyalarda onun haqqında məlumatlara rast gəlmək mümkündür. O, fəal ictimai və mötəbər elm xadimi kimi dünyanın bir çox ölkələrində elmi, ictimai ezamiyyətlərdə olmuşdur.

Vaqif Arzumanlı müsbət enerjiyə malik gözəl insandır. O, qəlbində insanlara qarşı həmişə xoş niyyət, xoş istəklər yaşadır. Humanizmi ilə onu tanıyan insanların ürəyində yer tutmuşdur. Qayğıkeş münasibəti imkan yaradır ki, onunla ünsiyyətdə olan hər kəs dərini bölüşsün, dərindən dəva tapsın. İndiki cəmiyyətimizdə bu əvəzsiz bir keyfiyyətdir. Elə buna görədir ki, onun hər uğuruna bütün ziyalılar sevinir, onu tanıyanlar ona uğurlar, müvəffəqiyyətlər arzulayırlar.

Gözəl Qubanın kiçik bir dağ kəndində — Söhbətdə bahar nəfəsi duyulan mart ayında dünyaya göz açan professor Vaqif Arzumanlı elmi zəkası ilə dünyaya Azərbaycan nurunu paylamaqdan yorulmur.

2007.

TARIXİN POETİK YADDAŞI

Ötən əsrin 80-ci illərin axırlarından başlayan qarışıq, ziddiyyətli ictimai-siyasi hadisələr ölkə daxilində böyük, həm də tarixi dəyişiklikliyə gətirib çıxardı. Siyasi mənada sovet sisteminin birdəfəlik çökərək məhv olmasıyla nəticələndi, iqtisadi sahədə əhali ciddi və ağır sınaqlarla üz-üzə dayandı, ümdəsi isə demokratik təfəkkürün oyanışı üçün zəmin yarandı. (Bu hal bütün keçmiş SSRİ ərazisində belə oldu). Demokratik təfəkkürün dirçəlişi milli ideoloji tərəqqini də gücləndirdi. Milli özünüdərk, milli oyanış həm də əsrin əvvəllərində yaradılmış Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin (28 may 1918 — 28 aprel 1920) bərpası üçün əvəzsiz mənəvi dayaq oldu. 1991-ci ilin 18 oktyabrında Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyi rəsmi surətdə dünyaya elan olundu. Milli dövlətin bərpası fərsətində ötən tarix bütün mənalar genişliyində yenidən bir-bir vərəqləndi. Əlbəttə, bu vərəqləmə — xatırlatma milli soy-kökə söykənək məqsədindən idi. Ötən 70 ildə qadağan olunmuş mənəviyyat aləminin qapıları artıq açılmışdı.

Şərqdə ilk parlamentli Azərbaycan Respublikasının yaradılmasını ədəbi yaradıcılarımız ruh yüksəkliyi ilə qaprsıldılar. 1918-20-ci il ədəbiyyat tarixində mühüm rol oynamış "Yaşıl qələm" ədəbi dərnəyinin (1919) fəaliyyəti ədəbiyyatın o dövr siyasi-mədəni həyatında müsbət hadisə kimi dəyərlidir.

Mətbuat orqanlarının, xüsusən "Molla Nəsrəddin"-in və "Füyüzat"-ın milli mücadilədə vətənimiz və millətimiz üçün necə böyük hadisə olduğu yenidən tədqiq olundu. Bir həqiqətdir ki, milli azadlıq və demokratiya uğrunda mübarizədə, milli özünüdərkə dərinləşməsində ziyahılar, qələm sahibləri, ədəbiyyat--mədəniyyət xadimləri həmişə aparıcı rol oynamışlar.

Gəncliyin, gənclik poeziyasının milli özünüdərkə, azadlıq və milli müstəqillik uğrunda, demokratik proseslərin inkişafında mühüm fəaliyyəti danılmaz faktdır. O dövrün gəncliyinin — Ə.Cavadın, C.Cabbarlının, Əli Yusifin, Ümmügülümün... əsərləri öz orijinallığı, milli və bəşəri, səmimi məzmunu ilə layiqli ədəbi yaradıcılıq nümunələridir. Demokratiya və milli müstəqillik uğrunda mübarizə 1918—20-ci il ictimai fikrin baş mövzusa çevrilmiş, milli tariximizin əbədiyaşar səhifəsində haqq işimizin tərcümanı olmuşdur.

80-ci illərin sonlarında baş verən hadisələrin məhz haqq mübarizəsi yoluna yönəlməsində üsyankar, mübariz və fəlsəfi poeziyanın əhəmiyyəti, real qüvvə kimi fəaliyyəti və milli mübarizə prosesində formalaşması zərurət idi. Bu zərurətin yerinə yetirilməsində, hazırkı müstəqil dövlətçiliyimiz tarixində ədəbiyyat, xüsusən milli poeziya öz funksiyasını yerinə yetirmişdir. Vətən, torpaq müqəddəsliyinin təfəkkürdə dərkə möhkəmləndi, vətəndaşlıq hissinin poetik tərənnümü gücləndi. İctimai-siyasi hadisələrin nəticəsi olaraq bu sevgi gözəlliyin, qəhrəmanlığın vəsfı kimi yox, ağrılarla, dərdlərlə, böyük həyatı problemlərlə sınağa çəkildi. Bu dövr şeirində Məmməd Araz və Xəlil Rza Ulutürk şeiri dildə-ağızda daha çox dolaşdı. Məmməd Araz yaradıcılığa başladığı ilk dövrdən vətən şərəfini, vətən azadlığı, demokratik həyat gözəlliyini dönə--dönə vəsf etmiş, oxucunu fəlsəfi poetik təfəkkürüylə düşündürmüş və bu günkü real azadlıq meydanında səsinə xeyli ucaltmış, əzəmləndirmişdir. Xəlil Rza Ulutürk poeziyası isə mübariz, üsyankar poeziyadır. O, sovet imperiya buxovundan azad olmaq üçün yetişən tarixi məqama, milli mübarizəyə mane olan satqınlara üsyan edərək poetik sərkərdəyə çevrilmişdi. "Bağrım atəş kürəsidir, gözüm nifrət gülləsidir" — deyə səsinə Lefortovo zindanından dünya boyunca yaydı. Erməni torpağında tapdanan, imperiya siyasəti altında inləyən torpaqlarımızın işğal olması faktları şairi bu yolda daha da möhkəmləndirmiş, mətinləşdirmiş, dediyindən dönməz etmişdi. Qarabağ torpağının düşmən caynağında qalmasına dözməsi çox çətin idi. Bu itkilər, millət şərəfini yüksəklərə qaldıranların ruhu eşqinə mübarizə yolunu — nəhəng vətəndaşlıq gücü ilə ictimai-siyasi mübarizə yolunu genişləndirdi. Ömrünün məntiqi mənasını azadlıq və milli müstəqillik yolundakı mübarizəsi ilə təsdiq etdi.

Xəlil Rza Ulutürk və Məmməd Araz yaradıcılığı milli hisslərlə qaynadığından səmimi yaşantılardır. Azərbaycan poeziyası daim xalqın milli mübarizəsində sınaqlardan sınaqlardan uğurla çıxmış, onun mənəvi silahı olmuşdur. Elə bu illərdə — Azərbaycan azadlığı mübarizəsində

Həyat üçün doğulmuşuq,

Vətən üçün ölməliyik.

— deyən gəncliyin də səsi daha qəti, daha inamlı idi. İctimai-siyasi hadisələrlə əlaqədar müasir poeziyamız əvvəlki tarixindən fərqli olaraq yeni istiqamətdə inkişaf yolu seçdi. Ölkədə bir-birinin ardınca tez--

tez siyasi dəyişikliklər baş verirdi. Bununla da ölkədəki vəziyyət ağırlaşır, düşmən həmləsi çoxalır, ictimai-siyasi sabitlik pozulurdu. İmperiya fitnəkarları buna 1990-cı il 20 Yanvar faciəsiylə daha vəhşi münasibətdə nail olundu. İmperiya qoşunları ən ağır cinayətlər törətməklə Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərinə, onun əhalisinə dəhşətli təcavüz etdi. Eyni zamanda 1990-cı il 20 Yanvar faciəsi milli özünüdərk prosesini sürətləndirdi. Həmin faciə həm mənəvi ağrılardan yüngülləşmək naminə, həm də milli-azadlıq mübarizəsində ictimai siyasi tarixin yazılışı kimi ədəbiyyatda, xüsusən poeziyada əksini tapdı. Bu poeziya-azadlıq nəğməsi, milli qələbəyə çağırış təntənəsi, müstəqillik şərqisi kimi səhifələrə həkk olunurdu.

Didərginlik, qaçqınlıq, yurd nisgili, yurd ağrısı, şəhidlik taleyi yaşayan xalqın poeziyası nikbin notla — mübariz ruhla yazıldı. "Olum, ya ölüm" meydanında "Olum" bayrağı yüksəldi.

Azadlıq, millət, vətən deyib ayağa qalxan xalq hərəkətini heç nə qorxutmadı, əksinə, haqq mübarizəsi yolunda gücünü, dəyanətini artırdı. Bu dövrdə yaranan poeziya qanla yazılan tarixin yaddaşı, gələcəyə gədən yolun işığı oldu. Əsas mövzu kimi götürülən azadlıq, humanizm, sülh, milli müstəqillik, ləyaqət kimi faktorlar vardı. Etdiyimiz bayağı şüarçılıqla deyil, real həyatdan, xalq hərəkəti coşqunluğundan yaranan yeni dövr şeirinin təməli oldu. Bu dövrdə yaranan poeziya yeni milli tarixin ədəbi bünövrəsi idi.

*Anama oğul deyiləm,
Atama oğul deyiləm.
Bu ocağın kor çırağı,
Yanmayacaq işığıyam,
Anam-atam zamanədir,
Mən zamanə uşağıyam.*

«Elm», 30.06.2006.

USTAD YAŞI BİLİNMƏZ

Saza olan sevgi türk balasının gündəlik tələbatıdır

Zaman sirridir ki, indi aşiq meydanı çoxalıb, saza meyllilik artıb. (Bir ara bu sənətə qarşı süstlük yaranmışdı). Bəlkə də son iki-üç onilliyin dərd-bəlası bizi saza tapındırır. Amma bir həqiqət var ki, saz məclislərində qəlbimiz, könlümüz nə qədər ovunsa da, bu sənətə naşı gəliş, naşı baxış adama narahatçılıq da gətirir. Doğrudur, belə məclislərdə aşiq elminin biliciləri görünəndə o narahatçılıq ötür keçir. Bilirsən ki, bilən yanında, ustad yanında söz söyləmək, sazı köynəkdən çıxarmaq asan iş deyil. Elə oradaca öz yerinə, sanbalına bələd olanlar işlərini ehtiyatlı tuturlar. Çox saz məclisləri olub ki, orada aşiq sənətinin bilicilərini görəndə o məclis adama həm də elmi auditoriya təsiri bağışlayıb. Filologiya elmləri namizədi Elxan Məmmədli də aşiq sənətinə bağlı belə alimlərimizdən biri kimi həmin məclislərin iştirakçısı olanda həmin təəssüratə doluruq.

Elxan Məmmədli müasir dövrümüzdə aşiq yaradıcılığını dərinləndirən bilən, ona elmi münasibətdə yaxından bələd olan üç-dörd nüfuzlu alimlərimizdən biridir. O, bu mövzuya xeyli elmi məqalələr, monoqrafiya və kitablar həsr etməklə yanaşı, radio və televiziyada da maraqlı verilişlər təşkil etmişdir. 1992-ci ildən radio efirindən dünyaya yayımlanan "Sarıtel" verilişi hələ də böyük məhəbbətlə dinlənir. Hər həftənin şənbə günü 21.30-da efirə gedən "Sarıtel" aşiq sənətinə bağlı olan insanların könül həmdəmidir. Bir ara televiziyada müəllifi və aparıcısı olduğu "Sazın-sözün seyrində" verilişi haqqında da eyni sözləri deyə bilərik. Bu verilişlərə, eləcə də müəllifi olduğu digər "Ustadnamə", "Gözelləmə", "Bulaq" kimi məşhur proqramlara bir neçə meyardan yanaşmaq yerinə düşər. Əvvəla, onu qeyd edək ki, ruhumuz sazla mayalandığından, yurd ağır, torpaq itkili, şəhid yaralı insanlara bu verilişlər könül dərmanıdır. Onlar sazın səsinə tapınaraq bir anlıq doğma ellərə qovuşar, doğma səsləri-ruhları duyarlar. Hər elin, evin həmsöhbəti, dərd ovundurucusudur. Bəli, məhz qəlbi dərddən qovrulan, çadırlarda yaşayan evsiz-çəksiz insanlara saz səsi məlhəmdir. Üstəlik, Elxan müəllimin səmimi duyğularla dolu şirin söz-söhbəti bu bağlılığı bir az da artırır. İkinci tərəfdən, müəllif aşiq sənətini gözəl bildiyindən elə ilk gündən bu sənətin özülündən söz açdı. Bu sənətin təməlindən başlayaraq ta bu günümüzə qədər keçən mərhələlərinə ardıcılıqla yanaşdı. Dinləyici bütünlüklə aşiq sənətinin zəngin tarixini izləyə bilər. Ustad sənətkarlar haqqında ətraflı məlumatlar, onların ifaları, eləcə də hər kəsin ifa tərzini şərh etmək, ona elmi şəkildə yanaşmaq məsuliyyət, zəhmət tələb edir. Bəllidir ki, aşiq sənətinin müxtəlif məktəbləri vardır. Təbii ki, hər məktəbin də özünəməxsusluğu, öz üslubu, ifa tərzidir. Bunlara elmi mövqedən yanaşaraq əsaslandırmaq sənətkarlıq mahirliyi tələb edir. Elxan müəllim bütün bunların öhdəsindən layiqincə gələ bilib. Hətta bir dəfə o, söhbətində bildirdi ki, sənətin də öz iqlimi var. Borçalıda saz balabansız, Göyçədə saz balabanladır, Şirvanda qoşa nağara, qara zurna, nağara və balabanladır. Bu sənət dədə-babadan belədir. Əgər Şirvan əhalisinin estetik zövqünü saz belə ifa edərsə, belə oxşayırsa, elə də qəbul etməliyik.

Digər tərəfdən isə bu veriliş bir növ sənət yarışı meydanını xatırladır. Təsadüfi deyil ki, o, ilk verilişlərini ustad sənətkarlara həsr etmişdi. Verilişin sonunda isə qeyd edir ki, kim belə bir ifadan sonra özünə güvənirsə, növbəti verilişinin qonağıdır. Çox vaxt belə ardıcılığı özü də düzümleyir. Çünki ustada hörmət əlaməti olaraq "mənəm" deməyə təvazökarlıq edən aşığı özü dəvət etməyə məcbur olur. Beləcə, belə nizamı başa düşməyənlər (bu da aşıqlıq sənətini hələ dərinləndirən bilməməkdən gəlirdi) zaman gəldikcə müəyyən dərəcə dolur və öz yerlərini müəyyənləşdirirlər. Lap gerçəyi, artıq o səhnəyə çıxmağa ehtiyatlanırlar. Bunun da bir səbəbi ondadır ki, Elxan müəllim nə qədər səmimi, sadə insan olsa da, aşığın səhvini birbaşa, lap efirdən-ekrandan deməyə çəkinmir. Opponentlikdə dəqiq və qərəzsiz mövqedə olur. Belə bir ovqatla qurulan veriliş yarış meydanını xatırlatsa da, o ustad irsini tədqiq, təkrar etməklə məktəb rolunun daşıyıcısına çevrilib. Elxan müəllim, bəzən aşiq sənətinə dair hər hansı bir mövzu haqda söhbət açanda özünün əhatəli ilk sözündən sonra mövzunu dərinləşdirmək üçün müsahibinə suallar verir, lazımı cavabı almadıqda isə özü öz sualını cavablandırır. Burada məqsəd müsahibinin biliyini yoxlamaq yox, tamaşaçıya, dinləyiciyə mövzu barədə ətraflı məlumat verməkdir.

Elxan Məmmədov saza-sözə, aşiq sənətinə bağlılığından söz açanda deyir ki, saza olan sevgi türk balasının gündəlik tələbatıdır. "Mən gözümlə dünyaya açandan evdə saz səsi eşitmişəm, saz meydanı görmüşəm. Atam da vaxtilə saz çalıb, hətta 7 yaşında adıma saz bağlatdırıb, artıq 53 illik ömrü olan sazım indi

də durur. Demək istəyirəm ki, böyüdüyüm mühit saz-söz aləmi olub. Kəndimizdə gözəl aşıqlar olub — Hacı Nəsib, Aşıq Müsəllim, Aşıq Mürsəl və Şair Vəlinin söylədiyi dastanları dinləmişəm. Rəhmətlik babam sinədəftər, dastançı olub. Ömrü boyu dastan, nağıl danışib. Bunlar iliyimə-qanıma işləyib. Sonra şəhər mühitinə düşsəm də, uşaqılıqda yaşadığım aləmi özüm təzədən yaratdım. BDU-nun filologiya fakültəsində oxuyarkən hörmətli müəllimim, professor Vaqif Vəliyev bu sahəyə məni çox meylləndirdi. Məni tədqiqatçı ovqatına doldurdu".

Elxan müəllim yeri gəldikcə verilişlərində də belə söhbətlərdən edir. Onun bu yaşantıları adama doğma təsir bağışlayır. Öz kəndini xatırlayır, uşaqılıq xatirələrinə dönürsən.

Elxan Məmmədlinin elmi yaradıcılığa meylliliyi qeyd etdiyi kimi, tələbəlik illərindən başlamışdı. Hətta onun tələbə ikən kəndlərindən, xüsusən baba və nənəsinin sinəsindən köçürdüyü folklor numunələrini sonralar AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu "Azərbaycan bayatıları" (1984) kitabında nəşr etdirdi. Alimin elmi yaradıcılığından danışarkən "Azərbaycan aşığı şeirində tənqis" kitabını xüsusi qeyd etmək lazımdır. Bu tədqiqat üzərində illərlə işləyərək elmi cəhətdən sanballı, dəyərli, orijinal bir əsər ortaya qoymuşdur. Həmin tədqiqatını sonra təkmilləşdirərək "Tənqis sənətkarlığı" monoqrafiyasını nəşr etdirmişdir. İndiyəcən müxtəlif mətbu orqanlarında xeyli elmi məqalələr — "Tənqis Alı deyərlərmiş", "Aşıq Alının sənət dünyası", "Ölməz sənətkar" və s. dərc etdirən tədqiqatçı 30-dan çox kitabın müəllifi, toplayanı, tərtibçisi, redaktoru və rəyçisi olmuşdur. Bunlardan "Azərbaycan poeziyasında cinaslar", "Borçalı folkloru örnəkləri", "Aşıq Kamandar", "Borçalı Şair Vəli", "Azərbaycan bayatıları", "Cinaslar", "Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri (Bayatı, qoşma, tənqis)" və s. adlarını çəkə bilərik. Hazırda AMEA Folklor İnstitutunun "Aşıq yaradıcılığı" şöbəsinin müdiri vəzifəsində işləyən Elxan Məmmədli elmi tədqiqatla məşğul olmaqla yanaşı aşığı sənətinə yeni gələn gənclərə, bir növ, ustadlıq, müəllimlik edir və bu iş uğurlu nəticə verir.

Bir dəfə Elxan müəllimdən soruşanda ki, heç özünüz də saz çalırırsınız mı? O, bir xeyli fikirləşdi, sonra isə yavaşca bildirdi ki, ustadların yanında "saz çalıram" deməyə utanıram. Amma evdə tək olanda, həddən çox sevinəndə, qəmlənəndə sazımı divardan endirirəm. Bu vaxtacan onun ifasında "Baş sarıtel" və "Kərəm gözəlləməsini" dinləmişəm. Öz dəst-xətti, öz barmaqları olduğu o dəqiqə bilinib. Onun ifasında saz tufan qoparır.

O, bu il ömrünün 60 yaşını ötürdü. Mən inanıram ki, dinləyiciləri, tamaşaçıları bu xəbəri eşidəndə deyəcəklər ki, ustad yaşı bilinməz.

"Xalq qəzeti" 12.04.2006.

BÖYÜK TÜRK DÜNYASINDAN

ARİFLƏR KÖNLÜNDƏ ƏSRLƏR YAŞINA DOLMUŞ MÖVLANA RUMİ

"Göy Qübbəsindən gözəl türbəmi var"

Şərq ədəbiyyatı tarixinin ən məşhur sufi şairi Mövlana Cəlaləddin Rumi 1207-ci il 30 iyulda İranın Xorasan vilayətinin Bəlx şəhərində (indi Əfqanıstan ərazisində yerləşir) doğulmuşdur. Ruminin atası ilahiyyat alimi, hələ sağlığında ikən "Alimlər Sultanı" (Sultanı üləma) kimi tanınmış Bahaəddin Vələd, anası isə Bəlx şəhərinin əmiri Rükəddinin qızı Mömünə Xatun olmuşdur.

Lakin Mövlana Cəlaləddin Ruminin fəal yaradıcılıq dövrü Konya şəhəri ilə bağlıdır, hətta qəbri də buradadır. Bir az tarixə nəzər salsaq, bu səbəbin aydınlığı görünər.

Sultani-üləma Bahaəddin Vələd bəzi siyasi hadisələrlə əlaqədar Bəlx şəhərindən ayrılmaq məcburiyyətində qalmışdır. Təxminən 1212-1213-cü illərdə ailəsi və bir qrup yaxın dostları ilə birgə Bəlxdən ayrılıb Nişapur şəhərində yerləşməli olmuşdur. Burada tanınmış ilahiyyatçı alim F. Əttar ilə qarşılaşmış və yaxın münasibət yaratmışdılar. O zaman Mövlana kiçik yaşlı olsa da, F.Əttarın diqqətini çəkmiş və ağılı, ədəb-ərkanı ilə onun rəğbətini qazanmışdır. Lakin bir müddət sonra həcc ziyarəti məqsədiylə Bağdaddan, Kufədən keçərək Kəbəyə yollanmışdılar. Həcc fəzilətlərini yerinə yetirdikdən sonra Şama, oradan da Maltaya, Ərzincana, Sivas, Keysəriyə və nəhayət, Karamana gəlmişdilər. Burada onlar Əmir Musa mədrəsəsində yerləşərək düz 7 il qalıblar. Mövlana artıq hədd-büluxa yetmiş, yerləşdikləri şəhərlərdə mükəmməl mədrəsə təhsili almışdı. Mövlana 5 yaşından alim və övliya atasından dərs almağa başlamışdır. Nişapurda məşhur təsəvvüf alimi F.Əttardan, Konyada isə zamanının ən böyük kəlam və təsəvvüf alimi Sədrəddin Konəvidən, atasının ölümündən sonra isə onun xəlifəsi, vəkili Seyyid Bürhanəddin Tirmizidən (9 il) dərs almışdır. M.C.Rumi 1225-ci ildə bu şəhərdə ziyalı ailədən olan Gövhər Xatunla evlənir və iki oğlu olur (Sultan Vələd və Ələddin Çələbi). İllər sonra xanımı Gövhər Xatun dünyasını dəyişir və yanında bir uşaq olan Kərra Xatunla ikinci dəfə evlənir. Bu qadından da iki oğlu (Müzəffər və Əmir Alim Çələbi) və bir qızı (Məleykə Xatun) olur.

Bu illərdə Anadolunun böyük bir hissəsi Səlcuqlu dövlətinin hegemonluğu altında idi. Konya şəhəri isə bu dövlətin paytaxtı idi. Səlcuqlular öz tarixlərinin parlaq, yüksəliş illərini yaşayırdılar. Ən gözəl elm, sənət adamları, sənətkarlar paytaxt Konyaya dəvət alıb, orada çalışırdılar. Belə bir zamanda dövlətin hökmdarı Ələddin Keyqubad Sultani-üləma B.Vələdi də Konyaya dəvət edərək orada yerləşməsinə istədi. B.Vələd bu təklifi qəbul etdi və yaxın dostları ilə birgə Konyaya gəldilər. Sultan Ələddin Keyqubad onları böyük təntənə ilə qarşıladı və Altınpaşa mədrəsəsini iqamətgah kimi onlara verdi. Lakin üç il sonra 1231-ci ildə B.Vələd vəfat etdi. Ölkənin Sultanı dəfn yeri üçün Səlcuqlu sarayının Gül baxçasını seçdi. Bu, Sultani-üləma şəxsiyyətinə ən böyük ehtiram idi. Az sonra Sultani-üləmanın tələbələri, müridləri Mövlananın başına yığıldılar. Böyük elmi və dini bilgilərə yiyələnmiş Mövlana atasının tək varisi kimi bu etimadı qazanmışdı. Mövlana maraqlı dini söhbətləri, elmi - savadı ilə Altınpaşa mədrəsəsini daha da şöhrətləndirdi. Belə bir məqamda 38 yaşlı Mövlana 1244-cü ildə Konyaya gələn 60 yaşlı islam piri, dərviş Şəmsəddin (Şəms) Təbrizi ilə tanış olur. Bu tanışlıq Mövlana Ruminin həyatına, dünyagörüşünə böyük təsir göstərir, onun fikir dünyasını — dini fəlsəfi baxışlarını kökündən dəyişdirir. Artıq ustad kimi ondan dərs alanlar yanında o, Şəmsəddin Təbrizini özünə müəllim bilir, ona böyük məhəbbətlə bağlanır, hətta onu Tanrı səviyyəsində ilahiləşdirir. Mövlana Şəmsdə "mütləq kamalın varlığını", camalında isə "Tanrı nurları"nı görür. Ancaq bu bağlılıq, ülfət uzun sürmür. Şəms birdən-birə qeyb olur. (Bu haqda çox rəvayətlər var. Bir rəvayətə görə isə, Mövlananın Şəmslə yaxın dostluğundan narazı olanlar onu quyuya atırlar). Bu itki Mövlanaya çox pis təsir göstərir, uzun müddət özünə qapanır. Mövlana və digər müridləri təskinlik üçün, məhəbbətlə Şəmsəddin Təbrizin "Müridlər" adlı əsərini toplayıb kitab halına salırlar. Bu, sufiliyin ən məşhur simalarından, mütəfəkkir, Azərbaycan şairi, hələ sağlığında Mürşidi-kamil adını qazanmış Şəms Təbrizi ruhuna ən gözəl, layiqli ehtiram olur. Bununla kifayətlənməyən Mövlana — şair təbli Cəlaləddin

Rumi müəlliminin itməsindən doğan kədər və həsrətlə yazdığı bədii əsərlərində — məsnəvilərində, rübai və qəzəllərində ifa etməyə başlayır.

Gecə-gündüz yaşayan könlümün içində sənsən,

Səni görmək dilədikdə baxıram könlümə mən.

Mürşidi Şəms Təbrizinin sufi baxışları qeyd etdiyimiz kimi, C.Ruminin də dini baxışlarına dərin təsir göstərmiş, dünyagörüşü panteist məzmun xarakterində formalaşmağa başlamışdır.

Mən məndə deyil, səndə də həm sən, həm mən,

Mən həm məniməm, həm də sənin, sən də mənim.

Bir öylə qərib hala bu gün gəldim ki,

Sən mənmişən, bilmirəm, mənni sənəm.

Bu misralarda Şərfin ən məşhur sufi filosofu, ərəb şairi İbn əl - Ərəbinin "məxluqatın varlığı Allahdır, məxluqatın varlığı xalığın varlığının eynidir" fəlsəfi baxışlarının ruhu duyulur. Ümumiyyətlə, sufilik cərəyanının səciyyəvi cəhətləri — irfanın tərkii — dünyalılığı, müridin mistik məhəbbət yolu ilə Allahı dərk etməyə və tədricən ona qovuşmağa yaxınlaşması Rumi şeirlərinin ruhudur. Bütün bunlar əsas verir ki, Rumi sufizm ustadları məktəbinin böyük daşıyıcısı olub. Eyni zamanda bu fəlsəfənin dərinliklərinə varması onun yeni — mövləvilik məktəbinin əsasını yaratmışdır. Mövlana şeirlərinin ruhundakı yangı - ustadını anması, onu unuda bilməməsi də sufizm cərəyanının başqa bir səciyyəvi cəhətinə söykənir: müridi Allaha qovuşanaqədər mistik yolla aparən mürşidin rolunun mühümlüyü. Mövlana isə bu yolu ustadı Şəmsin ruhuna sığınaraq başa yetirir. Mövləviliyin əsası bəlkə də bu məqamdan yaranıb. Müridləri C.Rumiyə "mövlana" (ərəbcə "ağamız" deməkdir) deyərək üz tutublar. Sünni təriqəti mövləviliyin adı da buradan götürülmüşdür. Mövləvi dərvişləri üçün hündür papaq qoymaq, musiqi sədaları altında oynayaraq ucadan zikr etmək xarakterikdir. Onların allaha çatmaq üçün ani olaraq nurlanması, ekstaz vəziyyətdə gəlməsi üçün bu xarakterik cəhətlər vacibdir. Xüsusi rəqslərin və ya duaların sonsuz təkrarı sufiləri nurlanmaya, ekstaza çatdırır.

Yenə gəl, yenə gəl,

Nə olursan, ol.

İstər kafir ol, istər atəşə tapın,

İstər bütə,

İstər yüz kərə tövbə etmiş ol.

İstər yüz kərə pozmuş ol tövbəni,

umudsuzluq qapısı deyil bu qapı.

Necə sənə öylə gəl.

Şəms Təbrizinin aradan götürülməsindən illər sonra C. Rumi sufi mürşidləri-Səlahəddin Zərkubi və Cələbi Hüsəməddin ilə yaxınlıq etməyə başlamışdı. Dövrün tanınmış ziyalıları Mövlana ilə yaxınlıq etməyə, görüşməyə cəhd etmələri onun böyük nüfuz qazanması ehtimalındandır. Yeri gəlmişkən, haqq aşiqi Yunis İmrənin (1240-1320) Mövlana ilə görüşdüyünü, onun söhbətlərində olduğunu bildiren məlumatları şairin şeirlərində oxumaq mümkündür. Y.İmrə dövrünün böyük elm mərkəzi olan Konyada olmuşdur, çox ehtimal ki, Mövlanın burada tanınmış və sevmişdir. Bu, tədqiqatçıların ehtimalıdır. Mövlana yaradıcılığın danışıqarkən ilk əvvəl onun məsnəviləri xatırlanır. Hətta tədqiqatçıların qeydinə görə, bu janr klassik şeir növü olaraq qədimlərdən yaransa da, "məsnəvi" deyildiyi zaman ilk olaraq fikrə Mövlananın məsnəvi-si dolur. Araşdırmalara əsasən, Mövlana məsnəvi beytlərini Məramda gəzərkən, oturarkən, hətta səma edərkən (sufi rəqsləri zamanı) söyləmiş. Katibi Ç.Hüsəməddin də bu söyləmələri yazıya almış. Farsca yazıya alınmış ilk məsnəvi nüsxəsi 25.618 beytdir (hər beyt iki misradır). C. Rumi bu əsərində təsəvvüf fikri və düşüncələrini bir-birinə bağlı hekayətlərlə — müxtəlif Şərq əfsanə, təmsil və rəvayətlərlə söyləmişdir. Ömrünün son illərində yazdığı "Məsnəvi" poeması ("Məsnəviyə-məsnəvi") ona böyük şöhrət qazandırmışdır. Cəlaləddin Rumi yaradıcılığına — "Böyük divanı"da daxildir. Bu Divana şairin müxtəlif zamanlarda məclislərdə söylədiyi, yazdığı lirik şeirləri daxildir. 40.000 beytlik bu əsər 21 kiçik divan və rübailər divanının ümumi məcmuusudur. O, müridi Şəms Təbriziyyə ehtiram və məhəbbət əlaməti olaraq şeirlərini "Şəms" təxəllüsü ilə yazarmış. Ona görə də bu əsərə çox vaxt "Şəms divanı"da deyirlər. Əsərin dili farscadır, lakin ərəbcə, türkcə, rumin dillərində də bir neçə şeirləri vardır. Hətta farsca — türkcə müləmməsi də qorunub saxlanmışdır. (Müləmmə — hər misrası, yaxud beyti başqa - başqa dillərdə yazılmış şeir formasıdır). Səlcuqlular dövründə din, elm və dövlət dili ərəb dili, ədəbiyyat və bəzi hallarda yeni dövlət dili fars dili qəbul

edilmişdir. C.Rumi ədəbi irsindən danışarkən məktubları da xüsusi yer tutur. Bu məktublar Mövlananın məsləhət naminə verdiyi dini və elmi nəsihətlər toplusudur. 147 ədəd məktubdan ibarət olan bu yazılar içərisində Səlcuqlu hökmdarlarına, dövrün elm-sənət bilicilərinə verilən nəsihətlər xüsusilə önəmlidir. Məktublar ədəbi dillə yox, danışq dili ilə qələmə alınmışdır. Bu o dövrün dil xüsusiyyətlərini öyrənmək baxımından da diqqətəlayiqdir. Mövlananın müxtəlif məclislərdə söylədiyi maraqlı, fəlsəfi-dini söhbətlərini oğlu Sultan Vələd "Onun içindəki içindədir" adlı digər bir topluya cəmləmişdir. Bu toplu 61 bölmədən ibarətdir. Bölmələrin böyük bir qismi Səlcuqlu vəziri Süleyman Pərvanəyə xitabən qələmə alınmışdır. Əsərdə dövrün siyasi hadisələrinə nəzər yetirildiyindən dəqiq tarixi qaynaq kimi də diqqətəlayiqdir. Əsərdə cənnət və cəhənnəm, dünya və axirət, mürid və mürid, eşq və səma kimi mövzular fəlsəfi düşüncələr kontekstində işlənmişdir. Mövlana yaradıcılığına bütünlüklə toxunduğumuzdan onun "Yeddi məclis" adlı əsərini də qeyd etmək yerinə düşər. Bu əsəri də oğlu Sultan Vələd toplayıb üzə çıxarmışdır. "Şeiri məqsəd deyil, fikirlərini söyləmək fürsəti" kimi qəbul edən Mövlananın yeddi məclisdə şərh etdiyi hədislərinin məzmun baxımından təsnifi belədir: doğru yoldan ayrılmışların qurtuluş yolu; suçdan qurtarmaq. Ağıl yolu ilə qəfləti oyanış; inamdakı qüdrət; tövbə edib doğru yola qayıdanlar Allahın sevimli bəndələri olurlar; biliyin dəyəri; fikrə dalmaq və aqlın gücü. Ayrı-ayrılıqda şərh edilən bu hədislərlə bərabər daha 41 hədis "Yeddi məclis"də verilmişdir. Bu hədislər ictimai məzmun daşıyır. Hər bölüm "Həmdü-surə" və "Minacat"la başlayır, bəhs olunan mövzular təəvvüf görüşlü hekayə və şeirlərlə ifadə olunmuşdur. Yaşadığı ömrü "Xamdım, bişdim, yandım" fəlsəfəsində görən Mövlana Cəlaləddin Rumi 1273-cü ilin 15 dekabrında haqqın dərghahına qovuşmuşdur. Ölüm gününü yenidən doğum günü kimi qəbul edən Mövlana inanırdı ki, həmin gün Allahına qovuşacaq. Onunçün də məhz həmin gün toy-düyün günü kimi keçirilməli, ah-uf edilməməliydi. Toy günü kef çəkmək varsa, qəm-kədərə yer yoxdur — deyərmiş. Ölümümüzdən sonra məzarımızı yerdə aramayınız! Bizim məzarımız ariflərin könüllərindədir! Mövlananın bizə yetən elmi, təfəkkürü, idrakı bu mətləbi gerçəkləşdirdi. O doğrudan da könüllərdədir - 800 ilə yaxındır ki, xalq könlünün hikmətli qonağı, unudulmaz sufi şairidir. Mövlana atasının məzarı yanında Gül baxçasında dəfn olundu. Yuxarıda da qeyd etmişdik, bu baxça Səlcuqlu hökmdarı tərəfindən Sultani-üləma Bahaəddin Vələd hədiyyə edilmişdir. Həmin baxçada ilk dəfn olunan da məhz Sultan-üləma idi. Dəfndən sonra Mövlanaya dəfərlə müraciət olunur ki, atasının qəbri üzərində bir türbə tikdirsin. O, isə "Göy Qübbəsindən gözəl türbəmi var" deyərək bu istəkləri qəbul etməmişdir. Ancaq onun vəfatından sonra oğlu Sultan Vələd Mövlananın məzarı üstündə türbə tikdirmək təkliflərini qədul edir. Dörd fil ayağı (qalın sütunla) üzərində ucaldılan "Yaşıl türbə"ni memar Təbrizli Bədrəddin tikmişdir. Lakin bu iş bütünlüklə başa çatmır. 1274-cü ildə başlayan bu gözəl tikinti 1854-cü ildə Dərviş hücrələri ilə tamamlanmışdır. 1926-cı ildə həmin memarlıq abidəsi — Mövləvi dərghahı muzey kimi fəaliyyətə başlamış, 1954-cü ildə isə "Mövlana muzeyi" adlandırılmışdır. Muzeyin ərazisi — Gül baxçası olan bu sahə 18 min kvadratmetrdir. Muzeydə Mövlananın yaxınları, müridləri, mövləvi böyüklərinə aid daha 65 qəbr vardır. Eyni zamanda burada dərghah zamanından qorunan Mövlanaya və mövləviliklə bağlı nümunələr, mövləvi musiqi alətləri, xalı-xalçalar və s. eksponatlar nümayiş olunur. Muzeydə diqqətçəkən yerdə yazılmış bir nöhvədə --

*Ya olduğun kimi görün,
Ya göründüyün kimi ol.*

Mövlananın sufi fəlsəfi və düşüncəsi insanı sonsuz hikmətli aləmə çəkir. "Vəhdəti-vücut" fəlsəfəsinin görkəmli nümayəndəsi, sufi şair Mövlana Cəlaləddin Rumi haqqında "bir yarpaq söz" yazmaq ehtiyacı bəlkə də göylər bağrından qopan bir atəşin əks-sədasıdır: "Qəlb gözlərinizi açın və düşünün. Bir-birinizi çox sevin. Çünki düşmənlər pusqudadır" - Bu günümüzə Mövlananın ulu nəsihətidir.

*«Azərbaycan», 24.05.2006.
«Ədəbi əlaqələr», AMEA dərgisi, №2, səh.22-27.2006.*

P.S. YUNESKO 2007-ci ili "Mövlana Rumi ili" adlandırmışdır. Birləşmiş Millətlər Təşkilatının təhsil, elm və mədəniyyət məsələləri üzrə təşkilatı — YUNESKO martın əvvəlində Şərq ədəbiyyatı tarixinin məşhur sufi şairi və mövləvilərin banisi Mövlana Cəlaləddin Ruminin 800 illiyini geniş miqyasda keçirilməsi üçün xü-

susi qərar qəbul etmişdir. Türkiyə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin təqdimatına əsaslanaraq "Mövlana Rumi ili" çərçivəsində böyük şairin şərəfinə, doğulduğu şəhərdə, eləcə də dünyanın bir çox ölkələrində böyük məclislər qurulacaqdır. Beynəlxalq Rumi Assosiasiyasının prezidenti, Mövlana nəslinin 22-ci törəməsi Farux Çələbi YUNESKO-nun qərarını yüksək qiymətləndirmiş və qeyd etmişdir ki, bu hadisə İranda və Əfqanıstanda da yüksək səviyyədə dəstəklənəcəkdir. Səlcuq Universiteti Mövlana Araşdırma və Tədqiq Mərkəzinin direktoru, professor doktor Nuri Şimşək də YUNESKO-nun qərarını mədəniyyətin inkişafı yolunda böyük addım saymışdır.

"Xalq qəzeti" 25.03.2006.

ƏLİŞİR NƏVƏİ

Böyük mütəfəkkir, filosof, şair və dövlət xadimi Əmir Əlişir Nəvai (əsl adı Nizaməddin Mir Əlişir) 1441-ci ilin 9 fevralında Heratda doğulmuşdur. Onun atası Teymurilər sarayına yaxın zadəgan ailəsindən idi. Nəvainin atası Qiyasəddin Kiçginə Bahadur bir müddət Səbzəvar şəhərinin hakimi olmuşdur. Bu səbəbdən də bir yerdə böyüyən Nəvai ilə Hüseyn Bayqaranın yoldaşlığı dostluğa çevrilmişdi. Xorasan vilayətinin mərkəzi Heratda hakimiyyət başına gələn Hüseyn Bayqara Nəvaini sarayında əvvəlcə möhürdar, az sonra — 1472-ci ildə isə daha yüksək vəzifəyə – vəzir təyin etmişdi. Nəvainin yüksək əxlaqı, elmi, qabiliyyəti, zəkası, fitrətən fəzaili dostunu bu addımı atmağa sövq etmişdi. Nəvai hələ uşaqlıq illərindən türk və fars dillərində şeirlər yazardı. Atası onun elmə, ədəbiyyata olan həvəsini, istedadını görüb təhsilinə xüsusi diqqət ayırmışdı. Dövrün tanınmış şair və ədibləri, xüsusən türk ədəbiyyatı qarşısındakı böyük xidmətləri ilə seçilən Həsən Ərdəşir və o illərin şöhrətli şairi Lütfi ona ustadlıq — müəllimlik etmişdilər. Əlişir Nəvai gənclik illərindən Şərqin dahi mütəfəkkirləri Fəridəddin Əttar, Qasım Ənvar, Nizami Gəncəvi və digər klassik şair və filosofların əsərlərini dərinlən mənimsəmişdir. Ümumiyyətlə, Nəvai Şərq dünyasının bütün böyük filosof-mütəfəkkirlərinin əsərləri ilə yaxından tanış olmuş, öyrənmişdir. Bütün bunlar onun poetik yaradıcılığının inkişafına da böyük təsir göstərmişdir. Əlişir Nəvai özbək ədəbiyyatının ən görkəmli nümayəndəsidir. Nəvai hələ 10-12 yaşlarından gözəl şeirlər yazarmış. Müasirləri tarixçi Qantəmir (1437-1534), şair Lütfi (1369-1465) Nəvainin şeirləri ilə tanış olduqda onun poetik istedadını yüksək qiymətləndirmişdilər. 1464-1465-ci illərdə xəttatlar Nəvainin ilk divanını — şeirlər toplusunu hazırlamışdı. Bu fakt özü təsdiq edir ki, Nəvai artıq gənc yaşlarından lirik şair kimi tanınırdı. Tədqiqatçıların qeydinə görə, Nəvai 15 yaşında lirik şeirləri ilə qəlbləri ovsunlamış, şeir-sənət adamlarının diqqətini qazanmışdı.

Sultan Hüseyn Bayqara sarayında işlədiyi dövrdə Əmir Əlişir Nəvai dövlət xadimi kimi geniş və əhəmiyyətli işlər görərək el hörməti qazanmışdır. O, elmə, təhsilə, ədəbiyyata, mədəniyyətə daim yüksək dəyər verdiyindən tutduğu vəzifədən istifadə edərək ölkəsinin elmi, ziyalı, nüfuzlu adamlarını — alimlərini, şairlərini, musiqiçilərini, rəssamlarını, xəttatlarını daim diqqətdə saxlamış, onlara qayğı göstərmiş, himayədarlıq etmişdir. Elin, xalqın köməyinə yetən bu şəxs əməlisaleh, nəcib insan kimi ad-san qazanmışdı. Nəvainin fəaliyyəti dövründə ən böyük xidmətlərindən biri də saray kitabxanası yaratması olmuşdur. Böyük tikinti işlərinin birbaşa vasitəçisi və rəhbəri olmuşdur: Heratda və ölkənin digər regionlarında xeyli sayda məscidlər, səyyahlar üçün ayrıca məscidlər, karvansaralar, böyük körpülər, hamamlar ... və s. tikdirmişdi.

Nəvai geniş dünyagörüşlü, ədalətli, zülmkarlığa qarşı mübariz bir dövlət xadimi olubdur. Onun dövlət xadimi kimi ölkədəki nüfuzu saray əyanlarının xoşuna gəlmədiyindən ona qarşı qeyri-səmimi münasibətlər formalaşdırmağa başlamışdılar. Bunun nəticəsi olaraq o, vəzirlikdən Astarabad vilayətinin hakimliyinə göndərilmişdi. Lakin bütün bu münasibətlər Nəvainin ürəyincə olmadığından o, 1488-ci ildə vəzifəsindən istefa verir və doğma Herata qayıdaraq həyatını elmə, ədəbiyyata — yaradıcılığa həsr edir. Bu illər Nəvai yaradıcılığının o dövrü idi ki, o, artıq "Xəmsə" kimi dahianə toplunun müəllifi kimi şöhrətlənmişdi. O, məhz "Xəmsə"si ilə sübut etdi ki, türk ədəbi dilinin gücü dünya səviyyəli əsərlər yaratmağa qadirdir. Hüseyn Bayqara onu yenidən saraya dəvət etsə də, Nəvai bundan imtina etmiş və yaradıcılıqla məşğul olmağa üstünlük vermişdir. Onun bu dövrdən sonrakı yaradıcılığında daha çox dövrün ictimai-siyasi ruhu, problemləri qabarıq görünür. 1490-1501-ci illərdə Nəvai ən incə, gözəl və qüdrətli lirik poeziyasını, ictimai-fəlsəfi və elmi əsərlərini yaratmışdır.

Nəvainin hələ gənclik illərindən ən böyük arzularından biri türk - cığatay (özbək) ədəbi dilini fars ədəbi dili səviyyəsinə qaldırmaq idi. O, çalışdığı illərdə bu arzusu uğrunda daim mücadilədə olmuşdur. Dostu, hökmdar Hüseyn Bayqaranın köməkliyi və özünün elmi-ədəbi yaradıcılığının gücü ilə istədiyinə nəhayətdə nail ola bilmişdir. Amma bu o demək deyil ki, türk dilinin inkişafı Nəvaidən başlamışdı. Lakin həmin problemin aktual olaraq qalması Nəvaini mübarizəsində daha inadlı etmiş, mətinləşdirmişdi. Beləliklə, o öz qüdrətli dühası ilə möhtəşəm əsərlər yaratdı.

Tədqiqatçılar yazır ki, Nəvai dostu, şair-filosof Əbdürrəhman Caminin məsləhəti ilə dahi Nizaminin "Xəmsə"sində - cığatay (özbək) dilində "cavab" yazdı. Beləliklə, Şərq ədəbiyyatında ilk dəfə - cığatay (özbək) dilində "Xəmsə" yaradıldı. Başqa bir qrup tədqiqatçı isə qeydində göstərir ki, lirik şeirləri ilə məş-

hurlaşan Nəvai müasiri, dostu şair Əbdürrəhman Caminin "Xəmsə" yazmağa başladığını eşidir və çox qısa zaman ərzində (1483-85) öz "Xəmsə"sini tamamlayır. 1485-ci ildə bitirdiyi 64.000 misralıq "Xəmsə"si "Heyrətül-əbrar", "Fərhad və Şirin", "Leyli və Məcnun", "Yeddi səyyarə" və "Səddi-İsgəndəri" adlı məşhur əsərlərdən ibarətdir. "Heyrətül-əbrar" (1483, "Möminlərin heyreti") poeması əxlaq və təsəvvüfə aid mükalimələrdən ibarətdir. "Xəmsə"yə daxil olan poemalar içərisində "Fərhad və Şirin" (1484) əsəri xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Müəllif Nizaminin Fərhadından fərqli olaraq burada əməkçi nəslin nümayəndəsi Fərhadı əsərinin baş qəhrəmanına çevirmişdir. Öz sələflərindən fərqlənərək əməkçi insanın baş qəhrəman obrazında verilməsi şairin dünyagörüşündəki ali hisslərin, duyğuların, onun insana ali məqamdan yanaşması kimi yüksək mənəviyyatından xəbər verir. "Yeddi səyyarə" (1484, bu əsəri "Bəhram Gur"da adlandırılır) məsnəvisində Bəhram Gurun Dilarə ilə məhəbbət macərasından danışılır. Nizaminin dastanından fərqli olaraq, Nəvainin nağılları yeddi gözəlin deyil, yeddi səyyahın dili ilə danışır. Bu nağılların məzmunu xalqın həyatından, məişətindən, dövrün ictimai-siyasi mühitindən alınmışdır. "Leyli və Məcnun" (1484) bütün Şərqdə yayılmış müqəddəs mövzuya — sevginin, eşqin yenilməzliyinə, bəşəriyyətinə həsr olunmuşdur. "Səddi-İsgəndəri" (1485) məsnəvisi şairin fəlsəfi fikrinin, düşüncəsinin məhsuludur. Qədim yunan filosofları — Əflaton, Ərəstun və Sokratın fəlsəfi baxışları, alim-hökmdar İsgəndərin humanizmi, ideal obrazı əsərin əsas xəttini təşkil edir. Nəvai işlədiyi İsgəndər obrazını dövrün zalım hökmdarlarına qarşı qoymuşdur. Cəmi üç ilə Şərq ədəbiyyatında yeni "Xəmsə" yaratmaq Nəvainin filosof düşüncəsinin, şairlik istedadının və qabiliyyətinin nəticəsi idi. Onun "Xəmsə"sində böyük türk ruhu diqqətdən yayınmır.

Nəvai cığatay (özbək) dilində yazdığı lirik şeirlərindən ibarət dörd divan yaratmışdır. "Bədaye ül-bidəyə" (1466-1482), "Nəvadir-ül mihayə" (1482-1492), 1498 – ci ildə "Xəzain ül-məani" adlı ümumi başlıqda isə digər dörd divanını ("Cahar divan") — "Qəraüb üs-siğər" ("Uşaqlığın qəribəlikləri"), "Nəvadir ül - şəvab" ("Gənclik nadirlikləri"), "Bədaye ül - vüsət" ("Orta yaşın gözəllikləri"), "Fəvaid ül-kibar" ("Böyüklüyün faydaları") toplanmışdır. O, fars dilində yazdığı qəsidələrindən də ibarət iki toplu bağlamışdı: "Altı zərurət" və "İlin dörd fəsl".

"Xəzain ül-məani" adı altında ümumiləşdirdiyi divanları tədqiqatçıların hesablamalarına görə, cəmi 3150 şeir olmaqla 50.000 beytdən ibarətdir (bəzi mənbələrdə isə 3130 şeir olmaqla 44 000 beyt göstərilir). İnsan həyatını — ömrünü məlum olan dörd hissəyə ayıraraq və onlara həsr etdiyi bu şeirlər şairin yarım əsrlik ədəbi məhsuludur. Nəvai bu şeirlərini bütünlüklə cığatay (özbək) dilində yazmışdır. Onun lirik şeirləri — qəzəl, qəsidə, müxəmməs, müsəddəs, müstəzad, müsəmmən, rübai, qitə, saqınamə, tərcibənd, tərkib-bənd, tuyuq kimi lirik janr növlərinin ən gözəl nümunələri hesab olunur. Ümumiyyətlə, o, bu divanlarında Şərq ədəbiyyatına xas olan lirik janrın 21 ədəbi növünün 16 – sından istifadə etmişdir. Nəvai lirikası fəlsəfi düşüncəsinin məhsulu olaraq ədəbi-bədii səviyyəsinə görə də şah əsərlərdir. Divanlarındakı poetik nümunələrin çox hissəsini qəzəllər təşkil etdiyindən, eyni zamanda bədii qüdrətinə görə Nəvaini "qəzəl mülkünün sultanı" adlandırmışdılar.

Nəvai ərəb və fars dillərini mükəmməl bildiyindən mütaliəsi də zəngin olmuşdur. O, əsasən cığatay (özbək) dilində yazsa da, bu dilin inkişafı, genişlənməsi üçün nə qədər böyük işlər görsə də, yaradıcılığında fars dilindən də istifadə etmişdir. Nəvai "Fani" təxəllüsü ilə farsca yazdığı şeirlərini, qəzəllərini — əsərlərini "Divani-Fani" adlı divanına toplamışdır. Həmin divana daxil etdiyi qəzəllərinin çoxu yüksək sənətkarlıq qüdrəti ilə Hafiz Şiraziyyə, Əmir Xosrov Dəhləviyyə, Əbdürrəhman Camiyyə, Kəmal Xocəndiyyə və başqalarına yazılmış nəzirələr, cavablardır.

O, cığatay (özbək) dilində yazdığı əsərlərində "Nəvai", fars dilində yazdığı əsərlərində isə "Fani" təxəllüsündən istifadə etmişdir. "Nəvai" sözü "musiqili", "təravətli", "Fani" sözü isə "etibarsız", "boş, puç" mənasını verir. Nəvai fars dilində yazmağın əleyhinə, dəyərinə xələl gətirmək fikrində olmayıb. Sadəcə olaraq, o təsdiq etmək istəyib ki, doğma ana dilində — qədim cığatay (özbək) dilində bəşəri dəyərli əsərlər — şeir yazmaq mümkündür. O, bununla müasirlərinə sübut etmək istədi ki, türk - cığatay (özbək) ədəbi dilinin imkanları "Xəmsə" yarada biləcək qədər zəngindir. Nəvai Şərq ədəbiyyatının janrlarından son dərəcə incəliklə istifadə edərək, dünya ədəbiyyatı tarixində özünəməxsus dəsti-xəttini, üslubunu yarada bilmişdir.

Nəvainin əsərləri, hələ sağlığında ikən böyük şöhrət qazanmışdı. Onun əsərləri dünyanın ən müxtəlif kitabxanalarına yayılmış və qorunmuş, müasir dövrümüzdə qədər gəlib çıxmışdır. Əmir Əlişir Nəvai türk dünyasına bəşəri dəyərli elmi-ədəbi əsərlər bəxş etməklə yanaşı, dövlət xadimi kimi də xidmətləri tarixi xarakter daşıyır. Nəvai yaradıcılığında — lirikasında, poemalarında yüksək mənəviyyat məsələlərindən, su-

fizmdən ətraflı söhbət açılır. Onun fəlsəfi görüşlərinin əsasında sufilik elementlərini özündə təcəssüm etdirən panteizm durur. Nəvai mövhumatı — ruhaniləri, insanları cəhalətə aparan eybəcər "dini" baxışları tənqid etmiş, orta əsr despotizminə qarşı daim mübarizədə olmuşdur. Nəvai bu mövzuda ilk olaraq "Ərbain" ("40 rübai") və "Minacat" əsərlərini nəşr etdirdi. Ümumiyyətlə, Nəvai əbədi-bədii irsi ilə yanaşı onun əhəmiyyətli, müasir dövrümüzdə də öz aktuallığını saxlayan xeyli sayda elmi əsərləri vardır: Öz sufi baxışlarını "Nəsaim ül-məhəbbət" (1496) əsərində açmış və bu əsərində 750 sufi şeyx haqqında elmi mənbə hazırlamış, tarixə erməgən etmişdir. O, bu əsərində Nəsimi şəxsiyyəti, poeziyası haqqında, onun poetikasının qüdrətindən məhəbbətlə söz açmışdır. Nəvainin fars və türk dillərindən bəhs edən "Mühakimət ül – lüğəteyn" ("İki dilin mühakiməsi", 1499) əsəri xüsusilə o dövr üçün (elə indi də) çox əhəmiyyətli idi. O, bu mənzum əsərində türk dilinin incəliklərindən, türk folklor və etnoqrafiyasının zənginliyindən söz açaraq türk dilini gözdən salanlara cavab vermişdir. O, bu iki tarixi dili fars və türk dillərini bir-birinə qarşı qoyanların əleyhinə olaraq, hər iki dilin üstünlüklərini qeyd etmiş, bir dili o biri dilin güdazına verməyin tam əleyhinə olmuşdur. Bu əsərində türk dilinin gözəlliyini və zənginliyini nümayiş etdirərək, fəxarət dolu xoş hisslərini qələmə almışdır. "Məcalis ün-nəfais" ("Nəfis məclislər", 1491) adlı təzkirəsində isə ədib, tədqiqatçı-filosof alim yaşadığı əsrin 400-dən çox şairi haqqında ətraflı məlumat yazmışdır. Ümumtürk əruzunun nəzəri əsasları haqqında "Mizan ül-övzan" ("Vəznlərin tərəzisi", 1492), müəmma janrının nəzəri əsasları haqqında "Mufradat" (1493) əsərləri bu gün də elmi aktuallığını itirməmiş, elmi araşdırma mövzusu olaraq hələ də diqqətdədir. Bunlardan əlavə, Nəvai tarixi mövzuda traktatlar müəllifi kimi də məşhurdur: "Tarixi mülük ül-əcəm" ("Əcəm şahlarının tarixi") və "Tarixi-ənbiya və hükəma" ("Filosoflar və peyğəmbərlərin tarixi") əsərlərini göstərə bilərik. Bunlardan əlavə, Nəvai məktublarını "Münşaat" adlı əsərində toplamışdır. Memuar janrında Əbdürrəhman Camiyə həsr etdiyi "Xəmsə ül-mütəhəyyirin" ("Beş heyrət", 1482-1494), "Haləti-Seyyid Həsən Ərdəşir" (Seyyid Həsən Ərdəşirin həyat və yaradıcılığı) və "Haləti - Pəhləvani Məhəmməd" ("Məhəmməd Pəhləvanın həyat və yaradıcılığı") əsərlərini göstərmək olar. Nəvainin bioqrafik səpgidə yazdığı "Haləti - Pəhləvani Məhəmməd " əsəri "Küştigir" təxəllüsü ilə şeirlər yazan Məhəmməd Pəhləvana həsr olunmuşdur. Əsərdə zəngin hafizəsi və gözəl hazırcavablığı ilə hamını heyran qoyan Məhəmməd Pəhləvanın Sultan Hüseyn Bayqaraya və Nəvainin özünə bəslədiyi dostluq duyğularından bəhs olunmuşdur. "Risaleyi-müəmma" (1491), "Vəqfiyyə" (1482), "Nəzm ül-Cəvahir" (1485), "Sirac ül-müsli-min" (1488), "Risaleyi-tirəndazi" ... qısaca, biblioqrafik şəkildə adlarını qeyd etdiyimiz bu və digər əsərləri həm əbədi-bədii xarakterinə, dilinə, məzmununa, mövzusuna, həm də elmiliyinə, fəlsəfi mənasına görə ümumtürk ədəbiyyatının möhtəşəm abidələrindəndir. 1499-cu ildə yazdığı "Lisan üt-teyr" ("Quşların dili") poeması fəlsəfi və təsəvvuf məsələlərinə aid edilmişdir. O, Sultan Hüseynə ithaf etdiyi - uşaqlıq illərindən sevdidi, oxuduğu, öyrəndiyi filosof Fəridəddin Əttarın fəlsəfi "Məntüq üt – teyr" əsərinə cavab olaraq yazmışdır. Onun bu əsərində dövrün ictimai-siyasi məsələlərinə dair müəllifin yüksək baxışları öz əksini tapmışdı. Təhsilini Herat, Məşhəd və Səmərqənd şəhərlərində dövrün məşhur ziyalılarından almış Əlişir Nəvai cığatay-türk ədəbi nəsrinin ilk nümunəsi sayılan axırncı — 1500-ci ildə tamamladığı "Məhbub ul-qulub" ("Ürəklərin sevgisi") əsərində dövlət və məişət məsələlərinin bədii inikasını əks etdirmişdir. Nəvai ciddi ədəbi və elmi fəaliyyəti ilə bərabər dövlət işlərinə də məsləhətləri ilə təsir göstərməyə çalışır. Bədxah insanlar bütün türələrdən qurtarıqdan sonra 1499 – cu ildə şairin kiçik qardaşı Heydəri dövlətə xəyanətdə mütəhim edib, edam etdirirlər. Qardaşının günahsız edamı Nəvaiyə pis təsir bağışlayır. O, Məkkəyə getmək bəhanəsi ilə bu çirkin mühitdən uzaqlaşmaq istəyirsə də mümkün olmur. Nəvai bu zaman öz ictimai – siyasi fikirlərindən bəhs edən «Məhbub ül - qulub» əsərini bitirir. Sultan Hüseyn Bayqara Nəvainin dövlətə sdaqətini yenidən dərk edib, 1500 – ci ildə onu ikinci dəfə vəzir təyin edir və Sultan hərbi səfərə çıxdığından Heratın idarəsini Nəvaiyə tapşırır. Lakin Nəvai 1501 – ci il 3 yanvarda Heratda vəfat edir və onu Herat şəhərində dəfn edirlər.

Dahi mütəfəkkir Nəvainin janr və mövzu baxımından yaradıcılığı rəngarəngdir. Onun zəngin ədəbi irsi toplanaraq müasir dövrümüzdə dəfələrlə istər doğma Özbəkistanda, istərsə də bir çox ölkələrdə, o cümlədən Şərq ölkələrində, Azərbaycanda nəşr olunmuşdur. Dünyanın bir çox dillərinə tərcümə olunaraq geniş yayılmışdır. 1987-ci ildən isə başlayaraq doğma vətəni Özbəkistanda əsərləri 20 cildə nəşr olunmuşdur.

Şərq ədəbiyyatşünaslığında ayrıca nəvaişünaslıq elmi yaranmışdır. Nəvainin parlaq obrazı, poeziyasının bədii gücü şərqşünaslıq elmində böyük marağa səbəb olmuşdur. Tanınmış tədqiqatçılardan —

B.B.Bartold, E.Bertels, A.Şərafəddinov, Aybek, V.Zahidov, A.Hayitmetov, H.Süleymanov, P. Şəmsiyev və başqaları Nəvai irsinə, yaradıcılığına bəşəri dəyər verərək, elmi-fəlsəfi baxımdan yüksək qiymətləndirmişlər. Onun əlyazmaları Rusiyanın, İngiltərənin, Türkiyənin, İranın və s. ölkələrin məşhur kitabxanalarında qorunur.

Nəvai ədəbi irsi Azərbaycan ədəbiyyatında, ədəbiyyatşünaslığında o qədər doğmaliqla xüsusi yer tutmuşdur ki, dahi mütəfəkkirlər Nizami və Nəvainin yubiley komitələrinin iclasında (3 dekabr 1940) ölməz Səməd Vurğun çıxışında Nizami yubileyinə hazırlıqdan danışdıqdan sonra Nəvai yubileyinə hazırlıqdan söz açır və deyir ki, «mən və mənim yoldaşlarım son illərdə bilmirdik ki, Nəvai özbək şairidir. Hər yerdə onun adı Azərbaycan şairi kimi çəkilirdi. Nəvai xüsusilə bütün Şərqi xalqlarının ədəbiyyatından fars dilinin qovulması sahəsində olduqca böyük rol oynamışdır. Nəvainin şəxsiyyəti, siması olduqca əzəmətlidir. Nəvai yalnız böyük ədəbiyyat deyil, böyük dil də yaratmışdır. Nəvai bir alim kimi, dilşünas, tarixçi kimi çıxış edir. O, son dərəcə çoxcəhətli və istedadlıdır. Mən Nəvaini dərya ilə müqayisə etdim və dedim ki, bizim bəzi alimlərimiz onun sahillərinə taxta qayıqlarda üzmək istəyirlər. Mənim zənnimcə, bu dəryaya müasir elm və mədəniyyət əsasında tikilmiş böyük bir gəmi salmaq lazımdır».

Görkəmli ədəbiyyatşünas və tanınmış alimlərimizdən Firudin bəy Köçərli, akademik Həmid Araslı, filologiya elmləri doktorları Pənah Xəlilov, Cənnət xanım Nağıyeva, Xəlil Rza Ulutürk, Tərlan Quliyev və başqaları Əlişir Nəvai irsini tədqiq və tərcümə etmiş, Azərbaycan ədəbiyyatında və ədəbiyyatşünaslığında şərəfli, tarixi bir səhifə açmışlar. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında nəvaişünaslıq səhifəsi əhatəli, dərin elmi məzmununda və kifayət qədər zəngin işlənmişdir. Təkcə XX əsr ədəbi tənqid tarixini vərəqləsək, bu baxımdan xeyli material əldə etmək mümkündür.

«Azərbaycan», 07.02.2007.

«Elm», 09.03.2007. və 20.03.2007.

« ANADOLUDA BİR KÖY MƏZARLIĞINDA KÖMÜN MƏNİ »

Böyük türk şairi Nazim Hikmətin adı çəkilən an —

Mən yanmasam,

sən yanmasan,

biz yanmasaq,

Nasıl çıxar qaranlıqlar

aydınlığa.

— misraları xatırlanır və ya əksinə — bu sətirlər deyiləndə Nazim Hikmət nəhəngliyi göz önünə gəlir. O, bu duyğulara 28 yaşında köklənib və qələmə alıb. Ya da belə deyək ki, Nazim Hikmət elə bu duyğulardan yoğrularaq dünyaya göz açıb, yaşadığı ömür-gün də, düşüncələri — yaşantıları da, sətirləri də mübariz ovqatda olub. Onun tərcümeyi-halı şeirlərində apaydın görünür. Nə qədər narahat, çırpıntılı, nigaran ömür yaşadığını duyduqca ürək ağrıyır. İçindəki fırtınalar onu inqilab dolu bir həyat yaşamağa yönəldib. O, şair idi.

"On dördümdən bəri şairlik edirəm"

— deyən kəsin bu dünyadan umacağı nə olardı? Azadlıq, aydınlıq, məhəbbət, halal zəhmət, saflıq, duruluq, şeir dolu həyat... Amma bütün bu düşüncələrin yiyəsinin qismətinə bax —

... Həbslərdə yatdım,

Otuzumda asılmamı istədilər...

... 52-də çatlaq bir ürəklə,

alınımın təriylə çıxardım əppək paramı.

Nazim Hikmət ömrünün 50-ci illərində artıq hansı zirvələrdə görünürdü? O, böyük türk şairi, dramaturq, ictimai xadim, bey—nəxalq Sülh mükafatı laureatı (1950), publisist, qəlbində Vətən boyda Vətən dərdi yaşadan insan, Məmməd adlı cocuğunun üzünə həsrət ata...1951-ci ildən ömrünün sonunacan (1963) SSRİ-də — Moskvada — mühacir həyat yaşamağa məcbur olub. Nazim Hikmət nə qədər ucalarda görüncə də ağırlı ömür ötürüb. Onun ötən illərini xatırlasaq, yaşadığı mühacir həyat məcburiyyətinin səbəbini anlarıq: 16 yaşında İstanbul hərbi dənizçilik məktəbinə daxil olan gənc inqilabi ruhlu şeirlərinə görə bir ildən sonra oradan çıxarılıb. 1921-ci ildə SSRİ-yə gəlir və kommunist olur (1922). 1922—24-cü illərdə Moskvada Universitet təhsili alır və Türkiyəyə dönür. 1925-ci ildə siyasi baxışlarına, inqilabi düşüncələrinə görə 15 il həbs cəzasına məhkum olunub. Lakin o, gizli olaraq yenidən SSRİ-yə dönür (1927). Şair olan kəs Vətəndən uzaqda yaşamağı bacarmaz. Nazim Hikmət də bu səbəbdən yenidən Türkiyəyə qayıdır və həbs olunur. 8 ay həbsdə qalır (1928). 1932-ci ildə o, yenidən 5 illik həbs olunur, ancaq bir ildən sonra buraxılır. 1938-ci ildə isə 28 il 4 aylıq həbsə məhkum olurnur. 12 ildən sonra həbsdən azad olunur və SSRİ-yə dönür. İnqilab meydanında Nazim Hikmətin qılınc-qalxanı söz olub, sabahlarını tamamladığı şeirlərlə açıb. "835 sətir", "Varan 3", "1+1=1", "Səsinə itirmiş şəhər",

"Gecə gələn teleqram" kitablarına topladığı həməən şeirlər siyasi düşüncələrinin, inqilabi duyğularının, mübarizə əhval-ruhiyyəsinin əksidir. Zindanda keçirdiyi günlərdə "İnsan mənzərələri" epopeyası, "Həbsxanadan məktublar" silsiləsi, "Məhəbbət əfsanəsi" və "Yusif və Züleyxa" pyeslərini yazmışdır. O, ilahidən şair doğulmuşdur. Qəlbi, qələmi susa bilərdimi və ya həbslərlə, zindandarla onu susdurmaq olardı? Nazim Hikmət təqiblərdən, zindarlardan yoruldu və SSRİ-yə gəldi. Burada "sovet xoşbəxtliyini, fivaranlığını" gördü, yaşamağa məcbur oldu. Artıq hər şey gec idi. Ömrünü siyasi aldanışlara qurban verdiyini dərk etmişdi... Vətəni heç bir bəxtəvər gün əvəz edə bilməz. İllah da şair olasan, Nazim Hikmət olasan.

Qarşı yalı məmləkət,

Səslənirəm Varnadan.

Oğlum, səni səslənirəm,

Eşidirsənmi, Məmməd, Məmməd.

Evindən-əlindən, qarısından-oğlundan, doğma köyündən ayrı yaşamaq "bütün ayrılıqların çeşidini bilən həsrətlərin sayını əzbər bilər" deyən insan üçün çox çətin, ağırdır. Həyat şirinliyindən çox-çox uzaqdır. Nə yaxşı ki, mühacir həyatında, Moskva həyatında Bakıya yol açdı, Bakıya — Azərbaycana, türkcəsinə yaxın dilə-dinə tapındı və bir hovur nəfəs kimi içinə çəkdi. Təsədüfə bax ki, şair ilk kitabının çapı sevincini, şirinliyini də Bakıdan dadmışdı. 1928-ci ildə "Günəşi içənlərin türküsü" şeir toplusu Süleyman Rüstəmin redaktorluğu ilə Bakıda dərc olunmuşdu.

Onun Bakıya ilk gəlişi isə 1957-ci ilə düşdü. Çoxları xatırlayar ki, həmin illərdə doğulan uşaqların çoxuna Nazim adı qoyuldu. Bu, tanınmış, qərrib həyat yaşayan şair Nazim Hikmətə xalq məhəbbətinin təəcəssümü idi. Nazim Hikmət bir türk şairi olaraq Azərbaycana nə qədər doğma idisə, Azərbaycan da ona bir o qədər əziz idi. Çünki, o burada şeirlərini doğma dilində oxuyurdu, əsərləri ana dilinə yaxın şəkildə nəşr edilirdi, özünə ana qucağı qədər isti, qaynar yer tapmışdı.

Yazılarım 30-40 dildə basılır,

Türkiyədə Türkcəmlə yasaq.

Belə bir dərd içində ovulan şair üçün Azərbaycanın nə demək olduğu aydındır. Belə bir dərd içində ovulan şair elə o vaxt bütün dünyada tanınırdı, sevilirdi. Lirik şerlərinə, incə duyğularına, insani zənginliklərə bələd olduğuna görə oxunurdu, şair kimi ucalırdı.

Nazim Hikmət ölümündən sonra Türkiyədə çap olundu və sevildi, burada min-milyon oxucu yiyəsi oldu. Amma özü bunları görmədi. 1963-cü ildə Moskvada ruha dönməyən şair, onun donmuş qəlbi Türkiyə — Vətən istisinə bükülüb o torpaqda yatır. Ölümündən az əvvəl yazmışdı —

Ölürsəm, o gündən öncə...

Anadoluda bir köy məzarlığında kömün məni

və də uyarıya gəlirsə,

Təpəmdə bir də çinar olursa,

daş-maş da istəməz hani.

O gündən 39 il ötüb. Tarixin, zamanın həll edə biləcəyi bu vəsiyyəti təki öz haqqına tapınsın. Nazim Hikmət 100 yaşıyla, qərrib ömrüylə, qərribə taleyiylə, cocuğundan ayrı yaşadığı həsrətiylə, "bir danəmsən" deyə üzöldüyü qarısının sevgisiylə, altımışa yaxın sevdalandığı işartısıyla, böyük Türkiyə məhəbbətiylə ürəyimizdədir, ədəbiyyatımızdadır, əbədiyyatımızdadır. O, böyük türk şairi kimi ölməzdir, bəşəridir.

2002-ci il — YUNESKO tərəfindən Nazim Hikmət ili elan edildi. Bu isə o demək idi ki, Nazim Hikmət il boyunca müxtəlif tədbirlərlə bütün dünyada xatırlanacaq.

"Xalq qəzeti", 10.11.2002.

«Ədəbi əlaqələr», №1, səh. 24 – 27. 2004. (AMEA nəşri)

QARAQALPAQ ŞAİRİ İBRAHİM YUSUPOV

Verdax adına Qaraqalpaq MSSR və H.Əlimcan adına Özbəkistan Dövlət mükafatı laureatı, muxtar respublikanın Ali Sovetinin deputatı, Sülhü Müdafiə Komitəsinin sədri, əməkdar incəsənət xadimi, SSRİ Yazıçılar İttifaqı idarə heyətinin üzvü, Qırmızı Əmək Bayrağı ordenli, Qaraqalpağın xalq şairi İbrahim Yusupovun 60 yaşı tamam olur. Muxtar respublika ədəbi ictimaiyyəti, eləcə də bütün doğma xalqı şairin yubileyini təntənə ilə qeyd edir. Bu bayramın əks-sədası İttifaq boyu yayılıb. Azərbaycan ədəbiyyatsevərləri də bu bayrama qoşulur. Şairi uzun ömür, yeni yaradıcılıq uğurları arzusu ilə səmim-qəlbdən təbrik edir.

İbrahim Yusupov 1929-cu ilin may ayında Qaraqalpaq MSSR-in Çimbay rayonunun Azat aulunda doğulmuşdur. Orada böyüyüb boya-başa çatmış, orta təhsil almış və kolxozçu kimi ilk əmək fəaliyyətinə başlamışdır. Elmə, yaradıcılığa meyli olan istedadlı gənc İ.Yusupov ali təhsil aldıqdan sonra müəllim, ədəbi-ictimai və ictimai-siyasi "Amu-Dərya" jurnalının baş redaktoru, muxtar respublika Yazıçılar İttifaqı idarə heyətinin sədri, "Sovet Qaraqalpaqstanı" qəzetinin redaktoru kimi maraqlı və məsuliyyətli bir həyat yolu keçir. Və bu yoldakı milli təəssübkeşliyi, humanistliyi, xeyirxahlığı ilə doğma xalqının nüfuzunu, istəyini qazana bilmişdir. İ.Yusupov doğma aula, üstündə ayaq tutub yeridiyi torpağa, sahilində böyüdüyü gözəl və kiçik Keqeyli çayına, ulu sandığı xalqına bütün varlığı ilə bağlı lirik şairdir. Poeziya incisinə çevirdiyi bu sevgisi "Keqeyli", "Amu-Dərya sonetləri", "Ana torpaq", "Vətən", "Mənim ölkəm", "Söyüdlü sahiləki xatirələr", "Könül könüldən su içər" və sair şeirlərində daha təbii səslənir. Doğma Qaraqalpağa olan dərin və səmimi məhəbbəti "Vətən" şeirində lakonikliyi ilə diqqəti cəlb edir. İ.Yusupovun poetik axtarış yolları çoxcəhətlidir. O, zamanla ayaqlaşan, günün aktual mövzularını özündə əks etdirən şeirlərində də klassik irsdən öyrənməkdən çəkinmir. Ömər Xəyyam yaradıcılığını sevən şair heyranlıqla "Nədə imiş?" şeirində yazır:

*"Torpağı sev, torpağın da şərəbin iç;
Göylərdə yox, torpaqdadır bəxti adamın".
İndi bildim... İndi bildim, unutmaram heç, -
Nə imiş ölməzliyi Ömər Xəyyamın?*

Başqa bir rübaidə isə deyir: "...Berdax mənim qanımdadır". Doğrudan da şairin isti, həzin, koloritli məzmunu malik poeziyasında Berdax nəfəsi, ətri duyulur.

Berdax (1827-1900) Qaraqalpaq xalq şairidir. O, yaradıcılığı boyu Şərq ədəbiyyatına, o cümlədən Azərbaycan ədəbiyyatına böyük hörmət və məhəbbətlə müraciət etmişdir. Xüsusən Füzuli poeziyasını dərinlən sevmiş, ondan öyrənərək ucaldığını səmimi poetik hisslərlə --

*Nəvaidən savad aldım,
Füzuliyə səcdə qıldım. -
deyə etiraf etmişdir.*

İ.Yusupovun poeziyasında insana, həyata məhəbbət hissi güclüdür, təmizdir, səmimidir. O, poeziyaya gəldiyi ilk günləri belə xatırlayır: "Anam bir çox zəhmətkeş, mehriban, köhnə dünya anlayışlı Qaraqalpaq qadınlarından biri idi. Lakin mənə, qəzetdə çap olunmuş ilk şeirimə anamın təbii, sadəlöhv və səmimi münasibəti müqəddəs bir xeyir-dua təsiri bağışladı. Anamın bu xeyir-duası ilə mən Poeziya dünyasına gedən cığırla böyük bir axtarışa yollandım". Şair bu axtarışda şeirləri, poemaları, pyesləri, məqalələri, tərcümələri, elmi tədqiqat əsərləri ilə ən böyük poetik kəşflər əldə edə bildi. Poeziya dünyasına yol şair taleyinin xoşbəxt uğuru oldu. Və təbii ki, poeziyada, sənətdə ana mövzusu - ulu mövzudur, həmişə təzə-tər, şəhli görünür. İ.Yusupov nəğməkar şairdir. O, milli şair olduğundan, həm də beynəlmiləldir.

*Dünya əzəl beşiyimiz;
Könlümə qəm olmsun iz.
Hansı yerdə olsaq da biz,
Könül könüldən su içər.*

Muxtar respublika məktəblərinin ədəbiyyat dərsləkləri və proqramlarının müəllifi də alim-pedaqoq İbrahim Yusupovdur.

İ.Yusupovun zəngin və rəngarəng yaradıcılığının müəyyən bir qolunu poemalar təşkil edir. Həyat həqiqətlərini dolğun tərənnüm edən, yüksək vətəndaşlıq və xalqilik motivləri əsasında xalqının tarixi və müasir həyatını bədii ümumiləşdirmələrlə əks etdirən, həmişə el ədəbiyyatına arxalanan, beynəlmiləl xarakterə malik olan poemaları yüksək ədəbi sənətkarlıq nümunələridir. "Yoldaş müəllim" (1949) adlı ilk poemasında xalqın elmə, maarifə dərin marağını, "Akasiya çiçəkləyən yerdə" poemasında təbiətin özünəməxsus çalarlarla dolu gözəlliyini, "Xalçaçı qız haqqında dastan" poemasında isə qardaş Türkmənistan xalqının inqilabi mübarizələrlə bağlı həyatını tərənnüm etmişdir. "Aktrisanın taleyi", "Tomiris", "Qaraqalpaq haqqında söz", "Köhnə fontan hekayəti", "Bülbül yuvası", "Çöl xəyalları" və s. poemaları ilə müasir milli ədəbiyyat tarixində layiqli yer tutmuşdur.

Xalq ədəbiyyatı nümunəsi olan məşhur "Qırx qız" eposu əsasında yazdığı (A.Şamuratovla birgə) eyni adlı pyesin, "Aktrisanın taleyi" lirik dramın və Qaraqalpaq klassik şairi Ajiniyaza həsr etdiyi eyni adlı operanın müəllifidir. Pyesləri milli səhnədə oynanılır. Zəhmət dolu yaradıcılıq yolu keçən şair bu günədək doğma Qaraqalpaq, rus, özbək, qırğız, türkmən dillərində onlarca kitabını müxtəlif nəşriyyatlarda çap etdirmişdir. Eyni zamanda şeirləri qazax, Ukrayna, belorus, Azərbaycan, gürcü, latış, polyak, bolqar və bir çox xalqların dillərinə tərcümə olunaraq dövrü mətbuatda çap olunmuşdur. "Nədə imiş", "Könül könüldən su içər" adlı şeirlərini azərbaycancaya şair Ayaz Vəfalı tərcümə etmişdir. İ.Yusupov tərcümə olunan və tərcümə edən xoşbəxt taleli şairdir. Dünya və rus ədəbiyyatı sədəvrləri, eləcə də Ümumittifaq ədəbiyyatının ən yaxşı nümunələri, o cümlədən Puşkinin şeirləri, Lermontovun "Mtsiri", Şevçenkonun "Katerina", Mayakovskinin "V.İ.Lenin" poemaları, Şekspirin sonetləri, Ömər Xəyyamın rübailəri, Hafiz və Nəvainin qəzəlləri, Höte, Bayron, Heyne, Mitskeviç, Şiller, A.Tukay, Blok poeziyasının ən dürlü inciləri, Pablo Nerudanın şeirləri, Zülfüyyə və Mustay Kərimin şeir topluları və onlarca digər şairlərin əsərləri İ.Yusupovun tərcüməsində Qaraqalpaq oxucularının istifadəsinə verilmişdir. Dahi M.F.Axundovun Puşkinin ölümündən təsirlənərək yazdığı "Şərq poeması"nı Qaraqalpaq dilinə İ.Yusupov çevirmişdir.

Azərbaycan xalqı ilə Qaraqalpaq xalqı arasındakı dostluq qədim tarixə malikdir. Bu doğmalığ illər boyu müqəddəs varlıq kimi qorunmuş, dostluq ənənələri ilə müasir həyatımızda da öz kökünə bağlanmışdır. Qaraqalpaq xalqı da Azərbaycan xalqı kimi poeziyanı, sənəti ulu sanır, onu sevir. İnanırıq ki, bu iki xalq arasındakı ədəbiyyat körpüsü - mədəniyyət körpüsü daha da möhkəmlənəcək, şeir könülləri bir-birindən doyunca su içəcək.

«Ədəbiyyat və incəsənət», 26.05.1987.

ÖZ DUYUMUMUZLA

Sevinc Çokumun nəfis tərtibatlı «Hilal görünuncə» kitabının son səhifəsindəki qeydləri oxuyuruq: «Sevinc Çokum İstanbulda doğulmuşdur. İstanbul Universitetinin Ədəbiyyat fakültəsinin Türk dili və Ədəbiyyatı bölümünü bitirən Sevinc Çokum üç il ədəbiyyat öyrətməliyi yaptı. Bir sıra Türk Ədəbiyyatı Dərgisində yazı işləri müdirliyində bulundu... 1971 – ci il çalxantılarını «Zor» romanında anladan Sevinc Çokum «Bizim diyar» və «Hilal görünuncə» ilə tarixi roman örnəkləri verdi. Romanı bir kultur dəbdəbəsi ehtisamı içində ələ alan yazar, «insan» gerçəkliyini də əldən buraxmadı». Bu əsər Türkiyənin Yazarlar Birliyinin «İlin romançısı» və Türkiyə Milli Kultur Vəqfi Ədəbiyyat ərnağanlarına layiq görülmüşdür (1984). O, «Əyilmiş ağaclar», «Zor», «Bizim diyar», «Hilal görünuncə», «Bölüşmək», «Magina», «Dərin yara» və sair kitablarının müəllifidir.

Türkiyənin müasir və tarixi romanlar müəllifi kimi tanınmış nasiri Sevinc Çokum, onun həyat yoldaşı, nəşir Rüşet Çokum və «Türkiyə» qəzetinin baş redaktor müavini Ömər Öztürkmən yazıçı Əzizə Cəfərzadənin xeyirxah bələdçiliyi ilə «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzeti redaksiyasında qonağımyızdır. Qarşılıqlı tanış olma mərasimi ilə söhbət yolu açıldı. İstək, maraq dolu həyəcanlar çox, biri – birimizi öyrənmək, yaxınlaşdırmaq meylləri çox, bu arzulardan doğan suallar da çox – cavablar isə bəzən qaneedic, bəzən də haradasa dolğunlaşa bilmirdi. Axı, qayğı başdan aşırsa...

Sevinc xanımın «Əlifbanı dəyişmək məqsədiniz doğrudurmu?» – səmimi sualının cavabını görüşdə iştirak edən redaksiya əməkdaşları verməli idi. Cavab isə ona görə dəqiqləşə bilmirdi ki, xeyli zamandır bu haqda söhbət getsə də ortada koqkret bir iş yoxdur. Tərcüməsiz biri – birimizi lap ana – bala kimi anlasaq da, yazdıqlarımızı hamı eyni şəkildə oxuya bilmir.

Ömər bəy belə bir sualla - «*Sovetlər Birliyində olan türkdilli xalqlar içində siz həmişə öncə getmisiniz. Yenidənqurma dövründə də buna nail olacağımıza əminsizmi?*» - söhbətə qarışdı.

Onlara müsbət cavab versək də gözlərimizdəki narahatlıq həyəcanlarını ancaq özümüz sezə bildik. İki ildir ki, heç nədən əsəblərimizi heç – puç edən fikirlərimizi dolayısına yayındıran, yolumuza çidar olmuş «Dağlıq Qarabağ problemi» maneçilik törədir.

Sevinc Çokum: - Cənubi Azərbaycanda olan iyirmi milyon azərbaycanlılar ilə kultur əlaqəniz nə yerdədir?

- Onlar bizi oxuya bilmir. Həm də oradakı qardaş – bacılarımızın öz ana dilində heç bir mətbuat orqanı yoxdur. Məktəbləri də yoxdur. Məhz buna görə də bizim «Ədəbiyyatımızın üfüqləri» adlı səhifə verməyimiz, ümumiyyətlə Cənubi Azərbaycandan gələn şeir və hekayələri çap etməyimiz həm milli, həm də beynəlmiləçilik borcumuzdur.

- Sevinc xanım ədəbi əlaqələrimizin, mənəvi yaxınlaşma prosesinin yeni mərhələsi barədə, yəni öz tərəfinizdən bir neçə kəlmə deyə bilərsinizmi?

- Yaxın vaxtlarda bizim tərəfdən mədəniyyət nazirimiz Turan Yazqanın, sizlər tərəfdən Polad Bülbüloğlunun imzaladığı sənədlərə əsasən ikitərəfli xeyli işlər görülecək. Ən yaxşı kitablarınız bizdə -- Türkiyədə çap olunub satılacaq və həmin proses əks tərəfdə də olacaqdır. Bu çox gözəl anlaşmadır. Həməv vaxt biz ədəbiyyat günləri də keçirəcəyik. Sizlər bizdə, bizlər sizdə – görüşlər, görüşlər.... Nəhayət sədlər bir az sona yetəcək. İnşallah!

Həməv günə qədər hələlik.....

«Ədəbiyyat və incəsənət», sentyabr, 1989.

"FÜZULİ — 500" MƏCLİSİNİN TÜRKİYƏLİ QONAQLARI

Müsaibim "Füzuli — 500" yubileyinin qonaqlarından biri olan **Türkiyədə Hacıtəpə Universitetinin ədəbiyyat fakültəsinin türk dili və ədəbiyyatı bölümündə çalışan, folklorçu Öcəl Oğuzdur.**

— **Öcəl əfəndi, "Türk dünyası folklorunda yeni istiqamət anlayışı" mövzusunda Türk Dünyası Yazarlarının III qurultayında çox dəyərli və maraqlı çıxış etdiniz. Orada deməyə imkan tapmadığınız fikirlərinizi, düşüncələrinizi qəzetimizin oxucuları üçün açıqlamanızı istərdinizmi?**

— Belə bir imkan yaratdığınız üçün əvvəlcə təşəkkürlərimi bildirirəm. Türk dünyası folkloru çox böyük, çox qədim, çox güclü bir folkordur. Türk dünyası bilindiyi kimi türk dili danışan bir dünyadır. Bu dünyanın kökü çox uzaq illərdə dayanır. O qədər uzaq illərə gedib çıxır ki, min il, beş min il, on min illərdən söz açmaq gərəkdir. Biz bir vaxtlar Türkiyə, Azərbaycan, qazax, qırğız, özbək, türkmən, xakas, tuva, çuvaş, başqırd — hamımız bir yerdə toplaşmış vəziyyətdə yaşayırdıq və mifologiyamızı, folklorumuzu burada meydana gətirmişik. Daha sonrakı illərdə ortaqlar, bərabər yaşadığımız coğrafiyadan köç etdik. Kimimiz Bakıya, kimimiz Şərqə, kimimiz Qərbə, kimimiz başqa bir istiqamətə yön etdik. İndi köç etdiyimiz yerlərdə yeni mədəniyyətlərlə, yeni insanlarla qarşılaşdıq. Bu arada fərqləşmələr oldu. Ancaq türk dilinin və türk mədəniyyətinin ana ünsürləri hamımızda qorunub qaldı. Biz Türkiyədə folklorçuları 1990-cı illərdən sonra türk dünyasının önünə çıxan bu böyük əlaqə fürsətini qaçırmamağı düşündük. Bu üzdə Türkiyədə, həm Azərbaycanda, həm Orta Asiya dövlətlərində yaşayıb gələn folklor məhsullarının bir arada dəyərləndirilməsini, hamısının bir arada incələnməsini təklif etmişəm. Təklifimin biri də odur ki, biz hansı ölkənin vətəndaşı oluruqsa olaq, hansı yerdə folklorla işləyirsə işləyək, mütləq türksoylu əhalinin folklorunun necə yaşadığını, necə yaşamadığını, yaxud araşdırma istiqamətində tədqiq etməliyik. Yəni sözümün canı, biz milli müqayisə metodu ilə türk dünyasının folkloruna baxmaq lazım gəldiyini söyləyirik. Milli müqayisə metodunun əsasında da indi dediklərim dayanır. Bu metoda görə məsələn, "Koroğlu"nu işləyən bir folklorçu — "Koroğlu Azərbaycanda yaşamışdır" — deyir. Həmin tədqiqçi Koroğlunu "Azərbaycanın böyük bir dastan, epos qəhrəmanıdır" — deyib keçməməlidir. Koroğlunun Anadoluda, Qazaxıstanda, Özbəkistanda yaşayan şəkllərini araşdırmalıdır. Folklor elmində biz bunlara variant deyirdik. Fəqət bu günlərə qədər də variant deyirdik. Varinat kəlməsində bir əsərin kökü, bir də ondan ayrılmış şəkli (növu) nəzərdə tutulur. Bu baxımdan "variant" kəlməsi türk dilinin yaratdığı mətnlər üçün belə mənada deyilməməlidir. Varinat yerinə "mətn" ifadəsi daha maraqlı, tutarlı olardı. Yəni bu nə deməkdir: Azərbaycanın da yaratdığı "Koroğlu" yaxşıdır, Özbəkistanın da, Türkmənistanın da, Anadolu türklərinin də yaratdığı "Koroğlu"lar yaxşıdır. Yaşatdığı koroğlular da yaxşıdır. Amma bunlar arasında meydana gələn fərqlər öz coğrafiyasının, ilkilərinin ortaya çıxardığı bir nəticədir. Türk dünyasının müqayisəli çalışan folklorçusu bu fərqləri əlaqələndirib aradakı fərqləri bütünləşdirəcək, müqayisə edəcək bir tədqiqat obyektini seçəcəkdir. Məsələn, hamının seçdiyi Molla Nəsrəddin burada "Molla Nəsrəddin", doğu Türkiyədə, Anadoluda "Xacə Nəsrəddin" deyərək yaşayır. Başqa ölkələrdə, başqa camaatda bu başqa adlarla yaşayır. Ancaq bunların hamısının kökü birdir. Eyni lətifə qəhrəmanının ətrafında toplaşır. Bütün bu mülahizə "sizindir, bizindir" yox, "siz bizdən, biz sizdən aldığımız" kimi mülahizələri Türk dünyasının ədəbiyyatının, mədəniyyətinin bərabərliyini ortaya çıxarmaqdan imtina edəcək işləri kənara atmalıyıq. Bunlar hamısı türk dünyasının ortaqlar, müştərk malıdır. Bu müştərk mal Azərbaycanda necə bir vəziyyət almışdır, Özbəkistanda, Türkmənistanda, Anadoluda, Qazaxıstanda necə bir vəziyyət almışdır, bunları ayrı-ayrı təhlil və tədqiq etmək lazımdır. Bu təhlildə sadəcə, yəni "Koroğlu"nun mətnini, ya "Molla Nəsrəddin"nin mətnini, ya hər hansı bir xalq mahnısının mətnini götürərək, o mətni yaradan, yaşadan, bu günlərə gətirən xalqın nə vəziyyətdə olduğu da önəmlidir. Bu kontekstdə tədqiqat aparmaq lazımdır. Milli müqayisə metodu üçün həm bu kontekstdə, həm də mətn üzərindəki araşdırmalar istənilən nəticəni, yəni türk dünyasının mədəniyyətinin, folklorunun bütünlüyü aşkarlanacaq, elmi dəyər alacaq.

— **Ocal əfəndi, gərək ki, Siz Azərbaycana birinci dəfədir gəlirsiniz. Artıq beş gündür ki, kütləvi keçirilən "Füzuli-500" bayramlarında iştirak edirsiniz. Belə ki, bu günlərdə yüzlərlə, minlərlə insanlarla görüşdünüz, müəyyən danışq əlaqələndirib oldunuz. Bir folklorçu kimi deyərək bilərsinizmi, bizim hərəkətlərimizdə,**

danışqlarımızda, söz-söhbətlərimizdə, elmimizdə, təfəkkürümüzdə, mədəniyyətimizdə hansı milli türk folklor ənənələrini izlərini görürsünüz, duyursunuz? Nəzərə çarpan elementləri deyə bilərsinizmi?

— Mən Azərbaycana birinci dəfə gəlirəm. Ancaq Azərbaycanla əlaqədar işlərim hələ Türkiyədə davam edir. Orada Azərbaycandan gələn tələbələr var. Onlara dərs deyirəm. Azərbaycanı bura gəlməmişdən kitabları ilə də tanıyırdım. Azərbaycan türklərinin həyatında folklor mədəniyyətinin çox böyük bir yeri olduğunu gördüm, Siz Azərbaycan türkləri folkloru sosial həyatınıza olduğu kimi qatmış və yaşadırsınız. Bundan böyük iftixar hissi keçirdim. Məmnuniyyətimin ikinci bir tərəfi Füzuli yubileyini ellikcə, obalıqla keçirmənizdir. Biz Anadoluda etmədiyimizi siz burada etmisiniz, Füzuli həm elm həyatında, həm sosial həyatınızda, həm də xalqın arasında bu qədər canlı yaşayır. Sadəcə Füzuli yox, klassik şəxsiyyətləri beləcə yaşatmanız kökümüzə, soyumuza, irsimizə folklor nümunəsi kimi bağlılıq, sevgidir. Mən sizin folkloru yaşatma baxımından bir problemlə, narahatçılıqla bağlı məsələni görmədim. Bunlar çox öyünüləsi faktorlardır. Əhali bununla həm dili qorumuş, həm də o dili yaradan, yaşadan sənətkarları qorumuşdur. Gəlişimlə çox-çox şeylər duyub, öyrənib, xoşbəxt olub gedirəm. Bir cəhəti də deməyə bilmərəm. Bu günkü həyatımızda bizim folklorumuzun ən önəmli tərəflərindən biri yaradıcılığımızdır. Yəni folklorumuzu biz sözlə yaşadır, yaradır, nəql edirik. Azərbaycanda da folklorun bu şəkildə xalq arasında yaşadığını görürəm. Məsələn, qadın kişi ictimai yerlərdə münasibətlərində. Bunlara baxdıqca "Anadoludayam" kimi düşünürəm. Məsələn, "Xoş gəldiniz, Siz bizim əziz qonağımızsınız" deyib süfrəsini, evini, könlünü bizə açan Azərbaycan türkü Anadolu türkünün hər hansı bir davranışından fərqlənmir. Dünən Suraxanıda şeir gecəsi keçirirdik. Orada bizi çiçəklərlə, çörəklə, düzlə qarşılayan, könlünü açan o gözəl insanların Anadolunun hər hansı bir şəxsindən fərqi yoxdur. Çox xoş təəssüratla, könlüm dolu folklor sevgisiylə Anadoluya qayıdacağam. Amma ömrüm boyu belə sevgi gözəlliyi ürəyimdən çıxmayacaq. Allaha şükür olsun ki, biz belə köklü, soyluyuq.

2.

"Füzuli-500" yubileyinin qonaqlarından biri ilə də görüşüb söhbət edə bildik. Növbəti qonağımız Türkiyə uşaq ədəbiyyatı tədqiqçisi, Qazi Universitetinin müəllimi, doktor Zəki Küreldir.

— **Zəki əfəndi, Füzuli bayramına hansı ovqatla, hansı təkliflərlə, hansı sözlə gəlmisiniz?**

— Mən əslən Bolqarıstan türklərindənəm. Türkiyədə universitet bitirmişəm. Hal-hazırda Türkiyədə Qazi universitetində uşaq ədəbiyyatından dərs keçirəm. Başqa bir universitetdə dekan müavini kimi çalışıram. Biz türk dünyası ədəbiyyatının bütöv olduğuna inanırıq. Özbək, qırğız, qazax, azəri ədəbiyyatını Türkiyədəki ədəbiyyatdan ayrı düşünmürük. Mən öz çalışdığım universitetdə türk dili və ədəbiyyatı bölümünün rəhbəriyəm və orada "Türk dünyası ədəbiyyatı" adlı dərs ayırmışıq. "Türk dünyası ədəbiyyatı" dərslərini mən keçirəm. O dərsləri tələbələrə mən öyrədirəm. Orada Azərbaycan, qırğız, qazax, özbək ədəbiyyatını tədris edirik. Və indi bizim litseylərdə, məktəblərdə, ədəbiyyat dərslərində türk dünyası ədəbiyyatları da öyrədilir. Bizim cocuqlarımız, gənclərimiz bütün türk dünyasının ortaq şairi olan Füzulidən ən azı bir-iki şeiri əzbər bilirlər. Türkiyədən tanıdığımız şairlərin Azərbaycanda da tanınmış olduğunu bu gecə, bu şeir gecəsində gördüm. O da məni çox məmnun etdi. Hələ mən Güney Azərbaycanda yaşayıb-yaratmış böyük Şəhriyar haqqında burada öyrəndim. Cavan şairiniz Əlisəmid Kürə tanış oldum. Şeirlərini dinlədim. Onların Türkiyədə də tanınmasını istərim, öyrədilməsini arzu edərim. Mən indi türk dünyasının uşaq ədəbiyyatının nümunələrini Türkiyə türkcəsində axtarmaq, Türkiyə türkcəsindəki uşaq ədəbiyyatının nümunələrini də bütün türk dünyasında axtarılması istiqamətində köməklik istərim, hər kəsdən, hər qəzet səhifəsindən. Bunun üçün də Azərbaycana gəldim ki, Türk Dünyası Uşaq Ədəbiyyatı İnstitutu açaq. Bu İnstitutun qurulmasını istərim. III Türk Dünyası Yazarlar qurultayında belə bir təkliflə çıxış etdim. Könül istər ən qısa zamanda bu institut yaradılsın — özbək, qazax, qırğız, tatar, türk cocuqları birlikdə, gələcəkdə bir-birindən fərqli deyil, bir-birinin eyni olan tam ortaqlı rəngdə olsun, bir türk dünyası olsun. Mən bunu istəyirəm.

— **Gözəl arzudur. Siz bu yöndə konkret bir iş hasilə gətiriləcəyinə əminsinizmi?**

Türkiyədə iki dəfə Cocuq Ədəbiyyatı simpoziumu keçirmişik. Bu Cocuq Ədəbiyyatı simpoziumlarında Cocuq Ədəbiyyatı İnstitutu qurulmasını gündəliyə gətirmişik. Orada bu məqsədlə xeyli iş görmüşük. Mən Ankarada olan evimi Cocuq Ədəbiyyatı Kitabxanası etmişəm. Evimi bütünlüklə o kitabxanaya bağışlamışam. 7000 kitab qoymuşuq ora. O kitabxanada bütün türk dünyasının uşaq kitablarını, cocuqlar üçün yazılmış kitabları toplamışıq və türk dünyasında bunlarla işləmək istəyənlərə

qapımız açıqdır. İnənəm ki, bizim bu istəyimiz çox qısa zamanda gerçəkləşib həyata keçəcəkdir. Türk dünyasının birlik və bütünlüyü hər kəsin fikrində, qəlbində olmasını istəyirəm. Bu məqsədlə çalışanların səmimiyyətini diləyirəm. Bu görüşümüzə, gələcəyimizə, söhbətimizə, sevincimizə səbəbkar böyük Füzuli babamıza nur diləyirəm. Sizlərə isə təşəkkürlər və minnətdarlıqlarımı bildirirəm.

1996.

ULU KİTAB – SƏDASI GÖYLƏRDƏN ENMİŞ TANRI DUASI

Bakı, Zuğulba Gənclik Mərkəzi, 1 dekabr 1997 – ci il.

Qoca Dədə Qorqud eşqinə gənclik ocağında sərt payız havası isti şennik nəfəsiylə baş – başa çatılmışdı. Əsrlər axarında düz – dünyaya səpələnmiş türksoylu, türkdilli insanlar onları bir yerə cəmləyən ulu tarixlərinə minnətdarlıq duyğuları içindəydilər. Bu hisslər üzlərdən, gözlərdən, görüşlərdən lap aydınca sezilirdi. O gün bəziləri ilk dəfə idi ki, görüşürdülər, bir – birilərinin adlarını da hələ düz – əməlli ayırd edə bilmirdilər. Amma hər kəs lap uşaqlıq dostu kimi biri- birinə doğma, yaxın idi. Bir babanın min bir yarpaq övladlarının könül nuru əlyetən Xəzərin sirli sularında bərq vururdu. Bu görüşün nizamını bələdləyən dəvətnaməni vərəqlədikcə dünyanın ta hansı nöqtəsi qalmayıb ki, oradan elçilər nəzərdə tutulmasın: Amerika, Almaniya, İngiltərə, Türkiyə, Moskva, Sankt – Peterburq, Bolqarıstan, Polşa, Norveç, Özbəkistan, Qırğızıstan, Qazaxıstan, Cənubi Azərbaycan....

Kitabi Dədə Qorqud məclisində göz üstə əzizlədiyimiz – adlarını indiyəcən eşitdiyimiz, eşitmədiyimiz qonaq – qaralarımızın ürəyi türk eposları ilə bağlı sözlərlə dolu idi: Əhməd Ərcilasun, Qulamrza Səbri Təbrizi, Lyubomir Makov, Abdulmalik İnsanbayev, Fatma Kebekova, Mametqul Jurayev, Tamara Sadalayeva, Kris Laytfut, Faiq Çələbi, Gülnarə Orazova, Natalya Kononenko, Ədhəm Tneışev, Svetlana Belyayeva, Doktor Cavad Heyyət, Əbdüllətif Bəndəroğlu, Həmid Nitqi, Yuri Kleyner, Sadiq Tural, Marika Mundt, Slavomira Yermenko... daha kimlər, kimlər. Dəvət olunanların gələnləri də olmuşdu, gəlməyənləri də... O günün, o məclisin ruhu adamda əminlik yaradır ki, gəlməyənlərin də ürəyi, xəyalı məclisimizin qonağı idi. O günü ulu Dədə Qorqudun 1300 illiyini ... bayram etməyə toplaşmışdıq. Dədə Qorqud bizi tarixləşdirən, əfsanələşdirən, nağıllaşdıran bir sehrdir, sədası göylərdən enmiş Tanrı duasıdır. Dədə Qorqudun yaşının qədəri bilinməz. Qədəri bilinməsə də, qədrini bilməliyik. Qədrini bilək ki, Dədəm Qorqudun ömrü uzun olsun, çırağı gur olsun. O çırağın kölgəsindəki işıq, nur özümüzük.

«Kitabi - Dədə Qorqud»: elmi – tənqidi mətn problemləri», «Kitabi – Dədə Qorqud»un yarandığı mühit və dövr», «Türk folklorunda qopuz məsələsi», «Dədə Qorqud obrazı və motivləri Cənubi Azərbaycan folklorunda», «Dədə Qorquddə ulular», «Dədə Qorqudun Drezden nüsxəsi», «Dədə Qorqudun Vatikan nüsxəsi», «Avestanın Dədə Qorqud izləri»... saymaqla başa gəlməyən elmi – tənqidi yazılar, «Kitabi - Dədə Qorqud» tarixinə sanballı, araşdırma yönümlü məruzələrin sərlövəsi hər kəsə maraq doğurmaya bilmirdi. Elə bu maraq, bu dolğunluq əsas verir ki, orada tam şəkildə deyilməyən, deyilən bütün məruzələri yığb – yığışdırıb «Dədə Qorqud - 1300» adına bir kitab bağlasın. Azərbaycan ədəbi elminin tanınan tədqiqatçı alimləri «Kitabi Dədə Qorqud» tarixinə dair mənalı, məzmunlu məruzə – çıxışlarla tədbir iştirakçıları idilər.

Yeri gəlmişkən, bəzən belə məclislərdə ilk anda gözə dəyməyən, ancaq hisslərin duyduğu bir ovqata köklənirəm. Özüm də bilmədən seyr etdiyim bu mənzərə indi də diqqətimdən uzun müddət çəkilmədi. Nədənə, Bakıda beynəlxalq səviyyədə müxtəlif məzmunlu bütün ədəbi – mədəni tədbirlərə əksərən eyni adamlar dəvət olunur. Söz yox ki, doğma soydaşları görmək özü bir sevincdir. Eləcə də Bakıya hər gəliş onlar üçün də maraqlı və xoş səadətdir. Məsələ odur ki, Bakıda bu gəlişləri təşkil edənlər üçün, daha doğrusu, tədbirlərin mövzusunə uyğar elm, sənət adamlarının seçilməsinin fərqi olmur. Yaradıcı şəxslər, dost – tanışlar arasında ardıcıl münasibətlərin qurulması əlverişli və təqdirəlayiqdir. Amma keçirilən məclislərdə dəvət – seçim yerinə düşəndə beynəlxalq səviyyəli toplantılar nizamlı, orijinal və ilk əvvəl, yeni hadisə olur. Bəlkə də bu səbəbdən gözlədiyimiz qeyri-ədilik adıləşir. Nə isə....

İndi keçirilən «Kitabi – Dədə Qorqud - 1300» beynəlxalq toplantısı hələ neçə dəfələrlə qeyd edəcəyimiz tədbirlərin ilkidir, başlanğıcıdır. Dədə Qorqud götücələrinin deyəcəkləri, söyləyəcəkləri, tədqiq fikirləri tükənməzdir.

«Kitabi – Dədə Qorqud - 1300» beynəlxalq toplantısının bir neçə iştirakçısından götürdüyümüz qısa müsahibələri qələmə aldım:

Ocal OĞUZ (Türkiyə, Hacıtəpə Universitetinin folklorçu alimi): - Bu günlərdə AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun dəvəti ilə bütün türkdilli xalqların atası – babası saydığımız Dədə Qorqud adına yığışmışıq. Mən folklorçu alim kimi Dədə Qorqudla bağlı xeyli məqalələr dərc etdirmişəm. Yeri gəlmişkən, «Milli folklor» adlı bir dərgi buraxıram. Artıq 10 ildir ki, redaktoru olduğum bu dərgi folklorla bağlı ədəbiyyata gönül verən oxucuların, tədqiqatçıların arasında yayılır. Azərbaycan folkloru ilə bağlı 50 – dən çox məqaləm nəşr olunub. Azərbaycan milli folklor nümunələrindən ibarət 100 – dən çox kitab toplamışam. Müəllimi olduğum universitetdəki tələbələrimin bu yöndə işi xüsusi ilə diqqətəlayiqdir. Onlarla birgə arayıb – axtarıb topladığımız kitabların müəyyən qismini kitab kimi çap etdirmişik, qalanları isə hələ durur. Tədqiqat ərəfəsində daha çox aşıq ədəbiyyatı ilə bağlı kitablara üstünlük vermişik.

İmran Baba (Türkiyə, Atatürk Kültür Mərkəzinin baş katibi): - Ulu adına üz tutub yığışdığımız Dədə Qorqud ilk olaraq, cəmi türk dünyamız üçün bir əfsanədir, bir tarixdir. O mənada bu gün hamımız bəxtəvər tarix yaşayırıq. Yəqin Azərbaycanda çoxları tanıyır, bilir ki, Türkiyə Atatürk Kültür Mərkəzi böyük bir ocaqdır. Türk dünyası xalqlarının ədəbiyyatı, folkloru istiqamətində xeyli işlər görüb, görür. Mən həm öz mərkəzimizin buradakı müəyyən işlərini yerinə yetirmək, həm də Dədə Qorqud toplantısında iştirak etmək üçün Azərbaycana gəlmişəm. Türk dünyasının ədəbiyyatlarını dərc etdiyimiz bir jurnalımız da var. Həmin jurnal üçün də zəngin materiallar aparmaq niyyətindəyəm. Bundan başqa Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında Atatürk sənət bölümü açmaq imkanı əldə etmişik. İndiki gəlişimdə bu işi sürətləndirməyi nəzərdə tutmuşuq. Atatürk Kültür Mərkəzi də «Dədə Qorqud» yubileyi ilə əlaqədar 1998 – ci ildə bax belə əzəmətli bir tədbir keçirməyi planlaşdırıb. Sadəcə olaraq, yığıncağımızın hələ konkret günü, vaxtı dəqiqləşməyib. Bütün türk dünyası Dədə Qorqud işiylə Türkiyədə bir daha görüşəcək.

«Xalq qəzeti», 05.12.1997.

ORXAN PAMUK BAKININ QONAĞIDIR

Məşhur türk yazıçısı Orxan Pamuk bu günlərdə Bakıya gəlmişdir. O, Azərbaycan Yazıçılarının XI qurultayına dəvət edilmişdir. Qurultayda yazıçının çıxışı da dinlənildi. Ötən gün isə Natəvan klubunda Orxan Pamuk mətbuat işçiləri ilə görüş keçirdi. Görüşdə ilk olaraq yazıçının Azərbaycan Yazıçılar Birliyinə fəxri üzv seçilməsi haqqında yazıçı Anar məlumat verdi. Sonra isə jurnalistlər onları maraqlandıran məsələlər Orxan Pamuk yaradıcılığına dair suallarla yazıçıya müraciət etdilər. Yazıçı bir neçə kəlməlik giriş sözündə bu görüşdən məmnun olduğunu bildirdi və daha çox sadə suallar arzuladı. Lakin jurnalist auditoriyası yazıçının yaradıcılığına yaxından bələd olmadığından qonağın gözlədiyi "çətinliklər" olmadı. Kiminsə verdiyi "Siz niyə məşhursunuz" sualını isə belə cavablandırdı.

— Mən də bilmirəm ki, niyə məşhuram. Bu fikri, sözü qəzetçilər, tənqidçilər, yazıçılar dedilər və yazdılar. Mən isə etiraz etmədim.

"Orxan Pamuk — böyük türk yazıçısıdır. Bir çox Avropa tənqidçiləri onu Umberto Eko, Markes, hətta Ceyms Coys və German Gess ilə müqayisə edirlər. "XX əsrin son nəhəng romanı" adlandırılan "Qara kitab" əsəri ona dünya şöhrəti gətirdi, onlarca dilə tərcümə olundu. Əsərdə bütünlüklə türk mədəniyyəti və bir az da geniş dünyəvi mədəniyyət təcəssüm etdirilib".

Orxan Pamuk haqqında deyilmiş bu fikirlər internet saytından götürülüb. Bu internet saytına onun yaradıcılığı haqqında onlarla yazı, əsərlərinə rəylər daxil edilib.

Orxan Pamuk 1952-ci il iyun ayının 7-də İstanbulda doğulmuşdur. Robert kollecini bitirdikdən sonra İstanbul Texniki Universitetinin memarlıq fakültəsinə daxil olmuşdur. Lakin o, bu təhsilini yarımçıq qoyub İstanbul Universitetinin jurnalistika fakültəsinə daxil olmuş, 1976-cı ildə ali təhsilini tamamlamışdır. 1977-79-cu illər arasında həmin institutda çalışmışdı. Gəncliyinin üç ilini Nyu-Yorkda yaşadıqdan sonra yenidən doğulduğu şəhərə qayıtmış və indiyəcən də orada yaşayıb-yaradır.

Ancaq Nyu-Yorkdan qayıtsa da az sonra Orxan Pamuk adlı yazıçının adı-sanı, şöhrəti barədə Amerika, Avropa qəzetlərində, mətbuatında yazıldı. "Nyu-York Tayms" qəzeti bir neçə il bundan əvvəl yazırdı: "... Orxan Pamukun ilk romanı 1974-cü ildə nəşr olunmuşdur. Həmin əsər bir çox milli mükafatlara layiq görülmüşdür. Artıq 10-15 ildir ki, gənc yazıçının adını bütün dünya bilir".

Həmin qəzet hələ 1985-ci ildə yazıçı haqqında yazmışdır: "Şərqdə yeni bir ulduz çıxır. Həmin ulduz doğuldu və bütün günü yanır". Yuxarıda da qeyd etmişdik ki, məşhur yazıçı ədəbiyyat aləminə 1970-ci illərdən gəlmişdir. Bu gün daha çox postmodern romançı kimi manınır. 1979-cu ildə milli mövzulu nəsr müsabiqəsində Mehmet Eroğlu ilə birgə birinci mükafatı qazanmışdı. 1983-cü ildə "Cövdət bəy və oğulları" romanı ilə "Orxan Kamal" roman mükafatını, 1984-cü ildə "Səssiz ev" romanı ilə "Madaralı Roman" medalını qazandı. Bu əsərində də Cümhuriyyət dövründən əvvəl və sonra bir ailənin yaşantılarını qələmə almışdır.

Orxan Pamuk hər yeni əsəri ilə təkcə Türkiyədə deyil, Avropa və Amerikada tanınır, məşhurlaşır. Onun romanları məzmunu, mövzusu, yazılış üslubu, məntiqi, fəlsəfəsi ilə bir çox yeniliklər mənbyi olsa da, ona qarşı münasibətlər müxtəlif yozumlara gedib çıxdı. Təriflənirdi, tənqid olunurdu, sevilirdi, rədd olunurdu (bəlkə də qısqanclıqdan).

Beləliklə, Orxan Pamuk bu gün dünya ədəbiyyat mühitində seriyasında daha çox bu əsərləri ilə məşhurdur. "Cövdət bəy və oğulları" (1982), "Səssiz ev" (1983), "Ağ qala" (1985), "Qara kitab" (1990), "Gizli üz" (1992), "Yeni həyat" (1995), "Qar" (2002).

Bu kitabların içərisində "Qara kitab"ın səsi-sədası dünya ədəbiyyatı zirvəsini fəth etmişdi.

Jurnalistlərlə ötən günkü görüşündə Orxan Pamuka belə bir sual da verildi.

— **Dünyadan ən çox sevilən kitabınıza niyə "Qara kitab" adı qoymusunuz?**

— Mən bunu da bilmirəm. Əsər tamamlanmışdı, amma adı qoyulmamışdı. Bu birdən və təsadüfi baş verdi.

Orxan Pamuk yaradıcılığına bələd olduqdan sonra bu əsərdəki "qara" anlamının rəng yox, ulularımızın söylədiyi "böyük", "nəhəng" anlamına söykənməsi fikrində qərarlaşmaq.

Türk təfəkküründən, əlbəttə ki, ancaq böyük mənələr, ulu düşüncələr doğa bilər. Dünyanın tanıdığı və sevdiyi türk yazıçısı Orxan Pamukun Azərbaycanda da geniş təbliğ olunması, çoxsaylı oxucu qazanması

əlbəttə ki, müsbət hadisə və şərəf olardı. Onun əsərləri Azərbaycanda kitab halında nəşr olunmasa da, ayrı-ayrı mətbuat orqanlarında zamanlarından parçalar dərc olunmuşdur. Qarşılıqlı münasibətlər olan yerdə həqiqət çox sadə görünür.

«Xalq qəzeti», 21.05.2004.

ƏBRU - ÇİÇƏKLƏR SƏNƏTİ VƏ YA "ÖYLƏ SƏRMƏSTƏM Kİ, İDRAK ETMƏZƏM DÜNYA NƏDİR"

*Ney kimi hər dəm ki, bezmi-vəsfini yad eylərəm.
Ta nəfəs vardır quru cismimdə fəryad eylərəm.
Ruzi hicran sənin ey müğri ruhum kim bu gün
Bu qəfəsdən mən səni əlbəttə azad eylərəm.*

—dahi Füzulinin ruhi-eşqindən qopan misralar. İllah da ki, ney kədərində-səsinə köklənib bu sətirlərdə dinşək kəsilsən. Ney sədası və aşiq-bağrımdan qopan poetik pıçıltılar—bu ahəngdən məsti-hal olunca könlünün gözündə bir ayrı aləm açılır. Əbruda iynə gözüylə toxunmuş lalələr, qərənfillər, eşq bədələri, mələk libas eşq pərvanələri... bir sözlə möcüzəli bir dünyaya tapınırsan. Min aya dəyəsi bir anın bəxtəvər yaşantısına dolursan. Bu anın qisməti Allahın tale yazısıdır, yoxsa ruhi doğmalığ, ruhi bağlılıq, ruhi qovuşuq. Hər nə isə ömrün unudulmaz ruha dönmüş məqamları.

Gənc heykəltəraş Anar Eyni yol açıb karvan düzdü. Ruhuma qonaq zəvvarlarına sarvan oldu. Neyçi Süleyman, meyxanaçı Savalan və Əbruzən Mutluxan Taş. Bir-iki gün idi ki, uzaqdan uzağa adlarını eşidirdim. Və birdən... birdən dörd ruh qardaşı qapımızı döydü. Olarını, olamazmı- demədilər. Birbaşa "əs-sələmü" deyib, "əleyk" alıb əyləşdilər. Ruhlarımız qərarlaşdı. Süleyman neyi dodaqlarına yaxınlaşdırdı, Savalan iri qavalını bağrına basdı – ney havasına göylərə yüksəlincə nəğmə pıçıltılar hoyumuza, harayımıza yetdi —

*Öylə sərməstəm ki, idrak etməzəm dünya nədir
Mən kiməm, saqi olan kimdir, meyi sehbə nədir.*
—Füzulidəndir,

*Səni bu hüsnü-cəlal ilə, kəman ilə görüb,
Qorxdular Haqq deməyə döndülər insan dedilər.*
— Nəsimidəndir.
*Duy şikayət etmədə hər an bu Ney,
Der ki, fəryadım qamışlıqdan gəlir,
Ayrılıqdan parçalanmış bir ürək
Şayət əslindən bir az ayrılısa can.*
—Mövlanadandır.

Bu misraları dinləyə-dinləyə Mutluxan Taşın "Eşq" dediyi Əbrulər toplusunu vərəqləyirəm—"Dəstur", "Dünəndən sabaha", "İki dənizin qovuşması", "həya ölkəsi", "Eşq", "Altun şəhər", "Fənafillah", "Xudaya", "Neysən", "Səma nöqtəsi", "Heç", "Hər yerdə sən varsan", "Şəhərin iki üzü", "Səma", "Atəşbaz"... Bu gözəl sənət əsərlərinə baxa-baxa sən demə neyi də unutmuşam, oxuyanı da. Sonra klassik əbrular səhifələri—lalə, qərənfil, zambaq biçimli əbrular. Bu nə gözəllik, nə bəşərlik. Sanki dünya ovuc içi kimi gözünün qabağında dolanır, dolanır. Ta səni sərməst edincə.

—**Əbruzən Mutluxan, lalələri nə çox həm də müxtəlif biçimlərdə əbrularda işləmişən.**

—Lalə Allahın sevdidi güldür, çiçəkdir. Lalənin hərflərlə yazılmış kodu Allahın adıyla eynidir. Demək, Allaha bağlıdır və könlümə əzizdir, əbrunun isə dünyaya açılan gözüdür. Bunlar təsəvvüv düşüncəsinə deyilib. Baxın, 66 rəqəminin kodunu açanda Allahın adı oxunur. Lalə də eyni. Qərənfil isə insanı anladır.

—**Bəlkə əbrunun kodunun açasan. Deyim ki, ilk dəfədir əbru adı eşidirəm, əbru nümunəsi görürəm. Bu nə sənət, bu nə rəsmlər... bu nə ney, bu nə səda, kədər, bu nə meyxana... Bəlkə fırçanı bir yana qoyub, sözlə bir biçim edəsən.**

—Ölçüləri müxtəlif ola bilən təknələr hazırlayırıq. Bunlara ilk olaraq özbək təknələri deyilib. Təknənin 5 sm hündürlüyü olur. Onun içində tərtəmiz bulaq suyu tökülür, üstünə isə Türkiyədə gəvən ağacı var, onun budaqlarını iki yerə böləndə içindən qəribə maye axır — həmən mayedən qatılır. Bu məhlul özünə

gəlinəcə, qarışdırılır, sonra isə məhlul toxdasın deyə bir gün ağzı örtülü saxlanır. Səhəri əldə olunmuş həməni maye (artıq o qatılışıb) təknədə 5 sm qalınlığında düzlənir və üstünə təbii boyalar tökülür. Bu boyalar heyvan ödə və torpaqdan ibarətdir. Damcı-damcı təknədəki məhlulun üstünə səpələnir, bu iş fırça ilə görülür. Sarı gül budağından, ucu isə at quyuğundan (bir az sərti daha yaxşıdır) düzəldilmiş fırçalarımız olur. (Bu məqam hər ustanın — sənətinin öz stili olur). Sonra uzun bir iynənin ucu ilə çiçəklər işlənir və əbru alınır.

—**Usta, bu sənətin tarixi qədimdirmi?**

—Bəli, əbru çox qədim bir türk sənətidir. 1100-ci illərdə meydana gəldiyi haqda qaynaqlar olsa da, daha çox XIII əsrdə yayıldığı məlumdur. Özbək təknəsi adı ilə İstanbul sultanlığının Üsküdar şəhərindən bünövrə götürüb. Müxtəlif türkdilli ölkələrdə yayılsa da, əlimizdə əsaslı mənbə yoxdur. Şah Xətəinin sarayında əbruzənləri varmış. Çünki bu sənət xəttatlıq nümunələri də olub. Çox-çox illər əvvəl gizli sənədlərin saxta nüsxələri artırılmasın deyə əbru kağızları üzərinə yazılmış. Çünki suyun üzərindəki ornamentləri ikinci dəfə almaq mümkün deyil. Ümumiyyətlə, hər əbru əsərindən bir nüsxə olur. Qədimlərdə əbru o qədər dəyərlə incəsənət əsəri sayılmış ki, şah saraylarını bəzəyirmiş. Təəssüf ki, 50 ilə yaxındır əbru sənəti yox olmaq üzrədir. Son 10-15 ildir ki, təkrar inkişaf etməyə başladı. Anadoluda bu sənət yenidən həyata gətirildi. Əbruya modern baxışla yanaşıldı. İndi İstanbulda, Konyada... əbruzənlər daha müasir şəkildə işləyirlər.

—**Modern baxış nəylə ölçülür?**

—Çiçəklər üçün işlənən bu sənətə baxış — yəni mövzu baxımından izah edim. Azərbaycanlı mütəfəkkir Şəmsəddin Təbrizli həzrətlərinin Konyada Mövlana Cəlaləddin Rumi ilə görüşməsinə anladan tablolu əbru üzərində işlədim. "İbn-Sina" büstü, "Mövləvi" heykəli... üzərlərinə əbru işlədim. Uğurlu və maraqlı görüntü əldə etdik.

—**Mutluxean əfəndi, əbru tarixinə, inkişafına, anlamına baş qarışdı, ney və qaval yaddan çıxdı. Amma yaddan çıxdımı?**

—Əsla. Ney səsi həmişə könlümdə doludur. Ruhuma can verir. Bir sənət sirrim. Mən bütün əbruları — Süleymanın ney sədaları ilə işləyirəm. Ney susdumu, əlimi işdən çəkirəm. Ney də təsəvvüfün ayrılmaz bir parçasıdır. Ona görə də işbirliyimizin nəticəsində bəşəri dəyəri olan sənət nümunələri yarada bilirik.

—**Mən buna — bu söhbətə, bu hikmətə elə inandım ki, qorxuram əgər ərbudan bir parça qopsa, oradan ney harayı eşidilər. Əbruların ruhu musiqidən qidalanırsa, dünya gözəllikləri, gözəlliklər möcüzəsi onun — bu sənətin dərinliyində, dərinliyindədir.**

Budu, Süleyman neyi üfürür, Savalan qavalına barmaqlarını toxundurur, ilahi səslə Xəyyamdan haray edir —

*Elə bir ürək yoxdur ki,
Sənin ayrılığınla qanlar içində olmasın,
Gözəl görən heç bir kimsə yoxdur ki,
Sənə könül vermiş olmasın.*

Bu sədayla zərif, daha çox çiçəklər üçün işlənən, çiçəklər üzərində yazıları olan əbru sənəti — əbru nümunələri vərəqlənir. Mutluxean Taşın işləmələridir. Bir göz qırpımı zamanı ötdü. Sənətkarlar karvanı gəldiyi kimi də çəkilib getdilər. Bu görüşün, bir də Mutluxean Taşın əbru əsərlərinin "Eşq" sərgisində verəcəyi ümidinə sığınırıq. Sərgi yığıncağında əbru, ney və mahnı bir arada dolanacaq — üç ayrı-ayrı ruh adamının tək bir nəfəsdə görüntüsü maraqlı olacaq. Çünki üçü də eşqə xidmət edir.

"Xalq qəzeti", 27.04.2004.

SÖZ EŞQİ ÜFÜQLƏRİNDƏ

a) Düşüncələr, Qeydlər

"ANA ÜRƏYİNDƏ DÜNYA YERLƏŞİR"

*Gözəllik diyarı, hünər məskəni,
Necə vurulmasın hüsnünə insan?
Təbiət füsunkar yaradıb səni;
Tarixin qocadır, özün cavansan.*

Şair Oqtay Rzanın "Azərbaycan" şeirindən götürülmüş bu misralar torpağımızın hüsnü barədə aydın təsəvvür yaradır. Oqtay Rza ilk şeirlər kitabını ("Torpağı dinləyirəm") 1970-ci ildə çap etdirmişdir. Bundan sonra şairin müxtəlif illərdə "Hara gedirəmsə", "Yasəmən çiçəkləyəndə", "Daş çırağın işığında" və s. kitabları çıxmışdır.

"Yazıçı" nəşriyyatı bu il şairin "Fəsil dəyişəndə" adlı təzə kitabını oxuculara təqdim etmişdir. Kitab "Daim ucal, Azərbaycan" başlığı altında toplanmış silsilə şeirlərlə açılır.

*Ana vətən, adın, sözün
Özün qədər doğma, əziz!
Əzəmətin zirvə-zirvə,
Məhəbbətin dəniz-dəniz.*

Bu şeirlərdə şairin doğma vətənə olan məhəbbəti, qüruru hiss olunur. O, təbiətə, ana torpağa, doğma vətənə bütün varlığıyla bağlıdır. Bu fikrimizi aşağıdakı misralar bir daha təsdiq edir:

*Vətəni ürəkdən tərənnüm etmək
Borcudur gəncin də, ağsaqqalın da.*

Hər bir ədəbi yaradıcılığın zənginliyi əsasən onun rəngarəngliyi ilə ölçülür. Vətən torpağının əvəzolunmazlığı, sülh, əmin-amanlıq, dostluq, ananın müqəddəsliyi onun şerlərinin leytmotivini təşkil edir. Səyahət etdiyi bütün hər yerin gözəlliyi, ecəzkarlığı qarşısında heyranlıqla dayanır, şirin-şəkər balalarınıza şeir yazır, yeri gəldikcə ikiüzlüləri, yaltaqları, antipodları tənqid etməkdən çəkinmir.

Geoloq-alim kimi respublikamızın hər tərəfini addım-addım gəzən şair barlı-bərəkətli düzlərimizin genişliyinə, şırıl-şırıl axan çaylarımıza, qoşa hörük kimi ulu yurdumuzun sinəsindən sallanıb gedən Kürə, Araza nəgmə deməkdən yorulmur. Onun şeirlərinin təməli, mayası doğma təbiətdir.

"Fəsil dəyişəndə" kitabındakı ilk bölmədə Azərbaycanın ayrı-ayrı şəhər, rayon və kəndlərinə həsr olunmuş şeirlər də vardır. "Xaçmaz", "Daşkəsəndə", "Kürqaraqaşlı", "Çıraqqala", "Zəylikdə", "Balakən çələngi" və s. bu kimi şeirlər diqqəti cəlb edir.

*Salyan - ata ocağım,
Beşiyim, ilk oylağım.
Ətrindən, qoxusundan,
Mümkün deyil doymağım.*

və yaxud:

*Duyğularım sel kimidir bu axşam,
Gözəlliyə mən təzədən vuruldum.
Lənkəranı hər gün gəzib dolansam,
Deməyəm ki, gəl dincələk, yoruldum.*

Elə bir şair, bəstəkar, yazıçı yoxdur ki, ana mövzusu onu düşündürməsin, narahat etməsin. Ananın müqəddəsliyini, ülviliyini təsvir edən Oqtay Rza bu kitabına "Analı misralar" başlığı altında silsilə şeirlərini də daxil etmişdir.

*Ana müqəddəsdür,
Ana böyükdür!
Ona varlığıyla
Borcludur bəşər.*

*Ana sözündəki
Məna böyükdür!
Ana ürəyində
Dünya yerləşər!*

Şair üçün analı dünyanın xoşbəxtliyi anasız dünyanın kədəri ilə əvəz olunmuşdur. Analı günlərin əbədi olaraq geri dönməyəcəyini bilən şairi bu dərd göynədir.

*Gözümdə yaş gilə-gilə,
Hərdən artıb dönür selə:
O çağ heç vaxt düşməz ələ
Çünki onda anam vardır.*

"Ağ gecənin töhfələri" silsiləsindən "Səndən aparıram", "Qatarda", "Ağ gəlin", "Azov", "Anna-ana", "Salam gətirdim", "Xatın yangısı", "Belorusiya", "Evraş palıd", "Fin hamamı", "İkinci dərd", "Daş həsrəti", "Ağ dəniz", "Yazıqsınız", "Yaxın görünsün", "Seqejda" və s. şeirləri şairin səfər təəssüratı ilə bağlıdır.

Əməkçi insanların zəngin daxili aləmini, onların hünərvər zəhmətini bədii boyalarla əks etdirən şair igid oğul-qızlarımızla öyünür. Onların şəninə şeirlər yazır. "Fəsil dəyişəndə" kitabındakı "İstiotdan gicitkana" bölməsinə daxil edilmiş şeirlərdə şair cəmiyyətimizə yabançı olan ünsürləri, yaltaq ikiüzlüləri, içki düşkünlərini kəskin satira hədəfinə çevirir.

*Əgər baş tutmasa qara niyyəti,
Qara paltarını geyər paxıllıq.
Gah boz, gah qırmızı olar sifəti,
Bəzən öz-özünə söyər paxıllıq.*

"Fəsil dəyişəndə" kitabında körpə balalarımızın dillərinə uyuşan duzlu şeirlər də vardır.

«Ədəbiyyat və incəsənət», 25.05.1985.

1979-cu ildə Bakıda Özbəkistan ədəbiyyatı və mədəniyyəti günləri keçirilərkən tanınmış ədəbiyyatşünas, BDU-nun professoru Pənah Xəlilov yazmışdır ki, Özbəkistanla ədəbi-mədəni əlaqələrimizin tarixi qədim dövrlərə aiddir. Müasir dövrdə isə həmin əlaqələrin dairəsi genişləniib, o cümlədən elmi-pedaqoji mübadilə sahəsində qarşılıqlı fəaliyyətimiz dərinləşib. Məşhur özbək ədəbiyyatşünası, professor Ləziz Qəyumovla dostluğumuz, demək olar ki, ədəbiyyatımızın dostluğuna çevrilib. İki universitetin filologiya fakültələri arasında 60-cı illərdən başlayan mühazirə mübadiləsi müntəzəm davam edir. Mühazirə və tələbə mübadiləsi qədim tarixi olan iki ədəbiyyatın mühüm nailiyyətlərini öyrənməyə, onu təbliğ etməyə geniş imkan verir. Azərbaycanlı tələbələr mühazirəni özbəkçə, özbək tələbələr isə mühazirəni azərbaycanca dinləyirlər. Bunun, əlbəttə, elmi-pedaqoji əhəmiyyətindən başqa, mühüm siyasi-tərbiyəvi məna da daşıdığı aydındır. ... Əlaqələrimizin ən fərəhli nəticələrindən biri də budur ki, Daşkənd Dövlət Universitetinə təhsil üçün ezam etdiyimiz tələbələrımız Akif Bağirov və Yaşar Qasimov indi akademik Vahid Zahidovun və Respublika Əlyazmaları İnstitutunun direktoru, professor Həmid Süleymanovun rəhbərliyi altında özbək-Azərbaycan ədəbi əlaqələri sahəsində tədqiqat işlərini müvəffəqiyyətlə davam etdirirlər. Həmin tələbələrin ezam olunduğu vaxtdan 30 ildən çox zaman ötüb. İndi Özbəkistan Elmlər Akademiyasında çalışan filologiya elmləri namizədləri Akif Bağirov və Yaşar Qasimov ədəbiyyatşünas alim kimi hər iki ölkədə tanınmış və böyük nüfuz qazanmışlar.

2006 – cı ilin mart ayının 16 – da Dünya Azərbaycanlılarının II qurultayı keçirildi. Bu hadisə – Dünya Azərbaycanlılarının bir araya gəlməsi, bir toplantıya qatılması xalqımız üçün böyük şərəfdir. Hər halda dünya ictimaiyyətinin nəzərinə çarpır ki, lazım gəldikdə bu xalq bir məclisə yığışa bilir. Bu xalq -- Azərbaycanlılar dünya boyunca yayılısalar da vətənləri birdir -- Azərbaycandır. Bu qurultayın məziyyətlərindən biri də Novruz bayramı ərəfəsində keçirilməsi idi. İnsanların ovqatından, ruzu-bərəkətin bolluğundan, təbiətin ilıq yaz havasından dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş qardaş-bacılarımız da bir pay götürəcək, yaşadıkları ölkələrə, şəhərlərə xoş duyğuyla dönəcəklər. Özbəkistanda eyni zamanda qardaşlığımızın, dostluğumuzun simvolu olaraq böyük Azərbaycan dünyası yaşanır. Özbəkistandan gəlmiş həmyerlimiz Akif Bağirov (Akif Azalp) qurultay nümayəndəsi idi.

Akif Bağirov Naxçıvan MR-nın Şahbuz rayonunun Nursu kəndində orta məktəbi bitirib. Bakı Dövlət Universitetinə daxil olanda 17 yaşı vardı. 2 il sonra isə ali təhsilini davam etdirmək üçün -- Daşkənd Dövlət Universitetinin filologiya fakültəsinə göndərildi. O vaxtdan taleyini Özbəkistana -- Daşkəndə bağlayan Akif Bağirov indi orada həm də Akif Azalp imzalı şair kimi tanınır. Xalq yazıçısı Anar "Min beş yüz ilin oğuz şeiri" adlı irihəcmli antologiyasında onu Türkünistan ellərində yaşayan Azərbaycan şairi kimi təqdim etmişdir. Akif Bağirov (Akif Azalp) 1979-82-ci illərdə adına Özbəkistan Elmlər Akademiyasının Ə.Nəvai Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasında oxumuşdur. O, "Türkdilli poeziyada tuyuq (janrın poetikası və tarixi) mövzusunda dissertasiya müdafiə etmiş və filologiya elmləri namizədi adı almışdır. Əsasən nəzəriyyəçi alim kimi tanınan və Özbəkistan EA-nın baş elmi işçisi olan tədqiqatçı doktorluq işini "Bədii ideal və tarixi həqiqət (problemin nəzəriyyəsinə dair)" mövzusunda həsr etmişdir. Hazırda Özbəkistan EA Əlişir Nəvai adına Dil və Ədəbiyyat İnstitutunun ədəbiyyat nəzəriyyəsi şöbəsində baş elmi işçidir. "Türkdilli poeziyada tuyuq (janrın poetikası və tarixi)", "Bədii ideal və tarixi həqiqət (problemin nəzəriyyəsinə dair)" adlı tədqiqatların və "Sabahın işığı" şeirlər kitabının müəllifidir. Akif Bağirov ikinci ana Vətən kimi bağlandığı Özbəkistanda şair kimi də tanınır, sevilir. Şeirlərinin mövzunu türk dünyasına məhəbbət, Azərbaycana sevgi təşkil edir.

"Vətən" -- dedim, damarımda alışdı qan,

"Vətən" -- dedim, gecə vaxtı ağardıdan.

"Vətən" -- dedim, nazlı-nazlı güldü Turan

Əsrlərin uğultusu arasından.

Sənin nərən üfqləri tutan zaman,

Qardaşların hay verdilər sıralardan.

Özbəkistan, Qazaxıstan, Qırğızıstan,

Tacikistan, Türkmənistan... neçə dastan.

Sən Turandan qalan şansan, Azərbaycan!

Dünya bir yan, sən bir yansan, Azərbaycan!

Akif Azalın poeziya sahəsindəki uğurlarından danışarkən, ilk olaraq onun "Salam, dar ağacı" şeirini də xatırladıq. Xalq yazıçısı Anar "Beş şairin səsleşməsi" adlı qeydində bu mövzuyla bağlı yazan şairlərin şeirlərini təqdim etmişdir: "Dörd Türküstan şairi Erqas Cümənbülbül, Akif Bağır, Rauf Pərvi, Törə Mirzə və Azərbaycan şairi Rüstəm Behrudi eyni mövzuda -- dar ağacını salamlayan şeirlər yazmışdır".

Əslində Özbəkistanın xalq şairi Erqas Cümənbülbül oğlu (1868-1937) "Gündoğmuş" dastanının topla-yanı və ifaçısı, xalq ədəbiyyatının bilicisi olub. Tədqiqatçıların qeydinə görə, onun atası Cümən, əmiləri Cassaq və Yarləqəb o dövrün məşhur şairlərindən olub, xalq arasında böyük nüfuz qazanmışlar. Şairlərin çoxsaylı nəzirə və ithaflarına qaynaq olan məşhur misra da -- "Əssəlam əleyküm, dar ağacı" Erqas Cümənbülbül oğlunun söylədiyi "Gündoğmuş" dastanındandır. Akif Azal isə ilk dəfə bu mövzunu müasir şeirə gətirərək (1986) məhz həmin dastanın "Əssəlam Əleyküm, darın ağacı" misrasını epiqraf götürmüşdür. On-dan sonra bu mövzuya müraciət edən Özbəkistan xalq şairi Rauf Pərvi şeirini Akif Azalpa, özbək şairi Törə Mirzə isə Akif Azalpa və Rauf Pərviyə ithaf etmişdir.

Akif Azalın tərcümə yaradıcılığı ilə də məşğul olur. Onun tərcümə sahəsində gördüyü işlər vətənpər-vərlik hissindən, Vətənə məhəbbətdən doğur. Onun klassik və müasir Azərbaycan ədəbiyyatı nümunələrini özbəkçəyə, özbək şerindən də azərbaycanca tərcümələri buna gözəl misaldır. Xalq şairi Xəlil Rza Ulutürkün "Turan çələngi" kitabının (latın qrafikası ilə nəşrinin) təqdimat mərasimində nəvəsi alim kimi təqdim edilən Akif Azalın ədəbiyyatlarımızın tərcümə probleminə də toxundu. Qeyd edim ki, həmin kitab-da Xəlil Rza Ulutürkün tərcüməsində türkdilli poeziyadan, xüsusən özbək ədəbiyyatından xeyli nümunələr tərcüməsində toplanmışdır. Kitabın təqdimat mərasimi ərəfəsində Akif Azalın Bakıda olmasından xəbər tutan Azərbaycandakı Özbəkistan səfirliyi onu istedadlı ədəbiyyatşünas, tərcüməçi, şair olaraq məruzəçi kimi tədbirin proqramına daxil etmişdi.

"Sabahın işığı" şeirlər toplusunun müəllifi Akif Azalın tərcüməsində Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin 2005-ci ildə nəşr etdirdiyi «Dünya ədəbiyyatı» dərgisinin növbəti nəşri - «Yurd» nəşriyyat – Poliqrafiya Birliyində çap olunmuş «Çağdaş özbək və gürcü ədəbiyyatlarından seçmələr» (UQARD - (Özbəkistan, Gürcüstan və Azərbaycan sənət cəhdləri) adlanır. Bu kitab vasitəsilə Azərbaycan oxucusu öz ana dilində Özbəkistan ədəbiyyatının tanınmış simalarından Akif Azalın «Şərqlə qərbin yol ayrıcında» (Çağdaş özbək şeirinə bir baxış) məqaləsini, Abdulla Aripovun, Osman Əzimin, Bəhram Ruziməhəmmədin, Eşqobil Şükürün, İqbal Mirzənin, Mirpolad Mirzənin, Əziz Səidin, Osman Qoşqarın, Qoşqar Nərqabilin, Siracəddin Səyyidin, Vadim Muradxanovun, Xasiyyət Rüstəmovanın, Xurşud Dövrənin müxtəlif səpgili şeirlərini (tərcümələr Səlim Babullaoglundun, Akif Azalın, Günel Mövludundur), eyni zamanda nasirlərdən Abdülhəmid İsmayılın «İki qocanın tarixçəsi» (Rəna Əzimovanın rusçaya tərcüməsindən dilimizə çevirəni Pərviz Yusif), Xeyrəddin Sultanovun «Ya Cəmişid» (tərcümə Məqsəd Nurundur) hekayələri ilə tanış oluruq. Bu tərcümələrlə mütərcimin məqsədi təkcə özbək poeziyasını Azərbaycan dilinə çevirmək deyil, həm də o şairlərin qəlbində Azərbaycan çırağı yandırmaqdır. Həmin topluya daxil edilmiş şairlərin çoxu ilk dəfədir ki, Azərbaycan oxucusu ilə görüşür.

Özbəkistanın xalq şairi Osman Əzim qeyd edir ki, bizim nəzərlərimiz həmişə Azərbaycan ədəbiyyatına dikilib, biz onu həmişə həssaslıqla izləmiş, öz ölkəmizdə həmişə Azərbaycan ədəbiyyatına böyük maraq hiss etmişik... «Cavan ədəbiyyatı» dərgisinin baş redaktor müavini şair Mirpolad Mirzə yazır ki, Özbəkistanda Azərbaycan ədəbiyyatına həmişə böyük maraq var. Son illər Daşkənddə Osman Qoşqarın tərcüməsində Hüseyn Cavidin «Topal Teymur» dramı («Cavan ədəbiyyatı» dərgisində), Anarın «Beşmərtəbəli evin altıncı mərtəbəsi» (ayrıca kitab kimi), Elçinin «Toyğun diri qalması» povesti («Şərq ulduzu» ədəbiyyat dərgisində), eləcə də «Azərbaycan xalq nağılları» (ayrıca kitab kimi) çap olunmuşdur. Özbəkistanın xalq şairi Erkin Vahidovun «Damlalar» (çevirəni A.Vəfalı), xalq şairi Osman Əzimin «Qaraçı qız nəğməsi» və Osman Qoşqarın «Fikir vermə sən bu zarlara» (hər iki tərcümə Akif Azalındır) şeirləri «Ədəbiyyat qəzeti»ndə (12 avqust 2005 – ci il) dərc olunmuşdur.

Akif Azalın iki dildə -- Azərbaycan və özbək dillərində yazıb-yaradır. Onun "Vətən" nəşriyyatında yə-ni nəşr olunmuş dördüncü -- "Turan havası" kitabında hər iki dildə müxtəlif illərdə yazdığı şeirləri, onun tərcüməsində çağdaş özbək şeirinin tanınmış, nüfuzlu nümayəndələrinin əsərlərindən nümunələr, həmçinin özbək, krım, xakas və şor xalq mahnılarından tərcümələr daxil edilmişdir. Xalq şairi Fikrət Qoca kitaba yazdığı "Ön söz"də qeyd edir ki, "rəngarəng mövzulu, maraqlı dünyagörüşünə, düşüncə tərzinə malik olan

şairin əsərləri ədəbiyyatımızda yeni səs, yeni nəfəsdır. Kitabın "Dünya bir yan, sən bir yansan, Azərbaycan" -- məşhur şeiri ilə açılması təbiidir. Akif Azalp Azərbaycandan uzaq bir ölkədə -- Özbəkistanda yaşayır. Bu şeiri də elə orada yazmışdır. Ona görə bu şeirdəki həsrət, istək, məhəbbət, bədii təsvir, müqayisə, tarixi səhifələrin vərəqlənməsi, etnoqrafik yaddaş, milli ədəbi irsə müraciət, bəşəri və milli mədəni münasibətlər -- təbii yaşantılarından doğan hisslərdir. Kitaba daxil etdiyi Azərbaycan dilində yazılmış şeirləri (cəmi 25 şeir) müxtəlif mövzulardan bəhs edir. Vətən həsrətli, Vətən məhəbbətli, "gəlimli-gedimli dünya, bir üzü dönümlü dünya"nın folklor yaddaşı, milli faciəmizin əksi, dərviş dərdli, Araz haraylı, tarixi yaddaşı yaralı Axıska zümzüməsi, tale ünvanlı, Turan havalı, kövrək uşaqlıq şıltaqlığı, bahar rübablı, dost sədalı, qələm qardaşlı, Dədə Qorqud bayatılı, ictimai-siyasi məzmunlu, talanmış -- işğal edilmiş torpaqlarımızın iniltisi, Vətən xainlərinə ittihamedici tənələr, Qaraca Çoban mərdliyi, nəğməli ömür səhifələri, doğmalara qəlbdən süzülən nisgil, Məmməd Araz poetikasının fəlsəfi, şair pərvanəliyi bu şeirlərin mövzusu, süjeti, məntiqi mənası, poetik düzümüdür --

O söz deyil -- yaxar ülgü olmasa,
Şeir deyil -- yıxar cəngi olmasa,
Qələm deyil -- didər süngü olmasa,
Çıxart məni gedər-gəlməz yoluna!

Akif Azalpın özbək dilində yazdığı şeirlərini şair Əbülfət Zeynalovlu Azərbaycan dilinə tərcümə etmişdir (cəmi 25 şeir). Bu hissə isə şairin ömür-gününü bağladığı, gəncliyini--həyat eşqini yaşadığı, Azərbaycanın soy qardaşı Özbəkistana həsr etdiyi şeirlə açılır. "Bitikdəki etiqad" şeiri türk tarixinin yaddaşı, Qorqud sazı, Atilla gücünün sədasıdır.

Yurdum Turan, aulum Nursu,
Keçdiyim yol səmalaracan,
Gündoğandan Günbatanacan,
Nisgillərə yel olan arzu.

-- şərqisini yazan şairin doğulduğu yurd Azərbaycan olsa da, soy-kökü (bitikdə) ilə azər olduğu qədər də özbək, uyğur, qırğız, türkmən, qazax, tatar, başqırd, balkar, yakut, çuvaş, qumuq, xakas, kərkük, qaraqalpaq, qaqauz, şor, karaim... bir sözlə, türkdür --

Mən bununla yenilməz,
Mən bununla böyüyəm!

"Yol", "Albona", "İki damla yaş", "Mənzərə", "Gecə gülünə", "Salam, dar ağacı", "Ceyran südünə", "Qılınc və qələm", "Ümman", "Ana", "Qadına", "Dost qədri", "Alqışla, Azərbaycan" və s. şeirlərində gözəl lirizm, estetik duyum, gerçək yaşantıların poetik əksi görünür. Bu şeirlərdəki bədii ifadə tutumu, təsvir xalq yaradıcılığı, xalq yaddaşından süzülən nəğmələr qədər səmimi və safdır, folklor şirinliyi oxucu qəlbinə nüfuz edir.

"İki damla yaş" şeiri "lirik məni"nin qüruru və kövrək, titrək duyğusudur. Ömrünə, taleyinə qismət iki türk yurduna aşiqanə, pərvanə vurğunluğu, lirik ovqatıdır. Azərbaycan--Özbəkistan -- hərəsi gözünün bir gilasidir, biri könlünün "Şeşmuğam"ı, digəri isə "Şikəstə" havasıdır. Biri -- Alpamış Muğanna yaylasında dastan ömrü yaşantıları ilə qəhrəmanlıq zirvəsi fəth edirsə, digəri Dədə Qorqud ruhundan güc alıb Babək qalasına nur saçır, biri Nizami dühalı, digəri Nəvai hünərli, biri Nəsimi taleli, Füzuli ağırlı, digəri Uluğbəy hikmətli, Məşrəb faciəli, biri nəsr dünyası ulduz kəhkəşanlı, Çolpan göynəmli, biri "Arşın mal alan" haraylı, Cavid şəhidli, biri səması sevinc aydınlığı, digəri ulduz şəfəqli türk yurduudur. Şəninə minbir dastan, nəğmə yaraşası ölkələri iki damla şəhdir.

Közərib yanacaq kirpiyim üstə,
Tale yazısıək iki damla yaş.

Ümumiyyətlə, Akif Azalp poeziyası başdan-başa türk nəfəsli, türk səslili, türk hayqırtılı nəğmədir. Bu poeziyada türkün tarixi, folkloru, xarakteri, sevinci, ələmi, eşqi, nakam ahı görünür, köklü-binəli bir Turan havasıdır --

Yürüdükcə könül deyir,
bizdən bu hava qalası,
Türkümdə Turan havası,
marşında Turan havası!

Kitabdakı üçüncü bölməyə Çağdaş özbək şeirindən Akif Azalpın tərcümələri daxil edilmişdir -- xalq şairləri Abdulla Aripov, Erkin Vahidov, Osman Qoşqar, Xasiyyət Rüstəmov, Qoşqar Nərqabil, İqbal Mirzə. Abdulla Aripovdan olan seçmə tərcümələrdə "Azərbaycan", "İrəvan küçəsində", "Bahar günlərində payız havası", "Gülmə, gülmə", "Naməlum bakirə" şeirləri Azərbaycana, Azərbaycan gözəlinə, "lirik mən" in düşüncələrinə həsr olunmuşdur. A.Aripovun "Azərbaycan" şeiri Azərbaycan dilində indiyə qədər bir neçə şairin tərcüməsində rastlaşmışıq. Hər birinin öz ruhu, öz ahəngi vardır. Xalq şairimiz X.R.Ulutürkün A.Aripovdan olan bir xeyli tərcümələri könümüzü sevindirib. Erkin Vahidovun yaradıcılıq nümunələri ilə həm X.R.Ulutürk, həm də digər şairlərin tərcüməsində ilkin tanışlığımız olubdur. Akif Azalp da öz tərcümə səhifəsində bu şairə xüsusi yer ayırmış və öz könül rübabının nəfəsindən xoş duyğular cıralayaraq "Qulluq et, -- demirəm", "Qəlb elə ümmandı", "Soyuq çardaqlarda didərgin və dik", "Gecikmə" və "Bu köhnə gileyli" şeirlərini oxucusuna ərməğan edir. Erkin Vahidovun poeziyasındakı mətinlik, qürur hissi, türk mərdliyi, lirik düşüncə, siyasi höqqabazlıqların ağrısını çəkən sadə, günahsız insanların bir hovur nəfəsi, tale ağrısı, zamanın dözülməzliyi və itən "həyası" düşündürücü və fəlsəfidir. Osman Əzimin şair ömrünün həzin xəyalları, bir qaraçı qızının dodaqlarında pıçıldayan nəğmələr, eşqə bülənd gileyli, küskün, yanıqlı taleyi və milli tarixi misraları.

İqbal Mirzənin sevən könlü öz lirik nəğməsini belə misralayır --

Sən mənim qaragöz qaranquşumsan,

Köksüm eyvan oldu səni özləyib.

Osman Qoşqardan olan çevirmələr Azərbaycan--özbək ədəbi əlaqələrimizin poeziya səhifəsində parlaq görünən, seçilən poetik nümunələrdir.

Eşq deyilən qismətim, nəmli

Gözlərində yaşa döndüm mən.

Dama – dama qüssəli, qəmli...

Bir gün, gülüm, daşa döndüm mən.

Çağdaş özbək poeziyasında dan ulduzu tək parlayan Xasiyyət Rüstəmov istedadı, özünəməxsus poetik sözü ilə seçilir. Onun poeziyasındakı türkçülük ruhu yaradıcılığının əsas mənasıdır. Siyasi motivi ilə səciyyələnən "Xalqım sənə kimi" şeirindəki yaşantılar ağırlı və hayqırtılıdır. Türk hayqırtısını, üsyanını duymaq üçün milli təpərə dolmalısan. Onun poeziyasındakı bədii ifadəliliyin zənginliyi oxucunu özünə cəlb edir. Qadına, bayram günlərinə töhfə, hədiyyə kimi təqdim edilən çiçək, gül ömrünə şair qəlbi ağrıyır -- bayram sevinci yaşanan anlara bəxş olunan güllər, gül ömrü qurban edilir. Əlinə götürdüyün çiçək gözəllikləri içində sevinən qəlbin eyni anda qurbanlıq kimi üzülən güllərin taleyinə ağrısı şairin poetik tapınısıdır. Şair ömrünə, söz hikmətinə güvənən şair Allaha tapınar.

Ürək döyüntüsü – haqqa ibadət,

Ürəyim döyünür haqdan ibarət.

Bir daha inandım şairin gücünə,

Özümü dəfn etdim Sözün içinə.

-- belə poetik tapıntılar Xasiyyət xanımın gələcək şair ömrünün parlaq işartılarıdır. Bu topluda Akif Azalpın şairlik istedadının, ulutürkçülük eşqinin nümunəsi kimi türkdilli xalqların -- özbək, uygur, türkmən, tatar, krım, xakas, şor xalqlarının xalq mahnılarından olan çevirmələri uğurlu və orijinaldır, böyük zəhmət və cəsarətin, zəngin təfəkkürün, biliyin əksidir. Bu çevirmələrlə tanış olduqca Akif Azalp poeziyası ruhumuza daha da doğmalaşır. Məsələn, onun "Bitikdəki etiqa", "Yol" şeirləri, "...Hava buludu yırgalar" adlı özbək xalq mahnısı ilə eyni şeiriyyət, eyni ruh, qan daşıyıcısıdır. Belə misalları müəyyən qədər sadalamaq mümkündür. Bu poetik oxşarlığın, bənzətmənin bir səbəbi odur ki, müəllif xalq ruhuna, xalq deyimlərinə, nəğmələrinə o qədər məhəbbətlə bağlanıb ki, sanki sənətkarlıq məktəbini el ədəbiyyatından mənimsəyib. Özü də yaşayıb-yaratdığı elin ruhuna daha çox yaxındır. Bu hissi onun öz yaradıcılığında -- azərbaycanca və özbəkçə olan şeirləri (tərcümələr) arasında da gördüm. Onun məşhur "Salam, dar ağacı" şeirinin məzmunu xalq dastanından götürülmüşdür. Şair mövzunu o qədər böyük ustalıqla poetikləşdirib ki, ondan sonra özbək şairləri "dar ağac"ına yazdıqları şeirləri xalq dastanına yox, Akif Azalpa nəzirə kimi qələmə alıblar. Belə misallar onun yaradıcılığında çoxdur.

Mənə elə gəldi ki, 30 ildir Özbəkistan Elmlər Akademiyasında elmi işçi, nəzəriyyəçi alim, şair Akif Azalp şeirlərini özbək dilində daha şirin, daha poetik yazır. İnanıram ki, şairlə bu görüş oxuculara unu-

dulmaz təsir bağışlayacaq və Azərbaycan ədəbiyyatı səhifəsində özünəməxsus yer tutacaqdır. Harada yaşamağımıza baxmayaraq içimizdə dünya boyda Azərbaycan eşqi saxlamaq, əzizləmək, göz bəbəyitək qorumaq düşməyə sərrast cavabımızdır. Bəli, özbək-Azərbaycan ədəbi-mədəni əlaqələri məhz belə yaradıcılıq münasibətləri, vətəndaşlıq qayğısı sayəsində öz inkişafının yeni mərhələsini yaşayır.

«Azərbaycan və azərbaycanlılar»,

AMEA Rəyasət Heyətinin elmi dərgisi,

dekabr, 2007. Səh. 211-216 (ingilis dilində).

HƏYATI ZƏKASIYLA GÖRƏN FİKRƏTİMİZ

Fikrət Mursaqulovun – şair, ədəbiyyatşünas, dost Fikrətin, həyatı qeyri – adi fəhmiylə duyan Fikrətin iki il əvvəl 50 yaşını qədirbilən qələm, məslək dostları Azərbaycan Yazıçılarının Natəvan klubunda qeyd etdilər. Fikrətdən xatirə olaraq onun şeirlərinin kitab halında nəşri də elə o məclisdə qərarlaşdı. Orada Fikrətin istedadından, qabiliyyətindən, yorulmaz «mütaliəsindən», yazıb – yaratması və axtarışlarından, ali duyğularından, sevdalı çağlarından, nəhayət, nakam taleyindən çox danışıldı. O elə insan idi ki, hər kəs onunla heç olmasa bir dəfə ünsiyyətdə olmağa can atardı. Fikrət həyatda işığa həsrət qalsa da, qəlbinin, istedadının işığına yığışanlar çox olardı. Ona sadıq dostları, xüsusən sözündən – söhbətindən doymayan dostları. Vaxtilə dostları – xüsusən Givi (hamımızın əziz dostu Givi) ona mütəmadi olaraq nə isə – qəzet, jurnal, kitab – şeir, poema, roman, hekayə, ədəbi – tənqidi məqalələr yorulmadan, bezmədən oxuyardılar, oxuyardılar. Sonda Fikrətdən bir neçə kəlmə şərh, izah eşitmək marağı da az iş deyildi. O, eşidərək «oxuduğu» bu əsərlər haqqında çox səlis və tutarlı, ağıllı və məntiqə dolğun şərh verərdi: əsl ədəbiyyatşünas, tənqidçi kimi.

Nəhayət, bir vaxtlar Fikrətin, eləcə də hamımızın arzusunda olduğu kitab nəşr olundu: «Təsəlli». Olduqca uğurlu seçilən bu adı vaxtilə Fikrət özü seçmişdi. Fikrət ömrünə, Fikrətin dostlarına təsəlli olan bur kitabdır:

*Yenicə seçəndə qaramı ağdan,
Hər yanı seyr edən gözüm tutuldu,
Xilqətin hüsnünə, gözəlliyinə,
Baxmaqçün bir cut də göz əskik oldu.*

*Amma korluğumdan yox şikayətim,
Həyatı zəkamla gördüyüm üçün.
Elə sanıram ki, günəş zərrəsi,
Azalıb gözlərim nursuzlaşandan.*

Kitaba daxil edilmiş bu şeir Fikrət taleyinin güsgüsüdür. Amma özü demişkən, işığa həsrət insan bu bədbinlikdən üzülmür. Ümidlə, murazla yaşayır – yazın gəlişini gözlədiyimiz kimi, bir Novruz gecəsi ilahidən yaşıl qismət gözləyən gənclik kimi. «Əli uzalı, qəlbi murazlı» ilk yaz sabahına üz tütüb «gün işığınca işıqlanmaq üçün dilək diləyirdi». Bu kitab Fikrətin geniş oxucu auditoriyası ilə ilk görüşüdür –

*Bir ürək mahmıyam, oxuyanı yox...
Söz dolu şəkilmə, baxanı yox...*

və ya

*Gecələr uzunluq şeir şəkilləri çəkərdim,
Şairliyim olmasa da...*

Kitaba daxil edilmiş 300 – dən çox şeirinin hər birinə «yanaşib» Fikrətin həyat düşüncələrinə, təbiətə münasibətinə, «lirik mən»in daxili dünyasına, eləcə də dünyaya olan etik və estetik baxışlarına, fəlsəfi dərkinə, insanlığa olan eşqinə, inamına bələd olmaq mümkündür. Onun şeirləri düşündürücüdür, yəni bir dəfə oxuyub kənara qoymaq olmur – oxuyursan, dönüb bir də, bir də nəzərdən keçirirsən. Çünki onun şeiriyyət dünyasında o qədər obrazlılıq, o qədər fikir, məna dərinliyi var ki, həmin hikmətin içində ilişib qalırsan. Oxuduqlarından bir şey götürmək əvəzinə, min hikmətə dolursan. Fikrətin böyüklüyü, şeiriyyət dünyasının zənginliyi bundadır. Ona görə Fikrəti unutmaq, yaddan çıxarmaq olmur. «Yuxunu yatırıb oyaq qalan» lirik mən «dəli ürəyinin dərini soğdurmaq üçün içində ağlaya – ağlaya yazdığı şeirlər»lə əslində zəkasının işığı ilə sübhə dərin mənalar xəzinəsinin qapısını açdı. Özünə dərd, bizə həmdərd misralar – bir insan ömrünü yaşadacaq, ucaldacaq, yeni nəslə təqdim edəcək poeziyanın işıqları hələ çox – çox illərə nur, işıq paylayacaq. Fikrətin özünə qismət olmayan günəş işığı yəqin ki, şair taleyində parlayacaq.

Kitabın araya - ərəşəyə gəlməsində onu duyan, sevən insanların - Musa Mursaqulov və Qiya (Givi) Paçxataşvilinin zəhməti məhəbbətdən yoğrulmuşdur. Bu hissi kitabın sətirləri arasındakı nəfəsdən hiss etmək çətin deyil. Kitabdakı şeirlər bölmələr daxilində qruplaşdırılmışdır: «Bir an görmək istər ölümdən

öncə gülün qönçəsini, göyün üzünü», «Könlüm sevən gözəllər», «Bir gör, dostlara qoyub getməli nələrim var?!», «Bircə cüt gözümüz Vətən özüdü...». Elə bu sətirlər də Fikrətin şeirlərindəndir. Bircə sətirdəki poetik duyuma, lirizmə, bədii tutuma, fəlsəfi dərinliyə heyrət edirsən. Bu məqam təkrarlamaya bilmirsən –

Bir an görmək istər ölümdən öncə

Gülün qönçəsini, göyün üzünü.

Fikrət yaşantılarını elə misralaşdırır ki, sözlər özü də yaratdığı möcüzənin heyretiylə gözəlləşir, güllənir –

Başına qar yağar altdan yuxarı,

Ağardar saçımı qara varaqqlar.

Onun tərcümeyi – halında belə bir cümlə də yazılır: «Akademiyanın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasında oxuyan Fikrətin «Aşıq Ələsgərin poetikası» mövzusunda namizədlik dissertasiyası yarımçıq qaldı...».

«İrəvan çuxuru», «Aşığın sözü», «Aşığın sazı», «Yanıq Kərəmi», «Misri», «Ağır şərili», «Ruhani», «Divani», «Duvaqqapma», «Dədə Ələsgər», «Sazı əldən qoyma », «Dastan söylə», «Saz gərək» və s. şeirləri məhz həmin axtarışların, duyğuların, yeniliklərin, tədqiqatın poetik ifadəsidir. Bu fakt öz – özlüyündə inam yaradır ki, Fikrəti tanımayan, onun zəhmətkeşliyinə bələd olmayan, elmə – ədəbiyyata təşəbbüsündən xəbəri olmayanlar üçün aydın təsəvvür yaradır ki, işlədiyi elmi mövzuya nə qədər məsuliyyətlə yanaşmış...

Fikrət yanıqlı saz havaları üstündə millət dərdinə – Cavid, Nəriman, Nazim Hikmət dərdinə ağı deyib göynəyib –

Millət üçün

kərəm – kərəm yanan Cavid

düşməni bilib elə yerə göndərmişik ki,

İndi bütün bir vilayəti

zavallı Cavidin qəbri bilir.

Fikrətin söz xəzinəsindən ayrılmaq, kitabı örtüb kənara qoymaq da çətindir. «Təsəlli»dən bircə sətir də oxuyub hələlik deyirik –

Oxuya – oxuya,

yaza – yaza,

İşıq əlifbası öyrədirəm

barmaqlarıma.

Xoş gördük, gözlərim,

xoş gördük!

Bütün dostlarının da ürəyində bu kitabı vərəqləyə – vərəqləyə bir duyğu yaşanır: yenidən xoş gördük, əziz dost!

«Xalq qəzeti», 28. 04. 2007.

GİVİ BÖYÜK DOSTLUQ SİMVOLUMUZDUR

Ailə albomumuzda ömrün gəncliyini özündə əbədləşdirən bir xatirə şəkil var.: Givi, Qafar, Nazim, Müzəffər. Givinin şəklini görəndə kimi o dəqiqə böyük düşüncə sahibi, filosof təfəkkürlü, dünya işığını qəlbiylə görəndə, nakam Fikrəti də xatırlayırıq. Universitet illərini birgə keçirən tələbə dostlar, qardaşlar... . İllər keçsə də nə o böyük dostluq xatirələri unudulur, nə də artıq uzaq illərin arxasında qalmış xoş duyğular solur. Əksinə, o illər daha da şirin, unudulmaz, əziz, müqəddəs görünür.

Bu münasibətlərdəki ən böyük möcüzə Givi ilə Fikrətin bir – birinə doğma həyranlıq, müqəddəs dostluq duyğuları idi. Fikrət beş il təhsil aldığı Universitetə Givi ilə bir getdi, bir də gəldi. Fikrətin adı – soyadı dərş jurnalında var idi, Givinin isə adı – soyadı jurnalda olmasa da dostu Fikrəti tək qoymadı, onunla bir oldu. Bu dostluğun, həyranlığın böyüklüyünü, səmimiyyətini, müqəddəsliyini duyan professor – müəllim Givinin də auditoriyada əyləşməsinə, mühazirələri dinləməsinə icazə verərdi, qeyd etdiyimiz hissələri duymayan professor – müəllim isə onun dərşdə iştirakına icazə verməzdi. Ümumilikdə isə bu cür razılıqların və ya qeyri – razılıqların onların münasibətinə dəxli yox idi. Givi Fikrətin görəndə gözü, səslə kitabı – kitabxanası, əlinin əsası, dərşdaşı, qardaşı idi. Fikrət isə Givinin ustadı, müəllimi, dünya elmlərinin, eləcə də dünyanın .Özünün fəlsəfəsini onun üçün xırdalayan, möcüzələr aləminin açarı, şərhçisi idi. Givi səbriylə, təkniylə dünyanın o başınsan gedib çıxan Böyük insan, Fikrət isə müdrikliyi ilə elmin sirlərini xırdalayan, hər şeyin məntiqini, mənasını, fəlsəfəsini dərindən dərk, müşahidə edə bilən Ali Ziyalı idi.

O illərin unudulmaz günlərindən bir xatırlatma: Givi bütün kitabları – dərşlikləri, bədii kitabları – dərşlikləri, bədii kitabları sübhəcən Fikrətə oxumaqdan yorulmazdı. O, əlinə keçən kitabları, həm də Fikrətin istədiyi, tələb etdiyi kitabları tapar, gətirər, oxuyardı. Nizami, Füzuli, Sabir şeirləri Fikrət qəlbinin məlhəmi, əsl poeziya möcüzəsi, poeziya kəhkəşanı idi. Fikrət bu kitabları, bu dahiləri Givinin səsiylə bir – bir «oxuyub» başa vurur, şərh edir, müəllif fəlsəfəsini, onun nə demək istədiyini açar, həmin kitabın cəmiyyətə, dünyaya, oxucuya nə verdiyini ağılla, məntiqlə, lap adamı həyrətə gətirəcək dərəcədə təhlil edərdi. Elə kitablar var ki, 5 – 6 səhifədən sonra 500 – 600 səhifəlik romanın sonunu Fikrət deyər və götürüb atardı ki, bu heç, bu cəfəngiyatdır. Elə kitablar - əsərlər də var idi ki, 5 – 6 dəfə «oxuyardı», oxudardı - yorulmazdı, hər cümləsinin arxasındakı fikrin mənasını, estetik dəyərini xırdalardı. Givi də həmin əsərləri 5 - 6, 7 – 8 dəfə oxumaqdan yorulmaz, bezməzdi. Çünki hər mütaliədən sonra yeni şərhlər, yeni xarakterik təhlillər eşidərdi. Bu dostluq özü elə bir möcüzə idi ki, hamını həyrətə gətirirdi. Təkcə özləri həyrətlənmirdi. Çünki onlar biri – birini tamamlayan ilahi enerji, güc, qüvvə sahibləri idilər. Fikrət tələbə idi, amma alim təfəkkürlü idi. Givi ondan öyrənməkdən doymazdı. Givinin bu dünyada ən böyük şanslarından biri də o idi ki, (məna elə gəlir) onun Fikrət kimi müəllimi, dostu – qulluğunda səbrlə, hövsələylə, məhəbbətlə, saf ürəklə dayandığı uşaqlıq, gənclik dostu var idi. Fikrətin isə bu dünyada ən böyük şansı Givi kimi onu dərk edən, ürəyini oxuyan, həyatını işıqlandıran, dünyanın naxışlarını olduğu kimi ona duyduyan dostu, ruh həmdəmi var idi. Fikrəti tanıyanlar bilirdi ki, o nə qədər dərin elm dəryası idi. O böyüklükdə insan üçün isə Gividən ayrılmaq elə bu dünyadan ayrılmaq demək idi. Sonda elə belə də oldu.

Fikrəti əziz dost, sırdaş kimi indi də Givi qədər heç kim anmır, yaşatmır. Hətta o yoldaşlığın, ustad – şagird münasibətinin təsiridir ki, Givi bu gün Səməd Vurğun, Mikayıl Müşfiqi, Sabiri ... rus dilinə, gürcü dilinə tərcümə edir.

Bizə düşən pay isə illər arxasında qalmış o dostluğun şahidliyi olmuşdu. Bəlkə də həyatımız boyu neçə dəfələrlə olub ki, kiməsə yaxşılıq etmək, ya kiminsə ehtiyacına əl uzatmaq anında o uca məqamı – dostluğu xatırlamış və ya elə olmağa çalışmaq istəmişik. Demək istəyirəm ki, o münasibət yaddaşımızda, həyatımızda böyük Dostluq Məktəbi kimi yaşayır.

Givi böyük vətəndaşdır. Ədəbiyyat tariximizin tərcümə rəfinə o, onlarla, bəlkə də yüzlərlə bədii əsərlər bəxş etmişdir. Hətta qonorar – müəllif haqqı almaq belə mümkün olmadığı dövrümüzdə Givi bu işləri təmənnəsiz, böyük vətəndaşlıq məhəbbətiylə həyata keçirir. Təkcə bu il ərzində özünün tərtib və tərcümə etdiyi üç kitabını məna bağışlayıb: Səməd Vurğunun «Qolos» («Səs») şeirlər, Səməd Vurğunun

şeyrlərindən seçmə hikmətli sözlər - -100 aforizm və gürcü - erməni münasibətlərinə dair maraqlı siyasi kitablarını.

Givi nəhəng düşüncə sahibidir. Givi nur qəlbidir. Givi zəhmətkeş – zəhmətə bağlı yaradıcıdır. Givi əsl poeziya əhlidir. Givi ülvî niyyətli qələm adamıdır. Gividəki Vətən, Azərbaycan məhəbbəti o qədər böyükdür ki, miqyası ölçüyə – biçiyə gəlməz. Hətta onunla hər görüşümüzdə o, söhbətarası gürcü olduğunu xatırlatmasa onun milliyətcə kimə məxsusluğu barədə düşüncəmdə bir şey olmur. O nə qədər gürcüdürsə, bəlkə də ondan bir o qədər çox türkdür. Bir anlıq onun tale səhifələrini vərəqləyək: Vətəni Azərbaycan, ilk eşqi qaragözlü türk qızı Gülzar, qəlbini dəyərli, mənalı zirvələrə usaldan dostu türk oğlu Fikrət, ilk şeyrini türk dilində yazıb, Azərbaycan dərdlərinə bütün varlığıyla qatılır....

Givi Azərbaycan ədəbiyyatı klassiklərini, müasir şeyrimizin ən gözəl nümunələrindən ibarət irihəcmli tərcümələr (rus dilinə) almanaxını hazırlayıb. Givi şəxsiyyətinə, qələminə hörmət bəsləyən ədəbiyyat qədrilən bir dostunun səxavəti ilə nəşrə təqdim edib. «Bu almanax bütün dünya azərbaycanlılarına hədiyyə kimi paylanacaq, dünyanın Azərbaycan ünvanlı bütün nöqtələrinə köndəriləcək. Ülvindən də 10 – 15 şeyr tərcümə etməyi nəzərdə tutmuşam. Seçimdə kömək etsəniz pis olmaz.» Amma sonrakı görüşlərimizin birində bildirdi ki, «Ülvindən xeyli – bir kitablıq tərcümə etdim. Məni Ülvinin taleyi və poetik duyğularının səmimiyyəti buna cəlb etdi».

Budur növbəti bir ərmağan: O, «Min bir mahnı» dərgisinin ilk nömrəsinin ilk səhifələrində həmin tərcümələrdən bir xeyli şeyr dərginin oxucularına təqdim edib. Düzü tərcümələri ilk görəndə kövrəldim, oxuya bilmədim, eləcə vərəqləyib ördüm. Sonra, bir neçə gün ötmüş həmin tərcümə şeyrləri təzədən vərəqlədim. Ülvinin poetik duyğuları yerbəyer idi, əlavə olaraq orada Givinin bu nakam gəncə olan məhəbbətini də gördüm. Givini Ülviyə – nakam gəncə olan canyangısı məni məndən aldı. Bu məqam yenə Givi – Fikrət məktəbini andım. Givi məhz böyük ustadı Fikrət məktəbinin fəlsəfəsini tam mənimsəmiş Şair, Alim, Dost, Vətəndaş, Tərcüməçi, İnsan, Şəxsiyyətdir. Givinin Ülvini dərk edən, ülvî misraları üstündə əsən- titrəyən ürəyini duydum, qəlbini bağrıma basdım. Givi Ülvini rus dilinə ona görə tərcümə edib ki, düşmənin nə qədər rəzil, nə qədər miskin və insafsız olduğunu göstərsin. Sanki üzünü qəddar, amansız düşməne tutub deyir – sən gülləni şair ürəyinə tuşlamısan, onun Vətən, Azadlıq, Ana deyən dilini, qəlbini, nəğməsini susdurmaq istəmişən. Amma unudubsan ki, şair sözü – səsi, şair ruhu, şair qəlbi ölmür, şair qəlbi, qələmi əbədiyyat nəğməsmidir.

Givinin tərcümələri mənə bu ilıq, ağırılı duyğuları bir də yaşatdı.

Sağ ol, əziz qardaşımız, unudulmaz dostumuz, Böyük İnsan! Sən axı həm də Atillanın «Ağ əmi»sisən. Rəsmi sənədlərdə onun adı Giya Paçxataşvilidir. Bizim üçün isə ürəyimizə doğma Gividir.

«1001 mahnı» jurnalı,

2006, №3(9), səh. 23 - 25.

ÖMRÜM SƏNİN EŞQİNDİ...

Sən demə, o qara gecədən 9 il keçir. Necə də tez ötüb bu 9 il. Deməli, düz 9 ildir ki, Ülvim, sənə doğru qaçıram. Qaçıram sənə çatam və deyəm ki, neylədin sən, ömrüm mənim? Özün yerə-göyə sığmayan bir dünya idin, qadan alım, indi havama, suyuma, oduma, torpağıma dönmüsən. 9 ildir ikimiz bir ömrə calanmışıq. Yaşamağımız, yanmağımız, sevinməyimiz, düşünməyimiz, yazı-pozumuz birgədir. Dünyanın eninə, uzununa dolanan yollarını birgə yoruruq. Gözümə tez-tez cəbhə xəttində dəyirsən. Duyursanmı, əsgərlər sənin "Ülvi duyğularım", "Bir ölümün acığına" kitablarını sonsuz sevgilə oxuyurlar. Şeirlərini əzbərdən bilirlər. Təzə bir kitabın da çıxıb -- "Ömrüm sənin eşqindi..." Adına da təzə bir kitab bağlanıb: "Ülviləşən Ülvim". Məktəblilərə payladım, yaman həvəslə, ürəkdolusu məhəbbətlə oxuyurlar.

"And"ın Azərbaycan xalqının milli azadlıq mübarizəsində əzəmətli himnidir. 20 il yaşadın. Kişi kimi yaşadın, kişi kimi getdin. Sən bu xalqın azadlıq mübarizəsi yolunda əyilməz bayrağı oldun. Qəhrəmanlıq tarixi oldun. Bu torpağın çörəyi halalın olsun! Adına "Allah evi" kimi müqəddəs saydığım bir muzey açmışıq: Ülvi muzeyi. Sənin sevib-sevələdiyin kasıbyana əşyalarını, qələmini, yazı dəftərini, kitablarını, hamıdan gizlətdiyin -- "cızma-qara" dediyin şeirlərinin, hekayələrinin, ingiliscədən tərcümələrinin əlyazmalarını -- bütün ədəbi irsini orada saxlayıram. Mənim çiçək Ülvim, 9 ili ötən "qara bayramının" aydınlığı yetsin sənə, mənə, cəmi Azərbaycana, bir də --

Həyat üçün doğulmuşuq,

Vətən üçün ölməliyik.

-- deyən eşqinə.

Bu məktubu dostun, sirdaşın, bibin kimi sənin ruhuna ünvanlamışam, əziz Ülvim. Sənin adın dilə gələn kimi "And"ın qulaqlarımda eşidilir. Ülvi, hansı duyğular ovqatında yaşadığın bu möhtəşəm "And"ından bəllidir. Dediyin mənada yaşamaq hər oğulun işi deyil, axı! İllah ki, dünyanın bir-birinə çırpılan vədəsində. Düşməni gülləni gözünə sıxdığı məqamda da, lap "ölüm" anında da. Onda bir şeirini xatırlamamaq olmur:

Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan.

Bu yolun, şaxtasından,

soyuğundan mən qorxmuram.

Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan.

Bu yolun, acısından,

ağrısından,

"Ölüm" adlı yuxusundan mən qorxmuram.

Yollar saysız,

Yollar sonsuz,

Yollar ötür --

dünənimdən, bu günümdən,

sabahımdan ötür keçir.

Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan.

Çünkü,

dünyadakı bütün yollar,

Anamın təndir evinin qabağından

ötür keçir.

Bu şeirini 1989-cu ildə hərbi xidmətdə olduğun uzaq, soyuq Sibirdə yazmışam, "Xətai" dənəyi yaratdığın şəhərdə. Azərbaycan milli-azadlıq mübarizəsi tarixində bu duyğularınla, düşüncələrinlə, qətiyyətinlə, Şəhid adıyla öz yerin var, Ülvi! Özü də ən uca yerdə, ən ülvi nöqtədə! 1969-cu ildə göz açdığın dədə-baba ocağın -- Göyçə mahalın, Kəsəmən kəndin düşməni tapdağında qalanda dözmədin. Ürəyin qan ağladı. Qarabağda müharibə qılıncımları közərəndə coşdun. Bir vaxtlar sovet ordusunun Əfqanıstan torpağına təcavüzünü, bizim o müharibəyə yollanan oğullarımızın nakam aqibətini gözlərin önünə gətirdin. Topxana məşəsinin ağacları doğrananda Əfqanıstan dağlarının əks-sədası qəlbinə doldu: "Ömür yolu" poemanı yazdın, hər sətir üstə titrədin:

Yox, yox, ulu torpaq,

*Sənin uğrunda həmişə,
hər yerdə mərd olacağıq.
Sənin hər qarışın ocaq yeridi.
Qan töküb o yeri
Biz alacağıq.
Qərib bir ruhun səsi uzaq Sibirdə hoyuna yetdi:
Aman, qardaş, doğrudurmu, deyirlər,
Gecə-gündüz qan tökülür yurdunda.
Qarabağın tarixini danırlar,
Məscid uçur, dam sökülür yurdunda.
Qarabağdı mənim dinim-imanım,
O torpağın nişanəsi, iziyəm.
Məni belə aciz görmə qəbirdə.
Qəbirdə də Qarabağın özüyəm.*

Beləcə, Vətən duyğulu, yurd sevgili misraların, şeirlərin çoxdur. Bu şeirlərini, eləcə də "Qansızlar" povestini, bir çox hekayələrini, tərcümələrini oxuyanda gözlərim önündə poladdan tökülmüş sərt baxışlı bir əsgərə dönürsən. Ciddiliyindən, sərtliyindən, qətiyyətindən, cəsarətindən min ilin tökmə kişilərinə bənzəyirsən.

Amma, sən demə, Ülvim mənim, sənin həm də çiçək qəlbin, şəhli sevgi hisslərin varmış. Gözəllərə biganə qalmayan qaynar baxışların varmış. Başına dönüm sənin, demə eşq girdabında çırpınan ürəyin varmış:

*Bir qız gördüm od baxışlı,
Orta boylu, uzun saçlı.
Mənə baxıb güldü, qaçdı --
Belə gülüş görməmişdim.*

Baxış sənin qəlbinə titrədən o bəxtəvər qız indi neynir, görəsən? Ömrünün köç karvanını qurmamış sevdinin o gözələ yoxsa öz əlvidanı da demişdin?

*Mən Ülviyəm, ülvə sözə aşiqəm,
Saf ürəyə, büllur üzə aşiqəm.
Gözlərintək ala gözə aşiqəm,
Sevdiyim o ala gözə əlvida.*

Ülvim belə Ülvə idin. Çiçək zərifliyiylə tərپəşən şəhli misraların hər kəsin ürəyində yox yerdən sevgi hissləri oyadır. Bax, onda, Ülvim, elə bəxtəvər olursan ki --

*Sənə şərq qoşum, şər nədir ki?
Ovunsun ürəyin, ovunsun təkisi,
Sən özün şersən, elə şər ki,
Şairlər heyrdəndən ay həsəd çəkir.*

Səndən ayrılmaq olmur, Ülvə, səndən doymaq olmur. Nə yaxşı sən dünyamızda olmusan, indi də varsan, sabah da varsan. İnan, sən buna, Ülvə. Çünki gələcək nəsil səni oxuyur, Səndən nüsxə götürür. Kök sənsən, budağın sabahkı nəsəl. Sən Azərbaycan Azadlığı uğrunda ömrünü, torpağını qızıl qanına boyadın. Qızıl qanına boyadın ki, gələcək nəsil azadlıq xoşbəxtliyini yaşasın. Bax, heç olmasa o xoşbəxtlikləri üçün səni anacaqqlar, Səni sevecəklər Ülvim. Di, hələlik --

*Ancaq gözlə, gəlməliyəm,
Bir ölümün acığına.*

Qayıt, ömrüm-günüm, bənövşə ömürlü Ülvim, qayıt...

Hə, qoy onu da deyim, sözümü bitirim. Bir şerin heç canımdan gen durmur. Doqquzda oxuyanda yazmısan, ey, -- "Bənövşə bayatıları". O şerin yaman xoşuma gəlir. Sənin də xoşuna gəlirdi --

*Bahar nə şirin şeymiş,
Ətri bənövşədəymiş.
Ömrüm sənin eşqindi,*

Eşqin də bənövşəymiş.

«Xalq qəzeti» 17 yanvar 1999-cu il

NEFTÇİ ƏMƏYİ, ŞAİR TALEYİ

Dünyanın yalanla zarafatlaşdığı bir aprel günündə anadan olan neftçi şair Zaməddin Ziyadoğlu 60 yaşını xoş yaz ovqatı ilə yola saldı. Ötürdüyü illər ərzində neftçi peşəsi ilə cəbhədaşları sırasında nüfuz qazansa da, şairliyi ilə də qələm əhli arasında tanındı. Bir də ki, qazaxlı olasan şair olmayasan — adamı qınayarlar, eləmi?

*Bal kimidir mahalımın ləhcəsi,
Ətirlidər torpağında boxçası,
Məclisidir sazın-sözün bağçası.
Kəsəmənli, Ağköynəkli, İncəli
Ağrın alım, həncərisən, həncəri?..*

Şair Zaməddinin bu bir bəndini dilə gətirdiyimiz "Həncərisən" şeirini, yəqin ki, eşidənlər — bilənlər çoxdur. Çünki onun bu şeirinə adlı-sanlı şairlərimizin, el sənətkarlarımızın əksəriyyəti tərəfindən nəzirələr yazılıb. Könül doyuran poeziya nümunəsidir. Bu şeirdə xalq ruhunun yaşantısı, yaddaşlarda qalan el dəyimlərindən nümunələr, folklor ətri vardır. Hər bir insanın öz sənətini biliklərinin işığı altında tədqiq etməsi, dəyərləndirməsi öz xarakterinin açılması imkanı yaradır. Əgər insan dünyanı — təbiəti, cəmiyyəti düzgün müşahidə etməyi bacarırsa, düzgün də nəticə çıxara bilər. Əsl insanlıq isə hamını görə bilmək, tanımaq — düzü düz, əyrini əyri. Z Ziyadoğlunun poeziyasında bu ştrixləri görmək, hiss etmək çətin deyil. Filosofların təbirincə desək, insan maddi varlıq deyil, ruhani varlıqdır. O, öz milli nüfuzu, hissləri, duyğuları ilə gözəldir və ilahi bir sirrin daşıyıcısıdır. Şair taleyində bu yaşantı daha aydın dərk edilir.

Bir həqiqət də var ki, təkcə şairlər yox, ümumiyyətlə, insan doğuluşundan təbiəti sevir, ilhamını ondan alır. Təbiətə vurulmaq, ondan mənəvi güc almaq, onunla ünsiyyətdə olmaq paklıq əlamətidir. Təbiət gerçəklikdir, həqiqətdir, həqiqət isə gözəllikdir.

*Bir şeirimi oxusalar,
Torpaq ətri qoxusalar,
Yurda çələng toxusalar,
Qağa, demək... yaşamışam.*

Bu misraların ruhi mənası, ruhi duyumu da təbiətlə bağlıdır. Şair zövqə görə yaşayıb-yaratmır, o, bu dünyada öz ləyaqəti, əxlaqı ilə, poetik təfəkkürü ilə qiymətlidir. Qazağın Xanlıqlar kəndindən Neft Daşları uzaq olan yollar Zaməddin müəllim üçün həyat məktəbi olmuşdur. Həyatın çətinlikləri, qəribəlikləri, əslində, insan ömrü üçün Tanrı sınağıdır. Belə sınaq meydanında öz ləyaqətini qoruyan insan hətta varlığını itirməyə hazır olur, bu onun özünün özü üzərində yüksəlişi, ali yüksəlişidir. Bu məqama isə ancaq pak, ilahi, müqəddəs insanlar yetir. Şairlər, şeir qədri bilənlər bu sıradan olan kəslərdir. Zaməddin müəllim də poetik təfəkkürü, düşüncəsi ilə şair taleyində bu haqqa — ali məqama yetişmişdir. Neft cəbhəsində 17 il həmkarlar ittifaqı komitəsinin sədri işləyən Zaməddin müəllimin qəlbi humanist duyğularla dolu olub. Şair ürəyi başqa nətəhər ola bilər ki?! "Vışka" qəzetinin nəzdində fəaliyyət göstərən "Neftçi" Ədəbi Məclisinin yaradıcısı Zaməddin Ziyadoğlu onlarla neftçi şairə "uğurlu yol" arzulamış, şeirlərini, söz boxçalarını ortaya çıxarmışdır.

Özünün isə indiyədək mətbuatda yüzlərlə şeiri dərc olunub, yeddi kitabı — "İlham bulağı", "Vurğuna vurğun gəlin", "Tale yolum", "Turşməzə əhvalatlar", "Ümid çırağı", "Borçalı nisgili" və "Həncərisən" adlı kitabları işıq üzü görüb.

"Vurğuna vurğun gəlin" mənzum dramı müasir şeirimizin ən parlaq ulduzu Səməd Vurğuna həsr olunmuşdur. Onun bu şeirlərinin mayasında təmizlik, həya, əhdə vəfa, düzlük və fədakarlıq kimi poetik amillər vardır. Bunların hamısı pak eşqin — ilahi saflığın əsasları sayılır. Zaməddin müəllimin cəmi ömrünün mənəvi özəyi poeziya, yaradıcı təfəkkürü, ən böyük varı-dövləti isə şair düşüncəsi, poetik eşqidir.

«Xalq qəzeti», 11. 04. 2007.

POEZİYA İLAHİ HADİSƏDİR

Bəşəri poetik duyğular köhlənində ədəbi dünyamıza daxil olan hər bir tərcümə əsəri ədəbiyyat fondumuzu zənginləşdirən qənimət kimi dəyərlidir. Maraqlıdır ki, bu günlərdə rus klassiklərinin poetik nümunələrindən ibarət tərcümə toplusunu əlimə alanda qərribə ovqat yaşadım. Zalım və qaniçən rus imperiyası məngənəsindən qopaqop zamanında bir daha rus poeziyasına müraciətin səbəbini, məramını aramalı oldum. Özü də kənar söz-söhbətlərdə, ədəbi-mədəni münasibətlərdə yox, məni düşündürməyə vadar edən topluda gəzdim. Hələ də münasibətlərimizdə gizlicə gedən çək-çevirdə bir daha inandım ki, poeziya bəşəridir, ilahi hadisədir. Bir həqiqətdir ki, poetik duyğular sərhədsizdir, həm də cəmi dünyanın içində göyün, yerin, Allahın bir olduğunu dərk edəndə bu hiss daha güclü və daha səmimi olur.

"Yaz suları... Dan söküləndə... İlxi..." - romantik düşüncəli bir misranı xatırlatsa da, əslində ayrı-ayrılıqda üç şeirin və diqqətimi çəkən toplusunun sərlövhəsidir.

Bu topluda "Yaz suları..." - rus zadəgən əsilli Fyodor Tutçevin (1803-1873), "Dan söküləndə..." - alman qadın Karolina Şarlotta Fetin üz tutub gəldiyi Rusiyada qeyri-qanuni doğulan oğlu Afanasi Fetin (1820-1892), "İlxi..." - isə rus kəndli oğlu, sənət aləmində erköyüncəsinə dolanmaq hüququ qazanmış, xoşbəxt və acı tale yaşamış, gözəlliyini hisslərinə dəstəvuz tutub pərilər ürəyi oğurlayan-ovlayan Sergey Yeseninin (1895-1925) şeirlərini təmsil edən poetik nümunələrdir. Adlarını çəkdiyim hər üç sənətkar rus poeziyasının klassikləridir və bu klassiklərin əsərlərini dilimizə tərcümə edən orijinal şeirləri ilə ədəbi mühitdə tanınan, istedadlı və cavan şair Qoca Xaliddir. Xatırlatmaq istərdim ki, o, ədəbi aləmə Namizəd Xalidoğlu kimi gəlmişdir.

"Yaz suları.. Dan söküləndə... İlxi..." toplusu müəllifin ikinci tərcümələr kitabıdır. "Bir dənizdən yeddi damla" (1993) toplusunda tanınmış çağdaş rus şairləri Nikolay Rutbovun, Vasili Kazantsevin, Vladimir Sokolovun, Anatoli Jiqulinin, Anatoli Peredreyevin, Yuri Kuznetsovun və Vladimir Vısotskinin maraqlı, lirik şeirləri dərc edilmişdi. İkinci topluya isə müəllif, yuxarıda sadaladığım sənətkarların duyğu və mənəviyyatca, ruhən söykəndiyi ustadlarının poetik nümunələrini daxil etmişdir. Bu ardıcılıq və ədəbi istiqamət müəyyənliyi tərcüməçinin rus klassik və müasir poeziyasına hərtərəfli bələdliliyindən, qəlbə yaxınlığından irəli gəlir.

Bu da bizim doğma yer...

Tutqun payız, boz meşə...

...Belə gündə buludlar qar gətirir həmişə...

- misralarının ardınca Tütçevdən olan tərcümələri bir-bir nəzərdən keçirdikdə onun yaradıcılıq xarakterini açmaq mümkündür. Bu, Tütçev poeziyasına xas olan faciəli taledən ayrılan ruh - dərin kədər, sonsuz bədbinlik əhvali-ruhiyyəsidir. XIX əsr rus fəlsəfi lirikasının məşhur nümayəndəsi kimi tanınan Tütçev poeziyasının Azərbaycan oxucuları ilə bəlkə də ilk görüşüdür. Eləcə də --

Gecə yanıb-tökülür,

Ta dan yeri sökülür...

Gün əzilib-büzülür.

Qəlbə fərah süzülür..."

- misralarında həyatiliklə yanaşı lirik-romantik duyğular təcəssüm etdirən Fet poeziyasının ana dilimizə çevrilməsi maraqlı ədəbi hadisədir. Topluya daxil edilmiş cəmi bir neçə tərcümədə Fet lirikasının da xarakterini izləmək mümkündür və bu poeziya dünyası ilə də ilk tanışlığımız mənalı görünür. Ədəbi və tarixi faktlarla tanıdığımız, ən azı isə Mərdəkanda yazdığı "İran nəğmələri" ilə bizə tanış olan Yesenin şeirlərində də tərcüməçi uğurlu xətt tuta bilibdir.

Qoca Xalidin rus klassiklərindən etdiyi tərcümələrdə bir ardıcılıq, bir xarakterik cizgi - xətt duyulur. Bu, tərcüməçinin poetik sənətkarlıq üstünlüyü nəticəsində yaranmış haldır. O qədər də çətinliklə duyulmur ki, müəllif tərcümə etdiyi hər bir əsərin poetik məzmununu, mənasını tutmuş, dərk etmiş və az qala yeni poetik material kimi həmin şeirləri öz dilində təzədən yazmışdır.

Bu tərcümələrə müəllif öz orijinal şair xarakterini və poetik üslubunu hopdurmuşdur. Tərcümələrin səmimi, axıcı və orijinal alınmasında bu şərtin üstünlüyü faktdır... Qoca Xalidin ədəbi fondumuza daxil etdiyi tərcümə əsərləri layiqli və gözəgörünəndir...

...Hər şey təsadüfdən doğur. Qoca Xalidin (Zəkəriyyəyev Namizəd Xalid oğlu) redaksiyamıza qəfil gəlişi də "Yaz suları... Dan söküləndə... İlxi..." - duyğuları kövrəkliyində yaşadığım günlərə təsadüf etdi. Görüşdük... Sən demə, Qoca Xalid rus klassiklərinin poeziya nümunələrini və öz orijinal şeirlərini bu günəcən də yaşadığı Kiçik Dəhnə kəndində (Şəki) yaradırmış. Kənd saflığı, duruluğu, səmimiyyəti yaradıcı qəlbinə onunçün belə güclü hakim imiş və şair qəlbinin kövrəkliyindən, səmimi ovqatından, bir də şeirə-sənətə ciddi və bəşəri münasibətindən yaranmış Qoca Xalid imzalı şeir və tərcümələr sevgidən özgə bir şey deyilmiş.

"Xalq qəzeti", 05.07.1997.

DƏRDƏ GÜLƏN ŞAİR

Əziz dostumuz, qardaşımız, həmkarımız, gözəl alim, istedadlı şair, səmimi insan, təbiətən ədəb-ərkanlı Mətləb Nağının xatirəsinə söz demək, nəseə yazmaq çox çətinidir. Dərdin özündən də ağır işdir. (Dərdi bəzəyib — düzəmək asan iş deyil). Qəhərdən sıyrılıb çıxmaq olur ki, əməlli-başlı yazı da yazasan? Ölüm haqdır. Amma gözlənilməz gəlişi adamı içindən ovur, deyiləsi sözün göz yaşına dolub içinə axır. Mətləb Nağının iş otağına əvvəl-əvvəl gələndə — dörd — beş gün ciddi tərzdə (bəlkə də sıxılaraq) dediyi "salam", "sağ ol"ları az sonra doğma, gülərlə ifadəsini tapdı. Hətta sonralar bir-iki gün otağına gəlməyəndə zarafatla deyirdik ki, "işə laqeyd münasibətin diqqətimizdədir", "dünən işə gəlmədiyini üçün izahat yazmalısən" və s. Beləcə, heç özü də hiss etmədən o, otaqdakı iş yoldaşlarımızdan birinə çevrildi. Özü də doğma, istiqanlı, ədəb-ərkanlı gözəl əsl ziyalı kimi. Amma onu da deyim ki, Mətləb adı bekarçılıqdan redaksiyaya gəlmirdi. Bir-iki kəlmə hal-əhvaldan sonra İlhamla baş-başa ciddi söhbətdə, müzakirədə olardı. Heç kəsə mane olmadan sakit tərzdə. Məhz bu davamlı "işə gəlmələrin" nəticəsi olaraq iki kitab nəşr etdirdi: sanballı, dəyərli, tutarlı söz boxçası. Dünyanı söz dəyərləndirdiyi, söz bəzədiyi üçün söz xəzinəsindən də bəşəri heç nə yoxdur. Bax, Mətləbin "Xalq qəzeti"ndəki son illərdəki ciddi "iş rejimindən" hasilə gələn nəticələr — "Ə. Qardaşbəylinamə" və "Yüz il yaşamaq olmur" şeir topluları oldu. İllərdən bəri təbi gəldikcə yazdığı şeirlərə sadəcə olaraq son illər ərzində redaktoru ilə təzədən göz yetirir, düzəlişlər — redaktələr edirdilər. Bəli, bu səbr, hövsələ onun şeirə-sənətə ciddi münasibəti idi. İmzasına hörmət etmək hər bir ciddi ziyalının təbiətindən doğan hissidir. Müəllim-pedaqoq, şair kimi tanıdığımız Mətləb Nağı həm də istedadlı alim kimi özünü təsdiqləmişdi: dərin və elmi məntiqli söhbətləri, ədəbi prosesə ədəbi-tənqidi münasibəti, fikirləri (istər yazılarında, istərsə də söhbətlərində) bizi bu qənaətə gətirmişdi. Mətləb Nağının danışığındakı incə yumoru sezmək çətin deyildi. Amma onun "Ə. Qardaşbəylinamə" kitabını oxuyandan sonra təbiətən bu xarakterə malik olduğunu gördüm. Mətləb bu kitabına "... Adam dərdə lağ eləməz" misralarını epiqraf seçib. Kitabı vərəqlədikcə cəmiyyətimizin bütün dərdlərini, problemlərini, gün-güzəranını, məişət qayğılarını, az qala hər kəsin azar-bezarını, ürəyindən keçən, amma sözə düzüb naxışlamağa ehtiyat etdiyi arzularını, çin olmayacaq xəyallarını burada oxumaq, görmək mümkündür. Yəni, vallah, dərdimizin loğmanı, dərmanı olan bir kitabdır. Əldə çıraq olası bir kitabdır. Bir şeirində —

Oturmuşam babalarım kimi Mən də şam işığında.

Ha çalışıram Füzulinin yazdığını yaza bilmirəm...

— yazır.

Qardaş, "Ə. Qardaşbəylinamə"ni oxuyandan sonra sənənin bu şeirinə cavab verməyə nə var! Füzulinin yazdığını yaza bilməsən də (öz etirafındır) Sabirin yazdığını ki, yazmısan. İstəyirsən Allaha and içim. Sadəcə olaraq sənə indi ona görə Sabir məktəbinin məzunu deyə bilmirik ki, gərək aradan illər keçsin. Səni tanıyan, bilən zaman ötsün, adamlar dünyasını dəyişsin. Bəs, nə bilmədin?! Biz əzəldən belə millətik! Sən ağa-ağ, qaraya-qara deyirsənsə, da bu lap ağ oldu ki. Sən bunları tərsə-tərs yazsaydın, bəlkə səni arzusunda olduğun 91-lərə, istisna olaraq, seçməşəydilər də, yəqin bil ki, arzusunda olmadığın deputatlığa seçildin. Şeir yazan şairin işığı sönəndə dərhal pərvanədən şamı soruşursan. Hövsələli olub səhəri gözləməkdənsə qaranlıqda hay-küy edirsən. Hər şeyin bir təhər-töhürü olmalıdı, qardaş. Siyasi mənsubiyyətindən isə heç baş tapmadım. AMİP-ə, Musavata, YAP-a, Vəhdətə, daha nə bilim nələrə bayatı qoşub, dastanlar bağlayırsan. Deyəsən, sənənin poetik düşüncələrinə mənim cavab qaytarmalarım... aşırıq deyilməsinə də oxşadı. Sənə, xarakterinə, bələd olanda, bu kitabdakı şeirlərin çoxunu kitabdən qabaq özündən, Az TV demişkən, canlı dinləyəndə başqa cür yazmaq olmur. Bircə onu da deyim, sonra başqa sözə keçərəm. Bilirsən, qardaş, guya Sabiri (Mirzə Ələkbər Sabiri deyirəm, Sabir Sarvanı yox) yaşadığı dövrdə klassik deyə göylərə qaldırmışdılar? Yox, təkcə Mirzə Cəlil kimilər bilirdi ki, Sabirin söz boxçasındakı nədir. (Yəqin bu yerdə gülüb deyirsən ki, yoxsa siz də mənim Mirzə Cəlilimsiniz) Qalanlar isə özünü bilməzliyəqoyurdular. Sabirin, dahi Sabirin, klassik Sabirin ədəbi irsi ölümündən neçə il sonra

geniş təbliğ olundu, dəyəri bilindi. İndi, qardaş, sən "Ə. Qardaşbəylinamə" kitabını oxuduqca elə bilirəm ki, Sabirin o dövründə yaşayıram. Düzdür, mətbuatda da çap olunurdun. Amma ədəbi-tənqidi münasibətlərdə deyilmədi ki, ay, el, ay qələm-əhli, ay başbilənlər, Sabiri yaradan Allah onun davamçısını da yaradıbdır. Allahdan, bəndədən, haqqdan, ədalətdən, halallıqdan qorxmayanlar heç olmasa söz qınağından qorxaydılar. Sənin kitabının ruhundan təsirlənib yazdığım bu qeydlərin davamında şeirlərinin — satiralarının ayrı-ayrı təhlili yazılsa, bir doktorluq dissertasiyası alınar. 2002-ci ilin xoş bir günü idi: Az TV-nin "Səhər" proqramında istedadlı sənətkarımız Aşıq Zülfiyyənin sazla şirin bir ifasını dinlədim. İfadən sonra o, qeyd etdi ki, "bu yaxınlarda Türkiyədə idik. Xeyli konsertlər verdik. Tamaşaçılar hər yerdə bu ifanı daha çox istəyirdilər, alqışlar səngimirdi. Səza aşiq insanlar ifamdakı sözləri təkrar-təkrar mənə oxutdurdular, oxutdurdular. İfanda səslənən həmin sözlərin mətni istedadlı şair Mətləb Nağınıdır". Mən bu xəbəri elə həmin gün redaksiyaya gələn Mətləbə deyəndə daxilən xoşal olduğunu hiss etdim. Bir anlıq şair sevinci yaşadı. Sözləri, fikri oxucu qəlbini, sənətkar ruhunu yerindən oynatmışdı. "Mən indi sənə bir kitab bağışlayacağam, amma o şeir burada yoxdur". Sonra da gülərək — "fikirləşirdim yeni nəşr olunmuş kitabımı üzə çıxarmaq üçün nə bəhanə edim. Zülfiyyəni sağ olsun" — dedi. Kitabı belə — "Sağın ucun hörərlər..." adlanırdı. Vərəqlədim. İlk oxuduğum bu sətirlər oldu —

*Qoy bu gündən bezim, ölləm,
Doysa könlüm-gözüm, ölləm.
Ölən olsam, özüm ölləm,
Ölüm, mənə tələsdirmə!*

Kitabı tezəcə, — əlimi yandırırımı kimi, — örtüb kənara qoydum. Bu anı gözdən qaçırmayaraq — "deyəsen xoşuna gəlmədi, vərəqləsən nəse taparsan" — dedi. Mən isə — yox, siz deyən kimi deyil. Sadəcə şeiri oxumaq üçün ovqat lazımdır — dedim. İşin sonunda hələ də stolumun üstündə qalan cəhrayı rəngli kitabçanı götürüb yenidən vərəqlədim —

*Göydə cüt ulduzum var,
Yerdə cüt kəhkəşanım,
İki gözəl qızım var,
İki dürrüm, mərcanım —
Aygülüm, Gülcəhanım!*

Balalarını ömür şirinliyindən də artıq sevən şair qardaşımızın yerlər-göylər dərinliyində sevgisi ruhumu təzələdi. Nə yaxşı ki, dünyanın sevinc dadı sən qəlbində öz sarayını tikibmiş. Bayaq da qeyd etmişdim, Mətləb neçə il idi bizim redaksiyaya çox tez-tez — günəşırı və ya hər gün 1-2 saatlıq gəlirdi. 2005-ci il idi. Yeni nəşr olunmuş "Ə. Qardaşbəylinamə" kitabını hörmətlə hamımıza təqdim etdi. Sevindik. Elə bil öz kitabımız çap olunmuşdu. Vərəqlədik, vərəqlədik. Mətləb müəllim, siz deyəsən bura gəlib getdikcə dərdimizi, qayğılarımızı öyrənib onu nəzmə düzmüsünüz. Gülürsünüz, nədir... Dərdə gülməzlər, qardaş. Adı yaşamaq nədir, bax, onu, Allah verdiyi şirin ömrü bəndələr dərdə, qəmə, qayğıya elə bələyirlər ki, dünyanın nə vaxt səndən ötdüyünü bilmirsən. Əlbəttə, bu bir zarafat idi. Mətləbin nə dediyini çox gözəl bilirdik. Eyni qayğılar içində yaşayanlar idik.

*Məni sevən az idi,
Mən hamını sevirdim.*

Bax, bu inandırıcı deyil. Çünki, Mətləb müsbət enerjiyə malik insandır. Yəni ətrafındakı insanlara, ünsiyyətdə olduğu dost-yoldaşlara, tələbələrə yüksək əhval-ruhiyyə, xoş təəssürat bəxş edəndir. Bu, Allahın onun qismətinə yazdığı gözəl paydır. Beləcə, "Sağın ucun hörərlər..."ə sonacan göz yetirdim. Tanıdığın adamın şeir qəlbi ilə tanış olarkən bəzən münasibətini dəyişməli olursan. Bir də görürsən dediyi bir söz olur, yazdığı başqa şey. Yəni qəlbi ilə özü arasında bir uçurum var. Mətləbi tanıdığım bu illər ərzində xarakterinə bələd idim. Şeirləri ilə — qəlbinin qaynar sözü ilə tanış olarkən də məhz Mətləbin

özünü, xarakterini gördüm. Ona görə ürəyə yatan şeirlərini oxuduqca real düşüncələrin romantikasını duymaq çətin deyildi. Belə şeirləri oxumaq su içməkdən də asandır. (Baxırsan da, qardaş, bir-iki kəlmə şirin sözüümü vaxtında yazmadıq, dedik, müzakirə etdik, amma yazmadıq ki, təkbəşinə çəkilib bir səmtdə sakitcə oxuyub duyğularına kənardan tamaşa edəsən. Sən bağışla. Axı, ömür karvanının tələsdiyinə inanmaq istəmirdik). Mətləb, qardaş, sənə yazdığım bu yazının, türkün sözü, "janrını" müəyyənləşdirə bilmirəm. Gah xatirələr çözlənir, gah ədəbi-ictimai düşüncələrin vərəqlənir, gah şeirlərini xüsusi intonasiya ilə oxuyub — az qala təhlil etmək fikrinə doluram, gah dost məktubu yazılır. Bütün bunlar səni itirməyimizin — sıralarımızdan getməyinin ağırlarıdır. Bu itkinin nə olduğunu gözəl dərk edirəm. Elə özün ki, mənim Ülvi dərdinə bələd idin. O vaxt Ülvi haqqında bir ağı — elegiya yazdım. Sonralar o elegiya məni çox ağrıtdı. Həmin yazı "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində dərc olunandan sonra dərdimin ağrısını daha dərinədən dərk etdim. İndi o dərkimə dolub sənə ağı yazmaq istəmirəm. Nə əlim gəlir, nə ürəyim. Sən daim sıralarımızda sandığımız ziyalı, alim, şair dostumuz, yaşadımızsan. Ötənlərdən bir xatirə. 2002-ci ilin oktyabr günləri idi. Xəlil Rzanın doğum günü (21 oktyabr) ilə bağlı qəzetə məqalə hazırlamaq üçün baş redaktorun razılığını almışdıq. Oktyabrın 16-sı günortadan sonra məlum oldu ki, sabahkı nömrədə həmin material üçün 4-5 vərəq həcmində yer nəzərdə tutulub. Yazı isə hazır deyildi. Mətləb də redaksiyada idi. Xeyli götür-qoydan sonra məndə bir qaralama yazı olduğunu bildirdim. Yeni yazı hazırlamaq üçün vaxt məhdud idi. Nəhayət, həmin məqaləni gedib evdən götürməli oldum. Yol gedib-gəlməyim onsuz da narahat səhhətimi yordu. Yazının müəyyən redaktə ilə çap üçün yararlı olacağını dedim. İş vaxtı isə çoxdan ötmüşdü. Atılları baxçadan götürməli idim. Odur ki, evə tələsirdim. Ürəyim isə yazının yanında qalırdı. Səhəri gün 17 noyabrda yazı dərc olunmuşdu: "Vətəni özündən başlanan şair". Yazıya qərribə imza qoyulmuşdu: Mətləb Almaz. Bir azdan Mətləb də gəldi. Xeyli güldük. Əsas iş görülmüşdü — unudulmaz Xəlil Rzanın xatirəsini bir yarpaq sözlə yad etmişdik. Aradan 3 il ötdü. "Müharibə ağırlarım: publisistik qeydlər, ədəbi düşüncələr" adlı irihəcmli məqalələr kitabımı hazırlamaq fikrinə düşmüşdüm. Mətbuatda dərc olunmuş Qarabağ müharibəsinə aid, Vətən ağırlı yazılarımı toplayıb kitaba daxil etmək istədim. Milli kitabxanada kartotekalara baxıb, yazılarımin mənbələrini qeyd edirdim. İlk rastıma çıxan "Almaz Mətləb" imzalı yazı oldu. Ötən hadisə yadıma düşdü, güldüm və həmin yazını 2005-ci ilin sonunda, dekabrda nəşr olunmuş kitabıma daxil etdim. Təbii ki, belə bir qeydi yazmağı unutmadım: "Bu məqalə filologiya elmləri namizədi Mətləb Nağıyevlə birgə yazılıb". Kitab dərc olunandan sonra bir dəfə istədim Mətləbə deyim. Amma deyə bilmədim. Çünki ağır xəstəliyə düşər olduğunu bildim. Kitaba isə əsasən ağırlı yazılar toplandığından ona qıymadım ki, o səhhətlə belə ağırlar toplusunu əlinə alsın. Fikirləşdim ki, səhhəti düzələr deyərəm. Düzələsi işə oxşamadağını bildikdə isə ona Allahdan şəfa diləməkdən, dua etməkdən savayı başqa şey düşünmədim. "525-ci qəzet"dəki şeirlərin məni məndən almışdı. Diriykən sənə ağıladım. 9 fevral 2007-ci il səhər işə gələndə hələ heç kəs gəlməmişdi. Bir az ötdü, yenə də gələn yox idi. Üşüdüm, yəqin Mətləbə nə isə olub. Günorta üstü Mehdi müəllim gəldi. Ürəyimə daman ağır xəbəri dedi. Xeyli vaxt otağımızda hüznü sükut oldu. Dəfn vaxtı müəyyənleşmişdi. Hüznü olduğumdan (90 yaşlı atam Qasım müəllimin dünyadan köçdüyünün 38-ci günü idi. Bu ərəfədə otaqdan neçə dəfələrlə kim əlini telefona tez atsa onunla zəng edib danışmışdıq. Xoş arzularımızı, dualarımızı bildirməkdən savayı başqa söz danışılmazdı) o dəfnə gedə bilmədim. Gedənlərdən xahiş etdim ki, bir ovuc torpaq da mənim adımdan... . Səhəri günü 10 fevral 2007-ci il tarixli nömrəmizdə "Xalq qəzeti"nin kollektivi adından ailəsinə başsağlığı dərc olundu. Başqa nə edə bilərdik. Qədər buracan imiş. Bir neçə gün özümüzlə gələ bilmədik. Hamı bizim otağa gəlir, başsağlığı verir, heyfslənirdi. Hələ də hər gün ondan danışırıq. Şəklini kitab rəfinə söykəmişik. Aradabir ehmalca götürüb kitabların arasına qoyuruq. Səhəri yenə üzə çıxarılır. Dost itkisi ağır olar. Mətləbsiz Mətləbin indiyəcən nəşr olunmamış əsərlərindən ibarət toplu hazırlanır. Topluda xatirə-qeydlər də nəzərdə tutulub. Hə, Mətləb qardaş, baxırsan da. Elə bir ocaq çatdın ki, nə tüstüsündən qopa bilirik, nə də istisindən doya bilirik. Göylər sənindir — nəğmələr yazdığın göylər, sonsuz, mavi, ağ göylər... Ağ göylərdə sən bizi görsən də, biz səni ağ geyimdəsən deyə görmürük, yoxsa həmişə yanımda olduğunu bilirik, şair qardaş.

Mətləb Nağı. «Yaşamaq istəyirdim»

kitabından- Bakı, Nurlan, 2007. Səh. 271 – 278.

DƏRVIŞ HƏYALI QƏRİB NƏĞMƏLƏR

Cavanşir Eloğlunu yaşımin qəzet-jurnal oxuyan vaxtından tanıyıram. Bircə misrasını əzbər bilməsəm də, ruhuma doğma söz əhli kimi ürəyimə yatıb. Qərībədir ki, bəzi şeirlərini oxuyanda sətirlərinin arasından səs eşitmişəm. Səsi dinləyə-dinləyə şeiri bir də nəzərdən keçirdikcə müəllifin ora-bura vurnuxduğunu, nə özünə, nə sözünə, nə səsinə hələ yer tapmadığını hiss etmişəm. Yalqızlığına yazığım gəlib. Ara-sıra əl boydaca yazdığı ədəbi yazı-pozularında da şeir ovqatı aramışam. Nə istədiyini, niyə bu dünyaya sığışmadığını bilmək istəmişəm, yeri gəlmişkən, bu ovqatla yazanların çoxuna ürəyim yanıb. Elə bil üz tutub gəldikləri hansısa bir yoldan səhvən bu dünyanın cığırına düşüblər. İndi nə edəcəklərini, tanıya bilmədikləri bu dünyada necə dolanacaqlarını düşünürlər, onun üçün poetik vurnuxmalar içindədirlər. Və elə bil ki, hamısı olmasa da, çoxu öz şeir dünyaları ilə gəlib Tanrı dərğahına, gözə görünməz qüvvəyə söykənəndə özləri də, sanki, mən də rahatlanmışam, bir udum doyunca nəfəs almışam.

Cavanşir Eloğlu da o nəslə mənsub yazanlardandır. Çox şeirlərinin səsi heç kimə, heç özünə də dəxli olmayan, daha doğrusu, iradəsinə tabe etdirə bilmədiyi içindən köklənir. O da iç səsinin diqtəsiylə yazdıqlarını bu dünyayla uyşdura bilmir. Ateizmin ruhumuza, içimizə döyəclənən məqamların ağırlarıdır, bunlar. Bəlkə də bu cəza-ateizm cəzası ürəyimizi, beynimizi qandallamasaydı (və ya qıcıqlandırmısaydı) səsimizin yolu başqa səmtə yönəlsəydi, ya bəlkə heç şairanə bulaqlar tək çağlarmısaydı. Tanrı dərğahının bir addımlığından əbədlilik nur ələyən günəşdə taleyini arayıb tapmayan şair Eloğlu bir şam işığına güvənir. Tanrının qapısını o işıqla seçir, taleyinin düyününü də o işıqla açır. Dərd-sərini şam işığında seçə bilir. "Bir şam yandırarsan mənim adıma", "Bir şam yandırarsan bu yaz gecəsi". Şam işığında Füzuli divanına tapınır. Yunis İmrənin, Pir sultan Abdalın, Dadaloğlunun yüz illər irəli eşidilən səslərinə dinşək kəsilir. Şam işığında Allahına daha yaxın olur. Belə bir ovqatla illəri-illərə calayan, axtardığını tapmayan, hayına hay eşitməyən şair dərvişlibas olmasa da, dərvişsayaq dolanır. Ağzı dualı dərvişlərtək söz karvanına qoşulur. Əzəldən kələfi dolaşıq dünyada oğul olub el qəhri çəkməkdənsə, ağzı dualı dərvişlərtək dolanıb, hər gördüyünə baş qatıb ərzi-hal olmaq daha mənalıdır. Dərviş adı tutdum, şair "bəxtimdə bir şam yanır, - deyir, - o şamın işığı sözümə də, ömrümə də yetər. Təki yoluma daş yağmasın". Dünyanın bu üzündən o biri üzünə, cismimizdən ruhumuza bir şeir karvanı düzülüb. O karvandandan dərvişsayağı bir qərīb keçir. Qəriblər həтта tapınıb Allaha yaxın olurlar. Qərīb dediyim torpaq yandırır, yollar yorar. Yol alıb gecələr yol ötürəndə ürəyinin-sözünün ahı əlində şama dönər. Şam işığında üzünə çəkilən salavat haqqın nur yoludur. Haqqın nur yolunda şair, dərviş adına üz tutub səsinə, sözünü bir kitaba çatıb: "Mən qərībın qardaşıyam". Özü kimi bu dünyanın qəribi olan bir şairlə-ulu Məhəmməd Hadi ruhuyla dərdləşir: nakam bir şair taleyini çözləyən ərzi-hal budur: ruhən bütün yer üzünü, düzü-dünyanı, payı-piyada gəzib yorulmayan, aclıq-səfalət üzgünlüyündən üzülməyən, təkə torpaq eşqindən doymayan şair üz sürüb ölmək üçün sağlığında qismətinə düşməyən torpağı yumulmaz əllərinə, qapanmaz gözlərinə sıxır.

«525 – ci qəzet», 28.05.1997.

HƏSƏNLIYƏM, GÖYÇƏ HARAY... GÖYÇƏ, HARAY...

Təbiətinə uyğun olaraq tanışlığa da hay-küylə başladı. Söhbət şeir hay-küyündən gedir. İlk andaca özünü bizə dost-doğma, yüz illərin tanış kimi saydı. Belə hisslər, münasibətlər çox vaxt səmimi şair ovqatından, şair doğmalığından yaranır. Elə də qəbul etdik, söhbətə giriş üçün çətinlik çəkmədik. Sənədfətr kimi şeirlə oturdu, şeirlə də durdu. Söz-söhbət karvanımızın sarvanı özü oldu. Qatar-qatar sözləri yan-yana düzdü. Elə düzürdü ki, nə söz inciyirdi, nə də ki, ruh.

*Həsənliyəm, yazan oldum,
Aşiq oldum, ozan oldum,
Pisi yaxşı yozan oldum,
Deyim kiməm bu dünyada.*

Qonağımız Göyçədə el şairi kimi tanınan Həsən Xəyalı ocağında doğulan Eldar Həsənli idi. O, 45 il bundan əvvəl dünyaya göz açanda evdə Quran sədası eşidib, saz səsinə dinşək kəsilib, bayatı-oxşama avazına üzünə çiçək təbəssüm yayılıb... sonra da ünü gəldikcə haray çəkib, ağlayıb. Bu haray göylərə çatacaq səda idi. Sanki elə bu sədayla da Haqq-Allahdan elçi mələklər payını gətirdi. Bir əlinə saz, bir əlinə dünyanı səcdəyə gətirən söz eşqi verildi. Eldar Həsənli ata-anasının məhəbbətiylə məktəb yaşına doldu. Sonra məktəbə getdi, Gəncədə ali təhsil aldı. Hələ məktəb illərindən tay-tuşlarından seçildi, sevildi. Gözəl şeir demək qabiliyyəti vardı, üstəlik özü də yazırdı. Şeirinin ilk çap olunduğu vaxt 14 yaşında idi. Göyçənin müqəddəs övliyası Seyid Bayram ağa ocağın nəvəsi, indi dildə-ağızda el şairi-aşığı kimi hamının tanıdığı Alqayıt Xəlilov məktəbli Eldarın şeirlərini rayon qəzetində — "Bolluq uğrunda" qəzetində dərc etdirmişdi. Sonra bu yol sədlər keçərək mərkəzi mətbuata — "Sovet Ermənistanı" qəzetinə yetdi, şeirləri orada çap olundu.

Eldar Həsənli tələbə olduğu vaxtlar həm də aşiq kimi məclislərə dəvət olunurdu. Göyçədə, Gəncəbasarda keçirilən toylarda o, əlində saz, qəlbində şeir-nəğmə məclislər aparardı. Çox vaxt o məclislərdə ustad sənətkarlarla da rastlaşırdı. Özünə güvənən tələbə-aşiq bu qəfil görüşlərdə özünü itirməzdi. Şaqraq səsiylə məclisi başına alardı. Bir dəfə Tovuzda Çopur Ələsgərlə toyda olan Eldar Həsənli ustad aşığılarımız İmran Həsənov və Əkbər Cəfərovu da məclisdə görür. Məclisarası Aşiq İmran gənc Eldarla maraqlanır. Sonra üzünü Çopur Ələsgərə tutur ki, bundan sənə yox, İmrana, ya Əkbərə şəyird olar. "Bala, bir "Məmmədhüseyn"i oxu görüm" — deyər onu imtahana çəkir. Gənc aşığın ifası, səsi ustadın qəlbinə qürurla doldurur. Məclis qurtaran kimi Eldarı götürüb evinə aparır. Evə daxil olan kimi onunla aşıqlıq təbəssinə xas olaraq qurşaq tutur, gücünü yoxlayır. "Bala, sən ki, hazırca aşiq doğulmusan" — deyər onu bir də bağrına basır.

Beləcə, ustad yanında olmasa da, toylarda, məclislərdə bu sənətə tam yiyələndi. Amma dövr indi başqa dövrüdü. Bir vaxtlar aşiq sənətinə yiyələnmək, aşiq adını qazanmaq üçün çətin yollar keçilərdi. Bu adı qazanınca isə el yaşına dolmuş sayılar, hörmət-urvat sahibi olardılar. Bunlar ata Həsən Xəyalının zamanında idi. Oğul Eldar Həsənlinin zamanında isə hamı şair olmaq arzusundadır. Amma zaman süzgecindən, el gözündən, sənətkarlar sözündən xəlbir kimi ələnən "şairlər" in çoxu bu yolda yarımca qalır. Özünə güvənən, inanan, hikmət dəryasına baş vuranlar bu adın özünü də, şöhrətini də qazanırlar. Eldar Həsənli bu yolun inamlı, güvənli yolçularındandır. Məclislərdə bərkimiş, fitri qabiliyyəti ilə bu haqqı qazanmaq sevdəsindədir --

*Yox, yox, sənə bilməz könlümün odu,
Bu od qanımdadır, Zərdüştdən düşüb.*

1987-ci ildə xalq şairi Hüseyn Arifin mətbuatda dərc etdirdiyi "Göyçəlilər, dağılmayan Göyçədən" şeirinə Göyçədən axın-axın cavablar gəldi ki, "Hüseyn Arif, dağılmarıq Göyçədən". Deyir, sən saydığını say, gör fələk nə sayır". 1988-ci ilin noyabrının son günləri — zülmü, ölümü-itimli günlər idi. Dünya daşnakları rus imperiyası ilə birgə Dədə Qorqudun nəfəs aldığı Göyçəni türklərdən təmizlədi.

Eldar Həsənlinin də ailəsi gecəyən rusun hərbi vertolyotunda Kəlbəcər torpağına daşındı.

Kəlbəcər rayonu, Səməd Vurğun küçəsi — 15 — Abdullayev Əyyub kişinin evidir. Bu ev-aile o gecə evindən-elindən əliyalın daşınmış 17 nəfərə hayan durdu. Süfrələr açıldı, min bir təam düzüldü, amma bunlardan dadmağa iştahamı vardı? Qonaq-qara sevən göyçəlilər bu süfrənin dadını qaçırmamaq, ev yiyəsinin qayğıkeşliyinə, hayanlığına hörmət əlaməti olaraq süfrədəki çörəkdən kəsdilər, sudan içdilər, gözəl təamlardan daddılar.

Bu vaxt televiziya ekranında xalq şairi Hüseyn Arif yenidən göyçəlilərə üz tutub həmin şeirini oxuyurdu. Eldar Həsənli isə bu məqam ürəyi ağlayaraq zümzümələnirdi.

*Hüseyn Arif, Göyçə tamam dağıldı,
Dağda-daşda el başına qalıbdı.
İnanmıram yasdən çıxsa sazımız,
Kökdən düşüb, tel başına qalıbdı.*

*Yağılar od vurdu, taladı kəndi,
Qalmadı o yerlərdə alim, əfəndi.
Alıb qurşağına bərəni, bəndi,
Dərələrdə sel başına qalıbdı.*

O vaxtdan 5 ilə yaxın zaman keçmişdi ki, Kəlbəcərdə düşmən tonqalları yandırıldı. Eldar Həsənli dar gündə onlara hayan durmuş elin dərdinə şərik olmaq üçün üç gün Murov dağlarında dolaşdı. Əyyub kişinin tapdı. Bağına basdı. Ürəyindəki nida belə idi: "Kəsdiyimiz çörək, Kəlbəcər, mənim can göynəyimidir". Aşıq Şəmşir deyərmiş ki, Göyçəylə Kəlbəcər — həməsi xurcunun bir tayıdır.

Yeri gəlmişkən, Eldar Həsənlinin qardaşı Aqıl İman da saz-söz əhli olub. Mühəndislik ixtisası üzrə ali təhsil almışdı. Amma o da sinədəftər imiş. Qəlbi şeirlə, Azərbaycan folkloru ilə yüklü idi. Saz ifasıyla yeri göyü oynadarmış. Özü də gözəl şeirlər yazardı.

*Eşidə Sabir babam, Füzuli babam,
Dövrəndən, zamandan şübhələnmişəm.
Hardasan Nəsimi, yetiş köməyə,
Məəssəbdən, imandan şübhələnmişəm.*

Aqıl İman torpaqlarımızın işğalına dözməyib ehtiyatda olan zabıt kimi cəbhə bölgələrinə yollanır. Kəlbəcər — Ağdərə döyüşlərində qəhrəmancasına erməni daşnaklarına divan tuturdu. Bir dəfə döyüşdə minaya düşdü və ağır yaralandı... Bir neçə il sonra isə ürəyi dayandı və Göyçə, Kəlbəcər — vətən həsrəti ilə göylərə üz tutdu.

Eldar Həsənlinin bayatıları müəllif möhürlüdü —
*Həsənliyəm, çay daşı,
Sini götür, çay daşı,
Göz yaşlarım qəm seli,
Sinəm olub çay daşı.*

Özünün dediyinə görə şeirin bütün janrlarında qələmini sınaıyıb. Bayatıdan başlayaraq 7,8,11,12,13,14,15 hecalı şeirlərin müəllifidir. "Təhlə Lələkişi oğlu Xəlilin dastanı"nı yazıb.

Eldar Həsənli indiyəcən beş şeir kitabı nəşr edirib: "Aqilim, sərrafım qaldı Göyçədə", "Gözlərimin yaşı qalıb o yerdə", "Göyçə mənim qadası, Ələsgərim, Alımdı", "Sən günəşin zərrəsiydin", "Dünya mənim qəfəsimdi". Bu kitablarına şair seçmə şeirlərini — gəraylı, qoşma, divani, qəzəl, təcnis, gəraylı təcnis, cığalı təcnis, cinas bayatılar və s. daxil etmişdir. Eldar Həsənli yaradıcılığının gənclik ovqatındadır. Əlində saz bütün Azərbaycanı qarış-qarış, ilmə-ilmə dolaşan şair bu sənətin məsuliyyətini dərk edir. Kamilliyə, zirvəyə gedən yolun işıqlarını sezmə bilirsə, istəyinə çatmaq Allahın qismətidir. Onun şeirlərində axıcılıq, səmimiyyət könül oxşayır. Poetik hisslər, duyğular şeirlərini cana doldurur.

El şairi ailəsində böyüdüyündən şairliyin əzabını da, şirinliyini də bilir. Yazının əvvəlində də qeyd etmişdik ki, onun atası — Göyçənin el şairləri sırasında Həsən Xəyallının öz yeri, öz dəsti-xətti vardı. O, vaxtilə dayısı Hacı Rəhimdən ruhani təhsili almışdı. Mükəmməl dini bilgilərə yiyələnən Həsən Xəyallının qəlbə poeziya eşqi ilə də dolu olur.

*Əlif-beydən başlamışam, oxumuşam əmənni,
Ustadlar elmim arasın, bilməsinlər kəm məni.
Xudam özü xəlv eyləyib yoluna möhkəməni,
Şəriyyəti anlamışam, imanım var, dinim var.*

Dədə Ələsgərin müasiri olan Həsən Xəyalı xalq ədəbiyyatının dərin bilicisi kimi tanınır. Gözəl, aşiqanə şeirlər yazır.

*Ay zalım, qəlbimi yaxmısan közə,
Bir dərdim vardı yetirdin yüzə.
Mən sizə gəlirəm, sən də gəl bizə
Özgələr evində əmanətimdən.*

1885-ci ilin bir yaz çağında Göyçədə — Daşkənddə doğulan Həsən Xəyalı 81 illik ömür tarixində zamanın çox ağrıların, dərdlərinin şahidi olur. El şairi doğulduğu kənddə dəfn edilmişdir (1966).

Eldar Həsənlinin poeziyasında aşiqanə şeirlər də var, ictimai məzmun daşıyan şeirlər də. Onun vətən eşqi canında — qanında qaynayır. Misralar arasında döyünən şair qəlbi aydın görünür.

*Həsənliyəm, ömür durmaz,
Xatirələr unudulmaz.
Bu dar mənzil, bu telli saz
Ölənəcən ta bəsimdi.
«Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti»,
06.07. 2006.*

DAĞLARA QALXARAM DÖNƏRƏM NƏĞMƏLİ PALIDA...

"Təki məni duyan olsun". Xanlar Həmid növbəti şeir kitabına belə bir ad seçməklə ya öz şair narahatlığını gizlətmir, ya da poetik duyğularının, fikirlərinin həmdəmi ilə baş-baş qalmaq istəyində, etirafındadır. İrihəcmli bu şeir kitabındakı şeirlərdən əvvəl "Ön söz"ə nəzər yetirdim. Professor Xeyrulla Məmmədovun yazdığı bu məqalə-qeyd şair haqqında səmimi, xoş duyğuların təəssüratıdır. Elə bu qeyddə öyrəndim ki, müəllif dağlar diyarından — gözəl Lerik torpağındandır. Bu kitab haqqında bir-iki kəlmə öz fikrimi bildirmək istəyim bəlkə də dağlara olan sevgimdən, həsrətimdən, könül yangımdan yarandı. Dağlarda doğulan söz gözəl olar, şirin, sadə, səmimi olar. Elə bu hisslə kitabı nəzərdən keçirirəm. Bəlkə də, bütün şeirləri ani oxuyub ötürdüm, amma dağlarla bağlı sətirlər, misralar üstündə dayandım, bir oxuduğuma bir də qayıtdım. Bəlkə də, illərdir ki, ürəyimdə aradığım, soraqladığım Şah dağının nəfəsini duymaq istəyirdim. Ya elə o dağların otunda, çiçəyində, gülündə, çeşməsində, qayasında, sıldırımlarında, uçurumlarında bir oxşarlıq aramışam. Öz dağlarımızı o sətirlərdə tapmasam da aradığım oxşarlıqları tapdım, sevdim. Bu qeydlərim də o tapıntıların, sevgimin izidir. Dağlar qoynunda doğulmaq, böyümək, yaşamaq insan üçün xoşbəxtlikdir. Taleyinə yazılan xoş bir paydır. Bəxtinə, taleyinə dağ gözəlliyi yazılır, xarakterinə dağ qururu, dağ qeyrəti-əzəməti qarışır, sözün-söhbətin dağ meyvəsi, dağ yemliyi tərk şirin-şəkər olur, dağ çiçəyi, dağ çeşməsi tərk hərəkətlərində zəriflik, üzündən-gözündən nur tökülür. İnsana bir belə ilahi hikmətlər bəxş edən dağlar ona görə uca... ucadır.

Dağlar ovqatıyla kitabı vərəqlədikcə şairin dağlar ovqatını gördüm.

Dağlara qalxaram, boyum ucalar...

... Dağlara qalxaram, ürəyim çimər -

... Göylərin mavilik okeanında...

... Dağlara qalxaram köküm dağ olar...

Ayrı-ayrı bəndlərdən götürdüyüm sətirlərdir. Ürəyimi dağ-dağ edən dağlar eşqim bu səmimi pıçıltılardan kövrəldi, dağların qaya gücü, nəğməli meşələri, qızıl damı, gözümdə çağlayan ayna bulaqları, qəlbimə axan çeşmələri, çiçək ləpirləri iliklərimə cən işlədi. Bir anda Göyçəni qucaqlayan Şah dağını Lerik dağlarının ətriylə duydum, ləpir-ləpir gəzdim, yorulsam da bir hovur da dincəlməmiş dolaşdım, bağrıma basdım, gözümə sıxdım, sonra yenə ürəyimə qoydum.

Mən inanıram ki, bizim dağlar indi göyüm-göyüm göynəyir. Çünki o dağlar murdarlığı sevməz. Düşməni ayağı, erməni ayağı dəyən dağlar, döşlər, qayalıqlar sızlar, küsər. Çünki o yerlər indi öz adlarıyla çağrılır — erməni nə bilir ki, o dağların Sarı yalı var, Qumluq dərəsi var, Yasdanası, Gözələri, Cüt bulaqları, Ağ daşın qoynu var, Daşlığı var, Bağrın dərəsi, Yeddiqardaş ilanlar qayası var. Adlarına həsrət dağlarıma indi gör nə dağ çəkilib. Dik dayansa da, içində çəkir dərini — mənim uşaqlıq dağlarım, yurd dağlarım, niskilli, çəndən-dumandan yaşmaqlı dağlarım. Xanlar Həmidin dağlar məhəbbəti o qədər səmimidir ki, oxucunu silkələyir, onu sehrə bələyir. Lirik "mən" in — "dağları onunçün sevirəm ki, mən, dağlar ucalığı verdi cavana" — fikri qəlb etirafıdır. Dağlar ünvanlı kitabda xeyli şeirlər vardır.

Kitabdakı şirin sevgi dünyasını min ilməylə naxışladığı misralar da oxunaqlı, maraqlıdır. Bu şeirlər daha çox musiqi-nəğmə ruhuyla toxunub. "Gəl, yolunu gözləyirəm", "Mənzurə", "Hansı dağın zirvəsinə çıxmaq ki?!"... şeirləri həzin bir musiqi kimi adamın qəlbinə axır.

Xanlar Həmid bu kitabına üç mənzum tarixi faciəsini daxil edib. Bu əsərlər — "Babək Xürrəmi" — Azərbaycanın "haqq nəğməsi, azadlıq pərvanəsi" qəhrəman Babəkin mübarizə dolu həyatına, "Zərdüşt Peyğəmbər" — Şərq dünyasının ilk mütəffəkiri — "Avesta"-nın müəllifi Zərdüşt hikmətinə, fəlsəfəsinə, "İmam Hüseyn" — min üç yüz ildir faciəsini andığımız, yaşatdığımız, Məhəmməd Peyğəmbər ocağını nurlandıranlardan, İslam dünyasının ehtiramla xatırladığı İmam Hüseyn ömrünə həsr olunub. Şair özü bu əsərlərini oxucularına belə bir qeydlə təqdim edir. "... Babək Xürrəmi, Zərdüşt Peyğəmbər, Həzrət Hüseyn haqqında yazdığım faciələrdə bir-birindən fərqli dövrlərdə və başqa-başqa ölkələrdə yaşayan üç dahinin ağıl və zəka, inam və etidat fəlsəfəsinə, ulu Tanrıya, haqqa, ədalətə bəşər övladını qovuşdurmaq üçün apardıqları mübarizələrdən danışmışam. Eyni zamanda bu üç nəhəng, möhtəşəm, qüdrətli simanın əxlaq,

ibrət dünyasının bədii təsvirini vermək istəmişəm". Müəllif dediyi,qeyd etdiyi bu fikirlərə nə dərəcədə müvəffəq olubsa, bu da onun tarixə bələdçiliyindən, zəngin mütaliəsindən, həyatı bəşəri yönümdə duyumundan, dini — elmi təfəkküründən, vicdani ucalığından asılıdır. Azadlığı, haqqı dərkindən asılıdır. Tarixi əsər yazmaq, özü də mənzum faciə formasında qələmə almaq böyük məsuliyyətdir. Oxucu qarşısında, ziyalı görümündə qınaq yiyəsi olmaq çətinidir. Xanlar Həmid, söz yox ki, şair kimi, ziyalı kimi bu məsuliyyətin ağırlığını bilir və öz qələminə, qəlbinə güvənib belə bir çətinliyə çiyinini verib, öz sözünü poetik düzümdə deyib. Qalan söz isə oxucuya aiddir. Oxucu bu əsərləri oxuyarkən milli tarixin lap qədim-qədim illərinə gedib çıxacaq, öz fikir, savad dünyasına nə isə qazandıracaqdır. Tarixi anmaq, tarixi yaşatmaq — vətəndaş ləyaqəti, vətəndaş şərəfidir.

«Xalq qəzeti», 04.07.2003.

ODLA SUYU BARIŞDIRAN MİSRALAR

Bu gün gəncliyin söz, fikir meydanı genişdir, əhatəlidir, dünyanın hər üzünə açıqdır. Cəmi bircə nəsil qabaqkı gənclər isə bunlardan məhrum idi. Uğuru, tapıntısı, sevinci, həyatı üçün partiyaya “minnətdar” olmalı idi. İndiki gənclikdən çox şey umuruq. Azərbaycanı, milli mənəvi keyfiyyətlərimizi, qanımızla, canımızla duyub-yaşadıqlarımızı gənclik yaşatmalı, yeni nəfəs, yeni ruhla irəliki nəsle yetirməlidir.

Gəncliyin bu gün əlində olan imkanlarına baxaq. Cəmi üç-beş yaradıcı gənc birləşib yeni bir qurum yarada, öz qəzetlərini, jurnallarını nəşr edə bilər. İstədikləri mükafatı təsis edib bir-birlərini təltifləyirlər. İstədikləri ölkəyə gedib söz boxçaları dolu döngə bilirlər. “Kompüter möcüzəsi”ni həyatlarına daxil edə, telekanallara çıxıb şeir saatı qura bilirlər. Yazıçılar Birliyinin Natəvan klubu isə daim açıq olur...

Gənclərin Natəvan klubunda bir neçə tədbirində iştirak etmişəm. Orada gördüklərimdən bu nəticəyə gəlmək olar: elə bil kim daha çox inkar obyekt, özü də iri obyekt seçib, demək o, istedadlıdır, qabiliyyətlidir, onun kimi ikinci bir yazan yoxdur... Kim böyük hörmət-nüfuz sahibi olan şairləri utanmadan, çəkinmədən danırsa, demək o, şeir, ya nəsr zirvəsinin başında dayanıb. Əslində, dandıqları, bəyənmədikləri adlı-sanlı yaradıcılarımızın bir-iki əsərinin adını, məzmununu soruşsan, bilməyəcəklər, çünki oxumayıblar, xəbərdar deyillər. Demək, burada daha çox yersiz iddia, ədəbazlıq, sənət kasadlığı üzə çıxır.

Bir dəfə gənc bir oğlan Natəvan klubunda durub dedi ki, mən gözəl nasirəm. Amma mənim ana dilim o qədər kasıbdır ki, fikrimi, duyğularımı kağıza köçürməyə Azərbaycan dilində söz tapmıram.

O gənc heç olmasa orta məktəbdə belə (ali məktəbi heç demirəm) Mirzə Cəlildən bircə hekayə oxusa idi, indi cəsarət tapıb Natəvan klubunda o sözü deməzdi.

İndi həmin gənc yaradıcılığına bələd olmadığı böyük ziyalılar haqda özündən böyük rəylər yazır. Amma zaman gələcək belələri öz gənclik iddialarından utanacaqlar. Belələri çox deyil, amma üzə daha çox onlar görünür.

* * *

Bu yaxınlarda gənc şair Rəsmiyyə Sabirin “Həbs olunmuş sükut” adlı şeir kitabçasını oxudum. Buradakı bütün şeirlər maraqlı və oxunaqlı, şeir dilinə yatımlıdır. Məzmunlu, fikir yükü çəkili şeirlərdir. Rəsmiyyə kitabını Allahın adına bağladığı şeirləri ilə açır. Bəlkə, bu, Torpaq itkisiylə, Şəhidlər ağrısıyla, yurdlar, obalar talanı ilə bağlıdır. Nakam ruhlar, sanki, haqq yoluna tapınmağımız üçün üsyan edirlər:

*Ömrüm keçir “dad” içində,
Dərdi-qəmim şad içində,
İçim, çölüm od içində,
Üşüyürəm niyə, Allah?
“Qoyma bu dərdi-kədəri,
Qoyma məni yeyə, Allah”.*

-burada nə sevgi uğursuzluğu görünür, nə də həyatda hansısa əylətməz istək. Şair təxəyyülü çox fikirlər yozub şeirə gətirə bilər. Rəsmiyyənin hər hansı bir şeiri bir-iki uğurlu sətirin arxasında “kölgələnir”. Onun bütün mifslarının öz sanbalı var.

Gənc şairin “Odlu su barışan yerdə” silsiləsindən seçib kitaba daxil etdiyi sinəmə çəkdiyin dağın üstündən, şeirlərini vərəqləyirəm. Onda poetik ifadə tutumu orijinaldır:

*Gözlərim yol çəkər, keçəsən deyər.
Axır ürəyimə gözümün suyu,
Nə zaman qayıtsan içəsən deyər.*

“Öləndə belə əksin gözə köçəsi məqamı” buraxmayan lirik Mən", doğrudan da, odlu su arasında dünyanı dolaşır:

*Əyil, gözlərimdən düşən
Öz eşqini götür, get, get.
Qürurumu göz yaşına*

Eyləmişəm çətir, get, get.

Rəsmiyyənin şeirlərindəki fəlsəfi məna poetik ovqatı dolğunlaşdırır. Bu gənc qızın şeirlərini oxuduqca onun istedadına, maraq dairəsinə, mütaliə zənginliyinə, folklora bağlılığına, elmi təfəkkürünə bələd olursan. Gənclik duyumuyla o, həyatı, dünyanı qəlbən fəth edə bilir. Bu fikirlər onun şeirlərinə hopmuş həyəcanda görünür. Rəsmiyyə şeirlərində daha çox talenin ağıl-qaralı yazılarına üstünlük verib. Onun istedadına inanıb kölgəli duyğuların getdikcə azalacağını güman edirik, işığın artacağını gözləyirik. Dərdə-qəmə ürəkdolusu yanıb içimizdən yaş axıtdığımız kimi, eşqdən güc alan yaşartını da görmək istərdik. Təki sənin həyat, poeziya yolunda yaşıl nəğmələrin çiçəkləsin.

Rəsmiyyə Sabir kitabının sonunda tərcümeyi-halından sətirələr verib. Masallının Ərkivan kəndində doğulub. İxtisasca iqtisadçı-mühəndisdir. AMEA-nın elmi işçisi, Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvü, Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyinin məclis üzvüdür. Dövrü mətbuatda çox çap olunsada “Həbs olunmuş sükut” ilk kitabıdır.

*«Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti»,
27.07. 2006.*

SÖZ PAYI ALLAHDAN GƏLİR

İnsan qəlbi eşqlə dolu olanda onun söz payı da Allahdan gəlir. Qəlb açan sözlərin sətir düzüümü isə qalır şairlik istedadının gücünə. Səssiz gecələrin sükutunda, tənhalığında Allah eşqiylə baş – başa qalanda möcüzə yaranması dərin inamlarımızdandır. Bu möcüzələrin ən müqəddəsi, bəşəriyyəti, əbədiyyət doğuluşu şeiriyyət aləmidir. Tərcümeyi – halından ziyalılığına, zəhmətkeşliyinə, istedadına heyran etdiyimiz Şirin xanım yazır ki, –

Bu dəli sevgiyə bata bilmirəm.

Əslində «dəli sevgisiylə qol – boyun olan» müəllif qaşla – göz arasında heykəlləşən sevgisinin – söz – nəغمə sevgisinin zirvəsini fəth etmək cəhdindədir. Elə bata bilmədiyi dəli sevginin hikməti də buradadır. Şirin xanım onu da bilir ki, eşq – söz eşqi zirvəsində dayanan ulu Füzuliyə baxıb ötənlər milyonlardır. O milyonlardan bir yolçu da Şirin xanımdır.

Yollarımda izinə bax,

Ürəyimdən keçir gedir.

Eşqin bulaq, gözüne bax,

Bu könlümdən içir gedir.

Şirin xanım şeir pərvanəsidir. Ona görə də yazdıqları, bağladığı toplular irəliki zamanların divanlarını xatırladır. 400 səhifəlik, 565 səhifəlik, nəhayət 742 səhifəlik şeir dolu söz boxçası. Yaradıcılıq dünyasının sevdalıları müxtəlif ovqata, sehrə, sirrə bələndikləri kimi, oxucu zövqləri, dərk etmə, duyma qabiliyyətləri də rəngarəngdir. Bu kontekstdə deyə bilərəm ki, Şirin xanımın şeiriyyət dünyasına nəzər yetirəndə bəzən bir sözün, sətirin, bəndin işığına hakim kəsilirsən –

Mayası Allahdan gəlməyən misra

Sənəti kor qoyar...

- yenə o məqamla baş – başa qalırsan ki, bəli şeirin ruhu Allahdan gəlir. Gərək qəlbən o qədər saflaşsa ülviləşsən ki, ruhuna dolan hikmətamiz duyğular incə hisslər səndən küsgünləşməyə. Necə ki, arı çiçəkdən bir udum şirə çəkəndə ləçəyi belə incitmir. Məhəbbət olan yerdə könüllər oda qalansa belə külə dönən olmur, əksinə, yer – göy atəşə bələnir. Amma Allahdan gəlməyən misra sənətdə iz qoymaz. Bu da bir karvandır, gələr – keçər. Şirin xanım ədəbiyyat – şeir dünyasının incəliklərinə bələd olan, özünə xas olan yerə nüfuz etməyə can atan qələm sahibidir. Minillik rubailərlə onun düzdüyü sətirlərdə yenidən rastlaşırıq, folklor nümunələri – yanğılar, bayatılar, dördlülük, ikiliklər bu incə rubablı xanımın könül duyğularında kədərli, qəmli dinib. Bu poetik not janra xas keyfiyyətlər olsa da, əslində lirik mən həyatı yaşantılarını real görüntüləri, romantik duyğuları ilə cilalamışdır.

Şirin xanım öz söz boxçasına topladığı hikmətlərini oxucusuna kömək niyyəti ilə bölmələr daxilində incələyib: «Zirvələrdə olan tanrı», «Bu dünya ötüşən qəm karvanıymış», «Səndən başlar, gözəl Vətən, Allahıma ibadətəm», «Ömür keçdi yuxu kimi», «Çəkil get, qara bulud», «Zaman çapır qara yeltək» və s. və ilaxır. Hər biri bir sətirlik bu duyğulu izlər qovluğunda xeyli şeirlər vardır: ehmalca, səssizcə oxumaq, mənə dərinliyinə varmaq, sonra şair qəlbindən keçənləri bir duyğutək yenidən yaşamaq.

Körpələrlə söz bölüşmək, onların qəlbinə yol tapmaq asan görünə də çox – çox çətinidir. Asan, sadə, saf, şirin bir – iki kəlmədə zəngin fikir açmaq – bir sözlə, hər qələm adamının risk etmədiyi işdir. Şirin xanım bu sıradan da qələmini sınayıb.

Yaradıcılıq uğurlarında haqq daim köməyin olsun, Şirin xanım!

Dünyanın özü gözəl,

Ocağı, közü gözəl.

Şirin xanım K.Ş. «Ağla bəhər dünya....»

kitabından, Bakı, 2007, səh. 3 – 4.

GƏNCLİYİN POETİK DÜŞÜNCƏSİ

Gənclik - insan ömrünün işıq payıdır. Onun təfəkkürü nurdan mayalandığından səmimi, gözəl və duru olur. Sağlq mücəssəməsi olan Gənclik hikməti qəlbimdə əbədi lövbərləndiyindən gənclik sözünə həmişə ayaq saxlamışam, könül qapılarımı taybatay açıb dinşək kəsilmişəm. Redaksiyadakı iş otağıma ucaboylu, yarlı-yaraşqlı bir gənc daxil oldu. Özünü təqdim edib əyləşdi - Rövşən Aşıq. O, Tiflis Dövlət Siyasi Akademiyasında fəlsəfə fakültəsinin III kursunda təhsil aldığını bildirdi. Amma bu gəlişinin yenisi nəşr etdirdiyi şeirlər kitabı ilə bağılı olduğunu qeyd etdi. Mənim də fikirlərimi bilmək istəyirdi. Əvvəla, Gəncliyə olan ehtiram və diqqətimlə, ikincisi də indiki gəncliyin təfəkkürünə bələd olmaq marağımla Rövşənin "Könlüm kövsər kuzəsidir" şeirlər kitabını götürdüm. Sonra bir xeyli söhbət etdik. Onun vətənpərvərliyi, coşqun şair təbi, düşüncəsi, idrakı qəlbimi rıqqətləndirdi.

Rövşənin 25 yaşı var. Bu yaşda olan gəncliyin vətən məhəbbəti, el-oba dərdinə şərikliyi, yaralanmış yurdlarımızın viranəliyindən göynədiyinin şahidi oldum. Gəncliyimizin biganə hisslərdən uzaq olduğunu gördüm. Cəmiyyətdə ictimai həyatımızda baş verən haqsızlığa, talançılığa üsyankar düşüncəsini duydum. Söhbət əsnasında bildim ki, Rövşən ilk təhsilini Tiflisdə İslam Mədəniyyət Mərkəzinin "Haqq yolu" mədrəsəsində alıb. Dini elmlərə yiyələnməsi də ömrünün nurlu qismətidir.

Rövşənin mərdanə danışığı, ədəb-ərkanı, qüruru adama vüqarlı dağları xatırlatdı. Öyrəndim ki, Gədəbəy rayonunda doğulub - böyüyüb. Bu vüqar, mətanət də elə dağlardan ruhuna hopub. Daha doğrusu, ruhu elə o dağların havasından, suyundan mayalanıb. İlk təəssürat mənə xoş təsir bağışladığından onun şeirlər kitabını elə həmin axşam vərəqlədim. "Cəmişi bir neçə şeirimi oxusan özümü görəcəksən" - dediyini xatırladım.

Rövşən dövrü mətbuatda çap olunmayıb. Birdən-birə kitab bağlayıb oxucusunun görüşünə gəlib. "Bir divanlıq kitabımdır". Ən əvvəl deyim ki, bu bir divanlıq kitabda söhbətəş olduğum Rövşəni gördüm. Şair qəlbini düzümlədiyi misralarda vətən yangısını, vətən eşqini, vətəndaş nıgarançılığını, mənəvi ağırlar tərədən maddi çətinliklərini, ictimai hərc-mərcliyi, siyasi talançılığı, insanlara olan etinasızlığı sezdim.

Amma Rövşən bu kitabını nəşrə hazırlayarkən nədənsə redaktor qələminə ehtiyac duymayıb. Onun çün də onun bu toplusunda kifayət qədər düzəlişlərə ehtiyac var. İnanıram ki, ikinci dəfə nəşr fikrinə düşsə hökmən təcrübəli kitab redaktoruna üz tutacaqdır. Şeirlərin kitabda bir qədər dağınıq, səriştəsiz düzümlü məhz bu səbəbdən yaranmışdır. Bu dağınıqlıq sadəcə oxucunu yorur, fikir dolaşlıqlı doğurur. Kitabda diqqətimi ilk çəkən onun dini mövzularla bağılı şeirləri oldu. Rövşənin məntiqli mükəlimələri onunla söhbət edərkən nəzərimdə qaldığından bu şeirlərini bir-bir vərəqləmək istədim. Gördüm ki, o, doğrudan bu elmə-dinə qəlbən bağılıdır. Bu dağınıqlığı həmən şeirlərdəki təsvir və tərənnümlərdə, vəsflər də, duyğu və düşüncələrdə hiss etdim. Kitabın "Ön söz"ünün müəllifi, professor Nizaməddin Şəmsizadənin qeyd etdiyi kimi, "Rövşənin şeirləri uzundur", bu isə fikri yorur, məntiqi duymağa çətinləşdirir və ya az qala şeirin sonunda əsas məntiqdən yayınır. Rövşən indi fəlsəfə elminə yiyələnir, mən inanıram ki, bu elmin sirlərinə dərinədən bələd olduqca görəcək ki, dərin mənə olan yerdə uzunçuluğa ehtiyac yoxdur. Və bir də istərdim ki, dini elmin dərinliklərinə varan şair belə mövzulu şeirlərində hiss və düşüncələrini fəlsəfi mənaya söykəsin. Onun ağı, qabiliyyəti bu yükü çəkməyə qadirdir. Mən bunu onda duymuşdum. Vəsf, təsvir, tərənnüm də lazımdır, amma bunların ifratına varmaqdan da dini-fəlsəfi mənə ilə oxucusuna həmdəm olsun. "Əqidə də Quran ilə həmrəyəm" — deyən şair Quranın möcüzəli fəlsəfəsindən kifayət qədər bəhrələnmə bilər və özünəməxsus fəlsəfi-dini poeziyasını yarada bilər.

"Dərd şələsi daşıyan" şairin vətən ünvanlı şeirlərinə üz tutdum:

*Təbrizim, Borçalım, Göyçəm, Dərbəndim,
Ürək tellərimdən sökülən bəndim.*

- göründüyü kimi onun şələsindəki dərd vətən dəridir - Vətənin ağırları, Vətənin bir parçasının düşmən tapdağında əzilməsi bir vətəndaş kimi onun rahatlığını alıb.

Haqq birliyinə, el birliyinə güvənərək yurda kömək əlinin hazır olduğunu hayqırır. O, insanlarımızı Allah yoluna, vətən eşqinə səsləyir. "Şəhidi qiymətsiz olan vətən"də ictimai-siyasi çəkişmələr davam etdikcə bələlardan qurtarmağı müşkül bilir. Yaralanmış, paralanmış Azərbaycan məmləkətində insanların kəsib və varlı təbəqəyə bölünməsi məqamsına hələ lüzüm olmadığını deyir-

Köçkün çadır tikdi, məmurlar saray,

Belə sürünməyə xalq vərmiş etdi

Mən istəməzdim ki, gənclik bu ağrını - köçkün, qaçqın dərdinə vərmiş halı kimi yanaşsın. Rövsənin təbiətində dağ vüqarı, dağ coşğunluğu var. Gənclik nümunəsi kimi onun belə mövzulu şeirlərində, ancaq intiqam hissi görmək istəyirəm.

Ruhunda, canında mübarizlik eşqi duyduğum bu gəncin uğurlu gələcəyini görürəm. Rövsən "Aşiq" təxəllüsüylə şeirlər yazır. O, Vətən aşiqi, Allah aşiqidir. Gənclik təpəriylə Allah qüdrətindən güc alıb, Azərbaycan məhəbbətinə bələnib ləyaqətli, layiqli Azərbaycan ziyalı olacaqdır. Görünən, seçilən Vətən oğlu olacaqdır. Şairliyi isə, alınına yazılan yazı, arzu-xəyallarının çırpındığı dərya olsun.

Sənə uğurlu sabah arzulayıram, Vətən oğlu!

*«Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti»,
2006.*

c) Bir Damla Şeh.

YAZ MÜJDƏÇİSİ — XIDIR NƏBİ BAYRAMI

Payızın son ayında çöldən bütün əl-ayaq yığılar, toplanan məhsullar (meyvə, kartof, taxıl, tütün və s.) kolxoza-anbara təhvil verilərdi. Sonra həmin məhsullar əməkünü hesabı ilə kənd, el-oba camaatı arasında paylanardı. Taxıl bölgüsü zamanı isə bir detal xüsusilə izlənərdi: "Xıdır Nəbilik" üçün ayrıca buğda — ən yüksək keyfiyyətli — iri dənəli buğda pay verilərdi (ailə üzvlərinin sayı nəzərə alınmaq şərtlə). Bu pay I, II növ un üyütmək üçün olan buğdalara bənzəməzdi. (Bu məqam xatırladım ki, cəmi qoyun-quzu içindən də ən gözəl, qıvraq heyvan qurbanlıq üçün seçilər, xüsusi bəslənərdi, hətta deyərdilər ki, qurbanlıq heyvana arada "Xıdır Nəbilik" buğdadan da verin). Qışın oğlan çağında (yəni, fevral ayının 10 – 12 – si tarixində) "Xıdır Nəbi bayramı" başlardı. Ən azı bir həftə bu bayramın ovqatında dolanardıq. Bayram isə əslində üç gün idi. Xəlbirlənmiş iri, qırmızı buğdalar sacda qovrular, sonra isə dəstərdə (kirkirədə) çəkilərdi (üyüdülərdi). Qovrulmuş buğdaya qovurğa deyilərdi. Qovurğa qovurmaq üçün ayrıca təndir çatılardı, təndirin alovu bir az səngiyən kimi sac dörd çatax (dayaq) üstə qoyulardı və iki-üç qadın buğdanı qovurmağa başlardı, qıpqırmızı qovurğalar süfrələrə təpələmə tökülər, tökülərdi. (Əslində qovurğa qovurmaq işi iki-üç qonşu arasında köməkli görülərdi). Bu iş gün axşama enincə ancaq başa çatardı. Həmin gün hökmən nehrə çalxalanar, təndirə lavaş çəkilərdi ki, qoy bərəkət üstə bərəkət olsun, üzü yaza gələn təbiət də insanların üzündən-qəlbindən doğan ruzi sevincindən maya tutsun. Səhəri gün qovrulmuş buğdanın-qovurğanın dəstərdə çəkilməsi başlardı. Yenə də qonu-qonşuyla birgə. Sonra bölünərdi, kimin payı nə qədərdisə, o qədər də öz qovut payını götürərdi. Qovut isə qovurğanın dəstərlə çəkilmişinə deyilirdi. Qovut bal şərbətində hazırlananda daha ləzzətli olardı, çox vaxt südlə də hazırlanardı. Beləcə, "Xıdır Nəbi bayramı" süfrəsinin şah yeməyi qovut olardı. "Xıdır Nəbi bayramı" türkdilli xalqların folklorunda, adət-ənənəsində mövsüm mərasimidir. Yazın dörd mühüm çərşənbə axşamlarının yaxınlaşmasıyla bağlı keçirilən şənlikdir. Bu mərasim Xıdır Nəbi, Xızır İlyas, Xızır, Xıdır kimi mifik obraz adlarıyla bağlıdır. İnanclara görə, Xıdır (Xızır) odun, istiliyin, qüvvətin rəmzi idi. Təbiətin canlanması üçün istiliklə yanaşı su da vacibdir. Ona görə də mifik Xıdır (Xızır) obrazı su Tanrısı Nəbi (İlyas) ilə qaynayıb qarışmış — Xıdır Nəbi, Xızır İlyas kimi işlənmişdir. Beləcə, xalqın mifik təfəkküründə bu adlar Xıdır Nəbi, Xızır İlyas kimi yaşamışdır. İlk qovut gecəsi daha maraqlı olardı. Evdə kim daha çox ayağı ruzili sayılardısa, o, gecə yatmadan əvvəl təkneyə yığılmış qovutun üstünə ehmalca əl basardı. Səhər isə bizi inandırardılar ki, baxın, bu əl daha iridir. Gecə Xıdır Nəbi baba (Xızır İlyas) gəlib əlini elə bu əl izinin üstündə qovuta basıb gedib, ilimiz ruzulu, bərəkətli olacaq. Darda qalanların xilaskarı, butalıların hayançısı Xıdır Nəbi (Xızır İlyas) elə bu sevincə gözümüzü, könlümüzü üzü bəri gələn yaza bağlardı.

"Xalq qəzeti" 07. 03. 2006.

"Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti" 07. 03. 2006.

AZƏRBAYCANIN İLK ŞƏKİLLİ SATİRİK JURNALI

"Molla Nəsrəddin" — həftəlik, illüstrasiyalı ilk Azərbaycan satirik jurnalı XX əsr mətbuat tarixinin zirvə nöqtəsini fəth etmişdir. O, gülüşlə, yumorla, satira ilə millətinə, xalqına, vətəninə xor baxanları tənqid atəşinə tuturdu, onlara istehza edirdi, gülürdü. Bu gülüşün qəhqəhələri Şərq dünyasına — İrana, Türkiyəyə, Yaxın və Orta Şərq ölkələrinə Hindistanacan gedib çatmışdı. Orada başqa bir xalqın milli ruh oyanışına, cüvərtisinə çevrilmişdi. Dünyanın bir çox ölkələrində, xüsusən Rusiyada demokratik əhval-ruhiyyəli inqilabların başladığı dövrdə "Molla Nəsrəddin" jurnalı da öz nəfəsi, öz sözü və səsiylə Azərbaycanda bir inqilab idi. Bu jurnalda çalışan, başdan-ayağa milli mübarizə əzminə dolan ədiblər, yazarlar sanki böyük bir sınaq məktəbindən keçdilər. Sonrakı tarix təsdiq edir ki, 1918-ci ilin Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinə gələn yol başlamışdı. "Molla Nəsrəddin" məktəbində Ömər Faiq Nemanzadə, Mirzə Ələkbər Sabir, Ə. Haqverdiyev, Əli Nəzmi, Əliqulu Qəmküsar, M. S. Ordubadi, Mirzəli Möcüz... əlbəttə ki, başda Mirzə Cəlil olmaqla böyük bir yazarlar ordusu möhkəmlənmişdir. Cəlil Məmmədquluzadə Ö. F. Nemanzadə ilə birgə Tiflisdə "Qeyrət" mətbəəsini alıb "Molla Nəsrəddin"-i buraxmağı qərarlaşdırmışdı. 1906-cı ilin 7 aprelində ilk nömrəsi nəşr olunan bu jurnal 1917-ci iləcən Tiflisdə, 1921-ci ildə Təbrizdə, 1922-1931-ci illərdə isə Bakıda buraxılmışdır. O. Şmerling, İ. Rotter, Ə. Əzimzadə kimi məşhur rəssamlar "Molla Nəsrəddin"-i müxtəlif şəkillərlə, karikaturalarla bəzəyirdilər ki, bunlar da yazılan yumor və satiraların qanı-canı idi.

Cəlil Məmmədquluzadənin redaktorluğu və nəşirliyi ilə 25 il ərzində 748 nömrə "Molla Nəsrəddin" çap olunmuşdur. Onlardan 340-ı Tiflisdə, 8-i — Təbrizdə, 400-ü Bakıda çıxmışdır. Jurnal 1926-cı ildən "Heyəti təhririyyə" imzası ilə buraxılmışdı.

Şərq satira dünyasının günəşi "Molla Nəsrəddin XX əsrdən XXI əsrə ötürülən nəhəng milli mətbuat salnaməsidir.

"Xalq qəzeti" 27.04.2006.

HÜSEYN CAVID ƏFSANƏSİ

Azərbaycan ədəbiyyatının filosof şairi-dramaturqu Hüseyn Cavidin 120 illik yubileyinin geniş miqyasda keçirilməsi barədə ölkə Prezidenti sərəncam imzalamışdı. Bu sənəd Hüseyn Cavid fenomeninə, H. Cavid irsinə tükənməz məhəbbətin təzahürüdür. Əslində özümüz də hiss etmədən Hüseyn Cavid adı gündəlik ədəbi-mədəni həyatımıza daxil olub. Söz yox ki, bu ehtiram bir də onunla bağlıdır ki, Hüseyn Cavid taleyinə, irsinə son 30 ildə həmişə böyük qayğı və diqqət göstərilib. Onu unudulmağa, yaddan çıxmağa qoymayıb.

1937-ci ilin qaranlıq bir gecəsinin zülmətinə bükülüb zindanlara atılan şair az sonra əli-qolu bağlı Sibirə göndərilib. Beş il Sibir şaxtasına, Sibir zülmələrinə dözüb, sonra qərrib eldə dünyasını dəyişib. Böyük ədəbi irs yiyəsi, bəşəri fəlsəfi düşüncəli bir insanın ruhu o an Azərbaycana dönüb, cəsədi isə səssiz-səmirsiz, yiyəsiz-sahibsiz, qibləsiz bir məzarda — bumbuz Sibir torpağında basdırılıb.

Nə yaxşı ki, insafli insanlar olub — o qəbrə, yiyəsiz qəbrlərə nömrə qoyub dəftərlərə yazıblar. Elə o izlə də Hüseyn Cavidin qəbri tapıldı. Cənəzəsi Şərqdə toxunmuş ağ kətana bükülüb torpağına — Azərbaycana gətirildi. Anı düşüncəyə dalsaq, bu işin nəhəngliyini, bu işin ilahi savablığını, bu işin başında Heydər Əliyev şəxsiyyətinin qüdrətini, cəsarətini, vətənpərvərliyini duyuruq, görürük. Hüseyn Cavid əsrlər ötürəcək qədər ömür yaşayan əzəmətli bir türbədə — ana torpağında, doğulduğu Naxçıvanda ailəsinin — Müşkinzadənin, Ərtoğrulunun yanında dəfn olundu. Ölümündən düz qırx il sonra şair bütünlüklə öz cənnət yuvasına qovuşdu. El məsəli var, deyirlər ki, yaxşılıq, xeyirxahlıq itməz, Allah onu heç vaxt batırmaz, əvəzini bir min verər. Hüseyn Cavid haqqına edilən yaxşılıqlar da beləcə itməz.

Bu hadisə əfsanədir, Hüseyn Cavid haqqında ən böyük dastandır, ölməz elegiyadır. Elə bu məqamda Hüseyn Cavid ömürlüyünü – ədəbi sənət ömürlüyünü vərəqləsək, ona olan dünya dolu məhəbbətin səbəblərini bir daha xatırlayırıq. Hüseyn Cavid ədəbi irsi ilə zamanın fəvqündə dayanan sənətkardır. O, zəngin yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı xəzinəsinə ölməz əsərlər — şeirlər, dramlar, poemalar daxil etmişdi. Azərbaycan faciəsinin ilk qadın qəhrəmanı "Maral", məhəbbət nəğməsi olan "Şeyx Sənan", mətbəə fəhlələrinin həyatını əks etdirən "Şeyda", aristokrat türk və fransız mühitində cərəyan edən "Uçurum", "yüksək cəmiyyət" qadını — kübar və zadəgan "Afət", insan haqqında faciənin əksi olan "İblis", Firdovsi irsinə ehtiram nümunəsi olan "Səyavuş", tarixi şəxsiyyətlərdən bəhs edən "Topal Teymur" və "Peyğəmbər", azadlıq mübarizəsi bayrağını qaldırmağın tarixi zərurətliyini göstərən "Knyaz",...Azər",. "Xəyyam" əsərləri ayrı-ayrılıqda nəhəng ədəbi nümunələrdir. O, bu ədəbi nümunələri ilə fəlsəfi şeirləri böyük filosofdur. Bütövlükdə XX əsr ədəbiyyatımızı — dramaturgiyamızı nəzərdən keçirsək, Cavidə o bütövlüyü, tamlığı dərk etmək mümkün deyil.

Hüseyn Cavid romantikası, fəlsəfəsi, dünyagörüşü, idrakı, məntiqi, ali insani duyğuları, düşüncələri imkan yaradıb ki, özünə əbədi ömürlük qazansın. Cavid zirvədir, əbədi, əlçatmaz zirvə.

Dövlətin diqqəti bir də ona sübutdur ki, ölməz Hüseyn Cavid həm də XXI əsrin şairidir, dramaturqudur, filosofudur. Onun zənginləşən muzeyi XXI əsr gənclərinin yaddaş evi olacaq. Qadın-ana-bəşəriyyət haqda deyilmiş ən uca sözün yiyəsi də Hüseyn Caviddir—

*Sürüklənən bəşəriyyət
qadınla yüksələcək*

"Xalq qəzeti", 16.10.2002

KAMAL TALIBZADƏNİN 80 İLLİK ÖMÜR BAYRAMI

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının Rəyasət Heyəti AMEA-nın həqiqi üzvü Kamal Abdulla Şaiq oğlu Talibzadənin 80 illiyinə həsr olunmuş elmi sessiya keçirdi.

AMEA-nın iclas zalı bütünlüklə dolmuşdu. Zalı qərribə bir gözəlliyə bələyən qucaq-qucaq gül dəstələrinin sayı-hesabı yox idi. Hamının üz-gözündən hiss olunurdu ki, bu görüşə hər kəs öz qəlbinin istəyincə tələsib. Səmimi insan, xeyirxah müəllim, tanınmış ədəbiyyatşünas, unudulmaz Abdulla Şaiqin oğlu, akademik Kamal Talibzadənin 80 illik ömür bayramını təbrikə axışan görkəmli elm adamlarının, alimlərin, tələbələrin, aspirantların xoş ovqatı məclisi nura boyamışdı.

Çiçək ətri ilə dolu bir məclis idi. Şaiqanə sədayla könüllərdə poetik düzümlü "Ata öyüdü" səsləndi.

*Ey oğul, böyüdüün kamala çatdın,
Çalışdın səyinlə bu hala çatdın.
Əyriyə baş əymə, cəsur ol, cəsur!
Haqqa möhkəm yanıq, fikrində bərk dur,
Hər hissə qapılma, qəlbini bərkit,
Doğrunu doğrular ağzından eşit.
Dahilər yaratmış bu şanlı torpaq,
Tərəqqi biliyə bağlıdır ancaq.*

Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasının humanitar və ictimai elmlər bölməsinin akademik katibi, AMEA-nın müxbir üzvü Ağamusa Axundovun isti duyğuyla dediyi sözlər məclisin açılışına körpü oldu. Kamal Talibzadənin bu yubiley sevincini bütün Akademiya yaşayırdı. Ömrünü-günü Azərbaycan ədəbi tənqidinin tarixinə həsr edən akademikın şərəfli zəhmətkeş həyatı, insanlarla səmimi münasibəti hər bir gənc elm fədaisinə örnək olası taledir. Onun "XIX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi" mövzusunda yazdığı doktorluq işi ədəbiyyatşünaslıq elmimiz üçün böyük töhfədir. Kamal Talibzadənin ədəbi və ictimai fəaliyyəti onun akademikliyə qədər gedən yolunun təminatçısı olmuşdur. Hazırda AMEA-nın Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda akademik-məsləhətçi, Ali-ictimai kollecdə filologiya-jurnalistika kafedrasının müdiri, Abdulla Şaiq mənzil muzeyinin təşkilatçısı və direktoru kimi fəaliyyət göstərən Kamal Talibzadənin ünvanına hər ürəkdən isti duyğu axırdı. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun direktoru, akademik Bəkir Nəbiyev, filologiya elmləri doktoru Şamil Salmanov BDU-nun prorektoru, AMEA-nın müxbir üzvü Bəhram Əsgərov, Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini, filologiya elmləri doktoru Məsud Mahmudov, akademik Fuad Qasımzadə, xalq şairi Söhrab Tahir, Folklor İnstitutunun direktoru, filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov, şair Nəriman Həsənzadə, mədəniyyət naziri Polad Bülbüloğlu... yubilyarın ömür yolundan, yaradıcılıq uğurlarından məhəbbətlə, ehtiramla danışdılar, xoş xatirələri bir daha xatırladılar. AMEA-nın əksər institutları ürək dolusu təbriklərini alimin adına yetirdilər.

Bu təbrikləri dinlədikcə neçə illər bundan əvvəl professor Mir Cəlalın alim haqqında dedikləri yada düşürdü: "XX əsr Azərbaycan ədəbi tənqidi" əsərində müəllif əsrimizin əvvəllərindən ədəbi həyatın müstəqil bir sahəsinə çevrilən ədəbi tənqidin ilk tarixini yaratmışdır". Bütün bunlar mənəvi dəstək olaraq haqq verir ki, ədəbiyyatşünaslıq elmimizin tanınmış alimlərinin yekdil fikrini təkrarlayan: "Akademik Kamal Talibzadənin ən böyük elmi xidməti Azərbaycanda və bütün türkdilli filologiyada tənqidşünaslıq elmini və tənqidşünaslıq məktəbini yaratmışdır".

Zəhmət dolu bir ömrün haqqına deyilən dəyərlərdir, mənəvi rahatlıq gətirən isti sözlərdir. Məclisin başında əyləşən akademik Kamal Talibzadə ona ünvanlanan xoş arzuları minnətdarlıqla qəbul edirdi: "O adam xoşbəxtdir ki, sözünü və əməlini, qəlbini və zəkasını xalqının tərəqqisinə, onun hərtərəfli inkişafına həsr edə bilir. Belə adam on illərlə, yüz illərlə nəsilərin, vətən övladlarının xatirəsindədir".

Yubilyar 1998-ci ildə 75 illiyi münasibətilə ölkə Prezidentinin fərmanı ilə "Şöhrət" ordeninə layiq görülmüşdür.

AMEA-nın foyesində əməkdar elm xadimi, akademik Kamal Talıbzadəyə həsr olunmuş zəngin eksponatlı sərgi nümayiş olunurdu.

«Xalq qəzeti», 27.09.2003.

ŞAİR QƏLBLİ DÖVLƏT ADAMI

*Gör nə qəşəngdir!
Uçdu göylərə
bizim peykimiz,
Söylədi yerə
yol gedirik biz.
Bip-bip, bip-bip!
Göylər min rəngdir,
Burda ulduzlar*

Uşaqlıq yaddaşımıza yazılan şeirlərdəndir. İllər keçir, yaş üstə yaş gəlir, yaddaşımıza yüzrlər, minlərlə informasiyalar, hadisələr, ədəbi nümunələr və s. daxil olur. Amma bu sətirləri — "Əlifba"dan öyrəndiyimiz şerləri heç kəs unutmur. Bircə sətri deyilən kimi birnəfəsə axıracan söylənir, su kimi axır. Şair Teymur Elçinin "Bip-bipin nəğməsi" belə şeirlərdəndir. Azərbaycan ədəbiyyatının uşaq ədəbiyyatı hissəsinə nəzər yetirdikdə Teymur Elçinin özünəməxsus dəstxətti görünür. Uşaqlar üçün yazmaq böyüklər üçün yazmaqdan qat-qat çətindir. Olduqca sadə və səmimi duyğuları uşaq diliylə oxucuya yetirmək böyük sənətkarlıq, xüsusi istedad tələb edir. Qələminə, qəlbinə hörmətlə yanaşan sənət adamları bu mənada oxucusuyla ehtiyatla, məsuliyyətlə ünsiyyət bağlayır.

*Gözəl bahar,
Tez gəl, bahar.
Bağçamızda
Dincəl, bahar!*

Bir dəfə oxunur və yadda qalır. Körpələrə, uşaqlara belə şeir dili gərəkdir. Məna, məntiq, dolğunluq öz yerində, hikməti, sirri öz fəlsəfi çəkisində, dil oynaqılığı, sadə deyimi uşaq dilində. Yazıb-oxumağı hələ bacarmayan balaca oxuculara şeir bəyəndirmək, şeir söylətmək çətindir. Burada təbii ovqat, təbii axar daha üstündür. Teymur Elçin yaradıcılığı bu mənada uğurludur, unudulmazdır. Gözəl mahnılar müəllifidir, uğurlu tərcümələr müəllifidir... Onun dünya ədəbiyyatından N. Zabiladan, K. Çukovskidən, S. Marşakdan, A. Tudoraşdan, T. Hofmandan, Ş. Rəşidovdan... tərcümələri ədəbiyyat tariximizdə layiqli nümunələrdir. Bu tərcümələrdə rus, belorus, gürcü, latış, moldav, ingilis, çex, fransız, yapon... adət-ənənələri, tarixi, həyat tərz, həyat düşüncələri yerli-yerindədir.

Qeyd etdiyimiz kimi, gözəl poeziya nümunələrinin müəllifi kimi tanıdığımız Teymur Elçin ictimai xadim, dövlət işçisi kimi də insanların xatirində gözəl iz qoymuşdur. O, müxtəlif illərdə — komsomol yaşından ta ömrünün axır illərinə kimi məsul dövlət vəzifələrində çalışmışdır.

Teymur Elçin 1924-cü il martın 28-də Şuşa şəhərində doğulmuşdur. 1931-ci ildə ailəsi Bakıya köçdüyükdən təhsilini 132 nömrəli məktəbdə tamamlamışdır. 1941-48-ci illərdə BDU-nun filologiya fakültəsində ali təhsil almışdır. "Gənc işçi" qəzetində ədəbi işçi, Azərbaycan radiosunun ictimai-siyasi verilişlər baş redaksiyasında ştatdankənar müxbir, diktör, redaktor, məsul redaktor, Azərnəşrin siyasi-ictimai ədəbiyyat şöbəsinin müdiri vəzifələrində çalışmışdır.. 30 yaşından az sonra o, Azərbaycan Dövlət Radio və Televiziya Verilişləri Komitəsinə sədr təyin olunur. 7-8 il bu vəzifədə çalışdıqdan sonra Mərkəzi Komitədə şöbə müdiri, Mədəniyyət nazirinin müavini işləyir.

Teymur Elçinin 80 illiyi qeyd olunur. Azərbaycan Yazıçılar Birliyində "Teymur Elçin-80" tədbiri də bu məqsədlə təşkil olunmuşdu. Birliyin sədri, millət vəkili, yazıçı Anar giriş sözüylə məclisi açdı. Teymur Elçin yaradıcılığından, öz ömürlüyündə o unudulmaz şəxsin rolundan, xeyirxahlığından danışdı. Xalq yazıçısı Hüseyn Abbaszadə, xalq artistləri Vasif Adıgözəlov, Fərhad Bədəlbəyli, Polad Bülbüloğlu, xalq şairləri Qabil, Balaş Azəroğlu, tanınmış qələm sahibi Mailə Muradxanlı, Ənvər Nəzərli... Teymur Elçin yaradıcılığını yüksək dəyərləndirdilər.

2004.

YAŞIL NƏĞMƏ

Ömrü boyu ədəbiyyatla baş-başa olub. İş yeri "Ədəbiyyat qəzeti", iç dünyası poetik duyğular dənizi idi. Qorki adına Ədəbiyyat İnstitutunda təhsil aldığı illərdən incə ruhlu, çeşmə suyu tək duru şeirləri ilə tanınıb, öz oxucularının sevimlisi olub. Şair qəribəliyi isə belə idi — o qədər dilə-dişə düşməyi, üzde-gözde görünməyi sevməzdi. Təbiət gözəllikləri, dünyanın təkrarsız rəngləri, insan səmimiyyəti, humanistliyi poetik ruhunun qidası olub. Torpağa, Vətənə məhəbbəti isə onu daim mübarizliyə, bir vətəndaş coşğunluğuna kökləyib. Qarabağ hadisələrinin yenidən tüğyanlandığı vaxtlar idi. Hər bir vətəndaş kimi Kamilə Nemət də çox həyəcanlı anlar yaşayırdı. Düşmənin göz dikdiyi torpağına bir sərkərdə, yenilməz başçı harayıdaydı, —

...Bir cəngi çalınsın...

Bu cənginin səmindən

Bir igid istəyirəm

Havalansın, alınsın.

Bu vaxtacan cəmişi üç şeir kitabı nəşr etdirmişdi — "Görüşürəm", "Yaşıl nəğmə", "Bunlar bəsimdir". Kamilə Nemət publisist kimi də uğurlu yaradıcılıq taleyi yaşayıb. O, öz publisistikasında insanların ağrı-acısına, sevgi dolu həyatlarına şərik çıxıb, can yandırır, sözün gerçək mənasında bir şair ömrü yaşayır. Ömrünün 60-cı yazında da yaşıl nəğmələr çələngi toxuyardı. Çiçək qoxulu misralarının — nəğmələrinin ruhu həmişə sevgili, sevincli olub.

Fələk isə öz işində idi. Amansız ağrılardan — cismani, mənəvi ağrılardan yoruldu, bezdi, üz çevirdi göylərə. İndi ruhu bir mələyə dönüb saf göylərdə odlanır. Gözəlliyi mələk misallı Kamilə Nemət.

"Xalq qəzeti", 05.10.2002.

"AXAR SUYUN BƏYAZ AYDINLIĞI"

Qardaşım Adil Mirseyid ! O günü ilk kitabınla görüşdüm... Yaman qəfil tanışlıq oldu. Heç bilmirəm Tanrı bu məqamda kimi sınağa çəkirdi? Bu görüşdən sevindim, ağrıdım, sonra da şair demişkən "öz rühümü çarmıxa çəkib" gözümdə, içimdə çiliklənmiş göynər bir ağrının çırpıntılarıyla üz-üzə qaldım. Ondaca "göy qübbəsi altında ruhsuz dolanan bədənə" tuşlanmış güllə mənim də ürəyimdən keçdi. Qəfil hədəfiydim deyə ağrılar mənim ürəyimə doldu. Bütün bunlar qismət taleyin adi bir səhifəsidir. Bu səhifələr - yükü çətin çəkilişi ömür payıdır:

Necədi sənin üçün,

Öz içində azasan.

Nə məktub gözləyəsən,

Nə də məktub yazasan.

Doğuluşun bu dünyayadırsa, belə duyğulara bu dünyada di gəl ürəyincə yaşa görüm, necə yaşayırsan? İçindəki dünyanın zənginliyindən, ucalığından, zülmətindən, nurundan, çiçəyindən, ulduzundan, sevgisindən, yuxusundan, qəribliyindən, naxışından, alqışından, qarğışından, gülüşündən, ağısından, bir də... bir də qəfil ölümündən qopub (qopa bildin haa!!!) bu dünyaya - sonu görünməz, puç dünyaya qatılsan yaşamağa nə var ki? Onda sən də yer üzündə gəzənlərin çoxu kimi yağlı-ballı ömür yaşarsan.

"Güzgüdəki adam" kitabını oxuyub içimə çəkildim. Şair duyğularındakı saflıqdan, səmimiyyətdən, tənhalığın qaibəliyindən, könül möhtəşəmliyindən, bir də insanlar arasında ruh kimi dolaşan lirik "mən"in uşaq təbəssümündən, "qara sevdalı" gün-güzəranından ... heyrətə gəldim.

1995.

SEVGİ İLƏ ANILANLAR ÖLMÜRLƏR

“Aşıq Pəri məclisi”nin yaradıcısı və rəhbəri, əməkdar mədəniyyət işçisi Narınc Xatunun dünyadan köç xəbərini Aşıq Gülarə xanımdan eşitdik. “Atam Mikayıl Azaflı onu bizə — övladlarına amanatlamışdı: “El sazını — sözünü yaşadan el sənətkarıdır. Diqqətinizi, qayğınızı, məhəbbətinizi ondan əskik etməyin” — demişdi. Övladları — oğlu Tofiq və mərhum qızı Tamilla xanımdan dünyalarca razı olan Narınc Xatun haradasa — yaradıcılıq qayğılarında bizə pənahlanırdı. İndi də iki gün idi ki, Bakıya — həlli müşkül ümumi məsələmizi düzüb-qoşmağa gəlmişdi. Amma hər şey başqa cür oldu. Ürəyi bir andaca dayandı”. Gülarə xanımın qəlb ağrısıyla söylədiyi ağır xəbər hamımızı sarsıtdı. Bu fədakar insan “Aşıq Pəri məclisi” yolunda son nəfəsinə qədər mübarizədə oldu.

Narınc Xatun 1984-cü ildən başına topladığı “Pəri qızlar”la birgə saz-söz sənətimizi el-el gəzərək təbliğ etdi, yaşatdı, ona yeni bir həyat verdi. Ürəyi yaradıcılıq eşqi ilə döyünən gənc qızlarla məclisin sıraları böyüdü. İçində el boyda sevgi yaşadan bu insan zəhməti ilə qazandığı el sevgisi ilə qürurlandı, daha bir yeni səfərə, məclisə, uğura can atdı. Müstəqillik yolunda qəlbə şəhid dağı çəkilməmiş insanlara məqamında yetişmiş Narınc Xatunun məclisi, saz-söz meydanı bir hovur dinclik, rahatlıq idi. Bədhətən dediyi sözləri — şeirləri “Burla Xatun nəvəsiyəm”, “Mən xalqımın aşiqiyəm” adlı kitablarında nəşr olundu. Uzun illərdən bəri “Aşıq Pəri məclisi” televiziya vasitəsilə hər evin qonağı, əzizi idi. Ötən ilin son ayında 75 illiyi el bayramı kimi qeyd olundu. Bu təntənəli məclisdə gözə-nazara gəlmədi. Sadəcə, əziz Tamillasının nakam ölümü onu içindən çökdürdü.

“Pəri qızlar”ın — Gülarə, Gülnigar, Səadət, Minayə, Pərvanə, Gülayə, Telli, Tərhan, Məleykə, Fərzanə... hamısı yaman qəm-qüssəyə bələndilər. Adına ağı, oxşama düzdülər, sazda göynədilər. “El anamız Narınc Xatun daim məclisimizin ruhunda olacaq, məsləhətləri qulaqlarımızdan silinməyəcək” — dedilər.

Qəlblərdə özünə isti məhəbbət qazanan Narınc Xatun saz-söz məclislərində daim xatırlanacaq, “Pəriləri”nin nəğmələrinə qafiyə olacaq, söz qədri bilən insanların ürəyində yaşayacaqdır.

Xatunam, möhtaciq insan mehrinə,

Döndük el hayına, elin qəhrinə,

Könlüm düşsə bir təbiyyət sehrinə,

Xəyalım Göyçəni dolanıb ağlar.

Neftçalada dünyaya göz açan Narınc Xatun Göyçə, Ələsgər sazına “Vətən” dedi.

Ölüm — başqa bir ömürlüyün başlanğıcıdır. Bu ömürlüyündə Allahın rəhməti səndən əskik olmasın. Ağ dünyanda ruhun daim şad olsun, unudulmaz Narınc Xatun.

«Xalq qəzeti», 28.02.2007.

MİLLİ ELMLƏR AKADEMİYASININ FOLKLOR İNSTİTUTU YARADILDI

Aprelin 2-də Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Rəyasət heyətinin qərarı ilə yeni bir institut yaradıldı. Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən "Folklor Sarayı" Elmi-Mədəni Mərkəzinə Milli Elmlər Akademiyasının müstəqil institutu statusu verildi. Yeni yaradılmış institut Azərbaycan MEA Folklor İnstitutu adlanır.

Bu barədə folklor institutunun direktoru, filologiya elmləri namizədi Hüseyn İsmayılov məlumat verərək bildirdi ki, MDB məkanında bu, müstəqil Folklor İnstitutunun yaradılması ilk hadisədir. Doqquz ilə yaxın olan fəaliyyətimiz dövründə "Folklor sarayı" Elmi-Mədəni Mərkəzi Azərbaycan EA Rəyasət heyətinin uyğun qərarlarından irəli gələn vəzifələri artıqlaması ilə yerinə yetirməklə bərabər, folklorumuzun toplanması, nəşri, tədqiqi və təbliği sahəsində də xeyli işlər görmüşük. Əvvəla, çox zəngin "Folklor arxivi" yaradıldı. Folklor antologiyaları toplanıb nəşr edildi və edilir, folklorumuzla bağlı çoxsaylı kitablarımızın nəşri, ümumiyyətlə, bu sahədəki alimlərimizin gərgin işləri əsas verdi ki, belə bir baza üzərində institut yaratmaq mümkün olsun.

«Xalq qəzeti», 05.04.2003.

c) Kitablar - Ümman Duyğular Salmaməsindən

ŞƏRQŞÜNAS ALİMİN ÖMÜR TARİXİNİ VƏRƏQLƏYƏN KİTAB –"AIDA İMANQULİYEVƏ. BİBLİOQRAFIYA"

Şərq elmləri silsiləsindən ərəbşünaslıq sahəsinin, xüsusən ərəb filologiyasının uğurlu tədqiqi filologiya elmləri doktoru, professor Aida xanım İmanquliyevanın adı ilə bağlıdır. Onun 1970-ci illərdən başlayaraq dövrü mətbuatda dərc etdirdiyi ərəb məhcər (mühacir) ədəbiyyatı haqqındakı yazıları görkəmli şərqşünas alimlərimizin diqqətindən yayınmırdı. Ədəbiyyatsevərlər isə məhcər ərəb ədəbiyyatı nümunələri ilə tanış olurdular. Bu silsilədən alimin ərəb məhcər ədəbiyyatının məşhur nümayəndələrindən yazıçı, şair, rəssam Çubran Xəlil Çubranın yaradıcılığına dair monoqrafiyasını xatırlamaq yerinə düşər. 1975-ci ildə çap olunmuş bu monoqrafiya ("Çubran Xəlil Çubran", "Elm") mütəxəssislərin böyük marağına səbəb olmuşdur. Bu sıradan Aida İmanquliyevanın 80-ci illərdə araya-ərsəyə gətirdiyi başqa bir əsərin "Yeni ərəb ədəbiyyatı korifeyləri" kitabını xüsusilə yada salmaq istərdim. Ümumiyyətlə, ərəb-məhcər ədəbiyyatının 3 məşhur nümayəndəsinin M.Nüaymə, Ç.X.Çubran və Əmin ər-Reyhaninin yaradıcılıqlarının əhatəli tədqiqi Aida İmanquliyevanın elmi xidmətləri ilə bağlıdır. "Məhcər ədəbiyyatının əsas xüsusiyyətləri, onun çoxəsrlik ərəb ədəbiyyatı ilə oxşar və fərqli cəhətləri, Avropa ədəbiyyatı ilə əlaqələri, bütövlükdə ərəb ədəbiyyatına gətirdiyi yeniliklər, müasir ərəb ədəbiyyatı üçün açdığı üfurlər və s. bu kimi ümdə məsələlər Şərq-Qərb sistemində öz doğru-düzgün elmi həllini məhz Aida İmanquliyevanın çoxsaylı monoqrafik tədqiqatlarında tapmışdır". (Məhcər ədəbiyyatı — XIX əsrin sonlarında öz Şərq yurdlarından mühacir edərək Amerika qitəsində məskunlaşmış ərəblərin yaradıcılarının yaratmış olduqları ədəbiyyat nəzərdə tutulur).

Aida xanım İmanquliyevanın şərqşünaslıq elmindəki orijinal yaradıcılıq yolu təqdirəlayiq bilindiyyindən mütəxəssis və qeyri-mütəxəssis tədqiqatçılar müraciət etməli olurlar. Bu səbəbdən oxuculara kömək üçün AMEA Rəyasət heyətinin qərarı ilə "Azərbaycan elm və mədəniyyət xadimləri" seriyasından "Aida İmanquliyeva. Biblioqrafiya" ("Elm", 2004) kitabı nəşr olunmuşdur. Kitabın tərtibçiləri Aybəniz Kəngərli və İsmət Səfərovdur, redaktoru isə Afaq Əsədovadır. Biblioqrafiya bu elmin son tərtibat qaydalarına uyğunlaşdırılaraq hazırlanmışdır. "Tərtibçilərdən" hissəsində biblioqrafiyanın qısa məzmunu haqqında məlumat verilir. "Həyatı və elmi fəaliyyətinin əsas tarixləri" adlı ilk bölmədə şərqşünas alimin tərcümeyi-hal xronologiyası tarixi ardıcılıqla verilmişdir. Kitabın AMEA-nın müxbir üzvü Vasim Məmmədəliyevin "Aida İmanquliyeva Azərbaycan şərqşünaslığının ən görkəmli nümayəndələrindən biri kimi" adlı giriş məqaləsi alimin elmi fəaliyyətinə konkret baxışdır. Tarix elmləri doktoru, professor İ.M.Filştinskiyin "Görkəmli Azərbaycan ərəbşünası Aida İmanquliyevanın yaradıcılıq həyatı" məqaləsində isə oxucuya tədqiqatçı haqqında maraqlı fikirlər çatdırılır.

Kitabın "Əsərlərinin biblioqrafiyası" rubrikasında isə alimin əsərlərinin biblioqrafik göstəricisi 1964—2003-cü illərdə Azərbaycan və xarici dillərdə nəşr edilmiş monoqrafiya, məcmuə, elmi sessiya materiallarını və dövrü mətbuat məqalələrini əhatə edir. Biblioqrafiyaya daxil edilmiş materiallar xronoloji qaydada yerləşdirilmişdir. Göstəricidə Aida xanım İmanquliyevanın redaktə etdiyi əsərlər, dissertantlara elmi rəhbərliyini əks etdirən bölmələr də vardır. "Həyatı və yaradıcılığı haqqında ədəbiyyat" bölməsinin tərtibi yeni elmi standartlara uyğunlaşdırılmışdır. Belə ki, burada professorun həyatına, yaradıcılığına dair çap olunmuş materialların adı və nəşr mənbəyi göstərilməklə yanaşı, hər yazı haqqında qısa annotasiya da əlavə edilmişdir. Orijinal üslubu ilə seçilən bu bölmə çox uğurlu alınmışdır. Biblioqrafiyadan istifadəni asanlaşdırmaq məqsədilə alimin əsərlərinin və haqqında yazan müəlliflərin əlifba göstəriciləri də verilmişdir. Göstərici üç dildə — Azərbaycan, rus və ingilis dillərində tərtib olunmuşdur. Tərtibat yanaşması baxımından bu kitab elə bilərəm ki, biblioqrafiya elmi sahəsində uğurlu hadisə sayılacaqdır.

"Aida İmanquliyeva" biblioqrafiyası böyük Alim, gözəl İnsan, səmimi Dost, qayğıkeş Ana — Aida xanımın xatirəsinə udunulmaz diqqətdir.

«Xalq qəzeti», 13.10. 2004.

«Xoşməramlı səfir» kitabında. Səh.47-59. Bakı, 200

P.S. «Böyük alim, tərcüməçi, unudulmaz şəxsiyyət – Aida İmanquliyeva» adlı məqalə görkəmli alimin 68 illiyinə həsr olunmuşdur (Xalq qəzeti), 11.10. 2007.

TEYMUR ƏHMƏDOV. BIBLIOQRAFIYA

Azərbaycanın görkəmli ədəbiyyatşünası, AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun şöbə müdiri, tanınmış publisist, filologiya elmləri doktoru, professor Teymur Əhmədovun həyat və yaradıcılığını, ictimai fəaliyyətini əhatə edən "Bibliografik məlumat toplusu" nəşr olunmuşdur. Göstərici AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun və Mərkəzi Elmi Kitabxananın elmi nəşridir.

Professor Teymur Əhmədov 50 ildən artıqdır ki, elm, yaradıcılıq, publisistika aləmindədir. Onun işgüzar, gərgin əməyinin nəticəsidir ki, belə bir sanballı bibliografik əsər araya-ərsəyə gəlmişdir. Teymur müəllim daim arayıb-axtaran, yazıb-yaradan, zəhmətkeş alim olmaqla yanaşı, həm də gözəl və alicənab insan, xeyirxah və səmimi elmi rəhbər kimi də böyük nüfuz qazanmışdır. Məhz bu və digər faktorlar imkan yaratmışdır ki, onun haqqında indiyəcən onlarla məqalələr, kitablar yazılmış və dərc olunmuşdur.

Bibliografiya alimin "Həyatı, elmi-publisistik və ictimai fəaliyyətinin əsas tarixləri haqqında" məlumatla açılır. 15 səhifəyə yerləşdirilmiş bu tarixi məlumatları izlədikcə yaşanmış 75 illik ömrün mənalı, rəngarəng çalarları görünür. Əsərin bu hissəsi həm də rus dilində verilmişdir.

Professorun elmi və ictimai fəaliyyətini oxucu qarşısında yenidən ətraflı diqqətə yetirmək üçün akademik Bəkir Nəbiyevin "Görkəmli ədəbiyyatşünas alim" (2005), şair, ədəbiyyatşünas-alim Qasım Qasımsadənin "İztirablı-bəhrəli ömür" (1990) və professor Yaşar Qarayevin "Zəhmətkeş alim, xeyirxah insan" (2000) məqalələri kitaba daxil edilmişdir. "Elm və mədəniyyət xadimləri Teymur Əhmədov haqqında" bölümündə isə akademiklərdən — Mirzə İbrahimov, Firudin Köçərli, Məmməd Cəfər Cəfərov, Kamal Talıbzadə, Teymur Bünyadov, İsa Həbibbəyli, eləcə də elm-yaradıcılıq aləminin tanınmış, görkəmli nümayəndələrinin xoş, isti duyğuları toplanmışdır. Sonra "Kitabları", "Elmi, ədəbi-tənqidi, publisistik əsərləri", "Bədii əsərləri", "Tərtib etdiyi əsərlər", "Redaktə etdiyi əsərlər", "Elmi rəhbərliyi ilə yazılmış dissertasiyalar", "Rəsmi opponentlik etdiyi dissertasiyalar", "Rəy verdiyi kitablar", "Elmi-ictimai və publisistik fəaliyyəti haqqında ədəbiyyat" adlı bölmələr daxilində uyğun materiallar xronoloji qaydada yerləşdirilmişdir. 222 səhifəlik bu bibliografik topluda adlarını qeyd etdiyimiz bölmələrdə müvafiq olaraq 37 adda kitablar, 300-dən çox məqalə və ədəbi kitablar, redaktə etdiyi 44 monoqrafiya və s. materiallarla tanışlıq adamda qürur hissi yaşadır. Teymur müəllim məsuliyyətli alimdir. Bu faktı təkcə onun Nəriman Nərimanov irsinə olan qayğı ilə dəqiqləşdirsək yerinə düşər. Bu topluda da şahid oluruq ki, tədqiqatçı-alim Nəriman Nərimanov haqqında 19 kitab nəşr etdirmişdir (məqalələri isə saysız-hesabsızdır). Hər kitab nəşr olunarkən o, yenidən ötən nəşrlərə nəzər yetirmiş, üzərində dəqiqləşdirmələr, redaktələr, əlavələr və s. aparmışdır. Bütün bunlar isə işlədiyi mövzuya, toxunduğu problemə yaşanmış məhəbbətdən doğur.

Bibliografiyadan istifadəni asanlaşdırmaq məqsədi ilə iki köməkçi göstərici də sistemləşdirilmişdir: "Əsərlərinin əlifba göstəricisi" və "Haqqında yazan müəlliflərin əlifba göstəricisi".

"Teymur Əhmədov. Bibliografik məlumat toplusu" kitabının müəllifi tədqiqatçı İsmət Səfərovdur. Bu əsər Teymur Əhmədov yaradıcılığına, şəxsiyyətinə hörmət bəsləyən hər kəs üçün dəyərli tövhədir.

«Elm», 15.02.2007.

MÜASİR AZƏRBAYCAN DİLİ DƏRSLİYİ

Filologiya elmləri doktoru, professor Buludxan Xəlilovun "Müasir Azərbaycan dili: fonetika, yazı, əlifba, qrafika, orfoqrafiya və orfoepiya" adlı dərsliyi "Nurlan" nəşriyyatında nəfis tərtibatda çapdan buraxılmışdır.

Dərslikdə müasir Azərbaycan ədəbi dili anlayışı, eləcə də fənn kimi və başqa elmlərlə əlaqəsi elmi əsaslarla şərh olunur. Kitab müəllifin "Giriş" sözüylə açılır. Burada dilimizin adının tarixindəki bəzi məqamlar xronologiya ilə qısa da olsa bir daha xatırlanır: "Azərbaycan dilinin adı bəzən "türk", bəzən "tatar", bəzən də "azəri" adları ilə də adlandırılmışdır. 1918-ci ildə Azərbaycan Xalq Cümhuriyyəti hökumətinin qərarı ilə dövlət dili türk dili elan olunmuşdur. 1937-ci ildə qəbul olunmuş konstitusiyada dövlət dili haqqında maddə olmamışdır. 1956-cı ildə Azərbaycan Respublikasının Ali Soveti 1937-ci il konstitusiyasına Azərbaycan Respublikasının dövlət dilinin Azərbaycan dili olması barədə əlavə etmişdir. 1978-ci il konstitusiyasına Azərbaycanın dövlət dilinin Azərbaycan dili olması barədə maddə daxil edilmişdir. 1992-ci il dekabr ayında Milli Məclisdə dövlət dili məsələsi müzakirə olunmuş və Azərbaycanın dövlət dilinin türk dili adlandırılması barədə qərar qəbul edilmişdir. 1995-ci il konstitusiyasında qəbul olunmuşdur ki, Azərbaycan dilinin dövlət dili Azərbaycan dilidir. 18 iyun 2001-ci il tarixdə dövlət dilinin tətbiqi işinin təkmilləşdirilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin fərmanı imzalanmışdır. Fərmanın tələbindən irəli gələn ən vacib məsələlərdən biri də karküzarlığın 2001-ci il avqust ayının 1-dən latın qrafikası ilə aparılmasını təmin etmək olmuşdur". Göründüyü kimi, bu faktları bəlkə də hamımız, hər kəs bilirdi və məqamı gəldikcə sözümdə-söhbətimizdə yazılarımızda işlədirdik. Amma burada müəllif müxtəlif və səhih mənbələrə isnad edərək, bu faktları bütövlükdə, yığcam şəkildə oxuculara çatdırır. Hər halda bu tarixi faktın xatırlanması, kitabı əlinə alan hər kəs — istər adi oxucu, istərsə də müəllim, tələbə, elmi işçi üçün əsaslı mənbədir. Ümumiyyətlə, bu hissədə müəllif Azərbaycan dilinin tarixi, inkişafı, tətbiqi məsələlərinə qısaca toxunsa da, əsas və vacib məqamlara aydın şəkildə şərh verməyə çalışmışdır. Müasir Azərbaycan ədəbi dili fənninin şöbələrini geniş və müfəssəl izah etməzdən əvvəl professor Buludxan Xəlilov ədəbi dilin qolları, başqa elmlərlə əlaqəsi, ədəbiyyatla, tarixlə, fəlsəfə, məntiq, psixologiya, fizika elmləri ilə əlaqəsinin zəruri məqamlarına toxunmuş və lakonik tərzdə izah etmişdir.

Müəllif müasir Azərbaycan ədəbi dili fənninin şöbələri — fonetika, yazı, əlifba, qrafika, orfoqrafiya, durğu işarələri, orfoepiya, leksikologiya, onomalogiya, semasiologiya, frazeologiya, leksikoqrafiya, derivatologiya, morfologiya və sintaksis haqqında girişdə ayrı-ayrılıqda çox yığcam, cəmi bir-iki cümlə ilə məzmununu aydınlaşdırsa da, kitabın qalan sonrakı səhifələri — 284 səhifəsi məhz bu şöbələrin geniş izahına həsr olunmuşdur.

Dilçiliyin səs haqqında elminə (fonetikaya) aid bölmədə məsələnin mahiyyəti, tarixi, məqsəd və vəzifələri, növləri, müqayisəsi, əhəmiyyəti araşdırılmış və olduqca aydın, sadə dillə şərh olunmuşdur. Azərbaycan dilinin fonetik quruluşu, Azərbaycan dilinin fonemlərini müəyyənləşdirməyin üsul və vasitələri, fonetik transkripsiya, səs, Azərbaycan dilinin saitlər sistemi, samitlər sistemi, nitqin fonetik parçaları, Azərbaycan dilində fonetik hadisə və qanunlar, nitq parçalarının mənalı (fotosemantik) səslənməsi kimi məsələlər də geniş və elmi şəkildə izah olunmuşdur. Bu izahlar o qədər anlaşıqlı və gözəl, məntiqcə elmə söykənikli işlənmişdir ki, yəqin kitabdan istifadə edən mütəxəssislər razı qalacaqlar. Kitabdakı orfoqrafiya və orfoepiya fəsiləri haqqında da eyni fikirləri söyləmək yerinə düşər. Adi bir oxucu üçün də son dərəcə maraqlı görünə biləcək bölmələrdən biri "Yazı, əlifba, qrafika" hissəsidir. Burada ən əvvəl yazı haqqında ümumi məlumat verilir, sonra isə müxtəlif yazı növləri haqqında ayrı-ayrılıqda aydın təsəvvür yaradılır: "Əlifba" sözünün mənşəyi, mənası, yaranması haqqında qısa məlumatdan sonra "Azərbaycan əlifbası" barədə söz açılır. Professor qeyd edir ki, türk xalqları tarix boyu müxtəlif adlardan istifadə etmişdir — runik (Orxon-Yenisey), uйğur, soғqu, tibet, çin, mani, brahmi, ərəb, nassena, latın, yunan, kiril və s. əlifbaların adlarını çəkmək olar. O, Azərbaycan yazısının tarixi haqqında oxucunu məlumatlandırır. Tədqiqatlara əsasən müəyyənləşdirmək olur ki, azərbaycanlılar qədim dövrlərdən başlayaraq VII əsrə — ərəb əlifbası qəbul olunan qədim türk əlifbasından, VII əsrdən — islam dini meydana gəldiyi vaxtdan 1920-ci illərin sonunacan (1929-cu ildən qəti olaraq latın əlifbası) ərəb əlifbası ilə fasiləsiz işləmişlər. 1922-ci ildə yeni

əlifba-latın qrafikalı əlifba elan olunsada 1929-cu ilə qədər ərəb əlifbası ilə latın əlibası paralel işlənmişdir. Eyni ilə 1991-ci ildən 2001-ci ilə qədər həm kiril, həm də latın qrafikalı əlifbaların paralel işləndiyi kimi. 1922-1940-cı illər arasında latın qrafikalı, 1940-cı ildən 1991-ci ilə qədər kiril qrafikalı əlifbadan istifadə olunmuşdur. Bu rəqəmlərə diqqətlə nəzər yetirdikdə görürük ki, ötən əsrin son 70 ilində 4-5 dəfə əlifba dəyişmişik. Bu da o deməkdir ki, 1300 illik, 2 əsrlik tarixi, ədəbi-mədəni həyatı birbaşa öyrənməkdən, oxumaqdan bu xalq məhrum edilmişdir. Əlifba islahatı ilk dəfə böyük mütəfəkkir, dramaturq yazıçı M. F. Axundovun tərəfindən təşəbbüs olunmuş və ömrünün 20 ilini bu yöndə mübarizə etmişdir. Dərslikdə bu haqda tarixi faktlara isnad edilərək müfəssəl məlumat yazılmışdır.

Ümumiyyətlə, professor Buludxan Xəlilovun yazıb nəşr etdirdiyi "Müasir Azərbaycan dili: fonetika, yazı, əlifba, orfoqrafiya, orfoepiya" dərsliyi gərgin zəhmətin, dərin elmiliyin, aydın təfəkkürün, diqqət və dəqiqliyin bəhrəsi kimi dəyərli və əhəmiyyətli bir kitabdır. Bütövlükdə isə bu dərslik təhsil sistemi, ziyalılar üçün gözəl tövhədir.

"Xalq qəzeti", 28.04.2007.

1. ŞƏRQ MƏDƏNİYYƏTİ FRANSIZ MƏNBƏLƏRİNDƏ

Tarixi həqiqətdir ki, soyuq Qərb Şərq qaynarlığından hərarətlənərək dirçəlmişdir. Şərq mədəniyyətinin, mənəviyyatının Avropa ictimai fikir tarixindəki roluna tutarlı faktiki sübutlardan biri zaman-zaman Avropa ölkələrinə daşınmış və bu gün də Fransanın, İngiltərənin, İtaliyanın, Almanıyanın muzeylərində saxlanılan Şərqə məxsus maddi mədəniyyət abidələri, qənirsiz sənət inciləri, qiymətli əşyaları... əlyazma əsərləridir. Şərq elmi, Şərq ədəbiyyatı, Şərq həyatı Qərb yaradıcıları tərəfindən diqqətlə öyrənilərək Avropada geniş yayılmışdır. Bütün bu məsələlər haqqında yüzlərlə bədii və elmi kitab yazılmışdır.

Azərbaycan elm tarixində də bu problemə həsr olunmuş tədqiqatlar aparılmışdır. Həmin əsərlərdən biri də filologiya elmləri namizədi Əsgər Zeynalovun bu günlərdə çapdan buraxılmış "Fransız ədəbiyyatında Şərq" adlı monoqrafiyasıdır.

Monoqrafiyada toxunulan məsələ Avropanın iki böyük dühasının - Volter və Hüqonun yaradıcılıqları kontekstində tədqiq edilmişdir.

XVIII əsr fransız ədəbiyyatında Şərq mövzularına ən çox müraciət edən yazıçı, filosof, tarixçi Mari Fransua Volter olmuşdur. O, bu mövzuda həm nəsr, həm də poetik şəkildə dram əsərləri yazmışdır. Məlumdur ki, Volterin Şərq tarixi, ədəbiyyatı ilə yaxından tanışlığı olub, amma dərin bələdçiliyi olmayıb. Bunun əsas səbəblərindən biri yazıçının heç vaxt Şərqdə olmamasıdır. Onun isnad etdiyi əsas mənbələr fransız səyahətçilərinin yol qeydləri, səyahətnamələri, qədim yunan tarixçilərinin əsərləri olmuşdur. Volter islam tarixinə, müsəlman dininə də yaxından bələd idi. Belə zəngin müəllimin nəticəsi olaraq o, Şərq mövzusunda "Zair" (1732), "Məhəmməd və yaxud "Fanatizm" (1741), "Zədiq yaud Tale. Şərq povesti" (1748), "Skitlər" (1776) kimi nəsr və dram əsərlərini yaratmışdır. "Millətlərin adətlər və fikri haqqında esse" (1756) əsərinin də böyük bir hissəsi Şərq xalqları, onların adət-ənənələri, mədəniyyətləri ilə bağlıdır. Bütün bu əsərlərdə yazıçının müsəlman aləminə baxışı, Şərq mədəniyyəti, dini təfəkkürü Şərq xalqlarının həyatı və xarakteri barədə düşüncələri ön plana çəkilmişdir. Və təsadüfi deyil o, bu elmin bir çox sahələrində Avropanın Şərq qarşısında borclu olduğunu etiraf etmişdir.

Dünya ədəbiyyatının əvəzsiz korifeylərindən olan fransız yazıçısı Viktor Hüqonun "Şərq motivləri" (1829) kitabı məhz Avropada Şərqin daha geniş vüsətdə öyrənilməsi dövrünə təsadüf etmişdir. Volterdən fərqli olaraq Hüqo Şərq mədəniyyəti ilə şəxsən tanış olmuş, Şərq üslubunda tarixi abidələri öz gözləri ilə görmüşdür. Bu mənada Hüqonun "Şərq motivləri"ndəki silsilə şeirlərində Şərq xarakteri, Şərq adətləri daha inandırıcı əks olunmuşdur.

Fransız dilini mükəmməl bilən Əsgər Zeynalov tədqiqatçı-alim kimi hər iki sənətkarın yaradıcılığını diqqətlə öyrənmiş və tədqiqata cəlb etdiyi materialları aktual yönümdə, elmi kontekstdə şərh etmişdir. İstər XVIII əsr mütəfəkkiri Volterin, itərsə də XIX əsr ədibi Hüqonun Şərq mövzusunda yazdığı əsərlərinin ayrı-ayrılıqda ilk dəfə təhlil olunması bütövlükdə Azərbaycan oxucusu, eləcə də ədəbi əlaqələri öyrənən tədqiqatçılar, dünya ədəbiyyatı ilə maraqlananlar üçün maraqlı və orijinal mənbədir.

"Xalq qəzeti", 24.06.1997.

2. VOLTER VƏ HÜQO YARADICILIĞINDA ŞƏRQ MOTİVLƏRİ

"Şərq mədəniyyəti Avropanın diqqətini həmişə özünə cəlb etmişdir". Filologiya elmləri namizədi Əsgər Zeynalovun "Fransız ədəbiyyatında Şərq (Volter və Hüqonun yaradıcılığı üzrə)" kitabı bu sözlərlə başlayır. Müəllif fransız ədəbiyyatına məxsus dünya ədəbiyyatının iki nəhəng simasının - Volter və Hüqonun Şərq mövzusunda yazdığı əsərləri tədqiqatı üçün material seçmişdir.

Şərq mövzusu Volter yaradıcılığında istər müasirlərinə, istər sonrakı nəsillərə nisbətən çoxşaxəlidir. Belə ki, fransız ədibi Şərq mövzusunda "Zadiq və yaxud tale" povestini, "Fanatizm", "Zair", "Skiflər" faciələrini və "Millətlərin adətləri və düşüncə tərzini haqqında esse" əsərini yaratmışdır. Müəllif göstərir ki, Volter Şərqdə olmamışdır. Ancaq XVII əsr fransız səyyahları Taverniye və Şardənin Şərqə səyahəti zamanı qələmə aldıkları yol qeydləri, d'Erbelonun "Şərq kitabxanası" əsəri, XVIII əsrdə Antuan də Qallanın tərcümə etdiyi 12 cildəndən ibarət "Min bir gecə" nağılları, Peti de la Kruanın tərcümə etdiyi "Türk nağılları" və "Min bir gündüz" nağılları, antik yunan tarixçiləri Ksenofonun və Herodotun "Tarix" əsəri ədəbin yaradıcılığının başlıca Şərq qaynaqları idi. Volterin yaradıcılığında Şərq ədəbiyyatının qüvvətli təsiri hiss olunur. "Zadiq və yaxud tale" əsərində, "Taxıl", "İt və at", "Kahin", "Balıqçı", "Tapmaca" novellalarında bu təsir daha aydın nəzərə çarpır.

Əsərdə Volterin müsəlman aləminə yaxından bələd olduğu xüsusi vurğulanır. Tədqiqatçı qeyd edir ki, dövrünün şovinist ziyalılarından fərqli olaraq fransız ədibi inkaredilməz faktlarla Şərqdə elmin-riyaziyyatın, kimyanın, astronomiyanın, ədəbiyyatın, dilin Avropanı bir neçə əsr qabaqladığını və elmin bir çox sahəsində inkişafına görə Avropanın Şərq qarşısında borclu olduğunu dərin inamla söyləyirdi.

Ə.Zeynalov Volterin fikirlərini ehkam kimi də qəbul etməyib, yeri gəldikcə polemikaya girir, fikrini əsaslandırmaq üçün tutarlı dəlillər gətirir. Tədqiqatçıya görə, Volter Şərq tarixi və mədəniyyətinə bələd idi, ancaq kifayət qədər dərinə bələd deyildi. Bu cəhət fransız mütəfəkkirinin türklərin xilafətdə oynadıqları həlledici roldan, azərbaycanlıların İran həyatında tutduğu mövqedən bir kəlmə də olsun danışmamasında, Şərq dahiləri əl-Cahiz, İbn Sina, əl-Fərabî, əl-Biruni, Nizami Gəncəvi kimi dühaların adlarını çəkməməsində özünü daha aydın şəkildə büruzə verir.

Volterin Şərq xalqlarının xarakter, adət və ənənələrinə münasibəti də əsərin diqqət çəkən səhifələrindəndir. Farslardan danışan fransız ədibi Midiya dövrünə qayıdır. Kirə, Astiyaq əfsanəsinə müraciət edir. Skiflərin Midiyanı viran qoyduğunu qeyd edərək, nəhayət, "Avesta"-dan geniş söhbət açır. Mütəfəkkir yazıçı zərdüştiliyə aid yazısında o zamana kimi Fransada eqoistliklə qəbul olunmuş səhv, yanlış fikirləri alt-üst edir: "Bizim cahil, tez inanmağımız nəticəsində təsəvvür edirdik ki, hər şeyi biz ixtira etmişik və ya hər şey yəhudilərdən gəlib, nə irsimiz varsa, yəhudilərə məxsusdur. Ancaq qədim dövrü bir az araşdırdıqda daha düzgünü aydınlaşır".

Volterin türklər haqqında fikirlərinə toxunan müəllif göstərir ki, Volter hələ 250 il bundan əvvəl skiflərin, hunların, tatarların, türklərin eyni kökə mənsub olduğunu qeyd edirdi: "...tatarlar bütün torpağı (Yer üzünü - Ə.Z.) işğal etmişlər. Biz onların haqlı olduğunu gördük, çünki onlar başqa xalqlara nisbətən daha qüvvətli, güclü və sərt idilər". Ədib türklərin milli xarakterini, ifrat məğrurluğunu, mərhəmətliliyini və digər nəci bə insani xüsusiyyətlərini rəğbət hissi ilə açıqlamışdı. Türklərə qarşı düşmən mövqedən, qərəzli yanaşan ziyalılara tutarlı cavab vermişdi: "Türklər heç də həmişə düşündüyümüz, təsəvvür etdiyimiz tək xristianlarla vəhşi kimi rəftar etmirlər. Onlar yunanlara kilsə tikməyə icazə verirdilər ki, bu kilsənin əksəriyyəti kollegial idi".

Kitabın ayrıca bir fəslə "Hüqonun poeziyasında Şərq motivləri"ndən bəhs edir. Tədqiqatçı göstərir ki, fransız ədəbiyyatında Şərq mövzuları XIX əsrdə də davam etdirildi. Bu əsərlər içərisində Hüqonun "Şərq motivləri" xüsusi yer tutur. Şairin özünəməxsus Şərq aləmi vardı. Onun tipik Şərq mövzusunda yazdığı əsərləri ("Çinlər", "Çadra", "Əsir", "Sultan Əhməd", "Çimən Sara"), şeirləri şairin müsəlman aləminə, Şərq adət-ənənələrinə, xarakterinə, ədəbiyyatına çox gözəl bələd olduğunu təsdiq edir.

Paris Milli Tədqiqatlar Mərkəzinin professoru Jan Lui Bake Qrammon deyir: "Mən Əsgər Zeynalovun Bakıda azəri türkcəsində nəşr olunmuş "Fransız ədəbiyyatında Şərq" əsərini böyük maraqla oxudum. Lazımı şəraitin və ədəbiyyatın istənilən dərəcədə olmamasına baxmayaraq, bu dəyərli iş heç vaxt Fransada olmayan bir fransızdilli müəllif tərəfində həyata keçirilmişdir". Ə.Zeynalovun ağır zəhmətin

məhsulu olan "Fransız ədəbiyyatında Şərq" əsərini ədəbiyyatşünaslığımızın uğurlarından hesab etmək olar.

"Ədəbiyyat qəzeti", 19.02.1997.

AZƏRBAYCAN ALİMİ FRANSA MƏTBUATINDA

Azərbaycan Dillər Universitetinin "Praktik fransız dili" kafedrasının müdiri, filologiya elmləri doktoru, professor Əsgər Zeynalov Fransanın Bezanson şəhərində Frans Konte Universitetinin Dil Vərdişləri mərkəzində təkmilləşmədə olmuşdur. Fransanın ən nüfuzlu qəzetlərindən biri "L'EST Repubeicain" («Şərq Respublikası») qəzeti həmyerlimiz haqqında məqalə nəşr etdirmişdi.

Viktor Hüqo yaradıcılığının azərbaycanlı tədqiqatçısı Dil Vərdişləri mərkəzində: Bakıda XVII, XVIII və XIX əsrlərin fransız ədəbiyyatını tədris edən Əsgər Zeynalov bir aylığa Bezansondadır. Ağız təkcə yemək üçün deyil, həm də danışmaq üçündür. Ancaq necə danışmaq? Bu başlıca məsələdir. Aforizmləri sitat gətirməyi sevən Əsgər Zeynalov Hüqo haqqında məhz belə düşünür. Səliqəli kostyum geymiş bu 55 yaşlı cənab Azərbaycanın paytaxtı olan Bakı Dillər Universitetində 17, 18 və 19 - cu əsrlərin fransız ədəbiyyatını tədris edir.

İnsanların ən xoşbəxti: Qafqaz dağları ilə Xəzər dənizi arasındakı bu qədim respublika 8 milyon əhaliyə malikdir. Hər gün bir milyon barel neft istehsal edən bu ölkə bp (Britiş Petrol) şirkəti ilə ağılasıgmaz bir müqavilə imzalayıbdır. Bundan sonra burada ingilis dili birinci xarici dil, fransız dili isə rus dilini sıxışdırıb aradan çıxarmaqla ikinci xarici dil kimi öndədir. Əsgər Zeynalov öz dissertasiyasını Volterin Şərq yaradıcılığından müdafiə etsə də, ancaq dahi Viktor Huqo onun sevimli yazıçısıdır. O, həmçinin 4 avqust Dil Vərdişləri mərkəzinə Bezansona öz həmkarları Elmina Əsgərova və Anar Hacıyevlə gələn zaman özünü insanların ən xoşbəxti sandı. Əsgər Zeynalov 35 il idi ki, Viktor Huqonun vətəninə olmağı arzulayırdı. Məhz ona görə də yazıçının abidəsi yanında böyük məmnuniyyətlə şəkil çəkdirməyi təklif etdi. Huqo haqqında kitabların müəllifi onun poeziyasını tərcümə etmiş, "Səfillər"in Azərbaycan versiyasının ön sözünü yazmışdır. 15-ə qədər kitabın, 250 məqalənin müəllifi olan professor Zeynalov öz ölkəsinin Yazıçılar və Jurnalistlər Birliyinin üzvüdür. Onun fransız ədəbiyyatı ilə bağlı yazıları Moskvada və İranda nəşr olunmuşdur. Aleksandr Düma, Jorj Sand, Qustav Flober, Gi de Mopassan yaradıcılığı haqqında elmi məqalələr dərc etdirmişdir. O, Cenevrənin yaxınlığındakı Ferney kəndində yaşamış Volterlə bağlı yumorlar danışır, ancaq həmişə yenidən Viktor Huqonun üzərinə qayıdır. "Mən Bayronun, Hotenin, Şekspirin yaradıcılığına yaxşı bələdəm, ancaq mənim üçün dünya ədəbiyyatında yalnız bir Viktor Huqo var". 16 avqust tarixdə şəhərin mehmanxanasının qəbul xidməti şöbəsi qarşısında Əsgər Zeynalov qürur hissi ilə öz əsərlərinin bir nüsxəsini şəhər icra hakiminə təqdim edəcək.

Daniel Bordür

Fransa: Bezanson şəhəri, 11 avqust 2007.

(fransız dilindən tərcümə müəllifindir)

«Xalq qəzeti», 27.11.2007.

USTADA MƏHƏBBƏT DASTANI

Dədə Şəmşirin şeyirdi Aşıq Sakit Köçərinin qəlb duyğusu ilə qələmə aldığı "Belə ustad olanmazdı..." xatirələr toplusu Dərbənddə nəşr olunmuşdur. 1959-cu ildən — 12-15 yaşlarında Dədə Şəmşirdən ustad dərsi alan Aşıq Sakit bu kitabını, özü ehtiyatlı olsa da, elə ustadına layiq bir istəklə, məhəbbətlə qələmə alıb. Bu səmimiyyəti "Ön söz"də duymamaq mümkün deyil: "...Ustadım Dədə Şəmşir haqqında mən bu xatirələri yazmağa başlayanda (1985-ci ildə) hələ onun haqqında heç bir xatirə kitabı çıxmamışdı. Lakin 1989-cu ildə şair-publisist, aşıq ədəbiyyatının, folklorunun mahir bilicisi M.Aslanın "Saxla izimi, dünya" adlı xatirələri çıxdı. Düzü, bu kitabdan sonra Dədə Şəmşir haqqında söz deməkdən qorxdum, xatirələri yazmaqdan soyudum. Çünki hisslərə qapılmaq ustada layiqli söz deməkdən məni yayındıra bilər, özümü urvatsız eləmiş olardım". Amma sonralar "kasıb olan kasıb paydan utanmaz" kəlamına sığınıb cəsarətlənən Aşıq Sakit Köçəri, doğrudan da, ustadına layiq səmimi, isti duyğulara bələnməmiş bu əsərini oxuculara, onun sazının-sözünün seyrinə valeh olan dinləyicilərinə təqdim etmişdir.

Aşıq Sakit Köçərini ilk dəfə Şəkiyə qonaq gedərkən orada dinləmişdim. 1988-ci il olardı. Füzulinin "Məni candan usandırdı, cəfadən yar usanmazmı" qəzəlini saz havasına oxuyan bu aşığa heyranlqla dinşək kəsilmişdim. Məclisdəkilərin heyranlığını sezən aşıq "mən Dədə Şəmşirin şeyirdiyəm, ustad dərsimi ondan almışam, ona görə də təəccüblü heç nə ola bilməz. Saz üstə qəzəl demək ustadımın böyüklüyündəndir — dedi. "O — bu elə harada Aşıq Sakitin adını eşidirəmsə, ayaq saxlamağa özümü borclu bilir, bir hovur dinləyib zövq almaqdan doymuram. İndi bu əsəri oxuduqca sanki aşığın növbəti gözlənilməz bir ifasını dinləyirəm. Kitabdakı "Məhərrəmlik" yazısı yaşanmış bir təəssüratdan doğan xatirələrdir. Burada kənd əhlinin gənc ləzgi oğlana — qonaq şeyirdə olan münasibətdəki anlaşılmazlığa ustad Dədənin "Oğlum" (şagirdim Sakitə) adlı öyüd-nəsihəti unudulmayan qayğıdır, dərslərdir:

"Zaman keçdikcə, özümü, sözümü qanandan sonra Şəmşir sənəti, ulu ozan sənəti, arzusu məndə zərurətə, daxili ehtiyaca, mənəvi tələbata çevrildi. Hər dəfə, mənə ünsiyyətdə olanların — Dağıstan hara, Kəlbəcər — Ağdaban kəndi hara — sualı, heyreti məni atalı və ustadlı çağlarıma qaytarır". "Səbəbkər yaralı erkək oldu" yazısında Aşıq Sakitin atası ilə Dədə Şəmşir ailəsinin tanışlıq — dostluq tarixçəsindən söz açılır. "İndi ki, saz alıb düşmüşən elə", "Köhlənin qocası arıq olar, kəmhünər olmaz" başlıqlı xatirələri oxuduqca, özünü əlçatmaz, ünyetməz qayalıqlarda, təmiz, saf diləkli Kəlbəcər əhli arasında hiss edirsən. Adama elə gəlir ki, müəllif bu qeydləri yazarkən qəlbinin bir telində ustada məhəbbəti, bir telində isə Kəlbəcəyə — onun gözəl, füsunkar təbiətinə, qonaqsevər insanlarına olan həsrəti dinib.

"Belə ustad olanmazdı" və "Səməd Vurğun və Aşıq Şəmşir" xatirə dolu həqiqətlər hekayəti olduğu qədər də tədqiqatçılar üçün əvəzsiz mənbə, dəqiq, orijinal faktlar, ədəbi gerçəkliklərdir. Beləcə, bu kitabda bir xeyli xatirə — yaşantılar, ibrətamiz həyat nəğmələri, ustad adına layiq ehtiram, məhəbbət dastanı oxumaq mümkündür. Topluda bir anlıq xatirəyə dönən şəkillər də maraqlıdır, kitabın məzmununa dolğunluq gətirən məqamlardır. Dədə Şəmşirin ocağının yaxın dostu ləzgi Mahmudun oğlu Aşıq Sakit ustadından qazandığı sazı nəvə Mahmuda etibarlayan məqamı əks etdirən xatirə-şəkil işıqlı, nurlu yeni bir yolun başlanğıcından xəbər verir.

2007.

XALQ ŞAİRİ SƏMƏD VURĞUN

Filologiya elmləri doktoru, professor Teymur Əhmədov ədəbiyyatşünaslığımıza son vaxtlar iki sanballı kitab bəxş etmişdir: "Səməd Vurğun" və "Xalq yazıçısı, görkəmli ictimai xadim Mirzə İbrahimov".

"Səməd Vurğun" kitabı müəllifin "Azərbaycanın xalq şairi, görkəmli ictimai xadim Səməd Vurğunun anadan olmasının 100 illiyi münasibətilə" epigrafi ilə açılır. Kitabın "Azərbaycan poeziyasının korifeyi" adlı ilk bölümündə tədqiqatçı alimin ölməz şairin həyatı, yaradıcılığı və ictimai fəaliyyəti haqqında əhatəli, faktlarla zəngin, elmi cəhətdən sanballı məqaləsi verilmişdir. Bu bölmə elmi dəyəri ilə yanaşı bir də ona görə diqqətəlayiqdir ki, burada hər cümlədə bir fakta, informasiyaya, məlumata rast gəlicən. Səməd Vurğun ömrünün yaşantıları bütövlükdə tarixi ardıcılıqla bu yazıda öz dolğun əksini tapmışdır. Bəlkə də yüz dəfə oxuduğumuz, bildiyimiz detallar Teymur Əhmədovun qələmində sanki yeni, ilkin tədqiq, məlumat kimi görünür: Buradakı bir qeyd Vurğun ömürlüyünü təzədən səhifə-səhifə vərəqləyir: "Varlı qızı Dürrəyəyə olan məhəbbətinin uğursuzluğu onu çaşdırmış, həssas ürəkli gənc şairdə hamıya qarşı etinasızlıq və sərt rəftar yaratmışdı. 1923-cü ildə nənəsi Aişenin danlağına dözə bilməyib onu acılamış, 6 ay doğma yurdu Qazaxı tərk edib Göyçə mahalında — Basarkeçər rayonunun Qaraqoyunlu kəndində yaşamış, orada müəllimlik etmiş, həm də ictimai işlərdə fəallıq göstərmişdir. Odur ki, onu Zaqafqaziya kommunist gənclərinin qurultayına, oradan da Ümumittifaq komsomolu qurultayına nümayəndə seçmişlər. Lakin Moskvaya yola düşərkən Ağstafa stansiyasında Göyüzən dağına, Qazağı görmüş, sevgilisini xatırlamış, qatardan düşüb birbaşa nənəsinin yanına qayıtmışdır". Cəmi 17 yaşlı gəncin həyatından olan bu məlumatla müəllif sanki Səmədin bütün xarakterini açıb göstərməyə çalışmışdır. Kövrək qəlbli, sevən qəlbli gənc adi danlaqdan kövrələrək evi tərk etsə də, həyatda fəal mövqə tutur, sabaha ümidlə baxır. Bu isə onun yüksək şəxsi keyfiyyətindən irəli gəlir. Lakin bütün üzüntülərdən yuxarıda dayanan nənə nəfəsi onun şair-yaradıcı qəlbini daha da kövrəltmişdir.

Səməd poeziyasına, ömrünə məhəbbətlə yanaşan oxucu, tədqiqatçı üçün "Azərbaycan poeziyasının korifeyi" yazısı dəyərli mənbədir. "Səməd Vurğun: hikmətli sözlər, aforizmlər..." bölümündə isə şairin ayrı-ayrı məqalələrindən, nitqlərindən seçmə fikirlər verilmişdir. Səməd yaradıcılığından ən təsirli deyimləri seçib oxucuya təqdim etmək yorulmaz tədqiqatçı təfəkkürünün məhsuludur. "Məncə, ən böyük ədəbiyyat insan şərəfini yüksəldən, onun həyat və taleyini gözəlləşdirən, bəşəriyyətə zülmətlər içindən işıqlı gələcəyə yol göstərən ədəbiyyatdır". Səməd Vurğun dediyi bu ədəbiyyatı özü yaratmışdır. Şair 8 dekabr 1949-cu ildə "Gələcək nəsə xitab"ını "Ulu baban Səməd Vurğun" deyə imzalamışdır.

Kitabda şairin imzasıyla verilmiş "Tərcümeyi-hal"ı da orijinal yazılışı, təqdimatı ilə maraqlıdır, ilkindir. "Araşdırmalara görə, demək olar ki, Səməd Vurğun öz tərcümeyi-halını yazmamışdır. Mən şairin çıxış və məqalələrindən özü haqda dediyi sözləri seçib "Tərcümeyi-hal" tərtib etmişəm. Burada Səməd Vurğun üslubuna toxunulmamış, onun sözləri olduğu kimi ardıcılıqla verilmişdir. Bakı, iyun, 1995-ci il". Demək, bu orijinal üslublu "Tərcümeyi-hal"ın yaradıcısı — tərtibçisi professor Teymur Əhmədovdur. Kitaba şairin söz xəzinəsindən yalnız bircə şeir daxil edilmişdir: "Məhəbbət", "Səadət", "Vətən" və "Zəfər" sözlərinə həsr olunmuş "Dörd söz" şeiri də tədqiqatçı müəllifin uğurlu seçimlərindəndir. Kitabın ən gözəl keyfiyyətlərindən biri də foto səhifələridir. Bu fotosəkillər nadir nüsxələrdir, qiymətli sənədlərdir, şair ömrünə salınmış bir parça işıqdır.

"Xalq qəzeti", 17.11.2006.

XALQ YAZIÇISI MİRZƏ İBRAHİMOV

Professor Teymur Əhmədov "Xalq yazıçısı, görkəmli ictimai xadim Mirzə İbrahimov" kitabını ədibin anadan olmasının 95 illiyinə hədiyyə etmişdir. Bu kitab məzmunu, tərtibi ilə orjinal xarakterlidir. Müəllif kitabdakı ilk tədqiqat yazılarında - "Görkəmli yazıçı və ictimai xadim" və "Əbədi-tənqidi fikrin qaynaqları" adlı elmi-tənqidi məqalələrində yazıçının həyat və yaradıcılığına, ictimai fəaliyyətinə nəzər salmışdır. Yorulmaz ədəbiyyatşünas alimin həmin elmi qeydləri həcmcə yığcam olsa da, məzmunca əhatəlidir. O, bu əsərini zəngin materiallar əsasında yazaraq oxuculara təqdim etmişdir. Məlumdur ki, Teymur Əhmədov elm aləminə ilk addımlarını atarkən — Ədəbiyyat İnstitutunun aspirantı olarkən onun elmi rəhbəri xalq yazıçısı, akademik Mirzə İbrahimov olmuşdur. Müəllim-aspirant münasibəti zəhmət, etibar, səmimiyyət kimi faktorlarla möhkəmlənərək böyük dostluq, yoldaşlıq yoluna, zirvəsinə yetmişdir. Məhz həmin ehtiramın nəticəsidir ki, tədqiqatçı alim yazıçının və Əziz Şərifin şəxsi arxivindən 130-dan çox məktubu səliqə ilə nizamlamış, tarixi xronologiyani gözləmək şərtilə ardıcılıqla nəşr etdirmişdir. İlk baxışda sadə görünən bu iş əslində gərgin araşdırma tələb edirdi. Amma, təbii ki, ustasına — müəlliminə olan məhəbbət hər cür zəhmətə haqq qazandırır. Burada bir başqa ehtiram, incəlik də nəzərdən qaçmır. Tədqiqatçı alim bu əsərini ömür-gün yoldaşı mərhum Hacı Zərifə xanım Məmmədbağır qızının xatirəsinə ithaf etmişdir. Hacı Zərifə xanım işıqlı, nur qəlbli, dərin zəkali, yüksək intellektual səviyyəli, humanist, hacı səxavətli, hacı ucalığı fəvqündə dayanan mələk misallı bir insan idi. Bəlkə də, bu "ithaf" sözü, əslində, ailənin Mirzə İbrahimovun 95 iliyinə dost təbriki deməkdir. Dünya fani olsa da, bu cür şəxsiyyətlər ölmür, göylərin ağ mələklərinə çevrilərək xeyirxahlıq mücəssəməsitək cəmi kainatı dolaşırlar.

"Xalq yazıçısı, görkəmli ictimai xadim Mirzə İbrahimov" toplusunda maraqlı və diqqətçəkən əsas bölmələrdən biri də "Məktublar"dır. Bu məktublar yazıçının görkəmli ədəbiyyatşünas-alim, tərcüməçi Əziz Şərif və Cənubi Azərbaycan ədibləri ilə yazışmalardan ibarətdir. Professor Teymur Əhmədov həmin məktubları sistemləşdirmiş və dörd hissə daxilində qruplaşdırmışdır: "Əziz Şəriflə olan yazışmalar", "Mirzə İbrahimovun Cənubi Azərbaycana göndərdiyi məktublar...", "Cənubi Azərbaycandan Mirzə İbrahimova göndərilən məktublar..." və "Fırtına quşu"nun qəhrəmanı Afaqdan və onun həyat yoldaşı Cövdətdən məktub".

"Əziz Şəriflə olan yazışmalar" hissəsinə — Əziz Şərifin Mirzə İbrahimova, Mirzə İbrahimovun Əziz Şərifə yazdığı məktublar — cəmi 58 məktub daxil edilmişdir. Bunlar, eləcə də digər məktublar — Cənubi Azərbaycan ədibləri ilə yazışmaları oxucuda, tədqiqatçıda maraqlı təəssürat oyadır. Bu məktublar şəxsi dostluq münasibətləri çərçivəsində yazılsa da, həm də ictimai məzmun xarakterindədir. Burada ədəbi münasibətlər, ədəbi proseslər, ədəbi-mədəni hadisələr, ümumiyyətlə, dövrün ədəbi-mədəni həyatı öz əksini tapmışdır. Cənubi Azərbaycanın ictimai-siyasi, ədəbi-mədəni həyatını bu məktublardan bilmək, görmək mümkündür. Məktubların məzmunu həm də o həqiqəti göstərir ki, sən demə, sərhədlər tikanlı məftillərlə bağlansa da, ədəbiyyat dünyasının sərhədləri olmurmuş. Teymur Əhmədov bu məktubları nəşr etməklə böyük yazıçının bütövlükdə maraq dünyasını, iş həyatını, ədəbi əlaqələrini, yaradıcı dostluq münasibətlərini tədqiqatçı, oxucu üçün sanki yenidən vərəqləmişdir. Qeyd edək ki, ilk dəfə toplusu halında oxuculara təqdim olunan bu yazışmaların əsl — əlyazması yazıçının və tədqiqatçının şəxsi arxivində saxlanılır. Kitabdakı böyük yazıçının həyatının müəyyən anlarını özündə əks etdirən fotolar da maraqlıdır. Toplu "Nurlan" nəşriyyatında çap olunmuşdur.

"Səməd Vurğun" və "Xalq yazıçısı, görkəmli ictimai xadim Mirzə İbrahimov" kitablarını müəllifin bu iki böyük şəxsiyyətin, yaradıcı insanların ruhu qarşısında mənəvi borcu kimi də dəyərləndirmək olar.

"Xalq qəzeti", 17.11.2006.

BORÇALI NƏŞRİ "QARAPAPAQLAR"

Gürcüstan Azərbaycanlılarının Mədəniyyət Mərkəzinin təsisçiliyi ilə "Qarapapaqlar" aylıq ictimai-sosial, ədəbi-mədəni, dini-tarixi və elmi dərgisi yenidən nəşrə başlamışdır. Dərginin baş redaktoru, istedadlı şair Akif Xansultanlı "Sizə sözüm var" adlı yazısında qeyd edir ki, "... bu dərgini say-seçmə ziyalılarımızdan biri, professor Şurəddin Məmmədli bir zamanlar dəyərli Borçalı təəssübkeşlərini, yazı-pozu əhlini bir araya gətirərək təsis etmişdi. Cəmi dörd sayı işıq üzü görən dərginin nəşri sonradan dayanmışdır. Biz isə bir neçə gənc qərara gəlmişdik ki, burada Borçalı elində doğma ana dilində yeni bir dərginin nəşrinə başla-yaq. Ədəbiyyatımıza, mədəniyyətimizə, tarixi keçmişimizə, adət-ənənələrimizə, milli dəyərlərimizə birlikdə işıq tutaq. Nəhayət, qərarlaşdıq ki, "Qarapapaqlar"ı davam etdirək".

Dərginin ilk tədqiqat məqaləsi filologiya elmləri doktoru, Türkiyə Cümhuriyyəti Kafkas Universitetinin professoru Ş. Məmmədlinin "Molla Nəsrəddin" in Borçalı təmsilçiləri"nə həsr olunmuşdur. Məqalədə "Molla Nəsrəddin" in ictimai-siyasi xarakteri haqda ümumi məlumatdan sonra jurnalın Borçalı elindən olan nümayəndələrindən — Ömər Faiq Nəmanzadə, Mirzə Həsən Məsruh, Məhəmməd Rzazadə Mühəqqər və İsmayıl Həqqinin həyat və yaradıcılıq fəaliyyətləri araşdırılmışdır. Tarix elmləri doktoru H. Həsənovun "N. Nərimanovun sovet dövlət quruculuğu proseslərinə fərqli baxışı", tarix elmləri doktoru N. Yaqublunun "Polşa ordusundakı azərbaycanlı zabitlər", Türkiyə Cümhuriyyəti Kafkas Universitetinin do-senti Gülnarə Qoca — Məmmədovanın "Gürcüstan Demokratik Respublikası parlamentinin azərbaycanlı deputatları (1918-1921-ci illər)", Kərəm Məmmədovun "Ön Asiya əhalisinin antronologiyası haqqında", filologiya elmləri namizədi Şahbaz Şamioğlunun "Əli qılınclı Homer Koroğlu — sərhədlərə sığışmayan qəhrəman və aşiq" və s. elmi-aktual əhəmiyyətli tədqiqat, Borçalı etnoqrafiyasına, el adət-ənənəsinə, ədəbiyyat — sənət məsələlərinə dair məqalələr dərginin ciddi və məsuliyyətli fəaliyyətindən xəbər verir. "Borçalı ədəbi irsi" səhifəsində Akif Xansultanlının, Rafiq Hümətlin, Tofiq Mustafanın, Şölə Nurun, Dünya-malı Kərəmin şeirləri oxuculara təqdim olunur.

Bu təmkinlə, elmi araşdırmalarla addımlayan "Qarapapaqlar"ın çoxsaylı oxucuları ilə nömrədən-nömrəyə, illərdən-illərə keçərək görüşəcəyinə, yaşa dolacağına inanırıq.

* * *

Gürcüstan Azərbaycanlılarının Mədəniyyət Mərkəzinin təsisçiliyi ilə Borçalı ziyalılarının nəşr etdirdikləri «Qarapapaqlar» dərgisinin növbəti – 6 - cı sayı çapdan buraxılmışdır. Dərgi baş redaktor Akif Xansultanlının «Salam, ana dilim» məqaləsi ilə açılır. Müəllif Azərbaycan dilinin qədim Borçalı elində tədrisini həyəcanla qələmə alır. Bu hisslər müəllifin milli qürurundan, milli soy – kökə olan ehtiramından doğur və oxucuya təbii təsir bağışlayır.

Tiflis Dövlət Universitetinin professoru Valeh Hacılının «Qasımlı Daşdəmir ağa» məqaləsi tarixi və ədəbi mənbələr əsasında yazılmışdır. Borçalı mahalından olan bu şəxsiyyət haqqındakı sanballı tədqiqat yazısında maraqlı tarixi hadisələrlə tanış oluruq. Filologiya elmləri namizədi Razim Məmmədlinin «Türkiyədə Azərbaycan mühacirət mətbuatı», filologiya elmləri namizədi Həmid Vəliyevin «Bu yerlərin sahibi ər türklərdi...», pedaqoji elmləri namizədi Gülnarə Qoca – Məmmədovanın «Gürcüstanda Azərbaycandilli dünyəvi təhsilin ilkinləri», filologiya elmləri namizədi Mahmud Kamaloğlunun «Sədi bəy Arif Müftizadə» məqalələri də elmi – tədqiqat səpgisində işlənmiş və Borçalı elmi – ədəbi – pedaqoji mühitinə dair dəyərli mənbələr, məlumat və bilgilərlə tanış oluruq.

Dərgidəki «Tarixi şəxsiyyətlər» silsiləsindən təqdim olunan fiologiya elmlər namizədi Almaz Ülvinin «Atilla» məqaləsinin də oxuculara maraqlı təsir bağışlayacağına inanırıq. Memar İlham Poluxovun «Dağlıq Qarabağdakı qədim alban abidələri» məqaləsində Azərbaycanın qədim Qarabağ ərazisi haqqında giriş məlumatdan sonra Ağoğlu, Xudavəng, Amaras, Müqəddəs Yelisey məbəd və Qandzasar monastr komplekslərindən bəhs edilir.

Şair – publisist Akif Xansultanlının «Aşağı və Yuxarı Saral kəndləri» haqqında qeyd və düşüncələrinin bələdcisi elə həmin kəndlərin nurani – pirani ağsaqqallarıdır. Dərgidə poeziya səhifəsinə də yer ayrılmışdır: Şair Dəryeynurun, Gülməmməd Cəlilovun və Hafiz Veyisoğlunun şeirləri oxuculara

təqdim olunmuşdur. Tofiq Abdinin «Oruc bəy Bayatın sonunu kim yazacaq...» məqaləsində istedadlı qələm dostumuz, yazıçı Nəriman Əbdülrəhmanlının «Könül elçisi və yaxud Don Xuan de Persia – Oruc bəy Bayatın hekayəti» romanından bəhs edilir. Dərgiyə müxtəlif ədəbi qeydlər və mədəniyyət xəbərləri də daxil edilmişdir.

«Xalq qəzeti», 04.07.2007.

«Xalq qəzeti», 01.12.2007.

"TÜRKÜN SƏSİ" Nİ DUYAN KÖNÜLLƏR

"Türkün səsi" ədəbi almanaxının 6-cı sayı çapdan çıxmışdır. Bu sayda da türk dünyası gənclərinin ədəbi nümunələri hekayələri, etüd, esse və publisistik qeydləri oxucuların diqqətinə çatdırılır. Bu toplu eyni zamanda türk dünyasının gənc yazarlarını birləşdirərək onları bir-birinə tanıtmaq, türk xalqları arasında mənəvi körpü rolunu oynamaq, ortaq türk mədəniyyətinin ən yaxşı nümunələrini təbliğ və tərənnüm etmək, qarşılıqlı mədəni-ədəbi əlaqələrin gücləndirilməsinə və mərkəzləşdirilməsinə kömək etmək, türk milli mədəniyyətinin qorunmasına və tanınmasına yardımçı rolunu da oynayır. Dediymiz bu qənaətlər həm də "Dünya Gənc Türk Yazarlar Birliyi"nin məqsədlərindəndir. Artıq yeddi ildir fəaliyyət göstərən bu birlik, sözün gerçək mənasında, daim yeniləşmək, güclənmək, genişlənmək fürsətindədir. Osman Musayev (Azərbaycan Atatürk Mərkəzi müdirinin müavini) haqlı olaraq yazır: "... gənc türk yazarlarının ortaq platformunun həm də mövcud imkanlar içərisində yaxşı təşkilatlana bildiyini göstərir. Böyük Atatürkün sözüdür: "Yüksəl, Türk, yüksəl! Sənin üçün Yüksəlmənin hüdudu yoxdur!" Toplunun əvvəlki sayları kimi, bu dəfə də dünya türklərinin könül səsləri, sözləri qarşıımızdadır. Türkiyə, Azərbaycan, Bolqarıstan, Quzey Kıbrıs Türk Cümhuriyyəti, Sibir, Qaraçöp, Türkmənli-İraq, Başqırdıstan türklərinin yazılarının maraqlı, dəyərli nümunələri topluya daxil edilmişdir. Toplunun yaradıcı heyəti də, texniki heyət də birlik üzvləri özləridir. Xarici ölkədə yaşayan soydaşlarımızla yanaşı Azərbaycan yazarlarından Elica Atalı, Gülnarə Cəmaləddin, Namiq Hacıheydərlı, Əkbər Qoşalı, Ülvi Bünyadzadə, İlqar İlkin, professor Elçin İskəndərzadə, Nərgiz Cabbarlı, Niyaz Nəsir, Rəsmiyyə Sabir və s. başqalarının əsərləri topluda dərc olunmuşdur. Mətnlər Azərbaycan və Türkiyə türkcələrində verilmişdir.

«Xalq qəzeti», 15.09.2005.

FOLKLOR İNSTİTUTUNUN FANTASTİK ELMİ YÜKSƏLİŞİ

AMEA Folklor İnstitutunun toplayıb, araya-ərsəyə gətirdiyi "Azərbaycan folklor antologiyası" silsiləsinin növbəti dörd cildi — IX, X, XI, XII cildləri nəşr olunmuşdur. "Gəncəbasar folkloru" (IX), "İrəvan çuxuru folkloru" (X), "Şirvan folkloru" (XI) və "Zəngəzur folkloru" (XII) kitablarında zəngin, maraqlı, tarixi həyatı özündə yaşadan təkrarsız folklor inciləri toplanmışdır.

Xatırladaq ki, bu vaxtadan Folklor İnstitutu "Naxçıvan folkloru" (I), "İraq-Türkman folkloru" (II), "Göyçə folkloru" (III), "Şəki folkloru" (IV-VI), "Qarabağ folkloru" (V), "Qaraqoyunlu folkloru" (VII), "Ağbaba folkloru" (VIII) toplularını bədii, eyni zamanda poliqrafik baxımdan yüksək səviyyədə çapdan buraxdırmışdır. Bütün bunlar doğrudan da, AMEA-nın həyatında, xüsusən bazar iqtisadiyyatı şəraitində yaşadığımız bir zamanda böyük zəhmət sayəsində, can dolu məhəbbətlə başa gələn işlərdir. Folklor İnstitutu təkcə bu folklor antologiyalarını yox, həm də folklor ömrü yaşamış sənətkarların həyat və yaradıcılığını özündə əks etdirən kitabları ("Miskin Abdal" və s.) — 100-dən artıq müxtəlif folklor toplularını və elmi tədqiqatların da kitab halında nəşrini həyata keçiribdir. 1961-ci ildən əsası qoyulan "Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatına Dair Tədqiqatlar" məcmuəsinin 33 ildə cəmi 7 cildi çap olunmuşdu. Son on bir ildə bu rəqəm artaraq XVII-XVIII cildlərə çatmışdır. Beləliklə, məcmuənin dövriliyi təmin olundu. "Dədə Qorqud" toplusunun nəşri də institutun həyatında uğurlu hadisədir.

Beləliklə, "Gəncəbasar folkloru"nın ön sözündə filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılovun yazdığı kimi, "Gəncəbasar folklor antologiyasında cəmlənmiş folklor nümunələrimiz öz şair müxtəlifliyinə, daşdığı zəngin informasiya tutumuna, sfesifik əlamətlərinə görə gec-tez xüsusi folklorşünaslıq tədqiqatının predmetinə çevriləcəyi şübhəsizdir". Kitabda "İnamlar, sınaqlar", "Ovsunlar, alqışlar, qarğışlar, yanamlar, lağlar və atmacalar, gileylər, tapşırımlar və andlar", "Mövsüm-mərasim nəğmələri və onlarla bağlı inamlar", "Mifoloji rəvayətlər", "Əfsanə və rəvayətlər", "Qaravəllilər", "Gülməcələr" və s. başlıqlarda el söz-söhbətləri, el qəlbindən doğan folklor nümunələri toplanmışdır. Kitabın tərtib müəllifləri filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov və Ruziyə Quliyevadır.

"İrəvan çuxuru antologiya"sında da yenə eyni başlıqlar altında folklor nümunələri toplanmışdır. "İrəvan çuxuru Bütöv Azərbaycanın tarixinə görə ən qədim, coğrafi-siyasi mövqeyinə görə ən strateji, təbiətinə görə ən zəngin vilayətlərindən biridir".

Keçmiş İrəvan xanlığının Vedibasar, Gərnibasar, Zəngibasar, Karbibasar, Sərdarabad, Sürməli məhəllələrini əhatə edən, Azərbaycan, Türkiyə, İran və Ermənistanın bu günkü dövlət sərhədlərinin kəsişdiyi bir məkanda yerləşən İrəvan çuxurunun folklor irsi zənginliyi ilə diqqəti cəlb edir. Kitaba öz sözü ilə toplanan toplayanı və tərtibçiləri-filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov və filologiya elmləri namizədi Əziz Ələkbərli yazmışdır.

"Şirvan folkloru"nın tərtibçiləri filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov və filologiya elmləri doktoru Seyfəddin Qəniyev kitaba maraqlı, əhatəli, elmi məzmun kəsb edən ön söz yazmışlar. "Ön söz"də qeyd edildiyi kimi, "toplu qədim tarixi keçmişə malik olan ulu Şirvanın şərəfli tarixi, xalqın adət-ənənəsi, milli dəyərli, həyat tərzini özündə yaşadan və həcmi əlli çap vərəqindən artıq olan folklor örnəklərinin yalnız bir hissəsidir. "Zəngəzur folkloru"nın toplayıcıları filologiya elmləri doktoru Vəli Nəbioğlu, filologiya elmləri namizədi Muxtar Kazımoğlu və filologiya elmləri namizədi Əfzəladin Əsgərdir. Kitabın redaktoru filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov "Redaktordan" sözündən yazmışdır: "Bu kitabda çap olunan folklor materialları ana yurdumuzun bir parçası olan Zəngəzur bölgəsindən toplanmışdır. Zəngəzur bölgəsi şərqdən Qarabağ, qərbdən Naxçıvan, cənubdan Arazla əhatə olunur. Onun bir hissəsi (Qafan, Gorus, Sisiyan) 1920-1921-ci illərdə Qırmızı Rusiyanın əli ilə Ermənistanla verildi və o vaxtdan Zəngəzur iki yerə parçalandı. 1988-ci ildən sonrakı taleyini isə təsvir etməyə xüsusi ehtiyac yoxdur... Sözsüz ki, bu kitabda təqdim olunan folklor örnəkləri Zəngəzurun folklor xəzinəsini tam əhatə etmir. Lakin toplanmış məntələr bölgə folklorunun əsas janrları, folklor obrazları, etnoqrafiyası haqqında ətraflı təsəvvür yaratmaqla mühitin lokal-regional səviyyəsini ortaya çıxarmağa imkan verir".

AMEA-nın 60 illiyini bayram kimi qeyd etdiyimiz bu günlərdə Folklor İnstitutu, il yarımdır ki, institut kimi yaradılmasına baxmayaraq, sanki 60 illik akademik yol keçmiş haqqını fantastik dəyərli zəhmətləri ilə qazanmışdır. Elm bayramımız tarix ömrünə dolsun.

«Xalq qəzeti», 15.10.2005.

SALMAN MÜMTAZIN "EL ŞAİRLƏRİ"

AMEA Forklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə görkəmli şair, tədqiqatçı, ədəbiyyatşünas, jurnalist, tərcüməçi Salman Mümtazın "El şairləri" kitabı nəfis tərtibatda nəşr edilmişdir.

Şifahi xalq ədəbiyyatına məhəbbətlə yanaşan Salman Mümtaz uzun illər folklor incilərini — aşığı şerləri və bayatıları toplamış, tədqiq etmiş və elmi baxımdan yüksək səviyyədə çapa hazırlamışdır. Tədqiqatçının şifahi xalq ədəbiyyatının öyrənilməsi tarixində ilk uğurlu çıxır hesab olunan iki cildlik "El şairləri" (1927 — 1928), "Aşığı Abdulla" (1927) və "Sarı Aşığı" (1936) kitabları XXI əsrə aktual əhəmiyyəti ilə daxil olmuşdur. Bu baxımdan da "Salman Mümtaz. El şairləri" kitabı unudulmaz tədqiqatçının xatirəsi üçün, ədəbiyyat dünyamız üçün gözəl töhfədir. Vaxtilə nəşr olunmuş ikicildliyin indi bir cildə cəmlənərək latın qrafikası ilə çapı elmi ictimaiyyətin oxuculara da böyük diqqətidir. Kitabdakı AMEA-nın müxbir üzvü, professor Azad Nəbiyevin "Folklor irsinə səmərəli qayıdış" və tədqiqatçı alim Ağalar Mirzənin "El şairləri" XXI əsrdə" elmi məqalələrində Salman Mümtaz yaradıcılığından ətraflı məlumat verilmişdir. "El şairləri" kitabı Abbas Tufarqanlının "Gəryalı"sı ilə açılır.

Sənsən mənim qibləgahım,

Aləmi yandırar ahım.

Sən zülm etsən, padişahım,

El vurur daşılən məni.

Kitabda Abdal, Bayatlı Abbas, Miskin Həsən, Xançobanlı, Maralyanlı Aşığı Pəri... — cəmi 144 el şairinin şerləri toplanmışdır.

«Xalq qəzeti», 26.10.2005.

GÖRKƏMLİ ALİM CƏFƏR CƏFƏROVUN YADDAŞLARA YAZILMIŞ TÜRKOLÖJİ BAXIŞLARI

Görkəmli Azərbaycan türkoloqu Cəfər Cəfərovun qədim türk damğalarının sirli-sehrli dünyasından əxz elədiyi maraqlı etimoloji araşdırmaları "milli etnik yaddaşın izi ilə" kitabına toplanmışdır. Alimin qızı Aytən Cəfərovanın məhəbbətlə tərtib etdiyi bu kitab həm mərhum alimin ailəsinə, həm də tələbələrinə xoş xatirədir. AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə çap olunmuş elmi topluya institutun direktoru, folklorşünas alim Hüseyn İsmayılov maraqlı, isti duyğularla çulğalanmış ön söz yazmışdır. Cəfər Cəfərovun elmi irsinə böyük dəyər verən filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılov yazmışdır: "Görkəmli türkoloq-alim Cəfər Cəfərovun həm qədim damğa və işarələrlə bağlı, həm də toponimlərin etimoloji izahı, təfsiri ilə bağlı yazıları son nəticədə aslarla bağlı konseptual mülahizələrin meydana çıxmasına səbəb olmuşdur. C.Cəfərovun elmi irsi onun milli mədəniyyətin tədqiqindəki metodik özünəməxsusluğunu «ezisləşdirməyə» optimal imkan yaradır. İlk müşahidələr aşağıdakı qənaətlərə gəlməyə imkan verir: C.Cəfərov mənəvi mədəniyyətin hər bir gerçəkləşmiş faktına işarə kimi yanaşır...; C.Cəfərov üçün arxaik mədəniyyət, ilk növbədə etnik informasiya baxımından əhəmiyyətlidir...; C.Cəfərovun etimologiyaları onun tədqiqat sisteminin tərkib hissəsi olmaqla alimin intellektual fəaliyyətinin ümumelmi mənzərəsi fonunda daha dərin məna kəsb edir...; C.Cəfərovun yaradıcılığında onomastik vahidlərin təhlilinə xüsusi diqqət verilməsi alimin bu vahidlərə münasibətdə xüsusi baxışlara malik olmasının göstəricisidir...; C.Cəfərovun damğaların tədqiqi ilə bağlı fəaliyyəti heç şübhəsiz ki, Azərbaycan damğaşünaslığının əsasını yaratmışdır...

Cəfər Cəfərovun tədqiqatları türk tarixinə türkün öz gözü ilə baxmağın, türkün öz yazdığı asarı müasir türkün şüuruna transfer etməyin nümunəsi idi. Türkoloq alim T.Hacıyevin xatirələrindən oxuyuruq ki, C.Cəfərovu kafedradan çox dəhlizlərdə, tələbələrlə qızgın söhbətində görərdin. Söz-söhbəti doxsan dəqiqəyə və auditoriyaya sığmazdı. Tələbələri ondan, o da tələbələrindən ayrılmaq bilməzdi. Buna görə də Cəfər çap olunmağa çox meyl etməzdi - o, sözünü Azərbaycanın gələcəyi olan tələbələrimizə gündəlik çatdırırdı".

Kitabda alimin Naxçıvan, Nəmiş, Yerevan, Gəncə, Qafqaz, Arsak, Turdetan, İber və s. sözlərin etimologiyalarının elmi araşdırmaları verilmişdir. Qədim türk tayfa Osk, On bir, İber əlifbaları haqqında elmi mülahizələr, tədqiqatlar xüsusi maraq doğurur. "«Mahmud Kaşğari və onun "Divani lüğət-it-türk" əsəri və "Orxon-Yenisey abidələri" məqalələri də oxucular, tədqiqatçılar üçün faydalı mənbələrdir.

Cəfər Cəfərovun bu yazıları - kitabı Azərbaycan türkologiya elmi üçün əvəzsiz tədqiqatdır, yaddaşdır.

«Xalq qəzeti», 02.10.2005.

QAX: FOLKLOR-ETNOQRAFİK ETÜDLƏR

AMEA Folklor İnstitutu Elmi Şurasının qərarı ilə nəşr olunmuş "Qax: folklor-etnoqrafik etüdlər" kitabı filologiya elmləri namizədi Əziz Ələkbərlinin 20 illik tədqiqatının məhsuludur.

1981-ci ildə BDU-da təhsil alarkən folklor toplamaq məqsədilə Qax rayonuna ezam olunan tələbələr sırasında Əziz Ələkbərli də var idi. Müəllifin "Ön söz"də qeyd etdiyi kimi «qrupun» məqsədi rayonun dialekt və şivələrini öyrənmək olduğundan Qax rayonundakı kəndlərin əksəriyyətini qarış-qarış gəzmiş, qarşıya çıxan adamlarla həmsöhbət olmuş, baba-nənələrin dizinin dibini kəsdirib bitib-tükənməyən söhbətlərini yazıya almışlar. Bu söhbətlərin içində maraqlı əhvalatlar vardı, indiyə qədər kitablarda rast gəlinməyən çoxlu yeni folklor nümunələri — nağıl, lətifə, bayatı, atalar sözləri, tapmaca və s.-də. Biz isə çox vaxt mətnlərin orijinallığının və ya çoxışləkliyinin fərqiə varmadan onları yazıya alırdıq, bu vaxt mətnlərdən çox onların dili, adamların danışığı tərz, dialekt və şivə özünəməxsusluğu maraqlandırırdı".

Beləcə, kəndin söz-söhbət yığnaqlarından ayrıca bir folklor dünyası seçən tədqiqatçının gənclik həvəsi illər ötsə də qəlbindən çıxmadı. Əlinə keçən, qulağına dəyən hər folklor incisini dəftərinə yazdı. Budur, illər boyu yığıb-yığışdırdığı, seçib-seçmələdiyi inciləri "Qax: folklor-etnoqrafik etüdlər" (elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayılovdur) kitabına bağladı.

Qax folkloruna aid miflər və mifoloji rəvayətlər, inamlar, sınımalar, mərasimlər və mərasim nəğmələri, alqışlar, əfsanə və rəvayətlər, atalar sözləri və məsəllər, deyimlər, lətifələr, bayatılar... məişət folkloru, türkəçarələr, aşıqlar və el şairləri, inanc yerləri... kitabda toplanmışdır. Gözəlliklərlə dolu, inamlara söykənikli folklorumuz bitib-tükənməz ki?!

«Xalq qəzeti», 27.10.2005.

"ÇİÇƏKLƏRİN TACIYAM..."

Başı kələğayı örpəkli, gözəl şairəmiz Mirvarid Dilbazinin 85 yaşını bütün şeirsevərlərimiz - hər kəs öz qəlbi boyda məhəbbətlə təbrik edir, ona xoş duyğularla yaradıcılıq uğurları arzulayırlar. Bu günlərdə nəfis tərtibatda çap olunmuş "M.Dilbazi. Bayatılar, rübailər, qəzəllər" miniatür kitabı da belə təbrik çələnglərindəndir. Son dərəcə orijinal nəşr təsiri bağışlayan, əl boyda olan bu kitabda sevimli şairəmizin dünya boyda ürəyinin ən sehrli, ən mübhəm, ən şirin, ən sevgili sözləri, misraları, nəğmələri toplanmışdır.

Dumanı cuna dağlar,

El düşüb qana, dağlar.

Yurdların boş qalıbdır,

Döz bu hicrana, dağlar.

- deyən şairə ömrünün ahıl çağında düşmən tapdağında əzilən torpağının söz-qələm əsgərinə çevrilib. Fikri, xəyalı yalnız yurd ağırlı düşüncələrdən ibarət olan şairə ananın "elləri köçkün, yurdları viran" görən qəlbi, gözləri qan ağlayır. Bütün bu qəm duyğularını misralara-bayatılara çevirən M.Dilbazi miniatür kitabının "Ön söz"ündə yazır.

"...Bayatı ustadlarından sonra bayatı yazmaq böyük cürət tələb edir. Lakin nə etməli, bayatı sehirdi. O, onu yaradanlardan xəbərsiz yaranır. Onu yaradanlar iki dəfə şad olurlar: bir onları yaradanda, bir də onların susmuş sədasını xalqa çatdırıb, nəsil-nəsil xalqın əzbərində qalanda". Mirvarid xanımı ikinci dəfə şad edən yazdığı bayatıları, rübailəri, qəzəlləri xalqa çatdıran, miniatür kitabının nəşrini təşkil edən, onun bədii və texniki redaktoru Zərifə xanım Salahovadır. Respublika "Kitab" Cəmiyyəti və Bakı Beynəlxalq Dəniz Limanı Mirvarid xanım Dilbazinin bu kitabını çap etməklə həm də oxucularının ürəyincə iş görmüşdür.

«Xalq qəzeti», 01.08.1997.

"DAŞ HASAR"

"...Yer-yurdundan baş götürüb qaçmış əliyalın didərginlər gəlib durdu gözlərinin qabağında. Bu quş da isti yuvasından perik düşüb, didərgin düşüb. Didərgin quş! Görəsən, iti yuvası yuxusuna girirmi? Heç didərginin də yuxusu olarmı?"

Bu sətirler yazıçı Nigarın "Daş hasar" romanındandır və belə çəlpəşik sualların cavabını çoxumuz gerçək həyatımızda yaşasaq da, sual kimi qarşına qoyub dərinliyinə varanda adam az qalır dəli olsun. Bu cür sual-cavab üşəntisindən sonra ovqatımız daş kimi ağır sükuta köklənir. Onda da adamda daha nə danışmağa, nə də düşünməyə hey qalmır. Gözlərin hissiz-duyğusuz hey dikilir qəmətə.

Yazıçı Nigarın yenidən çapdan buraxılmış "Daş hasar" əsəri kövrək ovqatımızdan, bəlalı taleyimizdən, canağrılarımızdan yaranmış düşüncələrin məhsuludur. Yazıçı öz təxəyyülündə canlandırıdığı cəmiyyətdə Üzeyir müəllim kimi namuslu, haqqı haqqa qovuşdurmağa çalışan, insanlara can yandıran, yol göstərən, Vətən ağrılarını ürəyində qövrəndirən bir insan obrazı yaradırsa, eyni zamanda Əttik Hüsü kimi zülmkar, eqoist, insani duyğulardan çox-uzaq, daş ürəkli obraz da verir. Adi insani sevgi hisslərinə qəddar münasibətdə olan Əttik Hüsünün öz insanlıq dünyasının dövrəsinə çəkdiyi daş hasar həm də qonum-qonşu gözündən gizlədiyi bəd əməllərinin, kin-küdurətli nəfsinin sirr pərdəsidir.

Bəlkə də yaşadığımız cəmiyyətdə əməlləri ilə qəlb doyuran Üzeyir müəllim kimi, zalımlığı ilə yerə-göyə sığmayan, zülmkarlığı ilə el içində fironluq etmək istəyən Əttik Hüsü kimiləri yüzrlərlə, lap minlərlədir. Sadəcə olaraq, yazıçı bu obrazların xarakteri kontekstində cəmiyyət münasibətlərini - aşkarda və daş hasarın hündür divarları arasında baş verənləri açmaq, açıqlamaq fikrində olub, Vətənin müdafiəsi uğrunda döyüşən, torpağını sevən, gerçək həyatı anlayan gənclik obrazının təsviri bütün Azərbaycanın sabah ışırtısıdır. İmperiya siyasəti ilə illərlə düşünülərək Azərbaycan torpaqları ərazisində yerləşdirilən və hazırda yurd-yuva qonşumuza çevrilən mənfur ermənilərin rus silahı ilə başımıza tökdükləri od-alovun ağrılarından həyat nizamı pozulmuş, doğma ev-eşiklərindən didərgin düşmüş insanların acı taleyi əsərdə ağır xarakterlər gərginliyində görünür.

Günümüzün əksi olan "Daş hasar" yaşadığımız müsibətlərin isti-isti yazısıdır. Gerçək hadisələr içərisindən götürülmüş mövzular istedadlı yazıçı təxəyyülü ilə cilalanaraq son dövrlər o qədər çox görünməyən irihəcmli nəsr əsəri nümunəsinə çevrilmişdir. Əsərin mövzusu, hadisələrin dramatik inkişafı, kəskin konfliktlərin təsviri, oxucunu müəyyən gərginlikdə saxlasa da, gənclik saflığı, ülvə məhəbbət, vətəndaş ucalığı, milli mübarizə əzmi adama bir ruh dincliyi gətirir, əsəri axıra qədər oxumağa tələsirən.

Yazıçı Nigar "Daş hasar" ("Gənclik", 1997) kitabına son illərdə yazdığı "Gümüşü çayın sahilində" povestini də daxil etmişdir. Əsər hamımızın əziz insan kimi qəlbən hörmət etdiyimiz, tanınmış professor, əməli insanların ruhuna sevinc, gözüne nur cilayan Paşa Qəlbınura ithaf olunmuşdur. Povestdə təsvir olunan hadisələr işıq həsrətli bir qızın həyatı düşüncələrinin əksidir.

"Ağlayan buludlar"dən sonra Nigarın təqdim etdiyi ikinci - "Daş hasar" kitabının qazanacağı oxucu məhəbbəti müəllifdə inam, sevgi yaradacaq ki, üçüncü kitabı ilə də bizi görüşdürsün.

Bəlkə də elə sabah üz-üzə gəldik...

«Xalq qəzeti», 04.02.1998.

MİLLİ ƏDƏBİYYAT TARİXÇİLİYİ

Tanınmış tənqidçi və ədəbiyyatşünas Nazif Qəhrəmanlı "Milli ədəbiyyat tarixçiliyi, genesis, ədəbi inkişaf və dövrləşdirmə problemləri" adlı yeni monoqrafiyasını çapdan buraxdırmışdır. Kitabda milli ədəbiyyat tarixçiliyinin mənzərəsi və çoxcəhətli problemləri nəzərdən keçirilir.

İlk əvvəl çağdaş mədəniyyət örnəklərinə nəzər salınır, xüsusən Azərbaycan tarixinin qaynaqları, yarandığı dillər, ədəbiyyatın tarixi coğrafiyası və əhatə arealı, bu sahədə deyilmiş və elmi baxışa çevrilmiş bir çox mülahizələr diqqət mərkəzinə çəkilir.

N.Qəhrəmanlı ədəbiyyat tarixçiliyi sahəsində XIX-XX əsrlərdə görülmüş bütün elmi-tədqiqat işlərini və az-çox elmi qənaət və mülahizələri nəzərdən keçirmişdir. Lakin əsərdə əsas diqqəti XX əsrin əvvəlində ilk ədəbiyyat tarixlərimizin yazılmasına, bu sahədə Firudin bəy Köçərli, Abdulla Sur, Yusif Vəzir Cəmənzəminli, Salman Mümtaz kimi tədqiqatçıların əməyinə yönəlmiş, bu sahədə bütün nailiyyətləri layiqincə qiymətləndirə bilmişdir.

Qeyd etmək yerinə düşər ki, indiyədək ədəbiyyat tarixçiliyi əsaslı şəkildə araşdırılmayıb. Bu kitabda ilk dəfə olaraq ədəbiyyat tarixçiliyimizin yaranma səbəbləri və yolları aydınlaşır, ayrı-ayrı görkəmli şəxsiyyətlərin bu işə verdiyi töhfə açıqlanır. Müəllif haqlı olaraq yazır ki, Əmin Abidin ədəbiyyatşünaslıq irsi ədəbiyyat tariximizin (eləcə də tarixçiliyimizin) ağ ləkəsidir. Odur ki, Əmin Abid irsinə ayrıca fəsil həsr olunması əsərin təqdirəlayiq cəhətlərindən biridir.

Ədəbiyyat tarixçiliyimizin əsas problemləri də əsərdə unudulmayıb. Bu baxımdan ədəbiyyatımızın dövrləşdirilməsi, başlanğıcı, Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında 20-30-ucu illərdə və indi də gedən ədəbi-tarixi mübahisələrə geniş yer verilib.

Müəllif ayrıca olaraq Azərbaycan ədəbiyyatı üzrə monumental nəşrlərdən də söz açır, bu nəşrlərin ən səciyyəvi xüsusiyyətlərinə diqqət yetirir, onların "oçerkçilik və icmalçılıq"la fərqləndiyini təsdiqləyir. O, bu qüsurlardan xilas yolunu "mövcud ədəbi-tarixi təcrübəyə 60-90-cı illərin ideya estetik təcrübəsini qovuşdurmaqda", üstəlik ədəbiyyat tarixi üçün yeni konsepsiya və proqramların axtarışında görür. Ümumən N.Qəhrəmanlının monumental (kollektiv) nəşrlərdənsə, fərdi nəşrlərə üstünlük verməsi də diqqəti çəkir.

Ədəbiyyat tarixçiliyi problemi ədəbiyyatşünasların gündəlik üzləşdiyi, ümumi elmi-estetik fikirdə həllini gözləyən çox ciddi və fundamental məsələlərdəndir. Bu məsələ ona görə problemdir ki, bir çox elm sahələrinin (mədəniyyət, tarix, dil, ədəbi proses və s.) ümumi çətinliklərini birləşdirir.

Müxtəlif elmi, tarixi mənbələrdən, arxiv materiallarından faydalanmış müəllif meydana polemik ruhlu, ciddi və aktual bir tədqiqat əsəri qoymuşdur. Kitabın elmi redaktoru filologiya elmləri doktoru, professor Vaqif Arzumanlı, ön sözün müəllifi isə filologiya elmləri doktoru, professor Kamil Vəli Nərimanoğludur.

Axtarış spektrinin genişliyi, ədəbiyyatımızın və ədəbiyyat tarixçiliyimizin taleyi üçün narahatlıq bu elmi əsərin ən vacib məziyyətidir.

«Xalq qəzeti», 19.12.1997.

QƏRBİ AZƏRBAYCANIN TOPONİMLƏR SİSTEMİNƏ ELMİ, TARİXİ BAXIŞ

"Elm" nəşriyyatının yenidən çapdan buraxdığı "Qərbi Azərbaycanın toponimlər sistemi" adlı kitab dilçi-alim İbrahim Bayramovun növbəti tədqiqat əsərlərindəndir. Müəllif bu mövzu üzərində illərdir ki, çalışır və bir neçə monoqrafiya da nəşr etdirmişdir.

"Qərbi Azərbaycanın toponimlər sistemi" kitabında, annotasiyada da qeyd edildiyi kimi, "Azərbaycan toponimiyasında ilk dəfə olaraq indi Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri geniş aspektdə kompleks şəkildə tarixi liqivistik baxımdan təhlil olunur. Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri coğrafiya, tarix və dilçilik kontekstində elmi-nəzəri əsaslarla araşdırılır, ayrı-ayrı toponimlərin leksik-semantik və qrammatik xüsusiyyətləri tədqiqata cəlb edilib. Aparılan araşdırmalar nəticəsində indiki Ermənistanın tarixi toponimlərinin tam əksəriyyətinin türk mənşəli olduğu mənbələr əsasında müəyyənləşdirilir və bununla da ermənilərin indiki Ermənistan ərazisinə gəlmə, Azərbaycan türklərinin isə ərazisinin qədim, köklü xalqı olduğu təsdiq edilir.

Zəhmətkeş alim ömrü yaşayan müəllif irihəcmli bu monoqrafiyasının əsas məxzini kitabın "Giriş" bölümündə qismən açmışdır. Beş fəsil daxilində sistemləşdirilən bu əsərdə olduqca maraqlı, elmi baxımdan dəyərli məsələlərə aydınlıq gətirilmişdir. "Qərbi Azərbaycanın etnik tərkibi, tarixi coğrafiyası" (I fəsil), "Qərbi Azərbaycan toponimlərinin əsas mənbələri və tədqiqat tarixi" (II fəsil), "Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimlərinin leksik-semantik xüsusiyyətləri" (III fəsil), "Qərbi Azərbaycan toponimlərinin qrammatik xüsusiyyətləri" (IV fəsil) və "Mənəvi soyqırımı: Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimləri və onların taleyi" (V fəsil) başlıqlı fəsillərdə qeyd olunan ərazinin toponimlər sisteminin əhatəli tədqiqi verilmişdir. "Qərbi Azərbaycanda (indiki Ermənistanda) dəyişdirilmiş toponimlərin siyahısı" bölümü də gərgin zəhmətin bəhrəsi olaraq aktual və tarixi dəyərə malikdir. Belə kitablar əsrlərin yaddaşı kimi hər zaman gərəkli vəsait hesab olunur.

Toponimlərin tədqiqi ilə müəllif bir daha fakt olaraq "ərazinin toponimlərində (oykonim, oronim, hidronim) aydın şəkildə göstərir ki, Azərbaycan türkləri təqədimdən indiki Ermənistan ərazisində yaşamışdır. Bu da Azərbaycan türklərinin indi Ermənistan adlanan ölkənin köklü, aborigen xalqı olduğunu təsdiqləyir. 1828-ci il Türkmənçay müqaviləsindən sonra Cənubi Qafqazda, o cümlədən indiki Ermənistanda Çar Rusiyası müxtəlif illərdə kameral siyahıyaalmalar aparmışdır. İndiki Ermənistan ərazisində ilkin siyahıyaalma 1831-ci ildə keçirilmişdir. Bu faktda da hər şey aydın görünür.

Unutmayaq ki, indiki Ermənistan adlanan Qərbi Azərbaycanın türk mənşəli toponimlərinin öyrənilməsi elmi əhəmiyyətlə yanaşı, siyasi mahiyyət də daşıyır".

Kitabın "İstifadə edilmiş ədəbiyyat" bölümündəki əsərlərin adlarından da göründüyü kimi, dilçi-alim İbrahim Bayramov bu əsər üzərində işlərkən müvafiq mövzuya uyğun bütün tədqiqat əsərlərini nəzərdən keçirmiş və nəticədə orijinal məzmununda dəyərli elmi əsər ortaya qoymuşdur.

«Xalq qəzeti», 09.09.2005.

**BİR ƏSRLİK ŞAİR ÖMRÜNƏ
YETƏN "SƏS"İMİZ**

Xalqın qəlbində məhəbbətlə yaşayan böyük Səməd Vurğunun gələn ilin martında 100 illiyi tamam olur.

Bu bayram təntənəsinə yaradıcı-ziyalılar bəribaşdan hazırlaşırlar, hərə öz töhfəsini vaxtında çatdırmağa can atır. Şair-tərcüməçi, Azərbaycan əbədiyyətinin, Azərbaycan mədəniyyətinin, həm də qələm əhlinin dostu olan Qiya Paçxataşvilinin yubiley hədiyyəsi artıq oxuculara yetmişdir. Bu, Səməd Vurğunun şeirlərindən ibarət rus dilində çap olunmuş "Səs" ("Qolos") toplusudur. Milliyyətçə gürcü olan Qiya Paçxataşvili Azərbaycan və rus dillərini də ana dili səviyyəsində gözəl bilir. Ona görə də tərcümələr — Azərbaycan dilindən ruscaya olan tərcümələr uğurlu alınmışdır.

Tərcüməçinin qeydinə görə, o, bu tərcümələr üzərində 20 ilə yaxındır ki, çalışırdı. Toplu əlyazma şəklində çoxdan hazırlanmışdı və əziz qələm dostumuz, mərhum Akif Səməd də səmimi ön söz yazmışdır. Xeyirxah insanların Borçalıdan Mustafa Eminovun maddi köməkliyi ilə kitab min nüsxə tirajla nəşr olunaraq Moskva və Borçalı mahalında yaşayan azərbaycanlılara hədiyyə edilmişdir. Müəyyən qismi isə Bakı-Azərbaycan oxucularına çatdırılmışdır.

Bu topluda tərcüməçinin də öz səmimi duyğuları da öz əksini tapmışdır.

«Xalq qəzeti», 14.09.2005.

AFORİZMLƏR DAHİLƏRİN QİSMƏTİDİR

2006-cı il Səməd Vurğun ilidir. Bu o deməkdir ki, yer üzərində yaşayan — damarlarından azərbaycanlı qanı axan hər kəs bu böyük adı il boyu hörmətlə anacaq, şərəfinə düzənlənən tədbirlərə qatılmağa can atacaq. Səməd Vurğun ilində bəlkə də, il boyu böyük şairin şərəfinə gündə bir, iki, üç poeziya məclisi, xatirə mərasimi keçiriləcək. Xalq məhəbbəti 100 yaşın nəğməsini beləcə asimana yayır.

"Səməd Vurğun-100". Bu mövzuda yaqın ki, bir il ərzində yenidən onlarla məqalələr, kitablar, elmi-tədqiqat işləri yazılacaq.

Səməd Vurğun vaxtilə dostlarına demişdi ki, "mən öləndən sonra, 100 yaşımda məzarımın üstünə 100 bənövşə qoyun". Bu vəsiyyəyə əməl edərək ilk 100 bənövşəni Aybəniz Vurğunqızı martın 22-də şairin qəbri üstə qoymuşdu. Sonra yaqın ki, gün ərzində həmin 100 bənövşə dönüb 200, 400, 500, 800, 1000 bənövşə olmuşdu.

Şair-tərcüməçi, publisist Qiya Paçxataşvili Səməd Vurğun poeziyasından seçmələr edərək aforizmlər kitabçasını nəşr etdirmişdir. "Səməd Vurğundan 100 aforizm" nəşrinə tərcüməçi maraqlı ön söz yazmışdır. 100 yaşa 100 aforizm — tərcüməçi təxəyyülünün şairə ehtiramıdır. Rusdilli oxucular üçün nəzərdə tutulan bu toplu nəfis tərtibatı ilə də xoş təsir bağışlayır və müəllifin ön sözdə yazdığı kimi, "Səməd Vurğun"dan 100 aforizm"i... oxuyun və Vurğun fikirlərinin dərinliklərinə varın", hərçənd ki, aforizmlər dahilərin qismətidir.

Xatırladaq ki, ötən ilin sentyabrında tərcüməçi Qiya Paçxataşvilinin şairin 100 illiyinə ilk hədiyyəsi rusdilli oxucular üçün nəzərdə tutduğu "Səs" kitabı idi. O, buraya Səməd Vurğunun şeirlərinin tərcümələrinədən seçmələr daxil etmişdi.

"Səməd Vurğun-100" — bayram ovqatı davam edir.

"Xalq qəzeti", 27.04.2006.

VURĞUNLU DÜNYANIN POETİK XATİRƏLƏRİ

Ölməz şairimiz Səməd Vurğunun gələn ilin mart ayında 100 illiyi tamam olur. Bu tarixin anılması hər kəsin Vurğun ömrünə, Vurğun şeiriyyətinə böyük ehtiramı, səmimi məhəbbəti olacaqdır.

Aktyor evində Səməd Vurğunun xatirəsinə təşkil olunmuş tədbiri giriş sözü ilə Səməd Vurğun fondunun prezidenti, şairin qızı Aybəniz xanım açdı. O, bildirdi ki, bu tədbirin keçirilməsinə səbəb şair Ramiz Heydər "Vurğunlu dünyam" kitabının nəşridir. "Vurğunlu dünyam" kitabında Səməd Vurğunla və onun ailəsi ilə bağlı yazılmış şeirlər toplanmışdır. Aybəniz xanım öz çıxışında qeyd etdi ki, Ramiz Heydər Səməd Vurğunun ocağının dostluq əlaqələrinin yaşı yarım əsrdir. O, hələ gənclik illərindən Yusif Səmədoğlu ilə yoldaşlıq-dost münasibətində olmuşdular. Hətta Moskvada tələbəlik illərini birgə keçirmişdilər. Aybəniz xanım Yusifin orta məktəbdə oxuyarkən Moskvada təhsil alan Ramiz Heydərə yazdığı məktubun əlyazmasını, eləcə də Ramiz Heydər Yusifə yazdığı məktubların əlyazmalarını nümunə olaraq tamaşaçılara oxudu. O vaxtdan 50-52 il vaxt ötüb. Sən demə bu münasibətlər çərçivəsində olan hər görüş bir xatirəyə, hər xatirədə bir şeirə çevrilmiş. Həmin şeirlər şairin qız nəvəsi Aygün xanımın köməkliyi ilə topluya çevrilmişdi. Sonra həmin kitabın ön söz müəllifi, şair Ənvər Əhməd, xalq artisti İslam Rzayev, tarzən Ramiz Quliyev, bəstəkar Oqtay Zülfüqarov, tədqiqatçı Firəngiz xanım Ulutürk, şairlərdən Abbas Abdulla, Kələntər Kələntərli və digər tanınmış ziyalılar Səməd Vurğunun xatirəsinə ehtiramla andılar, xoş xatirələri yada saldılar. Aybəniz xanım Vurğunqızı bu diqqətinə görə şair Ramiz Heydəri "Səməd Vurğun fondunun mükafatını və diplomunu təqdim etdi.

1996.

QONAQ-QARALI VURĞUN OCAĞININ 25 İLİ

Səməd Vurğunun ev-muzeyinin 25 illik (1975 — 2000) fəaliyyətinin mənzərəsini qısaca əks etdirən bu albom çoxlu sayda fond materiallarının bir qismi əsasında tərtib olunmuşdur. Tərtibçilər — muzeyin baş mühafizi Əməkdar mədəniyyət işçisi Aybəniz Vəkilova və elmi işçi Səidə Babayeva bu gərəkli işi görməklə vurğunsevərlərə görkəmli adamların, şairin sadə oxucularının ustad sənətkar haqqındakı ürək sözləri ilə tanış olmaq imkanı yaratmışlar".

"Vurğun ocağı — 25" albomu bu annotasiya ilə açılır. Qısa giriş sözü əvəzində isə ədəbiyyatımızın himayəçisi Heydər Əliyevin muzeyin fəaliyyətinə verdiyi qiymət qeyd olunub. "... Ötən illər muzey Səməd Vurğunun həyat və yaradıcılığını təbliğ etmək üçün çox iş görüb, xalqımızın mədəniyyətinin inkişafına böyük xidmət göstərüb. Əminəm ki, Səməd Vurğunun ədəbi irsi daim yaşayacaq, muzey ölkəmizin görkəmli mədəniyyət ocağı kimi bu şərəfli işə bundan sonra da xidmət edəcəkdir". Bu səmimi duyğulardan sonra müxtəlif illərin şəkillərinə baxa-baxa, respublikanın, eləcə də bir sıra xarici ölkə ədəbiyyat nümayəndələrinin fikirlərinə göz yetirə-yetirə bir də görürsən ki, foto-albomu başdan-başa bir nəfəsə vərəqləmişən. Sonra isə yenidən bir də əvvələ qayıtmalı olursan. Yenidən vərəqlər bir - birini qovur. Doğma, sevimli söz ustalarını — yazıçıların, şairlərin S. Vurğun ömrü, yaradıcılığı, şəxsiyyəti, duhası haqqında ürək sözləri, qəlblərindən qopan — məhəbbət dolu nəfəs, hərarət... səhifələrə səpələnib.

Albom materialları iki bölmə daxilində qruplaşdırılıb: Səməd Vurğunun yubileyləri və xatirə günləri, müxtəlif tədbirlər və yubileylər.

Səməd Vurğunun yubileyləri və xatirə günləri. Bu bölmə "Səməd Vurğun muzeyi"nin açılışı ilə başlayır. 1975-ci ilin xatirələrini əks etdirən foto-şəkillər, muzeyin açılışına gələn qonaqların, şairlərin xoş duyğuları. Şairin qardaşı Mehdiqan Vəkilovun minnətdarlıq ifadələri — "Bu günkü təntənə xalqın öz oğluna tükənməz və sönməz məhəbbətinin ifadəsidir. Biz — Səmədin ailə üzvləri Sizinlə birlikdə bu günkü əlamətdar günə ev-muzeyinin açılışına çox sevinir, respublika hökumətinə şairin xatirəsinin əbədləşdirilməsi üçün dərin təşəkkürümüzü bildiririk". Nikolay Tixonov, Osman Sarıvəlli, Mirzə İbrahimov, Mixail Lukonin, Rəsul Həmzətov, Həmid Qulam, Robert Rojdestvenski, Yemelyan Bukov.... muzeyin açılışına həsr etdikləri xatirələri, istəkləri. Sonra Səməd Vurğunun 70, 80, 90 illik yubileylərinə və ya hər il qeyd olunan yubiley günlərinə həsr olunmuş şəkilli — duyğulu anlar, lentlərə, səhifələrə köçmüş günlər, sözlər...

1977-ci ildə Əliyevin muzeyə gəlişini xatırladan səhifələr də diqqətə layiqdir. Bu bölgədə tərtibçilər 215 foto şəkildən, 122 xatirə-fikirlərdən istifadə etmişlər. Bu rəqəmlər şərti olaraq götürülmüşdür. Aybəniz xanım demişkən, bu foto-albom bir də ona görə maraqlıdır ki, səhifələrdə gördüyümüz-oxuduğumuz insanların əksəriyyəti artıq bu dünyadan köçüblər. Başdan-başa xatirələrlə dolu xatirəli məqamlar.

İkinci bölmədə muzeydə təşkil edilmiş müxtəlif tədbir və yubileylər haqqında foto materiallar, sənət adamlarının düşüncələri verilmişdir. Bu bölmə xeyli rəngarəng tərtib olunmuşdur: Beynəlxalq uşaq ili, beynəlxalq muzeylər günü, türk poeziyası saati, Novruz bayramı, Mir Cəlalin, M.Hüseynin, Əliqə Kürçaylının, Həmid Arashının, Zeynal Xəlilin, M.Rzaquluzadənin... — yubiley günləri, muzeyin 10 ili, 20 ili, şairin qələm dostları və tərcüməçiləri, müxtəlif rayon və şəhərlərdə S.Vurğun muzey və sərgilərinə dair, şəhidlərin xatirəsi... kimi tədbirlər muzeyin əhatəli, maraqlı, məzmunlu iş fəaliyyətindən xəbər verir.

Ümumiyyətlə, foto-albomu vərəqləyib muzeyin 25 illik fəaliyyətinin müəyyən anlarını nəzərdən keçirdikcə, eyni zamanda zəhmət dolu bir həyatla üz-üzə dayanırsan. Şairin qızı, onu tanıyanların qəlbində ilıq bir duyğu kimi anılan, sevilən Aybəniz xanımın böyük bir məhəbbətilə qarşılaşırsan. Bu məhəbbət övladın ataya məhəbbətidir, Azərbaycan qızının şairə ehtiramı, şeirə, sənətə, ədəbiyyata, sənət adamlarına, insanlığa, ucalığa, şəxsiyyətlərə, dünyaya eşqidir. Gərək özün o ucalıqda dayanasan ki, bunları da düşünəsən, dərk edəsən. Aybəniz xanım şeir, ədəbiyyat ucalığındadır. Budur, kitabın sonrakı cildinə əlavə olunacaq xoş xatirəli növbəti bir məclis. «Vurğun ocağı - 25» foto - albomunun «Səməd Vurğun ev - muzeyi»ndə - şairin iş otağında təqdimat mərasimi keçirildi. Səməd Vurğun ruhuna ehtiram əlaməti olaraq hər kəs ayaq üstə dinləyirdi - deyilən - söylənən xatirələri, isti sözləri. İlk sözü həmişə olduğu kimi Aybəniz xanım dedi. Sonra xalq yazıçısı Hüseyn Abbaszadə, professor Elmira Süleymanova,

bəstəkar Oqtay Zülfüqarov, tədqiqatçı Şəmistan Nəzirli, bəstəkar Sevdə İbrahimova, ədəbiyyat qayğıkeşi Maarif Teymur, şair Akif Səməd... Səməd Vurğun xatirəli, Səməd Vurğun məhəbbətli çıxışlar etdilər.

Səməd Vurğun ev-muzeyinin qonaq-qaralı bir sabahı da belə başladı.

«Xalq qəzeti», 03.05.2003.

ŞAIRİN EV-MUZHEYİNİN 30 İLİ

1975-ci ilin oktyabr ayında Bakıda Səməd Vurğunun vaxtilə yaşadığı evdə böyük şairin ev-muzeyi açıldı. Həmin muzeyin açılışı ərəfəsində o dövrün ən görkəmli şairləri, yazıçıları, ədəbiyyatçıları, mədəniyyət xadimləri respublikamızın qonaqları idilər və ev-muzey məhz belə tanınmış adamların iştirakı ilə açıldı. Bu "müqəddəs ocağ"ın yaradılması həm Səməd Vurğun ailəsi, həm xalqımızın ədəbi zövqü, həm də ədəbiyyatımız — poeziyamız üçün böyük hadisə idi. Unudulmaz şairimizin 70 illiyinə dəyərli töhfə oldu.

O vaxtdan indi 30 il ötür. Ötən illər ərzində muzeyin qonağı kimlər olmayıb — Səməd Vurğunu tanıyanlar, yaradıcılığını tədqiq edənlər, ona əsərlər — kitablar həsr edənlər, qəlbən şairə bağlı olanlar, jurnalistlər, musiqiçilər, teatr işçiləri, müəllimlər, tələbələr, şagirdlər, şeirsevərlər ənənəvi olaraq muzeydə ildə iki dəfə Səməd Vurğunun "Xatirə günü" — doğum və bu dünyadan köç günü qeyd olunur. Qalan günlər də bu müqəddəs ocağın ziyarətçiləri əskik olmur. Məhəbbət dolu qəlblə anılan şair ömrü tükənməz, ocağı isə həmişə beləcə şennik içində olar. Muzeyin qayğıçəkənləri Səməd Vurğunun ailə üzvləri — xanım-xatın Xavər ana və Aybəniz xanım 30 ildir ki, Səməd Vurğun adına qapı açan qonaq-qaranı sevgi dolu hisslərlə qarşılayar — söz, xatirə həmdəmi olarlar. Xavər ana da, Aybəniz xanım da muzeyi — Səməd Vurğun nişangahlı sənədləri, əşyaları... — eksponatları göz bəbəyi tək qoruyur, mühafizə edirlər.

Şair demişkən —

Əzəldən belədir çünki kainat,

Cahan daimidir, ömür amanat.

Əldən-ələ keçir vəfasız həyat,

Biz gəldi-gedərik, sən yaşa, dünya!

Bu sətirdəki "dünya" sözü "şair" sözünün məntiqinə necə də uyğundur. "Səməd Vurğun fondu"nun təşəbbüsü və təşkilatçılığı ilə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyasında toplanmış məclis "Səməd Vurğun ev-muzeyi"nin 30 illiyinə həsr olunmuşdu. Yenə də Vurğun şeiri, Vurğun nəğməsi, çırağı daim gur işıqlı Vurğun ocağından ürəkdolusu, sevgi dolusu sözlər, xatirələr, şeirlər...

Məclisdə akademik Bəkir Nəbiyev, şairlər Səyavuş Məmmədzadə və Mənsur Vəkilov, professor Şamil Vəliyev, muzeyin daimi təəssübkeşlərindən şair Qardaşxan, 190 və 132 saylı məktəblərin müəllimləri... xoş sözlərlə şairə, muzeyi yaşadanlara ehtiramlarını bildirdilər. "Səməd Vurğun fondu"nun prezidenti Aybəniz Vurğunqızı qeyd etdi ki, Səməd Vurğun haqqında Azərbaycan, ingilis və rus dillərində beş bölmədən ibarət internet saytı da artıq fəaliyyətdədir.

"Səməd Vurğun ev-muzeyi-30" ocağından məşəl götürüb "Səməd Vurğun—100" bayramına tələsən kö-nüllər o məqam çox kövrək görünürdülər. Yazını çapa hazırlayarkən muzeyə zəng edib Xavər ananın da səsinə qulaq asdıq, çiçək zərifliyində olan duyğularını bağrımıza basdıq.

«Xalq qəzeti», 08.10.2005.

SƏMƏD VURĞUNU XATIRLARKƏN

Səməd Vurğunun ev-muzeyində şairin vəfatının 47-ci il dönümünə həsr olunmuş məclisi muzeyin baş mühafizi Aybəniz Vurğunqızı açdı. O qeyd etdi ki, əvvəllər Səməd Vurğunun vəfatı günü həmişə ailə, dost-qohum çərçivəsində anılırdı. Muzeyin fəaliyyətə başladığı 27 ildə isə bu gün - 27 may xatirə günü bir az geniş auditoriyada keçirilir. Bura Səməd Vurğunu tanıyanlar, onun yaradıcılığını tədqiq edənlər, ona əsərlər-kitablar həsr edənlər, ona qəlbən bağlı olanlar, jurnalistlər, musiqiçilər, teatr işçiləri, müəllimlər, tələbələr, şagirdlər... gəlirlər və birgə olaraq şairi bir daha xatırlayır, şeir oxuyur, mahnı dinləyir, xatirələr danışırıq. Artıq ənənəvi olaraq qeyd olunan bu mərasim şairin qəbrini ziyarətlə başa çatır.

Mayın son günlərində şairi anma mərasiminə həsr olunmuş məclisdə xalq artisti Valeh Kərimov, professor Gülrux Əlibəyli və başqaları Səməd Vurğunla, onun yaradıcılığı ilə bağlı maraqlı, məhəbbət dolu çıxışlar etdilər. Səməd Vurğuna həsr olunmuş şerlərini, kitablarını ev-muzeyə bağışladılar. Şəhid-şair Ülvi Bünyadzadə arxivindən Səməd Vurğuna həsr olunmuş şeir, nəsr nümunələrinin əlyazmalarından nüsxələr xatirə hədiyyəsi olaraq muzeyə təqdim olundu. Aybəniz xanım bütün iştirakçılara öz təşəkkürlərini bildirdi.

Mərasim Fəxri Xiyabanda - Səməd Vurğunun qəbri üstündə davam etdi. AYB sədri, millət vəkili Anar, millət vəkili, AMEA-nın müxbir üzvü Nizami Cəfərov, şairlərdən Qabil, Fikrət Qoca, Fikrət Sadıq, "Ədəbiyyat qəzeti"nin baş redaktoru Ayaz Vəfəli, Vaqif Səmədoğlu Səməd Vurğun xatirəsini ali duyğularla bir daha andılar, şairin ölməz irsinin gələcək nəsə örnəkliyini qeyd etdilər.

Şairin qəbri üstünə əklil və gül dəstələri qoydular.

2003.

UNUTMAZ BU OBA, BU MAHAL MƏNİ

21 – 22 mart – gözəl baharın, torpaq nəfəsli, bənövşə ətirli, nərgiz həvəsli baharın ilk günləri. İnsanların ovqatında yaşanan, duyulan bu bayramın tərəvəti bir ayrı aləmdir. 21 – 22 mart – ilk yaz günlərinə poeziya bayramının da qatılması əsl gözəllik möcüzəsidir. Bəlkə bu da xoş təsadüfdəndir ki, həmin günlər artıq neçə illərdir YUNESKO – nun qərarı ilə Ümumdünya Poeziya Günü elan edilmişdir.

Ölməz Səməd Vurğunun doğulduğu 21 mart tarixində başlayan bu dünya bayramı Vurğunun ömür payına, şair taleyinə unudulmaz hədiyyə, tarixi ərməğandır. Dünyanın qeyd etdiyi Poeziya Günü Azərbaycan xalqı «Səməd Vurğun Poeziya günləri» kimi qeyd edir. Səməd şeirinə, şəxsiyyətinə bu böyük ehtiram məhz xalq məhəbbətinin inikasıdır. Elə buna görə də hər il martın 21 – Bakıda başlayan «Səməd Vurğun Poeziya Günü» martın 22 – də Qazağın Yuxarı Salahlıdakı «Poeziya evi»ndə başa çatır. Bu il də belə oldu.

Martın 21 – i ilk yaz səhəri vurğunsevərlər şairin Fəxri Xiyabandakı qəbrini ziyarət etdilər və Poeziya Günü'nün başlanması elan olundu. Aybəniz Vurğunqızı bir qucaq bənövşəni – Səməd Vurğunun sevdiyi yaz çiçəklərini şairin qəbri üzərinə düzdü. Burada şairin şeirlərindən nümunələr səsləndi. Yaxınlıqdakı ağaclardan eşidilən quşların nəğmələri isə oxunan şeirlərə sanki musiqi ahəngi qatırdı. Axşamüstü bir qrup elm, sənət nümayəndəsi tədbirin davamını qeyd etmək üçün Qazağa – şairin doğulduğu yurda yol aldılar. Xüsusi vaqonla gəlmiş heyət Qazaxda qonaqpərvərliklə qarşılandı. «Səməd Vurğun Poeziya Günü»nin davamı Qazağın sərhəd bölgəsində yerləşən «N» hərbi hissəsindən – əsgərlərlə görüş anından başladı. Səməd Vurğun ruhu sanki əsgərlərin qəlbinə işıq, nur, sevinc paylayırdı.

Səməd Vurğun fondu, Qazax rayon rəhbərliyi və Qazax Xeyriyyə cəmiyyətinin birgə təşkil etdikləri bu tədbirin təntənəli məclisi Səməd Vurğun adına Qazax Mədəniyyət evində keçirildi. Akademik Budaq Budaqov, xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı, şair Oqtay Rza, şair Barat Vüsal, AMEA Folklor İnstitutunun elmi işçisi Nazim Süleymanov, hərbi – şair Zəminə Xınalı, gənc aktyorlar Cəmilə Əzimova və Rəşadət Həşimli, eləcə də Qazax rayonunun tanınmış, saz - söz adamları Vurğun yaradıcılığına dair gözəl, yadda qalan, elmi dəyərli məruzələr etdilər. Sonra şeirlər söyləndi, saz dindi, xatirələr səsləndi.

Şairin doğulduğu Yuxarı Salahlı kəndindəki Poeziya evində davam edən şeir məclisi iştirakçılara bir ayrı unudulmaz təəssürat bağışladı. Vurğun adına hərə bir şeir dedi. 7 yaşlı Atıllanın ürəkdən söylədiyi məşhur «Azərbaycan» şeiri ilə «Səməd Vurğun Poeziya günləri» beləcə başa çatdı.

O gün martın 22 – si Qazaxda hava yağışlı olsa da torpaq ətri ruhumuzu oxşayırdı.

Demə Səməd Vurğun gəldi – gedərdi,

Unutmaz bu oba, bu mahal məni.

- misraları qəlbləri rıqqətə gətirirdi.

«Xalq qəzeti», 30.03.2007.

"AZƏRBAYCANIN SƏSİ"

Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra bu günə qədər xarici ölkələrə təhsil almağa xeyli gənc yola salmışdır. İlk olaraq 1991-ci ildə 50, 1992-ci ildə isə 929 tələbə-gənc Türkiyənin müxtəlif təhsil ocaqlarına göndərilmişdir. Hər il belə tələbə göndərişlərinin sayı artır. Eyni zamanda Türkiyənin Azərbaycandakı müxtəlif şirkətlərinin, təşkilatlarının, dərnəklərinin köməkliyi ilə oradakı özəl ali məktəblərdə təhsil alan tələbələrımız də vardır. Rəsmi olaraq bu gün Türkiyədə iki mindən artıq azərbaycanlı tələbə oxuyur. Eyni zamanda Amerikada, Avropa və Asiyanın bir çox ölkələrində də gənclərimiz ali təhsil almağa göndəriliblər. Bütün bunlar dövlətimizin yüksək səviyyəli kadrların yetişdirilməsinə, eləcə də gənclərin dünya standartları səviyyəsində elmi biliklərə yiyələnməsinə əvəzsiz qayğısıdır.

Bu günlərdə Türkiyədə təhsil alan gənclərimizdən biri - Seymur Verdizadə redaksiyamıza qonaq gəlmişdi.

Tanışlıq: Seymur Verdizadə Türkiyənin Ankara şəhərindəki Qazi Universitenini tarix fakültəsinin IV kurs tələbəsidir. Orta məktəbi Cəbrayıl rayonunun Soltanlı kəndində bitirib. Ali məktəbə qəbul olunanadək rayon qəzetində, həmçinin respublikada çıxan müxtəlif mətbuat orqanlarında 100-ə yaxın məqalə dərc etdirib. Arzusu gələcəkdə Azərbaycan tarixçisi olmaqdır. O, istedadlı, zəhmətkeş, ürəyi qürurla dolduran vətənpərvər Azərbaycan gəncidir.

Özü ilə gətirdiyi "Azərbaycanın səsi" dərgisini gənc tələbənin doğma Azərbaycanından uzaqda Vətəninə olan hörmətinin, məhəbbətinin ifadəsi adlandırsan, heç şübhəsiz, yanılmırıq. Dərgi 1997-ci ilin yanvar ayından çap olunur. 32 səhifəlik bu toplunun məsul buraxıcısı Seymur özüdür. Yaradıcı heyəti isə Türkiyədə təhsil alan bir qrup tələbədir. Belə bir toplunun buraxılma zərurəti barədə Seymuru sorğu-suala tutduq:

- Biz hələ Türkiyəyə yola düşməzdən əvvəl fikirləşirdik ki, getdiyimiz yerdə sadəcə oxumaqla, təhsil almaqla öz vəzifəmizi bitmiş hesab eləməyək. Hər kəs həm də təhsil müddətində öz xalqı, Vətəni haqqında maraqlı, ətraflı təəssürat yaratmalıdır. Azərbaycan öz müstəqilliyini əldə etdikdən sonra, üstəlik "Qarabağ müharibəsi" kəlfində dolaşmış yurdumuzun buna ehtiyacı çoxdur. İlk dövrlərdə dərslərimizi oxumaqla bərabər bütün tədbirlərdə, toplantılarda iştirak edirdik. Hər zaman da çıxış edib Azərbaycan həqiqətləri haqqında danışırıdık. Vaxt ötdükcə biz Türkiyənin müxtəlif mətbuat orqanlarına yol açdıq. Azərbaycanın bu gün üzləşdiyi ağrılardan, qaçqınların acı taleyindən, torpaqlarımızın zəbt olunmasından yazdıq. Daha sonra isə hiss etdik ki, artıq Azərbaycan gənci öz sözünü müstəqil şəkildə deməlidir. Belə ki, Azərbaycan dövlətinin mənafeyinə üstün tutulması üçün sözümüzü olduğu kimi yayımlayan öz mətbuatımız olmalıdır. Belə olan surətdə bir dərgi buraxmağı planlaşdırdıq. "Azərbaycanın səsi"nin araya-ərsəyə gəlməsi bu istəklər üstə kökləndi. Bu zaman ən böyük problemimiz maddi məsələ oldu. Onda isə təsadüfən tanış olduğumuz Türkiyənin xarici ölkələrlə ticarət əlaqələri şirkətinin sədri Gül Bayram xanım köməyimizə yetdi. Fərsət düşmüşkən, biz öz minnətdarlığımızı bir daha Gül Bayram xanıma çatdırırıq. "Azərbaycanın səsi", gördüyünüz kimi, elmi-ədəbi-bədii topludur. Burada biz, əsasən Azərbaycan haqqında deyəcəklərimizi Türkiyə ictimaiyyətinə çatdırırıq. İlk sayımız 1000 nüsxədir. Mündəricata fikir verin: topla S.Vurğunun "Azərbaycan" şeri və "Azərbaycan milli marşı" ilə açılır. Daha sonra M.Ə.Rəsulzadənin qısa tərcümeyi-halı və bu məşhur azadlıq mübarizi haqqında düşüncələr verilmişdir. Sonrakı bütün yazılar hamısı dərgini araya-ərsəyə gətirən, Türkiyədə təhsil alan gələcək jurnalist gənclərimizindir. "Qanlı gecə" (Vüsalə Allahverdi), "Sən vətən xainisən" (Seymur Verdizadə), "XVI əsr Azərbaycan-Osmanlı əlaqələrinə bir baxış" (Elnur Ağayev), "Özülü heç bir qüvvə ilə uçurula bilməyən nəhəng körpü - Nizami Gəncəvi" (Aljiroa Topalova), "Füzuli və Türk dünyası" (Aynur Sultanova), "Azərbaycanın milli şairi Əhməd Cavad" (Zəminə Ziya), "Azərbaycan basınının baş görünüşü" (Rizvan Qəmbərov) və digər bu kimi məqalələr Azərbaycan elminin, azadlıq mübarizəsinin, yaradıcı sənətkarlarının tarixi taleyi haqqında, ətraflı, maraqlı, diqqətçəkən faktlar əsasında yazılmışdır. Toplunun şeir bölümündə Səməd Nəsimovün lirik poetik nümunələri dərc olunmuşdur.

Bütövlükdə "Azərbaycanın səsi" xaricdə təhsil alan tələbələrimizin doğulduqları torpaq üçün həsrət qoru, ürək çırpıntısı, vətəndaş narahatçılığı, bir də Vətən eşqidir.

«Xalq qəzeti», 13.03.1997.

«DƏDƏ QORQUD» ADLARI

"Dədə Qorqud Kitabı"nın yubileyi ərəfəsində dərc olunan yeni tədqiqatlar sırasında Əzizxan Tanrıverdinin yenicə nəşr olunmuş monoqrafiyası diqqəti xüsusi cəlb edir. "Kitabi-Dədə Qorqud"da şəxs adları" kitabının bütün türkdilli xalqların oxuya biləcəyi latın qrafikası ilə dərc edilməsi də müsbət haldır.

Filologiya elmləri doktoru Əzizxan Tanrıverdi elmi yaradıcılığı boyu Azərbaycan antroponimlərinin tədqiqi ilə məşğul olmuşdur. Onun "XVII-XIX əsr Azərbaycan antroponimləri" mövzusunda namizədlik (1987), "Türk mənşəli Azərbaycan antroponimlərinin tarixi-lingvistik tədqiqi" (1998) adlı doktorluq işləri məhz belə gərgin, zəhmət dolu illərinin məhsuludur. Və bütün bunlar deməyə əsas verir ki, müəllif oxuculara təqdim etdiyi "Kitabi-Dədə Qorqud"da şəxs adları" monoqrafiyası üzərində ciddi araşdırmalar aparmışdır. Əsər həm mövzu baxımından, həm də tarixi-lingvistik məzmununda maraqlıdır, oxunaqlıdır. "Öz söz"də yazıldığı kimi, monoqrafiya "elmi kamilliyinə, mövzu yeniliyinə, əhatə genişliyinə, tədqiqat üslubunun bənzərsizliyinə, problemin qoyuluşu və həllindəki yenilik ruhuna görə mütəxəssislərin və oxucuların diqqətini cəlb edəcək, Qorqudsünaslıqda yeni söz, yeni addım kimi öz layiqli qiymətini alacaqdır".

Üç hissə daxilində - "Türk mənşəli antroponimlərin türkologiyada tədqiqi tarixi", "Dədə Qorqud" dastanlarındakı antroponimlərin tədqiqi tarixi" və "Dədə Qorqud" dastanlarındakı antroponimlərin etimologiyası" fəsillərində qruplaşdırılmış monoqrafiyada türk mənşəli antroponimlərin tarixi köklərinin elmi kontekstdə tədqiqi deyilənləri təsdiq edir.

Müəllif türk mənşəli antroponimlərin tədqiqi tarixini sistemli şəkildə təqdim etməzdən əvvəl bir neçə tanınmış Avropa türkoloqunun, o cümlədən A.Qabain, L.Rasonyi, S.Kakuk kimi görkəmli alimlərin araşdırmalarına nəzər yetirmiş, əsərlərinin təhlilinə bu yöndə yanaşmışdır. Türk antroponimlərinin təhlili və tədqiqi ilə məşğul olan bu Qərb mütəxəssislərinin fikirlərini - türk antroponimlərinin mənasını, leksik-semantik xüsusiyyətlərini, xüsusiyyətlərini, xüsusilə rəng anlamı sözlərin simvolik izahını, antroponimləri adlandırma motivləri üzrə təsnifini, türk dillərinin tarixi-lingvistik tədqiqini qısaca da olsa oxucuların diqqətinə çəkmişdir. Sonra türkologiyada türk mənşəli antroponimlərin tədqiqi tarixinin ilk araşdırıcısı V.Radlov yaradıcılığında və bir sıra alimlərin - rus türkoloqları A.Samoyloviç, V.Nikonov, kumik dilçisi A.Satıbalov, qazax dilçisi T.Januzakov, tatar dilçisi Q.Sattarov, başqırd dilçisi T.Kasımova, özbək dilçisi E.Beqmatov... kimi müəlliflərin əsərlərində türk antroponimik vahidlərinin fonetik, leksik-semantik, morfoloji və sintaktik xüsusiyyətlərinin izahına toxunmuşdur. Tədqiqatçı tarixi xronologiyaya uyğun olaraq daha sonra Azərbaycan antroponimlərinin təhlili ilə bağlı əsərlərə - A.Bakıxanovun, Ş.Sədiyevin, A.Qurbanovun, M.Adilovun, M.Çobanovun, H.Həsənovun, Z.Sadıqovun... tədqiqatlarına müraciət etmişdir.

Əsərin II və III fəsilləri "Dədə Qorqud Kitabı"ndakı antroponimlərin tədqiqi tarixi və etimologiyası əsasında işlənmişdir. Azərbaycan milli mədəniyyətinin qədim incisi saydığımız ulu kitabımız - "Dədə Qorqud"dakı antroponimlərin tədqiqi, təhlili, ümumiyyətlə tədqiqat obyektini olaraq nəzərə çəkilməsi özünə maraqlı elmi hadisədir. Antropoloji tədqiqatla ciddi məşğul olan müəllif "Dədə Qorqud" dastanlarındakı antroponimlərin tədqiqi tarixinin V.Bartoldla başlanmasını, bu istiqamətdə tanınmış alimin 40 illik zəhmətini xüsusi qeyd edir.

O, bu kontekstdə araşdırmasını davam etdirərək Azərbaycanda "Kitabi-Dədə Qorqud"u ilk dəfə çap etdirən, onun haqqında məqalələrlə çıxış edən Həmid Araslı fikrinə, tədqiqinə isnadlanır. Elə bu mənada da gənc tədqiqatçı Ə.Tanrıverdi qorqudsünaslıqla məşğul olan bütün tədqiqatçıların yaradıcılıqlarına ehtiramla yanaşmış və öz elmi qənaətini təsdiqlədikcə, bu əsərlərdən faydalanmaqdan çəkinməmişdir. Dastanda işlənən antroponimlərin etimologiyasından bəhs edərkən müəllif müxtəlif fikir və mülahizələrə də diqqət yetirmişdir. O, bu adların türk mənşəli və ərəb-fars dillərindən alınma faktını nəzərdən qaçırmamışdır. Tədqiqatçı bütün yazılanları ümumiləşdirərək belə bir fikrə gəlir ki, statistik hesablamalardakı müəyyən fərqlər nəzərə alınmazsa, dastanda 100-ə yaxın antroponimin işlədilməsi faktı doğrudur. Və bunları işlədilmə məqamları baxımından 10 istiqamətdə qruplaşdırmışdır. Əsərin maraqlı və geniş oxucu kütləsinin nəzərini cəlb edəcək hissələrindən biri də dastandakı bütün şəxs adlarının tarixi-

etimoloji prizmadan tədqiqidir və bunlar siyahı şəklində monoqrafiyanın xeyli hissəsini əhatə edir. Burada əsasən adların düzgün oxunuşu, işlədilmə yeri, antroponim yaratmada iştirak edən apelyativin leksik mənasının dəqiqləşdirilməsi, arxaikliyi, işləklik dərəcəsinin müəyyənləşdirilməsi, adların yaranma motivi, onun apelyativi və adı daşıyan şəxsin dastandakı funksiyası ilə əlaqələndirilməsi... izah olunmuşdur.

Filologiya elmləri doktoru Əzizxan Tanrıverdinin "Kitabi-Dədə Qorqud"da şəxs adları" monoqrafiyası onun zəngin mütaliəsinin, gərgin zəhmətinin, geniş həcmli araşdırmalarının, Qorqudşünaslıq elminə bələdliliyinin nəticəsi kimi çox sanballı bir elmi uğurdur. Azərbaycan filologiya elmində Əzizxan Tanrıverdi istedadla, qabiliyyətdə, zəhmətkeş alim ömrünə qatlaşan bir tədqiqatçının təsdiqi özü sevindiricidir.

"Xalq qəzeti", 23.06.1999.

TÜRKÇÜLÜK HƏRƏKATI ƏDƏBİ DÜŞÜNCƏLƏRDƏ

1988-ci ildən bu yana cəmiyyətdə gedən ictimai-siyasi proseslər az qala tarixin ötən qatlarını bir-bir yenidən vərəqlədi. Birbaşa şahidi olduğumuz cəmiyyət dəyişikliklərinə biganə qalmaq mümkün deyildi. Bu hər kəsin istər ictimai-siyasi həyatında, istərsə də mənəvi dünyasında öz əksini tapırdı. Təbii ki, demokratiya və milli müstəqillik uğrunda mübarizəyə hamı, bütün xalq qoşulmuşdursa, onun ədəbiyyatı kənarda qala bilməzdi. Gerçək həyatda gedən mübariz hisslər, çılğın-coşqun xarakterlər, torpaq sevgisindən doğan həyəcanlar ədəbiyyata - şeirə, nəsrə, publisistikaya köçürülürdü. Ədəbiyyat yaradanlar üçün o da aydın idi ki, milli ədəbiyyatımızın dirçəlişi üçün milli bədii zövqün saxlanması vacibdir. Milli hərəkatlarda romantik hisslər, romantizmin rolu əvəzsizdir. Elə bu kontekstdən tarixə - ictimai-siyasi-mədəni tarixə nəzər salsaq, "milli tariximizin və ədəbiyyatımızın bir çox mərhələləri, şəxsiyyətləri, ədəbi hərəkatları kimi XX əsr Azərbaycan romantizmi də uzun illər ideoloji yanaşmanın obyektinə çevrilmiş, onun hüquqi mahiyyəti və mənzərəsi obyektiv mövqedən dəyərləndirilməmişdir". (A. Kəngərli).

Tədqiqatçı-alim Aybəniz Kəngərli çox illərin araşdırmalarından sonra bu mövzuda dəyərli bir monoqrafiya yazmış və nəşr etdirmişdir.

Sovet ideologiyasına uyğun olaraq ədəbiyyatımızın, ədəbi-bədii görüşlərimizin müəyyən bir hissəsinə də "pantürkizm" damğası vurularaq təbliğ olunmamış və ümumiyyətlə kölgədə qalıb öyrənilməmişdir. Filologiya elmləri namizədi Aybəniz Kəngərli "Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında türkçülük" adlı irihəcmli monoqrafiyasını məhz bu məsələlərə həsr etmişdir. Akademik Kamal Talıbzadə monoqrafiyaya yazdığı "Milli düşüncə işığında" adlı ön sözündə əsərin mahiyyətini qısa da olsa aydın şərh etmişdir: "İlk dəfə olaraq Azərbaycan romantiklərinin kulturoloji görüşləri, onların ümumtürk mədəniyyəti, ortaqlıq türk dili məsələsi, türk tarixinə müraciət, turançılıq, mədəniyyətlərin sintezi problemlərinə münasibəti bu əsərdə sistemli şəkildə nəzərdən keçirilmişdir".

Əsərdə Azərbaycan romantiklərinin yaradıcılığında türkçülük məsələlərinin tədqiq tarixi araşdırılır. Bu tarix 1920-ci ilə qədərki, 20-30-cu illər, 30-cu ildən 80-ci illərin sonuna və 80-ci illərin sonundan başlayaraq romantizm və türkçülük probleminə yenidən qayıdırsa qədərki dövrü əhatə edir, o cümlədən problemin Türkiyədə öyrənilməsi məsələlərinə də toxunulub.

Sonra, müəllif türkçülük hərəkatının təşəkkülü və inkişafı tarixini tədqiq edir. O, bu sıradan Azərbaycan maarifçiliyi və türkçülüüyü qaynaqlarına isnad edərək türkçülüyn məna və mahiyyətini elmi şəkildə açıqlamış və ədəbi-tarixi faktlarla izahını vermişdir. "Türkçülük-türk millətçiliyi, türk millətinin ideologiyası deməkdir. Öz tarixi inkişafı boyunca, türkçülük hərəkatı mədəni və siyasi türkçülük mərhələlərindən keçmişdir. "Türkçülüyn elmi nəzəriyyəsini Ziya Göyaltı işləmişdir. Ancaq ondan xeyli əvvəl Azərbaycan romantikləri də ancaq mədəni türkçülüyn prinsipləri ilə kifayətlənmiş, bu məsələyə siyasi yöndən yanaşmamışlar".

Müəllif bu fəsil üzərində işlərkən elmi prinsiplilik göstərmiş problemin tədqiqini ictimai-siyasi tarixə uyğunlaşdıraraq dörd mərhələ çərçivəsində araşdırır. Türkçülük hərəkatının təşəkkülü və inkişafı tarixinə nəzər yetirərkən A. Bakıxanov, M. F. Axundov və H. Zərdabi yaradıcılıqlarında türkçülük problemlərini tədqiq edir. Azərbaycan türkçülərindən Ə. Ağaoğlu, M. Ə. Rəsulzadə, Y. V. Çəmənəminli, Rusiya türklərindən İ. Qaspiralı və Y. Akçura həyat və yaradıcılıqlarına əsərdə xüsusi diqqət ayrılmışdır.

Azərbaycan romantiklərinin Türkiyə və Rusiya türklərinin M. Ə. Yurdaqul, Rza Tofiq bəy, Ə. Hikmət, Ziya Göyaltı, İ. Qaspiralı, Y. Akçura kimi nümayəndələri ilə qarşılıqlı əlaqələri mənbə və varislik, ənənə və novatorluq məzmununda olan araşdırmalar xüsusilə maraqlı və dəyərlidir. Romantizmin başcısı Ə. Hüseynzadə Azərbaycan türklərinin vahid türk millətinə mənsub olmasını, "müsəlman", "tatar", "azərbaycanlı", "Qafqaz tatarları" adlanan Azərbaycan türklərinin türk olduğunu məqalələrində, "Türk kimdir və kimlərdən ibarətdir" əsərində elmi şəkildə əsaslandırmışdır.

Monoqrafiyada bütün fikirlər zəngin arxiv materiallarına və ilk qaynaqlara əsaslanaraq təsbit edilmişdir. Əsərdən aydın görünür ki, türkçülük hərəkatı ədəbiyyat sahəsində də vahid, tam bir hərəkat olmuş, Azərbaycan və Türkiyə türklərinin ədəbiyyatlarında vahid bir proses kimi özünü göstərmişdir.

Mədəni türkçülük axımının prinsipləri bu gün də aktualdır və türk xalqları arasında mədəni bağlılıqların güclənməsi dövlət siyasətində də xüsusi dəstəklənir. Azərbaycanda müstəqillik əldə edildikdən sonra Türkiyə və Azərbaycan yazarlarının əsərlərinin qarşılıqlı olaraq yayılması, təbliği faktdır və bütün bu və ya digər məsələlərin geniş şəkildə elmi şərhə Aybəniz Kəngərlinin monoqrafiyasında verilmişdir. Əsərdəki faktların çox-çox hissəsi ilk dəfə araşdırıldığından da maraqlıdır.

«Xalq qəzeti», 10.04.2003.

EL AĞRISINA GÖYƏRƏN GÜLLƏR ANA

Kəlbəcərdən Güllər adlı bir şair Ananın könül nəğmələri – pıçıltıları ilə tanış olduqda adama elə gəlir ki, dünyanın qəm üzünü sanki bir boxçaya düyünləmişən. Bu məqamı daha çox yurd ağrısı, yurd dərdi çəkən insanlar duyar, anırlar —

*O Sarı yal, bu Dolaylar,
Güllər elə yurd haraylar,
Uçub könlümdən saraylar
Daha, dağlar, salamat qal!*

Qələm dostumuz, istedadlı şair və publisist Məhəmməd Nərimanoğlunun tərtibi ilə mərhum anası Güllər Məmmədqızının «Orda açıb, burda solan bir güləm» adlı şeirlər və publisistik məqalələr toplusu «Adiloğlu» nəşriyyatında çapdan buraxılmışdır. Güllər ananın hələ sağlığında ikən «Qəriblər ağsın oxuyan durna» adlı şeirlər kitabı nəşr olunmuşdur.

Güllər ana 77 illik ömür yaşamışdır. O, öz ömür payında sevinc dolu, dərd dolu mənalı dünya qurmuşdu. Bu tələdə qazandığı ən böyük Tanrı payı xoşbəxt ailəsi – övladları, bir də söz – nəğmə – bayatı düzən – qoşan könlü, çağlar qəlbi idi. Güllər ana Kəlbəcərdə doğulub boya – başa çatmışdı. Elə sevincli – dərddli dünyasını da orada yaşamışdır. Könlündən qaynayan poetik düzümlərini balalarının ilk addımlarına, titrək kəlmələrinə, gülüşlərinə ... düzmüşdü. Əli ilməli, naxışlarla bəzənən ananın qəlbindən indi gör nə tufanlar oynayır, nə ildırımlar çaxırmış. Xalça toxumaq şeir yazmaq qədər yaradıcı bir ovqatdır, istedadıdır, məqamıdır. Eldən – çöldən, nankor, yırtıcı insanlardan haqsızlıqlar eşidəndə, biləndə ictimai məzmun kəsb edən söz qılıncını itilər, düzümlərdi. Ən azı ürəyini boşaldardı.

Güllər ana Kəlbəcərdə yaşadığı illərdə şeir ya başqa yazı – pozu nəşr etdirməyib. Həç buna ehtiyac da duymayıb. Çoxları onu el şair kimi tanıyıb, hörmət bəsləyirdilər. El sınağından çıxmaq da hər qələm əhlinə nəsih olmur. 1993 – cü ildə Kəlbəcər erməni hücumuna, işğalına tuş gələndə daha o susa bilmədi. Evini – eşiyini, əzizlərinin qəbrini qoyub balaca Vətəni – kəndini tərk edə bilmirdi. Şair qəlbi kövrək, titrək, ərköyün olar –

*Kənddən çıxma bilməyir, dönmüşdüm yurd daşına,
Qorxdum balalarımın töhmət olam başına.
Deyərdilər, filan tək anasın qoyub gəlib,
Öz canını anadan necə də əziz bilib.*

Elə ki, son anda buna məcbur olmuşdu qarlı – çovğunlu, sıldırımlı Murov dağında düzü – dünyanı başına götürəcək bayatı çəkdi –

*Ağla, a gözlərim, yan, ağla məni?!
Daha əldən gedib can, ağla məni.*

Güllər ananın bu xatirə – şeirlər kitabına daxil edilmiş ilk sətirləri «Ömrünün gündəliyi»nə həsr olunmuşdur. Bu lirik şeirdə bir ömrün dastanı qısa, lakonik, bəzək-düzəksiz, amma poetik şəkildə təsvir olunmuşdur. Onun bu dünyadan umacağı nə idi – bir ovuc yurd torpağında yaşamaq, elə o torpağa da üz qoymaq ...

*Söylə qəriblərdən küsmüsənmi sən?
Onunçün aranı kəsmisənmi sən?
Kəlbəcərin üstündən əsmisənmi sən?
Bu hicran nəğməsin oxu, yan, durna,
Qəriblər ağsın oxuyan durna.*

Güllər ananın şeirləri qəlblərə ona görə əziz, türfədir ki, Vətən ağırlı, el dərddlidir, milyonlarla insanın dərddindən xəbər verəndir, minlərlə ananın ürəyində göynəyən, qaynayan — amma sözə, naxışa düzə bilmədiyi bayatılar, oxşamalarıdır. Həm də yaşadığımız tarixin bir parçasının tarixə yazılışıdır, unudulmaz salnaməsidir.

2006.

"HƏNCƏRİSƏN" - EL SÖZÜNÜN OVQATINDA DOLANANDA

Zaməddin Ziyadoğlunun "Həncərisən" kitabı həm nəşr tipinə, həm də məzmununa görə ilk andaca oxucuda xüsusi maraq hissi oyadır. Kitab miniatür formada nəşr olunmuşdur. Mövzu dairəsi ilə insan ruhunu sonsuz kəhkəşana - uşaqlıq illərinə, sadə, səmimi, tərtəmiz duyğularla dolu kənd həyatına aparır. 95 səhifəlik bu nəşrdə müəllifin əslində cəmi bir - "Ağrın alem, həncərisən" şeiri verilmişdir. Şeir yazıldığı vaxtdan böyük rəğbətlə qarşılanmış, hətta tanınmış bir neçə söz əhli tərəfindən də ona nəzirələr deyilmiş, yazılmışdır. Həmin nəzirlər də buraya daxil olduğundan kitabın dolğunluğuna müsbət təsir etmişdir.

*Loru dilin baldan şirin,
Gap eyelədik şirin-şirin,
Tapşırdın, xəngəl bişirin,
Kababı közdən düşürün,
Göz eyelədin, gəncəlisən?
Dərdin alem, həncərisən?*

"Həncərisən" ifadəsi el sözü, el işlətməsidir. Adama elə gəlir ki, bu ifadə konkret bir bölgəyə - lap tutaq ki, Zaməddin müəllimin doğulduğu Qazax elinə - elatına mənsubdur. Əslində isə elə deyil. "Həncərisən" sözünə Azərbaycanın bütün bölgələrində rast gəlmək mümkündür. Hətta etnik xalqlar arasında da bu ifadə işlənir. Elə məqamıdır deyim ki, deyilişi, şirinliyi ilə adamın içində xoş ovqat yaradır. Sözün çəkisində ilıq bir səmimiyyət var. Ona görə də bu sorğunun cavabında da xoş əhval - ruhiyyə doğulur. Müəllifin duyğularıyla baş-baş qalanda görürsən ki, sən demə, o özü də bu sözün iziylə bütün Azərbaycanı qarış-qarış gəzib və hər yerdə də "həncərisən" deyər xoşhallıqla qarşılanıb.

Kitaba ön söz yazan AMEA-nın müxbir üzvü, professor Nizami Cəfərov qeyd edir ki, "həncəri" ifadəsini yaradıcılığında ilk dəfə dahi Nizami Gəncəvi işlədib... . Çağdaş zamanda isə bu ifadəni xalqın dilindən Zaməddin Ziyadoğlu ədəbi mühitə gətirdi. Artıq məmləkətimizin ədəbi mühitində öz imzasını təsdiq etmiş şair, həm publisist, dramaturq, həm də tanınmış neftçi, fəal ictimaiyyətçidir.

Bu təqdimatdan da göründüyü kimi, Zaməddin Ziyadoğlu özünə oxucu audiotoriyası toplamış gözəl şairdir. Onun indiyəcən "İlham bulağı", "Vurğuna vurğun gəlin", "Tale yolum", "Turşməzə əhvalatlar", "Ümid çırağı", "Borçalı niskili" adlı kitabları nəşr olunmuşdur. Bu toplulardakı şeirlərdə də ədəbi dilin zənginliyi, lokonikliyi, bədii tutumun dərinliyi, fəlsəfi düşüncə... ilk oxunuşdaca duyulur.

Z. Ziyadoğlunun "Həncərisən" şeirini başdan-başa oxuyandan sonra onun təsiri uzun müddət düşüncənə hakim kəsilir. Bir tərəfdən buz bulaqlar başında xoş təammlı süfrədə aşığın sazı eşidilir, sonra el-elat xeyir - şərinə qatılırsan, ulu adət-ənənələrə söykənikli yığnaqlara baş vurursan..., ova gedirsən, tarixin qanadlarında varaqlanırsan, sevinirsən, sevilirsən, amma bir nisgil ani də olsa səndən iraqda durmur -

*Aman Allah, keçən günlər hardadı?
El - obanın yaylaqları dardadı...*

Zaməddin Ziyadoğlu neftçi ömrü yaşayır. Amma şair taleyinə sığınanda düz-dünya, yer-göy Azərbaycan gözəlliyi ilə gözüne - könlünə dolur. Xoşbəxt bir insan ömrü üçün bu məqam Allahın şirin tale payıdır.

«Xalq qəzeti», 18.09.2005.

GÖRÜŞLƏR, SÖHBƏTLƏR

MƏNƏVİYYAT ANTOLOGİYASI

Müsahibim *Azərbaycan* *Yazıçılar* *Birliyinin* *katibi* ,
şair Balas Azəroğludur.

Heç olmasa, mənəvi duyğularımızı: sevgili nəğmələrimizi, ürək pıçıltılarımızı, qəlb harayımızı, həyatımızın acılı – şirinli, yaxşı – yaman hissələrini, gün – güzəranımızın ab – havasını bir toplu dünyasında birləşdirəydik. Bu mümkündürmü? Bir bax... kökümüz, qanımız, ləyaqətimiz bir olan xalqımız gör neçə yerə bölünmüşük. Bölünmüşük deyəndə, 7 milyon üstəgəl 23 milyon, üstəgəl X milyon, üstəgəl U milyon, təqribən 35 milyon. Bu milyonlar hissə – hissə hər kimlərin payına düşübsə, acınacaqlı həyat yollarından keçməli olublar və keçirlər də. Ər İnsan misallı xalqım, sənə xas qürurunu, qeyrətini, mərdliyini, kişiliyini əymə. Necə ki, əsrlər boyu qoruya bilmisən. Taleyimiz ağır olsa da hər an duyurmuruq bu hissimizi, ağrımızı. Nikbin olmağı bacardığımıza görə. Yaxşı ki, zəngin mənəviyyatımızı, keşməkeşli dünyamızı ədəbiyyatlarımızda əks etdirmişik. Torpaq qarışıq iki yerə bölünmüş xalqımızın ədəbi duyğularını birləşdirə biləcək saf bir aləmin – ədəbiyyat antologiyası aləminin qapılarını açmaq lazımdır, vacibdir. Belə bir maraqlı məsələ haqqında Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının katibi Balas Azəroğlu ilə olan söhbətimizi təqdim edirik.

- Balas müəllim, başı müsibətlər çəkən Azərbaycan xalqının istər mənəvi dünyası, istərsə də siyasi aləmi həmişə kiminsə tərəfindən «nəzarət»də qalıb, kiminsə tərəfindən zəbt olunub. Bu da onunla əlaqədardır ki, torpağımız zəngin, bərəkətimiz tükənməz, dözüümümüz hədsiz- hüdudsüz olub. Bu baxımdan tarixə nəzər salanda dilimizin yazı ilə ifadəsinin qadağan olunmasına uşaqlığı, gəncliyi Cənubi Azərbaycanda keçən bir yazıçı kimi münasibətiniz?

- Azərbaycanın ikiye bölünməsi XIX əsrin ikinci yarısından başlayaraq onun ictimai və siyasi həyatında olduğu kimi iqtisadi və mədəni həyatında da öz təsirini göstərməyə başladı. Xüsusilə 1928 – ci ildə Rza şahın Azərbaycan dili haqqında verdiyi mənfur fərmandan sonra ədəbi və mədəni həyatda başlayan haçalanma özünü daha bariz şəkildə göstərməyə başladı. Məlum olduğu kimi, Cənubi Azərbaycanın bütün dövlət idarələrində, məktəblərində bu dil qadağan olunduğu kimi ictimai yerlərdə azərbaycanca danışanlar da cəzalandılar. Lakin nə fərman, nə qadağanlar kökü xalqın sinəsində olan ana dilini aradan apara bilmədi. Geniş xalq kütləsi içərisində yaşayan bu dilin qorunmasında ziyalıların da çox böyük rolu oldu. Belə ki, ədiblər və şairlər öz əsərlərini çap etdirə bilməsələr də, ana dilində yazmaqdan əl çəkmədilər. Bunu da demək lazımdır ki, o mənfur fərman da öz mənfə təsirini göstərməmiş olmadı. Ədəbi və bədii dil Cənubi Azərbaycanda hiss olunacaq dərəcədə inkişafdan qaldı.

- Hal – hazırda Cənubi Azərbaycanda azəridilli ədəbiyyat ziyalı, ümumiyyətlə, xalq mövqeyindən çıxış etmək imkanına nə dərəcədə müyəssər olur?

- 1945 – 1946 – cı illərdə Cənubi Azərbaycanda milli hökumət ana dilini rəsmi dövlət dili elan etməsilə Azərbaycan dili yenidən ictimai həyata qədəm qoydu və az bir müddətdə ədəbi aləmdə böyük irəliləmə baş verdi. Bu dildə dərsliklər yarandı, qəzet və dərgilər nəşr olundu, şair və yazıçıların cəmiyyəti fəaliyyətə başladı. Lakin bu azadlığın cəmi bir il ömrü oldu.

- Torpağımızın ikiye bölünməsi azmış kimi özümüz – özümüzü də biri - birimizindən ayırıq. Hələ bu vaxta kimi ədəbiyyatımızı vahid bir prinsip əsasında qura bilməmişik. İndiki vaxtda bu ehtiyac zərurət kimi qarşıya çıxır. Lakin əsr yarımından çoxdur ki, tarazlıq pozulub. Belə ki, Sovet Azərbaycanında milli ədəbiyyatımızın, incəsənətimizin, ümumiyyətlə, mədəniyyətimizin inkişafı Cənubdakından, əlbəttə, çox irəlidir. «Azərbaycan Ədəbiyyatı antologiyası»nın əsası qoyularkən bu çətinliyin aradan götürülmə yolları?

- Təqribən bir əsr yarımından çox tarixi olan bu parçalanmanın nəticəsidir ki, haçalanmış Azərbaycan ədəbiyyatının Şimalda yaranmış qolunu Cənubda, Cənubda yaranmış qolunu Şimalda lazımi qədər tanıtdırmaq mümkün olmamışdır. Bu qolların tək- tük nümayəndələrini nəzərə almasaq, bu xəbərsizlik ürək ağrısından bir həqiqətdir. Lakin tanımaq və öyrənmək həvəsi heç zaman soyumamışdır. Bu baxımdan 1989 – cu ildə Azərbaycan Yazılar İttifaqının birinci katibi Anar AFR – da olarkən «Varlıq» dərgisinin əməkdaşı Abbasəli Cavadi onunla müsahibə aparmış və həmin müsahibəni «Varlıq» dərgisi bütünlüklə

dərc etmişdir. Şimali Azərbaycanda yaranmış müasir ədəbiyyatın bu günkü vəziyyəti haqqında sorğusuna cavab alandan sonra müxbir Anara belə bir sualla müraciət etmişdir: - Anar müəllim, həm Şimali, həm də Cənubi Azərbaycan ədəbiyyatını əhatə edən vahid – müştərək Azərbaycan ədəbiyyatından danışmaq olarmı? Anar: - hələ ki, danışmaq olmaz. Ona görə ki, xalqımızın cənub və şimal hissələrində yaranan ədəbiyyatı hələlik bir axında getmir. Biri - birimizi az tanıyırdıq. Məsələn, indi biz əlimizə keçən Cənubi Azərbaycan şeirlərini, şairlərin əsərlərini çap etməyə çalışırıq. Amma hər halda bu azdır. Mənə elə gəlir ki, Cənubi Azərbaycanda da bizim Şimali Azərbaycan ədəbiyyatını az tanıyırlar. Ona görə də şübhəsiz, gələcəkdə bunun yollarını axtarmaq lazımdır. Müştərək dərgilər, antologiyalar buraxmaq, həm Cənubi, həm Şimali Azərbaycanın ədəbiyyatını əhatə edən kitablar nəşr etmək lazımdır ki, bu, doğrudan da vahid bir ədəbiyyat kimi tanınmağa başlasın... . Ədəbiyyatımız vahid bir ədəbiyyat kimi inkişaf edə bilsin. Azərbaycan ədəbiyyatını bütünlüklə tanıtmmaq və onun inkişafına kömək etmək üçün Anarın «Birlikdə dərgi və antologiya buraxmaq» fikri mümkün olan ən yaxşı yollardan biridir. Ona görə də Azərbaycan Yazıçılar İttifaqının katibliyində bu məsələ müzakirə olundu və qərara alındı ki, XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının (cənublu, şimalı) şair – nasirlərinin əsərlərindən ibarət iki antologiya (şeir və nəsr antologiyası) tərtib olunsun. Bunu da qeyd edirəm ki, bu antologiyaların iki əlifbada (həm kiril, həm də əski əlifbada) çap olunması nəzərdə tutulub.

Ümidvarıq ki, bu ilk addımdan sonra Azərbaycan ədəbiyyatının vahid axında inkişafı üçün başqa ədəbi ocaqlarımız, institut və nəşriyyatlarımız da öz imkanları daxilində iqdamlar edəcəklər. Bizim bu vətəndaşlıq fəaliyyətimiz ədiblərimizə və alimlərimizə imkan verəcək ki, gələcəkdə vahid müştərək Azərbaycan ədəbiyyatından qəti danışa bilsinlər... . Sağlıq olsun.

*«Ədəbiyyat və incəsənət»,
11.05. 1990.*

ƏDƏBİYYAT TİLSİMLİ DAİRƏDƏN ÇIXA BİLMİR

Müsaibim filologiya elmləri doktoru, professor, Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun baş elmi işçisi, millət vəkili Vilayət Quliyevdir.

- Vilayət müəllim, son illərin ədəbi mühitini ədəbiyyatşünas alim kimi siz necə dəyərləndirirsiniz?

Bu illər hamımızın gözü qabağında baş verən hadisələrlə doludur. 1988-ci ildən başlayan Azadlıq hərəkatı, Qarabağ uğrunda mübarizə, bu mübarizədə uğradığımız məğlubiyyət, ölkənin dönə-dönə vətəndaş müharibəsinə gəlib çıxması, sosial durumun son dərəcə pisləşməsi – bütün bunlar hamısı ədəbiyyata öz təsirini göstərdi. Məşhur bir ifadə var —

Toplar daşanda ilham pəriləri susurlar.

1988-ci ildən sonra buna oxşar bir vəziyyət oldu. Yəni bir tərəfdən müharibə, bir tərəfdən qaçqınlar problemi, ölkənin üzləşdiyi ağır sosial problemlər sanki ədəbiyyatı arxa plana keçirdi, amma əslində mənə elə gəlir ki, bunun əksi olmalı idi, ədəbiyyat öz fəallığını, söz öz rolunu, funksiyasını artırmalı idi. Xüsusilə 1990-93-cü illərdə ədəbiyyat mühitində tam bir çəşqınlıq, susqunluq yarandı və bu çox paradoksal hal idi. İlk dəfə idi ki, yazıçıların qarşısında çox geniş imkanlar açılırdı. Onlar öz istədiklərini yazsa, illərlə ürəklərində yaşatdıqları sözləri deyə bilərdilər. Ancaq onlar sanki bu imkandan istifadə eləmədilər. Son bir neçə ildə, deyərdim ki, 1995-ci ildən sonra bu sahədə vəziyyət qismən dəyişməyə başladı, müsbətə doğru azacıq da olsa dəyişiklər oldu. Doğrudur, bu dəyişikliklər daha çox ədəbi-mədəni tədbirlərin, yubiley gecələrinin keçirilməsində, ayrı-ayrı klassiklərin xatirələrinin anılmasında, gənclərin müxtəlif yubiley tədbirlərində özlərini göstərmələrində görünürdü. Bildiyimiz kimi, 1997-ci ilin oktyabrında Azərbaycan yazıçılarının il yarımından çox təxirə düşən qurultayı da keçirildi. Belə deyək ki, ədəbi mühit tədricən dirçəlməyə başlayır.

- Deyirsiniz o dövrdə sözə ehtiyac çox idi. Əslində həmin dövrdə az qala sözdən macal olmurdu ki, işə əl atılsın. Hətta «söz o qədər deyildi ki, urvatı da qalmadı» məsəli tez-tez eşidildi. Ədəbiyyatın silahı sözdür. Belə halda söz barədə deyilən o el məsələsinə – həm sözün çoxluğuna, həm də sözün kəsər yoxluğuna münasibətinizi bilmək istərdik.

- Söz əlbəttə çox danışla bilər. Amma sözün siqləti, onun xalqa çatdırdığı məna, insanları səfərbər etməsi bir başqa dəyərdir. 1986-cı ildən sonra keçmiş SSRİ-də aşkarlıq və yenidənqurma dövrü başlandı və bu dövrdə təbii ki, yazıçılar dərhal yeni söz deyə bilmədilər. Deyilən adlar da əsasən publisist janrda olurdu. Amma rus yazıçıları durğunluq deyilən dövrdə, hətta Xruşşovun ədəbiyyata, ümumiyyətlə, siyasi həyata gətirdiyi ilıqlıq dövründən əvvəl yazılmış ciddi məqsədlərə toxunan onlarla əsər ortaya çıxardı. Onlar o dövrdə yaranmışdı ki, rəsmi ədəbiyyatın tələbləri tamam başqa idi. Amma bu yazıçılar əsl ədəbiyyat yaradırdılar. Biz 1988-ci ilə gələndə, aşkarlıq və demokratiya başlayanda, hər şeyi çap etmək mümkün olanda, məlum oldu ki, ümumiyyətlə çap olunmalı heç nəyimiz yoxdur. Yazıçılarımız hər şeyi çap siyasətinə uyğunlaşdırıblar. Elə bir əsər yoxdur ki, gizlədə, sandıqda qalıb, indi ortaya çıxsın. O ki, qaldı həmin siz dediyiniz dövrdəki sözə, doğrudan da, onda söz çox danışıldı. Onu da düz qeyd etdiniz ki, söz müəyyən mənada urvatdan da düşmüşdü. Bu sözlərin içərisində yadda qalanı çox az idi. 1990-cı ildən sonra nəsrə, dramaturgiyaya, şeirə hadisəyə çevriləcək bir əsər yarandı mı? Yox. Bu onu göstərir ki, bu sözcülüyn fonunda həqiqi söz eşidilmədi.

- Ədəbiyyat və zaman. Zaman öz axarındadır. Bəs ədəbiyyatımız yaşadığımız zamanın fonunda necə görünür?

- Ədəbiyyat təbii ki, dərhal zamanın salnaməçisi ola bilmir. Tutaq ki, Qarabağ savaşının ağrı-acılarını bizim nəsillər çəkir, yaxud Xocalı soyqırımının dəhşətlərini biz görmüşük, 20 Yanvar faciəsini biz yaşamışıq. Ola bilsin ki, 50 ildən sonra başqa dövrün yazıçısı bütün bu tarixi hadisələri, Azərbaycan xalqının həyatı, bu dövrü ilə bağlı çox maraqlı bir əsər yazsın. Məşhur bir ifadədə deyildiyi kimi, «hər şeyin zamana ehtiyacı var». Bu, xüsusilə ədəbiyyatda özünü göstərir. Deyək ki, faciədən, ya xoşbəxtlikdən təsirlənib yaxşı bir şeir yazmaq olar. Amma bütövlükdə bu dövrü geniş işıqlandırmaq, onu əvvəlki dövrlərlə müqayisə etmək üçün zamana ehtiyac var. Bizim ədəbiyyatımızda zaman məsələsini iki aspektdə götürmək

istərdim. Şübhəsiz, qəzetçilik sahəsində – publisistikada, müəyyən mənada poeziyada zamanla ayaqlaşan, zamanın tələblərinə müəyyən mənada cavab verən, onun ortaya qoyduğu problemlərə münasibət bildirən əsərlər var. Qlobal mənada böyük tablolar yaradan, fəlsəfi qatlara malik əsərlər nəsr, dram əsərləri sayəsində zaman, bu zaman çərçivəsində bizim başımıza gələn hadisələr, olaylar öz əksini gec tapır. Yəni ədəbiyyatımız daha çevik, operativ janrlarda zamanla ayaqlaşa bilər, amma ədəbiyyatın simasını təşkil edən monumental janrlarda zamanla ayaqlaşa bilmir. Mənə elə gəlir ki, bu daha çox obyektiv səbəblərlə bağlıdır. Amma bütövlükdə, bu fikrimi yekunlaşdırmaq ehtiyacı ortaya çıxsa, böyük Sabirin sözlərini yada salardım:

Atılan toplara diksinməyiriz...

Bu əhval-ruhiyyə ictimai şüurumuzda, ədəbi təfəkkürümüzdə hələ də öz illərini qoruyub saxlayıb, ətrafımızda cərəyan edən hadisələrə bizim ədəbiyyat da, mədəniyyət də kifayət qədər ayıqlıqla reaksiya verə bilmir. Məsələn, bu gün yazıçılarımızın, şairlərimizin yenə də rəmzlərlə, simvollarla danışdıqlarını, yenə də ikinci-üçüncü dərəcəli məsələlərə həsr olunmuş əsərlər ortaya qoyduqlarını, yenə də böyük mənada xalqın dərdlərindən uzaq mövzular üzərində baş sındırıdqlarını görəndə təəssüflənirəm. Hələ də xalqımızda siyasət adamlarına, daha çox ziyalılara inam, onlara yol göstərəcəklərinə ümid var. Belə bir mühitdə, mənə elə gəlir ki, bizim yaradıcı ziyalılarımız, sənət adamlarımız yolgöstəricilik funksiyalarını kifayət qədər öz üzərlərinə götürə bilmirlər.

- Bu nədən irəli gəlir? Halbuki, mənim müşahidəmə görə, bizim ziyalılar doğrudan da xarici ölkə ziyahlarından təfəkkürcə, savadca çox-çox yüksəkdədirlər.

- Çox düzgün müşahidədir. Xarici ölkələrdə olarkən iş prosesində mən də bunun dönə-dönə şahidi olmuşam. Bu isə bizim ziyalının müstəqil ola bilməsindən irəli gəlir.

- Bu çərçivəni özümü yaradır?

- Yox, çərçivə cəmiyyətdə var, mövcuddur. Deyək ki, Tolstoy, Mirzə Cəlil, Sabir siqlətinə malik böyük ziyalıdır, vətənpərvərdir, amma böyük mütəfəkkir olmaq lazımdır ki, o çərçivəni qırıasan, öz şəxsi həyatında meydana çıxıb biləcək böyük məhrumiyyətlərə qabaqcadan hazır ola biləsən, qazanılmış mövqelərinə əlvida demək üçün daxilində güc hiss edəsən. O da bizdə yoxdur. Həyatdakı çətinliklər, sabahkı gün üçün ümitsizlik, uşaqların taleyi – bax bu cür məişət problemləri, mənə elə gəlir ki, ziyalını sərbəst, müstəqil olmağa qoymur. Ziyalı da cəmiyyətin axarına düşüb gedir, bəzən o, hətta cəmiyyətdəki kütlənin qarşısında gedə bilmir, onun ortasında, yaxud arxasında olmağı daha üstün tutur. Bütün bunların hamısı ondan irəli gəlir ki, ziyalı müstəqilliyinin sosial, iqtisadi bazası yoxdur. Bu gün bütün ali məktəb professorlarının, akademiklərin, tanınmış sənət adamlarının dərdi-səri, qayğısı, ailə-məişət ehtiyaclarını təmin etməkdirsə, onlardan başqa nə gözləyə bilərik.

- Sovet dövründə ədəbiyyat işi ayrıca bir qurumun – Yazıçılar Birliyinin içərisində görülüb. Yazıçı, şair olmaqla dövlətdən maaş alıb ədəbiyyat yaratmaq mümkündürmü? Yazıçı, şair Yazıçılar Birliyinə dövlət işçisi kimi gəlib lazım olanda təbi gəlsə də, gəlməsə də şeir, ya nəsr yazıb. Bax, bu kontekstdən çıxış edib deyə bilərikmi, ədəbiyyat işi hələ də müstəqil deyil?

- Əslində Yazıçılar Birliyi 1934-cü ildə Stalin tərəfindən yaradılıb. Yazıçıların üzərində bir nəzarət mexanizmi, yazıçını əldə saxlamaq üçün vasitə idi. Sovet dövründə də heç bir istedadlı əsər Yazıçılar İttifaqında yaranmamışdı. Yazıçılar İttifaqı bir plenum çağırırdı və orada beş yazıçının qarşısına tələb qoysaydı ki, filan mövzuda istedadlı əsər yazsınlar, bu mümkün deyildi. Yazıçılar İttifaqında yazılan, mükafata layiq görülən əsərlər indi yaşamırlar. Bundan fərqli olaraq, 60-cı ildən sonra əsl ədəbiyyat jurnalları yarandı. Yazıçı sırf yaradıcı mühitdə olurdu. Söz yox ki, bu onun öz şəxsi yaradıcılığına təsirsiz qalmırdı. Mən o fikirlə razıyam ki, çinovniklik, məmurluq fəaliyyəti yaradıcı şəxsi öldürür. Yəni bu gün istedadlı bir yazıçı nazir vəzifəsinə təyin edilsə və ondan eyni dərəcədə istedadlı əsərlər umsaq, nəticə etibarilə heç nə alınmayacaq. Ondan nə yaxşı yazıçı olacaq, nə də yaxşı nazir. Əvvəla, yazıçı fikrən, ruhən azad olmalıdır, yəni onun fikrini çərçivə arasına salmaq yazıçını öldürmək kimi şeydir. Hər hansı bir adam vəzifə tutursa, müəyyən titullar alıbsa, o, mütləq vəzifə borcunu yerinə yetirməlidir. Onunçün ilkin vəzifə borcu olmalıdır. Yazıçılar artıq arxa plana çəkilir. Buna görə də gələcəkdə yazıçılıq azad peşə olmalıdır, heç kəs ona hökm eləməməlidir. Hərəkət öz vicdanının, yazıçı intellektinin səsinə qulaq asmalıdır. Bu da çıxır əzəlki söhbətimizin kontekstinə. Bu gün sırf yazıçı peşəsi ilə dolanmaq qeyri-mümkündür. O, ailəsini saxlamaq, təmin etmək üçün yenə məmurluğa getməlidir. Ədəbiyyat bax belə tilsimli dairənin içindən çıxır

bilmir. Nə vaxt bizdə yazıçılar öz qonorarları ilə dolana bilsələr, mən inanıram ki, sözün azadlığına hörmət edən, sözə dəyər verən əsərlər onların qələmindən çıxacaq. Hətta bu mənada yanlış təsəvvür var idi ki, biz müstəqillik qazanırıqsa, söz də tamam müstəqillik qazanır. Elə deyil, biz müstəqilliyi imperiya asılılığından xilasda qazanmışıq, öz müstəqil dövlətimizi qurmuşuq. Dövlət isə istər müstəqil, istər asılı olsun, həmişə zor aparatıdır. Müəyyən intizam yaratmaq aparatıdır. Yazıçı da bu aparatın bir vintciyinə çevriləndə təbii ki, o, öz sənətkar azadlığını itirir.

- «Elmi ad biliyi qabaqlayır. Təəssüf ki, bu daha çox humanitar sahəyə aid edilir». Bu fikrə münasibətiniz necədir?

- Sual aydındır. Ədəbi elmi fikrin çox ağırlı nöqtələrindəndir. Çox istədim ki, nisbətən nüfuzlu qəzetlərin birində, elə «Xalq qəzeti»nin özündə bu barədə ayrıca diskussiya açılsın. Təbii ki, sovet dövründə də elmi ad almaq xəstəliyi geniş yayılmışdı. Düzü, özümüzün müstəqil Ali Attestasiya Komissiyası olandan sonra düşündüm ki, bu yöndə ciddi, müsbətə doğru iş görülcək, tələbkərlər qat-qat güclü olacaq. Amma tam əksini gördüm. Ara-sıra elmi işlərin müdafiələrində iştirak edirəm, öz dissertantlarım da müdafiə eləyir. Böyük təəssüf hissi ilə görürəm ki, bizdə dissertasiyaların elmi səviyyəsi ildən-ilə aşağı düşür. Bu da ondan irəli gəlir ki, elmi ad almaq asanlaşıb. 50-ci illərdə filologiya sahəsində 7-8 elmlər doktoru var idi. Onların hər biri məktəbi, ənənəsi, kitabları olan alimlər idilər. Bu gün nə qədər qərribə olsa da, bəzən imzasının altında «filologiya elmləri doktoru» adı yazılmış məqaləyə rast gəlirəm və təəccüb içərisində qalıram ki, mən onu tanımıram. Bu sahədə kəmiyyət keyfiyyətdən üstündür. Bu qədər professorlar, elmlər doktoru olduğu halda çoxcildlik «Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi» hələ də yazılmayıb.. Hazırda Azərbaycanda elm başlı-başına buraxılıb.

- Ədəbi tənqid lazımdır? Bu haqda da xeyli mübahisələr gedir.

- Məncə, lazımdır. Deyək ki, bir şeirlər kitabı çap etmisiniz. O kitabı oxuyub heç mətbuat üçün yox, müəllifə bir məktub yazıb şeirlər haqqında öz fikrimi bildirirəm. Təbii ki, müəllifə bu və ya digər mənada stimül vermiş oluram. Hər halda həmişə xeyirxah sözə, məsləhətə ehtiyac var. Tənqid o deyil ki, əlinə qələm alıb yazıçının yazdığı hər şeyin üstündən xətt çəkənsən. Tənqid hər şeydən əvvəl ədəbiyyata kömək məqsədi daşıyır. Yaxşı tənqid yaxşı ədəbiyyat olan yerdə meydana çıxır. Firudin bəy Köçərli Azərbaycanda nə üçün XIX əsrin sonu – XX əsrin əvvəllərində yüksəldi. Çünki bu dövr Azərbaycan ədəbiyyatı üçün bütövlükdə yüksəliş dövrü idi. Yaranmış ədəbiyyat ədəbi tənqidin fəallığına imkan yaradırdı. Son dövr bizdə qalan «Ədəbiyyat qəzeti» öz keçmiş simasını itirib. Yəni 70-80-ci illərdə maraqlı bir qəzet olan, oxucuların intizarla gözlədikləri bu qəzet elə bil indi ədəbiyyatın özündə ətalət yarandığı kimi, tənqiddə də bu öz əksini tapıb. Mən o fikirdəyəm ki, ədəbi tənqid bu gün də lazımdır, sabah da lazım olacaq. Tənqid ictimai fikrin bir formasıdır.

- Belə çıxır ki, yaxşı ədəbiyyat yoxdursa, ədəbi tənqid də hələ susmalıdır. Bəlkə tənqid bu dəfə ədəbiyyatı qabaqlamalıdır?

- Tənqid, əlbəttə ədəbiyyatı qabaqlamağı da bacarmalıdır. Ədəbiyyatda sükut varsa, o sükutu pozmağa çalışmalıdır. O biri tərəfdən də dekorativ tənqiddən də bir şey çıxmaz. Hər halda ədəbi tənqidin materialı ədəbiyyatdır.

- Tənqidçi kimi son illər nə ilə məşğulsunuz?

- İxtisas etibarilə daha çox ədəbiyyat tarixçisiyəm – irihəcmli əsərlərim də ədəbiyyat, elm tarixi ilə bağlıdır. Yazıçıların son qurultayında nəsr barədə məruzəni mən hazırlamışdım. Ötən il daha çox ədəbi tarixi aspektdə yazılarım çap olunub. «Ağaoğlular» monoqrafiyamı dərc etdirmişəm və s. Əvvəlki illərdə olduğu kimi ingilis dilindən tərcümələr də edirəm. İndi daha çox xarici azərbaycanşünasların əsərlərinə nəzər yetirirəm, deməli, bu dəfə təkcə tərcüməçilik yox, həm də tədqiqatçılıq işi karıma yetir. Tərcüməçilik çox sevdiyim sahələrdən biridir. Macal olan kimi məşğul oluram.

- XX əsr başa çatır. Dönüb arxaya baxanda yüzillik Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində gözünüzdə dəyənlər barədə.

- Azərbaycan ədəbiyyatının keçdiyi yol bu əsrdə Azərbaycan xalqının, Azərbaycan dövlətçiliyinin keçdiyi yola bənzərdir, oxşardır. Yəni, 1905-ci ildən sonra başlayan coşğun tərəqqi və onun 1920-ci ildə qırılması, sonra təxminən 70 illik sosializm dövrü, 1988-ci ildən sonra başlayan müstəqillik mübarizəsi – bu dövrlər Azərbaycan tarixinə hansı izlər qoyubsa, bu izlər az və ya çox dərəcədə ədəbiyyatımızda da var.

Bütövlükdə XX əsrdə ədəbiyyatımızın keçdiyi yol barədə ümumiləşdirilmiş şəkildə desəm, məndə razılıq və bəzi məqamlarda qürur hissi var.

«Xalq qəzeti», 24.01.1999.

MÜASİR ƏDƏBİ PROSES VƏ TƏRCÜMƏ PROBLEMI

*Müsaibim Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin katibi, Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzinin sədri,
yazıçı Afaq Məsuddur.*

- Afaq xanım, gələn ay Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin qurultayı keçiriləcək. Qurultay ərəfəsində Birlik barədə fikirlərinizi bilmək istərdim.

- Son illər ədəbi mühitdə belə bir rəy formalaşmaqdadır ki, ümumiyyətlə, Yazıçılar Birliyi deyilən qurumun bu gün - bazar iqtisadiyyatına keçid dövründə televiziya ilə, mətbuat səhifələrində verilən müsahibələrdə bu qurumun artıq öz əhəmiyyətini, gücünü itirmiş, lazımsız bir təşkilat olduğu söylənilib. Mənə isə elə gəlir ki, Birliyin sözün əsl mənasında yaşamağa, öz ədəbi orqanlarını və qələm əhlini yaşatmağa həm haqqı var, həm də kifayət qədər imkanı. Birliyin yaşamaq haqqı barədə uzun-uzadı danışmağa, elə bilirəm, ehtiyac yoxdur. Heç kim respublikada gedən ümumi ədəbi prosesi nizamlayan, ədəbiyyatımızın gerçək mənzərəsini yaratmağa qadir olan, qələmini, beynini, gənc ədəbi nəsli yetişdirən birliyin zəruriliyini dana bilməz. Bu qurumun varlığını sovet dövrünün ənənələri ilə bağlayaraq bir vaxt kommunist partiyasının ideoloji silahı olduğundan bu gün artıq qüvvəsini itirmiş hesab edənlər də kökündən yanılırlar. Kapitalizm deyilən sistemin, yaxud hansısa bazar qanununun belə qurumlara təsiri, elə bilirəm, ilk növbədə dövlətin öz mədəniyyətinə olan münasibətindən irəli gəlir.

Məncə, Yazıçılar Birliyini bu gün nəinki dövlətin himayəsində qoruyub saxlamaq, hal-hazırda mövcud olan mülkiyyətləri və səlahiyyətləri ilə nüfuzlu və varlı təşkilata çevirmək olar.

- Azərbaycan Tərcümə Mərkəzi bu gün respublikada tərcümə ilə məşğul olan yeganə təşkilatdır. Mərkəzin fəaliyyəti, uğurları, çətinlikləri barədə və ümumiyyətlə, tərcümə problemləri ilə bağlı nə deyə bilərsiniz?

- Əvvəllər dünya ilə əlaqəsi Rusiya vasitəsilə olan ölkəmizdə bu gün hər sahədə ortaya ciddi problemlər çıxır. Bu gün müstəqil Azərbaycan bir çox problemlərlə yanaşı, həm də uzun illər iflic vəziyyətində olan nəhəng tərcümə problemi ilə üzbəüz qalıb. Beynəlxalq aləmdə müxtəlif səviyyəli münasibətlərin, işgüzar, mədəni əlaqələrin qurulduğu belə bir məsuliyyətli dövrdə yüksək peşəkar tərcümələrin azlığı, məhdud ixtisaslı (sinxronist, texniki, bədii dil, hüquq, tibb, ev sənayesi və s. ixtisaslar üzrə) tərcüməçi kadrları yetişdirəcək mexanizmin yoxluğu, yüksək səviyyəli tərcümə problemi üzündən arxivlərdə yatıb qalan zəngin ədəbi irsimiz mədəni əlaqələrin inkişafına əsaslı təsir göstərə biləcək. Dünya ədəbiyyatı inciləri kimi məsələlər bu gün öz təcili həllini gözləyir.

Hələ 70-ci illərin sonlarında tərcümə sənətinin inkişafı ilə bağlı Azərbaycan Mərkəzi Komitəsi tərəfindən qərar qəbul edilmişdi, lakin, ölkə rəhbərliyinin tezliklə respublikamızdan getməsi bu qərarın tam surətdə həyata keçirilməsini ləngitdi. Qərarla əlaqədar istedadlı tərcüməçimiz Azər Mustafazadənin təşəbbüsü ilə o dövrdə bir sıra qiymətli işlər görüldüə də, müxtəlif maneələr yenə bu problemi əsaslı surətdə həll etməyə imkan vermədi. Nəhayət, uzun illərin mübarizələri, namuslu ədəbiyyatçılarımızın - Elçinin, Anarın, Əkrəm Əylislinin, Vaqif Bayatlı Önerin, mərhum Aydın Məmmədovun inadkar təkidləri nəticəsində 1989-cu ilin mayında Azərbaycan Yazıçılar Birliyi nəzdində Bədii Tərcümə və Ədəbi Əlaqələr Mərkəzi yaradıldı. Tərcümə Mərkəzi adlanacaq idarəyə ikimərtəbəli təmirsiz, avadanlıqsız binanın verilməsi və fəaliyyətə başlamaq üçün yardım mənasında cüzi məbləğdə pul vəsaitinin ayrılması, əslində tərcümə və nəşr ilə məşğul olacaq idarənin yaradılması yox, Mərkəzə yığılan əməkdaşların bir-iki il dolanması, bom-boş otaqların avadanlıqla təmiri üçün idi. 1991-ci ilin iyununda mən Mərkəzə sədr təyin olunanda isə belə məlum oldu ki, həmin ildən başlayaraq təsərrüfat hesabına işləyəcək Tərcümə Mərkəzinə nə Dövlət Mətbuat Komitəsi tərəfindən kağız ayrılıb, nə də işlərini çap etmək üçün nəşr qrifi verilib.

Beləliklə, Mərkəz son illərin faciəli, qarmaqarışq hadisələri kəsiyində dünyaya vaxtsız gələn şikəst körpə kimi xəstə, baxımsız vəziyyətdə ya nəyin hesabına olur-olsun özünü yaşatmalı, ya da məhv olmalı idi. Yadımdadır, o illər Mərkəzin sədri mərhum Aydın Məmmədov Mərkəzin yaranması ilə bağlı həmin bu natamam qərara əlavələr qəbul etdirmək üçün Prezident Aparatına gedib-gəlməkdən (kağız, nəşriyyat hüququ və s.) yorulurdu. Ədəbi dairələrdə isə Mərkəz haqqında bircə söhbət gedirdi: Mərkəz bu gün-sabah bağlanmalıdır.

Bu gün isə geriye çönüb Mərkəzin bu faciəli yaranma tarixinə nəzər salanda az-maz da olsa qürrələnməmək olmur. Onlarla dünya ədəbiyyatı nümunələrinin - O.Süleymanovun, Ç.Aytmatovun, M.Svetayevanın, F.Kafkanın, P.M.Rilkenin, T.Vulfun, V.Şuşkinin, K.Doylun, Q.Q.Markesin, U.Folknerin, B.Yıldızın və digər dünya şöhrətli ədiblərin əsərlərinin dilimizə orijinaldan tərcüməsi, nəşri, Azərbaycan ədəbiyyatına ingilis, alman, ərəb, fars, fransız, rus, türk dillərinə tərcümələri dünya ədəbiyyatının ayrı-ayrı görkəmli nümayəndələrinin ədəbi irsinə həsr edilən «Yol» bülletenləri, müasir dünya ədəbi prosesinin mənzərəsini əks etdirən «Xəzər» jurnalımız, ötən ildən nəşrinə başladığımız «Dünya ədəbiyyatı korifeyləri» seriyasından çap etdiyimiz kitablar, xarici dil öyrənən tələbələr üçün çox lazımlı ikicildli iyirmi min sözlü «İngiliscə-azərbaycanca», «Almanca-rusca-azərbaycanca» lüğət, «Azərbaycan-ərəbcə ümumişlək sözlər lüğəti», «Azərbaycanca-fransızca danışmaq kitabçası», arı-ayrı alman, ingilis, Amerika ədəbiyyatı antologiyaları və s.

- Bəs bu qədər işi Mərkəz hansı vəsait hesabına görür?..

- Öz vəsaitimiz hesabına. Mərkəz öz iş yönümünü bir qədər genişləndirib, təkcə bədii ədəbiyyatla yox, müxtəlif üslublu mətnlərin, sənədlərin, irihəcmli elmi, texniki materialların və digər işlərin tərcüməsi ilə məşğul olaraq özümüzü dolandırmağa başlamışıq.

Dövlət tərəfindən azca qayğı və köməklik olarsa, daha böyük işlər görmək mümkündür. Belə bir Mərkəzin bu gün beləcə öz gücünə saxlanılması respublikamızda yaranan tərcümə probleminin həllinə aparacaq yol deyil. Adicə yüksək ixtisaslı tərcüməçilərin Mərkəzə toplanması üçün normal maddi təminat lazımdır. Bu gün isə ehtiyac üzündən yüksək ixtisaslı tərcüməçilərimiz ayrı-ayrı şirkətlərdə, xarici firmalarda başlarını dolandırmaqla məşğuldurlar. Son illər Bakıda keçirilən müxtəlif səpgili forumların, beynəlxalq simpozium və tədbirlərin məhdud ixtisaslı tərcüməçilərin olmaması üzündən çətinliklərlə üzləşməsi, xarici kompaniyalarla istənilən səviyyədə münasibətlərin qurula bilməməsi, nəhayət, bərbad vəziyyətdə olan bədii tərcümə problemi və digər bu kimi problemlər ortaya təcili həllini gözləyən bir məsələni çıxarır: - respublikada pərakəndə şəkildə gedən tərcümə prosesini dövlət təminatlı vahid bir Mərkəzdə cəmləmək.

- Yeri gəlmişkən, dediyiniz kimi, Yazıçılar Birliyi bütün bu illər ərzində Mərkəzə heç bir maddi köməklik göstərməyibsə, onda aranızda olan münasibətləri necə qiymətləndirirsiniz?

- Yazıçılar Birliyinin bizə yardım göstərə bilməməsi onun özünün bu gün yarımcaan vəziyyətdə olmasından irəli gəlir. Bu gün Birlikdən nə isə ummaq ən azı yersiz bir iş olardı. Amma məsələ burasındadır ki, Yazıçılar Birliyinin özünü də nüfuzlu, dövlətli təşkilat etmək mümkündür. Bu gün Birliyin iş yönümünün yerli-dibli dəyişdirilməsinə, bu sakit, süst qurumun çevik, işlək bir idarəyə çevrilməsinə ehtiyac duyulur.

- Afaq xanım, bildiyimiz kimi, Siz öz yaradıcılığınızla yanaşı, həm də bədii tərcümə ilə məşğul olursunuz. Bu işlə Siz Mərkəzin tematik planına görə məşğulsuz, yoxsa öz həvəsinizlə?

- Əlbəttə ki, öz həvəsimlə. Axı tərcümə də yaradıcılıqdır. Yaradıcılıqda isə zor keçmir. Keçən il Mərkəz mənim tərcüməmdə Amerika yazıçısı Tomas Vulfun «Dünyanın hörümçək toru» əsərini nəşr etdi. Bu əsəri mən bir neçə il bundan əvvəl, əsər son dərəcə ürəyimə yatdığı üçün tərcümə eləmişdim, heç bir nəşriyyat tərəfindən nəşr edilmək imkanı olmadığından qovluğun arasındaca yatıb qalırdı. Son tərcüməm isə Qabriel Qarsiya Markisin «Patriarxın payızı» romanıdır.

Düzdür, mən tərcümələri adətən rus dilindən edirəm. Nə qədər kədərli də olsa, hələ ki, orijinaldan yüksək səviyyədə bədii tərcümə ilə məşğul olan tərcüməçilərimiz çox azdır. Axı bədii tərcümənin iki birinci şərti var - dil və mütləq ədəbi istedad.

- Bəs «Xəzər»?

- «Xəzər»in bu ilki yeni nömrəsini yaxın günlərdə satışda görəcəksiniz. Redaksiyaya daxil olan materialların həcmi nəzərə alaraq bu ildən «Xəzər» iri həcmdə, yəni on beş çap vərəqi həcmində nəşr ediləcək. Bu nömrəyə cavan ədiblərin, «Avanqard» ədəbi birliyinə daxil olan gənc şair və yazıçıların əsərləri, dünya ədəbiyyatından seçmələr, yazıçı Elçinlə müsahibə və onun hekayələri, Ramiz Rövşən haqqında yazılar və şairin şeirləri daxil edilib.

- Mərkəzin bu il üçün planları?

- İlk növbədə ötən ildən nəşrinə başladığımız «Dünya ədəbiyyatı korifeyləri» seriyasını davam etdirmək. Bu il bu seriyadan məşhur Amerika yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı U.Folknerin külliyyatını və C.Sellincerin əsərlərini nəşr etmək niyyətindəyik.

Maddi vəsait imkan verərsə, hazırladığımız bir neçə lüğəti nəşr etmək fikrimiz də var. Bir də əlbəttə ki, antologiyalar. «Alman ədəbiyyatı antologiyası» artıq nəşrə hazırdır. İndi Amerika və Böyük Britaniya ədəbiyyatı antologiyaları üzərində iş gedir. Bu işlərlə yanaşı, xarici şirkətlərdən birinin sifarişi ilə bu il bir neçə yazıçının - T.Eliotun, H.İbsenin və V.Skottun əsərlərini orijinaldan dilimizə çevirib kitab şəklində nəşr edəcəyik.

- Müasir ədəbi proses haqqında fikriniz.

- Bilirsiniz, ədəbi prosesi izləmək üçün onun tam mənzərəsini yaradan ədəbi orqanlar olmalıdır. Bu imkan olmadığı üçün ədəbi proses barədə dəqiq fikir söyləmək çox çətinidir. Bəlkə də bu gün ölkəmizin hansı bucağındasa, bəlkə qaçqınların sığındığı soyuq, cod çadırlarda ana dilimizdə dünyanın ən böyük şeiri yazılıb?!.. Bu gün ədəbi proses haqqında fikir söyləmək nə qədər çətin olsa da, mənim üçün bir qədər ona görə asandır ki, son illər «Xəzər» jurnalımıza, «Yol» qəzetinə daxil olan materiallar ara-sıra qaranlıq göydə adamı diksindirən nadir ulduz axıncısına bənzər hansısa şeirin, hekayənin, yaxud essenin varlığından xəbər tutmağa imkan yaradır.

«Xəzər»in son saylarında Orxan Fikrətoğlunun, Adil Mirseyidin, Xanəmirin, Pərviz Əzizoglunun, İbrahim İbrahimlinin, Namiq Dəlidağlının və digər istedadlı gənc ədiblərin şeir və hekayələri dərc edilib. 1993-cü ildə şair Adil Mirseyidin şeirlər kitabını da nəşr etmişik. Digər tanınmış yazıçı və şairlər barədə, elə bilirəm, fikir söyləmək elə də vacib deyil. Sadəcə onu demək istərdim ki, Azərbaycan ədəbiyyatı uzun əsrlərdən bəri olduğu kimi, bu gün də zamanın eniş-yoxuşlarına, siyasi-sosial temperatur sıçrayışlarına baxmayaraq öz etiketini qoruyub saxlamaqdadır.

«Xalq qəzeti», 11.03.1997.

SÖZ CİĞALLIQDAN, MƏDDAHLIQDAN KƏNARDIR

Müsaibim şair Akif Səməddir.

- Akif bəy, xoş gördük. İş elə gətirdi ki, «Prezident təqaüdçüləri» rubrikamızın ilk qonağı siz oldunuz. Müstəqil dövlətin «Prezident təqaüdçüsü» olmaq ömrə yazılası dəyərli günlərdəndirmi?

- Əslinə qalsa, bu təzə iş deyil. Hətta şahlıq dövründə də şairlərə nəsə ənam veriblər. Onu özümüz görməsək də, tarixdən bilir, kitablardan oxuyurduq. Sovet hökuməti vaxtında verilən ənamları isə görmüşük, şahidi olmuşuq. Sovet mükafatları yazıcının gördüyü işə – məqsədli və ideoloji xarakter daşdığına görə verilirdi. Yəni biri BAM-dan, biri də pambıq yığımından yazırdı. Yazıb qurtarandan sonra o, mükafatlandırılırdı və sonra da həmin xətdə, həmin məzmununda ondan yeni iş tələb olunurdu. Əgər beşillik planlar var idisə, yazıçılar qurultayları, plenumları keçirilirdi və burada həmin tapşırıqların hesabatları dinlənirdi. Bu təqaüdün – bizə verilən təqaüdü əvvəlki mükafatlardan bir fərqi də odur ki, bu, müstəqil dövlətin payıdır. Bunu heç bir komsomol, Lenin mükafatı ilə müqayisə etmək olmaz. Ancaq bu fəxri qürurdur ki, müstəqil dövlət təqaüdüdür. Ağrılı tərəfi isə budur ki, niyə yazıçı, şair bunun ümidinə qalır və bu niyə təkə yazıçıya, şairə verilir? Yəni biz yaşda müəllim də var, mühəndis də... var, onların problemləri də mənimkindən daha çoxdur. Fikir verin ki, varlı bir məmləkətin adamları çox kasıb yaşayır və dövlət imkanı daxilində ona nə isə ayırır. Niyə bu günə qalmışıq, bax bu ağrılıdır.

- Verilən bu mükafatın – təqaüdün müqabilində sizdən də nə isə yazmaq tələb olunubmu?

- Mənə heç kəs indiyəcən deməyib ki, nəyisə yaz, nəyisə yazma. Bu təqaüd əslində dövlətin qələm əhlinə sadəcə bir diqqətidir. Çünki ən azı verilən məbləğ elə böyük şey deyil ki, nəyə isə bəs edər. Düzünə qalsa, mən bu təqaüdü alsam da, dolanışıqımda heç nə artıb-azalmayıb. Bu, beş-üç adam arasında fərqləndirilən diqqətdir və bu diqqət də adama qürur gətirir. Təqaüdü dövrümüzün xatirəsi kimi dəyərləndirmək istədiyim bir hadisə də odur ki, deyəsən Yazıçılar Birliyi biz 10 nəfər təqaüdçünün kitablarını nəşr edəcək.

- İşin-gücün nə yöndədir?

- Mən Azteleradio şirkətində çalışıram. Orada radionun ştatlı işçisiyəm. Amma son vaxtlar niyəsə mən orada çıxış edə bilmirəm, müstəqil bir verilişim yoxdur. Əvvəllər «Şəbəkə»ni aparırdım. Yəni mən ora getməmişdən qabaq o veriliş var idi, sadəcə mən də aparırdım. Bir neçə aydır ki, oradan uzaqlaşmışam. Elə bil yerimə su salıblar, özümə – yəni işləmək ruhuna qayıda bilmirəm.

- Niyə?

- Düzü niyəsini dəqiq ayırammıram. Bir də gördüm ki, elə öz-özümə kənardayam. Heç bilmədim niyə belə oldu. Əvvəlki quruluşu – sosializmi sözün qarğıışı tutdu. Sözü boğdular, söz canlıdır. Onu biz maddi hiss etməliyik. Adama daş kimi dəyməyini hiss etməliyik. O vədə hiss edə bilmədik bunu. İndi söz azadlığından böyük qazancımız yoxdur, bizim ədəbiyyatımızın da, millətimizin də harmoniyası rəngarəngliyindədir. Yəni hər regionun bir ləhcəsi var. Bunu zorən bir axara yığıb ədəbi dil deyib, kiməsə təzyiq göstərmək, yəni sözə təzyiq göstərmək ən axırda adamın uduzmağına gətirib çıxarır. Bu da bir başqa formada sözə təzyiqdir, sözün, fikrin qarşısını almaqdır. Kim hansı torpaqda bitib kök atıbsa, oranın ağacı kimi, bitkisi kimi, daşı, təbiəti kimidir. Adamları süni dillə danışdırmamalıyıq. Mən ədəbi dili süni dil kimi qəbul edirəm. Dünyanın o üzündən bu üzünə o qədər adamlar var ki, belə süni dilin əleyhinə gedirlər. Deyirlər ki, kim necə danışarsa, o cür də danışmalıdır. Sadəcə sənin danışığın məzmunlu olsun, millətə xeyri olsun, səmimiyyəti, təmizliyi olsun. Hansı ləhcədə, hansı sözlərlə fikrini ifa edirsənsə, fərqi yoxdur. Vurğunu əvvəlki hecəyə deyirsən, ya axırıncı. Və nəhayət, radioda mənim işsiz-verilişsiz qalmağım da o ləhcədə danışığımla bağlıdır. Bir mənim ləhcəylə danışmağım əslində böyük faciə yaratmır. Niyə sözümlə, danışığıma sədd qoyurlar? Bu məni ağrıdır. Belə danışmaq olmaz. Niyə olmaz? Bu suala isə cavab yoxdur.

- Söz azadlığını necə başa düşürsən?

- Danışmaq azaddırsa, danışmamaq da azaddır. Danışa bilənin danışmaq istəməməyi heç də həmişə siyasi aksiya deyil. Söz iqtidarın da, müxalifətin də təzyiqinə dözüb tarazlığını saxlamalıdır.

- Akif, təzə bir şey yazırsanmı? Yaradıcılıq işlərini necə aparırsan?

- Həmişəki kimi şeir yazıram. Necəsi, nətərisi sonrakı söhbətdir. Mən bu dövrün ədəbiyyatından razıyam. Özüm nikbin adamam. Bu gün bir-birindən o qədər gözəl yazanlar var. Hətta bir söz deyim ki, yaşlı nəsil belə az qala bu gün bizim yaşda, bizdən cavanlar kimi yazmağa çalışırlar. Çünki bu dövrün ab-havasını, yeni ədəbi mühitə düşüblər. İndi o qədər təzə, təmiz imzalar var, bu adları «Xalq qəzeti»ndə, «525-ci qəzet»də, «Rezonans»da və digər qəzetlərdə oxuyuruq.

- Bir ziyalı, ədəbiyyat adamı kimi mətbuatımız sizi qane edirmi?

- Bu gün qəzetlərin çoxlu çıxması, adamların çox danışmağı da ondadı ki, 1 il yox, 5 il yox, düz 70 il susdurulmuş bir millətdir. Özü də bu qəzetlərin cəmi tirajı, heç o vaxtkı «Kommunist»in tirajı qədər deyil. O vaxt 3-5 qəzet var idi ki, onlar da Moskva nə çap etsə, onu verərdi. İndi fikir verin, onda yaxşı idi, yoxsa indiki rəngarənglik?

Biz indi quruluşdan başqa bir quruluşa keçirik. Keçid dövründəyik və tamamilə dəyişməliyik. Ötürdüyümüz dövrü qətiyyənlə qəbul etməyən adamlardanam. O dövr isti şitillik idi. Tarixən belə olub ki, isti şitillikdə yetişən meyvənin dadı olmaz. O, həmişə təbii meyvəyə udub. Bir az ola bilər ki, tez çıxıb baha satılıb, bir az rəngi adamı aldadıb, amma təbii, müstəqil yolumuzdayıq. Yol düz yoldur, bu yol öz əksini ədəbiyyatda tapmalıdır. Çünki ədəbiyyat özü bu yolu hazırlamışdır. Ədəbiyyat həmişə bu yolun tərəfində olmuşdur – namuslu, vicdanlı ədəbiyyat. Dövləti, dövlətçiliyi qəbul etmək kimlərə sə mədhiyyə deyil. Təzə dövlət qurulur – bu isə bir seçkinin, bir prezidentin başa çatdıracağı iş deyil, bu quruculuqda hərə bir kərpic qoyulmalıdır, hərə bir iş əl atmalıdır. Qərbdə ki, bir JEK müdürünü də və ya naziri də haqlı tənqid edəndə deyirlər ki, sən dövlətçiliyin əleyhinə gedirsən, sən prezident kürsünün əleyhinə. Əslində elə deyil, hər kəs haqlı tənqid olunmalıdır və bu tənqiddən nəticə çıxarmalıdır, daha həmin məmur qəzetə qarşı şantaj keçməməlidir. Kim deyər ki, yalan danışmaq dövləti sevməkdir, tənqid etmək yox. Dövlətini ürəkdən sevən onun məmurlarını gecə-gündüz boş-boşuna tərifləməz. Çünki görülən hər iş göz qabağındadır. Obyektiv və subyektiv səbəbdən törənən səhvlərə göz yummaq olmaz, əksinə, demək, qabartmaq, üzə çıxarmaq lazımdır ki, həlli yolu düşünülün. Çünki hər hansı bir iş neçə-neçə insanın taleyindən keçir. Prezident deyir ki, qaçqınlara gələn yardım mənimsənilir. Amma biz deyəndə deyirlər ki, olmaz. Niyə olmaz axı? Prezidentin çıxışına qulaq asanda görürsən ki, iqtidar-müxalifət qəzetlərinin yazdıqlarının hamısını deyir. Prezidentin sözünün qarşısını ala bilməyən suçlu məmurlar adı qəzetçilərin sözünü kəsməyə yol da tapırlar, şantaj etmək məqam da. Qəzet hamını müdafiə etmək üçün yaxşı imkandır və sivil şərait yaranmalıdır ki, hər kəsi müdafiə etmək məqamı və kəsəri olsun.

Bir dəfə Prezident hərbiçilərlə görüşündə belə bir söz dedi ki, «keçmişdə də, indi də komandirlər məvacib veriləndən beş gün əvvəl əsgərlərin 70-80 faizini evlərinə buraxır, onların pullarını isə öz ciblərinə qoyurlar. Üstəlik onları evlərinə buraxmaq üçün də rüşvət alırlar. Bu həqiqəti söyləyəndə və televiziya ilə camaata çatdıranda bəziləri deyirlər ki, ordu haqqında belə danışmaq olmaz. Bəs nə edək? Bunlar həqiqətdir və həqiqəti açmadan heç nəyə nail ola bilmərik». Görürsünüzmü, hətta Prezidentə də həqiqəti danışdığını irad tuturlar. Görürsünüzmü, onda biz biçarə qələm əhli nə gündəyik. Məmurların imkanı olsa, qəzetlərə heç aman verməzlər.

- Akif, qələmin iqtidara tərəfdir, yoxsa...

- İqtidarda deyiləm, çünki vəzifəm yoxdur. Vəzifəm yoxsa, sözüm keçmirsə, iqtidar ola bilərəmmi? Müxalifətdə də deyiləm. Çünki bütün partiyalar proqramlarına azadlıq, bütövlük, Qarabağ dərdindən qurtarmaq, işsizliyi aradan götürmək, qaçqınları yerlərinə qaytarmaq yazıblar. Bu ideyalara müxalifətdə nail ola bilərəmmi? Namuslu söz iqtidardakı bürokratlara qarşıdır, əməli ilə sözü bir olmayan müxalifətə qarşıdır. Namuslu söz cığallıqdan da kənardır, məddahlıqdan da.

«Xalq qəzeti», 19.07.1998.

ƏDƏBİYYAT SİYASƏTDƏN DƏ YÜKSƏKDƏ DURMALIDIR

Müsaibim şair Əhməd Oğuzdur.

- **Bəlkə söhbətimizə könlünə yatan səmimi bir misranla başlayaq.**

- ...Düzü, söhbətə belə məqamla başlayacağımızı düşünmürdüm. İndi birdən-birə misra da xatırlamaq çətinidir. Amma yenə də –

Qızıl Qurandan don geyib bu divanə gəlmişəm...

Fikrimə gələn misradır. Bu şeiri klassik aşiq ədəbiyyatı – divan üslubunda yazmışam. 1988-ci il hadisələri başlayana qədər daha məhsuldar işləyirdim. Xeyli vaxtdır ki, şeirdən uzaq düşmüşdüm. Belə ki, bir misra da olsa, adam içində nəşə yazır. Amma onları dəftərə-kağıza köçürmək üçün vaxt dolaşığından macal tapmaq, ən əsas da yazı-pozu ovqatına köklənmək çətinidir. Son vaxtlar radionun «Bulaq» verilişini yazıram. 30 illik ənənəsi olan bu verilişin məsuliyyəti, çətinliyi, sanbalı qarşısında cavabdehlik xırda məsələ deyil. Çünki minlərlə dinləyicisi olan «Bulaq»a elə-belə yanaşmaq mümkün deyil. Verilişin ilk sahibi Mövlud Süleymanlının yazdığı «Bulaq»larla böyüdüyümə görə bu işin məsuliyyətini bilirəm, ona görə də vaxtımın böyük qismini bura sərf edirəm. Onu da qeyd edirəm ki, deyəsən, artıq yaradıcılıqla da məşğul olmaq qənaətinə gəlmişəm.

- **Ona belə çıxmırmı ki, sənə verilən «Prezident təqaüdü» əvvəlki yaradıcılığına görə müəyyənləşdirilib.**

- Əslində mənə belə bir təqaüdün ayrılmasını siyahı qəzetdə dərc olunandan sonra bilmişəm. Düzü, heç gözləməyirdim ki, mənə belə bir şey veriləcək. Sizin sualınızın cavabında isə deyim ki, bütün mükafatlar – təqaüdlər doğrudan da, hər kəsə əvvəlki yaradıcılığına, əvvəlki xidmətlərinə görə verilir.

- **Əhməd, istəməzdim bu sualım qərribə səslənsin – sənə, «Bulaq»ın məsuliyyəti ağır və şərəflidir, yoxsa Prezident təqaüdünün?**

- Vallah, bu təqaüd olmaya da bilər, ola da. Amma «Bulaq» mənim, çoxlarımızın birbaşa havasına böyüdüyümüz ovqatdır, səsdir, folklor nəğməsidir. Ona görə də «Bulaq»ın məsuliyyəti daha ciddi və şərəflidir. Zəif bir şey efirə verildəndə dinləyici bildiyin hər kəsdən utanırsan, sıxılırsan. Bu təqaüddən isə adam utanmaya da bilər.

- **Həm mənən, həm də birbaşa gündəlik işlə bağlı ədəbiyyatın içindəsən. Ədəbiyyatımızın bu günü ilə bağlı nə deyə bilərsən?**

- Ədəbiyyatın bugünkü vəziyyəti, şübhəsiz, bilavasitə ədəbiyyatla məşğul olan hər adam üçün bir mövzudur. Yəni bu məsələ həmişə fikir, düşüncə obyektidir. Ancaq 70-ci illərin qaynar mühiti ilə indiki ədəbi mühiti bir araya qoymaq olmaz. Bir faktı xatırladım: vaxtilə kiçik bir yazımızın çıxmasını səbirsizliklə gözləyirdik. İnstitutda oxuduğum illər idi. Kəndə getəget vaxtında eşitdim ki, «Ulduz»da Vaqif Cəbrayılzadənin şeirləri dərc olunacaq. Həmin jurnalı poçtda necə gözlədiyimi unuda bilmirəm. O şeirləri oxuyanacan fikirdən qopammırdım ki, görən Vaqif Cəbrayılzadə nə yazıb? Jurnalı alanda balaca uşaqlar kimi ayaqyalın qaçıb evimizə yaxın yerdəki təpəlikdə oxuyub qayıtdım. Bu həvəs, bu istək mənə elə gəlir ki, indi azalıb, amma bundan qorxmaq lazım deyil. Zamanın sərtliyi get-gedə bizi öyrəşdirməli, alışdırmaqlıdır və buna alışmalıyıq. Nə qədər maddi çətinlik içində olsaq da, yazma bilməyi bacaran yazıçı qələmini yerə qoymamalıdır. Bu keçid dövrüdür, çətin dövrüdür. Yeni cəmiyyətə daxil olmağımıza gəldikdə, deməliyəm ki, əslində ədəbiyyat üçün təzə heç nə yoxdur. Dövrələr, zamanlar – ədəbiyyat belə şeyləri çox görüb. Zamanın bu dərəcədə sərtliyinə dözmək, sovet dövründə yaşamış, o dövrün tərbiyəsini almış adamlar üçün çətinidir. Amma kimin içində təpər varsa, elə bu çətinlik də onu üzə çıxarmaq üçün bir sınaqdır. Lap elə dahi Füzuli dövrünü götürək. Füzulinin özünün konkret olaraq yaşayış, dolanışqı çətinliyi var idi. Bizim çətinliklərdən də qat-qat artıq idi. Amma o cür ölməz, bəşəri dəyərdə əsərlər yaradıb. Hətta ona vəd edilən 9 axçanı ala bilməsə də, o, yazdığını yazıb. Onu demək istəyirəm ki, bu çətinliklər öləri şeylərdir və ədəbiyyat qarşısında, yaradıcı adam qarşısında belə şeylər həmişə olub.

- **Yoxsa, demək istəyirsən ki, əbədi aləmdə yaranmış süslükdən yaxa qurtarmaq lazımdır.**

- İçində olduğumuz hadisələr – siyasi hadisələr bir-birini o dərəcədə sürətlə əvəz edib ki, bütün yazıçıların içində ola bilməz ki, şeirmi, hekayəmi... yaranmasın. Amma sanki nəyisə gözləyiblər, ya da sadəcə fikir, vaxt dolaşığından macal olmayıb ki, həmin əsərlər yazılsın. Bu isə süslük deyil.

- Sözümdən belə çıxmırmı ki, ədəbiyyat yenə siyasətlə bağlıdır?

- Yox, mən deməzdim siyasətlə bağlıdır. Mənim fikrimcə, ədəbiyyat siyasətdən də yüksəkdə durmalıdır. Amma istər-istəməz, lap dini şeir yazan belə siyasətdən kənara çıxma bilmir. Hansı yerdəse siyasət ona təsir edir.

- Yeri gəlmişkən, heç oxucu məktubu almısan?

- Bir dəfə cəmi bir məktub almışam. O da qaçqınlıq dövrünə düşüb. Zərdab rayonundan bir nəfər şeirlərimi oxuyub təsirlənmişdi və mənə məktub yazmışdı. O məktub indi özüm kimi didərgin tale yaşayan kitablarımın arasındadır. Əl atıb axtarası olsam, tapılası yerdə deyil. Çünki o kitablarım doğulduğum kənddən Gürcüstana, oradan da Bakıya tökülə-tökülə, dağıla-dağıla gəlib çatıb. Nə isə, ötən günlərin ağrısı çox... çoxdur.

- Ədəbi nəsil söhbətinə necə baxırsan? Bu barədə mənsub olduğunuz nəsil ədəbiyyata nə gətirib?

- Bölgülər, şübhəsiz, şərtidir. Amma bu şərtlikdə də bir reallıq var. Böyük ədəbiyyat çərçivəsindən danışanda bu söhbət ola bilməz. Böyük ədəbiyyat isə həmişə yaranmır. 100 ildən, 50 ildən bir yaranır. Biz 80-ci illərin II yarısında ədəbiyyata gəlmişik. (İlk şeirim 1986-cı ildə çıxıb). Bizim nəsil bir az yetim kimi oldu. Başsız qaldıq. Çünki bu nəsil təzə özünə gəlmək istəyəndə əvvəlki ədəbi qurumlar dağıldı. Atalar demişkən, iki su arasında qaldıq. Əvvəlki yazıçılarımızın Moskvada çap olunmaq imkanları var idi. Bu, Sovet dövlətinin özündən gələn bir şey idisə, hər halda müəyyən imtiyazları var idi: yaxşı dolanırdılar, yaxşı qonorar alırdılar, əla şəraitləri var idi. Bizim nəsil buna çatmadı, sonra da yeni bir ictimai-siyasi ab-hava gəldi. Bəlkə bu da bir səbəb olub ki, bizim nəsil hələ öz sözünü tam deyə bilməyib. Yenilik məsələsinə gəldikdə isə, bu nəsil nə yenilik gətirəcəksə, hələ indən belə gətirəcək.

- Yeni nəsil sizi haqlayıb. Siz isə deyirsiniz ki, hələ öz sözünüzü deməmisiniz.

- Nəsil deyəndə adamın gözüne bir qoşun gəlir. Nəsil anlayışı şərtidir, ədəbiyyat fərdi işdir. Yuxarıda da qeyd etdim, bizim nəsil keçid dövrünə düşdü. Mənim tay-tuşlarım, tanışlarım var ki, onlar boş durmayıblar, yazıblar, sadəcə çap olunmaq istəmirlər. Bir az elə bil nə isə gözləyirlər. Mən özüm də 10-15 il əvvəl yazdığım elə şeirlərim var ki, çap etdirməmişəm. Onlara bir də baxmaq istəyirəm.

- Təzə nə yazırsan?

- Təzə 4-5 şeir yazmışam. Təzə şeirlər yazmaq planımda yoxdur, amma bəzi misrələr, bəndlər var ki, sadəcə səhlənkarlıqımı, ya vaxt dolaşığımyı deyim – bunların ucbatından qalıb. Bir də şair elə şeir araya qoymalıdır ki, mən elə bilirəm, orada başqa şey, tutaq ki, «Bulaq» yazmalı deyil. «Bulaq» o yazacağı şeirin canını alır.

- Əhməd, «Bulaq» daha çox kənddə yazırsan, ya Bakıda – evində.

- Yox, «Bulaq»da daha çox uşaq vaxtı gördüklərimi xatırlayram, yadımda qalan və öyrəndiyim folklordan istifadə edirəm. Sonra redaksiyaya tez-tez müxtəlif rayonlardan adamlar gəlir, onlarla söhbətdən müəyyən şeylər götürürük.

- Dostlarının arasında ədəbiyyat adamı çoxdur, yoxsa...

- Mənim şair dostlarım çoxdur. Amma başqa sənətin sahibi, poeziyanın vurğunu olanlar daha çoxdur.

- Ən yaxşı əsərini yazmısanmı və ya bu gün ədəbiyyatımıza nə vermisən?

- Dediyn əsəri təbii ki, yazmamışam. Məncə, ədəbiyyata da hələ heç nə verməmişəm. Mən poeziyaya – daha çox kənd uşaqlarının dünyasını ədəbiyyata gətirmək istəmişəm. Bu barədə də hələ ürəyimcə bir söz deyə bilməmişəm. Amma ən təmiz keçirdiyim hisslər – ən adi kənd uşağının fikirləşdiyini heç kim fikirləşmir. Nə qədər ürək dolusu duyğuyla yazsam da, sonra görürəm ki, nə isə qaldı. Maraqlıdır ki, mütaliə dairəmi də daha çox xalq poeziyası, aşiq ədəbiyyatı, folklor əhatə edir. Aşiq Ələsgəri, Tufarqanlı Abbasi, Xəstə Qasımı, Məhdimqulunu bir də oxuyuram.

- Əhməd, söhbətimiz ürəyincəmi oldu?

- Vallah, o ürəyimcədir ki, oturub ədəbiyyat söhbəti etdik.

YAXŞI YAZA BİLMƏK DƏRDİ...

Müsaibimiz Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Qazax zona şöbəsinin məsul katibi, şair Barat Vüsalıdır.

- Barat müəllim, neçə vaxtdır ki, ədəbiyyatla məşğul olanlar, maraqlananlar Azərbaycan yazıçılarının növbəti qurultayının başlayacağı günün sorağındadırlar. Sizin də belə bir ovqatla kökləndiyiniz hiss olunur. Ədəbi proses necə, qurultaya hazır vəziyyətdədirmi? Ümumiyyətlə, müasir ədəbi prosesə münasibətinizi bilmək istərdim?

- Yaxşı ədəbiyyat həmişə müasirdir. Oxunur, öyrənilir, bəşər övladını içindən işıqlandırır. Bu mənada klassik ədəbiyyatın işi bir qədər «rahatdır». Bizim günlərdə yaranan ədəbiyyatın müasirliyi məsələsi bir az şərtdir. Yəni, bu ədəbiyyatın müasirlik titulu nə dərəcədə özündə saxlaya biləcəyini gələcək günlər deyəcək. Bununla belə, mən ədəbiyyatımıza, bu günkü ədəbi prosesə (lənglik nəzərə çarpsa da) nikbin baxıram.

- Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin fəaliyyəti, onun bir təşkilat kimi bundan belə də yaşayıb – yaşamayacağı barədə müxtəlif fikirlər mövcuddur. Konkret bir bölgə təşkilatına da Siz rəhbərlik edirsiniz. Məsələyə sizin münasibətiniz necədir?

- Azərbaycan Yazıçılar Birliyi çox çətin bir şəraitdə duruş gətirir və heç olmasa öz quru adını hələlik saxlayır? Ancaq bu quruca adı da bizə çox görünənlər var. Bir də görürsən ki, «Yazıçılar Birliyi nəyə lazımdır?» - deyənlər qapını kəsib deyir: «Məni Yazıçılar Birliyinə qəbul edin». Neyləsin, baxır ki, maddi imkanları hesabına çap etdirdiyi «tom»ları nəyəyə yaramır. Hər halda yazıçı, şair adını rəsmi təsdiq edən sənəd hardasa yaraya bəlkə? Yazıçılar Birliyinin indiki qanun – qaydaları da elədir ki, heç kimin xətrinə dəymək olmaz. Təəssüf ki, öz qələmindən, özündən daha çox ummaq əvəzinə bu gün də Yazıçılar Birliyindən daha çox ummaq ab – havası qalmaqdadır.

- Çox vaxt Qazaxa şairlər, yazıçılar ocağı deyirlər. Belə bir ocaqda Yazıçılar Birliyinə rəhbərlik etmək böyük məsuliyyət tələb edir. Şöbənin fəaliyyətini hansı yöndə qurursunuz?

- Belə bir çətin dövrdə Yazıçılar Birliyinin ayrı – ayrı yeni şöbələrinin, filiallarının açılması göstərir ki, bu təşkilatın nəfəsini kəsmək istəyənlər dayaz düşüncəli adamlardır. Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin belə «nəfəs»lərindən biri də 1989 – cu ildə Qazaxda yaradılmışdır. Gədəbəy, Tovuz, Ağstafa, Qazax, Borçalı bölgələrini əhatə edən bu zona şöbəsi yarandığı vaxtdan yalnız istedadlı adamlara üz tutmuşdur. Bu istedadları tanıtmmaq üçün Anarın qayğısıyla «Sınıq körpü» jurnalının nəşrinə başlamışdıq. Bir neçə sayı işıq üzü görmüşdü. Bu dövrdə Yazıçılar Birliyinin üzvləri Biləndər Hüseynovun, Firudin Rəhimin, Heydər Qasımlının kitabları çap olunmuşdur. Şairlərdən Eyvaz Qələmçəli, Telman Kürsoy Yazıçılar Birliyinə üzv olmuşlar. İstedadlı gənclərdən Mustafa Rasimoğlu və Saqif Qaratorpağın işi üzvlüyə hazırlanmışdır. Şöbədə ayda bir dəfə «Vurğun bulağı» ədəbi məclisi keçirilir. Yaxşı ədəbi nümunələr müxtəlif mətbu orqanlarda çap etdirilir. Əsgər həyatı şöbənin diqqət mərkəzindədir. Son illərdə Qazax zona şöbəsi vaxtilə Heydər Əliyevin məlum fərmanlarıyla qüvvəyə minmiş «Səməd Vurğun» və «Vaqif poeziya günləri» keçirilməsi ənənəsini unudulmağa qoymamışdır. Bu sahədə rayon icra hakimiyyəti rəhbərliyinin diqqət və qayğısı həmişə hiss olunmuşdur. Səməd Vurğunun, Osman Sarəvəllinin 90 illik yubileyləri, yazıçı Vıdadi Babanlının 70 illiyi və bu kimi yubiley və xatirə gecələri həmin diqqətin nəticəsində olmuşdur. Qazaxda son iki ildə Vaqif və Vıdadinin qoşa heykəli, Səməd Vurğunun yeni heykəlinin qoyulması əlamətdar hadisədir. Bu il böyük Azərbaycan şairi Molla Pənah Vaqifin anadan olmasının 280, ölümünün 200 illiyi tamam olur. Bu tədbirin də layiqincə keçirilməsi üçün Azərbaycan Yazıçılar Birliyi və rayon icra hakimiyyətiylə məsləhətləşmələr aparılmışdır. Borçalı bölgəsində yaşayıb – yaradan ədəbi qüvvələrlə də sıx yaradıcılıq əlaqəsi saxlarıq. Qaçanda birgə saz – söz bayramı keçirmişik. Bu tədbirin təşəbbüsçüsü Gürcüstan Aşıqlar Birliyinin sədri, şair Osman Əhmədov idi. Yeri gəlmişkən qeyd edim ki, Gürcüstanda yaşayan qələm əhlinin bir neçəsi Azərbaycan YB – nə üzv olmaq istədiyini bildirib. Yəqin ki, bu iş də öz müsğət həllini tapacaq.

- Ədəbi gəncliklə bağlı fikirləriniz, düşüncələriniz...

- Ədəbiyyatda yeni nəfəsi olan gənclər şöbəylə əlaqə saxlayırlar. Mustafa Rasimoğlu,

Saqif Qaratorpaq, Məhəmməd Aslanbəyli artıq tanınırlar. Məzahir Yaqub, Alı Baba, Qabil Qasımının yaradıcılığına ümidimiz çoxdur. Ən gənc qüvvələr sırasında Ədalət Zeynalov, Hicranə Məmmədova öz hekayələri ilə diqqəti cəlb ediblər.

- Bəs şair Barat Vüsalın yaradıcılığı nə yerdədir?

- Mən də qələm əhliyəm. Sözün də bazara çıxarıldığı bir dövrdə yaşayıram. Sözün də «ölüm, ya olum»! «monoloqu»nu eşidirəm. Qorxuram. Mənim qorxum çap edilməmək təhlükəsi deyil. Məni hər vaxt düşündürən yaxşı yaza bilmək dərdir. İstədim ki, böyük ədəbiyyat haqqında kiməsə dərs keçməyim. Ən yaxşı dərs – hər kəsin yazdığı, yaza biləcəyi gözəl əsərdir. Və mən yalnız bu ümid və məramla yazıb yaşayıram. «Çıxdığım yaylaq» adlı yeni şeirlər kitabımı çapa hazırlamışam.

«Xalq qəzeti», 06.08. 1997.

HƏR KƏSİN ÖZ BAXIŞ BUCAĞI VAR

Müsaibim şair Musa Uruddur.

- Musa, sənə, oxucun çoxdurmu?

- Mən inanmırdım ki, çoxdur. Amma sonuncu kitabım göstərdi ki, xeyli oxucum var.

- Bilmək istərdim ki, o siyahıda Sizin adınız təəccüblə qarşılanmayıb ki?

- Mən hesab eləmirəm ki, kimsə təəccüblənsin. Bəlkə təəccüblənən də olubdur. Bu təbiidir. İndiyəcən üç kitab nəşr etdirmişəm. Axıncı kitabım bir ayın içində – lap elə əlüstü yayıldı. İndi Prezidentin tapşırığı ilə biz təqaüdcülərin 5 çap vərəqi həcmində kitabı nəşrə hazırlanır. Yeri gəlmişkən, bu kitabla bağlı söhbət üçün təqaüdcülərin əksəriyyəti Anar müəllimin yanına yığılmışdı. Orada bir təklif irəli sürdüm ki, mənim kitabım təzəcə çapdan buraxılıb. Amma şəhid şair Nizami Aydının kitabı yoxdur. Məsləhətdirsə, mən öz yerimi Nizami Aydına verim, onun da kitabı çıxsın. Amma əvəzində Arif Əmrahoğlu təklif irəli sürdü ki, əgər yoldaşlar razı olsa, hərə öz çapından yarım çap vərəqi kəsib Nizami Aydın kitabı üçün ayırmaq olar. Beləliklə, Nizami Aydın 5 çap vərəqi, sizin hər birinizin isə 4,5 çap vərəqi həcmində kitabınız çıxar.

- Düzü, bu təqaüd məsələsi gəncliyə qayğı söhbəti kimi ortaya çıxanda fikirləşdim ki, haradasa 30 yaşınacan olan gənclər təqdim olunacaq. Amma bu gün həmin siyahı 35-40 yaşlı cavan yaradıcılar arasında bölüşdürüldü.

- Bölgü məsələsində, görünür, siyahıda bir ədəbi nəsil nəzərdə tutulub və deyilənə görə bu, axıncı təqaüd deyil. Sonrakı illərdə 20-30 yaş da nəzərdə tutular. Bu mənada hesab edirəm ki, çox düzgün bölgüdü. Bizim nəsil təxminən 80-ci illərin nəslidir. Xüsusilə 80-ci illərin II yarısından sonra mətbuatda daha çox görünən nəsil dir. 80-ci illərin II yarısını öz ictimai-siyasi çəkisi ilə, ictimai-siyasi proseslərin əhəmiyyəti ilə bəlkə də, bizim əsrin çox az-az epizodları var ki, onlarla müqayisə etmək olar. Çox ağır və tarixi hadisələrin şahidi olmuşuq. Bunlar hamısı, bizim nəslin, bu on nəfər də daxil olmaqla, yaradıcılığından qırmızı xətlə keçən hadisələrdir. Deportasiya ilə əlaqədar poema yazıb yeni çap olunacaq kitabıma daxil etmişəm. Milli Qəhrəmanlarımız haqqında 5-6 şeirim var. Tarixi, etnoqrafik, publisistik, fəlsəfi, poetik ovqatda yazdığım nəsr əsərimdə tək Urud kəndinin yox, bu kəndin timsalında itirilmiş torpaqlarımızın taleyindən söhbət açılır. Digər qələm yoldaşlarım da baş verən hadisələri bu və ya digər formada işləyiblər.

- Belə çıxır ki, sizin nəslin yaradıcılıq mövzusu eynidir.

- Yox, mən onu elə deməyirəm. Ümumiyyətlə, iki şairin qələmi bir-birinə oxşamır.

- Mən sizin dediklərinizə söykənib nəslinizin əsas yaradıcılıq xəttini nəzərdə tuturam.

- Bəli. O prosesləri götürəndə, əlbəttə. Amma burada hərənin bir baxış bucağı var. 80-ci illərin bilavasitə içində yaşayan şairlər romantik əhval-ruhiyyədən keçib birdən-birə bu əhval-ruhiyyəyə və ağır, tez-tez çevrilən, dəyişən reallığın içinə düşüblər.

- Əvvəlki illərin mübariz poeziyası da romantik poeziya idi?

- Xeyr. Ümumiyyətlə, mübarizə olmayıb, heç bir mübarizə yox idi. Mən «mübariz poeziya» deyilən şeyi Azərbaycan ədəbiyyatında bir neçə şairin yaradıcılığında görürəm – X.Rza Ulutürk kimi...

- Məmməd Araz kimi...

- Yox, M.Arazı, B.Vahabzadəni hesab eləmirəm ki, onlarda nə isə bir mübarizlik olub. Onlarda, sadəcə, etiraz var və bütün yaradıcı adamların qələmində bir etiraz olub.

- Sizin poeziyaya xarakterik münasibətinizi bilmək istərdim.

- Hansı poeziyaya?

- Söhbət müasir Azərbaycan poeziyasından gedir.

- Bunu ədəbiyyatşünaslar, tənqidçilər daha yaxşı bilirlər. Amma hesab edirəm ki, mənim öz yaradıcılığım bir qədər sufizm, bir qədər hürufilik ovqatına yaxındır, bir qədər Yunis İmrəlik var. Poeziya insanı kamilliyə çağıran bir xətdir, yoldur. İnsanı Allahla yaxınlaşdırən və Allahla insanı danışdırən, Allahın kəlamlarını başa düşməyə çatdırən bir yoldur.

- Musa, deyirsiniz yaradıcılığınızda sufizm, hürufilik var, Yunis İmrəlik var. Bu sözlərin, fikirlərin mənə yükünü, məsuliyyətini, yəqin ki, dərk edirsiniz. Bununla belə bilmək istədim ki, sən bu məfhumların nə demək olduğunu öyrənəndən sonramı o istiqamətdə yazmağa başladın, yoxsa...

- Xeyr. Tənqidçi dostlarım mənə deyəndə ki, sən sufizmə yaxınsan, mən gedib kitablardan axtarmışam ki, görüm sufizm nədir.

- Bayaقدan yaradıcılığınızda yeniliklərdən danışdınız. Günümüzə səsləşən, daha çox ictimai-siyasi motivlərlə bağlı olan gerçək və ağırlı gün-güzəranımızdan bəhs edən əsərlərinizin adlarını çəkdiniz. Belə çıxmırmı ki, daha çox siyasi xətti izləmişiz, siyasi hadisələr fəvqündə baş verən ictimai hadisələri qələmə almısınız? Bu nə ilə bağlıdır?

- Bu sualı o cür qoymazdım ki, siyasi xətti izləmişəm. Sadəcə olaraq, həmin siyasi ağırları həyatımda, ailəmdə yaşamışam. Mənim üçün dünyada Uruddan gözəl yer-kənd yoxdur və mən bu itkini elə-belə yaşaya bilmirəm. Atam o hadisələrdən bir il əvvəl rəhmətə getmişdi. Atamın itkisindən çox-çox Urudun itkisi məni yandırır. Bunlar hamısı ağır da olsa keçib getdi.

- 1988-ci ilə qədərki şeirlərin və ondan sonrakı şeirlərin arasında fərq varmı və bu fərq nədir?

- Bəli, belə bir fərqi mən görürəm. Nə mənada? Yəni mən Allaha bir pillə də yaxınlaşmışam.

- Cəmiyyətimizdə – müstəqillik meydanında ədəbiyyatın rolunu, ədəbiyyatın özündən asılı olmayaraq, nədə görürsən? Təbii ki, ideoloji baxımdan nəzərdə tutmuram.

- Bu məsələni necə fikirləşirəm? Ədəbiyyat, ümumiyyətlə, sənət onu anlayan, başa düşən ayrı-ayrı fərdlər, insanlar üçündür və ədəbiyyatın məqsədi o olmalı deyil ki, kimisə – xalqımı, oxucunumu tərbiyə eləsin, müəyyən ideologiyanı ona çatdırsın. Ədəbiyyatın məqsədi zövq aşılamaqla yanaşı, insanı kamilliyə aparmaqdır. İnsan yerdən çox göylə bağlı bir məxluqdur. Amma göydən çox aralanıb. Nə qədər ki, yerin cazibə qüvvəsi var, o bizi çəkib saxlayır. Poeziya müəyyən mənada o cazibə qüvvəsini ya qırmalıdır, ya da zəiflətməlidir ki, insan yüksələ bilsin. Tanrısına yaxınlaşa bilsin və Tanrıya yaxınlaşdıqca cəmiyyət problemləri itəcək.

- Poeziyanın bu yolu çoxmu uzundur?

- Yox, məsələ elə deyil. Əslində hər kəs o dövrü öz içində yaşayır. O dövr hər birimizin içindədir və sadəcə, o potensial açılmalıdır.

- Azərbaycan ədəbiyyatının dünya ədəbi meydanında yayılması. Bu mənada ədəbiyyatımızın-poeziyamızın tərcümə məsələsi yox dərəcəsidir.

- Gəlin reallıqdan danışaq. Azərbaycan təzə yaranmış bir dövlətdir, müharibə aparan bir dövlətdir, kasıb, dünyada lobbiləri olmayan bir ölkədir. Və bu dövlətin bütün parametrləri, istiqamətləri, rəngləri, çalarları kimi, ədəbiyyatının da tanınmağı üçün bir dövlət strategiyası olmalıdır. Bundan ötrü – əlaqələr yaratmaq üçün birinci növbədə pul lazımdır.

- Müasir poeziyamızın yönü həyanadır?

- Vallah, onu deyə bilmərəm, amma mənim üzüm Allahadır.

«Xalq qəzeti», 09.08.1998.

SÖZÜN İŞİĞİ SÖNMƏZ

Müsaibim Azərbaycan Yazıçılar Birliyi Gəncəbasar şöbəsinin sədri, şair Məmməd Alimdir.

- Alim müəllim, indiki zamanda Azərbaycan ədəbiyyatının vəziyyətinə baxışlar müxtəlifdir. Müasir ədəbiyyatımızın mənzərəsinə siz necə baxırsınız?

- Ədəbiyyatımızın indiki mənzərəsi mənə çox güclü fırtınadan sonra öz çaxnaşmalarını, çırpıntılarını, təlatümlərini, həyəcanlarını, çaşqınlıqlarını içinə çəkən bütün zahiri qabarmalarını daxili burulğanlarına çevirən dəryanı xatırladır. 1988-ci ildən bəri davam edən xarici hərbi təcavüzlər və daxili qarmaqarışıqlıq, ədəbiyyata, bədii söz sənətinə də böyük zərbələr vurdu, onu bir növ şok vəziyyətinə saldı. Amma son bir neçə ildə cəmiyyətimizin müxtəlif sahələrində olduğu kimi, ədəbi aləmdə də bəzən kortəbiilikdən, bəzən də sadələşmədən doğan çılgınlıqlar öz yerini artıq müəyyən sabitliyə verməyə başlamışdır. Ötən dövrdə həqiqi gerçəkliyə söykənən əsl nəsr də, poeziya da, dramaturgiya da, ədəbiyyatşünaslıq da öz müdrikliyini, mövqeyini qoruyub saxlamış, Vətənin, millətin dərd-səri ilə yaşamışdır. Bulanlıq suların da qarışdığı ciddi ədəbiyyatın özü bir durulma prosesi keçirir.

- Bəs rəhbərlik etdiyiniz Gəncəbasar ədəbi mühiti necə, öz simasını qoruya bilmişdimi? Ədəbi prosesə Yazıçılar Birliyinin şöbəsi necə istiqamət vermişdir?

- Gəncəbasar ədəbi mühiti ümumən ədəbiyyatımızın tərkib hissəsi olduğu üçün baş verən proseslər ondan da yan keçməmişdir. Siz də bilirsiniz ki, yaxın keçmişdə Yazıçılar Birliyinin bir ədəbi qurum kimi gərəksizliyindən dəm vuran, əslində ədəbiyyata dəxli olmayan boşboğazlar hətta diletant qələmçilər az deyildi. Belələri indi də var. Mürəkkəb və çətin şəraitdə özünü itirməyən, keşməkeşli hadisələrdən alınıcaq, üzüağ çıxan Gəncəbasar şöbəsi Yazıçılar Birliyinin mühüm bir qolu kimi öz varlığını əməli fəaliyyəti ilə təsdiqlədi, bölgədə yazıb-yaradan bədii sözün işığına toplaşan qələm ustalarının aydınlıq ocağı olduğunu sübut etdi.

- Dediklərinizi konkret faktlarla əsaslandırmanızı xahiş edirəm?

- Əvvəllər, yəni Sovet dövründə Gəncədə bütün ədəbi tədbirləri partiya funksionerləri istiqamətləndirir, təşkil və idarə edirdilər. Biz qələm sahibləri, bir növ seyrçilərə çevrilmişdik. Öz ədəbi məclislərimizdə də bizə onlar söz verirdilər. 1989-cu ildən Gəncə ədəbi mühitində bu ənənəni pozmağa nail olduq. İndi neçə illərdir ki, şöbəmiz şəhərdə keçirilən, hətta respublika miqyaslı ədəbi məclislərin, böyük yubileylərin, digər tədbirlərin əsas təşəbbüskarı, təşkilatçısı və aparıcısıdır. Əlbəttə, biz bu işləri təkbaşına görə bilmərik. Gəncə şəhər rəhbərliyi müvafiq idarə və təşkilatların köməkliliyini qeyd etməmək insafsızlıq olardı.

- Alim müəllim, Gəncə döyüş bölgələrinin bir addımlığında olan ərazidir. Şöbənin müharibə şəraitində yalnız şəhər daxilində ədəbi tədbirlərlə kifayətləndiyi qənaəti ilə yəqin ki, razılaşmırsınız?

- Torpaqlarımızın müdafiəsi uğrunda gedən döyüşlərin ilk günlərində qələm yoldaşlarımla birgə dəfələrlə əsgərlərin görüşünə getmişik. Ağdərədə, Ağdamda, Tərtərdə, Goranboyda, Qazaxda, Murovda, neçə-neçə başqa odlu nöqtələrdə döyüşçülərimizlə, hərbi xəstəxanada yaralılarımla görüşlərimi, onlar üçün şeir oxuduğum anları heç vaxt unuda bilmirəm. Bu günlərdə Murov istiqamətində dayanan döyüşçülərimizlə görüşdə dedim ki, mən şəhərdə hər gün şəhər evimdən çıxıb axşamədək gündəlik ədəbi təşkilatçılıq işi ilə məşğul olmaqdaysa, sizinlə görüşməyi, hansı birinizlə üz-üzə, çiyin-çiyinə, göz-gözə dayanmağı, əlinizi sıxmağı, bir-iki şeirimlə qəlbinizi ovutmağı daha yüksək dəyərləndirirəm. Bu hamımız üçün mənəvi bir təsəllidir. Axı, indi mənim şeirim də, sözüm də yaralıdır. Hətta torpaqlarımızla birlikdə sənətimizin də bir hissəsi bəlkə işğal altındadır. Hər halda mən belə düşünürəm, əsgər balalarla görüşəndə bir az da utanıram. Elə bir şeirim də, sözüm də özünü günahkar sayır. Qarabağla bağlı şeirlərim məndən daha çox əzab çəkir.

- Görünür bu, bədii sözün təsir gücünə inamınızı itirməməkdən irəli gəlir?

- Mən sözə söykənirəm, söz də mənə. İnanıram ki, silahlı qüvvələrimizlə yanaşı - şeir, sənət, bədii söz də düşmən üzərində qəti qələbə çalacaq, torpaqlarımızın azad olunmasında fəal iştirak edəcək. Yeri gəlmişkən, istedadlı gənc şairimiz Nizami Aydını burada bir daha xatırlarkən, onun

1992-ci ildə 31 yaşında Sırxavənd uğrunda döyüşlərdə öz tankı ilə birlikdə yanıb külə dönməsini, mən ilk növbədə bədii sözün ölümə meydan oxuması, şeirin-sənətin Vətən, millət yolunda şəhidliyi kimi dəyərləndirirəm. Bu yaxınlarda Bakıda olarkən Yazıçılar Birliyinin foyesindən Vətən uğrunda şəhid olmuş 3 qələm sahibi içərisində Nizami Aydının da iri portretini görəndə bədii sözün işığının sönməzliyinə bir daha inandım. Nizami Aydın Gəncədəki 18 nömrəli orta məktəbdə riyaziyyat müəllimi idi. Şöbəmizin təşəbbüsü və təklifi ilə həmin təhsil ocağına şəhid şairimizin adı verildi, məktəbin həyatında büstü ucaldıldı, şəhər ictimaiyyəti nümayəndələrinin, ədəbi qüvvələrimizin də fəal iştirak etdiyi xatirə məclisləri N.Aydın ruhu qarşısında mənəvi borcumuzun ifadəsi olmuşdur.

- Müasir ədəbi prosesə münasibətinizi açıqlamanızı xahiş edirəm.

- Ümumən ədəbiyyatımıza xas olan proseslər Gəncəbasar ədəbi mühiti üçün də səciyyəvidir. İndi ciddi ədəbiyyatın yanından daha dəqiq desək, lap üstündən boz bir ədəbiyyat, «küçə ədəbiyyatı» nümunələri baş alıb gedir. Demək olar ki, hər gün avtoqraf yazılı «küçə ədəbiyyatı» nümunələri kitab şəklində iş stolumun üstünə qoyulur. İstedadın məhsulu olan kitablarla nadir hallarda rastlaşıram. Bu gün vəziyyət çox acınacaqlıdır, istedadlılar çox imkansızdırlar, imkanlılar da istedadsız. Heç bir qoruq-qaytağı olmayan boz ədəbiyyat əslində, ədəbsiz bir cəfəngiyyat nəsillərin illərlə cilalanmış ədəbi dövrünü beləcə korlayır. Həqiqi qələm sahiblərinə isə yalnız giley-güzar qalır. Yaxşı ki, çox çətinliklə olsa da, ötən beş ildə Gəncəbasar ədəbi mühitinin simasını göstərən qələm yoldaşlarımızın bəzilərinin yeni kitabları işıq üzü görmüşdür. Bunlardan Altay Məmmədovun, Qərib Mehdiyevin, Nüşabə Məmmədovanın, Əlisahib İsrafilzadənin, Aləmzər Əlizadənin, Aydın Murovdağlının, Xəzəngülün, Sahib İbrahimlinin, Ələsgər Əlioğlunun, Fəridə Əliyarbəylinin, Bağır Bağırovun, Fərruxə Pərişanın, Rəna Teymurqızının və başqalarının əsərlərini göstərə bilərəm. Yeni kitabların əksəriyyəti özəl nəşriyyatlar tərəfindən çap olunduğuna və dövlət ticarəti xətti ilə satışa buraxılmadığına görə çox məhdud dairədə yazılır ki, bu da oxucuların böyük bir hissəsinin həmin nəşrlərdən xəbər tutmaması ilə nəticələnir.

- Alim müəllim, şöbədə yaradıcılıq məsələləri necə həll edilir. Eyni zamanda, gənclərlə iş də, yəqin ki, unudulmur.

- Bura şeirə, sənətə bağlı adamların daimi görüş yeri, ədəbi mübahisələrin qızıqdığı bir ocaqdır. Bir neçə ildir ki, qədim Gəncə ədəbi məclislərini süasir formada yenidən bərpa edib dirçəltmişik. Vaxtaşırı şöbədə təşkil olunan - hər dəfə 25-30 nəfər qələm sahibini əhatə edən ədəbi məclislərimiz istedadlı, tanınmış şair və yazıçılarımızın yaradıcılıq günlərinə həsr edilir, onların əsərlərinin təbliğində müəyyən işlər görürük. Bu görüşlərdə bəyənilən əsərlərdən tərtib etdiyimiz «Söz çələngindən çiçəklər» adlı ədəbi səhifələrimiz «Gəncənin səsi» qəzetində vaxtaşırı dərc olunur. İstedadlı ədəbi gənclik ədəbiyyatımızın sabahıdır. Bizə üz tutan hər bir gəncə çox diqqət və qayğıyla yanaşırıq. Sonrası isə əlbəttə özlərindən asılı olur. Təbii ki, istedadlı olanlar, zəhmətə qatlaşanlar ədəbi aləmdə duruş gətirə bilər, sənətə ucuz şan-şöhrət mənbəyi kimi baxanlar isə tədricən sıradan çıxırlar. İstedadlı ədəbi gənclik ədəbiyyata bədii sözün yeni işığını gətirir.

- Siz bədii sözün işığı ifadəsini hər dəfə xüsusi vurğulayırsınız?

- Bu işıq biz qələm əhlinin bütün ömrünü əvvəldən axıradək müşayiət edir. Bədii sözün işığı içimizin çox qatı qaranlıqlarından sıyrılıb çıxır və bizim hamımızı aydınlıqlara qovuşdurur. Bu işığın sönməzliyinə inanmanı itirmək, zənnimcə, yaradıcı ziyalının öz ölümü ilə barışması deməkdir. Mən şeirin yaşarılığına bədii sözün işığının sönməzliyinə inanıram, ona görə də yazmaya bilmirəm.

«Xalq qəzeti», 03.04.1997.

BU GÜNÜN ÖZÜ ƏDƏBİYYATDAN ÇOX GÜCLÜDÜR

Müsaibim yazıçı Orxan Fikrətoğludur.

- Cəmiyyət və yazıçı. Bunların biri - birindən asılılığı nə dərəcədədir?

- Mənim fikrimdir ki, ədəbiyyatçılar həm də cəmiyyəti yaradır. Azərbaycanın bugünkü konfliktlər içində yaşamağı ilə növbədə yazıçıların da səhvi ucbatındandır. İstənilən yapon nasirinin nəsrində 10-15 il qabaqkı yapon cəmiyyətini görmək olur. Bizim ədəbiyyat isə, lap elə altmışıncıları götürək, - biz deyirdik ki, onlar inqilabdırlar, - onlar bioloji inqilab idilər. İntellektual inqilab üçün hələ o səviyyədə deyildilər. Ona görə də meydanı qabaqcadan heç kəs duymamışdı və yazmırdı. Bu gün 2000-ci ilin, o biri əsrin ovqatını, cəmiyyətin yaşayışını, hətta əxlaqını biz yazmalıyıq. Amma bizim heç birimiz bunu yazmırıq və yaza bilmirik. Yəni yazıçı 20-30 il qabağı yazmalıdır. O cəmiyyəti və o cəmiyyətin fəlsəfi kateqoriyalarını da biz yaratmalıyıq. İndi fəlsəfi kateqoriyalara da, Allaha da münasibət dəyişib, fəlsəfi baxımdan cəmiyyət özü müəyyən mənada istiqamətini itirib. Buna görə də yazıçılar ilk növbədə mənəvi dayaqdır, peyğəmbər deyillər, amma cəmiyyətin peyğəmbərləridirlər.

- Bir dəfə Yazıçılar Birliyində keçirilən tədbirdə müasir yazıçılarımızı inkar mənasında çıxış etdin. Atan Fikrət Sadiq da o məclisdə oturduğundan ilk əvvəl hamı güldü, sonra ciddi bir sükut yarandı. Doğrudanmı o ədəbiyyat, o sıradan atanın yazdıqları inkara layiqdir.

- Elə desəm də, mən onu inkar eləyə bilmərəm. Hətta atam haqqında bir yazım da olub. Mən onun qurumuş davamıyam. Yəni o çox safdır, mən çox bəcəm, o çox təmizdir, mən müəyyən mənada çirkliyəm. Fikrət Sadiq, ümumiyyətlə, o tipli adamlar bioloji inqilabdırlar. Müəyyən mənada mən atama da bir az qəddarcasına baxıram - sosialist təhsil sistemindən idimi, ya nədəndir bilmirəm, onların inqilab eləməyə savadları çatmadı. Amma o dövr elə idi ki, onlar daha yüksəyə qalxa bilərdilər.

- Bayaq dediyin o intellektual inqilab nə vaxt başlayacaq? İlləri havayı ötürürsünüz ki?

- Yox, mən illəri, ümumiyyətlə, ədəbiyyatda nəsil söhbətini qəbul eləmirəm. Bunlar boş şeydir. Ədəbiyyatdan ancaq ideya gələ bilər. XX əsrin mozaikasına fikir verin: əvvəl yarımçıq maarifçilər idi - Mirzə Cəlil, Sabir. Onlar maarifçiliyi axıra qədər Azərbaycan xalqına öyrətsəydilər, sosialist inqilabı olmasa idi, Azərbaycan xalqı tamamilə ayrı inkişaf səviyyəsində ola bilərdi. Sosializm gəldi, həmin bu maarifçilik yarımçıq olaraq qaldı. Bilirsiniz ki, metafizik fəlsəfə, bir də fiziki fəlsəfə var. O metafizika məhv oldu. Onun içində Hüseyn Cavidin, Hədinin... müəyyən ideyaları da getdi, sırf romantizm getdi, sosialist realizmi qaldı və bunlar başladılar, saqqallı, eynəkli ziyalılar, yazıçılar yetişdirməyə. Sonra 60-cılar gəldilər, əvvəlkiləri inkar etdilər. 60-cılar artıq insan idilər, ağrıyırdılar. Ümumiyyətlə, 60-cı illər Azərbaycan ədəbiyyatının ağrıyan dövrüdür. Sonra 70-ci illərdə ədəbiyyata gələnlər, - mən bunu belə deyirəm, - Moskvadan bir xeyli kitab gətirdilər. Tutaq ki, Moskvadan gətirilən kitablardan Afaq Məsud kitab yazdı. Sonra bizim nəsil gəldi. Biz yaşdaşlar xeyli kitablar oxumuşduq, amma özümüzü realizmə edə bilmədik. Mənim fikrimcə, yazıçı, məsələn, Dostoyevski idi ki, 50 il qabağı yazmışdı. Yazıçı realistsəsinə keçmişini də yaza bilər, bu gününü də. Ancaq böyük yazıçı 50 il qabağı yazmalıdır, xalqın taleyini görməlidir. Və xalq onun yazdığı əhvalla yaşayar, onun yaratdığı dünyayla yaşayar.

- Bəlkə tanışlıq üçün yaradıcılıq dünyana kiçik bir baxış edək.

- Düzünü deim ki, mən yazmağa başlayandan özümü yazıram. Ola bilsin ki, bu bioloji şeydir, mənə də keçib. Mənim anam da hekayələr yazır, atam da yazır, dayılarım da yazır. Yəni bizim ailədə hamı ədəbiyyatla məşğul olur. Mən idmançı idim. Amma bir dəfə ağır zədə aldım və idmandan uzaqlaşmaq məcburiyyətində qaldım. «Mənə bir məsləhət ver» adlı satirik yazım «Kirpi» jurnalında dərc olunmuşdu. Elə o yazan macal tapanda yazıram. İndiyəcən üç kitabım çıxıb - «Dünya haqqında upuzun nağıl», «Səhər», «Şirvan şişəngisi» kinoda da üç ssenarim çəkilib - «Ümid», «Səs», «Yelkən».

- Daha çox nə mövzuda yazırsan?

- Tənha adamları yazıram. Bir təhər səslənsə də deyim ki, prinsipə özümü yazıram - başıma nə gəlibsə, müəyyən mənada öz ağrılarımı, öz dərdlərimi yazıram. Janrca ideal ədəbiyyatdı, bir az

sürrealizmə, absurda yaxındır və mütləq, mütləq ədəbiyyat insanın öz içindən keçib yazılmalıdır. Yəni bir var beyin ədəbiyyatı, bir də var ürək ədəbiyyatı. Ürəyə xidmət edən insanlar çox azdır. Məndəki nəsr poetik nəsrdir, daha çox saqatdır. Təbii ki, ictimai-siyasi məsələlər də qoyulur. Məsələn, «Qurban» adlı bir yazım var. Qərribə səslənsə də deməliyəm, türk etnosu üstə böyümüş Azərbaycan xalqı müharibələrdə qurbandı. Nə demək istəyirəm? Mən və yaxud istənilən bir azərbaycanlı müharibədə atasının ölümünü təkrar edir, ancaq, ölümünü, qələbəsinə yox. Biz elə bir qurbanlıq yaranmış xalqıq. Dövlətin əsas atributlarından biri ordudur. Bizim müharibəyə getməyimiz müəyyən mənada ordu nizamı ilə yox, qurbanlıqla bağlıdır. «Gedim, görüm nə olacaq? Gedim işğal olunmuş torpağı azad edim». Bizim şəhidlərin çoxu poetik əhvalı adamlardır.

- Orxan, bugünkü ədəbiyyatımıza baxışın.

- Bu günün ədəbiyyatı yaranır. Amma bu günün özü ədəbiyyatdan çox böyükdür, ədəbiyyatdan çox güclüdür. İkincisi, müəyyən mənada yol qırılıb, bu dəqiqə analiz gedir. Bu günün ədəbiyyatı əsrin ədəbiyyatına oxşamamalıdır. İndi Azərbaycan ədəbiyyatında düşünmə prosesi gedir. Biz mütləq hürufiliyə, sufiliyə, Nəsimiyə - o böyük ideyalara qayıtmalıyıq. Bütün Azərbaycanca az da olsa, turançılıq ideyaları yaranmışdır. Bu, Cavid əfəndinin qoyduğu ədəbiyyatdır. Ondan sonra gələn və «düha» dediyimiz müasir yazıçılara nələri qayıdaq? Onlar özünsüz bir körpü idi ki, dağılmalıydılar. Qayıdan mütləq Cavidə, Hadiyə... qayıtmalıdır.

- Söhbətdən belə görünürmü ki, gənclik artıq o səmtə üz tutub?

- Bəli. Poeziyada bu daha çox duyulur. Nərdə isə yavaş-yavaş. Nəsr haqqında bir şey də demək istəyirəm. İstənilən xalqın tarixi olub. Məsələn, 1945-ci ildə yapon imperatoru ordusunu çağıraraq elan etdi ki, biz amerikalılara məğlub olduq. 6 min yapon özünü öldürdü. 6 min yapon bu günə kimi Amerika cəngəlliklərində amerikalıları öldürür. Bu taleyi yaşayan xalq böyük ədəbiyyat yaratdı. Bir anlıq düşünək: XX əsr Azərbaycan hadisə tarixində yadımızda nə qalıbsa, onun yazıçısı yaranıb. Bu xalqı söylərsən mif alınır, öylərsən Mirzə Cəlil yaranır. Ortaq məxrəcə gəlirsən, xalqın inkişafı dayanır. Yəni bu xalqın yazıçısı olmaq məşəqqətdir. Olmamaq ondan da məşəqqətdir. Mən ona görə deyirəm ki, biz 2000-ci ilin adamları gələn əsrin əxlaqını yazmalıyıq. Fəlsəfi kateqoriyalara münasibət dəyişməlidir. Bu dəqiqə Azərbaycan mənəviyyatı elə bir gündədir ki, o missiyanı öz üzərinə ancaq ədəbiyyat götürə bilər.

- Ədəbi tənqiddə necə baxırsan?

- Hökmən güclü tənqid olmalıdır. Əgər Belinski olmasaydı, Qoqol olmazdı. Təəssüf ki, bizdə Belinski yoxdur. Mənim üç kitabım çıxıb, nə qədər qəzet, jurnal materialları dərc olunub, amma heç bir tənqidçi mənim haqqımda tənqidi söz deməyib. Məni çox tərifləyiblər, amma yazılarımda tənqidi analizə rast gəlməmişəm. Yadımdadır, biz Moskvada olanda hər gün, hər ay bir yerə yığılırdıq, orada yazıçılar, şairlər, tənqidçilər olardı, söhbətlər edərdik. Bu söhbətlərin nəticəsi idi ki, mən öz inkişafımı görürdüm. Bakıya gələndən isə demək olar ki, o irəliləyiş yoxdur. Çox vaxt bilmirəm ki, yazdıqlarımda təsiri var, ya yoxdur. Çünki yazılarıma tənqidi münasibət görmürəm.

- Çox vaxt tənqidi artıq, lüzumsuz iş kimi qələmə verirlər.

- Tənqidin sosialist realizminə heç bir dəxli yoxdur. Amma Yazıçılar İttifaqı sosializm institutudur. Tənqidçi bədi əsər yazma bilməyən yazıçıdır. Ancaq düşünə bilir. Yadda saxlamaq lazımdır ki, ədəbiyyatı, bu sənəti həmişə ikinci dərəcəli ədəbiyyatçılar yaşadı. Onlar ədəbiyyatın daşıyıcılarıdır. Mən istərdim ki, Azərbaycanda yaxşı yazma bilməyən 200 yazıçı olsun. Ancaq Yazıçılar İttifaqının qapısını döyən, üzv qəbul olunmaq istəyən, müavinləri zəng edib yoran belə ədəbiyyatçıların çox olması pis deyil. Çünki heç olmasa onların içərisindən bir-iki nəfər maraqlı yazıçı çıxar. Kütləvilik olanda mütləq bir böyük yazıçı alınır.

- Bir az gecikmiş, qulaqları bezərə gətirən sualdır. Yazıçılar Birliyinin təşkilat kimi yaşamasına necə baxırsan?

- Yazıçılar Birliyi bu gün lazımdır. Bu əxlaqlı, bu dərəcədə zəif - həm iqtisadi, həm mənəvi, həm də cəmiyyətdə başını itirmiş yazıçıları bir yerə yığmaq baxımından Yazıçılar Birliyi mütləq lazımdır. Bu gün Yazıçılar Birliyi olmasa, Azərbaycanda ədəbiyyat olmaz. Ona görə ki, o yaşayış tərzinə öyrənmiş adamlar mütləq bir məclisdə, bir idarədə olmalıdırlar, görüşməlidirlər. Ona görə yox ki, orada mənim sevdiyim, mənə doğma adamlar işləyir. Mənə şəxsən Yazıçılar Birliyi lazım deyil. Sadəcə o qurum lazımdır ki, mənim atam, Fikrət Qoca... yaşasınlar.

- Yoxsa, ədəbiyyata gəlişin də daha çox atanla bağlıdır.

- Mən heç vaxt yazıçı olmazdım və ədəbiyyata da dəxlim olmazdı, əgər atam olmasaydı. Yazıları yazırdım, heç bilmirəm hara qoyurdum. Çapa atam aparırdı. Bu günə kimi elə yazıları var ki, onları mən çapa verməmişəm. Ya bacım verib, ya atam, ya da yoldaşım. Mən yazıb qoyuram kənara, sonrakı taleyi mənə maraqlandırmır. Mənə ləzzət edir ki, mənim yazdığımı atam sevinir. Bu, mənim dünyada bacardığım yeganə işdir, ona görə də bacım da, atam da sevinir.

- O sevincə şərik olursanmı?

- Yox. Mənimçün dünyada yeganə sevinc nöqtədir. Yazdığım yazının nöqtəsi. Çap, ədəbiyyata münasibət ikinci dərəcəli şeydir. Birincisi odur ki, bunu yaradasan, yazasan, sözü dal-dala düzə biləsən və o nöqtəni qoya biləsən. Amma ən böyük həqiqət odur ki, nöqtə qoyan ancaq Allahdır. Nöqtə Allahın əlindədir.

- Orxan, duymuş olarsan, sənə, hansı əsərinə görə Prezident təqaüdünə layiq görülmüsən?

- Düzü bilmirəm, nəyə görə veriblərsə, sağ olsunlar. Amma mənim yazdıqlarım hələ tam o deyil.

«Xalq qəzeti», 23.08.1998.

MÜHARİBƏ DÖVRÜNÜN YAZIÇISI

Müsaibim yazıçı Mübariz Cəfərlidir.

- Mübariz, «Prezident təqaüdcüləri» sırasında ən gənc yazarsan. Özünə bəllidirmi ki, o siyahıya nəyə görə, daha doğrusu, hansı əsərinə görə daxil edilmisən?

- Bu suala özüm cavab versəm, olsun ki, yaxşı alınmaz. Amma sual vermisinizsə, deməliyəm ki, bəlkə də təqdim olunan o on nəfərin içərisində həcmcə ən çox yazanı mənəm, hələ yazıların keyfiyyətini, gücünü bir yana qoyaq. Mənim yazmağım sistematikdir, demək olar ki, hər gün işləyirəm. İndiyə qədər 5 kitab yazmışam: «Yaşasın azadlıq», «Olanlar və olmayanlar», «Gedən, qayıtmayan», «Dünyanın ikinci üzü» və «Kvartet». Altıncısı çapdadır. 10-a yaxın povest çap etdirmişəm. Hekayələrimin isə sayını itirmişəm.

- Daha çox hansı mövzuda yazırsan?

- İnsan problemindən. İndi 30 yaşıam var. İlk hekayələrim 1986-cı ildə dərc olunub. Qarabağ müharibəsi başladı və mənim yaradıcılığım belə istiqamətləndi: «İnsan və müharibə». İndi elə adam tanımıram ki, müharibə ona, ailəsinə təsir eləməsin. O adam müharibədə olub ya olmayıb, meydan hərəkətini görüb ya görməyib – dəxli yoxdur. Yanımızda əgər bir nəfərin pis günüdürsə, o, istər-istəməz, bizə də öz təsirini göstərir. Psixoloji yazılarımdan içindən bu xətt ağırlı keçir. Belə deyək ki, mən müharibə dövrünün yazıçısıyam. Son vaxtlar isə lap çox yazıram.

- Hər gün mü yazırsan?

- Yox, amma hər gün pozuram. Məsələn, üç gün yazıramsa, iki gün pozuram. Hər gün işləyirəm. Belə ki, oxumağın, mütaliənin özünü də iş sayıram. Yaxşı filmə, gözəl rəssamın sərgisinə baxıramsa, o da mənim üçün işdir. Yəni hamısını beynimin süzgəcindən keçirib ağılla eləyirəm. Gözümü öyrədirəm ki, lazım olan şeylərə baxsın.

- Bir nasir kimi sən mütaliə dairəni bilmək istərdim. Kimləri oxuyursan və bu mənada da, istədin istəmədin, yaradıcılığında kimlərin təsirini duyursan?

- Şübhəsiz ki, mütaliə dairəm yaradıcılığıma öz təsirini göstərir. İlk oxuduğum kitab A.Dümanın «Üç müşketyor» əsəri olub. Onda II sinifdə oxuyurdum, 9 yaşıam vardı və bu kitab mənə çox sadə göründü. İkinci oxuduğum kitab R.Stivensonun «Dəfinələr adası» romanı idi. Beləcə, ciddi ədəbiyyata keçdim və üzü Latin Amerikasından, Yaponiyadan, Avropadan, Avstraliyadan və Şərq ölkələrindən tutmuş bütün dünya ədəbiyyatına nəzər yetirmişəm. Zənnimcə, elə bir yağlı, qaymaqlı yazıçı qalmayıb ki, eyni zamanda zövqümü oxşayan elə bir əsər yoxdur ki, onu oxumayım.

- Belə zəngin mütaliəyə söykənib deyə bilərsənmi, dünya ədəbiyyatı fonunda Azərbaycan ədəbiyyatı necə görünür? Söhbət təbii ki, nəsrəndə gedir.

- Sizə deyə bilərəm ki, dünya ədəbiyyatı meydanında müasir Azərbaycan ədəbiyyatı çox solğun görsənir. Əvvəlki ədəbiyyatımıza üz tutanda isə Mirzə Cəlil çox böyükdür. Amma üzü bəri gəldikcə, dediyim solğunlaşmanı açıq-aydın görürsən.

- Bu boşluğu indiki Azərbaycan ədəbi-mühitində kimsə doldura biləcəkmi, belə bir nasir görünürmü? Heç olmasa zaman yetişdirəcəkmi?

- Hökmən. Bilirsiniz, bayaq da sözüm yarımçıq qaldı – son dövrlər mən niyə çox yazıram? Çünki indi hər şey gəlib siyasətə çıxdı. Mən isə siyasətçi deyiləm. İndiki dövrdə stabilləşmə, sabitləşmə gedir və mən də oturub öz yazı-pozumla məşğul oluram. Amma bu sakitliyin, indiki sakitliyin içində də elə detallar var ki, istədiyinə çatmaqda o, sənə mane olur. Bu yaş kriteriyasıdır. Yazıçı oxumaqla, dünya görməklə bərabər müəyyən yaşa da dolmalıdır. Yaşımın azlığı yazılarımda da həmişə mənə mane olub. Bu hiss mənim ilk etirafımdır.

- Nə mənada mane olur ki?

- Yəni ki, nasirə yaş bazisi, həyat təcrübəsi də hökmən lazımdır.

- Məncə, son on il bizə bir əsr qədər həyat təcrübəsi verdi. Hər şey – cəmiyyət dəyişikliyindən tutmuş daha nələrcən gözümüzün qabağındaca baş verdi, özümüz şahidi və iştirakçısı olduq. Onda da yaş meyarı itdi, o qədər gözə görünmədi.

- Əgər ömür vəfa etsə, mənim kitablarımı on il sonra oxuyanda hiss edəcəksiniz ki, 30 yaşında yazma bilmədiklərimi 40 yaşında yazıram. 40 yaşındakı Mübariz Cəfərlilə 30 yaşlı Mübariz Cəfərli arasındakı fərqi görəcəksiniz. Necə ki, 20 yaşlı Mübarizlə 30 yaşlı Mübarizin fərqi görünür. Bu fərq çox aydın nəzərə çarpır. İndi mənim elə yazıları var ki, onlardan tamam razıyam. On ildən sonra da həmin fikirdə olacam. «Boyunbağı»nı, «Kvartet»i, «Trio»nu yenidən çap elətdirsəm, onların bir sözünə də əl vurmaram. «Azərbaycan»ın bu sayında yeni, iri həcmli povestim («Ölənlər və öldürənlər») çap olunur. O da müharibə haqqındadır. Yazıçı get-gedə sözünün üstünə söz qoymalıdır. Mənim də indi hər gün artıran vaxtımdır.

- **Sözə münasibətin necədir?**

- Sözə yazıçının münasibəti daşlara heykəltəraşın münasibəti kimidir. Sözü həmişə cilalamaq lazımdır. Azərbaycan dili çox rəvan, poetik dildir. Zəngin leksikona malikdir.

- **Mübariz, yeri gəlmişkən, aldığın «Prezident təqaüdü»nün məsuliyyətini duyursanmı? Ümumiyyətlə bu təqaüd sən üçün nədir?**

- Bu məsuliyyətdən duyduğum əsas hiss odur ki, deməli, mənim yazmağım kiməsə lazımdır. İndi müstəqil ölkədə yaşayırsansa, onun yazıçısı da müstəqil olmalıdır, idmançısı da, alimi də... Ona görə də mən nə edirəmsə, dövlətim, xalqım üçün edirəm və bu təqaüd dövlətin gəncliyinə, sözə, yazıçıya – qələm əhlinə diqqəti, qayğısı və ehtiramıdır.

- **Bu təqaüdü minnəti sizi saray yazıçısına çevirməz ki?**

- Yox, qətiyyənlə. Saray sözünə mən çox pis baxıram. Amma əsas odur ki, yazı yazı olsun. Sarayda da oturub gözəl yazı yazmaq olar. 100 ildən sonra bizi onunla tanımayacaqlar ki, biz kimin dostu olmuşuq. Amma o saat bilinəcək ki, bu, necə yazıdır.

- **Özünü inamınız çox səmimi və coşğundur. Sizcə, «gənclik və nəsr» mövzusunda geniş söhbət açmağa, danışmağa dəyərmə? Yəni kifayət qədər fakt araya gətirmək mümkündürmü?**

- Cavab verməkdə çətinlik çəkirəm. Deyim niyə? Mən «Azərbaycan» jurnalında işləyirəm. Növbəti nömrəmizin birini bütünlüklə gəncliyə – gənc yazıçı və şairlərə, publisistlərə həsr etmək niyyətindəyik. Ağzı açmadığım gənc qələm əhli qalmayıb ki, bizə yazı gətirsin... Amma dediyim orada da qalır. Yenə az-çox poeziya gəlir, nəsr isə yoxdur. İstedadına inanan nasir olsa, yəqin ki, bu iri ədəbiyyat orqanının qapısını açmağa səy göstərər. Səmimi deyirəm ki, nəsr zəhmət, sisteməlik işləmək tələb edir. Nasir bütün günü oturub yazmalıdır. Bir faktı xüsusi qeyd etmək istəyirəm ki, «Azərbaycan»a yenə yaşlı qələm sahibləri gəlirlər. Cavanlardan heç bir səs çıxmır.

- **Hər hansı bir mövzudan yazmaq üçün yazıçı hökmən o həyatı öz taleyində yaşamalıdır, yoxsa həmin yazının xatirinə o həyata daxil olmalıdır?**

- Əslində qaçqının əzab çəkməyini başa düşmək üçün hökmən gedib çadırda yaşamaq lazım deyil. Elə bir ailə, elə bir adam yoxdur ki, müharibə ona təsir etməsin. Mənim tanıdığım bir adam var. O yazır ki, mən Bastiliyadan yazanda qəsdən gedib Parisi görmədim. Çünki o, mənim qurduğum Parisə mane ola bilərdi. Mən bu fikirlə şərəkəm. Çünki gördüklərim mənim qurduğum, istədiyim qaçqın obrazına mane ola bilər, beynimdə qurduqlarımı çilik-çilik edə bilər. Bir də ki, yazıçıdan yazıçıya fərq var. Ola bilər ona elə təsir edə, ya da bir az kənarda durub daha yaxşı duymaq olar. Onu da demək istərdim ki, yazının gözəlliyi onun stilistikasında, yazı dəsti-xəttindədir. Mövzunu necə işləmək bir yana, həm də deyiləndə ki, bu yazı filankəsin dəsti-xəttidir, bu çox xoşuma gəlir. Bu seçilmə mənə ruh verir.

- **Mübariz, on nəfər «təqaüdcü dost» heç olubmu ki, bir yerə yığılasınız?**

- Söhbət məndən gedirsə, görüşürük.

«Xalq qəzeti», 26.07.1998.

YAŞANAN İLLƏRİN MƏNALI DUYĞULARI

Müsaibim tənqidçi-ədəbiyyatşünas, filologiya elmləri doktoru, professor Əmirxan Xəlildir.

O, ömrünün 60-cı baharını yaşayır. 26 ildir ki, Bakı Dövlət Universitetində rus ədəbiyyatından dərs deyir. Əmirxan müəllimin elmi-tənqidi və pedaqoji fəaliyyətində əsasən müasir Azərbaycan ədəbiyyatı ilə bağlı məsələlər və Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri mühüm yer tutur. 9 əsərin – «Sənət və sənətkar», «Rus sovet ədəbiyyatı tarixi», «Yesenin və Aleksandr Blok», «Ədəbi üfüqlər», «Poeziya, həyat, mənəviyyət», «XX əsr rus ədəbi tarixi», «Sənət həyata bələdçidir», «Sergey Yesenin: Mərdəkanın qızıl payızı və yazı» kitablarının müəllifidir. Mətbuatda 150-dən çox elmi məqaləsi dərc edilmişdir.

- Əmirxan müəllim, tələbələrinizin çoxu kimi mən də bilirəm ki, siz Borçalı mahalının Sarvan kəndində böyümüsünüz, orada orta təhsil almısınız. Sonra isə ali təhsil üçün, həyatda öz yerinizi nizamlamaq üçün Bakıya yol almısınız. Ömrünüzün 60 yaşınacan gələn bu yol dünyanın hansı dolanbaclarından keçib, ömrün hansı qayğılarını aşırıb, indi hayana yön tutub?

- Bəli, Sarvandan yol alıb Bakıya gəlib çatdım. Ali təhsilimi tamamlayıb elmi sahəyə üz tutdum. Ədəbiyyat İnstitutunda «Cəfər Cəbbarlının ədəbi-tənqidi görüşləri» mövzusunda dissertasiya müdafiə edib, orada elmi işçi kimi çalışırdım. Elmi rəhbərim akademik Məmməd Arif həmişə deyirdi ki, «qəzetlərdə müəllimlik üçün müsabiqə elanı verilsə, universitetə gedərsən. Akademiya sükunət içərisindədir, adamı ətəlt basır. Mən də Azərbaycan filologiyası üzrə müdafiə etmişəm, amma rus ədəbiyyatından dərs deyirəm». Məmməd Arifin, Kamal Talıbzadənin o vaxtkı tövsiyələrini yadda saxladım. Gördüm ki, özümün də tələbələrlə işləməyə böyük həvəsim var. 1970-ci ildən universitetə keçdim. Müsabiqə yolu ilə rus ədəbiyyatı kafedrasında baş müəllim yerini tutdum. 1973-cü ildə direktor oldum. 1987-ci ildə isə «Azərbaycan-rus ədəbi əlaqələri» mövzusunda doktorluq müdafiə etdim. Bu elmi işim də müasir dövrlə (1920-1970-ci illər) bağlı idi. O vaxtdan BDU-nun filologiya və digər humanitar fakültələrində rus ədəbiyyatından mühazirələrimi davam etdirirəm. Xeyli dərslik, dərs vəsaiti kitabları yazıb dərc etdirmişəm. Bir günümü boş, hədəz ötürməmişəm. Nəyə nail olmuşamsa, zəhmət, narahatçılıq və nigarənciliklə dolu günlərimin bahasına başa gəlib.

- Müəllimlik çətin və şərəfli peşədir. Özünüzün də qeyd etdiyiniz kimi, Məmməd Arif, Kamal Talıbzadə, Mir Cəlal kimi böyük müəllimlərin auditoriyasından çıxmısınız. Auditoriyaya daxil olanda özünüzü müəllim kimi necə hiss edirsiniz? Dərs dediyiniz sahədə tələbələrinizin marağını tam, əhatəli ödəməyinizə əminsinizmi?

- Deyim ki, mən müəllimliyimlə nəfəs alıram. Hər tələbəmə öz xarakterinə görə yanaşmağı xoşlayıram. Bütün tələbələrimin hamısını qəlbən duymağa çalışıram. Onlara dost kimi, yoldaş kimi yanaşmağa cəhd göstərirəm. Amma tələbələrə də özünü sevdirmə bilməyi gərək bacarasan. Bu asan iş deyil. Mənim üçün çox dəhşətli ola bilər ki, müəllim hər dəfə auditoriyada mütləq yeni bir söz deməyə çalışsın. Mən həmişə tələbələrimi, auditoriyanı öz nəzarətim altında saxlamışam. Bundan zövq duyuram. Auditoriyada tam səssizliyin, sakitliyin tərəfdarıyam. Bir dəfəyə 100 tələbənin diqqətini özümdə cəmləyirəm. Tələbə çox olanda müəllim daha çox məsuliyyət hiss edir. Hər zaman da tələbələrimi sevmişəm.

- Əmirxan müəllim, ədəbiyyatşünas-tənqidçi kimi fəaliyyətinizdə bütün elmi imkanlarınızı üzə çıxara bilmisinizmi və ya ədəbiyyatşünaslıq elmimizə əsas töhfəniz nə olub?

- Bir tənqidçi kimi, rus yazıçılarına daha çox maraq göstərmişəm. Bu marağı bayaq dediyim kimi, unudulmaz müəllimlərim M.Arif, M.Cəfər mənə aşılalıblar.

XX əsrin tanınmış rus yazıçısı və şairləri bizim ədəbiyyatı çox sevmişlər. Bizim hər hansı ədəbiyyat ziyalımız haqqında rus sənətkarları ümumittifaq mətbuatında məqalələr dərc etdiriblər. Nizaminin, Füzulinin, Vəqifin təbliğində A.Fadəyevin, K.Smirnovun, N.Tixonovun böyük xidmətləri olubdur. S.Yesenin Azərbaycana qəlbən çox bağlı olub. Heç bir rus şairinin Azərbaycan, Bakı haqqında deyə bilmədiyi fikirləri o söyləyib. Onların bizim ədəbiyyata olan maraqları məndə də müsbət təsir oyadıb. Ədəbiyyat tədqiqatçısı kimi, əsasən ədəbiyyatımızın qarşılıqlı əlaqəsini araşdırmışam. Dərc etdirdiyim məqalə və kitablarım da bu mövzuları əhatə edir.

- Son on ilə yaxın dövr həyatımızda çox iz qoyub. Azərbaycan dövlət müstəqilliyini qazanıb. Xalq hərəkəti yolundan keçdik. Bir tərəfdən də rus imperiyası başımıza olmazın oyunlar gətirdi: 1990-cı ilin qan-qadasını yaşadıq. Qarabağ mahalı işğal olundu. Qaçqınlarımızın, didərginlərimizin sayı-hesabı milyonu ötüb. Dəhşətli hadisələr içində sıxıntılar keçiririk. Belə bir zamanda hər kəs qolundan qopan bir işi görməyə çalışdı. Kim nə dərəcədə bunu bacardı, bu bir ayrı məsələdir. Bəs siz, ötən 7-8 ilinizə dönüb baxanda özünüzü necə hiss edirsiniz? İşiniz, fəaliyyətiniz nə oldu? Bir vətəndaş kimi borcunuzu nəylə ödəməyə çalışdınız?

- Ötən 7-8 ildə çox şeyləri xatırlayıram. Əvvəla, könlümü açan dövlət müstəqilliyimiz olub. Sonra, xalq hərəkətinin ilk günündən tələbələrimlə birgə ayaq üstə olmuşuq. Əgər xalq hərəkəti kütləvi xarakter daşıyırdısa, bundan kənarda dayanmaq ən azı nankorluqdur. Tələbələrimlə o meydanda ziyalıları dinlərdik. Elə tələbələrim var idi ki, söhbətlərimizdən təsirlənərək tribunaya çıxıb nitq edirdi. Bir ziyalı kimi respublikamızın keçdiyi bu keşməkeşli yollar barədə öz təxəyyülümü, romantik düşüncələrimi tələbələrimlə bölüşürəm.

- **İnsan həyatı öyrənə-öyrənə ötürür. 60 yaş ömrün müdriklik çağıdır. Bizə sözlünüz.**

- Mən deyərdim ki, nə qədər çətin dövr də olsa, insanın əli, qolu gərək işdən soyumasın. Yaratmaq fikri hər an düşüncələrinə hakim olsun. Mən yaşadığım illərin məzmunundan, mahiyyətindən, mənasından razıyam.

«Xalq qəzeti», 13.03.1997.

ÖMÜRDƏN TÖKÜLƏN GÜNLƏR...

*Müsaibim filologiya elmləri namizədi,
şair Sərvnaz Həsənlidir.*

*Payızla üz-üzə durmuşam indi,
Hansımız daha çox tapdıq-itirdik?
Ömrümdən tökülən günlər sənindi...
Götürsən, əlində külü qalacaq...*

- Sərvnaz xanım, bir vaxtlar imzanız mətbuatda tez-tez görünürdü. Son illərin sükunəti, «ömürdən tökülən günlər» içində vaxtilə qazandığınız oxucuları itirməkdən qorxmursunuz ki?

- Yox, niyə ki... Hər yazıçının, şairin öz oxucusu var. Amma bu da doğrudur ki, mən qabaqlar daha çox oxucu məktubları alırdım, evimə zənglər olurdu. Onda dövr, zaman eləydi ki, poeziya ürəklərə hakim kəsilmişdi, müxtəlif ədəbi məclislər keçirilirdi. İndisə vəziyyət bir qədər başqadır. Dolanışq dərdi, siyasi məsələlər xalqın başını qatıb, ədəbiyyat, sənət bir qədər arxa plana keçib. Amma yenə də ara-sıra mətbuatda göründüyüm vaxtlar olur. Belə də görünməyimin bir səbəbi də elmi işlərlə bağlıdır. Bir neçə il qabaq namizədlik dissertasiyası müdafiə etmişəm. İndi də doktorluğumu yazıb bitirmişəm və müdafiəyə hazırlayıram.

- Poetik ovqatla yazanda daha çox yüngülləşirsiniz, yoxsa tədqiqatçı kimi arxiv materialları arasında işləyəndə?..

- Mən yüngülləşmək xatirinə heç nə yazmamışam. Əksinə, yaradıcılıq çox əzablı və ağırlı bir prosesdir. Ümumiyyətlə, mən daxilən azad adamam. Daxili azadlıq deyəndə bunu iki cür mənalandırmaq olar. Birincisi, ağına-bozuna baxmadan istədiyini eləmək. Bu, məni az maraqlandırır. İkincisi isə sevmədiyini, qəbul eləyə bilmədiyini, istəmədiyini hərəkəti eləməmək. Mənim ələmdə bu, daha qiymətlidir və mən buna can atıram.

- Öz yaradıcılığınıza tənqidçi, yaxud kənar oxucu gözüylə baxa bilərsinizmi? Yazılarınız düşündüyünüz kimi alınır mı?

- Yazılarıma çox tənqidi yanaşıram. Daha çox özümdən, öz vicdanımdan - daxili sensorumdan qorxmışam. Özüm-özümdən heç vaxt, heç hara qaça bilməmişəm. Doğrudur, bəzən düşündüyüm kimi yazı bilməmişəm, amma həmişə məni narahat eləyən problemləri dərk etməyə çalışmışam. Özümü bu ziddiyyətlər burulğanında yorulub əldən düşənədək avar çəkən qayıqçı kimi hiss eləyirəm, həm də öz xoşuma gəlməyən yazılarıma heç vaxt oxucu mühakiməsinə çıxarmamışam.

- Sizcə, müasir ədəbiyyatımızda zamanın narahat problemləri öz əksini tapa bilirmi? Bəlkə bu suala öz yaradıcılığınıza bağlı cavab verəsiniz.

- Ədəbi yaradıcılıq belədir ki, xalq ruhunun dərinliklərinə vardığıca bəşəri problemlərə yaxınlaşırsan. Ona görə də bəşəri problemə aparan yol millətin varlığından keçir.

- Cəmiyyətdə yaşayıb onun problemlərindən kənarda qalmaq mümkün olmadığı kimi, bu problemlərin həllinə doğru aparan yolda qarşıma çıxan maneələrin doğurduğu suallara cavab tapmaq da çətindir. Son illərin siyasi, mədəni, demokratik mübarizəsində ziyalı sözü ən kəsərli silah ola bilərdi, bilmədi.

- Bədnam, quldur qonşularımız - XX əsrin torpaq piratları özlərinə bizim tarixi torpaqlarımız hesabına vətən yaratdılar... amma biz... Hələ fiziki və mədəni soyqırımlarımızı demirəm. Ermənistan türklərinin öz yurd-yuvalarından dərbədar edilməsi, Qarabağ faciəsi... Xocalı qırğını... Üstəlik də bunlar azmış kimi, daxildən əleyhimizə çevrilən qüvvələr, «Sadval» təşkilatının terror əməlləri, cənubda separatçı qüvvələrin tarixi torpaqlarımız hesabına «dövlət» yaratmaq istəyi, bu separatçı qüvvələrin bir çox üzvlərinin nəinki azadlıqda gəzməsi, üstəlik bəzilərinin dövlət vəzifələrində əyləşərək milli mənafeyimizə zidd hərəkətləri və marığa yataraq

daha sarsıdıcı zərbələr endirmək üçün fürsət gözləməsi və s. müasir ədəbiyyatımızda lazımi qədər öz əksini tapa bilməyib.

- Ədəbiyyat, zaman və insan psixologiyası...

- Hər zamanın, dövrün öz ədəbiyyatı olur və o dövrdə yaranan ədəbi əsərlər daha çox həmin epoxanı əks etdirir. Məncə, müasir ədəbiyyatımızda daha çox fərdin, insanın psixologiyası, onun yaşantıları, onu narahat eləyən problemlər, duyğular öz əksini tapmalıdır.

Tutalım, mən bilirəm ki, insan təbiətində köləlik də, sürü psixologiyası da... daha nələr də tapmaq mümkündür. Bununla belə, mənim o alçaldılmış, mənliyini itirmək dərəcəsinə çatdırılmış insanlara münasibətim mənfi olmayıb. Onlara yazığım gəlib. Hətta mənim özümü satan, haqqımda böhtan və yalan yazanları bağışlamışam. Bir tikə çörək naminə satqınlıq etmək, əlbəttə, qeyri-insani keyfiyyətdir.

Bir dəfə mən Almaniyada olanda bizi Berlin yaxınlığındakı Zaksenhauzen həbs düşərgəsinə aparıb vaxtilə dustaqların yaşadığı şəraiti göstərdilər. O zaman faşist Almaniyasında alman olmayanlara - yəhudilərə, qaraçılara, slavyanlara və s. nifrət hissi yaratmaq üçün nasional-sosialistlər neyləyirdilər? Əsirləri sürü kimi həbs düşərgəsinə doldurub onları elə bir qeyri-insani vəziyyətə çatdırırlarmış ki, adam baxanda nifrət eləyirmiş. Hərdən onlara çörək qırıntıları atanda bu üzülmüş, canlı skletlər, bir tikə çörək üçün bir-birini öldürmək dərəcəsinə gəlirdilər.

Sovet adamı da bir çox hallarda bunun oxşarına çevrilirdi. Əlbəttə, söhbət bir qarın çörəkdən yox, milli-mənəvi keyfiyyətlərin itirilməsindən gedir. Bu barədə düşünmək nə qədər dəhşətli olsa da, bu mutasiya artıq genetik səviyyəyə çatdırılmışdı. Buna görə də biz çox vaxt bir-birimizə əcinnə kimi baxırıq, qarşı-qarşıya duran müxtəlif cəbhələrə, qruplara bölünürük. Məncə, bütün situasiyalarda insanın öz insanlığını saxlaması çox böyük məsələdir. Ona görə də xalqı, milləti qorumaq istəyiriksə, fərdi, insanı qorumaalıyıq.

- Sərvinaz xanım, bu yaxınlarda televiziyanın «Turan» verilişində sizin çıxışınıza baxdım. Orada siz ciddi elmi məsələlərdən, həmçinin talis türklərinin varlığından danışırıdınız...

- Türkologiya elminin qarşısında həllini gözləyən çox problemlər durur. Türk xalqlarının vahid tarixi hələ yazılmayıb. Bu problemlər öz həllini tapmadığından bir sıra türkdilli xalqlar özgə, yad xalqın nümayəndəsi kimi qələmə verilir. Məsələn, bu yaxın illərdə etrusk türklərini italyan mənşəli xalq sayırıq. Belə misallardan bir neçəsini gətirmək olar. O ki, qaldı talis türklərinə, Orta Asiyada, Sibirdə türkdilli tələs tayfalarının mövcudluğu məlumdur. Talis türkləri barədə ilk yazılı məlumatlar qədim Göytürk imperatorluğu dövrünə təsadüf edir. Faruq Sümərin «Oğuzlar» monoqrafiyasında talisların Göytürk imperiyasının əsasını qoyan türkdilli tayfalardan biri olduğu barədə məlumat verilir. Müasir dövrümüzdə türk arealında bu tayfaların adıyla bağlı çoxlu toponimlərə rast gəlirik. Qazaxıstanda Talas adlı dağ, çay, şəhər, vadi və s. Azərbaycanda Talıstan, talıslar ölkəsi bu türk qövmünün varlığından xəbər verir. Mən bununla bağlı «Talis türkləri» adlı kitab yazmışam və güman edirəm ki, bu əsər daha yeni tədqiqat işlərinin aparılmasına yol açacaqdır. Amma təəssüf ki, bu məqsədə gedən yolum hamar olmayıb. Bir dəfə müsahibələrimin birində dedim ki, bu əsəri yazdığım müddətdə çox ciddi təzyiqlərə, mənəvi sıxıntılara məruz qalmışam. Təəssüf ediləsi hal odur ki, mənim bu insidentlə bağlı müraciət etdiyim yüksək vəzifəli dövlət məmuru lazımi tədbir görmədi. Görünür, məsələnin ciddiliyini layiqincə dərk eləyə bilmədi. Yaxud hansısa şəxsi mənafe milli mənafeyimizi yenə üstələdi. Əlbəttə, mən bu istiqamətdə apardığım elmi araşdırmaları, heç nəyə baxmadan, yenə də davam etdirəcəyəm.

- Yaradıcı qadın... Bu, nədir, bəxtini ömürdən oğurlamaqdır, yoxsa taleyin oyunu ilə baş-başa qalmaq?

- Bilirəm... Əgər Tanrı mənə bu istedadı veribsə və mənim taleyimi özü əvvəlcədən müəyyənləşdiribsə, mən bunu tale oyunu adlandıra bilmərəm və mən taleyimin tanrı cığırına düşüb ömrümü bu yolla başa vurmaq fikrindəyəm. Sizin verdiyiniz sualın cavabı mənim bu şəirimin misralarındadır:

- Hey Allahım,

*Boynuma kəfən kimi biçdiyin ömür
qocaltdı ümidlərimi.*

*Məni kimsə sevəmmədi
istədiyim qədər,
Yəinki kədər
içərimdən çıxıb
məndən böyük doğuldu...*

- Son illərin ictimai hadisələri yaradıcılığınızda dəyişikliklərə səbəb olmadı ki?

- Əlbəttə, oldu. Əvvəlki yazılarımla indikilərin fərqi özüm də hiss edirəm. Daha çox lirik, kövrək, bir az da sentimental saqatda şeirlər yazırdım, içəri dünyanın yetişkən duyğuları üstündə köklənirdim. Amma indi... Xocalı qırğınından elegiya yazdım. Bu faciə çox ağır, çəkilməsi mümkün olmayan dərddir. Bununla bağlı çoxlu material, faktlar toplamışam. «Xocalı» adlı roman üzərində işləyirəm. Yeni bir kitabım təzəcə çapdan çıxıb. «Yazda yarpağını tökən ağaclar» adlı bu romanda bir azərbaycanlı qadının taleyi fonunda xalqımızın başına gətirilən müsibətlərdən, faciələrdən, xəyanətlərdən söhbət açılır. Türkiyədə yeni bir kitabım nəşrə hazırlanır. İki hekayəm alman dilinə tərcümə edilərək jurnalda çap edilib. Planımda başqa yazılar da var.

«Xalq qəzeti», 15.12.1998.

FOLKLOR – XALQIN, DÜNYANIN, MƏNƏVİYYATIN BAKIRLIYIDIR

Müsaibim Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Folklor İnstitutunun direktoru, filologiya elmləri doktoru Hüseyn İsmayilovdur.

— Hüseyn müəllim, yeni müstəqil dövlət quruculuğunun başlanğıcında problemlərin başdan aşdığı bir vaxtda Akademiya nəzdində yeni bir institutun - Folklor İnstitutunun yaradılması zəruri idi mi? Səhv etmərsə, bu institutun yarandığı ərafədə həm də maliyyə problemləri ilə əlaqədar olaraq Akademiyanın tərkibində olan üç institut birləşdirilərək bir instituta çevrildi. Bəlkə söhbətimizə elə bu məqamdan başlayaq. Folklor İnstitutunun fəaliyyətə başlamasının dövləti əhəmiyyətini hansı prinsiplərə söykənilərək şərh etmək olar?

- Bu gün Azərbaycan dövlətçiliyinin möhkəmlənməsində onun folklorunu – milli tarixini, adət-ənənələrini qorumaq, saxlamaq və onlara sadıq olmalıyıq. (Millətin yaşaması üçün bütün dünyada belə bir proses gedir.) Bunu eləməyən millət necə inkişaf edərsə-etsin, dövlətdə iqtisadi səmərə necə olursa-olsun o dövlət inkişaf edə bilməz, ən azı millətin süqutudur, milli-mənəvi deformasiya isə dövlətin süqutudur. Hər bir dövlət milli-mənəvi dəyərləri ilə qurulanda güclü olur, əzəmətli olur. Bizim də ulu əcdadlarımızın yaratdığı, yaşatmış olduğu böyük əxlaq, milli-mənəvi dəyər – bütün bunların hamısını qorumağa haqqımız yoxdur. Bunlardan kənar qala bilmərik. Bunlardan kənar qalmaq millətin faciəsi və milli dövlətinə xəyanətdir. Çünki milli şüur yoxdursa, formalaşmırsa, onda bu, insanlar yığılır. İnsanlar yığılır isə nə dövlət, nə ordu, nə də böyük dövlətçilik yaratmaq mümkün deyil. Dövlət milli insanlar üzərində qurulur. İnsanların ağı, şüuru, intellekti özünə, öz tarixinə, öz mənəviyyatına bağlılığı daha qüvvətli olur. Ordu quruluşundan söhbət olanda folklorla doğru istiqamətlənməyi, folklor mətnlərinə üz tutmağı dilə gətirərik. Ordu gücdür. Mənəviyyatsız güc isə güc hesab olunmaz. Belə düşünək: Azərbaycanı sevməyən, öz tarixini sevməyən, özünün milli-mənəvi dəyərlərinə hörməti olmayan bir əsgərin əlinə hansı silahı verirsənsə ver, döyüş meydanında rəşadət göstərərək qalibiyyət və zəfərimizi sona çatdırmağa bilməyəcək. Niyə? Çünki belə insanlar torpaq hissindən, milli-əxlaqi hisslərdən, milli-mənəvi duyğulardan məhrumdurlar. Onlar torpaq uğrunda savaşı öz şəxsi həyatı, öz güzəranı üzərində quran insanlara çevrilirlər. Qədim türkün döyüşən əsgəri bir amal, bir istək uğrunda vuruşub: ya qazi, ya şəhid olmaq. Qazi və şəhid olmaq istəyən ordunun əsgərini məğlub etmək olmaz. Bunlar mütləq qalibiyyət və zəfərlə döyüşdən çıxacaqlar. Hətta ən güclü silah belə daxili mənəvi qüvvətlə müqayisə olunur. Bir anlıq göz önünə gətirək: Qarabağ adlı savaşda bizim babalarımız erməniyə tarixin heç bir çağında məğlub olmayıb, Azərbaycan uzun zaman heç kimin əsarətində olmadan yaşayıbdır. Türk dünyasının böyük qələbələri xatirimizə gəlir. Belə bir qüdrətli xalq birdən-birə ümumiyyətlə, onun qapısında nökr olan, miskin, son dərəcə yazıq, kölə vəziyyətində olan bir millətin qarşısından geri çəkilir, torpaq, yurd itirir və sonra onun-bunun ələyindən tutub yapışır ki, bizə kömək edin torpağımızı alaq.

— Tarixi həqiqətdir ki, güclü xalqlar heç vaxt heç kimdən kömək istəməz. Türkün qüdrəti, qüruru əsrlər boyu ucaqlardan enməyib. Metədən, Atılladan..... belə gələn tarixi xatırlasaq, dediklərimizə əlavə şərh yoxdur. Amma Qarabağ kimi oyunlar qurulanda isə tarixin özgə səhifələrini vərəqləməyə məcburuq.

— Bu belədir. Əvvəlcə çar Rusiyası, sonra sovet imperiyası – zaman-zaman bizi öz kökümüzə uzaqlaşdırdı. Böyük dəyərlərlə silahlanmış ulu babalarımızın, əcdadlarımızın böyük mənəvi dünyasından bizi uzaq saldılar. Mənəvi səfalət yavaş-yavaş qanımıza işlədi. Bir tərəfdən deyək ki, islam dinindən istifadə edən hakim dairələr yavaş-yavaş xalqın şüuruna fanatizmi, mövhumatı yeritdilər. Fanatizm insanın əl-qolunu bağlayan, onu köləyə çevirən vasitədir. İnsanın şüurunu iflic edir. İnam yaxşı şeydir. Biz Allaha inanırıq, dinimizə inanırıq. Yuxarıda qeyd etdiyim faktların təsiri idi ki, biz öz əxlaqımızdan, öz mənəvi dəyərlərimizdən, öz dünyamızdan qopduq və ayrıldıq. Bizim mənəvi faciələrimizin başlanğıcını bax, bunlarla hesablamaq lazımdır. Çar Rusiyası bizi yavaş-yavaş keçmişimizdən qırmağa başladı. Mollaxanalarda iki-üç il təhsil almaqla savad qazanmaq mümkün deyildi. Kənar ölkələrdə oxuyan ziyalıları isə barmaqla sadalamaq olardı. Milli ədalət, milli intellektual səviyyənin aşağı düşməsi, milli əxlaqi-mənəvi dəyərlərdən uzaqlaşma dünyaya meydan oxuyan şərin qələbəsi idi. Tarixi gerçəklikdir ki,

Avropa Şərq dəyərləri üzərində öz dövlətini qurdu, öz mədəniyyətini formalaşdırdı, öz əxlaqi - mənəvi dəyərlərinə buradan nələrisə götürdü və beləliklə, inkişaf və tərəqqiyə başladı. Şərq tərəqqinin əsas mərhələlərini keçib. Dünya bir-beş illə ölçülmür. Bəşəriyyətin tərəqqisi min illərlə ölçülür. Bu min illərin arxasında Şərqi hansı yüksəlişlər keçdiyi məlumdur. Amma hakim dairələr, dövlət başçıları öz imperiyasını qorumaq üçün elə şərait yaratmağa başladılar ki, insanların milli şüuru, milli-mənəvi əxlaqi dəyərlərini, qüdrətini təmin edən vasitələr aradan çıxsın. Və bu günkü «Qarabağ söhbəti» sübutdur ki, buna nail oldular. Xalq isə öz keçmişinə məhəbbətini, ünsiyyətini yalnız folklorunda saxladı. Xalqın, ulu babalarımızın yaratmış olduqları ən ciddi mənəvi-əxlaqi dəyərlər, mədəniyyət, yaxud dövlət, yaxud həyat ictimai aləmin dərk edilməsi ilə bağlı təsəvvürlər folklor elementlərində, folklor örnəklərində yaşayan informasiyalarda, xalqın hafizəsində, qan yaddaşında yaşaya-yasaya bu günümüzə gəlib çatıb. Bunlardan bizi uzaq salmaq, yəni keçmişimizdən iraq salmaq, bunları xalqdan gizlətməklə içimizdə boşluq yaranmağa başladı. Bu boşluq bizi mənəvi süquta, mənəvi deformasiyaya aparan bir yolun başlanğıcıdır. Zaman-zaman imanımızdan-dinimizdən, keçmişimizdən, yəni böyük əxlaqi dəyərlərə söykənən milləti ailə əxlaqından, dövlətçilik əxlaqından, ... bunların hamısından bizi uzaqlaşdırmağa başladılar. Nəticədə Azərbaycanın Rusiyaya ilhaqından sonra sovetlər dönəmində bolşeviklərin Azərbaycana, Şərq qapılarına böyük təsiriylə sonuçlandı. Bunun nəticəsində insanları milli ruhdan mərhum edən adi robota, manqurtlara çevirmə prosesinə başlandı. Milli şüurun yoxluğu ilə insanı milli düşüncədən mərhum etdilər.

— **Söhbətimizin bu məqamında ötən əsrin repressiya dövrünü – 30-cu illərini xatırlamaya bilmirəm. Bu prosesdə ölkənin bütün ziyahlarını ucdantutma məhv etməyə çalışdılar. Az ya çox dərəcədə buna nail oldular, amma xalqın qan və gen yaddaşını unudular.**

— Fikir versəniz, görərsiniz ki, repressiya illərində folklorşünaslardan –folklorla məşğul olanlardan biri də sağ qalmadı. Bilirdilər ki, folklor yaşayarsa, xalqa çatdırılırsa, xalqın tarixi mənəvi keçmişi ilə əlaqəsi bərpa olunursa, onda o xalqı manqurtlaşdırmaq çətindir. Repressiya ilə xalqı həm də çoxmillətli sovet xalqı adı altında milli hissdən, milli ruhdan mərhum etmək istədilər. Bunları etmək üçün isə xalqın keçmişi ilə əlaqəsini qırmaq lazım idi. Rus dilində danışan, öz dilinə, mənəviyyətinə, musiqisinə, böyük mənəvi əxlaqi dəyərlərinə və tarixi keçmişinə xor baxanlar üstünlük təşkil etdilər. Dininə, dilinə xor baxan əslində millətin böyük düşmənləri idilər. Onlar bu milləti məhv edən viruslara çevrilmişdilər.

Bu proses təəssüf ki, bu gün də davam edir. Televiziya kanallarında yad, eybəcər musiqilərə qulaq asmaq olmur. Halbuki öz qədim rəqslərimizdən tutmuş indiyə qədər yaranan milli rəqslərimiz həm musiqisi, həm də oyun elementləri ilə könül doyurur. Təkcə Naxçıvanda «Yallı»nın 70 növü vardır. Bu rəqslərdə, tutaq ki, cəngavərlik rəqsində yüksək fiziki hazırlıq, insanı saflaşdıran, onu uca Tanrıya tapındıran bir ruh var. Bu musiqiləri dinləyəndə insan ruhu yerindən oynayır. İnsanda bir ekstaz yaranır. Ekstaz insanı göylərə darta böyük qüvvədir. İndi televiziyalarda eşitdiyimiz musiqilər isə insanın mənəviyyətini korlayır, onun böyük Tanrıya doğru ucalan böyük, ulu duyğularını iyrənc duyğularla əvəz edir. Xarici kinolara baxırıq. Əxlaqsızlıqdan, öldürməkdən, qandan, şərəfsizlikdən savayı heç bir şey demir. Orta əsrlər Azərbaycanın bütövlükdə mənəvi əxlaqi dünyasına fikir verin. Bütövlükdə təsəvvüf, hürufilik – imanının bütün qolları insanları böyüklüyə, ucalığa, mənəvi əzəmətə səsləyirdi, haqqa doğru qalxan insan bütün həyəcanlı hisslərdən özünü təmizləməli idi. İnsan böyük mənəvi duyğularla yaşamaq idi. Nəfsinin, şərin üzərində qələbə çalmalı idi. Şər haqqa, göylərə, ucalıqlara, mənəvi böyüklüyə, əzəmətə dartınırdı. «Ənəlhəq, mənəm Allah» - deyənlər insanı Allah qədər müqəddəs hesab edirdilər. İslamı və Allahı danmırdılar. Əksinə, insanları Allahın bir parçası kimi dərk edirdilər. Vəhdəti - vücud fəlsəfi inamının arxasında hər şeyin Külldən – böyük Yaradandan yaradıldığı deyilir. Bəşər övladına dəymək Tanrıya dəymək idi. Onu əzmək, onu öldürmək, qana, zülmə sürükləmək Tanrıya qarşı üsyan idi, küfr idi. İnsanı ruhən təmizləyirdilər ki, sən öz böyük yaradandan yanına qayıdanda pak və təmiz, böyük və uca olmalısən. Şərq bunları edincə, Qərb nə etməyə başladı? İnsanı məhv edən silahları icad etdi. Bilirsiniz, sivilizasiyalı deyəndə nəyi anlamalıyıq; yüksək mənəvi əxlaqi dəyərləri, paklığı, saflığı yoxsa qan, səfalət, iyrəncliyi. Biz buna görə güclüyük. Keçmişimizə bağlı olsaq, bəşəriyyəti xilas etmək kimi böyük bir missiyanı yerinə yetirmiş olarıq. Bizim də ötən zamanlarda edilmiş naqisliklərimiz olub. Öz məcramızdan çıxarıblar, milli mentalitetimizdən uzaqlaşdırıblar. Belə bir məqamda ulu babalarımızın yaratmış olduğu nəhəng abidələrə, böyük əxlaqa, mənəviyyətə nə qədər ehtiyacımız olub. Bunları qoruyan, saxlayan, yeganə silahımız folklordur.

— Belə bir inama da söykənək ki, folklor hər şeyi yaddaşında saxlamır. Cilalaşan, saflaşan, zamanın sınağından keçən dəyərlər – xalqın yaratdığı böyük sərvət bu günümüə yetib. Buna üz tutaraq bəşəriyyəti təhlükə altında qoyan mənəvi səadətə, var-dövlətə qarşı böyük mənəvi əxlaqi dəyərlərimizlə getməliyik. Dünyanın ötənlərini tarix rəqəmlərlə deyir — bu təfəsilat yazanın imanından asılı olur; səhv və düz yazılmış tarix. Folklor isə xalqın, dünyanın bəkirliyini qoruyub.

— Bəli, folklor milliliyi, saflığı, təmizliyi, ağbırçəklərimizin, babalarımızın, ulularımızın yaddaşında yaşayan ata sözlərini... yaşadıb. Bir neçə kəlmə ilə «ata» sözünün üstündə dayanaq. «Ata» sözü qədim türk Tanrıçılığında «peyğəmbər» deməkdir. Bizim islamdakı peyğəmbərimizin funksiyasını və missiyasını qədim türk atası daşıyırdı. Onun dedikləri qanun qədər kəsərli və əzəmətli idi, hətta qəhrəman qədim türk dünyagörüşündə son böyük mövqə, kəramət sahibi Ata idi... Bunlar isə zaman-zaman dəyişərək «baba»ya keçdilər, məsələn, Baba Dərvişin insanlara xoşbəxtlik gətirməsi, bir alma ilə insanları xoşbəxtliyə qovuşdurması, yaxud «buta» verərək onları ulu eşqin arxasınca göndərməsi...

Bütün bunlar hamısı qədim türk Tanrıçılığından gələn vəhyələrdir. Nəyə görə bu misalı çəkdim. Bu ifadə sonra «Dədə»yə çevrildi. Haqq aşığı, orta əsr təsəvvüf daşıyıcıları, ürfan daşıyıcıları «Dədə» adıyla danışdılar. Çoxları aşiq sənətinə ozan sənətinin sadəcə davamı, hansısa bədii estetik funksiya daşıyıcısı kimi baxırdılar. Son araşdırmalarımnda qəti və elmi şəkildə bu məsələni həll etdim. «Aşiq» və «ozan» tamam başqa-başqa şeylərdir. Bədii-estetik funksiya daşıyan sənətkar kimi bunların da müəyyən tarixi mərhələləri olub. Məsələ burasındadır ki, ozan estetik funksiya daşdığı halda, haqq aşiqi ilahi missiya daşıyırdı. Bunlar dərvişlər idi. Haqq aşığı səsi, sözü və rəqsi-musiqini ekstaz yaratmaq və ekstaz vasitəsilə Tanrı dərğahına ucalmaq kimi böyük missiya daşıyırdılar. Bu haqda mübahisələr çox olub. Səfəvilər dövrü müddətində bir dəfə də olsun aşiq sözünə rast gəlinmir. Nə Miskin Abdal, nə Abbas Tufarqanlı, Qurbani, nə Xəstə Qasım aşiq deyildilər, nə də başqaları. Nadir şah Səfəvi dövlətini devirənə qədər bunlar xalq aşığı idilər. Bunlar bədii estetik funksiya daşıyıcıları idilər. İnsanın qəlbini sadəcə əyləndirmək missiyasını görürdülər. Onların missiyası nə idi? Onlar qopuz çalırdı, məclislərdə iştirak edirdilər. 72 havanı əzbər çalırdılar. Bunun da səbəbi təsəvvüf dünyasından qopub gələn böyük ürfana – qədim türk Tanrıçılığından (islamdan yox) gələn elementlərə söykənir.

— **Qədim türk tanrıçılığındakı şaman rəqsləri yada düşür.**

— Şamanlar ekstaz vəziyyətdə düşüb ruhlarla əlaqəyə girirlər. Şamanizm ruhlara inam, müxtəlif ayinlər vasitəsilə ruhlarla əlaqə yaratmaq, ruhlar vasitəsilə öz həyatına və yaxud cəmiyyətə təsir etmək, insanlara təsir etmək kimi imkanlara malik olmaqdır. Əslində təsəvvüfdəki bu ilahi zövq islamdan çox əvvəl meydana gəlmişdi. Təsəvvüfdə, əhli-həqiqətdə, mövləvilikdə, bəktəşilikdə və başqa dini təriqətlərimizdə bunlar üzə çıxırdı. Dərvişlər xalq içində çıxırdılar, bu zaman onlar müxtəlif mərsiyələr, dini şeirlər oxuyurdular. Ən çox istifadə etdikləri təbii ki, həmən o üçlük – rəqs, saz və söz idi. Bəzi yerlərdə ayrı-ayrı adamlar başqa şəkildə – yəni, qavaldan və s. istifadə edirdilər. Amma bu birliyin bir qolu saz idi. Miskin Abdal saz, söz qoşalığında – avaza uyğun rəqs etmək elementini yaratdı. Bu dərvişlər – sufi təriqət daşıyıcıları böyük bir ekstaz dünyası kəşf etdilər və bu dünyaya daxil oldular.

— Hüseyn müəllim, bu mövzunu siz öz «Göyçə aşiq mühiti: təşəkil və inkişaf yolları» monoqrafiyanızda uğurlu tədqiq etmişiniz. Səhv etmirəmsə, doktorluq elmi işinizin mövzudur. Elmi yeniliklərinizlə, elmi uğurlarınızla aşkarlamısınız ki, «aşiq sənəti sırf təsəvvüf hadisəsidir və ya başqa sözlə, sufizmdən törəmiş sənətdir». Monoqrafiyanızda Azərbaycan aşiq sənətinin beşiyi olan Göyçə aşiq mühitinin keçdiyi tarixi inkişaf yolu, bu sənətin kökləri, formalaşması, təkamülü və XIX yüzillikdə ən yüksək zirvəyə çatması zəngin elmi-nəzəri qaynaqlar, elmi müşahidə və müşahidələr fonunda təhlil və tədqiq olunur. 1999-cu ildə «Dədə Qorqud - 1300» yubileyi keçirildi. Azərbaycanın problemləri başdan aşdığı vaxtda böyük xərc hesabına, böyük çətinliklə YUNESKO-da «Dədə Qorqud» yubileyi keçirildi. Bu keçimizimizi, atamızı, qədim türk oğuzunu, qədim türk qüdrətini çağırmaq, səsləmək idi. Heydər Əliyev həmin beynəlxalq tədbirdə məşhur bir ifadə işlətdi: «Biz Dədə Qorqudu yubiley xatirinə xatırlamırıq. Biz Qorqud babamızı əbədi olaraq öz yurduna, öz vətəninə, xalqımızın içində qaytarmalıyıq».

— O vaxt Akademiyanın prezidentinə Heydər Əliyev tapşırıq vermişdi: «Qırğızların «Manas» adında bir mərkəzi var. Məgər «Dədə Qorqud» «Manas»dan əskik əsərdir, yaxud da biz qırğızlardan əskikik. Niyə bizim belə bir Mərkəz yoxdur». Rəhmətlik Yaşar Qarayev və mən Akademiyanın prezidentliyinə dəvət olunduq və bu sual ətrafında düşündük ki, neyləyək? Yaşar Qarayev o məqam bildirdi ki, Folklor

Mərkəzimiz var, az müddətdə də xeyli işlər görüb – zəngin folklor arxivi yaradıb, 70 ildə institutların görmədikləri işləri bir mərkəz olaraq bunlar görüblər. «Manas» mərkəzindən bu qurum qat-qat güclüdür. «Manas» sadəcə olaraq mərkəz kimi fəaliyyət göstərir. Amma biz böyük bir tədqiqat institutunun gördüyü işləri görmüşük. 70 ildə folklorun öyrədilməməsi üçün hər şeyə əl atıldı. Folklorun toplanması işi dayandırıldı. Toplanan folklor mətnlərinin başına min oyun açıldı, bunları bolşeviksayağı təhrif etdilər. Koroğlunu Çapayevə bənzətdilər və daha başqa nələrə əl atmadılar. Dastanlarımızın ən zəif variantlarını işlənməmiş, redaktə olunmuş səviyyədə xalqa qaytardılar. İndi isə biz 100 cildlik folklor kitabı ortaya qoyuruq, bunlar artıq hazırdılar, nəşrini gözləyirik. 30-cu illərdə sinəsi xalqın söz yatırımı ilə dolu insanlar məhv edildi. Folklor daşıyıcılarının sayının indi azaldığı bir dövrdə, barmaqla sayılacaq dövrdə biz bunu etmişiksə, görün indi nələri də itirmişik. Sərvət nədir?

Var-dövlət bir fəlakət, zəlzələ oldumu batar gedər. Amma xalqın qan və gen yaddaşında yaşayan böyük həqiqət xalqın özünü yaşatmaq qüdrətinə malik olan bu böyük qüdrət heç vaxt itəsi, dağılası deyil. Böyük şəhərlər salınır. 100, 200, 500 ildən sonra bu şəhərlər yenisi ilə əvəz olunur. Amma xalqın yaratmış olduğu böyük sənət abidələri - dastanlarımız, nağıllarımız, bayatılarımız, şeirlərimiz, əfsanələrimiz, rəvayətlərimiz... onlarda yaşayan informasiyalar, o informasiyaların həddləri – bilirsiniz bunlar qeyri-adi sərvətdir. Bundan böyük silah yoxdur. Bəli, xalqı özünə qaytarmağın yolu folklardan keçir. Böyük bir hikməti xatırlayaq: «Ey türk, özünə qayıt, sən özünə qayıdanda böyük olursan!». Azərbaycan Qafqazın gözüdür, ürəyidir. Azərbaycan tək bu Azərbaycan deyil. Azərbaycan güneyli-qüzeyli 50 milyonluq bir xalqın zəngin bir torpaq üzərində qurduğu məmləkətdir. Türkiyənin özündə bu qədər türk yaşamır. Bu intibah, yüksəliş, dirçəliş dünya üçün fəlakətdir, yəni bizim babalarımızı bizdən yaxşı tanıyırlar. Onlar Atilla dövrünü xatırlayırlar. Mete xanı xatırlayırlar, qədim türk fəatehrlərinin, Azərbaycan Milli dövlətçiliyinin keçdiyi yolu bilirlər. Bunu yaşayan bir xalqın, millətin yenidən özünəqayıdışından, dirçəlməsindən qorxurlar. Qorxurlar ki, bunları yaşayan xalq bir də yaşayar. «Su gələn arxa bir də gələr».

— **Evimizin ən yaxşı tikələri qonaq üçün saxlanardı. Ayrıca qonaq otağımız olardı. Qonaq gələndə evdə bayram olardı.**

— Nağıllarımızda gör nə deyir: Qapını biri döyüb deyir ki, qonağam. Ev yiyəsi də deyir ki, qonaq Allah qonağıdır. Xoş gəlib, səfa gətirib, göz üstə yeri var. Balasına, özünə qıymadığını qonağının süfrəsinə qoyardı. İndi isə bizim ziyalı saydığımız adamlar öz doğma atasını mehmanxanaya göndərir, evində qalmasına icazə vermir. Bu reallıqdır. Amma əlaqə deyil. Bu böyüklük, ucalmaq deyil. Kitab yazmaq, oxumaq mümkündür. Amma savadsız babalarımızın yaşatdığı o mənəvi həyatı biz yaşaya bilmirik. Kültürsüz millət millət olmur. Latin adında bir xalq var idi. Bu gün əlifbası var, amma özü yoxdur, nəyə görə? Çünki onun mənəvi dünyasını zaman-zaman aşındırdılar. Gözünüzün qabağına gətirin. Azərbaycan xalqı adında özümüzlə bənzəməyən, öz babasına bənzəməyən insanlar qrupu: bunlar kim olacaq – ingilis ya rus, ya da əriyib getmiş, onun-bunun arxasınca sürünən. Dünyanın 50 dilini bil, amma öz dilini bilmirsənsə, öz dilində sərbəst fikir ifadə edə bilmirsənsə, sən beşiyin başında layla çalınmayıb «çastuşka» deyilibsə, sən səfilsən və millət üçün heç nə verə bilməzsən. Sən bu millətin mənəvi dünyasından xəbərdar olmalısən və millətin mənəvi dünyasıyla silahlanmalısən.

— **Unutmayaq və fəxr edək ki, bizim folklor adında bütöv bir xəzinəmiz var.**

— Bəli, o folkloru toplayıb xalqa qaytarırıq. Ulu öndərlərimizin böyük vəsiyyətini, böyük niyyətini əzmlə həyata keçiririk. Bizim alimlərin maaşı çox azdı. Bu möcüzəni yaradan insanlar əsil fədakardır, folklor dünyası yaşayırlar. Heç kim bizə bu qədər əsər yarat, folklor topla, kitab çap elə deməyib.

— **Vaxtilə alim ən yüksək maaş alırdı.**

— Bəli, dünyanın hər yerində alim ən yüksək maaş alır. Rüsvətxor çinovnik indi 30-40 alimin maaşını alır, əvəzində isə bu millətə heç nə vermir.

— **Xalqdan böyük qüdrət yoxdur. Folkloru da yaşadan xalqdır. O da xalqın ümumi dünyagörüşüdür.**

— Biz qüdrətimizi qorumaq, saxlamaq, özümüzlə qayıtmaq istəyiriksə, folklor dünyasından uzaqlaşmamalıyıq. Bu körpü bizi keçmişə aparır. Folklorla keçmişə qayıtmadan, oradan mənəvi qüdrətimizi yaxından görmədən, oradakı folklor qəhrəmanlarını, oradakı böyük əxlaqi mənəviyyəti, musiqini, insan qüdrətini görmədən irəliyə gedə bilmərik. Qayıtmadan, keçmişlə tanış olmadan, keçmişin böyük qüdrəti ilə silahlanmadan gələcəyə getmək çətindir. Küçələrdə bu gün gəzən səfil, yazıq qızlardan doğulan uşaqlardan Koroğlu olmaz. Bunu nağıllı-dastanlı, sazlı, xalq mahnılı dünyamız özümüzlə qaytara

bilər. Tərbiyə beşik başından başlamalıdır. Mənim bir təklifim var. Analər uşaqlarını beşik başında laylayla yatırsın. Oxşamalarla oyatsın, nazlamalarla böyütsün. Nağıllı-əfsanəli dünyasına yol açsın. Əgər onun qəhrəmanı Şah İsmayıl, Koroğlu, Tahir olubsa, qızlarımızda, Zöhrə əxlaqı, mənəviyyəti olarsa, bunların nəyi pisdır. Xalqa bunlar yetməli, aşılmalıdır. Bir insan kimi formalaşmamızda da folklorun rolu əvəzsiz olub. Bunu yenidən həyatımıza qaytarmalıyıq. «Elmi kommunizm» ideologiyasına vida demişiksə, xalq ideologiyasına meydan verməliyik. Yaxşı olmazmı ki, folklor bütün ali məktəblərdə öyrənilsin. Marks, Lenin dərsləkləri folklorla əvəz olunsun, nə itirərik ki. Əksinə milli, bəşəri Azərbaycan dövlətinin bazasını daha da möhkəmləndirərik. Onda onlar – o gənclər vətənpərvər insan olacaqlar. Ziyalı olacaq - həm də Azərbaycan, türk ziyalıları olacaq.

– **Hüseyn müəllim, Folklor İnstitutunun fəaliyyətini nizamlaya bildinizmi? Axı qeyd etdik ki, siz yaxın bir tarixdə işə başlamısınız?**

– Üç-dörd folklorşünas alimimiz var idi. İndi isə bizim institutun kollektivinin sayı 200-dür. Yeni, gənc folklorşünas alimlər arzusu yetişir, yaşlı nəslin potensialından istifadə edirik. Bunlar xalqa, torpağa, Vətənə, Azərbaycana sadıq insanlardır. Bizə, elm üçün ayrılan qəpik-quruşu biz kitablara çeviririk. Yəni biz onu qonorara da çevirə bilərdik. Amma eləmədik. Biz heç nə istəmədik, amma istəyirdik xalqın mənəviyyəti qorunsun, saxlansın. O böyük öndərimizin ulu arzularından birini Azərbaycan xalqını özü kimi görmək istəyini reallaşdırmaq niyyətindəyik.

– **Ötən ay mətbuatda belə bir məlumat yazıldı: «Türkiyə Cümhuriyyətində nüfuzlu elm və mədəniyyət qurumu olan Hüseyn Qazi Kültür və Sənət Vəqfi tərəfindən Azərbaycanın folklorşünas alimi Hüseyn İsmayilov «Türk folkloruna xidmət ödəli» ilə təltif edilmişdir. İndiki söhbətimizin məntiqi də məndə belə bir təəssürat yaratdı ki, bu mükafat Azərbaycan folklorşünaslığında, Folklor İnstitutunun fəaliyyətinə verilən yüksək qiymətdir.**

– Bu ilin sentyabrında Türkiyəyə dəvət almışdım. Orada Hüseyn Qazi Kültür və Sənət Vəqfi adlı böyük bir qurum fəaliyyət göstərir. Bu qurum çox böyük işlər görməkdədir: türk ədəbiyyatının qorunmasında, qədim türk ənənələrinin toplanıb çatdırılmasında onların rolu çoxdur. Təkcə onu deyim ki, Şah İsmayıl Xətaiyə Türkiyədə münasibət birmənalı deyil. Əslində uzun zaman məşhur «Çaldıran döyüşü» Türkiyə Osmanlı sultanları ilə Şah İsmayılın Səfəviləri arasında böyük bir uçurum yaratmışdı və yazılan tarixi əsərlərdə Şah İsmayıl qarşı saysız-hesabsız ittihamlar var idi. Türkün tarixində bu ən böyük faciədir. Çünki Xətai dövründə iki böyük türk dövləti var idi. Osmanlı və Səfəvi türk dövlətləri. Düşmənlər fitvayı qatdılar və bu iki nəhəng türk dövləti üz-üzə gəldi. Çaldıran döyüşündə Osmanlılar üstün gəlsələr də, bu hadisə osmanlıların da süqutuna doğru yol idi. Türklərin tarixində qanlı, faciəli bir tarixdir. Bunun zaman-zaman təsiri oldu ki, Xətai kimi böyük bir türk hökmdarı türk tarixində düşmən obrazı kimi qələmə alındı. Amma Hüseyn Qazi Vəqfi Türkiyədə keçən il Xətainin adına böyük bir simpozium düzənlədi. Bu simpoziuma dünyanın çox ölkələrindən xətaişünaslar, tarixçilər dəvət olundu. Eyni zamanda Osmanlı dövləti dövrünün də tədqiqatçıları, tarixçiləri dəvət olundular. Belə bir simpoziumda Şah İsmayıl Xətai ilə bağlı əsil həqiqətlərlə bağlı dəyərli elmi məruzələr oxundu. Bütün elmi çıxışlar elə həmin ərəfədə kitab halında çap olunaraq yayıldı. Dünyanın müxtəlif ölkələrindən gəlmiş nümayəndələr vasitəsilə dünyaya təqdim olundu. Burada Xətainin böyüklüyü, əzəməti, qüdrəti, onun bir türk hökmdarı kimi türk tarixi xalqının qarşısındakı böyük xidmətləri açılmışdı, böyük bir hadisə baş verdi. Türkiyənin dövlət xadimləri, tarixçiləri böyük həqiqətlərlə barışmalı oldular. Yəni, Türkiyədə dünyanın böyük türk hökmdarlarının heykəlləri var, adları da əbədləşdirilib, amma onların sırasında Şah İsmayıl Xətai yoxdur. Təbii ki, dünyanın beş böyük türk sərkərdəsi varsa, onun biri Şah İsmayıl Xətaidir. Mən orada xüsusi qeyd etdim ki, hələ osmanlı dövründə osmanlıların dövlət dili fars dili olduğu halda, farsların yaşadığı İran da (Səfəvilər dövlətinə daxil idi) daxil olmaqla Xətai dövlətində dövlət dili türk dili idi. Şah İsmayıl orta əsrlərdə ilk dəfə türk dilini dövlət dili səviyyəsinə qaldırdı. Bu simpoziumda Xətainin digər dövləti əhəmiyyətli xidmətləri sadəlikləndirən sonra həqiqətlərlə barışmalı oldular. Tarixin bu böyük qüsurlu, anlaşılmazlıqları Hüseyn Qazi Vəqfi aradan götürdü.

Onlar hər il böyük el şənlikləri, törənləri düzənləyirlər. Türklərin məşhur bitir qəhrəmanı var - Hüseyn Qazi. O, Anadolu uğrunda mücadilələrdə böyük qəhrəmanlıqlar etmiş, Anadolunun türkləşməsində böyük xidmətləri olmuş türk ərənidir. Ankara yaxınlığında Onun məzarı uca bir dağın - Hüseyn Qazi dağının başında tikilmiş məqbərədədir. Məqbərənin yanında bu Vəqf böyük binalar tikdirib. Həm

məqbərəni qoruyurlar, oranı ziyarətgaha çeviriblər, həm də el şənliklərini orada düzənləyirlər. Qədim türkün böyük el şənlikləri orada toplanır. Minlərlə insanlar ora axışır. 12 saat davam edən bu törənlərdə elm, sənət adamları, türk folkloruna, türk mədəniyyətinə xidmət edən insanlar xüsusi təqdim olunur, onlara ödüllər verilir. Həmin ödüllər içərisində Azərbaycana da ünvanlanmış «Türk folkloruna xidmət ödəli» var idi. Bu təsadüfi təqdimat deyildi. Özləri də elan etdilər ki, Azərbaycan MEA Folklor İnstitutu bütün türk dünyasında yeganə elmi-tədqiqat folklor institutudur. Son illərdə gördüyümüz işlərin miqyası onları heyretə gətirdi. Orada bir çox görüşlər keçirdim. Türkiyə Kültür Bakanlığının Araşdırma və Eytim genel müdiri Mahmud bəy Erquanla iki saatlıq rəsmi söhbətimiz oldu. Onlara öz nəşrlərimizdən təqdim etdik. Antologiyaları, ayrı-ayrı cildlərimizi görüb heyret etdilər. Onlara bildirdim ki, Azərbaycan həmişə türk dünyası üçün xilaskar rol oynayıb. Türk mənəviyyatının qoruyucusudur.

– **Folklor İnstitutunun türk dünyası ilə əlaqələri, münasibətləri hazırda hansı miqyasdadır?**

– Bu institut bütün türk dünyasına xidmət etməyə hazırdır. Folklor ayrı-ayrı millətlərə parçalanmadan bizim ortağ babalarımızın yaratmış olduğu ortağ dəyərlərdir. Biz bu ortağ dəyərləri bir araya gətirərək «Ortağ türk keçmişindən ortağ türk gələcəyinə» adlı konfrans keçirdik. Azərbaycan Rusiyanın tərkibinə qatılan bütün türksoyluları bu konfransa dəvət etmişdi. Onlarla bizim ünsiyyətimiz rus dili xətti ilə daha aydın başa düşülür. Türkiyəyə getmək onlar üçün nə qədər çətindirsə, bizə gəlmək bir o qədər asandır. Sonra onlar – Türkiyə alimləri belə bir məsələ açdılar ki, bizim Folklor İnstitutunun nəşr etdirdiyi kitabları Türkiyədə nəşr etmək fikrindədirlər. Orada bir təklif də bunu etdim ki, birləşib dünyəvi türk birliyi yaratsaq, heç gedib Avropa Birliyinə üzv olmaq üçün yalvarmarıq. Türk tarix boyu əzmlı, vüqarlı, qüdrətli olub. Türk dünyası zəngin potensiala, tarixə malikdir. Yeraltı, yerüstü sərvətləri kifayət qədər zəngindir. Belə birliyin yaranışı da məhz folklordan keçir. Çünki xalqa, millətə izah edəndə ki, bu ortağ dəyərlər bizimdir. «Koroğlu»da, «Manas»da, onlarda yaşayan folklor da bizimdir, əcdadlarımızın yaratdıqlarıdır. Qarşılıqlı dillərə çevirməklə ortağ dəyərlərimizə bələd olarıq. Ortağ dəyərlərə malik olduğunu görüncə bir olmağa yol, məsafə çox az qalır. Ortağ dəyərləri ortaya gətirincə ortağ gələcəyə getmək yolu çox qısa olar. Bu prosesləri həyata keçirsək, – mən onlara bunu anladım, – hər şey uğurlu və möhtəşəm olacaq.

– **Folklorçu alim kimi, bu günümüze üz tutub deyəcəyiniz elə bir sözünüz, tövsiyəyiniz varmı? İndiki kompyuter dövründə folklorçu alimə qulaq asmaq, onun deyəcəyi sözün nə qədər kəsərli, məntiqli olacağını da bilmək maraqlıdır?**

– Milli-mənəvi dünyamızı, özümüzü-dünənimizi və sabahımızı yaşatmaq üçün folklora güvənək. Onu yaşatmaq, qorumaq üçün dünyalarımızı əsirgəməyək. Bu işdə bizə köməkçi olanlara Allah yardımçı olsun! Amin!

-- **Söhbətə görə sağ olun** (*müsahibə ixtisarla verilir*).

«Elm», 31.07.2006.

«Azərbaycan mədəniyyəti və incəsənəti», 29.06.2006.

«Yeni Azərbaycan», 29 və 30 iyun 2006.

ZİYALI ÖMRÜ, TALE NAXIŞLARI

ELM KƏHKƏŞANIMIZIN YANAR ÇIRAĞI

*O, AMEA – nın humanitar elmlər sahəsinə
Səməd Vurğun kimi görkəmli şairi, ədəbiyyat bilicisini
vitse-prezident vəzifəsinə məsləhət görmüşdü.*

Bu il YUNESKO təşkilatında Azərbaycan ünvanlı dörd səhifə vərəqlənəcək, dörd ayrı-ayrı bayram – yubiley məclisi təşkil olunacaq, Azərbaycan elminin, mədəniyyətinin beynəlxalq səviyyədə toplantısı keçiriləcəkdir. 500 il əvvəl Füzuli qəlbindən atəşlənən eşq dastanının təsiri ilə Üzeyir bəy ruhundan sədalanan “Leyli və Məcnun” operasının 100 yaşı, təbiətin Səttar Bəhlulzadə möcüzəsinin 100 yaşı, sevimli yazıçımız və böyük alim Mir Cəlalin 100 yaşı və Azərbaycan geologiya elminin banilərindən biri, akademik Musa Əliyevin 100 yaşı.

Bu yubileylərlə bağlı material hazırlamaq barədə mənə müraciət ediləndə, digər üç mövzuya dair xeyli məlumatım olduğu halda, haqqında demək olar ki, çox az bildiyim akademik Musa Əliyevdən yazmağı qərara aldım. Ən əvvəl vaxtilə 8 il prezidenti olduğu indiki Milli Akademiyamızın Geologiya İnstitutu ilə əlaqə yaratdım. Oradan aldığım bir-iki elmi məqalə ilə kifayət qədər məlumatlına bilmədim. Belə olduğu halda, institut akademik Musa Əliyevin qızı Rəna xanım Paşayeva ilə əlaqə saxlamağıma yardımçı oldu. Rəna xanımla zəngləşdik və onlarda görüşmək qərarına gəldik. Sözü düzü, ünvanı eşidəndə bir az duruxdum, amma fikrimdən daşınmayaraq, ertəsi gün vədələşdiyimiz saatda deyilən ünvana yollandım. Daxil olacağım binanın üzü dənizə baxan səmtində – sağ tərəfdə görkəmli yazıçı Mir Cəlalin, sol tərəfdə isə alim Musa Əliyevin xatirə lövhələri vurulmuşdu. Sən demə, Musa Əliyev haqqında söhbətləşmək üçün Mir Cəlalin – YUNESKO xətti ilə bütün dünyada yubileyi qeyd ediləcək digər görkəmli şəxsin evinə gəlirəmmiş. Maraqlı və möcüzəvi təsadüf. Bir ailədə iki gözəl bayramın ovqatı yaşanır. Bu da Allahın xoş qismətindəndir – deyə düşündüm. Həmsöhbətlərim akademik Musa Əliyevin qızı Rəna xanım Paşayeva və onun həyat yoldaşı, görkəmli diplomat Hafiz Paşayev idi. Əslində, bu söhbətimiz müsahibə xarakterli yox, səmimi tanışlıq, xatirələrlə dolu yaşanan günlərin anılması, yada salınması, acılı-şirinli tarixin göz önündə bir daha yaşantısı oldu. Onlar məşhur ataları haqqında sanki uşaq məhəbbəti ilə söz açdılar. O məqamda valideynlərinin xatirələr kələfində dolaşan bu uşaqlar, əslində, respublikamızın nüfuzlu elm, ictimai-siyasi xadimləri idilər. Valideyn məhəbbəti qarşısında uşaqlıq duyğularına dalmaq insan ömrünün ən səmimi yaşantılarıdır. “Bax, indi bu oturduğumuz yerdə atam Mir Cəlalla Musa müəllim saatlarla söhbət edərdilər. Atam ədəbiyyatdan, şeirdən, nəsrindən, Musa müəllim isə geologiyadan, texnika elmlərindən danışmaqdan doymazdılar. Onların söhbətləri elmə, ədəbiyyata gələn yeni nəslin gələcəyindən, nailiyyətlərindən idi, sonra da yüksək vətənpərvərlik ruhuna köklənmiş notlarla söhbətləri yekunlaşardı” – söhbətimizə Hafiz müəllim belə başladı. Onun akademik Musa Əliyevə qarşı əsl oğul məhəbbətini, yüksək intellektini gördüm, ata-anasından sonra iki qardaşını itirmiş nəcib mədəniyyətli, kövrək Rəna xanıma mənəvi arxa, yaxın dost, həmdəm və isti, məlhəm duyğularını hiss etdim. Mir Cəlal müəllimin ocağı başında unudulmaz və görkəmli alim, elm və ictimai-siyasi həyatımızda parlaq iz qoymuş akademik Musa Əliyevin ömür yolu yarpaq-yarpaq xatırlandı, ötən illərin kədərli, sevincli, xoş, ağırli məqamlarını sanki canımızda yaşadıq. Söz boxçamda xeyli material toplanmışdı, razılıq duyğuları ilə xudahafizləşəndə bu ocaqda digər bir şəxsiyyət – ikinci bir yazı barədə söhbətimizin baş tutacağını da sözləşdik.

Geologiya-mineralogiya elmləri doktoru, professor, fəxri neftçi, Azərbaycan Dövlət mükafatı laureatı, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prezidenti, akademik Musa Əliyev XX əsr Azərbaycan elm tarixinin parlaq səhifələrində öz yeri olan böyük şəxsiyyətlərimizdən biridir. Tale ona möcüzəli bir sənət qismət etmişdi: geoloq idi – yer qabığının müxtəlif qatlarını araşdırmaqla və öyrənməklə, eləcə də elmimiz, iqtisadiyyatımız üçün faydalı bir vasitəyə çevirməklə elmi istəklərini həyata keçirirdi. Allahın verdiyi bu imkandan xalqın ürəyində məhəbbət qazanacaq səviyyədə yararlandı və unudulmaz bir iz qoydu. Musa Əliyev öz sahəsində neft elminə böyük yeniliklər gətirib. Geologiya elminin paleontologiya sahəsi

(paleontologiya – həm də neftin yaranmasının əsaslarını verən, öyrənən elmdir) üzrə uğurlar qazanmaqla yanaşı, həm də böyük məktəb yaratmışdır və elmin bu sahəsində çalışan alimlərimiz məhz onun davamçıları, yetirmələridir. Akademik Musa Əliyevin neft sənayesinin inkişafı, elmi təşkilatçılıq sahəsindəki müstəsna xidmətlərini gələcək nəsələ örnək üçün xatırlamaq ali vətəndaşlıq borclarımızdandır.

Tarixə nəzər yetirək. 1926-cı ildə Aşqabaddakı riyaziyyat təmayüllü orta məktəbi fərqlənmə ilə bitirən Musa Əliyev elə həmin il Bakıya gələrək, Azərbaycan Dövlət Politehnik İnstitutunun dağ-mədən fakültəsinə daxil olur. O, tələbəlik illərindən həm də pedaqoji fəaliyyətə başlayır. 1930-33-cü illərdə Balaxanıdakı Lassal adına neft və N.Nərimanov adına sənaye texnikumlarında müxtəlif fənlərdən dərs deyir. 1931-ci ildə institutun geoloji kəşfiyyat şöbəsini əla qiymətlərlə bitirən Musa Əliyev kafedraya aspirant qəbul olunur və az sonra bu ali təhsil ocağında dərs demək hüququ qazanmaq üçün assistent vəzifəsinə təsdiq edilir. Beləliklə, hələ birinci kursdan geologiya, paleontologiya və tarixi geologiya kafedrasının müdiri, professor V.Boqaçovun diqqətini cəlb edən tələbə təhsilini bitirdikdən sonra aspirant kimi institutda qalmalı, elmi nailiyyətlərə doğru həyat yolu başlamalı olur. “Kiçik Qafqazın şimal-şərq hissəsinin üst təbəşir çöküntülərinin inoseraamları” mövzusunda namizədlik dissertasiyası müdafiə edəndə gənc alimin 28 yaşı var idi. Onun yazdığı elmi işə V.Boqaçov, görkəmli paleontoloqlar V.Renqarten, V.Çelintsev və başqaları rəy verərək yüksək dəyərləndirmişdilər. O zamanın məşhur paleontoloqları sırasında (30-cu illərin SSRİ alimləri arasında) Musa Əliyev ikitaylı mollusk sinfinə mənsub olan inoserafaunasının müfəssəl təsnifatı, stratigrafik əhəmiyyəti, yaşayış tərzini və s. üzrə ixtisaslaşmış ilk paleontoloq idi. Beləcə, Musa Əliyev Azərbaycanda mezozoy faunasının sistemli öyrənilməsinin əsasını qoydu.

Musa Əliyevin həyat və fəaliyyət tarixlərinin sistemli şəkildə təqdim edilməsi hər kəs üçün maraq kəşb edən mənbə ola bilər. Bu mənada qeyd edək ki, o, 1936-38-ci illərdə Zaqafqaziya Geologiya Tresti Azərbaycan bürosunun rəisi, Azərbaycan Geologiya İdarəsinin baş mühəndisi işləyir. Eyni zamanda, 1937-ci ildə Azərbaycan Sənaye İnstitutunun (indiki Azərbaycan Neft Akademiyası) neft fakültəsinin dekanı, 1939-41-ci illərdə isə institutun direktoru vəzifəsinə təyin olunur. Bütün bu vəzifələr təbii ki, onu pedaqoji fəaliyyətdən yayındırmır. 1941-42-ci illərdə Moskva Neft İnstitutunda “Paleontologiya və tarixi geologiya” kafedrasında dosent vəzifəsində çalışır. 1941-ci ildə isə SSRİ Xalq Neft Sənayesi Komissarlığı Tədris Müəssisələri Baş İdarəsinin rəisi təyin olunur. Artıq Böyük Vətən müharibəsi illəri idi. Bu illərdə cəbhənin neft məhsullarına olan tələbatını ödəmək məqsədilə Cənubi Qafqaz respublikalarında mühəndis-texniki kadrların hazırlanmasının sürətləndirilməsi məsələsi ona tapşırılır. Böyük Vətən müharibəsi illərindəki elmi-təşkilati və elmi-pedaqoji fəaliyyətinə görə Musa Əliyev Lenin ordeninə layiq görülür.

1947-ci ildə Azərbaycan KP MK-nın üzvü və Mərkəzi Komitənin katibi seçilən Musa Əliyev neft sənayesinin inkişafı üçün bütün qüvvə və bacarığını sərf edir. 1948-49-cu illərdə Nazirlər Soveti sədrinin müavini, Dövlət Plan Komitəsinin sədri vəzifələrində çalışır. Musa Əliyev 1947-ci ildən 1961-ci ilədək SSRİ Ali Sovetinin (II, III və IV çağırış) deputatı seçilmişdir. 1950-58-ci illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prezidenti kimi məsul vəzifədə çalışır. 1958-ci ildə SSRİ EA və SSRİ Neft Sənayesi Nazirliyinin Yanar Faydalı Qazıntıların Geologiyası və İşlənməsi İnstitutunun elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifəsinə təyin olunur. İnstitutda tez bir zamanda neftli-qazlı əyalətlərin biostratigrafiyası laboratoriyasının təşkilinə nail olur. Apardığı yeni tədqiqatların coğrafiyası Böyük Qafqazı, Türkmənistanı, Qazaxıstanı, Özbəkistanı, Qərbi Sibiri əhatə edir. 1967-ci ildə SSRİ Neftçixarma Sənayesi Nazirliyi tərəfindən Əlcəzair Respublikasına ezam olunur. İki ölkə arasında bağlanmış böyük neft müqaviləsinin icrasına rəhbərlik edir (1967-1971). Burada bir neçə neft-qaz yatağının kəşfinə nail olur. Dünyanın əksər ölkələrində beynəlxalq səviyyəli konqreslərin iştirakçısı kimi məruzələrlə çıxış edir və s. XX əsr və müasir Azərbaycan geologiya elminin bütün uğurları və elmi kadr potensialı məhz akademik Musa Əliyevin adı ilə bağlıdır. 1908-ci il aprelin 11-də Şamaxıda dünyaya göz açan Musa Mirzə oğlu Əliyev uşaqlıq illərinin bir qismini Orta Asiyada – Aşqabadda keçirməli olmuş, orta təhsilini orada almışdır. Şamaxının varlı tacir ailəsində doğulmuş bu insanı uzaq Türkünə hansı ruzigar gətirmişdi?

Maraqlı və acınacaqlı tarixi Musa Əliyevin qızı, filologiya elmləri namizədi Rəna xanım Paşayeva baxışlarını sanki uzaq illərin arxasına dikərək vərəqlədi: Atamla anam əmiuşağı olublar. Anamın atası Məmmədağa Əliyev Sankt-Peterburqda mükəmməl ali təhsil almış, Almaniyada, Finlandiyada yaşamışdır. Bir neçə dildə – alman, fransız, ərəb, fars və rus dillərində gözəl danışan Məmmədağa Əliyev

Rusiyada I Dövlət Dumasının deputatı olmuşdur. Duma qovulduqdan sonra isə Şamaxıya qayıtmış və şəhərin ictimai həyatında fəaliyyət göstərmişdir. Babamın zəngin və nadir şəxsi kitabxanası olmuşdur. Həmin kitabxanada nadir əlyazmaları və məşhur adamların avtoqrafları xüsusilə diqqətəlayiq imiş. Onun nüfuzu, elmi dünyagörüşü, milli təəssübkeşliyi hamıya məlum idi və ermənilər 1918-ci ilin martında azərbaycanlılara qarşı Şamaxıda törətdikləri qətləam zamanı onun evinə də hücum etmişdilər. Öz ocağını, zəngin kitabxanasını qoruyan Məmmədağını ermənilər vəhşicəsinə öldürmüş və bütün mülkünə od vuraraq külə döndərmişdilər.

Bu hadisədən xəbər tutan ata babam Mirzə Mahmud təcili Bakıya gəlir və qardaşının qaçqın düşmüş ailəsini, yaxın qohumlarını götürüb Aşqabada qayıdır. Ata babam yüksək təhsil ala bilməsə də həyatın çətinlikləri ilə üz-üzə qalmış, tacir olana qədər keçdiyi və yaşadığı həyat yolu ona dünyanın hər üzünü tanıtdırmışdı. Aşqabada köçən babam orada Şuşa gözəli Nəbat xanım ilə evlənmişdi. Atam anası Nəbat xanımı hələ uşaq yaşlarında itirmişdi, bu isə onun həyatında silinməz, ağır iz qoymuşdur. Nəhayət, sovet hakimiyyəti qurulduqdan az sonra Musa Əliyev Azərbaycana – Bakıya qayıtmışdır. Bakıda ali təhsil almış, həyatda ilk uğurlarını qazanmış, şöhrətin zirvəsinə doğru addımlamışdır. Əməyi, zəhməti, biliyi, çalışqanlığı, elmə bağlılığı, milli təəssübkeşliyi, Vətənə məhəbbəti, insanlarla ali ünsiyyəti, ətrafındakılara xeyirxah və nəcib münasibəti həmin yolun pillələri olmuşdur.

30 yaşında Azərbaycan Dövlət Sənaye İnstitutunun direktoru, 40 yaşında isə Nazirlər Soveti sədrinin müavini – Dövlət Plan Komitəsinin sədri kimi nüfuzlu vəzifələr daşımışdır.

O illərin ən yaddaqalan tarixi hadisələrindən biri də Neft Daşlarının yaranması idi. Azərbaycan Dövlət Plan Komitəsinin sədri Musa Əliyevin SSRİ Dövlət Plan Komitəsinin sədri Baybakovla olan yaxın əməkdaşlığı Neft Daşlarının – möcüzəli dəniz şəhərinin nəhəng layihəsinin həyata keçirilməsində az rol oynamamışdır. Bu, 1948-49-cu illərin yaddaşına yazılan hadisə idi. Ondan əvvəl, 1947-ci ildə isə Azərbaycan Mərkəzi Komitəsinin katibi seçilən Musa Əliyev neft sənayesinin inkişafı üçün əlindən gələni edir, yeni və milli kadrların çoxalması üçün hər cür şərait yaradılmasına kömək göstərirdi. Məhz milli təəssübkeşliyindən irəli gəlirdi ki, hələ 1940-cı ildə Sənaye İnstitutunun direktoru olarkən institutun yaranmasının 20 illik yubileyini qeyd etmiş və müəllimlərin 25-30 faizini azərbaycanlılar təşkil etsə də, yubiley mükafatı (orden və medallar) alanların 70 faizi onlar idi. Bu təqdimatı Moskvaya Musa Əliyev göndərmişdi. Elə buradaca bir məqamı da qeyd etmək ki, neft sənayesi ilə bağlı milli kadrların – istər yüksək səviyyəli mütəxəssislərin, istərsə də elmi-pedaqoji kadrların yetişməsi birbaşa Musa Əliyevin adı ilə bağlıdır.

Musa Əliyevin tərcümeyi-halına nəzər yetirəndə onun 1940-cı illərdə bir müddət Moskvada fəaliyyət göstərdiyi illəri yada salmamaq olmaz.

Rəna xanımın xatırlamaları: Elə bu illərdə Mircəfər Bağirov Musa Əliyev kimi bacarıqlı və qabiliyyətli, gərəkli kadrə ehtiyac duyduğundan onun təcili geriye – Azərbaycana qayıtmalı olduğunu bildirir. Atam danışdı ki, Nazirlər Soveti sədrinin kadrlar üzrə müavini, köhnə bolşevik Zemlyaçka soyadlı bir xanım məni çağıraraq dedi: “Yoldaş Bağirov tələb edir ki, Bakıya qayıdasınız. Hazırlaşın və geriye qayıdın”. Məsələni uzadıb, birtəhər qala biləcəyini düşünən atam qayıtmağa tələsmir. Lakin o, atamı təkrarən çağıraraq deyir: “Siz tələsin, Nazirlər Soveti sədrinin başqa bir müavini də var – Lavrenti Pavloviç Beriya. Allah eləməmiş, o,sizi başqa cür yola sala bilər”. Elə həmin axşam təyyarə ilə Bakıya qayıdan atamı az sonra Mircəfər Bağirov Mərkəzi Komitənin katibi təyin edir.

Musa Əliyev 1950-ci ildə, təxminən on illik fasilədən sonra yenidən elm sahəsinə gəlir. Bu dəfə Azərbaycan Elmlər Akademiyasının prezidenti kimi. Onun fəvqəladə təşkilatçılıq bacarığı əllinci illərin əvvəllərində Azərbaycan elminin inkişafına böyük təkan verdi. Bu dövrdə elmin inkişafının üstün istiqamətlərini düzgün müəyyənləşdirən akademik Musa Əliyev akademiya fizika, riyaziyyat, kimya, astronomiya, iqtisadiyyat və s. fundamental elm sahələrinin vüsəti və genişlənməsi üçün səy və bacarığını əsirgəmir. Qısa müddət ərzində onun təşəbbüsü ilə onlarca elmlər doktoru və namizədi hazırlanır, Moskvaya və keçmiş İttifaqın digər iri şəhərlərinin aparıcı elm mərkəzlərinə göndərilən doktorant və aspirantların sayı 200-ə çatdırılır ki, bu da əllinci illərin ortalarında Elmlər Akademiyasında bir sıra yeni laboratoriya, bölmə və institutların yaradılması ilə nəticələnir. Bu illərdə akademiyanın elmi-texniki bazası möhkəmlənir. Musa Əliyev elmin bütün sahələrinə xüsusi diqqət yetirdiyi kimi, doğma Geologiya İnstitutundan da diqqətini əsirgəmir. Paleontologiya və stratigrafiya şöbəsini yaradır. Rəhbərlik etdiyi

şöbədə artıq dörd laboratoriya fəaliyyət göstərirdi. Laboratoriyalara təcrübəli paleontoloqlar Q.Əlizadə, C.Xəlilov, Ə.Xəlilov və R.Cəfərov rəhbərlik edirdilər, eyni zamanda laboratoriyalara gənc, istedadlı kadrlar cəlb olunurdu. Bütün bunlar məhz akademiyanın prezidenti Musa Əliyevin birbaşa rəhbərliyi və diqqəti ilə həyata keçirilirdi. Onun akademiya səkiz illik prezidentliyi dövründən yaddaqalan, milli akademiyanın tarixi üçün böyük hadisələri xatırlaya bilərik. Ən əvvəl, o, nisbətən az bildiyi sahəyə – humanitar elmlər sahəsinə Səməd Vurğun kimi görkəmli şairi, ədəbiyyat bilicisini vitse-prezidenti məsləhət görmüşdü. Çünki o, Səməd Vurğunun vətəninə, torpağına, tarixinə, ədəbiyyatına sevin, ona qəlbən bağlı, zəngin dünyagörüşü, fenomen qabiliyyəti olan, ziyalılar, bütün xalq arasında böyük nüfuz qazanan şəxsiyyət kimi tanıyırdı. Ona özünə inandığı qədər etibar etmişdi. Bəli, Musa Əliyevin bu seçimi elm tarixinin gözəl səhifələrindən biri kimi hələ də dəyərləndirilir.

İndiki akademiya şəhərciyinin salınmasında – layihəsinin, tikintiyə icazəsinin, maliyyə məsələsinin Moskvada təsdiq olunmasında onun xidməti müstəsna. Görkəmli memar Mikayıl Hüseynovun layihəsi əsasında akademiyanın əzəmətli, yaraşıqlı yeni binasının tikilməsində Musa Əliyevin xidmətlərini qeyd etməmək insafsızlıq olar. Akademiyanın bir çox institutlarının binaları tikilib fəaliyyətə başlasa da, əsas və əzəmətli bina hələ tikilməmişdi. Baş planı təsdiq olunan kimi tikintisi başlanan əsas binanın divar və sütunları ucaldıqca, eyni zamanda, bahalı qranit üzlük də çəkilirdi. Akademiyanın uzaqgörən prezidenti Stalin dövrünün hər sabahının başqa-başqa rənglərdə açıldığından məsələni elə isti-isti həl etməyi qərarlaşdırmışdı. Bina tikilib yarıya çatanda ölkənin yeni başçısı Xruşşovun belə bir əmri ortaya çıxdı. “Binalara lazım olmayan, lüzumsuz bəzək-düzəklər vurulmasın”. Bu haqda “Pravda” qəzetində xüsusi məqalə də dərc olundu. Həmin məqalədə Mikayıl Hüseynovun da adı çəkilmişdi və Xruşşov qeyd etmişdi ki, belə arxitektolar, memarlar bizə lazım deyil. Binanın qalan hissəsindəki milli ornamentlər, xüsusən, onun başında tikiləcək dörd günbəz beləcə ləğv olundu, hətta maliyyə fondu kəsildi. Binaya əzəmətlilik və yaraşıq gətirən qranit üzlük isə Musa Əliyevin uzaqgörənliyi ilə əvvəlcədən çəkilmişdi. Akademiya şəhərciyinin indi yenidən qurulması və bərpası ilə əlaqədar həmin günbəzlər də ilkin layihə əsasında tikiləcəkdir.

Elə həmin illərdə akademik Musa Əliyevin müəllifliyi və redaktorluğu ilə qısa müddətdə 7 cildlik “Azərbaycan geologiyası” və bir sıra xəritələr nəşr olundu. Akademiyanın prezidenti kimi tarixçilər qarşısında məqsəd qoymuşdu ki, çoxcildlik “Azərbaycan tarixi” yazılsın. Doğrudur, bu məsələ sonralar çox uzun çəkdi, onu hərə bildiyi və sərf olunan səmtə yönəltdi. Akademiyanın prezidenti olarkən Musa Əliyevin həyata keçirmək istədiyi ən böyük məqsədlərindən biri də astronomiya rəsədxanasını yaratmaq idi. Yeni tikiləcək rəsədxana üçün yer seçilməsi, tikintisinə başlamaq üçün lazım olan sənədlərin hazırlanması, dünyanın əksər əsas rəsədxanaları ilə əlaqələrin yaradılması onun xidmətləri sayəsində olmuşdur. Bu işlər onun təklifi ilə 1953-cü ilin mart ayında Fizika və Riyaziyyat İnstitutunda daimi astronomiya ekspedisiyasının yaranması ilə start götürmüşdür. İşin sürətli gedışı üçün həmin ekspedisiyanın əsasında astrofizika şöbəsi (1954) və bu şöbənin əsasında isə rəyasət heyəti nəzdində astrofizika bölməsi yaradılmışdır (1956). Bu işlərə rəhbərlik etmək üçün Moskva Dövlət Astronomiya İnstitutundan H.Sultanov Bakıya dəvət olunur. O günlərdən başlanğıcı qoyulan və tikilən Şamaxı rəsədxanasına bir il sonra, 1959-cu ildə akademik Y.Məmmədəliyevin rəhbərliyi ilə, XIII əsrdə N.Tusinin yaratdığı Marağa rəsədxanasının irsi gətirilmiş və bu gün dünya şöhrətli rəsədxanalardan birinə çevrilmişdir. Musa Əliyevin bu sahədəki xidmətləri və arzuları tarixi əhəmiyyət kəsb edir.

Elmə həvəsi onu bu sahə ilə daim bağlamışdır. Doğrudur, əldə etdiyi elmi nəticələrdən bu qənaətə gəlmək olur ki, elm onun həyat amalı olub. Amma həm elmimizin, həm də ölkəmizin sabahı üçün xeyirlisi o olub ki, belə bir insan – daim irəliyə, uğurlara can atan ziyalı rəhbərlik sistemində çalışıb. Musa Əliyev Azərbaycan EA-nın prezidenti olarkən elmi-pedaqoji fəaliyyətini davam etdirmək üçün Bakı Dövlət Universitetinin geologiya-coğrafiya fakültəsində də paleontologiya, tarixi geologiya fənlərindən Azərbaycan və rus dillərində mühazirələr oxuyurdu. O, fakültədə paleontologiya-stratigrafiya kabineti təşkil etməyə də müvəffəq olur. Özü də şəxsi vəsaiti hesabına. Universitetdən ona çatacaq məvacibi özünə götürmür, bu işlərə sərf edir, xüsusilə də imkansız tələbələrə təqaüd kimi verirdi.

Rəna xanımın xatırlamaları: Atam o vaxtlar akademiyanın prezidenti kimi yüksək maaş alırdı. Ona görə də kasıb tələbələrə, gənc elmi kadrlara daim maddi kömək edirdi. Bu, mütəmadi hal almışdı və ailəmizdə xoş qarşılanırdı. Atam çox qürurlu, sadə və nəcib, xeyirxah və təvazökar, son dərəcə mədəni və

alicənab bir insan idi. Evdə də, işdə də belə olub. Onun bizimlə ünsiyyəti çox səmimi və mehriban, sakit və istəklili idi. Biz ailədə çox mehriban və bir-birimizə bağlı insanlar idik. Atam və anam yarım əsrdən çox sürən birgə ailə həyatlarında həmişə bir-birinə əziz olublar. Bir-birini daim qoruyub və sevilir. Ailədə iki oğul və bir qız olmuşuq. Böyük qardaşım Ömər Xəyyam fizika-riyaziyyat, mən şərqşünaslıq elmini seçdik, kiçik qardaşım Əkrəm isə atamın davamçısı oldu. Sənət-peşə seçimində atam-anam bizə müstəqillik verdilər, ürəyimiz istədiyi elmə üz tutduq. Atamın universitetdə yaratdığı kabinet onun üçün çox əziz idi. Ona görə də atamın vəfatından sonra qardaşım Ömər Xəyyamla birlikdə onun geologiya sahəsinə aid son dərəcə zəngin şəxsi kitabxanasını bütünlüklə universitetə – həmin paleontologiya-stratigrafiya kabinetinə bağışladıq. Bu işdə o zaman Azərbaycan Dövlət Neft Şirkətinin vitse-prezidenti vəzifəsində çalışan İlham Əliyevin köməyini xüsusi minnətdarlıqla qeyd etmək istərdim.

Musa Əliyevin həyatının ən gənc, məhsuldar, ən enerjili, arzularla dolu çağları Mircəfər Bağirovun Azərbaycana rəhbərlik etdiyi dövrə təsadüf edib. Ondakı yüksək elmi təşkilatçılıq bacarığını bilən Bağirov onu müxtəlif vəzifələrə təyin edib, daim nəzərində saxlayıb.

Rəna xanımın xatırlamaları: Atamın 30 yaşı olanda saçları dümağ olub. Bağirov kimi qəddar bir rəhbərlə işləmək asan iş deyildi. O, atamı yüksək vəzifələrə təyin etdikcə qorxu daha da çox olurdu. Çünki Bağirov bir əli ilə ucaltdığı insanı o biri əli ilə tezliklə qılınclayıb məhv etməkdən çəkinməzdi. Bu mənada atam çox ağır zamanda yaşayıb, çalışıb. Bütün tapşırıqlara son dərəcə məsuliyyətlə yanaşan atam çalışırdı ki, ona irad tutulub, söz deyilməsin. Hərdən atama tapşırılan işin nəticəsi haqqında mükəmməl məlumat olmayan Bağirov iclasda onu qaldırıb hay-küy edərmiş ki, niyə bu işi tamamlamamısan. Atam ayağa qalxıb ətraflı məlumat verən zaman isə ona deyərmiş ki, “Sənin o ağ başını Solovkidə (uzaq Şimala sürgün edilənlərin məhv olduğu yer) çürütdürərəm”. Sonralar, yəni Bağirov haqqında məhkəmə işi qurularkən onun kabinetindən - stolunun üstündən sənəd üzə çıxarıldı ki, atam tezliklə getməli imiş. Siyahıda Səməd Vurğun, Mirzə İbrahimovdan sonra üçüncü atamın adı olub.

Musa Əliyev 1958-ci ildən həyatının sonuna qədər Moskva şəhərində yaşayıb-yaradıbdır. Azərbaycanın o vaxtkı rəhbərliyi ilə münasibətləri uyğunlaşmayanda o, SSRİ EA-nın prezidenti akademik Nesmeyanovun dəvəti ilə Moskvada SSRİ EA və SSRİ Neft Sənayesi Nazirliyinin Yanar Qazıntı Yataqlarının Geologiyası və İşlənilməsi İnstitutunda elmi işlər üzrə direktor müavini vəzifəsinə gedir. İnstitutda tez bir zamanda neftli-qazlı əyalətlərin biostratigrafiyası laboratoriyasının təşkilinə nail olur və bununla onun tədqiqatlarının əhatə coğrafiyası genişlənir, SSRİ-nin bir çox respublikalarında onun fəaliyyəti yaddaqalan, unudulmaz elmi hadisələrlə nəticələnir. O, Moskvada məsul elmi-təşkilati vəzifədə çalışsa da, Azərbaycan Elmlər Akademiyasının üzvü kimi hər il Bakıya gəlir, akademiyanın iclaslarında iştirak edirdi. Tələbələrindən bəzilərini Moskvaya aparır, onlara hər cür kömək etməyə çalışırdı. O illər Musa Əliyev Moskvada təhsil alan, həmçinin orada çalışan gənc kadrlara mənəvi arxa olur. Onlara böyüklüyünü əsirgəmir. Hətta texnika elmləri üzrə elmi işlər ləng təsdiq olunduğundan Bakıdan göndərilən elmi əsərlərin Moskva Ali Attestasiya Komissiyasında təsdiqinin ləngiməməsi üçün çoxlarına kömək edibdir. Moskvada yaşadığı müddətdə bütün həyatını elmə həsr edən görkəmli alim neçə-neçə kitab nəşr etdirir. Bütövlükdə, akademik Musa Əliyev 210 elmi əsərin, o cümlədən 15 monoqrafiyanın müəllifidir. O, 40 elmlər doktoru və namizədi yetişdirmişdir. Musa Əliyevin həyat və fəaliyyəti çoxşaxəli olmuşdur. Bu isə ona müxtəlif peşə və sənət adamları ilə təmasda olmaq imkanı vermişdi. Eyni zamanda ondakı yüksək təşkilatçılıq bacarığını bilən SSRİ neftçixarma sənayesinin rəhbərliyi onu Əlcəzair Xalq Demokratik Respublikasının neft sənayesinin inkişafına kömək etmək məqsədi ilə 1967-ci ildə oraya ezam olunmuş görkəmli neftçi alim və mütəxəssislərdən ibarət qrupun rəhbəri təyin etmişdi. 1967-71-ci illərdə Əlcəzairlə SSRİ arasında bağlanmış neft müqaviləsinin həyata keçirilməsinə rəhbərlik edən Musa Əliyev uğurlar əldə etmişdi. Eyni zamanda, yüksək insani keyfiyyətləri, nadir elmi təfəkkürü ilə təkcə müqavilə üzrə tərəfdaşların və SSRİ-nin Əlcəzairdəki səfirliyinin yox, Əlcəzair dövləti rəhbərinin, ölkənin digər nüfuzlu rəsmi şəxslərinin hörmət və məhəbbətini qazanmışdı. Həmin müqavilənin iştirakçılarının xatırlamalarına görə, Əlcəzair Prezidenti Bumedyenin qəbuluna düşmək üçün SSRİ-nin bu ölkədəki səfiri bir neçə dəfə Musa Əliyevə müraciət etmiş və hər dəfə də nəticəsi müsbət olmuşdu. Akademik Əlcəzairdəki elmi tədqiqat işlərinin nəticəsi olaraq Moskvada nəşr edilmiş 328 səhifəlik “Əlcəzair böyük səhrasının geologiyası və neftli, qazlılığı” və 256 səhifəlik “Əlcəzair atlaslarının geologiyası və neftli, qazlılığı” adlı fundamental monoqrafiyaların müəlliflərindən biri idi.

1985-ci il mayın 3-də Moskvada dünyasını dəyişən böyük alim doğma Vətəninə dəfn olunur.

Musa Əliyev parlaq insani keyfiyyətlərinə görə müasirlərinin dərin hörmət və rəğbətini qazanmış və bunu ömrünün axırına kimi qoruyub saxlaya bilmişdir. Musa Əliyevin həmkarları olan görkəmli Azərbaycan alimləri Q.Əlizadə, M.Qaşqay, Ə.Əlizadə, Ş.Mehdiyev, Ş.Əzizbəyov, Ə.Yaqubov, Ə.Şıxəlibəyli və bir çox başqalarının adlarını iftixarla çəkmək olar. Geologiya İnstitutunun əksər əməkdaşları nəyə nail olublarsa, məhz akademik Musa Əliyevin sonsuz məhəbbət və qayğıkeşliyi, elmi uğurlarından bəhrələnməklə əldə etdiklərini qeyd edir və onu hörmətlə anırlar. İnstitutun əməkdaşları tərəfindən qələmə alınmış, Azərbaycan Paleontologiya Cəmiyyətinin prezidenti, alimin etibarlı tələbəsi Tofiq Həsənov tərəfindən toplanıb tərtib edilmiş “Akademik Musa Əliyev müasirlərinin yaddaşında” adlı mükəmməl topluda görkəmli alimin şərəfli həyat yolu barədə dəqiqliklə, əhatəli şəkildə tanış olmaq mümkündür. Burada akademiklərdən İ.İbrahimovun, M.Musayevin, C.Quliyevin, B.Budaqovun, H.Sultanovun, A.Əlizadənin, A.Nadirovun, İ.Qamkrelidzenin, professorlardan Z.Mövsümovun, F.Dadaşovun, Ə.Əyyubovun, İ.Şirinovun və onlarca başqa görkəmli və tanınmış alimlərin yazılarında akademik Musa Əliyev xatirələr işığında gözümdə canlanır və Azərbaycan xalqının belə bir şöhrətli, şərəfli, yüksək zirvədə dayanan oğlu ilə qəlbən fəxarət duyğuları keçirirsən. Onun dünyanın məşhur paleontoloq alimləri sırasındakı möhtəşəm yeri xalqımızın başucalığı, sevincimizdir. Akademikin ömür yolunun səhifələrini vərəqlədikcə insan öz aurasında güclü ağ işıq hiss edir. Nə yaxşı ki, yer üzündə sadə və müdrik insanlar varmış. İndi onlar ağ işığa dönərək dünyamızı, Vətənimizi şəfəqləndirir, dünyanın gözündə zirvələrə ucaldırlar.

«Xalq qəzeti», «Respublika», «Azərbaycan», 5 fevral 2008,

«Bak. raboçiy», 8 fevral 2008 (rus dilində).

HƏZİN XATİRƏ

(Elegiya)

Kövrək, məhəbbətli, doğma pıçıltılarımı övladlıq borcumdan çox, ona olan ehtiyacımdan (daha çox mənəvi ehtiyacımdan) qələmə aldım. Bu həyəcan dolu həzin zümzümələrim bir ilə yaxındır ki, könlümün gözünü qanadır. Gözümü dünyaya açandan, həyatı dərk edəndən gördüyüm, sevdiyim, öyrəşdiyim, ülfət – məhəbbət bağladığım, qibləgahım, sahibim deyə həmişə başımın üstündə bildiyim, daim arxamda hənirtisini duyduğum, zirvəsini seçə bilmədiyim əlçatmaz nəhəng bir dağın – qocaman bir kişinin ağ işığa bələnərək görünməzliyindən yaman ağrıyıram. Bu fiziki görünməzlikdən çox darıxıram. Təsəlli deyə – xoş xatirələr, ilq duyğular, bir də onun müdrik həyat məktəbinin hikmətləri, sirri – sehri, fəlsəfəsi hoyuma yetir. Zaman ötdükcə onun böyüklüyünə, ağsaqqallığına, nurani – pirani hikmətlərinə, uzaqgörənliyinə, cəfəkeşliyinə, sadəliyinə və ucalığına heyrlənməyə bilmirəm. 87 yaşında haqq dünyasına qovuşan atam Qasım müəllimdən söz açıram. O, 2007 – ci ilin 4 yanvarında bu dünyadan köç etdi (cavan basım Fənar da dünyasını həmin gün dəyişmişdi. Onda 2002 – ci il idi). O vaxtacan özümü uşaq sanırdım. Həyatımın ən çətin dəqiqələrinin kələfində dolaşanda atamın varlığını yadıma salar və bununla təskinlənər, ovunar, cəsərtlənər, şir gücü ilə o kələfin düynələrini dağıdar və coşub – daşan, təlatümlənən həyəcanlarım bir andaca yox olardı. Atam mənim üçün belə bir qüvvə olub. Atam haqqında , daha doğrusu, onun ömür hikmətlərindən bəhs edən bir kitab - toplu nəşr etdirmək fikrindəyəm. Hələ ki, tamamlaya bilmirəm. Çünki gerek onun ucalığını, onun zirvəsini fəth edə biləsən ki, yazdıqların sadə və səmimi, təbii duyğularla toxunmuş qeydlər, düşüncələr olsun. Çox müdrik bir dünyası vardı. Onu ölümündən sonra daha yaxşı duya bildim. Sərt və ciddi xarakteri imkan vermirdi ki, bütövlükdə onun iç dünyasına daxil olaq.

Atam bu xarakterini ölüm yatağında da sındırmadı. Son nəfəsinəcən ondan çəkindik, heç vaxt yanında ucadan danışmadıq, artıq – əskik hərəkətlər etməyə cürətimiz olmadı, o, sözün gerçək mənasında böyüklüyündən enmədi. Onun ağır zəhmi qarşısında bütün övladları 30 yaşında da, 50, 60, 65 yaşında da sanki uşaq idi. O, dünyanı tərk edəne qədər doğrudan da, uşaqlıq həyəcanı yaşardıq. Amma ötən bu bir ilə yaxın müddətdə hamımız yaşlandıq, yaşa dolduq.

Bakıda yaşadığı küçədə də , rayonda da – doğma Ülvi Bünyadzadə küçəsində də hamı ona ehtiramla baş əydi. Ağsaqqal, müdrik məsləhətçi, müəllim kimi nüfuz qazandı. Amma bunlarla belə bu ağır zəhmli kişi balalarını çox sevdi, onları ali təhsilli, toy – bəsatlı ailə, ev – eşik yiyəsi etdi. Bir tək canıyla ailəsini – balalarını bəy balası kimi saxladı. O, bizimlə nə qədər sərt və ciddi , kəmhövsələ idisə, bir o qədər də mehriban və sadə olurdu. Zarafatı dünya boyda idi. «Süleymana qalmayan dünya kimə qalıb ki?!» - bu məsəli atam çox deyərdi. Məni ağrıdan odur ki, cəmi bir aylıq xəstə – ölüm yatağında olarkən doğulduğu Kəsəmən kəndini, öz halal haqqı ilə tikişdiyi ev – eşiyini, elini, yurdunu istədi. «Oraları könlüm yaman döyür. Dədəmin evini istəyirəm» - 87 yaşında bu dünyadan köç məqamında son istəyi, diləyi bu oldu. Can ağrısı birəcə bu oldu. Yoxsa, ölümü bir quş uçuşu olardı.

Atamın adlı – sanlı , şöhrətli yetirmələrindən bir nəfər zəng edib atam haqqında geniş məzmununda bioqrafik qeydlər istədi: «Göyçənin ağsaqqal ziyalı kişilərindən almanax hazırlayırıq. Qasım müəllimsiz o kitab yarımçıq görünər» - dedi. Aşağıda indi sizə də təqdim edəcəyim bioqrafik qeydləri o kitab - almanax üçün hazırladım. Amma həmin yazını övladı kimi yox, uzun illər ondan fizika - riyaziyyat dərsi almış şagirdi kimi qələmə aldım.

KİŞİ ÖMRÜ. Müəllimlərimiz arasında ən çox hörmət, diqqət və ehtiram göstərdiyimiz, təkcə şagirdləri yox, həm də valideynlər arasında böyük nüfuz qazanan Qasım müəllim unudulmaz şəxsiyyətlərimizdəndir. O, el-obanın müdrik ağsaqqallarından idi.

Binnətov Qasım Babış oğlu 1920-ci il 8 mart tarixində ulu Göyçə mahalının — Basarkeçər rayonunun Kəsəmən kəndində doğulmuşdur. Atası Babış kişi elin hörmətli kişilərindən idi. Babaları Məşədi Allahverdi, Məşədi Binnət ağıllı məsləhətləri, səmimi və saf münasibətləri, müdrik təfəkkürləri ilə el-obaya yararlı kişiler, kənd ağsaqqalları, eləcə də, o vaxtın dili ilə desək, kəndxuda kimi vəzifə sahibləri olmuşdular. Dəfələrlə erməni-türk davasına görə yurd - yuvalarından pərən-pərən olsalar da, ara sakitləşən kimi yenidən daşnakların xarabazara çevirdiyi doğma ev-eşiklərinə qayıtmışdılar.

Qasım müəllimin anası Qızbəs nənə də eldə-obada sayılıb-seçilən Məşədi Mürsəl kişinin qızı idi. O, din elminin bəzi məqamlarına, sirlərinə bələd idi. Sonralar — sovet hökuməti dönəmində nəvələrini başına yığaraq dinin ən gözəl, tərbiyəvi, əxlaqi səciyyə daşıyan hekayətlərindən danışardı. Sinəsi folklor bulağı idi. Onların gələcək həyatlarının formalaşmasında bu nağıl-hekayətlər, Quran ayələrindən söylədiyi nəsihətamiz fikirlər xüsusi rol oynamışdır. Qasım müəllim də din elminin bir çox mətləblərini yaxından öyrənsə də (sadəcə müdrik din xadimlərinin söhbətlərini dinləməklə), o, bəzən ateist mövqe tuturdu.

Qasım Binnətov Kəsəməndə doğulub böyüsə də, orta təhsilini qonşu Zod kənd orta məktəbində tamamlamışdır. Bu kənddə o, ata-baba dostları - kirvələri Əsgər babagildə qalmış və məktəbə oradan gedib-gəlirmiş. Orta məktəbi əla qiymətlərlə bitirdikdən sonra isə 20 avqust 1939-cu il tarixdə Basarkeçər rayon təhsil şöbəsinin əmrinə əsasən Kəsəmənd kənd yeddiillik məktəbinə müəllim təyin olunur. Lakin cəmi bir neçə ay işlədikdən sonra 1939-cu ilin dekabrında əsgəri xidmətə göndərilir. Bu, II dünya müharibəsinin başladığı ilə təsadüf edir. Qasım Binnətov bu zaman Fin müharibəsinin iştirakçısı olur və aldığı zədəyə görə 1940-cı ilin bir yay günündə ordudan tərxis olunur, doğulduğu kəndə qayıdır. Bir müddət müalicə olunduqdan sonra əvvəlki işinə başlayır — Kəsəmənd kənd yeddiillik məktəbində müəllimliyinə davam edir.

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra kəndə ağsaqqallığı-böyüklüyü Qasım Binnətovun əmisi - Məşədi Binnətin oğlu gənc 23-25 yaşlı Məhərrəm Allahverdiyev edir. Lakin o, çox gənc ikən dünyasını dəyişir. Əvəzində ondan kiçik qardaşı Aslan Məşədi Binnət oğlu bir neçə kəndin sovetliyinə sədr seçilir. Ondən da kiçik qardaş Məhəmmədhüseyn Allahverdiyev kənddə qurulmuş kolxoza sədr təyin olunur (Məşədi Allahverdi oğlu Məşədi Binnətin 5 oğlu var idi — Babış, Məhərrəm, Aslan, Məhəmməd və Məhəmmədhüseyn).

Qasım Binnətov 1943-cü ilin avqustunda qonşu kənddə - Kəsəməndən cəmi 2,5 km aralıda olan Göysu kənd 7 illik məktəbinə riyaziyyat müəllimi təyin olunur və düz on il — 1950-ci ilin avqustunacan burada çalışır. Göyçənin qarlı-çovğunlu, yağışlı-yağmurlu günlərində də bir gün işdən qalmır. Böyük məhəbbətlə, həvəslə qonşu kəndin balalarına dərs deyir. Bu kəndin də ən hörmətli, istəkli sakininə çevrilir. Kəndin bütün xeyir - şərində onlarla bir yerdə olur. Elə bu illərdə — 40-cı illərdə H.Zərdabi adına Kirovabad (indiki Gəncə) Pedaqoji İnstitutuna daxil olur, fizika və riyaziyyat ixtisası üzrə tam ali təhsil alır və ona fizika-riyaziyyat müəllimi ixtisası verilmişdir .

Q. Binnətovun hərbi билет vəsiqəsində də qeyd olunmuşdur: bitərəfdir, o, komsomolun (ÜİLKĞİ-nin) üzvü olmamışdır. (Amma əvvəldən də qeyd etdiyimiz kimi əmiləri Sov.İKP-üzvü kimi kənd sovetliyinin rəhbərləri olmuşdular. Çox güman ki, Kəsəməndən Göysu məktəbinə dəyişdirilməsinə bir səbəb də bu məsələ olmuşdur.) Ancaq rəsmi fakt olaraq qonşu kənddə kadr çatışmamazlığı səbəb göstərilmişdir.

Q. Binnətov 1950-ci ildə Kəsəmənd məktəbinə qaytarılır. 1952-ci ildə isə yenidən Göysu məktəbinə əmr alır, daha sonra isə 1957-ci ildən 1988-ci ilə kimi o, doğulduğu kənddə fizika-riyaziyyat müəllimi olur. Bəzi illərdə də birinci sinfi qəbul edər ta 10-cu sinfi bitirincə onlara dərs deyər, sinif rəhbərləri olardı. Dəfələrlə Basarkeçər rayon təhsil şöbəsinin, Ermənistan Təhsil Nazirliyinin müxtəlif fərman və diplomları ilə təltif olunmuşdur. Onun ömür tarixinin parlaq səhifələrinə həkk olunmuş ən böyük mükafatı isə şagirdlərinin məhəbbəti, valideynlərin hörmət - izzəti olmuşdur. Q. Binnətovun şagirdləri, yüzlərlə gənc o vaxtkı SSRİ-nin (indiki MDB-nin) bir çox şəhərlərində, xüsusən Moskvada ali təhsil almış, şöhrətli elm, sənət sahibləri olmuşlar. İndi onlar da şöhrətli, şərəfli ziyalılardır və müəllimləri Qasım Binnətovun adını iftixarla çəkir, onunla qürur duyduqlarını bildirirlər.

Q. Binnətov 1942-ci ildə qonşu Qanlı kəndindən olan Qoşnalı kişinin kiçik qızı Güləbətinlə evlənir. Birlikdə 11 övlad böyüdürlər — 7 qız, 4 oğlan. Qasım müəllimin ən böyük istəklərindən, arzularından biri də övladlarını ali təhsilli, sənət yiyəsi kimi görməsi idi. Beləliklə, onun övladlarından böyük oğlu Yusif - geoloq-mühəndis, Hüseyin və Vahid həkim, Hacı Rauf isə yol mühəndisi və iqtisadçı kimi tam ali təhsilli sənət sahibidir. Qızı Leyli tibb bacısı, Şəkibə, Qaratel və Həqiqət iqtisadçı-mühasib, filologiya elmləri namizədi Almaz Ülvi isə yazıçı - ədəbiyyatşünas alim kimi müxtəlif dövlət idarələrində fəaliyyət göstərirlər. Ata – analarının xeyir – duası ilə hamısı gözəl ailə qurublar. Bu ocaqda 20 – dən çox nəvə və bir o qədər də nəticə böyüyür. Hamısı da Qasım müəllimin adına – sanına layiq ədəb – ərkan, elm – mərifət yiyəsidirlər. Qasım müəllimin övladlarına arzuladığı ən saf öyüd – nəsihəti onların biri – birilərinə qarşı daim mehriban, səmimi və təmiz niyyətli olmaları idi və istədiyini onlarda görüncə həyatından məmnunluq duyardı.

Qasım müəllim geniş dünyagörüşə, müdrik təfəkkürə malik uzaqgörən ziyalı, son dərəcə sadə və səmimi, dost məhəbbətli, təəssübkeş bir şəxsiyyət kimi çox insanlara arxa-kömək, dayaq olmuşdur. Onun ağıllı məsləhətləri bir məktəb qədər dəyərli və hikmətamiz idi. Qasım müəllim nə qədər zarafatçı, deyib-gülən insan idisə, bir o qədər də ciddi və sərt idi. Hər məclisdə öz yerini, öz sözünü bilərdi, dəyərli fikirləri ilə məclis əhli arasından seçilər, az sonra isə bütün diqqət ona cəmlənərdi. Dediği sözə, tutduğu əməldə doğruluğu sevərdi. Həmişə haqqın-ədalətin tərəfində olardı. Elə bu xarakteri ilə o, əyilməz, daim uca mövqedə dayanırdı. Geyim – keçiminə xüsusi fikir verərdi. Səliqə – səhmanından heç qalmazdı. Həmişə gözəl, dəyərli papaq seçib alardı. 60 – 70 – ci illərdə qaragül dərisindən hündür papaq qoyardı. Sonralar isə norka deyilən papaqlar dəbə mindi. «Kişi birinci papağına diqqət yetirməlidir» - deyərdi. Qasım müəllim el-oba, şagird-valideynlər arasında nüfuz qazandığı kimi, qohum-qonşuluqda da bir o qədər əziz, müqəddəs idi. Çünki onun qohuma canıyananlığı, istiqanlılığı, təəssübkeşliyi hamıya məlum idi. Bu xarakteri ilə o, həm də ağsaqqal nüfuzlu qohum-qonşu idi. O, ruzi-bərəkətli, Allahdan qisməti bol olan şəxs olmuşdur. Xobbi kimi ən çox sevdiyi peşə-sənət arıçılıqla məşğuliyyəti idi. Dərindən sonrakı vaxtını bu müqəddəs bərəkət sahiblərinin (arıların) sirli aləmlərinə həsr edərdi, onların — iş-güc hərəkətlərinə diqqət yetirər, onlara qulluq edərdi. Bununla həm də böyük bir külfətin qış azuqəsi sırasından bal ehtiyatını əldə etmiş olurdu.

Qasım müəllim hələ gənclik illərindən öyrəndiyi (Zodda oxuduğu vaxt Əsgər babadan öyrənmişdi) sınıqçılıq sənətini də gözəl bilirdi. Həmişə deyərdi ki, bu sənət Allahla mənim aramda möcüzəvi bir körpüdür.

Qasım Binnətov 1988-ci ilin 28 noyabr tarixində bütün Göyçə əhli kimi o da rus ordusunun hərbi vertolyotu ilə elindən-evindən, Göyçəsindən çıxarıldı. Bütün el qaranlıq bir gecənin vəhşətini, dəhşətini yaşadı. Erməni təcavüzkarlığının, işğalçılığının növbəti bir mərhələsini o ömrünün 70-ci illərində yaşadı. Bakıda - balalarının təhsil aldığı, iş-güc qazandığı şəhərdə məskunlaşdı. Heç bir il idi ev-eşik nizamlayıb ailəsini başına yığmamışdı ki, 20 yaşlı nəvəsi Ülvi 20 yanvar 1990-cı ilin şənbə gecəsində şəhid oldu. Onun ürəyi qan ağladı. Ülvi Bünyadzadənin faciəvi həyatına çox şair və yazıçılar şeirlər, məqalələr, hekayələr ithaf etdilər. Amma Qasım babanın nəvə Ülviyə - şəhid Ülviyə yazdığı şeir daha təsirlidir. Qasım müəllim yaşadıkları küçəyə nəvəsinin adının verilməsi üçün çox idarələrin qapısını döydü və nəhayət də istədiyinə nail oldu: yaşadıkları Anaşkin küçəsi Ülvi Bünyadzadə küçəsi adı ilə əvəzləndi.

Qasım müəllimin gözəl qəlbi kimi gözəl də qələmi var idi. İllər uzun oxuduğu qəzetlərin kənarına, yazı dəftərlərinin arxa səhifəsinə, siqaret qutusunun üstünə şeirlər yazardı. Didərginlik həyatının ilk aylarında iri bir publisistik qeydlər toplusu bağlamışdı. Lakin Ülvinin nakam həyatı onun fikrini başqa məcraya yönəltdi. Bütün qeydlərini, yazılarını cırıb atdı. Düşüncəsini, mehrini körpə Ülvinin yazılarına saldı. Ülvinin xatirəsinə həsr olunmuş onlarla, yüzlərlə ədəbi-bədii yazılar içərisində ən səmimi duyğular onun «Ülüm hanı?!» şerində ifadə olunmuşdur.

Ailəsinin, evinin qəhrini çəkən şir ürəkli bir kişi idi. Güləbətin ana ilə 67 il ailə həyatı yaşadılar. Sərt və səmimi, ciddi və canıyanan, qədərbilən bir ər olub. Bacılarına qardaş kimi arxa olub. Onun nüfuzlu adının kölgəsində öyünəblər, sevinəblər. Ən çox istəkli olduğu, qardaş əvəzi bildiyi Tərhan bacısı onun ölümünü bilmədi. Düz 10 ay sonra "Qasım, Qasım" deyə dünyadan köç etdi. Biri-birilərinin ölümündən xəbərsiz bir qəbiristanlıqda - Bakının Masazır kənd qəbiristanlığında uyuyurlar.

Qasım Binnətov ömrünün işıqlı xatirəsi balalarının, ailəsinin qəlbində çıraqdı. Vaxtilə dərs dediyi hər kəs onu hörmətlə, izzətlə xatırlayır, anır və yad edirlər. Onun əməlləri, müdrik ömür yolu ölümsüzlüyünə mayakdır.

* * *

Atamın ən yaxın və müqəddəs dostları ailəsi idi. O, bütün həyatını bizə - övladlarına bağladı. Bizi bir an sahibsiz, yiyəsiz, qayğısız, pənahsız qoymadı. Hər an hoyumuzda, harayımızda oldu.

* * *

Atam çox qürurlu, mərd, əyilməz bir kişi idi. O, sözünü rəhbər işçidən tutmuş adi şəxsə qədər - hamının sözünü üzünə deyərdi. Heç kəsdən və heç nədən çəkinməzdi. Ömrü boyu belə oldu. Bəlkə də bu

onun müəllim təbiətindən irəli gəlirdi ki, hamıya tələbə - şagird münasibətində yanaşır, sözünü çəkinmədən deyirdi.

* * *

Arılarla işləmək ruh dincliyi idi. Arılarla məşğulliyəti bir ayrı yaşantısı idi. Atam sanki bütün varlığı ilə onların qulluğunda durar, əsəblərini, yorğunluğunu onlarla sakitləşdirərdi. Bu zaman kömək lazım olanda isə təbii ki, anamın yerini heç kəs verməzdi. O, körüyün odunu salar və bəzi xırda işlərinə əl gəzdirərdi, atam isə yeşiyin qapağını götürər, pətəkləri bir – bir çıxarıb diqqətlə nəzərdən keçirər – qurduna baxar, yeminə nəzər salar, xəstəliklərini və s. şeyləri diqqətlə araşdırar, sonra digər pətəyə və ya yeşiyə keçərdi. Bəzən bir pətəyə baxmaqla bütün yeşiyin əhval – ruhiyyəsini, problemini bilərdi, bəzən də yeşidəki bütün pətəkləri - 8 –12 pətəyin hamısını bir – bir incələməyi məsləhət bilərdi. Mənim də kömək etdiyim vaxtlar olurdu. Bir başqa şəhərə və ya ayrı yerə gedəndə arıları mənə tapşırırdı. «Həsən müəllimə demişəm, aradabir gəlib arılara baxacaq. Unutsa yadına sal, özün də yanında ol və kömək et». O məqamlar sanki bir boy da böyüyürdüm və özümü xoşbəxt sayırdım. Unuda bilmədiyim bir şey də var. Köçkünlük vaxtı atam uzun illər elə hey özü – özünü yamanladı ki, «gecə evdən çıxanda bilmədim ki, arıların yuva qapısını (yeşiyin ağzını = arıların girib – çıxdığı yer) bağladım, yoxsa açıq qoydum».

* * *

Şəhər dolu yaz çağında. Yazın ilk günlərində ağacların budanma, calaqlandırma dövründə atam bütün meyvə ağaclarına xüsusi diqqətlə, qayğıyla yanaşardı. Hətta bizi də əlində buyurub – çağırar, öyrədərdi. Hərəməzə bir ağac calatdırardı ki, görüm bəxtinizə nə çıxır. Calaq baş tutanda sevinərdi, bax, sən ağacdır, yaxşı qulluq elə, bütün barı – bərəkəti sənə olsun. Həvəslənərdik, ağacın yan – yörəsinə fırlanmaqdan doymazdıq. İndi duyuram ki, o kişinin ürəyinə bizim qayğılarımız necə yerləşirmiş? Gör bəxtimizi nə ilə sınağa çəkib, içini toxdadarmış. Üzdə bunları heç bürüzə verməzdi. Ona görə belə duyğuları vaxtında duya bilmirdik. O, valideynlərinin tək oğlu olduğundan hamımızın qayğısını içində tək çəkərdi. Anamla bölüşərdi, bir elə böyük külfətin qayğıları içində itib – batan anamla hər şeyi şərikli həll edərdilər.

* * *

Hər il 8 mart gününü xüsusi təntənəylə qeyd edərdik. Çünki həmin gün həm də atamın ad günü idi. Beləcə bayram bayrama qarışırdı. Zarafat dolu xoş günlər heç unudularmı?!

* * *

Xoş xatirələrlə dolu görüş. Orta məktəbi bitirməyimizin 25 illiyini qeyd etmək üçün bir qrup keçmiş məzun – 1977 – ci ilin məzunları dənizkənarı parkda görüş təyin etmişdik. O, görüşə müəllimlərimizdən biri kimi atamı – Qasım müəllimi də dəvət etdik. Bir vaxt məktəbli gördüyü uşaqları indi müxtəlif vəzifə sahibi kimi, həm də ailəli – oğul – uşaqlı, hətta nəvəli gördüyünə çox sevindi. Ümumiyyətlə, o görüş atama çox yüksək təsir bağışlamışdı. Uzun müddət xoş əhval - ruhiyyədə oldu. Yaman da kövrəlmişdi. Ara – sıra məktəb illərinin kiçik xatirə – epizodlarından orada onun söykəyində duran, xətrini çox istədiyi və oğul məhəbbətli kürəkəni Nazim müəllimə də danışar və doyunca gülərdi. Şagirdlərin həmişə sərt və ciddi gördükləri Qasım müəllim sən demə, həm də çox zarafatçı, deyən – gülən, yeyib – içən insan = əsil məclis adamı imiş. Məzunlar əvvəlcə ondan çəkinsələr də, az sonra atamın zarafatları bütün sədləri aşırırmışdı. Bu görüşdə sanki hamı məzun idi. O günlərimizdən xatirə olaraq xeyli şəkillər də çəkildi.

* * *

Övlad məhəbbəti ilə bir əsr də yaşamaq olar. Mənim balalarım təhsilli, sənət yiyəsi olmalıdırlar. Onlar çorəklərini halal zəhmətləri ilə qazanmalı və elə – obaya, xalqa gərəkli olmalıdırlar. Ona görə də, oxuyun, oxuyun, yenə də oxuyun. Bu atamın gündə bəlkə də yüz dəfə dediyi söz idi. Dərslərimizə yaxşı hazırlaşmayanda, bizə qarşı çox sərt mövqe tuturdu, hətta cəzalandırmaqdan belə çəkinmirdi. Biz çox vaxt çaşırdıq, bilmirdik ki, bu kişi bizim daha çox müəllimimizdir, yoxsa atamız. Hər övladı ali məktəbə

daxil olduqca yerə – göyə sığmazdı. Uşaq mənimdirsə başqa cür də ola bilməz. Qurban kəsərdi, şadyanahıq edərdi. Sonra da başdan – ayağa şıx geyindirib Bakıya – ilk ali məktəb dərslərinə yola salardı. Balalarından umacağı isə onların biri -birinə mehribançılığı və biri – birinin qədrini bilməsi, hörmət etməsi idi. Mən Bakı Dövlət Universitetinə daxil olanda da, tamamlayanda da təbrik məktubu yazmışdı. Həyəcanını göndərdiyi məktublardan seçməyə bilməzdim. Çünki eyni fikrini – cümlələrini üç gün dalbadal poçtdan aldığım məktublarında oxudum. Həyəcanlı olduğundan, sevindiyindən bəlkə də bir göndərdiyini unudurmuş, özünü əminləşdirmək üçün təkrar göndərirmiş (onları hələ də saxlayıram). Mənim balalarım Göyçənin məşhur həkimləri olmalıdırlar. Hamının qulluğunda durmaqla və yüksək sənətləri ilə ad – san sahibi olmalıdırlar.

* * *

Son saat, Son görüş, Son an və Əbədi Ayrılıq. Dekabr ayı. 2006 – cı ilin son günləri idi. Artıq neçə gün idi ki, atam nə dinmirdi, nə də danışmırdı, sakitcə yatırdı. Hərdənbir yuxuda nə isə bir – iki kəlmə söz deyirdi. Ölümündən iki- üç gün əvvəl idi. Birdən yuxudan ayıldı və hamımızı yanına çağırdı. «Hüseyn hanı? Onu çağırın». Hüseyn tez otağa gəldi və heç nə olmayıbmiş kimi əl verib onunla salamlaşdı. «Bir mənim təzyiqimi ölç» - dedi. Hüseyn tez aparatı gətirdi və atamın hər iki qolundan onun təzyiqini ölçdü: 80 – 120 . «Qağa, təzyiqin çox yaxşıdır. Əsil normadadır». Kəfi duruldu. Hamımız dörd tərəfini almışdıq. «Mənim cicim hanı» - deyə gözüylə anamı gəzdirdi. Anam yaxına gəldi. «Gəl yanımda otur». Anam həyənləndi. «Nə var, burdayam da». «Yox, gəl yanımda otur». Onların - 82 –90 yaşlı ər –arvadın hələ də bizim yanımda həyə ilə danışib - oturmasına təəccüblənmədik. Çünki onları həmişə belə görmüşdük.. Sonra atam hərəməzə zarafatçıya bir söz dedi. Elə zarafat ki, o zarafatlar münasibətlərimiz arasında artıq klassik bir ifadə tərzinə idi və ancaq o kəsə aid idi. Təbii ki, bu zarafatlara ciyərdolusu cülüşdük. Bir - iki saatlıq bu söhbətimiz tarixi bir yaşantı oldu. Hamımıza gün kimi aydın idi ki, bu vida söz –söhbəti, gülüşü – sevincidir. «Hə, balalarım, dünya belədir» – deyə dərinə köks ötürdü. «Bu dünyanın işini bilmək olur da, olmur da. Yaranan gedir. Amma yaşamaq gözəldir. Mən 90 – na yaxın, bəlkə də 90 il ömür yaşadım. Heç nədən, heç kimdən narazı, incik deyiləm, xüsusən balalarımın. Yedim – içdim, xoş – növrəqlı günlər keçirdim. Gözəl ailəm, namuslu, şərəfli balalarım, el içində hörmətim – izzətim oldu. Sizi sağ olun , həmişə üzümü ağ etdiniz, yüz yaşayın. Amma gözəl, mənalı yaşayın. Biri – birinizdən ayrılmayın. İstəkli, əziz olun, daim mehriban olun . Ailənizi sevin, biri- birinizin ailəsinə hörmət və izzətlə yanaşın. Balalarınız da biri – birilərini doğma kimi tanınsınlar, sevsinlər və əziz olsunlar. Hamınız bir olsanız, dayağınız möhkəm olar. Atlaz qızım da burada olsa idi, lap rahat olardım. Rauf hanı, Rauf, bala, anamı sənə tapşırıram və mənə söz ver ki, onu gözdən qoymayacaqsan. Di, sağ olun, əziz olun». Hərəməzə yenidən sanki bir sifariş - vəsiyyətləndi. Mənə sözü bu oldu ki, «mənim məclisimə (hüznə məclisini nəzərdə tuturdu) o aşiq qızlarından çağır bir «Yanık Kərəmi» haraylasın. Heç kəs ağlamasın . Mənim məclisimi ağlaşma ilə yola salmayın. Yeyin – için, gələnlərə yaxşı qulluq edin. Qoy hər kəs evinə xoş əhval – ruhiyyə ilə getsin». Beləcə, hamımızla halallaşdı – hümmətləşdi. Dönə – dönə anamı bizə və Hacı Raufa əmanətlədi: «Onun xətrinə dəyməyin, ərköyündür. Di, məni bağışlayın, yaman yuxum gəldi» – dedi və o dəqiqə də mışıl – mışıl yuxuya daldı. Sonrakı günlər ayılmadı. Elə yatdı, yatdı və bir səhər səhəri 6 - ya 20 dəqiqə qalmış bu dünyayla vidalaşdı. Son nəfəsi bir ufacıq quşa dönüb səhəri səhəri azanına qoşulub göylərə üz tutdu. Göyün daim ağ olsun, ata!. Yerin behişt, torpağın qu tükü olsun, ata! Bizə çəkdiyiniz zəhmətləri bir də halal et, ata!. Bizim sənə borcumuz dünya durduqca olacaqdır, səni həmişə yad edib, ruhuna dua edib, rəhmət oxuyacağıq! Allah sənə qəni – qəni rəhmət eləsin!

Bu yazıları isə bir yarpaq ağrı - nəğmə kimi qəbul et, sənin bu dünyayla ayrılığının ildönümünə bir damcı göz yaşımızdır, ata! Səni çox sevirik, mən lap çox istəyirəm, özün bunu bilirdin!

Di , hələlik...

*«Respublika gəncləri» qəzetinin
xüsusi buraxılışı, 2007, dekabr*

SON SÖZ ƏVƏZİ

“MƏNİM ÜLVİ DÜNYAM BİR AYRI ALƏMDİR”

Müsaibimiz tənqidçi, jurnalist, filologiya elmləri namizədi Almaz ÜLVİDİR.

- Almaz xanım, müasir Azərbaycan ədəbi prosesində ədəbi-tənqid və onun yeri haqqında nə deyərdiniz?

- Müasir Azərbaycan ədəbi prosesində ədəbi-tənqid çox az görünür, amma görünür. Ədəbiyyat özü az yaranır. Bu, ağrılı hal deyil. Cəmiyyətimiz son illər gah dənizdə şahə qalxmış dalğadır, gah da ləng sudur. Amma bu o demək deyil ki, dənizdə nə isə faciəli bir şey olacaq, ya dəniz quruyacaq, ya da aşib-daşib düzü-dünyanı бүrüyəcək. Yox, sadəcə, belə qarışmalar dənizin rahatlığı, duruluğu üçün lazımdır. Dəniz silkinirsə, bu, onun öz dəniz orqanizmi üçün zəruridir. Ədəbiyyatın yaranışı da elə bir şeydir. İndi ləng bir haldırsa, inanıram ki, gözlədiyimiz gözlənilməz bəşəri və milli ədəbiyyat yaranacaq, ədəbi-tənqid öz yerinə gələcək.

- Ümumiyyətlə, ədəbi-tənqid nə şəkildə, hansı səviyyəni yerinə yetirməlidir?

- Ədəbi - tənqidin konkret şəkli yoxdur. O, özü bir elmdir. Və bu elmin inkişafı, zənginliyi ədəbiyyat aləmi üçün vacibdir. Ədəbi-tənqid ədəbiyyatın geniş imkanda dərk vasitəsidir. Ədəbiyyatla bəzən yanaşı gedən bir elm kimi ədəbi tənqiddə ehtiyac var, onun öz yeri var.

- Siz şəhid - şair Ülvi Bünyadzadənin şeirlər kitabını nəşr etdirmisiniz. Bu haqda...

- 20 Yanvar gecəsinin 20 yaşlı şəhid - şairi kimi tanıdığınız Ülvi Bünyadzadə mənim qardaşım oğludur. Doğulduğu gündən həyatımın bir parçası bilmişəm. Onunla oyunmuşəm, qururlanmıram. İndi də elədir, həm də ürəyimin, duyğularımın ən yuxa yeridir. Ülvisiz çox ağrılı yaşayıram. Bir anlıq dərk edəndə ki, o artıq cismən yoxdur, ağrıdan ölürəm, elə ağrıyıram ki, dünya gözümdə solur, heçə dönür. Ülvi kimi igidin dərd yükünü çiyində saxlamaq... İllah da, tez-tez eşidirsən ki, elə bir oğulun adı - sanı, şərəfi, igidliyi, məğrurluğu bəxtəverlikdir və sən də bu bəxtəverlikdən öyünməlisən, sevinməlisən, xoşbəxt olmalısən... Açıq, hələ o dərd yükündən sıyrılıb belini dikəldə bilmirsən ki, o xoşbəxtliyi görəsən və bəxtəverliyini də dadasan. Nə isə, mənim Ülvi dünyam bir ayrıdır. Çox vaxt elə hiss edirəm ki, mən bədənə Almaz, ruhən Ülviyəm. Mən belə yaşayıram. 20 yaşlı Ülvinin duyğular dünyasında saf, tər-təmiz, sapsağlam, sevgili görünürəm, onda yaşamaq mənə asan olur.

Ülvinin şeirlər kitabı, “Ömrüm sənə eşqindi” toplusu onun üçüncü kitabıdır. “Ülvi duyğularım” (1990), “Bir ölümün acığına” (1993), nəhayət... Ülvi hələ çox çap olunacaq. Zaman ötdükcə, Ülvi dünyası dərk olunduqca, ona ehtiyac duyulacaq, aranacaq, axtarılacaq. İndi yaşdaşımızdır deyə, yenə deyirəm, zaman baxımından indiki siyasi-ictimai-ədəbi mühitin bir addımlığında olduğundan, o qədər, yəni, Ülvinin bütünlüklə duyacaq, dərk edəcək səviyyədə tanımırıq. Ya özümüzü o yerə qoymuruq, ya da elə yuxarıda dediklərimdir. Amma mən əminəm, ki, Ülvi milli dünyamız, türk dünyamız yaşadıqca, yaşayacaq, heç qocalıb ölməyəcək, 20 yaşında Dədə Qorqud müdrikliyində illərə, zamana, tarixə dolacaq. Onun bir vərəqlik “And”ı böyük bir dastandır. Milli tariximizin qəhrəmanlıq səhifəsidir. Böyük bir məktəbdir, ibrətdir, tərbiyədir. O ki, qaldı şeirləri, hekayələri, poema və povesti, tərcümələri, pyesləri, məqalələri, ədəbi qeydləri, siyasi düşüncələri... Ülvi dərin bir dəryadır. Hər oğulun işi deyil, o dəryaya baş vursun. Neçə illərdir söhbət gedir ki, təhsil aldığı ali məktəbə — Xarici Dillər İnstitutuna Ülvi Bünyadzadənin adı verilsin. Hamı bu işə ikiəlli razıdır. Və hamı bu işə gücü çatdıqca mane olur. Mən isə deyirəm, onların minnəti olsun ki, ora Ülvinin adı veriləcək. Çünki Ülvi bir ruhdur, özü də milli ruhdur. Orada təhsil alan tələbələr dərk etsələr ki, oxuduqları təhsil ocağı kimin adınadır və o, kimdir, nəçidir, hansı mənəviyyat sahibidir, bu onların sabahı üçün bəsdir. Beşillik təhsilə bərabər bir hadisədir. Nə isə, deyəsən, mətləbdən çox yayındım. Üzr istəyirəm, Ülvidən həyəcənsiz, məhəbbətsiz, ağrısız danışa bilmirəm. Onda söz də, fikir də itir, bir-birinə qarışır. Amma kaş mənə Ülvi barədə tez-tez dindirən olaydı...

— Sizcə, özünü təsdiq etməyə çalışan ədəbi gənclik bu funksiyanı nə dərəcədə yerinə yetirir?

— Bu sualınızın cavabı deyəsən, söhbətimizin davamı olacaq. Ədəbi-gənclik özünü çoxdan təsdiq edib, indi siz o cığırla irəliləməyə can atın. Çətini cıgırı açmaqdır. Söhbəti ki, Ülvi şəxsiyyəti, müdrikliyi, şeirliyi üstündə köklənmişəm, qoy deyim:

*Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan,
Bu yolun ağrısından,*

acısından...

“Ölüm” adlı yuxusundan

mən qorxmuram.

*Mən qorxmuram uzaq yola çıxmaqdan,
Çünki dünyadakı bütün yollar
anamın təndir evinin*

qabağından ötür keçir.

Bu qorxmazlıqdan sonra o, deyir:

*Məni belə aciz görmə qəbirdə,
Qəbirdə də Qarabağın özüyəm.*

Bunlardan da xeyli qabaq Ülvi o yaşında (mən özüm hələ də bilmirəm ki, o yaşında nəyi dərk edirdim, nəyi yox) demişdi:

*Həyat üçün doğulmuşuq,
Vətən üçün ölməliyik.*

Demək istəmirəm ki, təkcə Ülvi Vətən əsgəri olub, sevməyi bacaran tək ürək odur --

*Bahar nə şirin şeymiş,
Ətri bənövşədəymiş.
Ömrüm sənə eşqindi,
Eşqin də bənövşəymiş.*

İndi aydındırmı, ədəbi gəncliyin funksiyası? Müasir ədəbi-gənclik bundan artıq nə eləməlidir? Onun təsdiqə və ya inkara ehtiyacı yoxdur. O, öz cıdırı ilə irəliləyəcək. Tərəddüdlər, bədrəələr təbiidir. Arana-arana, seçilə-seçilə keçiləcək o yol. O yolda hər kəsin öz izi olanda, görünəndə, ədəbi aləm çox gözəl, ruha dinclik gətirən ovqatda olur.

- Gəncliyə arzularımız...

- Həyatda özünü tapmağa çalış. Onda xoşbəxt olacaqsan və görmək istədiyin işlər sənə çox da çətinlik törətməyəcək.

Bir də ən əsas olaraq, onu istəyirəm ki, yeni gənclik ləyaqətli, şərəfli, qürurlu böyüsün, cılızlıqdan, maddəlikdən yan qaçsın. Acı da olsa, həqiqəti deməyə can atsınlar. Vətəni sevsinlər, bir də öz yarılarını tapmaqda gecikməsinlər...

*Niyaz NƏSİR, “Millət”,
25. 04.1998.*

Almaz Ülvi Qasım qızı Binnətova qədim Göyçə mahalının Kəsəmən kəndində -- 1960-cı il 8 avqust tarixdə ziyalı- müəllim ailəsində doğulmuşdur. O, həmin kənddə orta məktəbi fərqlənmə ilə tamamlamış və Bakı Dövlət Universitetində ali təhsil almışdır. 1986-1988 – cı illərdə Azərbaycan Dövlət Dillər Universitetinin ikiillik fars dili şöbəsini bitirmişdir. 1990-cı illərin əvvəllərində "Demokratiya və milli müstəqillik uğrunda mübarizənin poeziyada əksi" (XX əsr) mövzusunda elmi işini AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda müdafiə edərək filologiya elmləri namizədi alimlik dərəcəsi almışdır.

Almaz Ülvi ali məktəbi tamamladıqdan sonra "Ədəbiyyat və incəsənət" qəzetində işə dəvət olunmuş və 1993-cü ilin fevralınacan orada çalışmışdır. O, özünü peşəkar qələm sahibi kimi bu qəzetdə təsdiq etmişdi. 1988-ci ilin sonlarında qədim İrəvan torpaqlarında yaşayan azərbaycanlılar öz doğma ata-baba yurdlarından didərgin edildilər. Almaz Ülvi torpaq, vətən ağırlı bu hadisəylə bağlı məsələləri – qədim torpaqlarımızın tarixini əks etdirən, qaçqın, köçkün əhalinin aqibətini, düşmən məkrini açıqlayan məqalələr yazıb çalışdığı «Ədəbiyyat və incəsənət» qəzetində dərc etdirirdi. 1990-cı il faciəsi xüsusi ağırlıqla məqalələrinin mövzusunə çevrildi. O gecənin şəhidi Ülvi Bünyadzadəni - bəlkə də dünyanın ən gənc şəhid – şairini məqalələri ilə xalqa tanıtdı, beləliklə, Ülvi Bünyadzadə adlı bir şairin adı Azərbaycan ədəbiyyatı tarixinin səhifələrinə yazıldı. Ülvi «And»-ını mətbuatda dərc etdirərək o dövr gəncliyinin milli mənliliyini aşkarladı. Sərhəd rayonlarında «Qarabağ» adlı müharibə başlamışdı. A. Ülvi yüksək vətəndaşlıq qeyrəti ilə döyüş bölgələrinə müxbir kimi gedərək milli əsgərlərimizə mənəvi kömək xatirinə, torpaqlarımızın müdafiəsi uğrunda gedən döyüşlərin şahidi kimi publisistik məqalələr yazır və dərc etdirirdi. Jurnalistik taleyi onu yenidən yaranmış Dövlət Əmlak Komitəsinə gətirdi. Burada da o, komitənin ilk mətbuat katibi (1993, fevral – 1997, fevral) kimi xeyli yaradıcı əmək sərf etmişdi. Eyni zamanda mərkəzi mətbuat orqanlarında vaxtaşırı ədəbi məqalələri ilə çıxış edirdi. 1997-ci ilin əvvəlindən o, yenidən qəzetə – bu dəfə «Xalq qəzeti»-nə işə qayıtdı və indiyə qədər də orada çalışır. 25 ilə yaxındır ki, Almaz Ülvi mütəmati olaraq müxtəlif mətbuat orqanlarında elmi, ədəbi, tarixi publisistik məqalələri ilə oxucularının görüşündədir.

Almaz Ülvi bu vaxtacan müxtəlif qəzet və jurnallarda, almanax və elmi toplularda dərc olunmuş 300-dən çox elmi və publisistik məqalənin müəllifidir. Ondan çox kitab nəşr etdirmişdir: «Poeziyada milli azadlıq duyğuları» — Bakı, «Ağrıdağ», 1997. 115 səh.; «Ülviləşən Ülvim» – Bakı, «Ağrıdağ», 1998. 200 səh. (Şəhid şair Ü.Bünyadzadənin həyat və yaradıcılığı); «Ədəbiyyat ömrü yaşayan ədəbiyyat memarı» – Bakı, «Nurlan», 2004. 80 səh.; «Müharibə ağrıları». Sənədli publisistik düşüncələr, ədəbi qeydlər.— Bakı, «Nurlan», 2005. 546 səh.; Ülvi Bünyadzadə. «Ülvi duyğuları» (poema və şeirlər) — Bakı, «Gənclik», 1990. 55 səh. (toplayanı, tərtib edəni və ön söz yazanı Almaz Ülvi); Ülvi Bünyadzadə. «Bir ölümün acığına» (poema və şeirlər, povest və hekayələr, pyeslər və tərcümələr, məqalə və məktublar) – Bakı, «Gənclik», 1993. 256 səh. (toplayanı, tərtib edəni, redaktoru və ön söz müəllifi Almaz Ülvi); Ülvi Bünyadzadə. «Ömrüm sənə eşqindi» (poema və şeirlər) – Bakı, «Qızıl Şərq», 1997, 255 səh. (Tərtib edəni, redaktoru və ön söz müəllifi Almaz Ülvi); Ülvi Bünyadzadə. «Sənə oxşarın bənövşədi...» – Bakı, «Ağrıdağ», 2005, 495 səh.; Qəşəm Aslanov. "Məğlub ölüm" (hekayə, felyeton və povest)– Bakı, «Azərbaycan», 1997. 166 səh. (nəşrə hazırlayanı və ön söz müəllifi Almaz Ülvi); X. Əhmədov. "Ölün-cə biləcəm sənə qədrini". Şeirlər – Bakı, «Ağrıdağ», 1997. 28 səh. (gənc Qarabağ döyüşçüsünün kitabını nəşrə hazırlayan və ön söz müəllifi Almaz Ülvi) və s. kitabların tərtibçisi və ön söz müəllifidir. Bir çox gənc şairlərin ilk kitablarına ön söz yazmışdır. Onlarla müxtəlif kitablarda məqalələri nəşr olunmuşdur. 1995-ci ildən AMEA – da əvvəlcə Milli Mənasibətlər İnstitutunda, sonra isə həmin institutun başqa institutlarla birləşməsi ilə əlaqədar olaraq Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna böyük elmi işçi keçirilmişdir. Hazırda həmin institutun doktorantıdır. «XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı və özbək klassiklərinin yaradıcılığı» mövzusunda doktorluq işini tamamlamış və müzakirəyə təqdim olunub. «Cığatay-özbək ədəbiyyatı və Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığı» adlı monoqrafiyası Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun elmi şurasının qərarı ilə çapa təqdim edilmişdir.

Ailəlidir. Həyat yoldaşı ixtisasca jurnalistdir, AMEA-nın Folklor İnstitutunun elmi işçisidir. Atilla adlı bir oğlu var.

Almaz ÜLVİ

**(Binnətova – Süleymanova Almaz Qasım qızı,
filologiya elmləri namizədi)**

**Ədəbi duyğularım
(portretlər, düşüncələr, qeydlər, söhbətlər)**

II kitab

Bakı – Nurlan - 2008.

Texniki redaktoru və dizayneri: İbrahim ÖMƏROV

**Kompüterdə yığdılar: Səadət Rzayeva,
Gülbəniz İsmayılova**

**Korrektorları: Nahidə Əhmədova,
Gülнар Hidayətova**